Літературні пам'ятки України

Українські приказки, прислів'я, і таке інше

ЛІТЕРАТУРНІ
ПАМ'ЯТКИ
УКРАЇНИ

УКРАІНСЬКІ

ПРИКАЗКИ, ПРИСЛІВЪЯ

И ТАКЕ ИНШЕ

ЗБІРНИКИ О. В. МАРКОВИЧА И ДРУГИХ

Спорудив М. Номис

С.-ПЕТЕРБУРГ
В ДРУКАРНИХ ТИБЛЕНА И КОМП. И КУЛІША
1864

ЛІТЕРАТУРНІ ПАМ'ЯТКИ
УКРАЇНИ

УКРАЇНСЬКІ ПРИКАЗКИ, ПРИСЛІВ'Я, І ТАКЕ ІНШЕ

ЗБІРНИКИ О.В.МАРКОВИЧА ТА ІНШИХ

Уклав М.Номис

**Київ
«Либідь»
1993**

ББК 823Ук-8
У45

Бібліотека

«Літературні пам'ятки України»

Заснована 1993 року

Упорядкування, примітки та вступна
стаття *М. М. Пазяка*

Рекомендовано Міністерством освіти
України для використання студентами
вищих навчальних закладів.

Рецензент *В. Г. Бойко*

Головна редакція літератури
з українознавства та соціогуманітарних наук

Головний редактор *М. С. Тимошик*

Редактори *А. Г. Качалова, Д. В. Поремська*

У $\frac{4603000000-015}{224-93}$ 122-92

ББК 823Ук-8

ISBN 5-325-00015-2

М. НОМИС І ЗБІРКА «УКРАЇНСЬКІ ПРИКАЗКИ, ПРИСЛІВ'Я І ТАКЕ ІНШЕ»

Серед фольклорних зібрань, що виходили в світ у різні часи, є ряд таких, що ніколи не старіють, що їм судилося довге життя. Вони дбайливо бережуться всіма поколіннями, міцно ввійшовши до скарбниці світової культури. У галузі пареміографії до таких пам'яток належить збірка М. Номиса «Українські приказки, прислів'я і таке інше», яка разом з фундаментальними працями І. Я. Франка «Галицько-руські народні приказки» (1901—1910), В. І. Даля «Пословицы русского народа» (1862), І. І. Носовича «Сборник белорусских пословиц» (1874), С. Адальберга «Księga przyslów i wyrażeń przysłowiowych polskich» (1889—1894), Ф.-Л. Челаковського «Mudroslovi narodu slovanskeho ve přislovich» (1852), К. Вандера «Deutsches Sprichwörter Lexikon» (1867—1880) посіла почесне місце у світовій фольклористиці. Але коли іншим переліченим вище книгам судилася щаслива доля, вони неодноразово перевидавалися, користувалися пошаною і серед свого народу, і в усьому світі, то українська збірка прислів'їв Номиса, як і більшість пам'яток української культури, через несприятливі умови життя народу перебувала у напівзабутті і забороні. Сам час виходу книги був нещасливим, бо вже набирав сили горезвісний Валуєвський циркуляр 1863 року, а в недалекому майбутньому маячів новий, ще страшніший Емський указ 1876 року, що зовсім забороняв українське слово. Заборони не могли не позначитися як на самому виданні книги, яка була понівечена цензурою, так і на її розповсюдженні після виходу в світ. Нам не відома причина, чому до збірки Номиса увійшла лише частина наявних у нього паремійних матеріалів (чи причиною цього був тільки брак коштів, чи в тих умовах цензурних заборон повнішу збірку видати було неможливо?). Доводиться лише дивуватись, як упоряднику вдалося в такий важкий час все-таки випустити у світ цю унікальну книгу. Бо й навіть ті зразки, що вилучила цензура, майже півстоліття проле-

жали в редакціях галицьких часописів і тільки на початку XX ст. були знайдені М. Возняком у бібліотеці Народного дому у Львові і опубліковані вже після смерті Номиса в «Записках Наукового товариства ім. Шевченка» (1909, т. 88, кн. 2).

Не набагато краща доля судилася збірці і в XX ст. У 20-ті роки — час національного і культурного відродження на Україні — відомий учений фольклорист і етнограф А. Лобода, розуміючи важливе значення книги, видав на склографі 150 її примірників. «Український народ із його своєрідними економічними, соціальними та політичними процесами на величезних просторах географічного степу,— зазначав він,— утворив власну культуру, оригінальну вдачу та побут, ба навіть власний світогляд. Ці риси нашої національної спадщини зо всіма її позитивними і негативними сторонами, від найдавніших часів і до сьогодні, заховалися в тих прислів'ях, приказках та приповідках, що їх пильнувала народна традиція. Але, на жаль, збірник цього матеріалу, упорядкований О. В. Марковичем і виданий 1864 року М. Номисом, нині становить бібліографічний раритет» [1]. Тому видавець, «зважаючи на вимоги літературно-мовного процесу», вирішив хоча б таким «технічно недосконалим та примітивним способом перевидати в дуже обмеженій кількості цей збірник, щоб бодай подекуди задовольнити потребу в цій книжці» [2].

Проте з посиленням сталінської диктатури та нищенням української культури М. Номис потрапив до розряду буржуазних діячів і збірка більше не перевидавалась.

У 60—70-ті роки з'являються невеликі статті в енциклопедіях та в періодиці (останні присвячувались переважно ювілейним датам фольклориста або часу виходу збірки у світ). І лише в 1985 році з ініціативи та на кошти Владики Мстислава, патріарха Української Автокефальної Православної Церкви, збірку було перевидано і приурочено 120-річчю її виходу в світ (1864—1984). До видання входять дві книги — текст збірки Номиса і дослідження про нього,— святково оформлені і оправлені в одному футлярі. У книзі досліджень вміщені статті відомих учених з діаспори — Петра Одарченка, Богдана Струмінського, Наталі Кононенко-Мойл, Юрія Шевельова. Через слабкі контакти, чи їх повну відсутність між українськими ученими-фольклористами, що проживають у США, і науковцями України

---

[1] *Номис М.* Українські приказки, прислів'я і таке інше: Збірники О. В Марковича і других / Вид. А. Лободи. Х., 1928.

[2] Там же.

це видання було майже невідомим нашій науковій громадськості, а на Україну потрапило лише кілька примірників книги.

Текст видання 1985 року в основній частині повністю відтворює збірку М. Номиса 1864 року. Як згадувалось, збірка Номиса була піддана жорсткій цензурі (понад 200 зразків паремій з неї було вилучено, внаслідок чого на місці окремих висловів залишились лише арабські цифри). Тому видавці книги М. Номиса у США після тексту прислів'їв, приказок, загадок і покажчиків у «Додатках» вмістили статтю М. Возняка «До історії видання Номисової збірки «Українські приказки, прислівъя и таке инше» (СПб., 1864) з усіма опублікованими там пареміями, вилученими цензурою. Подано тут також титульну сторінку зі збірки А. Лободи 1928 року, на якій зображено кобзаря з кобзою і поводирем-хлопчиком, та коротке вступне слово А. Лободи, що пояснює мету видання.

Зрозуміло, що видання збірки Номиса в 1985 році через обмежену кількість примірників і труднощі, пов'язані з обміном книгами, не може задовольнити потребу в ній наукової громадськості, не кажучи вже про широкі кола книголюбів. Тому журнал «Київ», починаючи з березня 1991 року, друкує частинами тексти зі збірки Номиса. Але необхідне й нове видання книги М. Номиса. За цю благородну справу взялось видавництво «Либідь», розпочавши збіркою Номиса серію «Літературні пам'ятки України».

* * *

Задум видання фундаментальних праць з українського фольклору був пов'язаний з піднесенням національного відродження у першій половині XIX ст., що живилося героїчними традиціями козацької доби. Серед фольклорних видань того часу пальму першості займають збірки пісень М. О. Максимовича (1827, 1834, 1849), «Запорожська старовина» (1834) І. Срезневського, видання П. Лукашевича (1836), А. Метлинського (1854), а також пареміографічні збірки — «Малоросійські прислів'я та приказки» (1834) В. Смирницького, «Галицькі приповідки і загадки» (1841) Г. Ількевича, «Збірник малоросійських прислів'їв та приказок» (1857) О. Шишацького-Ілліча, «Старосвітський бандуриста» (1860, кн. 2) М. Закревського, публікації у тогочасній періодиці. Серед цих видань почесне місце належить пареміографічній праці М. Номиса.

Збірка, яку видав Номис, мала назву «Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірники О. В. Марковича і

других. Спорудив М. Номис». Як бачимо, на титульній сторінці у збірці зазначаються два основні упорядники: Опанас Васильович Маркович (27.I (8.II) 1822 — 20.VIII (I.IX) 1867) — відомий український фольклорист, етнограф, член Кирило-Мефодіївського братства і Матвій Терентійович Симонов (17 (29).IX. 1823 — 26 (XII. 1900) 8.I.1901) — визначний український фольклорист, етнограф, талановитий письменник, культурний діяч-просвітитель. Слово «других» М. Номис пояснює у передмові «Од видавця», де перелічує велику когорту діячів української культури, що брали участь у підготовці та виданні книги.

М. Т. Симонов (Номис [1]) народився в заможній козацькій родині на хуторі Зарозі біля повітового містечка Оржиці на Полтавщині. Про свій родовід розповідав Матвій Терентійович у передмові «З дитячих та юнацьких спогадів автора» до книги «Оповідання М. Т. Симонова (Номиса)», що вийшла у світ у видавництві «Київська старовина» (К., 1900): батьківщиною його предків було містечко Оржиця, рід був старовинний козацький, один з його прапрадідів у XVIII ст. був оржицьким отаманом; коли оржичани вирішили збільшити свій вигін добровільною пожертвою землі і всі давали по одному дню (кількість землі, яку можна виорати протягом дня) і по півдня, то один із Симонів дав два дні [2]. У 30-х роках XIX ст. частина родини Симонів, у яких вже тоді до прізвища Симон додавався російський суфікс *-ов* (Симонóв), з Оржиці переселилася на хутір у тому місці, де річка Оржиця робить вигин (ріг) у степ. Після цього і хутір стали звати Зарогом [3].

У Зарозі пройшли дитячі роки майбутнього фольклориста, про які збереглося мало відомостей. Знаємо тільки, що в ранньому дитинстві він втратив око, із-за чого страждав усе життя. Вчився спочатку вдома, з 1832 по 1835 рік — у Лубенському приходському училищі, з 1835 по 1840 рік — у Переяславському духовному училищі, а з 1840 по 1844 рік — у Полтавській гімназії. У 1844 році М. Т. Симонов вступає на словесний факультет Київського університету, який закінчує у 1848 році. На час навчання в університеті, де були міцними традиції, закладені його першим ректором, видатним фольклористом Михайлом Максимовичем, припадає початок активної фольклористичної та етнографічної діяльності майбутнього упорядника «Українських приказок...». М. Т. Симонов, безперечно, вже

---

[1] Номис — псевдонім, що складається з перших п'ятьох букв прізвища *Симонів*.

[2] Рассказы М. Т. Симонова (Номиса). К., 1900. С. 3.

[3] Там же.

в той час був знайомий з багатьма учасниками Кирило-Мефодіївського братства і тільки завдяки тому, що його прізвище не випливло на процесі, він уникнув драматичної долі кирило-мефодіївців. Про його знайомство з кирило-мефодіївцями свідчить хоча б той факт, що в 1851 році до М. Т. Симонова, який після закінчення університету працював у Ніжинській гімназії, як до доброго знайомого приїздив з дружиною Марією Олександрівною (Марком Вовчком) кирило-мефодіївець О. В. Маркович. У другій половині 50-х років у нього відновилась дружба з усіма колишніми побратимами по університету. Т. Г. Шевченко після заслання в Петербурзі часто відвідував гостинну сім'ю Симонових [1].

У 50-х роках М. Т. Симонов одружується з сестрою дружини П. О. Куліша Надією Білозерською (Забілою) і на довгі роки пов'язує свою діяльність із сміливими зачинами П. О. Куліша, який докладав багато зусиль до відродження української культури, став посередником і помічником у його видавничій діяльності. Так, з листа П. О. Куліша до В. В. Тарновського від 27 березня 1856 року дізнаємося, що М. Т. Симонов в той час перебував на службі в державному контролі в Петербурзі і брав активну участь у виданні «Записок о Южной Руси» (1856—1857) П. Куліша; на його ім'я Василь Тарновський посилав гроші на це видання [2]. Заснувавши друкарню у Петербурзі, П. Куліш згуртовує навколо себе колишніх однодумців — В. М. Білозерського, М. Т. Симонова, Д. С. Каменецького та інших і пожвавлює культурно-видавничу діяльність. Зокрема виходять у світ зібрання творів Марка Вовчка (1857—1859), Т. Г. Шевченка (1860), альманах «Хата» (1860), журнал «Основа» (1861—1862) і вже згадувана збірка «Українські приказки, прислів'я і таке інше», у якій автор своє прізвище Симонов заховав під псевдонімом М. Номис.

Діапазон творчої діяльності М. Т. Симонова був дуже широким: пареміограф, талановитий письменник, етнограф, діалектолог, видавець. Він був незрівнянним оповідачем, автором оповідань «Дід Мина і баба Миниха», «Тітка Настя», «Різдвяні святки», етнографічних розповідей «Уривки із автобіографії Василя Петровича Білокопитенка», «Крашанки в старовину», описів народних переказів і легенд «Розповіді про поїздку запорожців до Петербурга», спогадів «Декілька слів до споминів про О. В. Марковича», «П. О. Куліш» та ін. Художні твори та етнографічні мате-

[1] *Полтавка Наталка.* Спомини про Шевченка // Спогади про Тараса Шевченка. К., 1982. С. 319—330.
[2] Киевская старина. 1898. № 4. С. 117.

ріали друкував в альманасі «Хата», журналах «Основа», «Русская беседа», «Київська старовина» та ін.

Художні твори М. Т. Симонова пройняті глибокою людяністю, зворушливим ліризмом. Їм притаманне знання життя і побуту українського селянства, даються описи звичаїв старосвітської козацької України, яку письменник щиро любив з дитячих та юнацьких років.

Творча діяльність М. Т. Симонова відіграла важливу роль у культурному житті України. Письменнику судилося бачити його піднесення і спади. Ще з студентських років він пов'язав своє життя з прогресивною громадськістю України. У кінці 50-х — на початку 60-х років знаходився серед тих, хто готував нову хвилю національного відродження і відповідно зазнавав переслідувань за таку діяльність. Видані ним та його однодумцями твори Т. Г. Шевченка і Марка Вовчка пізніше як звинувачувальний матеріал фігурують у слідчих справах прогресивних діячів — Петра Косача (батька Лесі Українки), Тадея Рильського (батька Максима Рильського), видатного діалектолога Костя Михальчука та ін. Завдяки чесності і благородству Симонова до нього ставилися з пошаною усі покоління прогресивної української інтелігенції 50—90-х років XIX ст.

Родина Симонова дала українському народові двох визначних письменниць — дочку Надію Матвіївну Кибальчич (Наталку Полтавку) і онучку — Надію Костянтинівну Кибальчич — знамениту українську поетесу-символістку.

* * *

Світлою постаттю в українській культурі був і другий співупорядник «Українських приказок...» О. В. Маркович. Знайомство О. В. Марковича з народною творчістю розпочалося ще у дитячі роки в с. Кулажинцях Пирятинського повіту на Полтавщині. З рідного села О. Маркович виніс перші враження про красу народної поезії. Під час навчання в Київському університеті (1842—1846) ці захоплення набувають наукового спрямування. Значну роль у цьому відіграли фольклорні традиції М. О. Максимовича, діяльність Т. Г. Шевченка, П. О. Куліша та ін. Згодом усе це надихнуло його на участь у Кирило-Мефодіївському братстві. З середини 40-х років О. В. Маркович розпочинає активну фольклорно-збирацьку роботу, записує прислів'я, пісні, повір'я, казки та перекази, апокрифічні легенди та оповідання міфологічного змісту. В 1845 р. з'явилася його перша публікація «О гадании у малороссиян 24 и 30 ноября». З того часу розпочинається й систематичне збиран-

ня прислів'їв та приказок. Як засвідчують дослідники творчої діяльності О. В. Марковича, вже в 1846 р. він мав збірку прислів'їв, яку після його арешту за діяльність у Кирило-Мефодіївському братстві в 1847 р. було передано до канцелярії київського генерал-губернатора [1].

Кирило-Мефодіївське братство відіграло велику роль у пробудженні національної свідомості на Україні. Його члени, зокрема Т. Г. Шевченко, П. О. Куліш, О. В. Маркович, М. І. Костомаров та інші, записували фольклор, у тому числі й прислів'я, використовували його в художніх творах та наукових працях. М. К. Чалий, друг О. В. Марковича зі студентських років, а пізніше — біограф Т. Г, Шевченка, згадував, що, ще навчаючись в університеті, Опанас Васильович вважався знавцем «малоросійської народності» і відзначався «гарячою любов'ю до всього рідного» [2]. На слідстві він характеризувався як активний збирач народної словесності, називалися його статті, друковані в періодиці. Відбуваючи заслання в м. Орлі, він не пропускав жодної нагоди, щоб не записати пісню, дотепне народне оповідання, влучне прислів'я. Частину пісенних матеріалів він передав відомому російському фольклористу П. В. Киреєвському, і деякі з них були пізніше опубліковані у книзі «Песни, собранные писателями. Новые материалы из архива П. В. Киреевского» (1968). Надіслані А. Метлинському народнопісенні записи були опубліковані у збірці «Народні південноруські пісні» (1854). Публікували фольклорні записи О. Марковича також М. Костомаров, В. Антонович, М. Драгоманов.

Одержавши дозвіл на переїзд з Орла на Україну, О. В. Маркович влаштовується коректором «Чернігівських губернських відомостей», де також веде неофіційну частину, в якій друкуються історичні, етнографічні і фольклорні матеріали. Подружжя Марковичів приїздило в с. Сорокошичі на Чернігівщині, де працював лісничим брат Опанаса Василь Маркович, і там збирало пісні, прислів'я та приказки, характерні для цієї місцевості народні вислови [3]. У «Чернігівських губернських відомостях» Опанас Васильович зблизився з М. М. Білозерським (1833—1896) — братом члена Кирило-Мефодіївського братства В. М. Білозерського. Працюючи помічником редактора в газеті, М. Білозерський сприяв публікуванню цінних матеріалів з фольклору

[1] Рукописні фонди Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського АН УРСР. Ф. 3—6, од. зб. 385. Арк. 166.
[2] *Чалый М. К.* Из биографии А. В. Марковича // Киев. старина. 1894. Т. 45, № 5. С. 342.
[3] *Брандис Е.* Марко Вовчок. М., 1968. С. 41.

та етнографії, в тому числі й добірок прислів'їв та приказок.

Низька оплата коректора в газеті, прагнення поселитись там, де проходили студентські роки, спонукали Опанаса Васильовича клопотатись про переїзд до Києва, та сподівання подружжя не виправдались: ні робота бухгалтера в одній із установ Києва, ні перебування в с. Качанівці, де Опанас Васильович мав робити статистичний опис маєтку поміщика Тарновського, не могли задовольнити Марковичів. Опанас Васильович у Качанівці проводив цілі дні між селянами, записував у них народні пісні, прислів'я та приказки. Покинувши через якийсь час Качанівку, Марковичі опинились у великій матеріальній скруті, аж доки знайомий Опанаса Васильовича інспектор шкіл Д. К. Чалий не виклопотав для О. Марковича місце в Немирівській гімназії.

На 1857 рік Опанас Васильович мав уже велике зібрання прислів'їв та приказок і робив спроби надрукувати його. Марко Вовчок, готуючи до видання свої «Народні оповідання», піклувалась долею збірки прислів'їв. У листі з Орла від 21 вересня 1857 року Марія Олександрівна запитує чоловіка: «Що твої пословиці? Напиши, не забувай. Я у дорозі чула «Не один пес Гривко — є їх чимало» — Б[іла] Ц[ерква], «Тише їдете, то далі станете» — Кролевець»[1]. Майбутня письменниця була добре обізнана з пареміографічною роботою Опанаса Васильовича, давала до збірника свої записи, висловлювала поради.

Про те, що збірник О. В. Марковича був готовим до видання, свідчить також лист М. Білозерського, який наводить у спогадах О. Лазаревський: «А чи знаєте ви,— пише М. Білозерський,— який здоровенний збірник думає друкувати Опанас Васильович Маркович у Кулішевій друкарні? Може тисяч з двадцять»[2]. До збірника Марковича мав намір долучити свої записи М. Білозерський. Про це є згадка в одному з листів Марії Олександрівни до чоловіка від 1 вересня 1857 року: «Микола Михайлович,— пише М. О. Маркович,— мабуть, пришле тобі свої пословиці, свій збірник»[3]. Проте з якихось причин, а найбільше через матеріальну скруту О. В. Маркович ніде не зміг прилаштувати до видання свої прислів'я і передав їх М. Білозерському з надією, що той зможе їх опублікувати разом зі своїми зразками. М. Білозерський спочатку погодився, хоч і ви-

---

[1] *Вовчок Марко.* Твори: В 7 томах. К., 1967. Т. 7, кн. 2. С. 25.
[2] *Л[азаревський] А.* Памяти Н. М. Белозерского. С. 150.
[3] *Вовчок Марко.* Твори. С. 15.

словлював деякі сумніви: «От п. Опанаса Марковича,— писав він, у 1858 році,— я маю принять до рук сборник пословиць тисяч у п'ятнадцять, для видання. Як-то справлюсь!» [1]. М. Білозерський в той час ще активно займався етнографічною діяльністю, збирав старовинні рукописи, пам'ятки матеріальної культури. Йому імпонувала збірка прислів'їв О. В. Марковича. Проте, поселившись у себе на хуторі, він охолов до громадсько-культурної діяльності. О. Лазаревський це пояснював тим, що Білозерському не вистачало ні знань, ні досвіду, щоб науково опрацювати матеріал. Не останнє місце зіграли тут й ті труднощі, з якими стикалися фольклористи на той час при друкуванні матеріалів з народної творчості.

О. В. Маркович покладав на збірку великі надії. «Більш за все і перш за все бажаю,— писав він,— щоб книжка вийшла гарна, щоб її люди читали та щоб з читання була користь. Се б дало етнографові міцні основи, а письменникам склад народної речі і думки народної» [2]. Розуміючи, що сам не зможе видати збірку і, очевидно, намагаючись пояснити свої мотиви передачі її до чужих рук, О. Маркович з гіркотою відмічав: «Щоб думка і праця не пропали без сліду та щоб інші люди, що вдатніші і щасливіші за мене, вели далі те, що я почав» [3]. Остання надія опублікувати збірку прислів'їв у Марковича була на журнал «Основа». Ще він сподівався, що цим виданням хоч трохи поліпшить свій фінансовий стан: «Білозерському (В.) дозволено нарешті журнал, і я надіюся передати в його розпорядження шестирічний збір своїх прислів'їв і одержати засоби для повернення до Росії» [4]. Та і цим намірам не судилось здійснитися, і О. Маркович передає рукопис збірки М. Т. Симонову (або за його згодою це робить М. Білозерський). Чому ж О. Маркович передав свою збірку Симонову? По-перше, той був близьким приятелем Опанаса Васильовича ще з студентських років. По-друге, він вже був відомий як автор оповідань, що друкувалися в тогочасній періодиці. Третя і найвагоміша причина — М. Т. Симонов мав досвід видавничої роботи, був співробітником журналу «Основа», разом з В. Білозерським та Д. Каменецьким управляв друкарнею Куліша. У своїй діяльності пареміографа він спирався на великий колектив збирачів прислів'їв

---

[1] Киевская старина. 1897. № 1. С. 149.
[2] Правда. Львів. 1889. Т. IV, вип. XI. С. 157.
[3] Там же.
[4] Цит. за: *Брандис Е.* Марко Вовчок. С. 139.

та приказок. Сам був активним збирачем фольклору, знав безліч прислів'їв та приказок, пересипав ними свої художні твори, спогади про дитинство і юнацькі роки.

* * *

У фольклористиці й досі не з'ясовано до кінця питання про конкретний практичний внесок у видання книги М. Номиса і О. В. Марковича. Розв'язання цього питання ускладнює те, що невідомо, яку кількість паремійних зразків одержав М. Номис від О. Марковича (за свідченням М. Номиса, їх було близько 50 000), а скільки надіслали йому інші збирачі і скільки прислів'їв зібрав Матвій Терентійович сам. У збірці налічується близько 15 000 одиниць, але багато з них мають гнізда варіантів (наприклад, прислів'я «Стрижено! — Голено!» має дев'ять варіантів, вислів «Дитинка спить, а доля її росте» — сім варіантів тощо). Крім того, М. Номис, мабуть, використав тільки частину з того, що йому надсилали інші збирачі, а неопубліковані зразки залишились в архіві, який до цього часу не знайдений. Невідомо також, чи О. Маркович віддав М. Номису всі свої записи паремій, чи тільки, як це твердив О. Лазаревський,— «ворох тетрадок, листков, кусочков бумаги, написанных наскоро, а часто неразборчиво» [1]. Не з'ясовано також, який принцип класифікації застосовував О. В. Маркович. Дати ствердну відповідь на ці питання неможливо через відсутність архівних матеріалів, з яких формувався збірник 1864 року.

Етапи підготовки збірки, якій судилося зайняти видатне місце в історії української фольклористики, можна простежити лише на основі листів О. В. Марковича і М. Номиса та спогадів тих, хто їх оточував. При розгляді участі О. Марковича і М. Номиса у створенні збірки треба говорити, очевидно, не стільки про те, кому з них надавати перевагу, як це робили деякі дожовтневі фольклористи, а проаналізувати, який внесок зробив кожен з них на всіх етапах збирання і систематизації матеріалу та його підготовки до друку. Найправильніше, на наш погляд, вважати фундаментальну працю Номиса результатом колективних зусиль великої групи культурних діячів, письменників, учених, з-поміж яких найбільша заслуга, безперечно, належить М. Номису та О. Марковичу.

У вступному слові до збірки М. Номис перелічує всіх,

[1] *Л[азаревський] А.* Памяти Н. М. Белозерского // Киевская старина. 1897. № 1. С. 150.

хто надсилав йому до видання прислів'я та приказки. Першим значиться В. Білозерський, за ним — М. Білозерський, який разом зі своїми прислів'ями (2011 зразків) надіслав записи В. Білозерського, О. Лазаревського, О. Марковича, О. Шишацького-Ілліча, П. Куліша, Ф. Богуславського, П. Огієвського та ін. Очевидно, прислів'я О. Шишацького-Ілліча, який помер 1859 року, потрапили до Опанаса Марковича, від нього — до М. Білозерського і потім — до Номиса. Те, що у М. Білозерського зберігалися матеріали багатьох збирачів паремій, свідчить, що він мав серйозні наміри сам видати збірку прислів'їв, але потім передав усі матеріали М. Т. Симонову як більш досвідченому пареміографу.

М. Номис одержав від М. Білозерського (а можливо частину матеріалів і безпосередньо від Опанаса Васильовича) великий рукописний збірник паремій. Немає підстав сумніватися в правдивості слів М. Номиса, що в збірнику О. В. Марковича було «всього-навсього приказок... з одмінами з півсотні тисяч або й більш» [1].

Деякі дослідники, зокрема О. Лазаревський, вважали, що М. Номис друкував лише додаткові матеріали, а не основну збірку О. Марковича, яка налічувала 50 000 одиниць (а в Номиса всіх зразків менше 15 000). Не враховувалось тут те, що М. Номис опублікував 15 000 паремійних типів, багато з яких мають розгалужені гнізда варіантів, що значно перевищували кількість пронумерованих Номисом зразків. До того ж Номис, за його словами, «переписав» збірник Опанаса Васильовича, при цьому знімалися повтори. Можна припустити, що якась частина надісланих матеріалів О. Марковича могла не ввійти до збірника через обмежений обсяг видання. Всі паремійні матеріали, які не ввійшли до збірника, й досі не знайдено.

Учені наполегливо шукали решту прислів'їв з архіву М. Номиса, але майже безрезультатно. Так, у листі до В. М. Доманицького від 21 серпня 1907 року І. Я. Франко писав: «Яка шкода, що пропали такі колосальні старі збірки, як Бодянського, Драгоманова (батька) і інші. І чи не могли б Ви через кого пошукати в цензурнім архіві за оригіналом «Приказок» Номиса — адже в них уходила збірка Опанаса Марковича, що сама містила більше, як 30 тисяч приказок, коли тим часом увесь Номис має їх несповна 15 000. Я бажав би по надрукуванні своєї збірки галицьких приказок зредагувати такий corpus українських, для якого

---

[1] *Номис М.* Українські приказки, прислів'я і таке інше: Збірники О. В. Марковича і других. СПб., 1864. С. 1.

маємо вже одну багату рукописну збірку (до 20 000 номерів), та було б конечно віднайти й Марковичеву»[1]. В іншому листі він повідомляє В. Доманицького. «Новинка: рукопис приказок Номиса з цензурними знаками є ві Львові, в бібліотеці Нар[одного] дому. В Імп[ераторській] публічній бібліотеці в Петерб[урзі] під знаком І.ІІІ, № 108, лежить «Сборник пословиц, собр[анных] 1858—1897 в Полтавск[ой] губ[ернии] и Запорожьи» на 180 картках»[2].

Повертаючись до часу підготовки збірки М. Номисом, слід зауважити, що її упорядник дуже сумлінно ставився до матеріалів, які йому надсилали, зазначав у виданні, кому належить той чи інший запис паремії і з якої місцевості вона походить. Про це свідчить і той факт, що прізвище О. Марковича упорядник помістив на титулі, а своє дав під псевдонімом. Відомо, що неодноразово в скрутні для Марковичів дні він вів розрахунки з видавцями творів Марка Вовчка, надсилав письменниці за кордон одержані від публікацій гроші. Про доброту цієї людини говорить і те, що в останні роки свого життя всі свої заощадження він віддав Полтавському губернському земству з тим, щоб за них на його батьківщині, в Зарозі, постійно утримувався лікар, який би безплатно лікував усіх мешканців цього села і хуторів, що до нього належали.

Із вступного слова М. Номиса дізнаємося, що О. В. Марковичу надсилали матеріали такі збирачі фольклору, як І. Дорошенко — вчитель математики в Немирівській гімназії, уже згадуваний Д. Каменецький — близький приятель подружжя Марковичів, книговидавець, завідувач друкарні, він активно допомагав Номису видати книгу прислів'їв, С. Ніс — етнограф і фольклорист, за професією лікар, публікував матеріали в періодиці, письменник А. Свидницький, співачка М. Загорська, збирачі фольклору П. Горобинський, Д. Лавріненко, В. Мокринський, П. Мокрицький, М. Орловський, Ф. Панченко, П. Паламаревський, О. Підгаєвська, І. Прімо та ін.

Працюючи в журналі «Основа», М. Номис зумів згуртувати навколо себе цілу когорту фольклористів, культурних діячів. Серед них відомі письменники О. Кониський, С. Руданський, Ганна Барвінок, фольклористи В. Косовцов, М. Левченко, Д. Стороженко, А. Шиманов, М. Щербак, В. Коховський, В. Лазаревський, Х. Яцимірський та ін.

Багато матеріалів — прислів'їв, приказок, порівнянь, ідіом — М. Номис почерпнув із творів українських пи-

[1] *Франко І.* Зібрання творів: У 50 т. К., 1986. Т. 50. С. 327.
[2] Там же. С. 333.

письменників, зокрема І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Є. Гребінки, М. Костомарова, П. Куліша, Марка Вовчка, А. Свидницького та ін. Ряд висловів узято із творів Т. Г. Шевченка, які вже в той час побутували у населення як народні афоризми. «З незабутнього «Кобзаря»,— пише М. Номис,— я повизбирав не тільки справжні приказки, од народу їм узяті, а й вірші, що їх письменний люд наш, а деякі навіть і народ уже, вживають замість приказок. Мені здається, що вірші такі повинні стоять між приказками...» [1] М. Номис включив до збірки прислів'я та приказки із «Записок о Южной Руси» П. Куліша, журналу «Основа», «Чернігівських губернських відомостей», з праці «Про здоровкання і інше у Подолян» К. Шейковського, збірки М. Гатцука «Ужинок рідного поля» та ін. У списку скорочень джерел, крім уже згаданих фольклористів, письменників та діячів культури, названо М. Закревського, Г. Кулжинського, П. Єфименка, М. Ісаєнка, краєзнавця М. Арандаренка — автора праці «Записки о Полтавской губернии», ученого Осипа Бодянського (псевдонім Ісько Материнка), давніх українських письменників Кл. Зіновієва та Г. Сковороду, книгу «Грамматика» О. Павловського, альманах «Ластівка» Є. Гребінки та ін.

При підготовці збірки М. Номис спирався на досвід російських пареміографів І. Снєгирьова, В. Даля, Ф. Буслаєва, польських — С. Рисінського, Жеготи Паулі, В. Вуйціцького, чеських — Ф.-Л. Челаковського, сербських — Вука Караджича та ін.

Перед Номисом як укладачем постало складне питання класифікації матеріалу, оскільки одержані друковані і рукописні матеріали мали різні системи класифікації або надсилались невпорядкованими. Панівним в українській пареміографії до того часу був алфавітний принцип систематизації матеріалу. За таким принципом були укладені всі збірки прислів'їв від Климентія Зіновієва до О. Шишацького-Ілліча та М. Закревського. М. Номис уперше в українській пареміографії застосував тематичний принцип, за яким були впорядковані праця Ф.-Л. Челаковського «Mudroslovi narodu slovanskeho ve přislovich» і «Пословицы русского народа» В. Даля. Відомий учений з діаспори Юрій Шевельов, зіставляючи збірники В. Даля і М. Номиса, приходить до висновку, що між ними є багато відмінного. «Даль висунув принцип групування приказок за темами,— зазначає Ю. Шевельов,— щоб у кожній групі можна було зробити яке-небудь зведення й висновок, загальний

[1] *Номис М.* Українські приказки... С. 1.

підсумок про духовні й моральні особливості народу, про його життьові стосунки, як вони виявилися в прислів'ях і приказках...»[1] Номис також упорядкував приказки за темами і теж з тих або подібних міркувань,— у надії, що, «передивившись по приказках, шановний читець покористуєцця, чи то — щодо нашого битопису, до народнього поглядсвіта и д. ...»[2] Чи Номис у цьому наслідував збірник Даля, який вийшов на два роки раніше, чи став на цю тропу незалежно, сказати не можна, оскільки нам не відомий збірник Марковича, що ліг в основу книжки Номиса і в першому варіанті був готовий уже 1847 року. Можна лише констатувати, що систематизація Номиса відмінна від Далевої, за винятком того, що обидві збірки відкриваються розділами про Бога й віру,— але це може легко пояснюватися і загальноідеологічними міркуваннями. Крім того, Номис поділяє свої розділи на спеціалізовані підрозділи, чого Даль не робить[3]. У Номиса в скороченій формі даються численні варіанти, по-іншому будуються покажчики.

Збірка М. Номиса має дві частини: більшу — прислів'я та приказки і меншу — загадки. До обох частин додаються покажчики. Власне паремійний матеріал першої частини має двадцять розділів: вірування українського народу; природа, пори року; історичне минуле; сила і воля людини; соціальні відносини, доля, недоля, лихо; різні моральні вади людей; різні сторони людської вдачі і настрою; скупість і щедрість людини; розум, голова, дурощі; правда, брехня, суд; багато — трохи; здоров'я, хвороби, смерть; кохання, одруження, чоловік і жінка, діти; сусіди, куми, приятелі, вороги; своя хата, своє — чуже; господарська діяльність; недбалиці, лінивство; зовнішній вигляд людини, одяг; примовляння, побажання, гостини; спів, музика, танці. У частині «Загадки» вміщено 505 одиниць (з них 30 вилучено цензурою), які охоплюють різні сторони побутового та громадського життя, явищ природи, поведінки людини. Зокрема тут вміщені зразки про небесні світила («За лісом, за пралісом золота діжа горить» — *сонце*); явища природи («Сивий віл випив води повен двір» — *мороз*); рослинний і тваринний світ («Сидить дід над водою та й киває бородою» — *очерет*; «Що цвіте без цвіту?» — *папо-*

---

[1] *Шевельов Ю.* Номис — Даль — Адальберг. З проблем української пареміології середини 19 сторіччя // Фольклор. зб. Матвія Номиса. Саут-Бавнд-Брук. Н. Дж. США, 1985. С. 44.

[2] *Шевельов Ю.* Номис — Даль — Адальберг. З проблем української пареміології середини 19 сторіччя // Фольклор. зб. Матвія Номиса. С. 44.

[3] Там же. С. 45—58.

роть; «Чорне мотовило попід небеса ся вило» — *ластівка*); речі побуту («Шаталося, моталося, під припічком сховалося» — *віник*; «Брат брата січе, біла кров тече» — *жорна*); розважальні («Що тій козі буде, як їй сім літ мине?» — *«На восьмий піде!»*).

М. Номис вказував на місцевості, де були зафіксовані прислів'я, приказки та загадки, наводив, по можливості, варіанти з різних регіонів. Завдяки сумлінній роботі Номиса та його однодумців, вдалося охопити велику територію України — Київщину, Чернігівщину, Полтавщину, Поділля, Волинь, Слобожанщину, частково Південь України. Усі вміщені паремійні одиниці відібрані зі смаком, кожна має якусь істотну особливість. Це стосується і відбору варіантів: «Що з воза впало, то пропало» — «Упало — пиши пропало» — «Що впало, то пропало»; «Надіявся дід на чужий обід та й без вечері спати ліг» — «Надіявся дід на чужий обід, та ні дома не пообідав, ні в людей» та ін.

Цінним у прислів'ях є те, що укладачі наводять пояснення щодо їх виникнення. Особливо це стосується тих зразків, які походять з народних переказів, оповідань, анекдотів. Наприклад, до прислів'я «Зле, Романе, робиш, що Литвином ореш» дається таке пояснення: «Великий князь Роман Ростиславович, звитяживши Литвинів 1173 року, впрягав бранців до плуга і ними викорінював нові місця»[1]. До порівняння «Вирвався, як Пилип з конопель» дано пояснення, що походить воно з анекдоту про шляхтича з Конопель Сандомирського краю, який на сеймику недоречно вискакував з не дуже розумними порадами, звідси пішов анекдот, а потім і вислів; до приказки «Красоти на тарілці не подаси» є пояснення, що вона виникла з переказу про чоловіка, що взяв жінку не дуже вродливу, зате дуже господарську. Рідня дорікала йому, що має некрасиву жінку, але як та зварила борщ, то був такий смачний, що всі не могли ним нахвалитися. Тоді господар і сказав цю приказку. До прислів'я «Стрижено!» — «Голено!» подане пояснення, що сюжети про жінку — вперту сперечальницю — характерні для фольклору багатьох народів.

Значну цінність у збірці М. Номиса мають покажчики, вміщені в кінці книги. В них дається перелік усіх основних видів господарської діяльності, явищ природи, рослинного і тваринного світу, родинних зв'язків та ін. За допомогою покажчиків, назви яких є по суті опорними словами вміщених у тексті прислів'їв, приказок, загадок, можна легко з'ясувати, як відобразились у пареміях ті чи інші сфери

[1] *Номис М.* Українські приказки... С. 14.

народного життя, побуту людей, їх взаємовідносин. Найбільшу кількість опорних слів мають переліки назв рослинного і тваринного світу, назв ремесел, родинних зв'язків, перелік назв хвороб, хліборобського календаря, імен людей тощо. У новому виданні дається зведений алфавітний покажчик опорних слів паремій.

Вимагає окремого розгляду питання про царську цензуру у відношенні до збірки М. Номиса. Як уже згадувалось, частину висловів зі збірки було вилучено цензором. Щоб не перенумеровувати весь збірник і не переробляти покажчики, упорядник зберіг попередню нумерацію, сподіваючись за кращих обставин надрукувати збірник без купюр. Згодом вилучені прислів'я були передані до Львова і аж після смерті Номиса, в 1909 році, опубліковані в «Записках Наукового товариства імені Шевченка».

Найбільше понівечила цензура перший розділ «Віра. Бог. Гріх. Піст. Говіть. Молитва. Церква. Свято. Чорт. Пекло. Чернець. Піп. Ворожка. Відьма. Забобони». Були вилучені, зокрема, такі вислови: «**3.** Казав циган: в Бога вір, а Богові не вір, бо Бог порадить, Бог і зрадить» з поясненням, що вислів походить з анекдоту про цигана, який потерпів від холодних дощів, бо вірив, що Бог дасть добру погоду, і потім повторював слова, що Богові не можна вірити; «**67.** Надія в Бозі, як є що в возі», «Товар у возі — надія в Бозі», «Є товар у возі — буде надія в Бозі» (поради надіятись на власні сили); «**116.** Гріх у міх та під лавку та ще й ногами підтоптати», «Коли гріх, то сховай у міх»; «**126.** Піст задрав хвіст»; у вміщеному під **№ 128** порівнянні «постимо, як рахмани» вилучено пояснення, що рахмани їдять сито лиш один раз на рік, на великдень, а весь рік постять; у **№ 151** викинуто примітку, де розповідається про пастуха, який не вмів молитись і вимовляв тільки, скачучи через колоду, слова: «Оце тобі, Господи!», а назад: «Оце мені!» і був праведним; випущено також прислів'я «**169.** Де громада церкву ставить, там пан коршму»; у **№ 302** «Чернеча злоба до гроба» цензор викреслив пояснення, де характеризуються монастирі. У розділі про духовенство вилучено вислови: «**219.** Як попова жінка вмре, то піп не варт і печеної цибулі»; «**220.** У попа вовчі очі, а ведмежеє черево»; «**227.** Всіх святих батько побив божу дудку» (гумористично: маляр побив дяка). Цензура зняла також деякі варіанти прислів'їв із хліборобського календаря: «**504.** Варвара дня вкрала, ночі приточила»; «**515.** Сьогодні Головосіка — ганя нечистий дівчат із засіка» та ін.

У прислів'ях про царя вилучено вислів **№ 647** «За ца-

риці їли паляниці, а за царя нема й сухаря» — натяк на царювання Миколи I. У розділі про панів і мужиків, сильних і слабких, волю й неволю уціліли окремі прислів'я та приказки з гострим соціальним звучанням, такі, як «Пани правдою кепкують — проте ж у світі панують», «Коли б пан за плуга взявся, то б і світу відцурався», «Напився він не раз людської крові», зате були вилучені інші: «**1170.** В Монастирищі сімдесят сім панів і вісьмий пекельний Марко», «**1235.** Пан лупить хлопа, як скопа, а дідько пана, як барана».

Якщо переглянути під кутом зору вилучень цензури весь збірник, то легко простежується тенденція знімати зразки, у яких висміюється попівство і панство, причому зразки, що мають гумористичне забарвлення з елементами сатири. Це простежується і в пареміях інших розділів: «**2330.** Не стою, попоньку, о твою ласку, як ісь мені освятив паску»; «**2399.** Плакав, плакав, а все Бог однаков: як перестав ридати, зачав Бог більш давати»; «**2590.** Казав циган: нема ні в кому правди, тільки в мені та в Богові трошки». **У № 3105** «Убрав у шори» випущено варіант «Убрали, як попа в шори». Вилучила цензура номери: «**3132.** Збунтуй, Боже, народ, щоб був попові доход», «**3606.** Гляди лиш, так полетиш, як цариця на лопаті» (на мітлах і лопатах літали за народною уявою відьми, зв'язані з нечистою силою). Послідовно викидалися зі збірки паремії, у яких зіставлялися два антиподи — піп і нечиста сила — чорт: «**3953.** Бий чорта, нехай буде попом!»; «**5002.** Не дав піп дари, чорт його бери». Вилучено прислів'я, де говориться про свист попа: «**6447.** Свищи попоньку, бо вже попадя помандрувала»; «**6443.** Свищи, попе, церква горить». У паремійному гнізді під **№ 7910** «І світ настав та ще рак не свистав» цензура не пропустила варіант «...та ще піп не свистав».

У тематичній групі про людину та її працю вилучено номери: «**8307.** Пішов до Аврама кіз пасти» (помер); «**10728.** Гурт і в бога краде»; «**10743.** Люди і бога переможуть»; «**11322.** Удрав спаса» (заснув); «**12294.** Дай, Боже, здоров'я, чорт знає поки»; «**12746.** О крий, Боже! Не вкриє, як соломи не стане»; «**12965.** Говори, чорте, з попом, твій день настав»; «**13485.** Бога піймав за ноги». У паремійному гнізді під **№ 13967** вилучено варіант «Свою жінку у царя з-під поли можна забрать». Зняті прислів'я: «**14169.** Згодиться Богу молиться і горшки накривать»; «**14312.** Дурний піп, дурна його молитва»; «**14333.** І царя за очі лають» та ін. Вилучено понад 30 загадок.

Безперечно, викинуті цензурою прислів'я органічно по-

єднуються з усім текстом, і не тільки за нумерацією, а й за внутрішньою логікою є невід'ємною частиною видання. Тому вони, як і у виданні 1985 року, даються після основного тексту.

Видання збірки «Українські приказки, прислів'я і таке інше» М. Номиса не єдина його заслуга перед українською культурою. Він зробив помітний внесок у фольклористику, етнографію, літературу, видавничу справу: написав цінні спогади про діячів української культури. Залишилась поза увагою дослідників його активна праця на ниві народної освіти як педагога, громадська діяльність та ін.

Збірка М. Номиса дала могутній поштовх дальшому розвитку української пареміографії. Після її виходу, незважаючи на несприятливі умови суспільного життя, пожвавилася збирацька діяльність на Україні. Невтомна діяльність М. Номиса та його однодумців значною мірою сприяла появі Південно-Західного відділу Російського географічного товариства. У другій книзі першого тому «Праць етнографічно-статистичної експедиції до Західно-Руського краю» поміщені упорядковані П. Чубинським прислів'я, які не були зафіксовані М. Номисом та його збіркою. З'явилися книги прислів'їв М. Комарова «Нова збірка народних малоруських приказок, прислів'їв, помовок» (1890), В. С. Вислоцького «Прислів'я та приказки Галицької і Угорської Русі» (1869), колекції паремій в «Етнографічних матеріалах» Б. Грінченка, добірки прислів'їв І. Манжури і фундаментальна праця в шести книгах І. Я. Франка «Галицько-руські народні приповідки» (1901—1910).

Збірка «Українські приказки, прислів'я і таке інше» М. Номиса займає визначне місце в історії української культури. Автор «Бібліографічної замітки» в «Санкт-Петербургских ведомостях», підписаний криптонімом «Т», назвав книгу «дорогоцінним, єдиним у своєму роді зібранням, за яке буде вдячна не сама лише Україна, а ввесь слов'янський світ, для слов'янського народознавства — це справжня скарбниця»[1]. Високу оцінку книзі дали «Чернігівські губернські відомості» (1864, № 34), «Книжковий вісник» за 1864 рік та ін. У 90-х роках О. Пипін писав, що збірник паремій Номиса й «дотепер залишається одним із найкапітальніших творів української етнографії»[2]. М. Сумцов характеризував книгу Номиса як «чудове видання, як одну з найкращих пам'яток живої й плідної любові до рідного

---

[1] С.-Петербургские ведомости. 1864. 4 лист.

[2] *Пыпин А. Н.* История русской этнографии // Этнография малорусская. Пб., 1891. Т. 3. С. 368.

слова»[1]. У некролозі головного редактора «Київської старовини» В. Науменка на смерть Номиса зазначено, що якби він більш нічого не видав, крім збірника прислів'їв, то і в такому разі його ім'я збереглося б для нащадків, тому що ця праця «становить внесок в українську етнографію не тільки багатством матеріалу, але й способом обробки й систематизації»[2]. 1901 року Михайло Грушевський так писав про працю Номиса: «Це було перше науково зроблене видання в українській етнографії, і воно перевищило всі інші слов'янські видання приказок. Воно й досі зісталося головним виданням українських приказок, хоч далеко не обняло всього приготованого матеріалу (маса приказок не могла увійти в цей корпус з цензурних причин)»[3]. 1924 року Сергій Єфремов так само високо оцінив збірку приказок Номиса. «Але найбільшої між ними ваги,— зазначав він,— це видання М. Номиса... багата й цілком наукова, хоч і вельми пошарпана цензурою збірка народних приказок і загадок, в основу якої положено матеріал Опанаса Марковича»[4]. Поява збірника Номиса-Симонова,— писав відомий фольклорист П. М. Попов,— «була в свій час значним явищем не тільки в українській, а й взагалі в слов'янській науці про народну творчість»[5].

Тонкі знавці й цінителі народного афористичного слова О. В. Маркович і М. Т. Симонов зібрали й опублікували найбільш досконалі в художньому відношенні зразки, що живуть століттями. Більшість висловів не застаріли й до нашого часу, їх варіанти продовжують побутувати в народному середовищі, фіксуються сучасними збирачами фольклору, передруковуються із збірки в збірку як золота основа українського паремійного фонду. Значення збірника ще й у тому, наголошував М. Є. Сиваченко, що тут знайшов широке застосування принцип публікації прислів'їв з розкриттям історії їх походження, а вміщувані зразки вперше в українській пареміографії представлені не одним прислів'ям чи приказкою, а цілими гніздами їх варіантів[6].

---

[1] *Сумцов Н. Ф.* Опыт исторического изучения малорусских пословиц. Х., 1896. С. 3.

[2] Симонов М. Т. (Номис). [Некролог] // Киев. старина. 1901. Т. 77, № 2. С. 310.

[3] *Грушевський М.* Матвій Симонів (Номис) // Зап. Наук. т-ва ім. Шевченка. 1901. Т. 40. С. 8.

[4] *Єфремов С.* Історія українського письменства. Ляйпціг, 1924. С. 294.

[5] *Попов П. М.* Прислів'я та приказки // Українська народна поетична творчість. К., 1958. С. 336.

[6] *Сиваченко М. Є.* Літературознавчі та фольклористичні розвідки. К., 1974. С. 9.

Фразеолог Л. Г. Скрипник вважає публікацію збірки Номиса визначним явищем у фольклористиці XIX ст.[1]

Високу оцінку збірці М. Номиса дають також українські вчені з діаспори. Так, професор Петро Одарченко у статті «Скарбниця українського слова» зазначає, що велика цінність збірки і в тому, що в ній упорядник «часто містив варіанти прислів'їв та приказок, давав примітки про те, в якій місцевості той чи той вислів записано, подавав також імена збирачів, зазначав рукописні й друковані джерела, звідки взято приказку чи прислів'я»[2]. «Минуло 120 років з часу видання славетної збірки Номиса,— зазначав учений в 1984 році,— але вона й досі не застаріла. Уміщені в цій книзі прислів'я, приказки, ідіоми, фразеологічні сполуки, народні порівняння, різноманітні примовки цікаві й цінні не тільки своїм змістом, а й художньою формою, багатством художніх засобів... Ця книга залишається такою ж цікавою, такою важливою, як і 1864 року, а може навіть актуальнішою, ніж вона була 120 років (а ми додамо від себе — 128 років.— *М. П.*) тому»[3]. Юрій Шевельов знаходить у прислів'ях Номиса, узятих як цілість, ключ до народної психології, а то й філософії[4]. Він підкреслює і такі достоїнства прислів'їв Номиса, як багата образність, незрівнянний український гіркий гумор.

Збірка М. Номиса відіграла важливу роль у розвитку української літератури, її фольклорного стилю. Зразки прислів'їв із книги Номиса в автохтонному або трансформованому вигляді знаходимо майже у всіх письменників 70-х — 90-х років XIX ст.— М. Старицького, М. Кропивницького, І. Карпенка-Карого, І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, М. Коцюбинського, а також майстрів слова XX століття, в тому числі й сучасних.

Прислів'я зі збірки Номиса відбивають особливості народного мовлення того часу, своєрідності у фонетиці, морфології, синтаксисі і навіть в орфографії та пунктуації у різних регіонах України. М. Номис застосував у книзі фонетичний принцип з гаслом «пиши, як чуєш, читай, як видиш», що зберігав фонетичну вимову того часу.

Дане перевидання збірки, як і попередні, здійснюється без жодного втручання в текст, не порушуючи «ані титли, ані тії коми». Йдучи за усталеною традицією у виданні

---

[1] *Скрипник Л. Г.* Фразеологія української мови. К., 1973. С. 238.

[2] *Одарченко П.* Скарбниця українського слова // Фольклор. зб. Матвія Номиса. С. 15.

[3] *Одарченко П.* Скарбниця українського слова. С. 23.

[4] *Шевельов Ю.* Номис — Даль — Адальберг // Фольклор. зб. Матвія Номиса. С. 45, 58.

фольклорних і літературних пам'яток минулих століть, зберігаємо всі особливості тогочасної орфоепії, орфографії, правопису, мовного колориту і т. д., тобто все те, що робить це видання саме пам'яткою другої половини XIX ст. У збірці збережено літеру ґ, яка в той час передавалась латинським g (gудзик), замість апострофа ставиться твердий знак ъ (пъяний); зберігається фонетичне закінчення в дієсловах *цця, цьця* / (даєцця). У місцевому відмінку прикметників жіночого роду вживається закінчення *і* замість *-ій* (в свої хаті), сучасна літера *ф* передається давньою *хв* (Хведір), Відсутня літера *ї*, її замінює *і* (з чужої торби), буквосполучення *йо, ьо* передається російською буквою *е* (его), буква *з* перед глухими приголосними передається або через *с* (роскошниця), або через *з* (розсудить), звук *и* може передаватися через *і* (зіма), а *і* може передаватися через *и* (Иван) та ін.

Збірка «Українські приказки, прислів'я і таке інше» потрібна не тільки фольклористам та літературознавцям, а й історикам української мови, дослідникам її правопису, діалектологам. Відсутність будь-якого втручання в текст рятує пам'ятку і від різних, іноді й невиправданих смакових виправлень і спотворень народного тексту.

В останнє десятиліття книга Номиса переживає своє відродження. Крім уже згадуваного видання діаспори 1985 року, у 1991 році розпочав передруковувати тексти зі збірки журнал «Київ». Ця подія прихильно була зустрінута нашими читачами. Так, в одному з відгуків на цю публікацію в журналі «Київ» є такі слова: «Велика подяка за Номиса. Тут із тих приказок і т. п. висказів, бачимо неначе на софійській яркій мозайці внутрішнє життя — душу нашого народу. В ній помітна і самопошана, і гідність наших людей у поставі до сусідніх народів.

Збірка М. Номиса, що давно стала раритетом, у новому перевиданні стане корисною всім шанувальникам народної мудрості, сприятиме дальшому розвитку української мови, збагаченню її стилістики, прислужиться письменникам, публіцистам, зробить багатшим, влучнішим, різноманітнішим наше усне і писемне мовлення. Сподіваємося, що нове видання Номиса буде прихильно зустрінуте нашими читачами-книголюбами.

М. М. Пазяк

---

[1] Київ. 1991. № 5. С. 140.

В книжці *Украінські Приказки, Прислівъя и таке инше* надруковано (карт. V, передмова): «Старий Збірник [1], рукопис початку XIX с., якогось коморника. Достався він д. Марковичеві од д. Крушельницького; захоплює приказки Уманщини». Се помилка. Старим Збірником д. Маркович наменив збірник Климентія [2], що був при его (Климентія) віршахъ, и приказки з сего збірника помічав: «*Ст. Зб.*, а приказки, вибрані з самих віршів Климентія, помічав: *Кл.;* приказки ж з збірника Крушельницького помічав скрізь: *У.* (Уманщина). Видавець же зрозумів слова д. Марковича [3] про се, як ото стоіть в книжці. Просючи, для того, шш. читців вибачить за таку помилку, видавець просе: надруковані в книжці: *Ст. Зб.* и *Пр. в Ст. Зб.* (Приписка в Старому Збірникові) розуміть так: *Збірник Климентія* и Приписки в сёму збірникові.

М. Номис [4].

ОД ВИДАВЦЯ

Збірник д. Марковича зклався з приказок и т. и., що шановний Опанас Василёвич сам назбірав, туляючись по разних світах и Украінах [1]; що назбірали другі и своєю працею не поборонили ёму покористувацьця; що були надруковані по разних виданнях. Чиі з надрукованих приказок пішли до збірника, шановний читець побачить сам, в реєстрові покорочених меннів и в на́писах при сами́х приказках; там же вбачаюцця дечиі мення и тих, що, кажу, не поборинили дать до спілки своі збірники; затим, постачали Опанаса Василёвича приказками: Наум Пилип. Горобинський [2], Ил. Петр. Дорошенко [3], Мелана Овд. Загорська [4], Дан. Сем. Камінецький [5], д. Крушельницький [6], Дан. Ив. Лавріненко [7], Вас. Яковл. Мокринський [8], Петро Микол. Мокрицький [9], Ст. Дан. Ніс [10], Мих. Яким. Орловський [11], Хведор Тимохв. Панченко [12], Павло Яков. Паламаревський [13], Олена Ив. Підгаєвська [14], Ил. Павл. Примо [15], Натоль Свидницький [16] и инші. Всёго-на́всёго приказок в збірнику д. Марковича, з одмінами, з півсотні тисяч, або й більш.

На моє прохання, слать мені, у кого маюцця, збірники, одгукнулись:

1) В. М. Білозерський [17] дав: а) чийсь несвідомий збірничок (близько 600 №№), з написом «Харьків 1834 р.»; б) теж чийсь несвідомий рукопис — приказок Носовича [18]; в) приказки, що постачав д. Кулішеві Микола Мих. Білозерський, частиною з разних книжок (176 №№), частиною записані по разних повітах Черніговщини (460 №№), и г) артикул д. Шейковського [19] про здоровкання и инше у Подолян.

2) Микола Мих. Білозерський [20] прислав 2011 приказок и 345 загадок; з того усёго, 58 з книжок, а решт — записано в Черніговщині, Полтавщині, Київщині, Харьківщині и Чорноморіі: 1331 №№ самим д. Білозерським, а 967 дд. Білозерськими (В. М. и Ив. Ив.), Хвед. Трох. Богуславським [21], П. О. Кулішем [22], Олександр. Матв. Лазаревським [23],

Оп. Вас. Марковичем, Олександр. В. Шишацьким-Илличем[24], п. Петром Огієвським[25] и другими.

3) Г. А. Залюбовський[26] прислав власного збору приказки: 127 книжкових и 585 записаних в Катеринославщині, в Новомосковському повіті.

4, 5, 6, 7, 8 и 9) Олександра Яков. Коніський[27], Вит. Андр. Косовцов[28], Мих. Мих. Левченко[29], Дмитро Данил. Стороженко[30], Андр. Левк. Шиманов[31] и Мих. Ригор. Щербак[32] по кільки десятків, а дехто (напр. д. Коніський) и по кільки сотень приказок, записаних по разних місцях України.

10) Всевол. Порхвир. Коховський[33] — приказки и загадки, записані ім в Харьківщині, в Озюмському повіті.

11) П. О. Куліш проказав в диктуру дещицю, що згадувала повно натоптана памъять шановного добродія.

12) Вас. Матв. Лазаревський[34] дав передивицьця свій, досить багатий на приказки, наський збірослов.

13) Д. Миловиденко[35] — приказки з Валкського повіту.

14) Д. Руданський[36] — 298 приказок, записаних ім в пьятидесятних рока́х на Поділлі, въ с. Хомутинцях Винницького п.

и 15) Хвед. Ладимир. Яцімірський[37] — приказки и загадки, що записані ім теж на Поділлі, в Новоушицькому п.

Опріч того, передивився я и з дебільшого повибірав надібки: з Кулішівських — Граматки[38], Записок о Южной Русі[39] и Чорноі Ради[40]; з Кобзаря (¹)[41], Основи[42], Черніговського Листка[43], Збірослова Шейковського[44], Зілля Ревякина[45] (Киев. Губер. Часоп.[46] 1863 р., №№ 41—44); з дебільшого — з Черніговського Губерського Часопису[47], з Десять Кіп Казок д. Волковського[48] (²); д. Коховський поміг вибрать з Квітки[49], Едуард Ив. Конге[50] повибірав девідкіля з Полтавського Губерського Часопису[51]; позбірав докупи, що позанόчувано у себе в шпарґалках, або що

(¹) З незабутого Кобзаря я повибірав не тільки справжні приказки, од народу ім взяті, а и вірші, що іх пісьменний наш люд,— а деякі навет и народ уже, вживають замісць приказок. Мені здаєцця, що вірші такі повинні стоять між приказками — як, приміром, приказки, що вживаюцця в які-небудь одні статі украінського народу, або в які-небудь одні стороні Украіни. Не знаючи сих віршів и що іх вживають вже замісць приказок, не можна знать украінського погляду на все, у всюсенькі ёго όбширі.

(²) Рукопис. Небіжчик Волковський (Ёсип) вславився на Правім Боці яко великий мистець розсказувать казки́, брехенькú и т. и. Ото він и записав іх десять кіп (600). На превеликий жаль, в рукопису нема перших 77 казок, и вони прислані мені (таки Оп. Вас. Марковичем) тоді вже, коли покористувацьця ними як слід неможна було: більша половина книжки була вже надрукована. Одначе, що потрібніше, я, здаєцця, усе повибірав.

задержала памъять од часів оних; притулив, що згадував и слав мені шановний Дан. Сем. Камінецький, передивлюючись виправщицькі листи[52],— и отто з того усёго напелешкалось на оцю книжку ([3]).

Приказки отті, як легко догадацьця кожному, достались мені неразом: дехто слав мені збірники, як я ще пересипáв збірник д. Марковича, а дехто тоді, як він уже був у мене готовий, приказки понумеровані, покажчик до іх зроблений, книжка почала друкувацьця. Одтого и додатки в книзці: додаток одмін[53] и додаток тих приказок, що в мене попереду не було. Поки збірник д. Марковича не був налаштований зовсім (се б то, поки приказки не були понумеровані и покажчик не був зроблений),— що прислáно мені нового, можна було тасувать у шуршу; потім же, щó мені слали, треба було — або тулить в середину одмінами, коли були такі приказки, або робить в кінці додаток; як же книжка почала друкувацьця, треба було робить и другий додаток — додаток одмін: до надрукованоі приказки одміни в середину не притулиш. Що ж до третёго додатку, до приказок мені несвідомих, то и без ёго не можна було обійтись: де містить приказку, що іі ніколи не чув, або не догадуєсся, про що річ, а тим часом приказки шикуєш по *рéчам?*

Беручись за видання приказок, я не дбав, щоб книжка була охаючена, як звичме бувають такі видання у сильни́х, напр. німецьких, пісьмаків; щоб тут було и про культи, и про приказки старі и нові, сякі и такі: я добре відав, що для таких книжок треба не року—двох, а віку, та ще й не одного, а богатёх, а тим часом у нас, ради сёго, не зроблено праве нічогісінько. Я тільки одно мав на меті: щоб книжку видать яко мога скоріше и щоб з неі користи було яко мога більше. Про остатнє нічого балакать; поспішав же я ради того, щоб був способ користувацьця приказками, або и лаштувать іх до справді хорошого видання — не одному, а кожному, хто забажає; щоб, хто збірає отті перли од народу, знав, що є вже, а чого нема; щоб було до чого тулицьця и примірювать. Ради того: 1) я містив у книжку усе, що було в збірниках (загадки́, шéпоти, зацýрування[54], замовляння и д.): все комусь знадобицця!

([3]) Хто ще працюватиме над наськими приказками, повинен, опріч иншого, перегледіть и Przypowiesci Polskie, przez Salomona Ryśsinskiego[57] zebrane (Kraków 1634 г.). Показую на іх, яко на таку книжку, що іх тепер дуже не густо (маєцця в книгозбірі батька Тараса[58]; подарував д. Щербак[59]). Я сею книжкою не покористувався, бо довідався про неі тоді, коли вже не можна було покористувацьця. Про другі ж fontes для наських приказок, див. досить простореньки́й реєстр д. Евхименка[60]. Ос. 21 (XIII, 41).

2) шикував збіранину у такі лави, щоб не психологія була основою, або що инше пісьмацьке, а як, на мою думку, огу́лові[55] користніш — чи то з погляду одшукування в книзці, чого треба, чи полегкісті в читаннёві, запа́мъятуваннёві; 3) містив одміни, що хоч чим-небудь примітні, хоч яким словом, навет вимовою слова, и 4) містив усе, як воно було записано, не вважаючи, що дещиця покалічене (¹) — попісьмачене, поляшене, помоскалене — або що писання деяких слів не того штибу, який вживаєцця тепер в наськи́х[56] книжках: що наське-щире́ць, а що не наське — про те, думав я, порано расправлять; а що до писання — нехай йде! нехай виявляюцця усі місцеві вимови; колись усе те посуда́чять — може й книжковому дечому треба буде трошки поруйнувацьця. Одноманітне я тільки писав: *хоч*, бо *хоч* и *хоть* у нас вживаюцця без розбору (*хоць*, де було записано, я скрізь зоставляв); скрізь писав *та, так, то*, не одрізняючи од *да, дак, до* — з тиеі ж причини; *тілько* писав *тільки, мині* — *мені*, и инше таке. Од штибу такого я одхибнув тільки там, де приказка взята з якого старого рукопису, або я певно не знав, як вимовляєцця слово там, де вона записана.

Написи біля приказок, де або ким записані, або з якоі книжки узяти, я робив нестеменісінько такі, які були у збірнику д. Марковича. Тільки там, де написів було дуже багато и де з іх видно було, або я знав и сам, що приказка вживаєцця, напр., скрізь по Лівобочні Украіні,— замісьць усіх написів я писав просто *Лів.* (Лівобочна Украіна). Так же я робив и з написами по збірниках М. Білозерського и инших — даючи усюди перевагу *місцеві*, де приказка записана, перед менням *людини*, що іх записала, се б то: де тільки в збірниках призначено було мення місця, я ёго скрізь ставив, а мення людини ставив тільки тоді, коли не було мення місця. Так я робив и з своіми приказками, коли певно не знав, де чув приказку, або де записав. В одному тільки я одступив од сёго порядку: біля всіх приказок з збірничків дд. Залюбовського, Коховського, Миловиденка, Руданського и Яцімірського я писав не мення місця, а іх власне мення, и то ради того, що всі приказки у іх записані у одному місці: у д. Яцімірського — у Нові Ушиці, у

(¹) Каліч и дуже частенько таки трапляєцця. Та й не див: багацько приказок, певно, записано непросто од народу, а з памъати, а памъять в такім разі робить наче той бик, що, мовляв, *куди навик, туди и тягне*; а може хто и тиеі думки був, що, мов, як же такому нечупарному, варзякуватому, та між пісьменні люде! Мовлячи огулом, з сёго бокку треба сторожко підступать до приказок, щоб не хибить и не вважать за наське таке, що воно зовсім не нашоі парахвіі.

д. Руданського в Виннищині и д. Додам ще, що коли в збірнику д. Марковича не було біля приказки ніякого напису, я ставив *Не* (місце невідоме), а коли траплялось се по инших збірниках, біля приказки я писав мення добродія, чий збірник. Покорочення ж меннів и разні призна́ки в написах — такі:

А.	Азов [61]
Алек.	Александрійщина (в Харсонщ.) [62].
Ал.	Александровщина (в Катеринославщ.) [63].
Ар.	Арендаренко [64].
Арт. Шей.	Артикул Шейковського [65] (див. вище — про Здоровкання у Подолян).
А. Вил.	Атеней Виленський [66].
Ах.	Ахтирка [67].
Бал.	Балта [68].
Бат.	Батурин [69].
Бер.	Бердичев [70].
Білг.	Білгородщина [71].
В. Білз.	Василь, Микола,
М. Білз.	
О. Білз.	Олимпій Білозерські.
Бод.	Бодянський [72].
Бор.	Боровиковський [73].
Бус.	Буслаєв [74].
Вал.	Валки [75].
Вас.	Васильківщина (в Київщ.)[76].
Вед.	Ведмежа ((Брацлавщ.) [77].
Вел.	Величко [78].
Вин.	Виннищина [79].
Войц.	Войцицький (1833 и 1834 р.) [80].
В.	Волинь [81].
Вор.	Вороніжщина [82].
Гад.	Гадяччина [83].
Гайс.	Гайсинщина [84].
Г.	Галиція [85].
Г. Бар.	Ганна Барвінок [86].
Гат.	Гатцук [87].
Гл.	Глуховщина [88].
Гол.	Голота.
Гор.	Городнянщина [89].
Гр.	Грайворінщина [90].
Грам.	Граматка (Куліша, 1857 р.).
Греб.	Гребінка [91].
Д.	Джуньків (Бердичовщина) [92].
Дуб.	Дубно [93].

Ёвх.	Ёвхименко.
Ев.	Евинсдорхв (Радомисльщина) [94].
Ж.	Житомирщина [95]
Закр.	Закревський (1860 р.) [96]
Зал.	Залюбовський.
Зап.	Записки о Южной Русі.
Зас.	Заславщина [97].
Збр. Шей.	Збірослов Шейковського (Опытъ Южнорусскаго Словаря. 1861 р.).
Збр. Лаз.	Збірослов Лазаревського (Василя; див. вище).
Зв.	Звенігородщина (Київщина) [98].
Зін.	Зіньківщина [99].
Ил.	Илькевич [100].
Ис.	Исаенко [101].
Казки	Казки Волковського (див. вище).
Камн.	Камінецький.
Кан.	Канівщина [102].
Кат.	Катеринославщина [103].
Кв.	Квітка (де виставлена лічба картки и д. то з видання 1858 р.).
К.	Київ [104].
Киш.	Кишинев [105].
Кл.	Климентій (рукопис XVII—XVIII ст.; д. Маркович мав ёго од небіжчика Шишацького-Иллича).
Кобз.	Кобзарь (де виставлені лічби — видання 1860 р.).
Кобр.	Кобрин [106].
Коз.	Козелещина [107].
Коніс.	Коніський (див. вище).
Кон.	Конотіпщина [108].
Кор.	Короп (в Кролевещині) [109].
Кос.	Косовцов.
Кост.	Костомаров [110].
Котл.	Котляревський [111].
Кох.	Коховський.
Краш.	Крашевський [112].
Крем.	Кременець [113].
Кременч.	Кременчук [114].
Кр.	Кролевещина [115].
Кул.	Куліш.
Кулж.	Кулжинський [116].
Лаз.	Лазаревський (Олександра Михайл.).
Ласт.	Ластівка (1841 р.) [117].
Леб.	Лебедянщина (Харківщ.) [118].

Лев.	Левченко.
Лип.	Липовець [119].
Лист. (1)	Черніговський Листок.
Лит.	Литин [120].
Лів.	Лівобочна Украіна [121].
Лох.	Лохвищина [122].
Л.	Лубенщина [123].
Макс.	Максимович (Мих. Олександр.) [124].
Мар. В.	Марко Вовчок [125].
Мат.	Ісько Материнка [126].
Мг.	Мглин [127].
М. Марк.	Микол. Маркович [128].
Мик.	Миколаів [129].
Мир.	Миргородщина [130].
Нем.	Немиров (в Брацлавщ.) [131].
Н.	Ніжинщина [132].
Новг.	Новгород-Сіверщина [133].
Новгр.	Новоград-Волинський.
Новоз.	Новозибків [134].
Новом.	Новомосковськ [135].
Нов.	Новосільський (1857 р.) [136].
Ном.	Номис.
Нос.	Носович [137],
Об.	Обобочна Украіна [138].
Ог.	Огієвський (з Ніжинщини).
Олг.	Ольгополь [139].
Ос. (2)	Основа.
О.	Остерщина [140].
Ост.	Острогозьщина [141].
Павлв.	Павловський (1818 р.) [142].
Павлг.	Павлоградщина [143].
Paul.	Żegota Pauli [144] (див. Збір. Шей. XVII).
Пер.	Переяслівщина [145].
Печ.	Печера (в Брацлавщ.) [146].
Пир.	Пирятинщина [147].
Підл.	Підляссе [148].

(1) Лічба після *Лист.* показуе: та, що в скабочках, картку, а перед скабочками — рок (1-ве — 1861 р., а 2-ге — 1862 р.).

(2) Лічба після *Ос.*, перед скабочками, показуе, за який місяць книжка, се б то: 1 Січень (1861 р.), 2 Лютий, 3 Березіль, 4 Квітень, 5 Травень, 6 Червець, 7 Липець, 8 Серпень, 9 Версень, (Жовтень), 10 Паздерник (Листопад), 11 Листопад и Грудень, 12 Січень (1862 р.), 13 Лютий, 14 Березіль, 15 Квітень, 16 Травень, 17 Червець, 18 Липець, 19 Серпень, 20 Версень, 21 Паздерник. В скабочках же лічби показують: римська — лічбу, під якою артикул стоіть на налятурці Основи, а орапська — картку.

Пов.	Повість о том, що діялось з Украіною и д.
Пог.	Погара [149].
П.	Поділля [150].
Пол.	Полісся [151].
Полт.	Полтавщина [152].
Полт. Час.	Полтавський Губерський Часопис.
Прав.	Правобочна Украіна [153].
Прав. Ниж.	Правобочна Нижня (та, що и Ляхи звуть Украіною) [154].
Прав. Верх.	Правобочна Верхня [155].
Пр.	Прилука [156].
Пр. в Ст. Зб.	Приписка в Старому Збірнику (див. Старий Збірник).
Проск.	Проскурів [157].
Рад.	Радомисль [158].
Рев.	Ревякин.
Ров.	Ровно [159].
Р.	Роменщина [160].
Рост.	Ростов на Дону [161].
Руд.	Руданський.
Рус.	Русанов (в Остерщині) [162].
Сич.	Сичівка [163].
Сівер.	Сіверия (північна сторона Черніговщини) [164].
Скальк.	Скальковський [165].
С.	Сквіра [166].
Ск.	Скрізь.
Сков.	Сковорода [167].
Сл.	Слободи (південна сторона Украін) [168].
Слон.	Слоним [169].
Слуц.	Слуцк [170].
Сн.	Снєгірёв [171].
Сос.	Сосниця [172].
Ст. Зб.	Старий Збірник (рукопис початку XIX с.-якогось коморника. Доставсь він д. Марковичові од д. Крушельницького; захоплює приказки Уманщини).
Ст.	Стародуб [173].
Сторож.	Стороженко (Дмитро Данилович; див. вище).
Стр.	Стрийковський [174].
Сум.	Суми [175].
Т.	Таганрог [176].
Тар.	Таращa [177].
Тат.	Татищев [178].

Тет.	Тетієв (в Таращанщині) [179].
Тул.	Тульчин (в Брацлавщині) [180].
У.	Умань [181].
Уш.	Ушиця [182].
Х	Харків [183].
Х. Вид.	Харківс. Видання.
Х Зб.	Харківський Збірник [184].
Хар. Зб.	теж (що я мав од д. Білозерського; здаєцця, се той же самий, що користувався ним Опанас Василёвич).
Хар.	Харсон [185].
Хат.	Хата [186].
Хор.	Хоролщина [187].
Час.	Черніговський Губерський **Часопис.**
Черк.	Черкащина [188].
Черн.	Черніговщина [189].
Чер.	Черняхів (в Київ. п.) [190].
Чор. Рад.	Чорна Рада.
Ч.	Чорноморія [19] .
Шей.	Шейковський
Шим.	Шиманов.
Ш.	Шишацький.
Щ.	Щербак.
Юр.	Юринівка (в Новгородсіверщ.) [192].
Я.	Ямполь [193].
Яц.	Яцімірський.
г.	губернія.
п.	повіт.
м.	містечко.
с.	село.

Де при приказці (напр. №№ 2855, 4826), або при одміні (одміна під ціхвірею 2 в № 4824) нема ніякого напису, або поставлено *id*, там треба розуміть напис, що и при передні приказці, або одміні; де напис стоіть в ламаних скабочках (напр. при №№ 4750, 4801 [Бр.], [Гр.]), треба уважать, що до приказок мались и одміни (з Бр. и Гр. в вименених нумерах), але ті одміни нічим не примітні, ніякоі користи не вбачалось друкувать іх; де в написах перед менням повіту и т. и. стоять римські ціхвірі, то для того, щоб одрізнить кільки одмін з одного місця (напр. при № 2597 є Бр. и I Бр.— щоб одрізнить одну брацлавську одміну од другоі брацлавськоі); де перед одміною маєцця кільки цяток (...), то, чи будуть ті одміни надруковані під приказкою дріботою, чи надруковані ик строці з приказкою, треба вважать іх яко кінець переднёі одміни чи приказки, та ще й

так: коли в одміні маєцця яке слово, що маєцця и в передні одміні чи приказці (напр. № 2815, ик строці, маєцця в одміні слово *жінка*), то виходить, одміну сю так треба читать: «Коли моя жінка шельма и д.»; де такого слова нема (№ 2782, 3-я одміна) — так: «Пришиий-кобилі-хвіст, а в кобили и свій є», або (там же, 5-а одміна): «Пришийхвіст-кобилі: як одирвецця, то далеко опинецця»; де, в одміні, стоїть значок (»),— треба вважать, що в одміні сі нема слова, до якого значок поставлений (напр. під № 2823 в Лубенські и Илькевичевські одміні нема слова *блювати*): Одначе, мудрацію сю шановний читець швидко и сам розбере — прочитавши дві-три картки.

Думаючи про покажчик до приказок, я надумав так, щоб не тільки пошикувать, по азбуці, отте ватажжя, що стоїть, надруковане великими літерами, з початку кожного поділу в книжці, а теж: показать, які приказки з инших поділів можна лічить до того чи до другого поділу; поробить ватажжям и поставуть у ряд дещо инше, щó валніше, але що в книзці, за приводом кого-другого, пішло яко рядовичі; поставить у ряд деякі примітніші слова и які передивившись по приказках, шановний читець покористуєцця, чи то — що до нашого битопису, до народнёго поглядсвіта и д. Зупиняло мене зпершу у сі думці, що зробить як слід такий покажчик — то треба зглибить приказки (та ще богато и дечого другого) глибоко, треба переглéдіть и перечитать дечого богато, а час не стоїть. Одначе, надумавшись, пішов — на що спромога. Для першої обихідки и такий знадобицця, а хто працюватиме, не помъякуючи, над приказками сам, той и сам собі зробить; хто діло добре розуміє — не коритиме мене, а хто коритиме — не я перший, не я и остатній.

Більше ще я вагався, беручись до праці, за писання: чи вдацьця мені до того, що воно у нас тепер найбільш вживаєцця, чи може до того, що давно вже про ёго балакають, та якось ніхто не одважуєцця. Вагався я так, вагався; а далі, погуторивши де з ким и набравшись духу, и — на відважне! мовляв... Чи тепер, чи в четвер, а теперішнє писання треба буде поруйновать: скрізь тепер идуть до тиєї думки, щоб писать так, як вимова показує, а не так, як показують слововúводи; писанням по слововиводам, починають думать, нікого не навчиш слововиводам, коли воно не тямить їх звіткільинде, а що тим перешкода велика робицця пісьмаченнёві народа — то певна річ. Так починають, кажу, думать скрізь, так дегде починають вже и робить — так мусимо нехибне колись и ми зробить. А коли так, то лучче ж тепер, ніж в четвер, и

найпаче нам, що и вся турбація у нас про те, щоб найбільшу полегкість прибрать для пісьмачення и освіти темного люду.— На чім покладаєцця нове, те прибране, писання — колись трохи було вже про ёго в Черніговському Листкові; та не яке воно и ġрундзёване, щоб шановний читець не розборсав ёго сам, прочитавши картку-дві въ книжці: *є* становицця всюди, де тільки в словах чутно мъяким голос *е* (єсть, є, моє, ллє); *е* всюди, де той голос чутно твердим — як московське *э* (мене, еге! е! пише); *цця* и *цьця* замісць *тця, тьця* (скверецця, дражницьця); *рря, ття, ння* и д. замісць ***рьє, тьє, ньє, рья, тья, нья, ръє, тъє*** и д. (надвірря, поліття, верещання); *ъ* в кінці слів, *ф*, θ и *э* — зовсім геть; в середині слів усюди *ъ* в таких, приміром, словах: ***пъятий, пъяний, звъязує.*** Годилось би воно розборсать и такі, напр., речі, як наські *у* и *ув, з* и *с* и т. и.; але, мені здаєцця, тут треба вже заждать, поки наука наську мову по суставчиках розбере; годилось би теж прибрать букви для *дж* и *дз* (джеджулицьця, джур, переїжджа, джоġа, дзенькать, дзёбать, дзявкать, дзёбом), бо се воно у нас не два приголоси, а один-єдиний; та розпитавшись з добрими людьми, одпихнув таку думку: не всюди у нас є словолитні и, для того, не всюди можна доставать потрібні літери; хто б може рад душею ити в ту ж тропу, та бракує способу. Нехай и се на колись!

«Оже ся описав, или переписав, или не дописав, чтите исправляя», а мені, щиро прошу, вибачить. Найпаче просю не поремствувать на мене, що є приказки два рази надруковані и що богато є таких, що треба б їх стягнуть до одного нумера, або що треба б зробить з одного нумера два-три; що одноманітних приказок частину я утокмачив до одного гурту, а другу до другого и д. Дещицю робив я тут нарочито — з разного поводу; найбільш же сталось се супровив моєї думки. Як збірник був уже зовсім налаштований до друку (приказки понумеровані, покажчик зроблений),— деякі приказки треба було викинуть або перенести до других гуртів, а деякі, нові, вставить в середину (з разного поводу треба було се робить): для того, треба було, що поміжне, або збивать ёго докупи, або розводить у розні нумері. Але найбільш — сталось, що й розказать трудно и що добре пійме тільки той, хто над таким ділом сам працював. Не десять и не двадцять разів проходив я усі приказки, щоб не було оттого неладу... Набадураєш оце, переглядуючи, приказку, що позавчора або тиждень назад десь була (приказок сила, не день и не два треба, щоб перейти їх): почнеш шукать — и наскакуєш на таке, що десь сёгодня чи вчора

було; робиш замітку, шукаєш дальш — знову на щось напапив... Годин через три-чотирі так у тебе у голові помутицця од тиі плутанки по картках, що хоч кинь работу: тут же, карток через пъять-шість, або и в двох картках поруч, натикаєсся на однакові приказки и сёго не примічаєш... кинь же роботу до завтрёго, або поки одпочине голова — и казать нічого. Кажу, що розуміє добре се діло тільки той, хто над ним сам працював, а найпаче, коли у ёго була така страшенна сила приказок и одмін, доставались вони ёму не разом, збірники були пошиковані по азбуці, або иншим штибом, ніж у мене.

Кінчаючи своє слово до шановного читця, повинен додать, що як згадуватимемо, любе добродійство мої земляки, тих, що збірали отте диво и не поборонили дать ёго нам и добрим людям на користь,— памъятаймо теж и про шановних Михайла[194] и Якова[195] Матвіёвичів Лазаревських и Семена Даниловича Камінецького: тих двох, що з такою, правдиве наською, щиростю допомогли коштом спорудить книжку, а останнёго, що не ради користи якоі, а ради доброго діла працював над оттиєю непоказною, але тяжко нудною виправщицькою працею: виправлять оттаке, як оці приказки, то не играшки!

Та и про те треба сказать ще, щó що є у оці книзці, то тільки частина того, що є у народа. Дехто слав мені десятків пъять-шість приказок, и траплялось так, що з тих пъяти-шести десятків три четі, навет пъять шестин або и девъять десятинок було таких, що в збірниках Опанаса Васил. и инших зовсім не було. В збірниках Опанаса Васил. и М. Білозерського найбільш приказки з Черніговщини — здавалось би, що ними уже все повидзёбувано по тих сторонах; одже Опан. Вас. слав мені потім черніговські приказки, д. Камінецький занóчував коропські — що зовсім нові були. Виходить, добродійство, роботи — аби тільки хіть! и найпаче на Правобоччі, и найпаче оттам, де, мовляв, «сама патока».

М. Номис.

ПРИКАЗКИ І ПРИСЛІВ'Я

Віра 1—4.— Бог 5—95.— Гріх 96—125.— Піст 126—131.— Говіть 132—139.— Молитва 140—161.— Церква 162—183.— Свято 181—192.— Чорт 193—198.— Пекло 199—201.— Чернець, піп и д. 202—230.— Ворожка 231—234.— Відьма 235—252.— Забубони 253—318.— Так годицця 319—376.— Чує душа 377—381

---

1. Хто за ВІРУ умірає, той собі царство заробляє. *Лаз.*
2. Невірний гірш Жида, або Турка. *Проск.*
4. Яка віра, така и охвіра. *Ил.*

Нема в світі над БОГА. *Кон.*
Над Богом нема нікого. *Зал.*
Без Бога ні (¹) до порога. *Об.*

(¹) не. *Бр., Бер., Кон.;* а ні. *Проск., Зв., Рад., Ст. Зб.*

Усі ми під *Богом. О.*— Усі під Богом ходимо. *Павлг., Пир., Пр., Білг.*
Усе Божеє, тільки гріхи наші. [*Кат.*], *К., Бер., Х.*
10. Як би не Бог — хто б нам поміг! *Проск.*
Кому Бог поможе, то все (¹) переможе. *Рад., Грам.*

(¹) то той, *Пир., Білг.*

З одним Богом на сто ворог. *Ш.*
Як Бог дасть (¹), то и в окно подасть (²). *Рад., Лох.,* [*Пир.*], *Пр., Н., Кр.*— Кому Господь має що дати, то дасть и в хаті. [*Бр.*], *Ном.*— Як Бог дасть, то й тут завдасть (³). *К., Л.*
Коли Бог (¹) не годить, то й (²) огонь (³) не горить. *Рад., З.*

(¹) Як Бог. *Бр., Проск., Рад.; Бог. Зв., Л.,* (²) и. *Ст. Зб.* (³) вогонь. *Проск.;* то й у печі. *Бр.*

Як Бог годить, то й мокре горить. *Яц.*
Як Бог не поможе ([1]), то й святі не оборонять. *Бер., Лох.*

([1]) Як Господь дасть. *Бер.*

Як Бог не схоче, то хоч би десять голів мав, то нічого не зробиш. *Кан., [Рад.], Коз.*
Як Божа воля, то вирнеш з моря. *[Гат.], Ос. 7 (V, 43).*
19. Хто собі що обіцує, тоє Бог ніцує. *Ст. Зб.*
21. У Бога все мога. *Ил.*
У Бога все готово ([1]). *Об.*

([1]) готове. *Прав.;* напоготові. *Бер., Л.*

Волно Богу, що хотіти, то чинити. *Ст. Зб.*
Волно Богу, и звъязавши в рай укинути.
Божа воля, Божа й сила. *Збр. Лаз.*
Він знає, що починає. *Зал.*
Без Божоі волі и волос з голови не спаде. *Ил., Проск.* — Волос з голови не спаде (як того схоче Бог). *Ст. Зб.*
Не родить рілля, але Божа воля. *Кан., К.*
Хто ж в світі знає, що Біг гадає! *Гат.*
30. Бог те знає, а не ми грішні. *Зал.*
Божих сил не можна вгадать. *К., Кон.*
Біг усе дає, як сам знає. *Гат.*
Бог знає, що робить ([1]). *Бр., Зв., Рад.*

([1]) ділає. *Ил.*

Біг суде ([1]) не так як люде. *Гат.*

([1]) судить. *Не.*

Нам Бога ([1]) не вчить, як хліб родить. *Сос., Евх., Гр.*

([1]) Нам жить: Бога. *К.*

Ніхто з Богом контракту не брав. *Проск.*
На Бога не дуже гримай. *Гайс., К., Х.*
З Богом не бицьця. *Рад., Гор., Кон., Білг.* — ... Його святая воля. *Пир., Пр.*
До Бога з києм ([1]) не підеш. *Рад., З., Кон., Білг.*

([1]) киём. *Бер.*

40. Силою в Бога не взяти. *Ст. Зб.*
З Богом не будеш позивацьця. *Бр., Лох.*
Кого Бог любить, того й карає ([1]). *Бер., Пр.*

(¹) навідує. *Бр.;* навіщає. *Нем.,* навіжджає. *Вед.;* наказує. *Полт., Кон.*

Каравши, Бог та й змилуєцця. *Ст. Зб.*
Богъ дасть нуждочку, Бог дасть що и оздоровить. *К.*
Кого Бог засмутить, того и потішить. *Проск.*
Бог покорить, Бог и простить. *Ёвх., Не.*
Бог хоч (¹) не скорен (²), та (³) влучен (⁴). *Л.*

(¹) Бог *Кан., К., Ст. Зб., Г., Бар.*; Хоч. *Зв.* (²) вскорен. *Зв., Л., Кон.;* скірен. *Кан., К., Г. Бар.;* скор. *Ст. Зб.;* скорий; втрапен. *Рад.* (³) але. *Кан., К., Ж.;* так. *Зв.* (⁴) улучен. *Зв.;* лучен. *Ж., Ст. Зб., Г. Бар.;* лучний. *Ст. Зб.*

Од Бога нігде не сховаєсся («бо Ёго око и на воді, и на землі, и під землею... и зна, що й зроблю». *З.) К., Л.*
Од людей сховаєсся, а од Бога ні. *Ном.*
50. Бог знайде, хоч и в печі замуруйся (¹). *Бр.*—... хоч и під піччю. *Білг.*

(¹) замазся. *К., Рад.*

Чи дасть Бог — не одмолицця, не одкупицця. *Кон.*
Бог все бачить. *Л., Б.*— ... та не скаже. *Бер., Рад.*— ... а вже разом покарає на тім світі. *Бр.*
Бог не карає прутом. *Ил.*
Бог не трубить, коли чоловіка губить.
Що Бог навіне, того ніхто не мине. *К.*
У Бога всёго много. *Г., Прав.*
Бог багатий (¹), то й нам дасть. *С., К.*— Той, що багатий, Той нам дасть. *Дуб., Пир.*

(¹) У Бога багацько. *Пир., Білг.*

Бог старий господарь. *Бр.*— ... має більше, ніж роздасть.— Більше Бог має, як роздав. *Ил., Кан., К.*
Бог батько, государь дядько. *Збр. Лаз.*
60. Що Бог дасть, то не напасть. *Ил., Ёвх.*—...Біг покорить, Біг и простить. *Не.*
Що Бог дає, то все к луччому. *Кон.*
Що Бог не робить, то все на лучче (¹). Білг.

(¹) к луччому. *Н.*

На Бога надійся, а сам не плошай. *Ёвх.*
На Бога складайся, розуму ж тримайся. *Гат.*
Бога взивай, а руки прикладай. *Бр.*
66. Богу молись, а сам стережись. *Проск.*
68. «Дай, Боже!» — «Роби, небоже!» *Х., Л.*— «Поможи, Боже!» — «Роби, небоже, то й Бог допоможе!» *Вед.*

Роби (1) небоже, то й Бог поможе (2). *Рад., Пир., Кон., Білг., Зап.* (I, 11), [*Б., Коз.*].

(1) Працюй. *Нем.;* Трудись. *Проск.* (2) а Бог допоможе. *Нем.;* а Бог тобі поможе. *Проск.*

70. Боже поможи, а сам не лежи! *Зв., Бер., Л.*
Не все ж Біг дарує, про що люд міркує. *Гат.*
Бог за працу мієть щось дати. *Ст. Зб.*
Бачить (1) Бог з неба, що кому треба. *К.,* [*О., Грам.*].

(1) Знає. *Ил.*

Кого Бог сотворить, того не уморить. *Евх.*
Дав Бог роток, дасть и кусок. *О.*
Хто дав зуби, дасть и хліб до губи. *Ил.*
Бог — батько: як буде нас трімати (1), то буде й годувати. *Бр.*

(1) держати. *Грам.*

Який Бог (1) змочив, такий и висушить. *Бр.,* [*Кан., Коз., Білг.*].

(1) Який. *Лит.*

Дасть Бог день — дасть и пожиток. *Прав.*
80. Що вбогий, що багатий — у Бога все рівно. *Рад.*
Бог нерівно ділить: жде, щоб сами ділилися. *Нос.*
Чоловік мислить, а Бог рядить (1) *Ил.*—...гадає, а Бог росполагає. *Коз.*

(1) керує. *Ил.*

Чоловік стріляє, а Біг кулі носить. *Ил., Кан., К.*
Чоловік крутить, а Бог розкручує. *Кан., К.*
Коли сіно в стозі, то забув о Бозі. *Ил.*
Хто — коли тревога, то до Бога, а по тревозі забуде о Бозі — горе тому. *Зал.*
Коли зле гадаіш, чом ж Бога благаіш! *Гат.*
На Бога пеняєш, а сам кульгаєш. *Коз.*
З Богом нічого жартовати. *Ст. Зб.*
90. З Богом не з хлопцем жартовати. *Кл.*
Хто з Богом, з тім Бог. *Ил.*—...Бог з ним. *Проск.*
Хто против Бога, то и Біг против нёму. *Ил.*
Як мога коло Бога. *Ст. Зб.*
Від серця до Бога навпростець дорога. *Коз., Гат.*
Від серця до неба шляха не треба. *Гат.*

ГРІХ по дорозі біг, та до нас плиг. *Гат., Не.*
На гріх не спасешся. *Зал.*
Всяк чоловік не без гріха. *Зал.*
Чоловік, що ступить, то згрішить. *Ст. Зб.*
100. Чоловік не ангол, жеб не зогрішив.
Гріх не личком завъязати, та під лавку сховати. *Ил.*
Всякая неправда гріх. *Ст. Зб.*
Все мине, а гріх зістане. *Ил.*
Біг гріхом карає. *Гат.*
Хто чинить хоч добреє, хоч злеє в первий раз, не буде тáково, як не першинá. *Ст. Зб.*
Незнай ([1]) гріха не чинить ([2]). *Бр., Л.*

([1]) Незнаёмость. *Нем.;* Невідомость. *Ил.;* ([2]) не творить. *Нем.;* не чине. *Леб.*

Хто чого не знає, тому то Бог прощає. *Коз.*
Як не прийме Біг гріхи за жарт, то буде шелесту багато. *Ил.*
Гріх не йде в губу, та з губи. *Рад., Пир.*
110. Кілько смаку, тілько й гріху. Л. [*Бр., Проск., Лох., Пир., Кр.*].
Не скілько смаку, тілько більш гріху. *Бер.*
В чім не маш смаку, не маш и гріху. *Ст. Зб.*
За тую криху́ — мало гріху́!
За сеє Бог не повісить. *Ст. Зб.*
115. «Боже наш, Боже, коли того молока не гріх!» — «Брате ([1]), коли немає!» *Б.*

([1]) Кажуть. *Л., Кон.*

117. Гріх не гріх, аби Бог простив. *Не.*
Чи гріх, чи два, а вже не видержу! *Зв., Л.*
Обернися, порося, на карася! *Кулж.*
120. Гріха боятись. *Ск.*
Гріхи спокутувати. *Гат.*
Скупитись гріха. *Кл.*
Гріхи отдалити. *Кл.*
Де гріх, там и ([1]) покута. *Зв., Проск., Бер., З., Пир., Н.*

([1]) Чий гріх, того. *Рад.*

125. Адам ззів кисличку, а у нас оскома на зубах. *Коз.,* [*Не.*]

---

128. ПОСТИМО, як Рахмани. *Ил.*
129. При пості добре відбути гості. *Проск.*

131. Як начнем постить, то нічого буде христить. *К., Рад.*

ГОВІВ, Богу не вимовно. *Б.*

З дурного говіння не буде спасіння. *Коз.,* [*Пир.*].

«Коли ви будете говіть?» — «Тоді, як хліба не стане». *Кон.*

Говіє, та у рот віє. *Ст. Зб.*

До Божу дару, з чортовими ногами! *С.*

Святе зверху! *Кр., Л.* — Щоб святе було изверху. *Кон.*

Повозив попа в решеті (потаівся на сповіді). *Рад.* — Возить попа в решеті (*Пир.:* дурить кого; *Л.:* сповідацьця). *Пир., Л.* — Будеш попа в решеті возити (дітей лякають, що отченашу не вміють: «гляди, як не вмітимеш, то будеш и д.»). *Бр.* — Попа возити. *Гат.*

Украв причастя (як не піде після причастя до вечерні). *Кр.*

---

140. За Богом МОЛИТВА не пропадає. *К.*

Розумний молиццся, а дурень плаче. *С.*

Хто в Бога просить, тому й Бог дає. *Ёвх.*

До Бога з прозьбою. *Ил.*

Нема *оченаш,* нема хліба. *Кан., К.*

Хто не уміє молитися, най іде на море учитися. *Ил.* — ...нехай на море поіде: там научиццся молитись. *Ст. Зб.*

Через Святих до Бога. *Л., Пр.* —...через людей до цісаря (1). *Ил.* — Через слуг до пана, а через Святих до Бога. *Ст. Зб.*

(1) через добрих людей до попа. *Об.;* через слуг до пана. *Зв.*

Пошли, Боже, з неба, чого нам треба. *Об.*

Боже батьку! прийми гріхи наші в жарти. *Пир.*

Господи Исусе, я к тобі несуся. *Не.*

150. Господи помилуй — або дай що! *К.*—...помилуй та грошей дай. *Кор.*

Оце тобі Господи, оце мені! *Ном.*

Нехай мене Бог боронить (*або:* Сохрани мене, Господи) від лихоі напасти, від панськоі карности, від людськоі ненависти. *Бр.*

Боже, поможи, отут и положи! *Гр.*

Боже, дай добре, та не довго ждати. *Ил.*

155. Прости, Боже, сей раз та ще десять разів: а там — побачимо. *Ном.*

157. Обіцяв Бог дати, тіко казав заждати. *Нем.*

Каже — не помилую! (як хто скаже: «нехай Бог милує»). *Ном.*

Хоч кільки молися, з біди не вимолисся. *Проск.*

160. Богу молись, а до берегу гребись. *Збр. Лаз.*

---

162. Звін до ЦЕРКВИ скликає, а сам в ній не буває. *Ил.*

Єсли голова болить, то в церков иди. *Ст. Зб.*

По хрін та по редьку. *Кон.*— Уже дзвонять на хрін, на редьку. *Гр.*— З хріном борщ! *Ос. 5.* (IX, 69).

На псалтирь уже дзвонять, та нас не загонять. *Коз.*

Нехай дзвонять — іх на панщину не гонять. *Пир., Кон.*

Куди ходім, то ходім,— аби не до церкви. *Кан., К.*

168. Коли не прийду до церкви, то все паски святють. *К.*

170. Бог Богом, а люде людьми. *К., Рад., Кон.*

Треба неба, треба и хліба. *Проск.*

Чим то той Лазар Богу приподобився, що ёго увесь тиждень тнуть та й тнуть! (то селючка на Вербнім тижні говіла в манастирі, и чуючи в церкві. усе про Лазара, и сказала). *З., Пир.*

Набожний — як Жид подорожній. *Бр., С.*

Те іде молицьця, а те живицьця (красти). *Зал.*

Набожний! як би такий кожний, то б увесь світ догори ногами перевернули. *Евх.*

«Проти чванькуватих».

Святий та Божий! свічки поів, а поночі сидить. *Кон., К., Евх.*

Як не по правді робить, та ще й виправляєцця.

Рукою (на молитві) махаєш, а думкою скрізь літаєш. *Кв.*

Постава свята, а сумління злодійське. *Ил.*

На Бога дивицця, а чорта бачить. *Бр.*

180. Борода, як у владики, а сумління як у шибеника. *Ил.*

Борода, як у пса, а зуби, як у собаки. *Ст. Зб.*

Показує дорогу, а сам в болото лізе. *Ил.*

Щодень Бога хвалить и що день людей дурить. *Проск.*

Коли те СВЯТО буде! *Проск., Л.*

185. У Бога щодня празник! *Лів.*

187. Сёгодня не празник, а ти нам не вказник.
188. Празник ([1]) — Иван Бражник! *Л.*

([1]) От тобі празник. *Не.*

190. «А чом ви, хлопці, не орете?» — «Та, дядьку, свято». — «Яке свято?» — «Чересло й леміш знято». *Зап. (I, 116)*. — «Чи сёгодня свято?» — «Свято! леміш та чересло знято... будте здорови — піст, бачете! *Кон.* — Часом и в будень ліпше, ніж у свято — аби чого не знято. *Пр. в Ст. Зб.*
Три дні заходу, а день празнику. *Кан., К., Бер.,* [*Пир.*].
Хто святові рад, то й до світа напъєцця ([1]). *Л.*

([1]) пъян. *Б.*

ЧОРТ чорний, а біс рябенький. *Гр.*
Чорт не спить, але людей зводить. *Ил.*
Чорт и горами перевертає. *Проск.*
Хиба не чорт, щоб не спокусив! *Бр.* — Чорт кого не підмане! *Проск.*
Чорт ладану боіцця. *Проск.*
Питався чорт баби: «Що о Бозі люде говорять?» — «Славлять, величають!» — «А що о мені?» — «Якось вас дуже на зуби взяли!» *Ил.*

Що то за ПЕКЛО, що тепло! *Ёвх.*
200. У пеклі все тепло, а пойди в рай, то й дровами дбай; *Б.* — Як ити в рай, так и дров дбай; а як у пекло, так и так тепло.
До Бога важкий шлях, а до пекла прямесенький. *Гат.*

ЧЕРНЕЧА злоба до гроба. *Бал.*
Не одноі матері діти (ченці). *Кл.*
Не жені, и не дітям збірати (до ченців и до Запорожців). *Кл.*
Чорна ([1]) риза ([2]) не спасе, а біла в гріх не введе ([3]). *Лів.*

([1]) Чорная. *Ст. Зб.;* ([2]) одежа. *Кон.;* ([3]) и не погубить біла. *Ст. Зб.*

Як рибі без води, так черцю без манастиря. *Ст. Зб.*
Попів гудьмо, а попами будьмо. *Кан., К.*
Коли маєш сто кіп, то будеш піп. *В., Пол., Збр. Лаз.* — Як сто кіп, так и піп. *Ст. Зб.*

Піп — золотий сніп. *Кон.*

210. На те піп посвятився, щоб по церкві крутився. *Проск.*

Піп у хвіртку, а чорт у дірку. *У.*

212. Піп жиє з олтаря, а писар з каламаря. *Проск.*

214. Біда на престолі, коли нема нічого в стодолі. *Ил.*

216. Чиї ворота минеш, а попових не минеш. *Бер.*

Шерть-верть, бери чверть — вийшло рокове́. *Ст. Зб.*

218. Попа одним обідом не нагодуєш. *Зв., Л.*

222. Гудимо попа, а піп якягода. *Гр.*

Піп єси, а гріх єси. *Проск.*

Од попа з церкви, од попаді з хати. *Кон.*

225. Нема дурнішого од попа: люде плачуть, а він співає. *Пир.*

229. Не вміє й Богу бовнуть. *Кон.*

---

231. У ВОРОЖКИ хліба трошки. *Ил.*

Ворожка з бісом накладає. *Кл.*

Хто ворожить, той душею наложить. *Коз.*

Не так буде, як ворожка шепче; а так буде, як Бог дасть. *Пир.*

Гірша ВІДЬМА вчена, як родима. *Л., Б.*

Сонце світить, дощик кропить, чарівниця масло робить. *Ил.*

Коли місяць в серп, то чарівниці ідуть на гряниці. *Ил.*

Та він щось зна. *Л., Кон.*

Відьмак и непевний. *Б.*

240. Упир и непевний усім відьмам родич кревний. *Б.*

Баба Яга — косцяная нога. *Нос.*—...костяна нога, с... жиляна, ... стрижена. *Лист. (II, 231).*

Баба сім миль зза пекла (така зла). *Кон., К.*

Баба з пекла родом. *Ил.*

Що втну, не перетну (приговорка відёмська). *Макс.*

Коли б не тирлич, був би я твій панич (каже перелестник-чорт — любі дівчині, коли має проти ёго зілля тирлич при собі). *Нос.*

Терлич! приклич! *Нов.*— Терлич, терлич! мого милого ([1]) приклич. *Коз.*— Терлич, терлич! десятох приклич; а з десятох — девъятох, а з девъятох — восьмерох, а з восьмерох — семерох, а з семерох — шестерох, а з шестерох — пъятерох, а з пъятерох — чотирох, а з чотирох — трох, а з трох — двох, а з двох — одного та доброго. *Кв. (II, 121).*

Примовляють так, варючи тирлич — приворотне зілля. Як дуже зілля кипить — милий поверх дерева летить; як не дуже — о поло-

вині дерева и так побъецця! Див. *Зап., (I, 39).*— (1) сім хлопців. *Збр. Лаз.*

Чи убрів, чи наряжено. *Ст. Зб.*
Чи я вжила, чи я збрила, чи мені наражено. *Сум.*
Заподіяно (1). *Л., Пир.*

Чарами, то-що.— (1) Пороблено. *Пир., Л.*

250. Протір (1) дано. *Л.*

Собаці дають злодії, або так лихі люде. (1) Проторга. *Пир., Кон.*

На́вхрест у стіні вибито (розлучниця вибъє, от чоловік жінку и бъє). *Пир.*
Вдання (давання) гірше трутизни. *Бр.*

Бабськи ЗАБУБОНИ. *Лів.*

Щоб дійниця не текла, а хазяйка весела була; щоб хазяйка не засипала, до корови рано вставала; щоб корова стояла та багато молока давала (замочування дійниці в Петрівку, в перший понеділок). *Макс.*

Як сей лён изиходить, то щоб до мене усі люде изиходились, та мене сватали (промовляють дівчата, миючись зеленим лёном з тих зернят, що птиця упустила з рота на перехресті). *Коз.*

Нехай же іде Грек з винами, з піва́ми та в нашу квашу (кажуть, затерши квашу). *Черн.*

Як густо сей пояс въязався, щоб так и мої у́горочки густо въязались в огудині. *Макс.*

Побачивши первий цвіт на угірках або на гарбузах, примовляють так и перевъязують червоною жичкою, з пояса висмикненою. Роблять се на царя Констянтина и Олени, 21 квітня.

Як густо сей личак плівся, щоб так и мої огурки густо въязались в огудині. *Макс.*

Коли йде пустоцвіт, то шукають литовського личика, волочять ногою на город и шнуряють на грядку, так примовляючи.

Як не може по світу голе ходити, щоб так не могли горобці сояшників пити. *Макс.*

Треба, з сиєю примовкою, оббігти голому, у ночі, грядки, трімаючи в руках поляницю-забудьку, що з усёго печева сама зосталася в печі забута.

260. Так вас всіх буду драти, як будете на просо літати (вбиваючи горобця, каже). *Войц.*

Дай же, Боже, час добрий, щоб моя капусточка приймалась и в головки складалась (примовляють за першою росадиною, на Ивана Головатого, 25 травня, держучи ії в руці)! Щоб моя капусточка була из кореня коренистая, и из листу головистая (голову собі обиймаючи и бъючись у поли)! щоб не росла високо, а росла широко (присідаючи)! Щоб була туга, як коліно (посидівши и придавивши коліном)! щоб була туга, як камінець, головата, як горщок, а біла, як платок (посадивши вже росаду, накривши ії горшком, на горщок поклавши камінця, а поверх білу хустку). *Макс.*

Святий Андрію, на тобі конопельки сію; дай, Боже, знати, з ким буду весілля грати. *Збр. Лаз.*

Мишко, мишко! [1] нá тобі кістяні зуби, дай мені залізні. *Л.*

Закидаючи, черезъ голову, зуба, що випав.— [1] Мишка, мишка! *Арт. Шей.*

Пересядься, морозе! (Як великий мороз, треба налічить 12 лисих, сі слова примовляючи за кожним: на дванадцятого лисині мороз и пересядецця). *Коз., Ном.*

Не йди мороз ні на жито, ні на пшеницю, ні на яку пашницю. *Збр. Лаз.*

266. Ластівко, ластївко! нá тобі веснянки, дай мені білянки. *Зб. Шей.*

Хто має *ластовиння* на виду, то, побачивши весною вперше ластівку, так примовляє, а потім умиваецця, щоб не було того ластовиння.

268. Молодик-молодик! в тебе роги золотії; твоім рогам не стоять, моім зубам не болітъ! *Арт. Шей.*

Молодик-гвоздик! тобі роги красні, мені очі ясні. *Рад., Пир., Мар. В.*— ...тобі на уповня, мені на здоровъя; тобі круті роги, мені чорні брови. *Б.*— Місяцеві золотії роги, а намъ щастя и здоровъя; місяцеві на підповня, намъ на щастя и на здоровъя. *Бер.*

270. Сліпий родився, на небо не дивився; сліпий не баче, мене не займе. *Р.*— Сліпий уродився, сліпий и згинеш (примовляють «як кутюги сунýцця, ті собаки опадуть»). *Бр.*

А де ви тоді були, як Исус Христос на Йордані христивсь? (кажуть на вовків, як здибає само у лісі: вовки повтікають). *Д.*

Сам Йсус Христос йде попереду, а я за Йсусом Христом позаду: що Йсусу Христу попереду, то мені позаду (як ноч-

ною добою у пущі йде само. Мати казала: «Не бійсь, куди йдеш! скажи молитву цю, та й не бійсь!») *Сич.*

273. Чорте, чорте! (1) на́ твоє, оддай (2) моє. *Об.*— Верни (3) моє, візьми своє. *Ном.*

Як що загублять и шукають, то так примовляють.— (1) Чорт, чорт! *Б.* (2) дай. (3) віддай.

275. Чорток-чорток, не ламай кісток! ти з води, а я в воду. *Пер.*— Чорток-чорток, не полічи моіх кісток! *Вас.*

«А що мати варила?» — «Борщ та полинь... от вам полинь, сама ти изгинь!» (Русавки полиню бояцця). *Макс.*

«От вам петрушка!» (кинуть русавкам петрушку в воду, промовивши сі слова, то вони почнуть зараз лоскотати).— «Ти ж наша душка!» (Русавки так дякують за петрушку). *Макс.*

От вам мъята! (як сказать так русавкам, то вони: «Ти ж наша мати!» або: «тут тобі и хата!») *Макс., Л., Гр.*

Калі-буд-буд! дайте мені волосинку зарізати та дитинку («од русавок»). *Рад.*

280. Ух, ух! соломъяний дух! мене мати породила, нехрищену положила (ніби русавки Клечанними святками вигукують). *Макс.*

Люде йдуть з пасками, а я узуюся и уберуся, так як за пасками, и йду на город. *Вед.*

«То такі планитуваті єсть, що воно по планетах знає, коли на що сіяти».

Не чисть мене до живого, то збавлю тебе од всёго злого (часник треба носить у кешені, вкупі з грошима. *Гр.*). *Євх.*

В кого діти мруть, то треба тому брати кумів встрічних. *Збр. Шей.*

Як кого нападе блуд, нехай згадає в який день було Різдво, візьме землі спід ніг и посипле собі на голову. *Збр. Шей.*

Надіть сорочку пазухою назад (од переполоху). *Чор. Рад. (218).*

Дівка не повинна істи усёго близнята — яблука там, чи що, бо буде вагоніть усе близнятами: як трапицця іі таке близня, половинку нехайість, а половинку нехай оддасть кому другому. *Збр. Шей.*

Як сницця хто з померших, то треба на часточку дать, щоб очей не дерло. *Коз.*

Як вилупляцця гусята або каченята, то, щоб здорові росли, гніздо и шкалярущу виносять на воду. *Ос. 10 (XVI, 48).*

Як піп вперше скаже (ще в притворі) «Христос воскрес»,

як Христа дочитаюцця, то, не отказуючи ёму «во истину воскрес»,— побажай чого: так и станетця. *Ос. 10 (XVI, 59).*

290. Ховаючи втопленика, поливають ёго водою — щоб дощ був. *Ос. 10 (XVI, 48).*

291. Під бороною з залізними або осиковими зубцями можна виховать пса віщуна — *ярчука. Збр. Шей.*

297. Є поховані над дорогами, то чумаки, то разні прохожалі: на іх могили жаден, хто йде або іде, полінце, скіпку, траву, або грудку землі кидають — буцім би то й самі помогали ховати. *Зап. (II, 288).*

Як покривають молоду (на Подолі скривать не водять в церков, а роблять се дома, завиваючи в намітку), садовлять на ослін, чи що, а під ослоном відро з водою, щоб здорові були, як вода. *Ос. 10 (XVI, 40).*

На воду виносять першу шкалярущу з писанок и крашанок: вона попливе до Рахманів и скаже ім Великдень. *Ос. 10 (XVI, 48).*

300. Щоб удалась капуста, то треба зачинать шаткувать на сёмім дні, як молодик настане. *Зап. (II, 42).*

301. Швець копилом ([1]) перекинув. *Лів.*

Кажуть, як усі, в розмові, ущухнуть — ([1]) хату. *Ном.*

303. Боіцця, щоб ёму заєць дороги не перебіг. *Ил.*

З порожніми відрами. *Пир., Л.*

Уповні перейшла. *Пир.*

Свербить, та й свербить долоня... Думаю — чого? *Кон.*— Свербить долоня проти чогось. *Пир.*

Хто волохатий, той буде багатий. *Ил.*

Буде дощ, бо Жиди волочацця. *Ил.*

Ластівки вилітають, годинку обіцяють. *Ост.*— ... погоду обіщають. *Ил.*

310. Як коси довгі, то и зіма довга. *Кон.*

Коса свиняча, що коло печінки, довгенька: як товща ик серцю, то зіма велика буде з осени; як товща ик хвосту, то навпослі; а як рівна коса — рівна зіма.

Як сницця бійка, то хтось прибъєцця (приіде в гості). *Збр. Шей.*

Не на вмірущого! (Як у мерця очі незаплющені — на вмірущого, а заплющені — ні). *Ном.*

Як миша ість вóлот, так буде хліб дорог; а як гузир, то нема дорогá. *Пир., Кон.*

Мошки, комарі, мухи и д. завелись з попелу, що зпалив и по вітру пустив змія Кирилó Кожемъяка. *Зап. (II, 30).*

Гива тим червива, що кілками з неі Христа мучили. *Ос. 10 (XVI, 52).*

316. Осичина тим трусицця, що на ії Скаріёт повісився; другі кажуть, що він на бузині повісився и тим вона не годицця для постройки (в бузнику чорт живе). *Ос. 10 (XVI, 53).*

---

319. ТАК ГОДИЦЦЯ. *Л., Пир.*

320. Дай, Боже, на пожиток (як колють кабана. «Один дурень сказав: *Боже поможи,* так сміялись з ёго, поки й вмер — не забули»)! *Рад.*

Кукуріку на свою голову (як курка заспіва, то вона віщує біду)! *Кон.*

На ([1]) свою голову (на навісний проклён, на собаку як виє и д.)! *Л., Пир., О., Кр.*

([1]) Бреше на. *Гат.*

Тік ([1]) притік, починка ([2]) приволік. *Черк., Черн. [Зв. Бер., Б.].*

«Ото у нас Відохрищ, а другого дня Ивана Хрестителя, а на третій день Ивана Предтечі, а на четвертий — и втік, и притік, и починок приволік». *Бр.* Кажуть так, сідаючи за гребінь на проводах.— ([1]) Утік. *Евх.* ([2]) починок.

Бусень, бусень! нá тобі голвоту, а ти мені жита копу. *Збр. Лаз.*

Примовляє дітвора, на Благовіщення, показуючи буслеві свячені хлібці.

Кроп ([1]) сію. *Макс.*

Як побачять весною вперше ластівку, то так примовляють, кидаючи на грядку жміньку землі: там виросте кріп.— ([1]) Окріп. *Гр.*

Гуси, гуси! нате вам на гніздечко, а нам на здоровъячко ([1]). *Прав., Ниж., Лів., Арт. Шей.*

Примовляють, побачивши весною вперше диких гусей и кидаючи ім соломку, або-що.— ([1]) Гуси, гуси! вам на гніздо, а нам на тепло (або на добро). *Гр.*

Гусі, гусі! завъяжу вам дорогу, щоб не втрапили додому (дітвора на летучих диких гусей). *Нов.*— Гусі, гусі! колесом, червоним поясом! (щоб то дикі гуси, почувши іх, закрутилися на однім місці). *Нов. [Арт. Шей].*

Патна дорога (як одлітають гуси дикі въосени)! *Нос.*— Путём дорога!

Нá тобі, ластовко, на гніздо (те ж, як и гусям, кидаючи землею). *Макс.*

330. Оси, оси, які ви тупоносі! принесіть мені меду. *Б.*

Топчу, топчу ряст; дай, Боже, потоптати и того року (1) діждати. *Бр.*

Примовляють, топчучи весною ряст.— (1) году. *Кон.*

Щоб на той год діждати сону топтати (се б то, и з сном так, як з рястом). *Нов.*

Дощ, дощ, перестань: я піду на раштань (1), Богу молицьця, Христу поклоницьця. *Арт. Шей.*

(1) В Хварастань. *Арт. Шей.;* Дощ, дощ, пропусти, я поіду в три кусти.

Не йди, дощику, дам ті борщику; поставлю на дубоньці, прилетять три голубоньці; та возьмуть тя на крилонька, занесуть тя в чужиноньку. *Paul.*— Дощику, дощику! зварю тобі борщику, в новенькому горщику, поставлю на дубочку: дубочок схитнувся, а дощик линувся — цебром, відром, дійничкою, над нашою пашничкою (1). *Л., Макс.*— ... поставлю на дуба, люни як з луба. *Арт. Шей.*— Иди, иди, дощику, зварю тобі борщику: чи на дощ, чи на сонечко? очини, Боже, оконечко!.. Дай, Боже, дощик — цебром, відром, дойницею. *Вас.*

(1) ... в зеленому горщику: сікни, рубни, дійницею, холодною водицею. *Коз.* ... в зеленому горщику, тільки не йди. *Коз.* ...в маленькому горщику: тобі борщ, мені каша. *К.* ... наварю я борщику: будем борщик їсти, перестанем кисти. *Бр.*

Бий, дзвоне, бий! хмару розбий! Нехай хмари на Татаре, а сонечко на хрестяне! Бий, дзвоне, бий, хмару розбий. *Макс.*

Коте, коте! вилий воду, на колоду, чи на грім, чи на дощ, чи на блискавку (1). *Л.*— Годе, годе! вилий води — чи на дощ, чи на погоду. *Арт. Шей.*

«Як, купаючись, набереццяводи в ухо, то стане на одну ногу, одповідню тому ухові, перехилить голову и скаче на тій нозі, примовляє». *К.*— «Скупавшись, як набіжить води в уха, кажуть так, хилючи голову то на той, то на той бік, уха долонями накривши. Коли на долоні сухо, до то на блискавку и зірниці». *Макс.*— Скільки мені траплялось бачить, то сих слів не примовлють, *як набереццяводи в ухо:* тоді скачуть тільки на 'дні нозі,— от, як про *Київ* росказано. Сі слова примовляють, зкупавшись,— просто, щоб довідацьця, чи буде грім, чи дощ, чи блискавка; и в такім разі роблять, як каже д. Максимович. Коли на долоні сухо — на грім; коли мокро — на дощ; коли ні сухо, ні мокро, а блищить тільки,— на блискавку. *Ном.*— (1) на блискавицю. *Кан., К.;* чи на мене молодую, як на ластівку (дівчата гадають). *Макс.*

Сонечко, сонечко! виглянь у віконечко: твоі дітоньки плачуть, істоньки хочуть. *Арт. Шей.*— Сонечко, сонечко! одчини Боже віконечко — подивимось, чи далеко Татаре йдуть. *Ном.,*— Сонечко, сонечко! очини віконечко. *Нов.*— Сонечко, сонечко, скажи, віткіля Татаре йдуть. *Гад.*

Як почнуть хмарки набігать,— дітвора, піймавши *сонечко* (Божу корівку), перепускають ёго з руки на руку, примовляючи ті слова. Як що воно скоро знімецця и полетить — незабаром сояшно буде; як же висовує тільки крилця, а не знімаецция, погода буде така, що засталицця оце на сояшно, та и знову хмарки. *Ном.*

Пані світгунський! ідіть, я буду орати, а ви будете поганяти (кричять хлопъята, найшовши нірку полёвого цвіркуна). *Арт. Шей.*

Комашки, комашки, ховайте подушки, бо Татаре йдуть. *Збр. Лаз.*— Мурашки, мурашки, поховайте подушки и д. *Арт. Шей.*— Муравъя, муравъя! он Татаре йдуть, ваших дітей поріжуть и ваші подушки заберуть. *Ос. 5 (V, 16).*

340. Гайку, гайку, дай гриба и бабку! сироіжку з добру діжку, красноголовця з доброго молодця (молодь вигукує, шукаючи гриби). *Пер., О.*

Морозе, морозе, иди куті істи! *Л. (Н.).*

Будте здорови з колядою! *Кан., К., Дуб.*

Узвар на базар, а кутя на покутя ([1]). *Л., Евх.*

([1]) а кутю на покутю. *Пир.*

Гоп коляда (діти примовляють, кидаючи у міх коляду). *Підл.*

Просили батько й мати и я вашеці прошу на ці чесні дари ([1]) (примовляють, як принесуть *вечерю* — на Кутю). *Збр. Шей.*

([1]) на цю святу вечеру. *Шей.*

Віншую Вас з цим Новим роком, щоби вам вилізла кутя боком. *Збр. Шей.*

Сійся, родися, жито-пшениця, всіляка пашниця. На щастя, на здоровля, на той Новий рік, щоб було ліпше, як торік (посівалники). *Арт. Шей.*

Верба бъє, не я бъю ([1]), за тиждень Великдень, Будь великий, як верба, а здоровий, як вода, а багатий, як земля. *Л.,* [*Пир.*].— Не я бъю, верба бъє — якая? святая. *Ис.*

([1]) Верба хлёс, бий до слёз! Не я бъю, верба бъе. *Макс.*

349. «Христос воскрес!» — «Во истину воскрес!» (здоровкаюцця так на Великдень). *Ск.*— Дождалисьмо паски, а за тим а за́лі ([1]) дождемо и Божоі ласки. *Ст. Зб.*

Є старосвіцкі вірші для христування: «Христос воскрес, рад мир увесь, діждалися Божої паски и д.» *Ном.*— ([1]) а далі. *Б.*

351. Нехай над ним ([1]) земля пером ([2])! *Пр., О., Ёвх.*— Нехай ёму земля легка! *Бр., Новг.*

([1]) ёму. *Бр., Б.* ([2]) пером стане, що добрий був. *Бр.*

Царство небесне (имъярек)! пером земля над ним! нехай со святими почиває та й нас дожидає! (примовляють, як ідять коливо). *Зап. (II, 286).*

Царство небесне, вічний покій переставшійся душі (кажуть, як почують, що дзвонять по душі). *Зап. (II, 285).*

Нехай з Богом спочиває (як скажуть, що хто вмер)! *Проск.*

Легко ([1]) лежать! *Прав., Ниж., Сл., Лів.*

([1]) Хай легко. *Пир., Кон.*

Легко ёму лежать, пером землю держать. *Ос. 40 (XVI, 28).*

Хай вона нашим дітям сницця (добром помъянув небожку)! *Г. Бар.*

Нехай вона своєму роду сницця (про любу людину, що далеко). *Пир., Пер.*

Дай вам, Боже, легко лежати и Христа в очі видати (на могилках на поминальниці). *Не.*

360. Колом ёму в спину (як що вмерло непевне). *Новг.*

На Подолі хлопъята стукають довбешками в дзвіницю на Страсті, як дзвонять. *Ос. 10 (XVI, 49).*

362. На Подолі, на Діяніях, парубки розводять огнище, дѐ-небудь не далеко од церкви. *Ос. 10 (XVI, 57).*

365. Дай, Боже, легенько вигикнути. *Бр.*

Нехай тобі легше! *Пир.*

Хто мене помъянув, щоб кий не минув (дуже гікнуло). *Нос.*

Як би не зуби, та не губи, була б душа на дубі. *Рад.*

Як хто дуже гікне, жартують.

Так хтось згадав, що вчорашній борщ відригнувся. *Ёвх.*

370. На здоровъя! (як чхне). *Лів.*

На здоровъя, на сто літ свиней пáсти! *Пир., Пер.*

На здоровъя! спичка в ніс! *Кон.*— Спичка в ніс! *Лів. [П., У].*— ... та пара ([1]) коліс, та шматок ([2]) осі, щоб крутило ([3]) в носі ([4]). *Зв. Бер.*— Спичка в ніс, болячка в спиняку,— поздоровляю, як скажену собаку. *Пер.*

([1]) четверо. *Пер.* ([2]) половина. *Л.;* и чотирі. *С., Р.* ([3]) крутили чорти. *С., Рад.* ([4]) день и ніч у носі. *Пер.*

Спичка в ніс, а вам лахва! *Пир.*

Ні вроку. *Об.*— Не вроку ім! *Пир., Б.*— Ну, їсть! ні вроку (¹) *Бал.*

(¹) ні вроку тебе! *Бр.*

Дай, Бо́же, наперед лучче (як хвалисся, що, мо́в, пайдить)! *О.*

Великий рости (¹)! *Прав. Ниж., Лів.*— ... щасливий будь. *К., О.*— Нехай великий росте! *Кон., Х.*— ... та щасливий буде (²)! *П., Прав., Ниж., В., Лів.*— Нехай ім Бог зростить. *Кон.*

(¹) вирости. *Прав. Ниж., П. В.* (²) та многолітний буде, щасливий. *Бр.,*

ЧУЄ щось ДУША, та мені не каже. *Л., Ст. Зб.*

Снуєцця мі перед очі — як вдень, так вночі. *Ил.*

И птиця не злетить (віщує лихо, буде лихо). *Пир.*

380. Се не перед добром! *Ном.*

Од Бога, так хвалить Бога, а од лихого, так нехай воно на собі обачить. *Рад.*

Світ 382—411.— Місяць (календарь) 412—529.— Неділя 530—543.— Од лёду до лёду (весна, літо и д.) 544—656.

Широкий СВІТ. *Пир.*

Глянеш по Божому світу! *Кон.*

Ніхто не знає о Божім світі. *Г.*

Кілько світа, тілько й дива. *Г., П.*

Хто в світі не бував, той и дива не видав. *Ск.*— ... той чуда й дива не видав. *Г.*

У Бога світа багацько. *Пир.*

Початок и не можна знать, відкіля узявся. *Євх.*

Ніхто не може світа пережити. *Кл.*

390. Мири вічностю ся здавня називають.

Як буде місяць чернець, то буде й світу конець. *Макс.*

Як ся зійде Стрий и Ломець (ріки), то буде світу конець. *Ил.*

Усе тінь минуща: одна річ живуща — світ з Богом. *К.*

Нема тиї драбини, щоб до неба достала. *Л., Пир.*

Як небесна височина, так морська глибина. *Євх.*

Що світа, то й мира. *Ил.*

Як світ великий, так різне на ним буває. *Проск.*— Буває різне на світі.

Що світ, так и люде. *Не.*
Шо той чоловік в Бога за звір — не знаємо. *Ст. Зб.*
400. Чи шпак, чи хомъяк, чи перепелиця: що вона за птиця (про чоловіка)? *Пир., Ч.*
Земля — мати. *Макс.*
Свята искра. *К.*
Чим Бог світлость доточив? — Огнем. *Збр. Лаз.*
И скотина розумна, даром що не говорить. *Пир., Н.*
Срібло ([1]) чортове ребро. *Бер.*

([1]) Сребро. *Рад.*

Орел летить найвище, а хрін росте найглибше. *Лаз.*
Дорогий товар зпід землі йде (метал). *Євх.*
Божа пташка (бджола). *Хат.* (184).
410. Камінь росте без коріня. *П., Л.*
Гнів Божій! *Пир.*

МІСЯЦЬ Лютень питає, чи обутий; місяць Марець з трояка бика ріг збиває. *Ж., Слуц.*— Лютий питаєцця, чи добре обутий. *Збр. Лаз.*— Марець третяку бику ріг зломить. *Ст. Зб.*

Як прийде Марець, то обмерзне старцю палець. *О.*— Як настане Марець, так замерзне під тином старець. *Б.*

На Сорок Святих сорока сорок паличок в гніздо положить (9-го Березіля). *О.*— На Сорок Святих школяр несе вчителеві сорок бубликів *(або:* книшів и д.). *Ном.*

З Сорока Святих сорок морозів буде. *Макс.*

На Теплаго Олекси (17 Березіля) щука риба лід хвостом розбиває. *Пир.*

До первого грому земля не розмерзаєцця. *Пир.*— ... не ровстворицця. *О.*

На Благовіщення (25-го Березіля) й птиця ([1]) гнізда не въє. *Пир.*

([1]) не несецця й кубла не въє. *О.*

На благовіщнім тижні вдовин плуг. *Макс.*
420. Из благовісного теляти ([1]) добра не ждати. *Пир.*

([1]) ягняти. *Макс.*

Благовісне яйце ([1]). *Пир.*

([1]) коко. *Кр.*

Який день на Благовіщення, такий на Великдень. *Збр. Шей.*

Середохресна неділя; Хрестці (печуть и ідять хрести, а один ховають, поки пшеницю сіять). *Ном.*

Похвала похвалицця, а Вербна поставицця, а Біленька й побілить. *Бр.*

На Похвалу ([1]) сорока яйцем похвалицця. *Макс.*— На Похвалу птиця похвалицця первим яєчком. *Ёвх.*

([1]) На Похвальну суботу. *О.*

Прийде Ве́рбниця ([1]), назад ([2]) зіма вернецця. *Бр.*— Вербич ([3]), три кожухи тябрич ([4]). *Лаз.*

Вербу ламлють — з того холодний вітер зриваєцця. *Бр.*— ([1]) Вербиця. *Лаз.* ([2]). *Лаз., Збр. Лаз.* ([3]) Як прийде Вербич. *Б.* ([4]) тербич.

Чистий четвер (на Білому тижні; вранці купаюцця). *Ном.*

К Великодню сорочка хоч лихенька, аби біленька, а к Різдву хоч сирова ([1]), аби нова. *Лаз.*

([1]) сурова. *Бр., Рад.*

На Великдень на радость стріляють. *Кл.*

430. От пробі — Великдень! а він зовсім не великий. *Ном.*

Ніби то баба так сказала. Щоб довідацьця, чи він справді великий,— у погреб залізла и там цілий день пряла починки: напряла, як и аби-коли.

Коли на Мартина (14-го Квітня) буде хороша година, то буде хороше на людей и на урожай. *Ёвх.*

На Мартина треба піти в ліс, знайти жолудик и подивицьця: як що він вохкий и є в нёму мошки, то сподівайсь якоі пошести на людей.

Догодуй бджолу до Ивана (Верхопечерника, 19-го Квітня), то наряде тебе, як пана. *Ёвх.*

Годуй мене до Ивана, а я зроблю тебе пана (буцім, бжола казала). *Не. [Пр., Кон.].*

Святий Юрий (23-го Квітня) по полю ходить ([1]), хлібжито родить ([2]). *Лаз.*

([1]) ходив. *Збр. Лаз.* ([2]) родив.

Святий Юр звіра пасе (вовків). *Макс.*

Юрова собака (вовк).

На Юръя ворона у житі сховаєцця. *Зв., Дуб., Пир., [Євх.].*— На Юра сховаєцця у житі кура. *Євх.*

Коли сховаєцця в житі ворона (на Юрія), то буде урожайне літо; а як горобцю по коліна, то буде лихе літо. *Макс.*

Як піде дощ на Юръя, то буде хліб и в дурня. *Р.*

Коли закує (зозуля) до Юръя на голе дерево, то буде голодне літо; а як на лист, то буде поліття. *Макс.*

440. На Юрія сіна кинь, та й вилка закинь. *З., Гл.*— До Юрія догодуй скотину, та й вила закинь. *Євх.*— До Юръя сіна и в дурня, а на Миколу подавай та й вила поховай. *Рад.*— На Юръя повинна бути паша и в дурня. *Дуб., [Прав, Ниж.].*

У дурня до Юръя, у розумного далі. *Коз.*— У дурня сіна стане до Юръя, а у розумного до Миколи. *Євх.*

До Юръя бъють дурня, а по Юръі бъють и розумного. *Не.*

Коли на Громницю півень не напъєцця водиці, то на Юръю віл не наісцця травиці. *Бр., Кобр.*

На Св. Марка (25-го Квітня) ранній овес, а пізня татарка (арнаутка). *Євх.*

Почкай же, Маю, я ж и тобі придбаю! *Тар.*

Наче Березіль казав Травневі, що той довго не приходив; а примовляють так тоді, як Травень завіє холодом.

Сухий Марець, мокрий Май — буде жито коби (як-би) гай. *Ил.*— Теплий Апріль, мокрий Май — буде хліб, як гай. *Б.*— Як мокрий в Апрель, а сухий Май, то буде в клуняхъ рай. *Євх.*

Май — волам дай (1), сам на піч утікай. *Кобр.*

(1) бидлу дай, а. *Збр. Лаз.*

Коли місяць (1) Май — кождий (2) собі (3) дбай. *Ст. Зб.*

(1) Прийде. *Л.;* Прийшов. *Рад.;* Як настане. *Бр.* (2) усяк. *Рад., Л.;* то тоді всяке. *Бр.* (3) для себе.

Як випадуть в Маі три дощі добрих, то дадуть хліба на три годи. *Макс.*

450. Хто в Маі звінчаєцця, буде вік маяцьця. *Макс., Євх.*

На Гліба-Бориса (1) (2-го Травня) до хліба берися. *Прав.*

(1) На Петра. *Нем.*

До Миколи ([1]) ніколи не сій гречки, не стрижи овечки. *Л., Пир., [Збр. Лаз.]*.

([1]) До Дмитра. *Бер.* (Миколи 9-го, а Дмитра 15-го Травня).

Св. Микола не поставить кола. *Кан., К.*

До весняного Миколи не можна купацьця, бо з чоловіка верба виросте. *Макс.*

Симона Зилота (10-го Травня; зілля збірають). *Ном.*

456. Переплавна (*або:* Права) середа. *Збр. Лаз.*

Преполовение; починають купацьця.

458. До Духа не кидайся кожуха. *Об.*— ... по святім Дусі та все в кожусі ([1]).

([1]) а як прийде Дух, то й кожух. *Гл.;* а мине Дух, надівай другий кожух. *Новг.*

Розгари. *Збр. Лаз.*

На перший день на Клечанних святках дівчата плетуть вінки, а на перший день в Петрівку розплітають.

460. Русали (праве те ж, що и розгари). *Ос. 10 (XVI, 44)*. Навський, русалчин великдень. *Ном.*

В четвер на Клечаннім тижні. В сей день нічого не сіють и не садять — посхне. Дівчата печуть коржі и з ними (иноді з парубками, а иноді самі) идуть в поле, в жита, співають пісні. По житах дівчата ходять з розплетеними косами.

Петрівка — переднівок. *Бр.*

Петрівка на хліб катівка. *Кон.*

Хліб на Петрівку ощажай. *Ст. Зб.*

Після Ивана (Купала) не треба жупана. *Б., Збр. Лаз.*

Коли до Йвана просо буде ([1]) з ложку, то буде й в ложку. *Рад., Б.*

([1]) до Ивана проса. *Євх.*

Петро, коли буде тепло? *Кон.*

Прийшов Петро — вирвав листок; прийшов Илля — вирвав и два; а прийшов Спас — бери рукавиці про запас; прийшла Пречиста — на дереві чисто; прийшла Покрова — на дереві голо. *О.*— Прийшов Петро — вищикнув листок; прийшла Илля — вищикнула два, а прийшов Спас — держи рукавички про запас; прийшла Покрова — покриє не листом, то снігом. *Рад.*— Петро вищикне на дереві первий листок. *Євх.*

По Петру, то й по теплу. *Бр.*
470. Бабське літо до Петра тілько. *Рад.*
Зузуля мандрикою вдавилась. *Ном.*

Мандрики печуть ик Петру, з борошна, сиру и яєць. Після Петра, чи об Петрі. зузуля перестає кувать,— кажуть *мандрикою вдавилась.*

Куми́цьця (гулять 29 и 30 Червця: 29 парубки и дівчата, а 30 чоловіки и жінки). *Збр. Лаз.*
473. Як на Макрини (19 Липця) буде дощ, то осінь буде мокра. *Евх.*
475. До Иллі хмари ходять за вітром, а з Иллі проти вітру. *Л., Евх.*
Як прийде Илля, так наробить у полі гнилля. *Б. [Пер., Коз., Збр. Лаз., Ш.].*
Після Иллі нехай рій сидить ([1]) на гіллі. *Коз.*— До Иллі гарні роі, а послі Иллі — хоч плюнь на іі. *Білг.*

([1]) нехай висить. *Не.;* до Иллі рій під гіллі, а по Иллі рій. *Ил.;* Тільки до Иллі добриі роі, а по Иллі повісь роі.

На Гліба й Бориса (24-го Липця) за хліб не берися. *Сн., Евх.*
Св. Бориса, сам бережися (Паликопа). *Сн.*— Св. Борисе! сам боронися. *Збр. Шей.*
480. Паликопи (27-го Липця). *Ном.*
Макотрус, Маковій (1-го Серпня; мак трусять).
До Спасівки мухи на пана роблять, а в Спасівку на себе. *Л., Кор.*
Спасівка — ласівка; а Петрівка — голодівка. *Евх., [Кр.].*
Спас — то осіннє свято. *Олг.*
Прийшов ([1]) Спас, держи рукавички ([2]) про запас. *Лів., [Бр., К.].*— Од Спаса та й рукавиці до паса. *Кобр.*

([1]) Иде. *Л.;* Минув. *Н.* ([2]) кожух. *Евх.*

На Семена-Юди ([1]) (1-го Вресня) боіцця кінь груди. *Лаз.*

([1]) На Симеона-Юди. *Ил.*

Прийшла Пречиста (друга), взяла комара нечиста. *Ч.*
Прийде Пречиста — буде по дереві листу чисто. *Евх.*
Прийшла Пречиста розносе старостів.
490. Покров! натопи хату без дров.
Хто сіє по Покрові, той не має що дати корові. *Г., Прав.*

Пройшла ([1]) уже й Покрова — заревла ([2]) дівка, як корова. *Бер. [Л., Білг.].*

([1]) Прийшла. *Збр. Лаз.* ([2]) Прийшла Покрова — зареве. *Евх.*

Святая Покрівонько, покрий мені голівоньку. *Ном., [Євх.]* — ... землю листочком, а голівоньку платочком. *Сл.* — ... голівоньку: не стёнжкою, не квіткою, а чесною наміткою. — ... голівоньку: хоч ганчіркою, аби я була жінкою. *Кон.* — Покрів моя, Покровонько, покрий мою головоньку. *К., Бер.*

Покрова всю землю листом покрива. *Не.* — Покрова листом покриє. *Бр.* — Покрова усюсько похова. *Кобр.*

На Св. Луки (певно 18-го Паздерника) нема хліба, а ні муки. *Ил.*

Ох, Св. Парасковія (Параски и Парасочки 14 и 28 Паздерника)! дай жениха поскорія! *К.*

497. До Дмитра ([1]) (26-го Паздерника) дівка хитра. *Зв.* — До Дмитра ([2]) дівка хитра, а ([3]) по Дмитрі ([4]) хоч комін ([5]) витри ([6]). *Ос. 21 (XVIII, 107), Збр. Лаз.* — До Дмитра — «а люшки, бо тя перескочу!», а по Дмитрі — «а кота, бо тя наздопчу!» *Ил.*

([1]) До Gмитра. *Бер.* ([2]). До Митра. *Б.;* Лиш до Дмитра. *Евх.* ([3]) а вже *Б.* ([4]) після Дмитра. *Бр., Проск., К., Рад., Пер., О., Б., Кон., Кобз.* ([5]) грубу. *О.;* ноги. *У., К., Рад.;* каглу. *Евх.;* хоць каглу нею. *Проск.* ([6]) обитри. *Рад.;* одурів. *Пер.;* хитріша. *Кон.;* вже й не хитра? *Бр.;* то сгріне собаку, та й питає: «дядюшка, чи ви не з сватами?» *Кр.;* то стріне собаку та й питає: «чи не в старости ви, дядьку, идете?» *Кобз.;* куди йде ввечері, та стовп стоіть, то вона каже: «добривечір тобі, дядьку». *Б.*

499. Кузьма-Демъян (1-го Листопаду) — Божий коваль. *Макс.*

500. Кузьма й Демъян, пошли памъять! *Не.*

У Пилипівку день до обіда. *Кон.*

Юрий (26-го Листопаду) мости мостить, а Микола гвоздем побиває. *Ст. Зб.*

На Яндрія ([1]) (30-го Листопаду) вложи руку в засув ([2]). *Г.*

Ворожба на Андрія на вівцях: як барана пійма через засув, — того року заміж. — ([1]) Андрія. *Гайс* ([2]) засов.

Варвара ночі ввірвала. *Полт., [Б., Чер.].* — ... а дня приточила. *Лів., [Бер., Євх.].*

У Варвари так и ніч уворвали. *Черн.*

Варвара постеле, Сава погладить, а Микола стукне. *М. Марк.*

Варвара заварить, а Сава засолить, а Микола поставить кола. *Дуб., Ж.*— Микола поставить кола. *Бер.*— Варвара заварить, Микола загвоздить, а на Гальки сідай в санки. *Збр. Лаз.*

Варвара мостить, а Сава гвоздить, а Микола крепить. *К., Н.*— Сава мосте, а Микола гвозде. *Новг., [Черн., Білг.]*. — Оце Микола поставить кола. *Рад.*

На Ганни — зачатія (9-го Грудня) починають бджоли мед істи. *Евх.*— ... починають тічки бігать. *Ном.*

Вовчі тічки; бігають, поки на Водохрища не стрелють на ордані.

510. На Різдво — обідецця без паски, а про мак — буде й так, а без олію — не зімлію. *Ил.*

Різдво — яло би ся, а Великдень — не снив би ся.

Збираюсь колядувать, як вже й щедрувать пора. *К., Кр.*

На Новий рікъ прибавилось дня на заячий скік. *Евх.*

514. На Богоявленський празник стріляють — очищеніе од гріх миру извіщають. *Кл.*

516. Тріщи, не тріщи, вже минули Водохрещі. *Об., [Евх.]*.

Дмн не дми — не к Різдву йде, а к Великодню (ніби Циган так казав). *Ном.*

Не к Різдву йде, а к Великодню: уночі тріщить, а вдень плющить (1). *Чигр.*

(1) пищить. *Б.*

Поки три-пъять (неділь по Різдві) не мине, поти тепла не буде. *Ил.*

520. На Петра Вериги (16-го Січня) розбиваюцця (1) криги (2).

(1) розбивають *Не.*; розбива. *К.* (2) лід.

521. На Стрітення зіма з літом пострічаюцця. *Пир. [Ил.]*.

523. На Обрітення (24-го Лютого) обертаюцця птиці до гнізда, хлібороби до плугів. *Евх.*— ... обернуцця діти до хліба, а птиця до гнізда. *Кон., [Бр., Бер.]*.

На пущення, як завъязано. *Об.*

Тому пущення, хто душі пустицця. *Ст. Зб.*

Масляниця — баламутка: обіщала масла й сиру, та не хутко. *К.*

Масниця — напрасниця. *Ст. Зб.*

Колодій (понеділок на масниці — од колодок). *Збр. Лаз.*

В Великім пості не ходи в гості. *Ил.*

530. Як НЕДІЛЯ, то й сорочка біла. *Ном.*

Середа — по коліна борода. *Зал.*

Середа?.. нехай не ходить наперед четверга (*або:* Середа, нехай не трапляецця наперед четверга). *Кр.*

Знає пес середу. *Ил.*

Середа — піст, не треба губи́ мастить.

В середу постила, а кобилу вкрала.

Четвер середу нагнав на лёду: як став тащить, аж лід тріщить. *Р.*

Якъ то ёго душа навернецця в пъятницю скоромне істи? *Евх.*

Хто в пъятницю засміецця, той в неділю буде плакати. *Бер.*

Співання в пъятницю, а снідання в неділю ніколи не минецця. *Кон.*

540. Чи зна пес пъятницю! *Ск.*— Пес пъятниці не знає. *Проск.*

Е, вже посуботіло (можно скором істи). *Бр.*

Субота не робота. *Л., Пир., Кон., Сл., Зал.*— ... помий, помаж, та й спати ляж. *Бр.*

У суботу (1) вся робота. *Бр.*

(1) Пришла субота, а за нею. *Евх.*

Од ЛЁДУ до ЛЁДУ (весна, літо, осінь). *Пир., Кон.*

Діду, діду, сій ячмінь! кидай сани, бери віз (ніби пташка на весні щебече). *Бер.*

По́кинь (1) сани візьми (2) віз. *Рад., Пир.*— ... та й поїдемъ по рогіз. *Л.*

Синиця (хто каже, овсянка) так на весні каже.— (1) Телегіз! покинь. *Коз.;* Кидай. *Бр.* (2) бери.

Весною и в веребъя пиво. *Новг.*

Ярь (весна) наша отець и мати: хто не посіє, не буде збірати. *Ил.*

Весна днем красна. *Кон.*

550. Летить літо, як крилами. *Хор.*

Літом и мале піде, то вробить. *Бр.*

Літом и качка прачка. *У., Кан., К.*— ... а зімою и дівка шмаркачка. *Бр.*— Вліті и качка прачка, а взімі и Тереся не берецця.

Літом старець каже: «на ката хата, нам и на дворі тепло!» *К.*

Літом — сякий-такий буръянець, а хліба буханець, та й ситий чоловік. *Збр. Шей.*

Влітку день — год. *Зал.*

Літо на зіму робить. *Ст. Зб., [Кл.].*

Діти, діти! добре з вами вліті, а зімовати, то горювати ([1]). *Кан., К.*

([1]) а зімою, то об піч головою. *Бр.*

Хто вліті гайнуе, той взімі голодує. *Кл.*

Літом ніжкою ([1]), а зімою ручкою ([2]). *Гад.* — Літомъ одгрібають ногами, а в зімі, брали б руками, та не будеть часом того часу. *Ст. Зб.* — Що одмітаємо в час літній ногами, тоє з охотою б взімі и руками. *Кл.*

([1]) ногою. *Бр., Рад., Коз.* ([2]) ногою.

560. Трудно літом без корови, а зімою без кожуха. *Об.*

Прийде літо, то є розмаіто; прийде зіма, то хліба нема, и чоботи ледащо, и роботи нема що. *Г.* — Зіма! кожуха нема, чоботи ледащо и істи нема що. *П., Євх.*

Грім такий, що хоч тури гони, так не почують. *Б.*

Господь золотою різкою сварицця (як грім з блискавкою, то кажуть так дітям, щоб не пустували). *П., Лів.*

564. Бозя свариццяя. *Лів.* — Бог гримаєцця. *Збр. Лаз.*

566. Моргни, моргни, моргавко! дам тобі угірок и пупъянок (старець, угірки крадучи у ночі). *З.* — Моргавко, моргавко, моргни ще! нехай я собі огірочка-пупъяночка знайду (поночі рвав угірки в кумовому огороді). *Нов.*

Зорі на дощ дмуцця та лупають. *К.*

Молоди встають, а Бог-дощу-має. *Бр.* — Молодицця-молодицця, та й дощ не піде (*молодицця* — як на перемінку: то дощ, то вискалицця). *Рад., [Коз.].*

Оце день, так хмари й бродять. *Коз.*

570. Сліпий ([1]) дощ. *Ск.*

З сонцем ([1]). Курячий. *Бр.;* Свинячий. *Коз.*

Коробом сонце, ситом дощ. *Нос.*

Як дощ, и сонце світить.

Дощ иде, як відром иллє, а з стріх біжить, як цівкою. *Коз.*

Дощ ллє, як з луба. *Ил.*

Дощ ллє, як з бочки. *Бр., Пир.*

Ллє, як з коновки. *Бр.*

Без лопати не можна з хати (дощ великий). *Зв., Б., Кон.*

Горобúна (*Сл.:* Горобинá) ніч. *Лів.*

Обмок, як вовк. *Зв., Рад.* — ... обкис, як лис. *Бр., Бер.,*

Руд.— ... вовк, а змерз, як пес. *Лох.*— Измерз, як пес — измок, як вовк. *Ст. Зб.*

И руба сухого на ёму не осталось. *Пир., Гр.*— Рубця не осталось сухого. *Гр.*— Нитки сухоі на ёму нема. *Лів.*

580. Оцей дощ глухий: не йде, де просять, а йде, де косять; не йде, де чорно, а йде, де вчора. *К.*— ... не йде, де Бог велить и люде просять, а де вчора був. *Бр.*

Иди, дорщику, де чорно — ні, пійду, де вчора; иди, дорщику, де ждуть — ні, пійду де жнуть. *Черн.*— Біг каже: «иди, де просять», а дощ: «піду де косять». *Ст. Зб.*

Не треба Бога о дощ просити: буде він, як станем косити. *Ил.*

Нехай иде дощ! наловим риби, буде борщ. *Зал.*

Бог приспоряє й раннёю и пізнёю росою. *Б.*

Падь пала (шкодлива на хліб роса). *Пир.*

Так тихо, хоч мак сій. *Прав., Ниж., Лів.*— Темно, хоч око викили; тихо, хоч мак сій. *Кр.*

И мишка не пробіжить. *Коз.*

А ні дзень, а ні кукуріку! *Ил.*

Ніч така тиха — ніщо ніщововкне. *Пир., [Коз., Кон., Кр.]*.

590. Темно, хоч очі повиколюй. *Пир., Н., К.*— Хоч око виколь! *О.*— ... так темная ніч. *Ст. Зб.*

Пек ёму, моя мати рідна! поночі зовсім не бачу. *Зап. (I, 146)*.

Так місяцно (¹), хоч голки збірай. *Ск.*

(¹) Ніч така видна. *Ск.;* Видно. *Об.*

Казав Циган: «нум, діти, паску істи: вже не буде світ — вже буде тьма» (а він, бач, цілу ніч не спав проти Великодня — и ніяк світу не дiжде). *Кан., К.*

Ніч нікому не спріяє. *Ил.*

Молодик, як бик! *Ёвх.*

Ой місяцю-місяцю! світиш, та не грієш — даремне в Бога хліб іси. *Зап. (I, 148)*.

Ранок — панок. *Г., П.*

Сонце ся в ложі купає, сонце спочило. *Ил.*

Дай, Боже, щó твоя воля, та коли б и годинка (що дощі поспіль йдуть)! *З.*

600. Так се сонце (осіннє) світить, як Цигана мати жалує. *Бр.*

Коли б хоч трохи вискалилось (сонце). *Пир.*

В погоду и смутний веселим буває. *Кл.*

Хто вмер, той (¹) каятимеццяя (²). *Ёвх.*

(¹) то. *Проск., Рад.* (²) буде каяцьця. *Проск., К., Рад.;* каєцця, що сонце вияснилось. *Зв.*

Пече такий пік. *Бр.*
Душно, так и парить ([1]). *Пир.*

([1]) так пара и стоіть. *Пр.*

Так тепло, аж пар кості ломить. *Ил.*
Припекло на лежнюв, та и нам душно. *Ст. Зб.*
Пар кості ([1]) не ломить. *Лів.*

([1]) костей. *Ст. Зб., Гр.*

Господи, яка суха рата вдарила ([1])! *С.*

У Ляхів є: *сухі рати заплаціл* — проти того, як нічого істи; а в нас виходить, мов би проги посухи.— ([1]) вдерила. *Коз.*

610. Піт из ёго як горох котицця. *З.*
Осінь на строкатом коні іздить. *Коз., Кон.*
Въосені́, ложка води, а дві ([1]) грязі ([2]). *К., Л.*

([1]) а решето. *Кон.* ([2]) а цебер болота. *П.*

Въосені́ дня година. *Проск.*
Въосені́ и горобець багатий. *Пир.*
Въосені́ и в горобця є пиво. *Н.*
Покинь віз, покинь віз, возми ([1]) сані. *Бер., Л.*

Ніби синиця так каже въосени — ([1]) Ховай віз, бери. *Бр.*

Вдень тріщить, а вночі пищить. *Б.*
Зімою сонце світить, та не гріє. *Ск.*
Зімнє сонце, як мачушине серце. *Бр., Коз.*— Зімноє тепло, як мачушино добро. *Ст. Зб.*
620. Ні холодно, ні душно: як на святках у сіряках. *Збр. Лаз.*
Зіма біла, та не ість снігу, а все сіно. *Коз.*
Иди зіма до Бучина ([1]), бо вже ти нам докучила. *Бр.*

([1]) Учина. *Не.*

Очаківська зіма. *Пир., Л.*
Удень плющить, а вночі тріщить. *Чигр., Пр.*

Лютий.

Сніг, мов з рукава. *Пир.*
Заверюха — треба кожуха. *Ил.*
Світу Божого не видно. *Гл., [Ж].*
Охиза поіхала. *Л.*

Оце мороз, з очима! *Р., Коз., Ном.*
630. Козацький мороз! *Б., О., Пир., [Рад.].*
Ото мороз, аж скрипить! *Б., Коз.*
Мороз, аж скалки (¹) скачуть. *Пир., Пр.*

(¹) искри. *Коз.*

Як у забій бъє мороз (день у день). *Коз., Ст. Зб.*
Аж шпари зайшли — такий мороз. *Пир., Коз.*
Оце за́шпари зайшли (як з морозу вві де в хату и до теплоі печі руки притулить)! *Ном.*
Аж зорі скачуть (¹). *Бр.*

Мороз такий. — (¹). пляшуть. *К., Рад., Б.*

Аж дух захватує. *Л., Кр.*
Хоч вовків ганяй (холодно). *Пир., Кр.*
Холодно, неначе перед Роздвом. *К., Кан.*
640. Так холодно, що як би не вмів дрижать, то змерз би. *Зап. (I, 147).*
Тепло, як за лихим паном. *Г., П.*
Тепло, як Циганові під въятиринкою. *Ном.*

Либонь якийсь навісний Циган заховався од холоду під въятирину, и виткне оце палець крізь вічко, надвір: «ух», каже, «як там холодно!»

«Холодно, вдягнувшися у ідно!» — «Іднаково в двоє, як ледачі обоє». *Евх.* — ... одівшися у єдно, а хоч и в двоє лихоє, то нічого. *Ст. Зб.* — Холодно, одягнувшись ув одно. *Рад., Л.*
Бобром на ухо нажене. *Кл.*
Так замерзло, що хоч тури гони. *Ст. Зб.*
Мороз не велик, та стоять не велить. *К.*
Холод не свій брат! *Ск.*
Голодний поле перебіжить, а голий три. *К.*
Дрижаки (¹) істи (²). *Лів.*

(¹) дрижики. *Дуб., О., Кон., Кр.* (²) ловить. *Кр.*

650. Овес у трёх кожухах, та вітру боіцця. *Пр.*

Дриготиш, як зімою хорт. *Проск.*

Губи так бринять од холоду. *Б.*
Змерз, як собака. *Пол., Лів.*
Посинів, як той пуп. *Зал.*
Голе и босе й простоволосе — треба йти! *Бер., Рад., Л.*
Я дав би дві зімі за одно літо. *Зап. (I, 148).*

Ті года. (битопис) 657—679.— Старовина 680—688.— Тепер 689—699.— Украіна (землёпис) 700—750.— Гетьман 751—756.— Січ 757—762.— Козак 763—798.— Москаль 799—855.— Лях 856—884.— Жид 885—927.— Циган 928—939.— Німець 940—944.

Як поночі в сливи, так я в ТІ ГОДА дивлюсь. *Чигр.*

Адамови літа з починку світа. *Не.*

И повинна б всякая річ більшею бути, щоб міг такий великий дурень в світі жити (про колишніх велетнів). *Кл.*

660. Радимичане бояцця Вовчаго Хвоста.

З Нестора. Вовчий Хвіст, посланий колись Ладимирем на Радимичан, побив іх р. 984. З того часу повелась у Руснів сяя про них приказка. *Войц.*

Князь Борис все плуги ковав, та людям давав. *Макс.*

Романе, Романе! нічим живеш — Литвою ореш. *Пр. в Ст. Зб.*— Романе! лихим живеши, Литвином ореши. *Стр.*— Зле, Романе, робиш, що Литвином ореш. *Тат.*

Великий Князь Роман Ростиславович, звитяживши Литвинів 1173 р., впрягав бранців до плуга и ними викорінював нові місця. *Сн. (IV, 119).*

Од Богдана до Ивана не було гетьмана. *Лаз.*

Богдан — Хмельницький, Иван — Мазепа. Перший гетьманував 1648—1657 рр., а другий 1687—1709 рр.

Висипався Хміль (Хмельницький) из міха, та показав Ляхам лиха. *Ал.*

Приймаємо тебе, Хмельницький пане, хлібом, сіллю и щирим серцем (одповідь Запорозців на слово до іх Хмельницького). *Кост.*

За старого Хмеля (Богдана Хмельницького) людей було жменя. *З.*

Бідний, бідний пане Степане! не попав, небоже, на Запороже, не найшов гаразд шляху (Степанові Потоцькому, що пропав в січі з Хмельницьким на Жовтих Водах). *Кост.*

Ей ти, діду Хвирлію, продай нам олію! (региментарь лядського війська під Збаражем).

Служив Москві, Иване, а вона ж ёго гане. *Гат.*

670. Пане Вишневецький, а нулиш виведи танчик понімецький! *Кост.*

У Вишневецького лютійшого ворога козацького, нога була поранена; в облóзі під Збаражем так до ёго примовляли козаки.

Мазепа в Полтаві подавивсь галушкою. *Кулж.*

Прославився на Вкраіні ще козак и Гонта, що сажав Жидів на кілля рядом поверх плота. *Вас.*

Отак Вовчок жене Ляхів повчок. *Зап. (I, 133).*

Славний козак Максим Залізняк — славнійшеє Запоріжжя. *Вас.*

Знає об тім Головатий Антін: він нам голова, він наш и батько — він нам поголив голови гладко. *Ч.*

676. Ой ти мати, Катерино, що ти з нами изробила! що край гарний та веселий та й занапастила. *Ч.*

678. Веліла мати (Катерина II) й вал брати. *Зап. (I, 150).*

За царя Саса (Августа Саксонського) наілись люде хліба й мъяса; а як настав Понятовський, то все й пішло почортовський (з Понятовським крепацтво ще гірше притяло Правобережжя). *С.* — За царя Саса, тогді добре було: іж хліб, хоч роспережи паса. *С.* — За старого Саса, як було багато хліба й мъяса. *Ш.* — За царя Саса, як носили пироги за пасом. *У.* — За короля Саса іж хліб та розвъязуй паса. *Евх.*

680. Бере живий жаль ([1]), як згадаєш СТАРОВИНУ ([2]). *Ном.*

([1]) за серце. *Збр. Лаз.* ([2]) старину.

Минулися тіі рока́ ([1]), що роспірали пироги ([2]) бока́: *Л.* — ... а тепер уже й колом не розопреш. *Кан., К.*

([1]) роки. *Проск., Пер., Б.* ([2]) роспірали. *Пер., Б.* ([3]) боки.

Де ся тіі часи діли, що самі ковбаси до губи летіли! *Ил.*

Як жили наші діди, то не було ім зовсім біди: бувало глек варенухи наберуть, та сидючи пъють, та як ті мухи гудуть; а як нам прийшлося, жить довелося — усе лихо докупи сплелося. *Пир.* — Жили наші діди — не знали біди; стали жить онуки — набралися муки. *Лів., Прав., Ниж.,* — ... та ще й наберуцця. *Сос.*

Було добро та давно, буде гаразд та незараз. *Збр. Лаз.*

Нового не запроваджай, старовини держись. *Ил.*

Не за нас стало, не за нас и перестане. *Об.*

Так за батьків було (*або:* Так батьки жили), так и нам треба. *Ном.*

Як діди и батьки наші робили, так и ми будемо. *Лист. (II, 6).*

ТЕПЕР життя панам та котам. *Лів.*

690. На все не гаразд стало, а найпаче, що Бог хліба не родить. *Пир.*

Що далі на світі, гірш біда настає: убогий чоловік зовсім погибає. *Кл.*

Тепер правдою на світі не проживеш. *Лів.*

Така тепер у (1) світі правда. *Ёвх.*

(1) Оттака в. *Ёвх*

Бувало стригало, а тепер голить. *Полт.*

Що рік, то и (1) прорік. *Пир.*

Теперешні порядки, звичаі, люде. *Орловский.*— (1) Тепер що рік, то. *Проск.*

Доброго чоловіка тепер (1) и з свічкою не найдеш. *Пир., [Ст. Зб.].*

(1) Такого чоловіка. *З., Л., Пир., Пр.*

Тепер розумніші яйця од курей. *Прав. Ниж., [Проск.].*— Мудріші тепер яйця, ніж курі. *Г.*— Тепер уже, простіть, яйця старіші, як кури. *П.*

Усе пішло (1) догори дном. *Лів.*

Повернув. *Рад.;* Перевернув. *Пр.*

Наші діди зазнали біди, наші внуки зазнають муки. *Проск.*

---

700. НА ВКРАІНІ добре жити: мед и вино пити. *Не.*

Козацька мати. *Кост.*— Маю шаблю в руці: ище не умерла козацька мати (сказав Хмельницький, розпужавши шаблею Чаплинського з слугами, що зрадою напали на ёго замість герця).

Великая Руська мати (земля Руська). *Ил.*

Нема слободи, як на Украіні.

Не далеко то Украіна!

Гай-гай! добрий край, та лихая година з вами! *Б., [Бр., Пир.].*

«А це правда! Полща така!» *Бр.*

Біда Украіні: и оттоль горяче, и отсель боляче. *Вел. (III, 138).*

Панувала и я колись на широкім світі. *Кобз.*

Заіхав за Ду́най (1), та й додому не думай (2). *Лів., (Ст. Зб.).*

(¹) Поіхав за Дунáй. *Прав.;* Забравсь за Дунáй. *Кан.; К.* (²) не гадай.

На Поділю хліб по кілю, а ковбасами хліб (хлів?) загороженний. *Ил.*

710. Камъянець вінець: кругом вода, в (¹) середині біда. *Кам.*

(¹) як вінець: надокола вода, а в *Збр. Шей.*

У Печері — лягай спать без вечері. *Печ., Нем.*

Гайсин — с ... син. *Бр.*

Недоляшки (так Гатьманці дражнять Подолян). *Ос. 10 (XVI, 44).*

Віштяки (на Поділі дражнять тих, що ик Камъянцю — за те, що, поганяючи коней, гукають *віштя).*

Мадзури (Подоляне по Бугові дражнять своіх же братчиків, що катилицькоі віри).

Скирт ріка (в Галиціі) злу игру зигра гражаном. *Бус.*

«Як индѣ глаголетъ: Скирт рѣка злу игру зигра гражаном, тако и Днѣстр злу игру зигра Угром». *Нестор по Ипат. списку.*

Рогатин Богові побратим (містечко в Бережинськім обводі, над потоком Гнилою Липою; колись було заможне). *Ил.*

Львів не всякому здорів.

В Станіславі (обводове місто над Бистрицею, в Галиціі) кождий на своі страві.

720. В Луцку все не полюдску: навколо вода, а в середині біда. *Не.*

Чигиринці зпекли чорта в ринці, а Таращанці ззіли вранці. *Тар.*

Про Київ не жахайсь, Волиня пригортайсь, а Покутя тримайсь. *Гат.*

У Києві не женись, а в Ромні кобил не міняй. *Кон., [XX].*

Ромен вславився по Украінах своіми Циганами («Роменські», каже, «Цигане», як хоче кого налаять людьми вѫідливими и д.), а Київ тим, що хто жениця там з нашого брата захожого, то певно на хлёрці які. *Ном.* — коня не купуй. *К. Гад.*

Мстислав не одного стиснув. *Нос.*

Дніпро — батько. *Макс.*

Московські недоломки (Подоляне дражнять Гатьманців). *Ос. 10 (XVI, 44).*

Золотоноша кругом хороша. *З., Макс.* — ... округи (¹) вода, по середині біда. *З.* — ... хороша, а (²) в середині воша. *Л., Пир.*

(¹) кругом. *Пир.* (²) та *Евх.*

Золотоноша з золота, а Лубні з лубків — гній возить (Золотонісці кажуть Лубенцям, як сі глузують, що, мов, в середині воша). *Ном.*

Обізвавсь Яготин: «Ніжен мені побратим», а Ніжен каже: «є у степу Ромен, та й той мені не рівен». *Б.*

Яготин — м. *Пир.* п.

730. В Хоролі всёго доволі. *Ос.* 7 *(XVI, 1).*

Ворскла річка невеличка, береги ламає; хто в Полтаві не буває, той лиха не знає. *Х.*

Не пив Полтавськоі води. *Х., Вид., Гат.*

Решетилівські вівці. *Пир., З., Л., Хор.*

Решетилівка — м. *Полт.* п.

Ніжин більш од Носовки тільки одною хатою (Носовка справді дуже велике містечко). *Кулж.*

Греки-Македони пацюки солоні. *Н.*

Як переідеш Вересоч, так и ідь куди хоч (гребля там клята). *Н., Б.*

У Попівці люде по копійці, а в Конотопі — по копі. *Б.*

У Попівці хліб по копійці, а у Перекопі хліб по копі. *Евх.*

«Здоров, брат! а виткіль ти?» — «З Печенюг (с. *Новг.* п.)!» — «А жінка є?» — «Є!» — «А дітки?» — «А як же!» — «А хлебець?» — «У-гу-гу!» (нема, убоге село). *Новг.*

740. Як приєдзєш у Сураж, то візьме тебе кураж (бо й на харч скудно). *Мг.*

Сосниця роскошниця, великі вжитки (¹): кругом (²) вода, а в середині біда. *Черн.* — ... хороші вжитки: хто прийде в жупані, так піде без свитки. *Не* — ...роскошниця: есть де сісти, та нічого істи. *Б., Кр.*

(¹) роскошниця. *Сос.* (²) роскошниця: по бокам. *Кр.*

Ми люде торговиє, народ промишленний (Любечан дражнять іх сусіде и Кияне. Забалакать при Любечанинові про торг козами обида). *Ос. 10 (XVI, 44).*

Бацькуни.— Падзеgун.— Ліцвін.— Ліцьвяк. *Ном.*

Як наєшся мезги (мъякенька кора, під товстою, на сосні) хвоёвой, та напъєшся води моховой, то здоровъє мол возом пó животу покоцицъ (про Литвяків). *Збр. Лаз.*

Литвин бився з кимсь та росказував: «Він мене обухом, а я ёго лаптём, лаптём!... Та що ж би ви думали? мене повезли як пана, а він побіг як собака. *Чер.*— Він мене кеді

чи не кеді обухом! а я ёго шасту та пошасту кашелём». *Кр.*

746. «Литвинку, хороше танцюєш.». «Треба, пане, тому лиху годити». *Ст. Зб.*

748. З Литвина не буде Христянина.

Адес — пес, Пересип — злодій, Куялник — перевідник, а Балта — к ... а. *Бр.*

750. Дон, Дон, а дома лучче. *Не.*

Без ГЕТЬМАНА (1) військо гине. *З., Гл.*

(1) приводу и. *Проск.;* порядку. *С., Рад.;* голови. *Пер.*

Як череді без личмана, так козакам без гетьмана. *Лаз.*

Про *личманів* див. *Ос. 21 (XIII).*

До булави треба голови. *Рад., [Бер., З.].*

Аби б була булава, то найдецця голова. *Зал.*

Пропали пани гетьмани, а кобила порох ззіла. *Б., Новг.*

«А хто такая, батьку, тая колегія?» — «А хто ёго, синку, знає! мабуть сестра цариці, або жінка якого гетьмана». *Збр. Лаз.*

СІЧ мати, а Великий Луг (1) батько. *Не.*— Наш Луг батько, а Січ мати — одде треба помірати. *Гат.*

(1) темний луг. *Не.;* великий Дніпр.

И на Січі мудрий Німець картопельку садить. *Кобз.*

«Пугу! пугу!» — «Козак з Лугу!» *Чор. Рад.* (111).

760. Чубатий иде — лихо за собою несе. *Лаз.*

Оттак! славу під лаву! *К.*— Вони свою славу кинули під лаву (сказано про Запорозців). *К.*

«Чим грішен?» — «Малим родився, пъяним умер, нічого не знаю...» — «Иди душа в рай!» (про Запорожця). *Збр. Лаз.*

КОЗАК не боіцця ні тучі, ні грому. *Бр. Рад.*— ... ні хмари, ні чвари. *Лаз.*

Зроду-звіку козак не був и не буде катом! *Чор. Рад. (348).*

Де козак, там и слава. *Гат.*

Козак та воля — заласна доля.

Степ та воля — козацька доля.

Коли козак в полі, то він на волі. *Зал.*

Козак, як не сало їсть, не Турка рубає, так нужи шукає. *Лаз.*— Козак — душа правдивая, сорочки немає — коли не пъє, так нужу бъє, а все не гуляє. *К.*

770. Не наше діло у ряжи ([1]) стрибати: наше діло козацькеє конем-меренцем по степу гуляти ([2]). *Лаз.*

Не діло ёму коло спідниці.— ([1]) у рясі. Ш. ([2]) ...діло у ряси стрибати. *Б.*

Козацькому роду нема переводу. *Ст. Зб.*

У нас, де крак, там козак, а де байрак, там и сто козаків. *Кост.*— Де байрак, там и козак. *Скальк.*— Що крак, то й козак. *Пов.*

Що село, то й сотник (за Хмельницького було). *Кост.*

Добрий козак баче, де отаман скаче. *Гат.*

Козак з бідою, як риба з водою. *Лів.*

Козак з біди не заплаче. *Ил., Ёвх.*

Козак журби не має. *Бр., Коз.*

Козак у дорозі, а надія в Бозі. *Б.*

Где три чоловіка козаков, тогда два третяго должни судити. *Статті Хмельницького.*

780. Місяць козаче ([1]) сонце. *Лів., Зв., [Т.]*.— Бурлацьке сонце. *Збр. Шей.*

([1]) козацьке. *Пир.;* циганське. *Б.*

На́що в Бога й день, як у козака місяць! *О., Коз.*

Козак — як мала дитина. *Б.*— Козаки, як діти: хоч багато — поідять, хоч трохи — наідяцця. *З., [К., Кон.]* — ... дити: чи мало то наідяцця, чи багато то поідять. *Кон.*

Козак, мати, подумати... та вражі люде не хвалять. *Ёвх.*

Птиця з птицею не набъєцця, а козак з дівчиною не наживецця (мусить покинуть). *С.*

Козак, як голуб: знявся, та й полинув. *Ёвх.*— ... голуб: куди ні прилитить, там и пристане. *Б.*

На козаку й рогожа пригожа. *Гл.*

Умер козак та й лежить, та й нікому затужить. *Л.*

Горе тому козакові, нема сіна лошакові. *Б.*

Дожились козаки ([1]), нема хліба ні табаки. *Б., Гл.*

([1]) Поляки. *Не., Збр. Лаз.*

790. Звання козацьке, а життя собацьке. *Ёвх.*

«Чув від козака, що росказуючи про станових и окружних, закончив ціми словами»!

Горе нашому козацтву, що и пудводника з возов пхають. *Ст. Зб.*

Ишов козак на Линію и вельми надувся — ишов козак из Линії, як лихо зогнувся. *Лаз.*

Линію Украинскую почали дѣлать козаки и великорусскія войска, и четыре города по оной здѣлали, въ коихъ стали жить лантмилиціи. *Южнор. Лѣтописи. М. Білоз., I. 93.*

Хохол більше нашого Богу упадає. *Рус.*

В Русанові, певно, народ — мішанина.

Твердий Русин. *Ил.*

Тверда Русь — все перебуде.

У Ляхів — пани, на Москві — ребъята, а у нас — брати. *Прав. Ниж.*

Ти козак, тільки купра не так. *О.*— Зовсім козак, та чуб не так. *Евх.*

Слава не поляже; не поляже, а роскаже, що діялось в світі, чия правда, чия кривда и чиі ми діти. *Кобз.* (41).

МОСКАЛЬ казенна вещ. *К., Пир., Б.*

800. Иде москаля так як трави. *Зап. (I, 146).*

801. Москалики, соколики, позаідали ви наші волики; а як вернетесь здорови, то поісте и корови. *Лів., Евх.*

803. Від москаля поли вріж та ([1]) тікай. *Л., [Полт., Пир., Б., Сн.].*

([1]) урвавши поли. *Гат.*

Од чорта одхристисся, а від москаля не одмолисся ([1]). *Зв.*

([1]) не одибъєсся. *Сн.;* не відхристисся не відмолисся. *Бр.*

З салдатом — не з своім братом, не стягайся. *Коз.*

Москаль не свій брат. *Зв., К.*— ... не помилує. *Дуб.*

Москалеві годи як трясці, а все бісом дивицця. *Сн., [З., Евх.].*

Москаль з бісом порадились, та й на лихо понадились. *Гат.*

«Тату ([1]), лізе чорт у хату!» — «Дарма ([2]), аби не москаль». *Бер., Пир. З.,*— «Хто йде?» — «Чорт!» — «Добре, доню, аби не москаль». *К.*

([1]) Тату, тату. *Б.* ([2]) Дарма, хоч два.

810. Вижу, що чорт москаля ніс у хижу. *Гр.*

Для того и вуланчики, щоб запірали чуланчики. *Ал.*

Мабуть москаль тоді красти перестане, як чорт молицьця Богу стане. *Пир.*

Коли чорт та москаль що вкрали, то поминай, як звали. *Гл., Гат.*

На вовка помовка, а москаль кобилу вкрав. *Крем., Л.*

Не за те москаля бьють, що краде, а за те, щоб умів кінці ховати. *Р., [К.].*

Ти, москалю, и добрий чоловік, та шенелія твоя злодій. *Ос. 6 (V, 2).*

Москаль викрутнями перебуваєцця (тім ж він скрізь погано лаєцця). *Гат.*

Коли москаль каже *сухо,* то піднімайся (1) по ухо. *Лів., [Рад.].*— Не вірь, як скаже, що сухо,— то певно буде по вухо. *Проск.*— Як скаже москаль сухо, то піднімайсь по самі уха, то ще замочисся. *Л.*

(1) то держись. *Пир.;* то застрянеш. *Бр.;* то певно буде. *Проск.*

З Москалем дружи, а камінь за пазухою держи. *З., Л., Кр., Сн., [Пир.].*

820. З Москалем бувай, а камень в пазусі тримай. *Гат.*

Варив чорт з москалем пиво, та й солоду відрікся. *Збр. Лаз., Вас.*— З паном *хтось инший* пиво варив, та й молоту одцурався. *Пр. в Ст. Зб.*

Москаль тоді правду скаже, як чорт молицьця стане. *Евх.*

Казав москаль *право*, та й збрехав браво. *Об., Евх.*

Собака брехне — москаль віри пойме. *Евх.*

Салдат світ пройде, та назад не вернецця. *Черн.*

«Щоб ти зозулі не чув!» (каже баба).— Мнѣ и удодъ закуетъ!» (одріка москаль). *Евх.*

«А багато було людей в церкві?» — «Людей, мамо, не було нікогісінько, тілько самі за себе москалі — так що й голки не було б де встромити...» *Волковський.*

Хоч убий москаля, то він зуби вискаля. *Пр., Н.*

На грош амуниціі, на десять амбиціі. *К.*

830. За москалем панство: коло ноги ременяки — и все господарство. *К.*— Нащо мені женитися, нащо мені панство: коло куприв ременяки — то все господарство («то пісня така є»). *Рад.*

Москаль здавна вже панує, бо бач завше... *Гат.*

Московське панування, то... жартування.

Про іdного москаля (1) війна буде. *Яц.*

(1) жовніра. *Ил.*

Козак з Дону, козак з роду. *Б.*

Я б тому бісовому тарабану хліба б не дав, за те що

каже: «порубать хохлів, порубать хохлів!»; а ту маленьку сопілочку все б паляницями годував, за те що каже: «а за віщо їх, а за віщо їх»! *Гр.*

Москва слёзам не вірить. *Черн.*

Москаль на слёзи не вдаря. *Кох.*

«Нехай що хочуть роблять: я знаю, коли робитиму їм добро, то й вони колись оханущця».— «Еге! не вважайте! Сказано: *«Москаль на слёзи не вдаря»,* то так и вони».

Москаль як ворона, та хитріший чорта. *Хар. Зб.*

Московське пожалування. *Ил.*

840. Москаль не велик чоловік, та ба! *Сн.*— Не великий москаль, та страшний. *Евх.*

Чорзнащо в лаптях, та й то москаль. *Евх.*

842. Москаль ликом чваницця й кожному під ніс з ним пхаєцця. *Гат.*

844. Москва на злиднях збудована, та й злиднями годована.

Хоч добрий чоловік, та москаль.

Москаль козака як раз огулить, а москаля й чорт не одурить. *З.*

Звичме, московська напасть. *Проск.*

Бов, бов по московські брехні! *Евх.*

Москаль ликом въязаний, у ликах ходе, та й всіх у ликах воде. *Гат.*

850. Не приходицця (1) москаля дядьком звати. *К.*— Не впадає москаля дядьком звать, а все *дядюшка. Пир.*

(1) Знатимеш, як. *Гл.;* Годі. *Кул.*

Москаль зна (1), та ще питаєцця. *Пир., Рад.*— Невже б то москаль та дороги не знав? ума питає! *Черн.*

(1) дорогу. *Не.*

Московський підожди (1). *Х. Вид.*

(1) потрівати. *Евх.*

853. Московський час, як жидівський зараз (1). *Б.*

(1) як и жидівський — не перечекаєш. *Гат.*

---

856. ЛЯХ тоді добрий, як спить; а пробудицця, то біда. *Проск.*

Вражі (*або:* чортови) Ляхи. *Ск.*

Шляхтич з переварено́і сирватки (сироватки), шабелька на личку, перевеслом підперезаний. *Ил.*

То ти такий шляхтич: по три акахвисти на день читаєш, а по чоловіку глимаєш. *Ст. Зб.*

860. Провадь и мене и до Вєни, а не зробиш Ляха з мене! *У., Зв.*

Ляхи нам не пани, а ми ім не хлопці. *Ст. Зб.*

Ити до Ляхів — не істи пирогів (наських пирогів Ляхи не печуть, а пирогами звуть варені пироги — пироги варенухи). *Лаз.*

Мамо! закрий мені очі, нехай не дивлюся на того негідного Ляха. *Сн.* (из *В.*).— ... щоб мені на того поганого Ляха не дивитись. *Ос. 2 (66) [К., Гл.].*

На один копил дідько всіх Ляхів строів. *Макс.*

За наши гріхи надходять Ляхи (Нестор; так казали колись Русини, Украінців предківъя). *Сн., Макс.*

Бъють не Ляхи, а наші гріхи. *Збр. Шей.* (из *П.*).

Хто Ляшка рубатиме, той козацьку клюгу знатиме. *Лаз.*

Не рад Лях, що по́ уху ляп, а він хоче и в друге ([1]). *Пер.*— ... що взяв по зубах, а він ще и ногами дриґає. *Проск., [Зв., Кан.].*— ... що убити, та ([2]) ще й ногами дриґає. *Кан., К., [Бр., У.].*— Не рад хлоп, що дістав в лоб, ще ногою дриґає. *Ил.*

([1]) що по уху, а ще хоче по другому. *Рад., [Коз., Б.);* що по уху плях, та ще й друге підставив. *Б., Сос.;* що раз ляп, а ще хоче и по другому. *Г.;* що по щоці ляп, та й другу підставив. *Бер.* ([2]) що повішали. *Уш.*

Знай ([1]), Ляше, по Случ ([2]) наше. *Зап. (I, 276).*

([1]) Слухай. *Не.;* Одже. *Не.;* Оттак. *Коніський.* ([2]) Знай то Ляше, що Случ (sic). *Новг*

870. Тікай, Ляше, бо все, що́ на тобі, то наше. *Бер.*

Страхи на Ляхи. *Проск., Войц.*

Ся примівка од нас перейшла и до Ляхів, з часу Хмельницького справи. Див зкидку на Куліговського в Prz. Nar. III. 59.

Трохи́, трохи́! посипались Ляхи. *Полт.*

Тих куркоідів, як Жидів, не живили. *Ч.*

Тепер уже Ляхам наші добили пухи́. *Б.*

«Ляше, ти блудиш! — «Єднаково іздити». *Кан., К.*

Доти Лях мутив, доки не наівся. *Бр., Зв., К., [Дуб.].*— ... доки ся не наів и не напив. *Проск.*

Лях як істи хоче, то свище. *Проск.*

Посунься, Ляше, най Русин сяде! *Г.*

Таки Ляхів гудьмо, але з Ляхами будьмо. *Тет.*

880. Що кому годицця: мужикові ціп, а Ляхові шабля. *Бер.*

Мабуть не наськоі роботи ся приказка: не тим вона духом дише. Або чи не до тиі хіба вона брехеньки, що Лях з хліборобом мали поединок? Біжить якийсь Ляшок — так видно якийсь шелихвіст.— «А нум», каже хліборобові, «на дуєль!» — «Та я», каже той, «не знаю, що то воно и за дуєль»! — «А ось», каже, «я тебе навчу!» вихопивши свою копистку, ну нею вихрить чоловікові коло голови: «стережи», каже, «уха!... стережи носа!» так що тому и зовсім ніяково стало... А далі — «стій же», дума, «гаспиде!», и той коло ёго крутицця, а він тихенько розвъязав ремінець у капиці (з ціпом був), одпустив бич од ціпилна геть... знову ремінець закріпив и, одскочивши назад.— «Еге», каже, «вража віро, та більше не приступиш!» а ціпом виробля млинка, аж свистить бич!... а як же той хоче, щоб наблизицьця, то и лулусне... *Ном.*

Ляхові курка, а мужикови шабля. *Проск.*

Мужик свиню любить, а Лях курку. *Бер.*

Мужик нігде не змерзне, як в груди, Жид в пъяти, а Лях в уса. *Збр. Лаз.*

Мошродзеі. *Ос.* II (XX, 93).

ЖИД брехнею живе, все з нас тягне. *Ос. 2 (189).*

Жиде-Жиде, свине́ ([1]) ухо. *Гр.*

([1]) свиняче. *Л.*

Псявіра (на Жида більше)! *Кул. Гр.*— Псяюхо! *Кул.*— Псіюха! *Гр.*— Псій син! *Гр.*— Собачий син. *Пир., Л.*

Жид-Яврей, повна с... а червей. *Л., Б.*

889. Жид-Жид катилик, загубив черевик, а я йшов та й найшов, та нас ... в та й пішов. *Ном.*

891. Ей вей Каламай, продав жінку за печинку, а сам ходить як бугай. *Проск.*

Жиди, Жиди! верніцця, та візмить свою тітку (лихоманку; кричать на проізжачих Жидів). *Рад.*

Гаспидська Жидова. *Кул.*

Недовірок. *Кон.*

Иродове кодло. *Кул.*

Невіра невірою й буде. *Кам.* — Невіра завсігда невіра. *Пир.*

Над Жида нема кріпшого в вірі. *Не., [Евх.].*

Жид хату закладае, то моркотить (Богу все молицця). *Проск.*

Жид мовить: «Хрест не зопсуєть, ні направить». *Ст. Зб.*

900. Жидів, як собак. *Л., Новг.*

Усякому мирянину по семеро Жидовинів. *Не.*

Не хотіли Жиди істи манну — найже ззідять дідька ([1]). *Ил.*

([1]) манни — нехай же ідять цибулю. *Кан., К.*

Горобці в очерет, а Жиди в кучки. *Н., Кон.*

Не займай Жида ([1]), не каляй вида. *Зв., [Нем., Кан., К.].*— Не зачіпай Жида, бо велика ([2]) огида. *Проск.*

([1]) гида. *Вед.* ([2]) готова. *Ил.*

Жида перехрести, та и голову одотни. *Гл.*

Кукіль з пшениці вибірати, Жидів и Ляхів різати. *М. Білз.*

Жида вбий — сорок гріхів з душі. *Не.*

То жидівська напасть. *Проск., Л.*

Як у Жидів родини, то нема правдини. *Не.*

910. Жид ні сіє, ні оре, а обманом жиє. *Проск.*

Жеби Жид був з неба, вірити му не треба. *Ил.*

Жид, як не обшукає, то навет и не пообідає. *Бр.*

Жид, як не збреше ([1]), то удавицця. *Бер., З.*

([1]) не обманить. *Зв.*

Жид, и молячи, вчицця обманути. *Ил.*

Без єдного ж Жида ярмалка буває? *Ев.*

Про ([1]) одного Жида ярмарок ([2]) буде. *Проск.*

([1]) По. *Нов.* ([2]) ярмалок.

Жидівське а панське не пропаде. *Ил., [Проск., Рад.].*

Рабин умер, а книжка зосталась. *Нов.*

Одважний Жид и в школі грішить. *Рад., Пир.*

([1]) бз...ть. *Зал.*

920. Ай коза, ай коза! хоч розорвала́сь, та не подалась. (Жид казав, стоючи над своєю козою, що вовки розірвали). *Новг.*

На тобі, сину ([1]), рака, набухайся та молоти. *Г.*— На тобі гріш, купи рака, звари, та юшку иззіж, а рака продай, а мені гріш виддай (*або:* «На тобі яйце та набухайся добре). *Евх.*

Був собі Жид багатий та скупий, мав він парубка. Той парубок докучав ёму істи, а Жид дає шага та й каже... *Евх.*— ([1]) Возьми собі, наймиточку. *П.*

Як біда, ми до Жида. *Нов.*

Докір тому, що при лихові вдаєцця до шинку.

Як біда, то до Жида, а як мине біда — най дідько бере Жида. *Ил.*

Мені доводилось чувати, що такъ кепкують над Жидами: ніби то якийсь з них так сказав замісць «як біда, то до Бога и д.» *Ном.*

Способом, способом, дванадцять Жидів насилу корець хмелю витаскали на гору. *Проск.*

Дурний гой (невіра; жидівське). *Проск.*

Жид Жидом завсегда смердить (про перехристів). *Не.*

Ні одного перехриста могилки не видно. *Нос.*

Не робив ЖИД на хліб, та и ЦИГАН не буде. *Ил.*

Ори-мели-іж. *Лів.*

Циган хліборобові росказував, скільки ёму бідолажному роботи. «Мені», каже, «дути! . кувати.. ухналі робити!.. на базарь носити, хліб купувати, дітей годувати!... А тобі що?.. ори-мели-іж!» Часом сими словами жартують, як хто дорікає, що, мов, тобі так, а мені он-як!

930. Дай мені сили хоч комареву ніжечку (Циган, як заслаб). *Зв., [Кон.].*

Щоб я до захода сонця дітей не бачив (Циган так божився)! *Кр.*

Щоб я вмер, коли я неправду кажу! (А вже ж вмремо колись усі!..) *Кон.*

Не гріши на Бога — чорт діти забрав! *Бр.*

Циган з великоі жадібки сёрбонув шевського квасу, та поспитавши шевця: «є в тебе діти?», як той одказав: «були та Господь забрав»,— подумав, що то од сёго квасу вони повмірали... та ото й каже: «Не гріши и д.».

«Моя матка між двома хлібами вмерла». — «Чого ж так?» — «Бо єдного не дочекала, а другий вже минувся». *Бр.*

Тату, сала! мамо, люльки! (Циганчя, чуючи, що смерть приходить). *Я.*

Як не мають домів — щоб и щастя не мали (Цигане). *Кл.*

Ачхаве́ре під череве́ре, щоб бахтірувала (кепкують з Циган, що ніби вони такъ поганяють коней,— або ще: «ачха́верди!» *Ном.*

Мъясало!

Жартують так з Циганъ. Чоловік кабана смалив, Циган и нарипився, дай та й дай ёму мъяса Той дав ёму ковбатку — Циган ще й сала. «Добре», каже чоловік, «дам и сала, тільки скажи одним словом *мясо* и *сало*». Циган и почав и «мъясечко-салечко», и «мъясце-сальце» — ні! А далі «мъясало!» каже.

Оттак я ёму головку скрутив!

Циган внадився кудись обідать и вже приміча, що хазяйка, як покрає оце мъясо на тарілці, то луччими кришениками до чоловіка там, чи до дітей. От Циган и пішов на хитрощі: почав росказувать, що він горобця чи-що піймав,— «и оттак», каже, «головку скрутив!», та хіп за тарілку и крутнув ії луччими кришениками до себе...

---

940. НІМЕЦЬ каже, що постить все половину: вденьість скоромно, а вночі постить. *К., Кан.*

З Німцем нехристь одшибає. *Рус.*— Німець на души не лежить (див. замітку про Русанів № 793).

Понімецкий (¹) вецький (²), а поруський (³) почви (⁴). *Пир.*

(¹) Понімецьки. *Бр., Ил.* (²) нецьки, *Бр., Ил., Б* (³), а похранцузький. *Бр.;* попольський. *Ил.;* а поруський. *Б.* (⁴) корито. *Бр., Ил.;* ночовки *Б.*

Ой дай, жінко, нагая — проучити Німчая. *Прав. Ниж.*

Вража (¹) Німота! *Пр., Лох.*

(¹) Врагова. *Л.*

Сильний 945—982.— Більший 983—1050.— Сила 1051—1128.— Пан 1129—1250.— Мужик 1251—1324.— Воля 1325—1342.

СИЛЬНОГО руку Бог один судить. *Ос. 10 (XIV, 27).*

Яких у нашого царя людей немає! *Кр.*

З добрим думцею князь високого стола додумаєцця, а з лихим думцею и малого стола збудецця. *Сн.* (Данило Заточник).

Посел єсть як осел: носить тоє, що на него зложено буваеть. *Вел. (1, 138).*

Посланця (¹) не (²) бъють (³), ні (⁴) рубають (⁵). *Рад., Кон.*

(¹) Післа. *Проск.;* Посла. *Руд.;* Пішлянця. *Бр.* (²) ні. *Бр. Проск.* (³) ні сікуть. *Ст. Зб.;* ні січуть. *Руд., Кр.* (⁴) не. *Зв., Кр.* (⁵) ні січуть. *Проск.*

950. «Що то політика?» — «Нещирість!» — *Ил.*

Чим більші комірі, тим більший пан. *Яц.*

Благородні — хліба голодні. *Збр. Шей.*

Благородна, як свиня огородня (*або:* Благородний як кабан городний). *Лист. (II, 246).*

З стольця изопхнуть (з уряду). *Б.*

Не місце чоловіка красить ([1]), а чоловік місце. *Проск.*

([1]) Святить. *Ст. Зб.*

Який-такий уряд луччий, ніж проста служба. *Ил.*

Доти чоловік добрий, доки ёго десятником не наставлють ([1]). *Вин.*

([1]) не нарядили. *Пир.*

Мишь в стіжку́ не згине. *Проск.*

Військового цапа за хвіст скубни: от тобі и рукавиця. *Ч.*

960. Ніхто не хоче з носом, а з приносом. *Нос.*

961. Не тикай (не кажи *ти*), бо мене цар ģудзиками обтикав. *Пир.*

963. Перша чарка, перша палка («то у службі» *Л.*). *Проск. [Л.].*

На двох стільцях сидить. *Ил.*

Дай, Боже, панувать — на золотіх креслах сідать. *Слон.*

Турма не дурна: без людей не бува ([1]). *Л., О.*

([1]) не живе. *Ст. Зб.;* не пуста. *Гл.*

Турма красна, а чорт ій рад. *Не., [Гл.].*

968. Татова хата (турма). *Ж., Рад.*

970. Дай ([1]) кату плату. *Ном.*

Бурсацький жарт: ходить оце з джģутом поміж товариством (звісно, такий, що не боіцця здачі), и у кого є кабачки або инша *ģалда*, джģутом по спині... Либонь колись кати так робили, ходячи поміж народом перед тим, як кого катувать: тільки що у іх, звісно, не джģути були... Народ, було, кажуть, терпить и дає плату, щоб не так дуже катував того, або ту... *Ном.*— ([1]) Давайте. *Лаз.*

Хто має викрути, не піде в некрути. *Г.*

Уже зайці пополошали (хлопці, тікаючи од некруцтва, розбіглись). *Бр.*

Пішли зайці пасти (у москалі). *Бр., [К.].*

Скоро взяв московську сумку, то й за ([1]) чортову думку ([2]). *Бр.*

([1]) Коли надів ладунку, то уже и взяв. *Рад.* ([2])... суму, то взяв и московську думу. *Слуц.*

На мнишки ладунки, на варениці лазунки. *Ж.*— ... на варяниці лозанки. *Кон.*

«Лазунки ті ж варениці, а тут проти лазіння гріхом до хазяя у сімъю». *Бр.* «Ёму за бійки некруцтво, а ій за вередування різки — мов би й так можна прикладать». *Пир.*

Од шти́ка спину смика. *Збр. Лаз., Б., Не.*
Як повміраем, то тоді протупіі поскидаєм. *К., [Рад.].*
Отаке здоровъя, а подушне дай. *Не.*
Сам Бог бачить з неба, що на подушне грошей треба. *Не.*
980. Дай, Боже, тім склянним на здоровъя. *Сл.*

Приніс чоловік недоімку панові, а пан и пита: «А скільки за тобою?» — «15 (рублів чи чого там).» — «Як 15?.. 30!» — хотів прибавить.— «Ні, каже чоловік, «15». Надів пан окуляри и подививсь у паперо: «Так», каже, «15».— «О, дай же Боже и д.»

Не впрохав нижнёго, не впросиш вищого. *Ёвх.*
Казна жалю не зна. *Кох.*

БІЛЬШОМУ більше й треба. *Проск.*
Коли мені сліпому курка, то тобі видющому й дві. *Л.*
Великому велика її яма. *Проск.*
Ти в нас сім з оком (сім пудів з оком? *Ном.*). *Ёвх.*
О, широкого поля ягода! нам нерівня. *Ст. Зб.*
Пішли наші вгору! *З., Пир., Пр.*— ... по два на вірёвку ([1]). *Р., Кан., К.*— Цигане, он твого батька повісили!» — «О! пішли наші вгору!» *Б.*

([1]) до гори, по два на шибиницю. *Проск.;* по три на шнурок. *Бр*; по три на вірёвку. *Зв.;* з турми на шибиницю. *Рад.;* по два на мотузку. *Ёвх.;* усподі утинають, а вгорі лятають. *Новг.;* в долині ріжуть, а вгорі латаюцця. *Проск.* вгору, аж вірёвки тріщать. *Ёвх.*— Д. Ёвхименко каже, що се проти тих, що з луччих поробились поганішими, так.— одначе кажуть, як буває и навиворот, найпаче перше прислівъя.

Велике дерево поволі росте. *Ил.*
990. Знай, миня, стійло. *Проск., Кан., К.*
Знай, коза, своє стійло. *Руд.*
Иди, де йдеш, та знай, коза, стійло. *Ст. Зб.*
Свиня в наритниках — так вже й кінь! *Ёвх.*
Знай, кобило, де брикати. *Шей, Ёвх.*
Знай, хто роком старший. *Ст. Зб.*
Молоди́ на гетманство. *Б., (О. Ст. Зб.).*
Кулик на місті соколинім не буде птичим господином. *Не.*

Чи може сова в сонце дивитися. *Ил.*

Клект орлячий зпід хмари чути. *Гат.*

1000. Сказав Сенека: «стій, свине, здалека». *Бр.*— Казав Сенека: «стій собі здалека, та потакуй». *Ил.*

Гернýс ([1]), Грицю, комисар іде. *Пир.*

([1]) Гераус *Нов.*

Коли не періг, то й не пирожися. *Кан., К., [Проск., У.].*

Коли пиріг, то й пирожися. *Ер.*

Игумену діло, а братіі зась. *Бер.*— Що игуменові (*або:* попові) можна, то братіі (*або*: дякові) зась. *Кох., [Пр.].*

Що вільно панові, то не вільно Иванові. *Ил.*

Хто старший, то не менший. *Лів., [Ст. Зб.].*

Хто, бач, вишник, той не король. *Ш.*

Сук не верба. *Проск.*

Що голова, то не хвіст. *Ил.*

1010. Старший Галич відо Львова (Галич стояв уже в 1140 р., Львов построіли в 1270 р.).

Старший Гриць, як Парася. *Бр.*

Не старша Химка (*Кон.:* од.) Пархімка. *Не., [Кон.].*— Не старша віверь од Пархіма, *Збр. Лаз.*

Сторона рудаку, а сторона редці. *Не.*

Сторона рудяку, сторона и гречці. *Б., [Кон.].*

Яйця курей учать. *Сл., Ст. Зб.*— ... не учать ([1]). *Лів.*— Довелося яйцям курі вчить. *Рад.*

([1]) курку не учять. *К.*

Уха повище лоба не ростуть. *Л.*

Вишше лоба очи не ходять. *Ст. Зб., Нос.*

Грибок на бок: боровик іде! *Нос.*

Кінь коневі не рівний. *Проск.*

1020. Не сват ситник коробейнику. *Пир., З.*

Гусь свині не товариш. *П., Г., Пир.*

Кінь волу не товариш ([1]). *Пр., Лох.*

([1]) не пара. *Коз.;* не рівня. *Дуб.*

Ситий голодному не товариш ([1]). *Пир., Л.*

([1]) не брат. *К.*

Ситий ([1]) голодному ([2]) не вірить ([3]). *Г., У.*

([1]) Сите. *Кон.* ([2]) за голодного. *Ст. Зб.;* по голодному. *О., Евх.;* голодного. *Бр., Проск., Бер., Л., Кон., Х.* ([3]) не спогадає. *Ст. Зб; Нос.;* не погадає. *К., О., Евх.;* не питає. *Л., Х.;* не знає. *Бр., Проск.; Бер.;* не згадує. *Кон.*

Старець медвіднику не товариш. *Нос.*
Ситник берднику не товариш. *Рад.*
Шильник берднику не товариш. *Коз.*
Шорник свитнику не товариш. *Кр.*
Чешися кінь з конем, а віл з волом. *Ст. Зб.*— ... свиня з свинею. *Ёвх., [Ж].*— Чешися (1) кінь з конем, віл з волом, а свиня об тин (2), як нема з ким (3). *Зв.*— Віл до вола, кінь до коня (4), а свиня (5) в тин (6), коли (7) нема (8) з ким (9). *Бр.*

(1) Чухаецця. I *Кон.*; трися. II *Кон.*; Знайся. *Проск.*, (2) в тин (3) а свині, як ні з ким, так вона об угол. *О., Черн.;* а свині ні з ким, так з углом. *Кр.*; свині ні з ким, так вона об тин. I и II *Кон.* (4) Кінь з конем, віл з волом. *Бр., К. Павлв., Кон., Гат.* (5) а пнура. *Гат.* (6) об. *Павлв., Гат.* (7) бо. *Бр., К., Павлв., Гат* (8) немае. *Гат.* (9) а свині як ні об віцо, так об лісу. *Кон.*

1030. Пан з паном, а Иван з Иваном. *Ил.*
Де соколи літають, там ворони не пускають. *К., Кр.*
Куди орли літають, туди сороки не пускають. *Не.*
Орел не пристае з воробцями. *Ил.*
В свининці родившись, між святими не обідать. *Не.*
З паршивою головою, та в тин лізе (1). *Зв., Бер.*

(1) та в дух лізти. *Кан., К.*

З (1) свинячим писком (2) та в пшенишне тісто.

(1). *Не.* (2) носом. *Не.;* личчем. *Коз.;* З свинячою мордою. *З.*

З свинячою мордою у бублишний ряд. *Кон.*
Нашому маляті лиш слинку ковтати. *Гат.*
Хто ся з отрубами змішае, того свині ззідять. *Ил.*
1040. Циган тим не поган, що з панами ість. *Прав.*

Жартують, як бідний встряне між багатих або можніших.

1041. Як маєш кланяцьця лаптю, то лучче поклонись чоботу. *Х. Вид.*
1043. Така честь, як на собаці лико. *Ёвх.*
Забув віл, коли телятём був. *Ил.*
Коли на медведя мала галузь (гілька) впаде, то бурчить (1), а як велика, то мовчить. *Ил.*

(1) На медведя як впаде мала галузка, то він кричить. *Проск.*

Задню пасе. *Пир., Л., Гр.*
Все всподі — не наверсі (1). *Пир.*

(1) не наверха. *Ил.*

У великому судні, та на самому дні. *Коз.*

Як звали мене (1) Грицьком, носив я (2) гроші мішком; як стали звати *пане Григорій,* то й став як гриб голий (3). *С., [Ст. Зб.].*

(1) був. *Бр.* (2) то носив. (3) а як став Григорій, то став и босий и голий.

1050. Голова голові, а хвіст хвостові — не при вас мовлячи. *Ил.*

СИЛА на уданню належить. *Ст. Зб.*

Силою не дають — силою однімають.— Силою однять однімеш, а дать не даси. *Нос.*

Де розум не стає, там сила добуває. *Ил.*

Чия воля, того й сила. *Рад., О., Пир.*

Сила без голови шаліє, а розум без сили мліє. *Ил.*

Чи рада, чи нерада — гайда громада. *Гат.*

Скрипи, а йди. *Бр.*

Не підеш по добрій волі, то підеш по неволі. *Ил.*

Як не даси з прозьби, то даси з принуки; а чого прозьба не докаже, то докажуть буки.

1060. Коли не хоч почесськи, то буде (1) попеськи. *Л.*

(1) то виженем. *Пер.*

Хоч так, куме, сядь, хоч так сядь, та все сядь. *Л.*

Хоч догори нехай скачить, не буде по ёго. *Не.*

Як мисль, так мисль — таки буде Перемишль. *Ил.*

Стародавній галицький город над Саном. Славлять, що слова сі сказав цареві простий Русин, як той добірав мення городові.

Гнись не гнись, а в голоблі становись. *Кр.*

Скачи, бабо, хоч задом, хоч передом, а діла підуть своїм чередом. *Гол., [Кон.].*

Хоч трусися, не трусися, а ти, гладка, віддасися. *Бр.*

Хоч нерад, то мусиш (1). *Бер.*

(1) та мусиш. *Л.;* та обіручки. *Рад.*

Хоч спор, хоч лайся. *Х.*

Вийде, Ляше, на (1) наше. *Бал.*

(1) Стане, Ляше, за. *Ст. Зб.*

1070. Дяче, не буде иначе! *Ил.*

Лишнёго нічого не вигадуй. *Ст. Зб.*

Як не ради, а не буде так, як ти хочеш, а так буде, як Бог дасть. *Проск.*

Як се Настя скаже, так и буде. *К., З.*

«Туди йти на вісту, туди». *З.* Див. № 9065.

Курі и на весілля не хочуть, та силою несуть. *Кр., [Євх.]*.

Не рада (1) коза на торг, та (2) ведуть. *Лів.* — ... торгу, а кури весіллю, та мусять. *Ил.*

(1) Не хоче. *Зв., Проск., Лів.* (2) та силою. *Пир.*

Просили — не хотів, казали — мусів. *Ил.*

Поборов — та й випросив. *Павлг.*

Або дай, або видеру. *Проск., Руд., [Ил.].*

Ткни та роди. *Зал.*

1080. Оцюди лишень слухай (не по твоєму буде, а он як! и д.). *Хат.*

Як кажуть, то й батька въяжуть. *К.*

Загад діло справує. *Ст. Зб.*

Орудує ними, як чортяка, грішними душами. *Чор. Рад. (226).*

Нехай Бог скарає того, хто насідаєся на кого. *Ил.*

Силованими очима не можь ся довго дивити.

Силованим конем не вскач (1). *Гр.*

(1) не доробисся. *Євх.;* не наїздитись. *Бр.*

Силованим волом не доробисся (1). *Проск.*

(1) не наробисся. *Бр.*

Силою (1) колодязь копать (2), води не пить. *Кр., [Б., Ст. Зб.]* — ... колодязя не копать. *З.* — Силою води не докопаєсся. *Ос. 3 (VI, 29).*

(1) Насильно. *Кон.;* Через силу. *Пир.* (2) насильного колодязя. *З.*

Против сили и віл не потягне. *Збр. Лаз.*

1090. Проти рожна не працёвать. *Ш.*

На рожен махати — з рогатим боротись. *Ил.*

И риба не плине проти бистрі води.

Віз там мусить, де ёго коні тягнуть.

Пугою (1) обуха не пересічеш (2). *Прав., [Нос.].*

(1) Пліттю. *Кан., К., Коз.* (2) не перебъєш. *Кан., К., Рад., Коз.*

Против гори (1) піском не сипать. *Євх.*

(1) сили. *Л., Кон.*

Сила солому ломить. *Пр., Кон.*

Вода и камень довба. *Кр.*

Коли не здужаєш, не піднімайся. *Бр., Л.*

З багатим не судися, а з дужим (¹) не борися. *Ном., [Кан., У., Черн., Не., Ёвх., Лаз.]* — Цур ёму (²) з дужим бороцьця, а з багатим позивацьця! *З.* — Бодай чорт з багатим позивався, з дужим боровся! *С.* — З дужим боротись — смерть на умі. *Ст. Зб.*

(¹) сильним. *Проск.* (²) Щоб не діждать. *Рад.;* Не дай Боже. *Кан.; К., Пир.*

1100. Не дмухай против вітру. *Лаз.*

Баране, не мути воду вовкові. *Ил.*

Против води пливе. *Ст. Зб.*

Язиче, язиче, лихо тебе миче! во мні сидиш, а мені добра не зичиш! *Нос.*

Язичку-язичку! маленька штучка — велике лихо робиш. *Ж.*

Що вимовиш язиком, то не витягнеш и колом. *У.*

Хто язик держить за зубами, то того нічого не кортить. *Бр.*

Мовчи, язичку, будеш в плотичку. *Ил.*

Помовчи, язичку, кашки дам. *Пр. в Ст. Зб. [Прав. Ниж., Л.]* — ... а не вмовчиш, чорта (¹) ззіси. *Хар. Зб.* — Мовчи, язичку, будеш істи кашку. *Яц.* — ... а як не замовчиш, то будеш істи болячку (²). *Бр., [Проск.].*

(¹) лиха. *Бр.;* трясця. *Кр., [Рад.].* (²) то кашки ззіси; а як не мовчатимеш, то чорта ззіси. *Кан., К.*

Держи язик за зубами. *Ст. Зб.* — Іж борщ (¹) з грибами, держи язик за зубами. *Лів., [К.].*

(¹) пиріг. *Проск.*

1110. Мовчи, глуха, менше гріха. *Об.*

Мовчи, та мак товчи: мовчанка не пушить. *Ст. Зб.*

Мовчи та годуйсь! *Л.*

Мовчи та потакуй. *Ил.*

Іж зубами, а придержуй губами. *К.*

Говори та не проговорися. *Б., [Сос.].*

На час міста не умовчиш! *Бер., Р.*

Мовчанка (¹) не пушить (²), головоньки не сушить. *Ил.* — ... не пушить, и черева не дме, та весь гнів тушить. *Не.*

(¹) Мовчанка не дме. *Рад.* (²) нікого не пушить. *Ст. Зб.*

Хто мовчить, то лиха ся збуде. *Ил.*
Мовчене, де схочеш, то поставиш.
1120. Хто не вмовчів, той наковчів (?). *Не.*
За губу ([1]) в губу. *Зв., Б.*

([1]) та и. *К., З., [Рад.];* бъють. *Ж.;* Ото за губу та й бъють тебе. *Бал.*

Язичок мельне та й у кут, а губу натовчуть. *Кон.*— Язик белькне та в кут, а спину виставлять, бъють ([1]). *Л.*— Язиком бовтне та не доведе, а по спині є. *Бр.*

([1]) а по голові товчуть. *Кон.*

Говорить язик безкостий та договорицця до одного конця. *Рад.*
Млин меле, мука буде; язик меле, біда буде. *Кобр.*
Язик доведе до Киева и до кия. *Проск.*
Вкусись за язик. *Лів., Пол.*— Укусись за язик, та й мовчи. *Бер.*— Прикуси язичок. *В., Лів.*— Прикуси язика. *Кр.*— А хоч що збрехать, язика прикуси. *Нов.*
Великим панам трудно правду казати. *Ил.*
1128. Потурай ім, брате! *Кобз. (7).*

1130. Не Біг ПАНІВ роде, а лихо іх робе. *Гат.*
Біс та ёго діти панують у світі.
Хто не звик правди поважати, той завше ласий панувати. («На добре складано, та не так виведено,— я так не чула. Кажуть *з панством неправдувати, чи не з правдою панувати* — якось так, чудно.» *Бр.).*
Пани в світі блукаюцця, та з правдою не знаюцця.
Пани правдою кепкують — проте ж в світі и панують.
Панам лихом кидати — не плугом орати.
Коли б панам гадалося, з чого лихо зкувалося.
Богу молицця, а чорту вірує (про панів кажуть). *Євх.*
Чи пани, чи люде? *Сл.*
То пани, а ми люде. *Ос. 15 (XII, 59).*
1140. А та палиця — пан називаецця: треба ii слухати. *Бр.*— Поставлять палицю — треба ii слухать. *К.*
«Чого чорт плаче?» — «Що панам люди не настаче!» *К.*— И чорт плаче, що люди не настаче. *Кр.*
Коли б не хлоп, не віл,— не було б панів. *Ил.*
Коли б пан за плуга узявся, то й світа б відцурався. *Коз., Гат.*
Плугач оре и в праці рвецця, а панське черево отак аж дмецця! *Гат.*

Добра пані за рабами. *Ст. Зб.*— Добри пани за рабами, а раби за панами. *З., Кон.*

Пан на троні, а хлоп на ослоні. *Ил.*

Хиба ж є пани, яким гроші не мили? *Гат.*

Дай панові покуштувати, а він и гамкне.

Давай пану по жупану.

1150. Дере, як з лика (панське здирство). *Я.*

Шляхта! гарна плахта. *Кан., К.*

Сёгодня пан, а завтра пропав. *Пр., Евх.*

Біда панам! таки-то нам. *Збр. Шей.*

Що панська хвороба, що наше здоровъя. *Зал.*

Не дурень видумав паном бути. *Зас.*

Пан що хоче, те й робить. *Збр. Лаз.*— Пани, як дурні: що хотять, те роблять. *Пир., Ос. 15 (VI, 104).*

Трудно стати паном, а то все піде даром. *З.,* [*Ст. Зб., Павлв.*].

Як би я був паном, то усе б на подушках лежав. *Войц.*

Пані на всі сані. *П., Прав., Ниж., Лів.*— ...тільки хвіст волочицця. *Евх.*— Оце пані на всі сані, ще й ноги волочацця. *Бр., [Г.].*

1160. Пан на всю губу ([1]). *Бр., Пир.*

([1]) На всю губу пані. *Лох., Пир., Пр., Ис.*

Паничу, я вас підтичу. *Прав. Ниж., Пол., Лів.*

Ой паничу, паничу! я вас за чуб посмичу. *Кулж.*

Панич, що украв бич. *Ил., Ном.*

Панич не знав ніц, но (тільки) одно пісьмо, та й то му з голови встрісло. *Ил.*

Тепер настало панів — кинь на собаку, а пана влучиш. *Ном.*

Що збан, то пан. *Ст. Зб.*

Води збан, а сам пан. (на *П.) Збр. Лаз.*

Панів, як псів ([1]). *Зв.*

([1]) собак. *Новг.*

1169. Більше панів, як псів ([1]). *Тар.*— ...а мужиків и не видно ся за ними. *Бер.*

([1]) курей. *Нов.*

1171. Нема добра в нашім селі, бо панів багато. *Пер.*

Усе пани та пани, а нікому ([1]) свині пасти. *Чигр., [Руд.].*

([1]) Все пани, а хто буде, вибачайте. *Ил., [Проск.].*

Все пани та пани (¹), а на (²) греблю й нікого (³). *Лів.*— ...а греблі нема кому загатити.

(¹) Багато панів. *Проск., Руд., Евх.* (²) під. *Кр.* (³) й нікому. *Проск., Руд., Л., Пир., Евх.*

Три пани, два отамани, а оден підданий. *Ил.*

Після смерті колёкатора зосталось шість хлопців и одна дочка, обійстья и трохи землі, и одним оден підданий. От раз іден з паничів тіх іхав візком и сам собі поганяв коня. Его здибає сусід и питає: «Чи пан сам уже й коня поганяєш? у вас же єсть підданий».— «Утік шельма!» — «А то ж чого?» — «Чорт ёго матір зна! по дню тілько на тиждень робив панщини кожному з братів, а в неділю, бувало, з панною сестрою до костела,— и утік, гунцвот!» *Волковський.*

Два кметі, пан третій. *Ил.*

Я вашець и ти вашець — а хто нам хліба напашець. *Нос.*

«Чи ти пан?» — «Пан».— «А чого ж у тебе порваний жупан?» *Зв., Кон.*

Панство в голові, а воші за комніром. *Ил.*

Два пани, одні (¹) штани. *Руд.*

(¹) на одні. *У.*

1180. Оце ладно! три пани, єдни штани: котрий успіє, той и штани надіне. *С.*— Два пани, а єдні штани: котрий раньше встав, той ся и вбрав. *Бр.*

Здаєся и пан, а штанів нема. *Проск.*

Пан в чоботях ходить, а босі сліди знати. *Проск.*— Взутий, а слід босий. *Евх.*— В чоботях ходить, а босиі сліди робить (¹). *Ил.*— В чоботях клише, а босоі ноги слід пише. *Пир.*

(¹) а босий слід знать. *Кан., К.*

Пани повзувані, сліди ваші босі. *У.*

Коли сам пан коло брами (*або:* у воріт), то слуг в ёго мало. *К.*

Казав пан, та и зробив сам. *Ил.*

Люде, хрестяне, а нуте!.. або я й сам. *Ном.*

То пан хороший, як багацько грошей. *Сл.*

Лучче держатись у багатого пана за клямку, як у бідного за столом сидіти. *Яц.*

Пани наші, пани голоколінці: ми у вас служим, а ви у нас хліба просите. *Бр.*

1190. Пани ж наші, пани голоколінці: як ми в шинок,

то й ви наздогінці. *Рад., Бер.*

Пани мої, біда з вами: ми до корчми, а ви за нами. *У.*

Біда нашим го́ловам за панами голими. *З.*

Двом панам тяжко служити. *Ил.*

Двом панам служить, а сорочки немає. *Бр.*

З панами, а свинями не знайся. *Гайс.*

З паном не будь за пан-брат. *Не.*

З паном не братайся. *Ст. Зб.*— ...жінці правди не кажи, чужоі дитини не май за свою. *З.*— З паном не дружися, жінці не звіряйся, а чужих дітей не приймай. *Коз.*

З великими панами не заходити. *Вин.*— ...панами не за панібрата. *Ил.*

З панами добре знацьця, та не дай Бог цілувацьця. *Гл.*

Панськеє кохання — гірке горювання. *Ос. 18 (V, 42).*

1200. Панська ласка до порога. *Проск., Рад., Б., О., Кр., Ст., Зб., [Бр., Л.]* — ... а поріг переступив, то вже ласку утратив. *Бр.*

Панськая ласка літом гріє, а на зіму кожуха треба старатися. *Ст. Зб.*

З панами не сідай істи, з панами и не говори багато: сказав слово, та й мовчи; хто що говорить, ти слухай. *Бр.*

З панським свого язика не рівняй; бо як довгий, то притнуть, а як короткий, то витягнуть. *Проск.*— ...коли довгий, такъ прикорочають; коли короткий, так витягнуть. *Х.*

З панами не міряйся чубами; бо як довгий, то підстрижуть; як короткий, то витягнуть. *Пов.*

Ніколи з панами не міряйся (¹) руками; бо як довгі — відріжуть, а короткі — витягнуть. *Греб.*

(¹) не рівняйся. *Евх.*

Не трімай з панами спілки; бо як твоє довше, то втнуть, а як коротше, то натягнуть. *Ил.*

Лучче з медведем борікацьця, ніж з паном рахувацьця. *Збр. Лаз.*

В панські ворота широко ввійти, та узко (¹) вийти. *Рад., [Кон.].*

(¹) В панськім дворі брама широка, а вузка. *Проск.*

Прозьба панська рівно з наказом ходить. *Ил.*

1210. Пан шапку хоч і здийма, та в шапці правди нема. *Л.*

З паном (¹) дружи (²), а за пазухою камінь держи. *Зв.*

(¹) З панами. *Коз., Кр.,* (²) живи. *Рад.*

Чеши дідька зрідка. *Прав.*— ...щоб не задернути. *Проск.*— ...зрідка, нехай иде до дідька. *Ил.*

Не жируй з ведмедем, а то він тебе задавить. *Гл.*— Не грай, кітка, з медвідем, бо тя здавить. *Ил.*

Добрий пан,— тільки трейчи в морду дав. *Кулж.*

Пан добрий, як отець — взяв корову и скопець; а пані, як мати — казала теля взяти. *Г.*

Тоді пани добрі, як сплять. *Б.*

Добрий пан: ні бъє, ні лає, та нічим и не дбає. *З., [Бр., Евх.]*.

Пан — соломою напхан. *Евх.*

Жаба свище — пана їсти кличе. *Проск.*

1220. Жаба на поріг, а панъ за стіл.

Жаба до покою, а кухар з рожною и з мукою.

Жаба кричить, верещить, а кухар на рожні до кухні її тащить.

1123. Пани переведуть, що й собака не їстиме (про панські приправи). *Кан., К.*

1225. Багацке и панське нігди не пропаде. *Збр. Шей.*

Як у воді не без чорта, так у великого пана не без Жида. *Зап. (I, 146), [Кан., Пер.]*.— Як у болоті без чорта, так у пана без Жида не буває. *Б.*

В тім пани бракують, въ чім убогі смакують. *Гат.*

Слово панське не циганське. *К.*

Панське слово — велике діло. *Л.*

1230. Тепле ваше, паноньку, слово. *Ил.*

Що то за пан, що въ його ніщо не гниє! *Б.*

З бороною — до гною, з шилом — до греблі, з макогоном — палі бить (ніби такъ порядкують на панщину йти, бо нема роботи, бач, у пана). *К.*

Не треба роботи, коли й такъ родить. *Коз.*— На що й пахать, коли так родить (панам). *Бр.*

1234. Стрижи пана як вівцю, на ёму шерсть наросте. *Лів.*

1236. Хотів для пана, а й вийшло для себе погано. *Кр.*

Пан далеко, а Бог високо. *Прав. Ниж., [Пол., Лів., Ст. Зб.]*.— До Бога високо, до царя ([1]) далеко, а ті панки, що хтять, те й роблять ([2]). *Лів.*— ...далеко, а пани вертять, як хотять. *Евх...*— ...далеко, та й загибай. *Не.*

([1]) до пана. *Бр., Проск.*, ([2]) а підпанки що хтять, те роблять.

Не так пани, як підпанки ([1]). *П., Прав. Ниж., Лів.*— Не так пан, як панинятка. *Лох., Пр., Ал., [Ст. Зб]*.

([1]) полупанки. *Гад.*

Пани, як пани, та войти собаки. *Рад., Кр.*

1240. Лучче пани, як підпанки. *О.*— Лучче пану кланяцьця, як підпанкам. *Бр., Зв.*

Стара пані все — то шиє, то поре. *Ил.*

Я такого був пана, що царство небесне, та й годі. *Коз.*

Поздоров, Боже, нашого пана, то все гаразд буде. *Кр.*

Дивись! пан, а балакає, як люде. *Зал.*

Хоч би тебе, паночку, чорт узяв, то я тобі хліба з медом не дам. *С.*

Будуть пани дуцця, поки полопаюцця. *Ш.*

Минецця се ім (¹) панство! *Пир.*

(¹) А, чекай! минецця іх. *Бр.*

Хоч щука вмерла, то зуби не вмруть. *Л., [Пир., Пер.].*

Як дерево зітнуть, кожний тріски збірае. *Ил.*

1250. Пес здохлий не куса. *Ил.*

МУЖИК у землю дивицця, а на сім сажень бачить. *Пол.*

Мужик хитрий, як лисиця. *Л.*— ...дурний, як ворона, а хитрий, як лис. *Зв.*

Поки мужик купить, то сто раз злупить. *Чигр.*

Мужик (¹) ворона, хитріше чорта (²). *Л., З., Кр.*— Мужикъ хитріщней від чорта. *Проск.*

(¹) дурний, як. *Зв.;* дурніщий як. *Лип., Бер.;* як. *Ст. Зб.* (²) а хитрий, як чорт. *Зв.;* хитріщий, як чорт. *Лип., Бер., [Коз., О.];* а хитер, як хто инший. *Ст. Зб.*

На панську мудрость мужицькая хитрость. *Кобр.*

Мужика вдень обдери, а вночі обросте. *Бр.*— Пан мужика вдень обдере, а мужик вночі поросте («краде з біди»). *Проск.*

Кіт лівний, хлоп мівний. *Ст. Зб.*— ...всюди поживицця. *Ил.*— Кіт нелівний, хлоп немівний — обоє ледащо.

Пан кладе печать, а мужик дума, відкіль (¹) почать. Л., *Пир.*

(¹) шука де б. *Кон.;* дивицця, відкуда. *Кулж.*

Пан гардий, хліб твардий, пивниця на кóлку — трудно ся поживити худому пахолку. *Ст. Зб.*

1260. За панською головою поливай маслом, як водою. *Пол., Лів.*

З хама не буде пана. *Об.*— ...а хоч буде, то поганий. *Пир.*— Таки хам хамом — не буде паном. *Зв.*— Из мужи-

ка-хама не буде доброго пана. *Мг.* («Се вони сами кажуть... сирость природна останецця в суцці». *Горобинський)*.

Не буде з Ивана пана. *Лів.*

Не дай, Боже, з Ивана пана. *Прав.*— ... з кози кожуха, з свині чобіт. *Гайс., Ёвх.*— ... пана, а з наймички господині. *Бр.*

Не дай, Боже, з хама пана. *Прав.*

Хлоп бодай панував, а сили не мав. *Ил.*

Не дай, Боже, свині роги, а мужику панство. *Рад.*— Не дав Бог свині ріг, а мужику панства: багацько б людей занапастили. *Пер.*

Як из діда багач, або из пана пан, так и простиня́; а як з мужика пан, то и гординя. *Кон.*

Мужик багатий, як віл рогатий.

Не буде з пса солонина. *Ил.*

1270. Мужика хоч три дні вари в росолі, а він єднак сиростю смердить. *Ст. Зб.*— ... хоч у росолі вари, то все буде мужик. *К.*

Маж мужика медом, а він пахне салом (1). *Зв.*— Смаруй хлопа лоём, а він смердить гноєм. *Ил.*

Єму годи, а він все таки дмецця. *Рад.*— (1) смердить тім таки.

Мужика хоч золотом обліпи, то він зостанецця мужиком. *Лох.*

Що мужик, то гадюка. *У.*

Хоч и надів жупан, все не цурайся свитки. *Ш.*

Хто не був ніколи підданим, той не буде добрим паном. *Г.*

Виважують (так робить), щоб и Біг ласкав, и батіг ляскав (1). *Білг.*— Аби Біг ласкав, а батіг тряскав. *Ил.*

(1) тряскав. *Бр.*

Що малий пан вліпить, то и великий не відойме. *Ил.*— Малий пан вложить, великий не вийметь. *Ст. Зб.*

1278. Сто злотих (1) не гроші, а мужик не брат (2). *Гайс.*

(1) кіп. *Рад.;* карбованців. *Кан., К.,* (2) не пан. *Рад.*

1280. Не бити гадюки, то не взяти єі в руки (пан хлібороба). *Кан., К.*

Напився він не раз людськоі крові. *Проск., Л.*

Залив за шкуру сала. *Проск., Пр., Кон., Павлг., [Бер., Коз., Ст. Зб., Макс., Сн., Павлв.]*

У Максимовича про Ляхів, у Снєгирева про Москалів.

Кров не вода. *О., Пр.*— Руда (кров) не вода. *Гат.*— Людська крівця не водиця, розливати не годиццяя. *Ил.*— Кров не вода, разливати ([1]) шкода. *Г., Бр.*— ... не вода, річками не тече. *Кон.*

([1]) проливати. *Бр., Рад.;* розливати її. *Проск.*

На що варить одну кров! щоб пополам з водою... *К.*

Голова від Бога., а литка скарбова: бий, скільки влазицця. *Бр.*

Батіг не нитка не увірвецця, с....а не шклянка не розібъєцця. *Руд.*

Що голова, то кість,— що литка, то мъясо. *У.*

Голова — кість, а зад, вибачте, мъясо: в голову цілують, а в зад бъють. *Ил.*

Мужик ([1]) жінку бъє, коли істи хоче. *Ров.*

([1]) Лях. *Рад.*

1290. Дай пан дурню корову, а не волю: корова хліб дасть, а воля напасть. *Лаз.*

Який пан — такий хам. *Рад.*

«Чого ти, зайчику, такий худенький?» — «Тим що всім питки подаю». *Бр., Кон.*

Гне шию ([1]), як віл у ярмо. *Лів.*

([1]) Гнецця. *Пир.*

И хилитесь, як и хилились. *Кобз.*

Панська воля — наша доля. *Не.*

Панська воля — панська й сила. *Кон., [Лох., Л.]*.— Ваша сила — ваша й воля. *Ном.*

«Що ти, мужик, кидаєш мені (чи «на мене», бо той молотив) — то атлас!» — «Та то все, пане, з нас!» *З.*

Хлоп тільки в продажі має ще вільность. *Г.*

Панськоі роботи ([1]) не переробиш. *Об.*

([1]) ніколи. *Лох., Л.*

1300. Ми більше на холоді буваємо, та все горе добуваємо. *Євх.*

Сказано було, прирівнюючи панське життя до людського.

Біда тій курці, що на ній сокола заправляють на лови. *Ил.*

Чого пани наварять, тим ся піддані попарять. *Ил.*

Лин вилинає, а карася очешуть. *Ст. Зб.*

Пани ([1]) бъющця ([2]), а в мужиків ([3]) чуби ([4]) болять ([5]). *Л., Кон., Пир., [Черн.].*— Хто бъєцця, а в кого чуб болить. *Кр.*— Пани шкунтуюцця, а нашого брата ріжуть. *Кон.*

([1]) Багаті. *Пир.* ([2]) скубуцця. *Зв., Рад., Кр.;* судюцця. *Нос.;* чубляцця. *Пир., Новг.;* крякаюцця. *Збр. Лаз.* ([3]) а у бідних. *Пир.;* а в простолюдців *Гат.* ([4]) ліб. *Новг.;* лоби. *Рад.;* боки. *Ил.;* зуби. *Кам.;* чуприни *Проск., Збр. Лаз.* ([5]) трусяцця. *Нос.;* рвуцця. *Гат.;* тріщать. *Кам., Проск., Р., Пир., Пр.;* тріщить. *Новг.*

Вус! тихо сиди, як бороду голять. *Проск.*

Як би все витрищилось на мужика, що ёму буде, то вмер би з ляку. *Вас., К.*

Не питай, чий я,— не питай, що я. *Ил.*

Питався Лях: «Що ти постелив?» — «Ворок».— «Чим ти вкрився?» — «Вороком».— «Що ти поклав під голови?» — «Ворок».— А він уліз у мішок, то постелився и вкрився: й під головами, й під ногами — то все один. *Бр.*

Панща́нні та поєдинкові: що на єдній нозі капиця, а на другій чобіт.

1310. Ми народ невольний — де нам узяти! *Кон.*

Служка на служку, а пану трясця. *Пир.*

Вже двірськоі поливки хлиснув, а оброкового хліба покушав. *Ил.*

Цнота и покора не має місця у панського двора. *Ил.*— ... не живе у двора; а хто лжеть и крадне, поживицця снадне. *Ст. Зб.*

Сільська собака най ся між двірськіі не мішає. *Ил.*

Куди панська лая, туди й сучка моя. *Бр., Дуб.*

Дать куницю (викуп за крепачку, беручи іі за себе заміж). *З., Л., Кон.*

Мужича правда колюча, а панська на всі боки гнуча. *Котл.*

Хлопа корцен не міряють. *Ил.*

Що буде, то буде, а козак панщини робити не буде. *Кан., К.*

1320. Каліка не довіка, пан не до смерті. *Ил.*— Не звіка каліка, не до смерті пан. *Бр.*

Буде гарно на світі, як попу підсипать, а пана засипать. *Кр.*

Хоч хто мал — не топчи ёго в кал. *Ст. Зб.*

Хіба ж про те нам розум мати, щоб на кривду брата дбати. *Гат.*

Обніміте ж, брати моі, найменьшого брата! *Кобз.*

Своя **ВОЛЯ** добра, та не пожитечна (на дітей). *Ст. Зб.*
Дай кому волю, а сам підеш в ([1]) неволю. *Л.*

([1]) а собі. *Ил.*

Кождий блазен своім строєм.
И вовк на волі, та й виє доволі. *Кох.*
Життя вольне, як собаці на привъязі. *Пир.*
1330. Се пряме безвілля. *Кон.*
Вольні-вольні,— на все не довольні. *Кан., К.*
На волі — плачу́ доволі. *Кох.*
В пригоді — мисль о свободі. *Ил.*
Лацно на сім світі, що хотіти, те чинити. *Ст. Зб.*
Хоч спина гола — та своя воля. *Євх.*
Лучче птиці на сухій гільці, чим ся в золотій клітці. *Б.*
В клітці є пити, істи, и хороше сісти, та немає волі. *Ном.*
Ведмідь на ретязі товсто реве. *Лів.*
Неволя и плаче, неволя и скаче. *Рад.*
1340. Хоч за три дні перед смерті волі побачить. *Рад., Пир.*— ... смертю полегшає. *Кр.*— Коли б Бог дав, щоб хоч трома днями перед смертю полегшало! *Бр.*
«Коли та воля буде? чи вона втопилась, чи де поділась? Мо, іі вже ніколи не буде?» — «Е, ні! вже як налупилось, то й вилупицця: колись таки дождемось!» *Коз.*
З корита іли та у волі жили — ніякого горя не знали. *Кан.*— Хоч з корита, та до сита. *Гат., [Гл.].*— ... а ви з блюдів, та худі (мов би Запорозці на столиці сказали великим панам). *Пир.*

Багатир 1343—1463.— Убогий 1464—1621.— Щасливий 1622—1717.— Роскіш 1718—1724.— Доля 1725—1738.— Нещастя 1739—1750.— Пригода 1751—1756.— Напасть 1757—1763.— Не пайдить 1764—1847.— Перевівсь 1848—1870.— Пропав 1871—1953.— Лихо 1954—2150.— Біда 2152—2227 — Горе 2258—2225.— Каяття 2236—2251.— Жаль 2252—2258.— Журба 2259—2292.— Кривда 2293—2302.— В нещастю нема брата 2303—2366.— Плач 2367—2400.— Терпи 2401—2445.

Такий **БАГАТИР**, що не знає, що то нема. *Л., Пир., Кон.*
До чорта грошей. *Л., Пир.*
Грошей, як у Жида. *Л., Пир., Н., Б.*— ... вошей. *Нов.*
У нас грошей — и свині не ідять. *К., Гр.*
Там грошей и курі не клюють. *О.*

Хіба птичого ([1]) молока нема ([2]). *Зв., Рад., Пир., [Кон., Білг.]*.

([1]) Пташиного. *Бер.; Нов.*, пташачого. *Проск.;* птичёго. *Ил.* ([2]) не знайдеш. *Бер., Ст. Зб.*, забагає. *Ил.*

Добра такого,— не знає, в чому й сходить. *Ос. 19 (XIV, 29)*.

1350. Притворя Бог (прибавля Бог). *Кон.*

Пошився він добре, не візьме ёго чорт. *Проск.*

Добре зібрав — з тіми накладав. *Пир.*

Сидить, як тур ([1]) у горах. *К.*

([1]) щур. *Ном.*

Де в тебе нема грошей? козак хороший та нема грошей! *Л.*

Не взяв ёго враг! *Л., Пир.*

Не взяв їх чорт,— щó вони мають.— *Бр.*, Чорт ёго не взяв. *Рад.*

Чужа непроха (як що в себе є). *Рад., Л., Кон., Кр.*

1358. Ат, так собі копійка за душею єсть. *Рад.*

1360. Забагатіти в Бога. *Гат.*

Бідні роскидають, а багаті збірають. *Л., Кр.*

Достаток чинить статок (*або:* Єсли в чоловіка хліба єсть достаток, то в нёго в дóму всякий буває статок). *Ст. Зб.*

Достатечность показує статечность. *Ст. Зб.*

Коли хліб, тоді й розум. *Рад., Коз.*

Багатий своім плугом оре. *Зв., Дуб., Кон.*

Багацько не вадить. *Кр.*

Як густо, то й кóпно. *Руд.*

Коли густо, то не буде пусто. *Гр.*— Де густо, там не пусто. *Ил., Проск.*

Гуща ([1]) дітей не розгонить. *Ск.*

([1]) Густа каша. *Коз.*

1370. Де можна лантух, тамъ торби не треба. *Кобз., Збр. Лаз.*

З повного легко брати: хоч убиває, не так знати. *Ил.*

Собака кудлатий — ёму тепло́; пан багатий — ёму добро. *Л.*— Мужик багат — ёму ж добро; собака кудлат — ёму ж тепло. *Ст. Зб.*— Собаці кудлатому, а мужикові багатому. *Бр.*— Мужик багатий, а пес кудлатий, то все едно. *Проск.*

Що треба, то и єсть. *Кон.*

Гроші — лакома річ. *Проск.*

На гроші нема пущіння. *Ил.*— «Може тобі грошей тре-

ба?» — «Та коли іх не треба? на іх ніколи немає заговін». *К. г.*

О Боже, батьку! дай грошей шапку! *Зв., Бер.*

Гроші всюди хороші. *Руд.*

Не Біг гроші ([1]), та милують дуже. *Вас.*

([1]) Гроші не знать що. *Кулж.*

Без грошей чоловік не хороший. *Ил.*

1380. Без грошей, як без рук.

1381. Добрий интерес, коли повний черес.

1383. Як у калитці є гроші, то й добре. *Кон.*

Тогді утішеніє, як що у кишені є. *Ст. Зб.* — Утішеніє, коли в кишені є.

Гроші не знать що, та спать не дають. *Н.*

Червінець хоць маленький, але важненький. *Не., [Яц.].* — ... важенький. *Проск.*

За гроші тільки рідного батька не купиш. *Кан., К.*

Не заростеть душа полинóм, аби гроші. *Ст. Зб.*

Чого гроші не зроблять! *Проск., Л., Пир.*

1390. Золотий обушок скрізь двері відчине. *Гат.*

Гроші и камень кують. *Ш.*

Копій камень довбе. *Гр.*

Копа камень довбеть. *Ст. Зб.*

Золота швайка мур пробиває. *Ил.*

Золото-срібло губу затикає.

Один руб — один ум, два рубля — два ума: скільки рублів, стілько гріхів (sic). *Не.*

Коли єсть хліба край, то й під вербою рай. *С., Зал.* — Як хліба край, так и в хліві рай; а як хліба ні куска, так и в горниці туска. *Кон.*

Добре гудіти, коли є в чім шуміти. *Ил.*

Добре ся пестити, коли ся є де змістити. *Ил.*

1400. Добре ся там пестити, де піч велика и є кому варити. *Бр.*

Добре-то казати, як ся добре діє. *Проск.*

Щоб лиха не знати, треба своім плугом та на своі ниві орати. *Ил.*

Хто має в торбі, той ззість и на горбі.

Добре господині, коли повно в судині.

Мудра ([1]) господиня, як є ([2]) скриня. *Зв.*

([1]) Добра. *Рад.* ([2]) коли повна.

Розумна ([1]) жона, як стуга ([2]) пшона. *Л.* — ... як одна стуга муки, а друга ([3]) пшона. *Бр.* — ... як дві стуги муки, а третя пшона, четверта гороху, то вона й буде носить потроху. *С.*

(¹) Мудра. *К., Бер., Л.;* Добра. *Б.;* У чоловіка умна. *Кох.* (²) ступа. *Бер., Л.;* повна сипанка. *Кан. К.;* бочка. *Кох.;* и з свого. *Л.* (³) як два міхи муки, а третій. *Проск.*— Стуга — діжка велика, усипок, бочка *(Б.),* лубъяна козубня, що сідухи носять на базарь бублики, буханці и д. *(Л.).*

Е, вже! тому низько в голові́, в кого чисто в дворі; а тому лекше здихає, що двір вичищає (має, після чого вичищать). *Бр.*

Тогді чоловік весело співає, як пъятериком поганяє. *Проск.*

Кому добре дієцця, той и співає. *С.*

1410. Кому добре, той співає; кому зле, той плаче. *Бр.*

Веселе дерево, весело й співає. *Не.*

Добре чорту в дудку грать, сидя в очереті — одну зломить, другу виріже. *Вас., Тар., Кан.*— ... одну зламає, другу собі виріже — а наше инше діло! *От. Записки 1863 р., Квітень, ст. 684, арт. д. Громеки про Козачку.*— Як чорт въ очерет улізе, то в котру схоче дудку грає. *Ил.*

Багатому й чорт не брат (*або:* не пара). *Л., Пр.*

Не лупне так ходак, як чобіт. *Ил.*

За багатими не тягтись. *Пр., О.*

Бодай ніхто не дождав з багатими знацьця. *Павлг.*

Слабі́й з дужим не борись, голий з багатим не дружись. *Зв., К.*

Тому и світ великий, кому хліб даревний. *Ш.*

Багатому не дідько дієцця, що біжить за возом та грієцця. *Кох.*

1420. Багатому чорт діти колише. *Зв., У., Л., Пир., О., [Кр.].*— Багатому чорт діти колише (¹), а убогий и няньки не найде (²). *К., Кр., [Кан., Рад., Л., О., Коз., Лаз.].*

(¹) дідько помагає діти колихати, *або* — усі діти колишуть. *Кох.* (²) а бідному то й няньки чорт не дасть. *Бер.;* а убогому и нянька не хоче. *Проск.*

Багатому й чорт яйце носе. *Новг.*— ... несе.

Багатому и чорт гроші носить.

За багачем и сам чорт з калачем. *Яц.*

Добре багатому красти, а старому брехати. *Г., П., В.*

Багатого хвалють. *К., О.*— ... ще й хвалять. *Рад., Л.*

Коли ж гроші кажуть, то всі мусять губки позтулювати. *Гат., [Ил.].*

Багатому дурневі місце дадуть. *Проск.*

Дурень багатий, так и слово ёго в лад. *Кон.*

Дурня багатого всі величають. *Проск.*

1430. Хоч у голові пусто, аби грошей густо. *Кон.*

З грішми дурня-невігласа почитують. *Збр. Лаз.*

Що багатий, а що дурний: що захоче, те й зробить. *Вас.*

Багач рідко в гаразді жиє. *Ил.*

Грошей багацько (на світі), а щастя мало. *Проск.*

Що ті и гроші, як чортма нічого въ голові! *Кон.*

Що з тіх кубків, як повні сліз! *Л.*

Багачі не сплять ні вдень, ні вночі, а ідять калачі. *Проск.*— Багачі ідять калачі, але вони не сплять удень, а мало и вночі. *А. Вил.*— ... калачі, не сплять ні вдень, ні вночі; а бідний борщу хлібне, та й удень засне. *Ш.*

Нащо мені теє серебро, коли жить не добро.

На чорта та худоба, як жить неподоба. *Б.*— Нащо й худоба, коли жить не вподоба. *Полт. п.*

1440. За гроші не купиш ні батька, ні матері, ні родини. *Не.*

Гроші то и роблять біду на світі. *Проск.*

Гроші — набута річ.

Гроші — слина. *Кл.*— ... як слиня. *Ст. Зб.*

И чорт багато грошей має, а в болоті сидить. *Ил., [Проск.].*

Срібло-золото тягне чоловіка в болото. *Г.*

Набрався чорт багатих, то убогих кидає. *Кан., К., [Ил.].*

Хто много має — той прагне більше. *Ил.*

Що б то й було, як би всі багатиі! То б и на Бога забули. *Рад.*

Багач гроші збірає, а чорт калитку шиє. *Л., [Проск., Кан., К.].*

1450. Щастя (¹) дочасне, а злидні довічні. *Сл.*— Багацтво дочасне, а лихо довішнє (²). *Л., Пр.*

(¹) Багацтво. *Бр., Зв.* (²) до часу, а бідность довіку. *Не.*

Багатий дрібно крає. *Бр., Рад.*

В добрі ся не знає и о біднім не гадає. *Ил.*

Взяв убогому поле, а багатому дав.

На що здорову голову під Євангелію класти!

На що в кірницю воду лляти! *Г., П.*— ... коли вона и так повна! *Проск.*— Нащо в море воду лить, коли море повно! *З., [Бр.].*

В ліс дров не возять. *К., О., [Ил., Ст. Зб.].*

Хто в піръя поростає, най на бідного памятає. *Ил.*

Єдно збірай, а друге давай.

В голови не положиш (добра, як вмреш). *Новг.*

1460. Неси (¹), Боже, кудлатого (²), щоб було за що скубти. *Р.*

(¹) Нанеси. *Кр.* Принеси. *Рад.* (²) мохнатого. *Рад., Кр.*

Побий того Боже, в кого багацько грошей. *Коз.*

Як летіла ворона до гори, то й кракала; а як на діл, то й крила опустила. *Войц.*

Богач та свиня по смерті скотина. *Ил.*

А що ж ми зробим, що УБОГІ: Бог багатий, то й нам дасть. *Рад., Пир.*

Голенький — ох, а за голеньким — Бог. *Ос. 7 (III, 13), Коз.*

Люде не мруть від голоду, але від хліба. *Ил.*— Від хліба люде мруть (як хто скаже — хліба нема). *Прав.*

Чого нема, то й Бог не візьме. *Бр.*

Голий підперезався та й зовсім зібрався. *Руд.*

Єднако убогому нічого не мати. *Ил.*

1470. Так' о й бідному нігди нічого не мати.

Хоч голо, аби весело.

Менше на дворі, легше голові. *Бр.*

Голий иде — ворота узькі. *Рад.*

Порожня бочка гучить, а повна мовчить. *Об.*

Хоч голий, та гострий. *К., Рад.*

Хоч гол, так прав. *Л.*

Голому розбій не стращен. *Бр.*— ... не страшен. *Л., Ст. Зб.*— Голий розбою не боіцця. *Зв., Дуб.*— ... мокрий дощу не лякаєцця. *Ил.*— Мокрий дощу (1), а голий розбою не боіцця. *Пир., Бр., [Проск.].*

(1) огню. *Бр.;* води. *Кан., К.*

Мокрий дощу не боіцця. *Бр., Зв.*

На голому, як на святому. *Зв.*— ...нічого не зищеш. *К., Кр.*— З голого, як з святого. *К.*— ... не візьмеш нічого. *Ёвх.*

1480. Аби живи, а голі будем. *С., Л.*

Тогді він буде багатий, як пес — рогатий. *Ил.*

Живе собі — ні втік, не піймав, а як Бог дав. *Не.*

Перебиває бики на барани. *Нос.*

Живе сяк так.

У мене стілько грошей, як у Жида свиней. *Не.*

У кишені гуде. *Пир., Коз.*— ... аж гуде. *Зв.*— Вітер гуде в кишенях... *Кул., [Бер.].*

Гроші зховані під дубом, накриті лубом. *Кон.*

Багатий! багато де-чого нема. *Л., Нов.*— Багато де-чого немає. *Прав. Ниж., Пол., Лів.*

Багатий, як чорт рогатий. *Об.*— Багатий, як пес кудлатий. *Ёвх.*

Багатий, як Жид на блохи. *Проск.*

1490. Сім хат з хлівами, сім душ з свинями. *Не.*— Тоді (в селі) було сім хат из хлівами, а деветь душ из свинями. *К. г.*

Які там багаті! Один Бог багатий! *Ном.*

Козак ([1]) хороший, та ([2]) нема грошей. *З., Пр., Б.*— Хороший та без грошей. *Дуб.*

([1]) пан. *Бер.* ([2]) тільки біда, що. *Бр.*

Багатий на лати. *К.*— ... та на дрібні слёзи. *Кобз. (132).*— ... на латки, та на дрібні слізки. *Лох.*

Багатий, маю три (дві?) стодилі: в одній мак, а в другій так. *Бр.*

Чірзік, чірзіса! скажу я вам, брацця, чорноморські чудеса: вітром оплітаєм, небом укриваєм. *Не.*

Ні плуга, ні ролі — висписся доволі. *Ил.*

Живе, як Нагаєць. *Кан., К.*

Пробуваємо — немовлячи, Цигане (без землі). *Кл.*

И то не наш корх землі, що нам очі закриють. *Сл.*

1500. Оце хата! дві сохи, та соломи трохи, та й діти почаділи. *К.*

У нашого свата всім одна хата. *Ил.*

А ні печі, а ні лави. *Г.*

Ні ножа, ні образа — ні зарізацьця, ні помолицьця. *Пир., О.*

Ні кола, ні двора. *Об.*

Коло двора нечиста-ма й кола. *Кан.*

Миш в голову зайшла, закім зерно знайшла. *Ил.*

Ні писне, ні висне. *Пир.*

Ні шерстини (скоту). *Л., О.*

И хвоста (*або:* хвостяги) нема у дворі. *Б.*

1510. И кішки ([1]) в хаті ([2]) нема. *Лів.*

([1]) И кота. *Олг., Зв., О.* ([2]) за пецом. *Олг.;* в дворі. *О.*

И хліба шматка дасть-Біг. *З., Кон.*— ... нема. *Рад.*

Вони такі убогі, що землю держалном мірать, а худобу ложкою. *Кон.*

Голь нещадима. *Кон.*

Голий, як пень. *Прав. Ниж.*

Голий, як палець. *О., Новг.*— ... як пучка. *Пир., Коз.*

Голий, як долоня. *О.*

Голий, як пляшка. *Ном.*

Гол, як сокол. *Ис.*

Голий, як миш. *Кр.*— ... як руда миш. *Пр., Б., О.*— ... як

церковна миш. *К.*— Такиі голиє, як миші. *Рад.*— Голе, як миша. *Л., Пир.*— ... гостре, як бритва. *Р.*

1520. Голий, як кістка («робила цілий вік панам, та мабіть ляжу, як кістка, гола»). *Пир.*

Голе, аж круз ребра видно. *Рад.*— ... аж ребра світяцця. *Пр., О.*— ... аж світицця. *Зв., Л.*

Голий, як турецький святий. *Об.*— ... як святий. *Рад., Ст. Зб.*

Голий, як бубон (¹). *Об.*— ... а гострий, як бритва. *Т., Збр. Лаз.*— Ти бо, Грицьку, який чуберналстий: голий, як бубон, а гострий, як бритва. *Чигр.*

(¹) бубен. *Ил.*

Голий, як бізун. *Проск.*

Голий, як бич. *Рад.*— ...а острий, як міч. *Кобр.*

Голий — як міч, гострий — як бритва. *Рад.*— Голий — як бритва, а острий — як меч. *Б.*

Голяк — масти, черва — світить. *Бр., Прав. Ниж.*— Голиш — масти, чірва світить. *Зв.*

Нічим грудини прикрити (опріч сорочки Біг-ма нічого). *Пир.*

И босе и простоволосе. *Л., Ст. Зб.*

И коса світицця (нічим покритись). *Полт.*

1530. Сорочки на хребті нема. *Л., Б.*

Сам голий, а сорочка за пазухою. *Збр. Лаз.*

Руб руб кличе. *Пир.*

Видалисьмо голих, а на тих и шерсти ніт. *Ст. Зб.*

Сам голий, кінь у ёго безногий, сам собі друзяка. *Збр. Лаз.*

Голий, и босий, и голодний: пропаде, так як собака. *Бер.*

Вони люде злиденні. *Л., Кон.*

За злиднями (*або:* Через злидні) и світа не бачить. *Проск.*

Упросились (¹) злидні на три дні, та чорт іх и довіку викишкає (²). *Л., Кр.*— Уклюнуцця злидні на час, не виживеш іх за год. *Коз.*

(¹) Просилися. *Бр, Рад., Пр.*; Як заведуцця. *Лох., Пр.*; Як уклюнуцця. *Рад.* (²) виживе. *Рад., Лох., Пр.;* іх викурить. *Ш.;* та й не збути. *Бр.;* а й не збутися довіку. *Бр.;* та й за три неділі не хотять одходити. *Ст. Зб.*

И холодно, и голодно. *Ст. Зб., Кулж.*— Приняли и холоду, й голоду. *Пир.*

1540. Куди пішов Лесь, то все весь. *Проск.*— Куди піде Лесь, то всюди увесь. *Ил.*

Нема що в коляду класти.
Казав Хома — чого ([1]) нема. *Бр., Бер.*

([1]) сёго. *Лох., Гл.*

Гетьман ([1]) знає, що в нас нічого немає. *Кул.*

([1]) Пан гетьман нас. *Б.*— Мовляла остання Борзенська сотничка Риба. *М. Білз.*

Недостатки гонять з хатки. *Гр.*
Поли крає ([1]), а плечі латає. *Не.*— Поли одрізуй, та плечі латай. *Ст. Зб.*— Так розбагатіла! поли деру, та спину латаю. *Кулж.*
Остатки з хатки. *Нос.*
Там давно старці обідали (убож). *Проск.*
Духом Святим живе. *Л., Пир.*
Ото цвяхована гиря! *Гат.*
1550. Їсти, та нічого. *Ст. Зб.*
Не ївши ляж спати.
Пек-пеком! нема що їсти. *Ил.*
Розуму багато, а грошей мало.— Багато ума, та в кешені катма. *Ном., Б.*
Яко наг, яко благ, яко нема нічого. *Ном.*
Був колись хазяін, а тепер бовкуном їздить. *Збр. Шей.*
Прийшов ([1]) нестаток, забрав ([2]) остаток. *Вин.*

([1]) Приїхав. *Бр.* ([2]) пожив.

Яке твоє царство, така твоя й сила. *Ил.*
А ні я въївся, а ні я впився.
Наївся лихої нужди. *Проск.*
1560. Були коралі та пішли далі; були перли та ся стерли. *Збр. Шей.*
Бог дав, Бог и взяв. *Проск., Ст., Зб. [Гат.].*
Бог узяв (*або:* приняв). *Пир.*
Шаг був один — и той пропав. *Пр. в Ст. Зб.*
Убогому мало що бракує, а захланному всёго. *Ил.*
В убогого все по обіді. *Бр.*
Сорока в ворони просить оборони (як убогий передъ убогим жалкуєцця). *Кан., К.*
Бідному всюди біда. *Бр.*
Біда бідному! и вмерти не дають. *Проск.*
Боронь, Боже, нужди, то й розум загубиш. *К.*
1570. Працюєш, працюєш, до крівавого поту працюєш,— и Бог має чого. *Бр.*
Не займати голяка, бо ёго доля така. *Бер.*— ... не така. *Рад.*
Убогого и галузья тягне. *Рад.*

Голого легко голити. *Ил.*

Трудно рану (виразку) гоїти, а не уразити.

Убоге не жиє, а тміє. *Ж.*

Тяжко сіяти, коли ніщо орати. *Ил.*

На голого дригота. *Бр., Проск.*— Все на бідного дрегота. *Ил.*

У голоти нема що молоти. *Бал.*

Злиднями не доробисся. *Проск.*

1580. Мовлять, що не дармо той нічого не має,— а бідному нігде взять, він того не знає. *Кл.*

А трудів їх ніхто не погадає (бідних).

Шолудиве порося и в Петрівку змерзне. *Евх.*

Треба їсти — хоч потрошку, а все треба. *С.*— Сирá душа їсти хоче. *Б.*

Всім зубам треба їсти. *Бр.*

Душа не впир ([1]), того хоче, чого й мир. *Рад., Б., Черн.*

([1]) не вупир. *Зв.*

И моя душа не повстянка. *Ст. Зб.*

Не шаповал ([1]) душу вложив ([2]). *Нос.*

([1]) Не Циган. *Нос.;* И мені не шаповал. *Ст. Зб.* ([2]) вивалив.

Моя душа не з лопуцька. *Зв., [Кан.].*— И моя ж душа не з лопуцька, и хоче того, що й людська. *Ос., (272), [К., Рад., З., Евх.].*— Хіба ж душа моя з лопуцька и не бажа того, що й людська? *Коз., [Чор. Рад. (374)].*

И наша губа не хваляша: то ся би ззіла, як и ваша. *Ил.*

1590. Кождому хліб не горек. *Ст. Зб.*

Як ситий, то и в старості закритий; а як худий, то и в молодости огудий. *Ж., Слуц.*

Багацтво дме, а нещастя гне. *Проск.*

Хто має багацько, той бурчить; а хто не має, той мовчить. *Бр.*

Багатий шепче з кумою, а убогий з сумою. *Бус.*

Багач їсть калачі, а бідний и хліба не має. *Ил.*

У князя — хверязя, а в нас и учкур. *Коз.*

Жаль багатому корабля, а бідному кошеля. *Не., Ноо.*

Кажуть, як у бідного втрата (звісно, не велика), и він бідкаєцця.

Багатого за стіл сажають, а убогого и так випроважають. *Лох.*— ... саджають, а убогий и коло печі не сяде. *Бр., Рад.*

Хто багат, то всім брат. *Пр. в Ст. Зб.*— Хто нічого не має, того ніхто не знає. *Ст. Зб.*

В одному старому (*Черн. и Ст.*) рукописові XVII с. и у Климентія з сих двох приказок зроблена одна, та ще у Климентія з початку додано: «Бо и в лекціях пишуть: хто богат и д.» М. Білозерський каже, що така ж приказка є на одні книзці, друковані в 1690-х роках: написана приказка пісьмом кінця XVII с.

1600. Багатого и серп голить, а убогого и бритва не хоче. *Ил.*

Як бідний плаче, то ніхто не баче; а як багатий скривицця, то всяке дивицця. *К.*

Хто має гроші, то всюди хороши. *Проск.*— ... а хто бідний, той нікому непотрібний. *Ж.*

Як умре багатирь, то иде увесь мир; а як умре харпак (1) — тільки піп та дяк. (2). *Л. З.*

(1) харлак. *Збр. Шей.;* харлачок. *Бр., Коз.;* харпачок. *Проск., Чигр., Черн., Сос.* (2) дячок. *id., Бр., Коз.*

Умер багатий — ходімо ховати, умер убогий — шкода дороги. *Ил.*

Порівняє гори з долинами, а багатих з убогими.

Багатий дивуєцця, як убогий годуєцця. *Бр.*— Багатий (1) дивицця, як убогий (2) живицця. *Рад., Ст. Зб.*— Багач ся дивує, чим убогий діти годує. *Ил.*

(1) Нехай богач. *Нос.* (2) худак.

Багатий бідного не знає. *Проск.*

Багатого покута — убогого бесіда. *Ил.*

Убогий чоловік на лихо не жаде́н. *Л.*— ... не жадни́й. *Бер.*

1610. Хоч чоловік убогий, та слово чисте. *Пир.*

Я твоє багацтво переживу, а ти мого вбожества не переживеш. *Рад.*— Наші злидні ваше багацтво перебудуть. *Бр.*

Хоч у мене шуба овеча, та душа чоловіча. *Б.*

Ми въ кожусі, та при своєм дусі, а в лисях, та в мислях. *О.*

Ми імо з корита, та досита — ви ж істе з блюда, та до худа (див. № 1341). *Б.*

Наші лати переходять панські шати. *Проск.*

До вбогого йди сорочки позичати, а до багатого ніколи не йди. *Бер.*

Не той убогий, що мало має, а той, що багацько жадає. *К., Б.*

Не той бідний, хто хліба не має, а той, хто душі. *Кан., К.*

То чорт бідний — що душі нема. *Пир.*

1620. Поможи, Боже, багачу к рогачу, а бідному в дітках. *Нос.*

Жартують, росказуючи про бездітного багатиря и сімъянистого бідного.

Хотіли вражі люде, щоб ми забагатіли, так не діждуть! *Ёвх.*

ЩАСЛИВИЙ, в сороцці родивсь. *Павлг.*

Хоч не почесний, але щесний. *Ил.*

Хоч ряба й погана, та іі доля кохана. *Ос. 6 (III, 41).*

Хоч сопливий, так щасливий. *Зал.*

А мені Біг та поміг. *Збр. Лаз.*

Пішло в нитку. *Ном.*

Такий даюн, що куди! *Ном.*

Чий кінь, того и гроші (попередив у чому и користь од того має; жарт). *Нос.*

1630. Довелось ([1]) свині на небо дивицьця! *Рад.*— ... неба побачить. *Гл.*

([1]) Досталось. *Гр.*

Хвортуна ёму служить. *Не.*— Ёму хвортунить. *Ном.*

Чого хотів, того и достав. *Проск.*

Гуляє, як риба в морі. *К.*

Живи, та Бога хвали. *Об.*

Хвалить Бога! *Пир., О.*— ... за все! *Л., Кулж.*

Благодарить Бога милосердного! *Пир., Кон.*

Я у Бога за дверми ([1]). *Зв., К., О., Пир., Л., Білг.*— ... за дверима. *Об.*

([1]) за плечима. *Л., Лох., Б., Кр., Білг.;* за пазухою. *Л., З., Пир., Новг.* за надром. *О.;* під покришкою. *Мг.;* за кроснами. *Черн.*

Як у батька за пазухою. *Пр., Н.*

Життя ім, як у Христа за пазухою. *Кан., Л.*

1640. И не бідна головочка! *Г. Бар.*

Як у раю! *Бр., Л., Пир., Х.*

Заліз, як муха в патоку. *Проск.*

Упав в гаразд, як муха в сметану. *Ил.*

Упав в гаразд, як сливка в болото. *Ил.*

Упався в добро, як у тісто. *Ст. Зб.*

Ёго й шило голить. *Пир., [О.].*

Убила баба лося, так ій довелося. *Рад.*

Оттак! ([1]) не бродячи качку піймав! *С.*

([1]) Оттак я вигадав. *К.*

Як рибу в сак, половив. *Ил.*

1650. Ловися (¹), рибко, велика й маленька (²)! *Л., О.*— ... бери, чорте, Дениса й Омелька. *Лцп.*

(¹) Берися. *Бр.;* Имайся. *Ст. Зб.* (²) малая й великая.

Тобі твоя доля робе. *Ёвх.*

Тобі, вовче, кози пасти. *Ст. Зб.*— ... а овечки давить. *Пр. в Ст. Зб.*

Щасливому щастя. *Кан., К., Бер., Л., Кр., Ст. Зб.*

Чом ёму не пить, коли ёго доля не спить (¹)! *Зв., Коз.*— Добре тому пить, кого доля спить. *Рад., З.*

(¹) коли ёму Бог годить. *Бр.*

Уже ёму як везе, так везе! *Кон.*

Ёму б жить та Бога хвалить. *Кулж., Білг.*

Уродись та й удайсь. *Прав.*— Вродися и вдайся. *Проск.*— Коли уродився, то и вдайся. *Ст. Зб.*— Уродися — вдайся, а ні, то скапарайся. *Ил.*

Кому як на роду написано. *Ном.*

Щасливому сир на колоді. *Ст. Зб.*

1660. Як Настя, то й буде щастя («Прийшла молода!» — «А як зовуть?» — «Настя!» — «Як Настя и д.»). *Кон.*

Як твоя, доню, доля, то накупить чоловік и поля; а як безділля, то продасть и подвірря. *Кон.*

Як вродилась щасниця, так поправицця и пъяниця.— *Кон.*— Вже як щастя, то й пъяниця поправицця. *Дуб.*

Хоч би я за пана пошла: як моя доля така, то й пан скрутицця; а як моя добра доля, то пойду за пъяницю, то й пъяниця поправицця. *Рад.*

Як буде доля, то буде лёля. *Ил.*

Кому щастя, тому и доля. *Проск.*

Кому щастя, то й на києві виплине. *Ил.*

Кому щастя, тому й півень несецця. *У.*

Кому йдецця (¹), то й на скіпку прядецця. *Рад.*

(¹) ведецця. *Рад.;* живецця. *К., Коз.*

Щасливому по гриби ходити. *Бр., [Рад.]*.— ... а нещасному по́ лісу блудити. *Зв.*— З щастям и по гриби пойти. *Ст. Зб.*— Без долі й по гриби не ходять. *П., В.*

1670. З щастям по гриби ходи́ть, з щастям в рибу бродить, а без щастя ні вон, а ні за поріг. *Ж.*

Не купуй лою, та купуй долю. *Не.*

Не родись багатий, а родись щасливий. *Л., Р., Кр.*

Не родись багатий та вродливий, а родись при долі та щасливий. *Коз.*

Не родися красна (¹), та родися щасна (²). *Бр., [Кан.,*

К., Рад., Евх.].— Не родись гарний, а родись щасливий; рости великий та будь багатий. *Евх.*

(¹) вродливий. *Сос.;* хороша. *Кон.* (²) щасливий. *Сос.;* щаслива. *Кон.*

Не родись в платтячку, а родись в щастячку. *Ос. 6 (III, 41).*

Бог дасть долю и в чистім полю. *Проск.*

Бог як схоче, так и из грязі поставить князі. *О.*— ... из грязю поставить князю. *Б.*— Из грязі у князі, из князі у грязі. *Л.*

Коли Біг дасть, то и в вікно вкинь. *Збр. Лаз.*

(¹) дере. *Бр.;* ріже *Не.*

Коли на те піде, то й серед битого шляху поламаєсся. *Ном.*

1680. Доля луччая Божая, ніж матчиная. *К.*

Дитинка спить, а доля іі росте. *Прав.*

Лежень (¹) лежить, а Бог для нёго (²) долю держить. *Бр., Кан., К.*— ... а над ним Бог кряжить. *Ст. Зб.*

(¹) Лежух. *Ил.* (²) ёму. *Яц., Проск.*

Лежуховi Бог долю дає.

1684. До щастя! *Бр.*— Як до щастя! *Пир.*

— Кому яке щастя! *Ном.*

1686. Не знайдеш, звідки на тебе впаде. *Бр.*

Не знаєш, де знайдеш. *Павлг.*

Сёгодня пан, а завтра пропав. *Чор. Рад. (300).*

Щастя, як трясця: кого схоче, на того й нападе. *Бр.; Проск., Павлг., [Зв., Коз.].*— ... кого нападе, того й трусить. *К.*

1690. Не всім однако дано: одному ситце, другому решітце. *Я.*— Єдному Бог дасть ситце, а другому решітце. *Проск.*

Инший легко робить, та хороше ходить; а де-який робить, то й піт кривавий ёго 'бливає, а нічого немає! *Бр.*

Кому на добро идецця — каша в самому молоці, ище и грудку масла положить; а кому на горе идецця — велика дірка, та мала латка: и туди тягни, и туди тягни — не зиходицця. *Сич.*

Ёго й шило голило, а наша и бритва не бере. *Зв., К., Л., Пр., Б., Кр.*— Єдному шилá голять, а другóму й бритви не хотять. *Ил.*

Чуже (¹) й мило голило, а моя (²) й бритва не бере. *Рад.*

(¹) Ёго. *Зв., К., Л., Пр., Б., Кр.* (²) а наша.

Одному на трісоцці прядецця, а другому й веретінце не хоче. *Кан., К., Л., О.*

Один гроші складає, а другий мішок шиє. *Ил.*

Єдному Бог дасть сяк, а другому овак. *Проск.*

Хто плаче, а хто скаче. *Ж., Коз.*— Єдин плаче, другий скаче. *Ил.*

Половина світа ([1]) скаче, а половина ([2]) плаче. *Ск.*— Світ плаче, світ скаче. *Г.*

([1]) Половину світа. *К., Пир.;* Півсвіта. *Білг., Гр.;* Один. *Пол., Л.*
([2]) половина, півсвіта, другий.

1700. Як не ладицця, то й в печі не горицця. *Бр.*

Коли не ведецця, то й курка не несецця. *Бр.*

На чуже щастя не впасти ([1]). *К.*— ... кому добре, а нам зле. *Бр.*

([1]) не мухою пасти. *Слуц.*

В чужоє щастя не вкупитися. *Ст. Зб.*

Не всім же панами бути. *Ёвх.*

Щастя переходя живе. *Нос.*

Худоба ([1]) переходя живе. *Ос. 10 (XIV, 38). Кон.*

([1]) Добро. *Нос.*

В щастю не вміє чоловік статкувати. *Ил.*

На щастя вселяке май серце еднаке.

Пархоме, в щасті не брикай: як більш нема, то й так нехай. *Ш., Збр. Шей.*

1710. З щастя не мруть. *Гат.*

Щастя на коліні не ломицця. *Ил.*

Добре ніколи не укучицця.

Нема щастя без заздрості.

В щасті не без ворога. *Кон.*

Щастя розум відбірає, а нещастя назад вертає. *Ил.*

Прибудь ([1]) щастя, а розум буде. *Зв., Кан., К., Проск., Рад.*

([1]) Аби. *Л.*

Щастя має роги, біда має ноги. *Кобр.*

РОСКІШ творить біль: як приходить — смакує, як виходить — катує. *Ил.*

От уже того душа не в пні (ласо їсть и хороше ходить). *Б.*

1720. Пливає, як пампух в олію. *Ил.*

Плаває, як вареник ([1]) у маслі. *Пир.*

([1]) пиріг. *Проск.*

Валяєцця ([1]), як почка (нірка) в салі. *Рад.*

З роскоші сите.— ([1]) Обросла. *Рад., О.;* Жируєцця. *Нос.;* Живе. *Кон.*

Чому козак не гладок! попоїв та ná бок. *Б., [Лаз., Ч.]*.— Чого козак гладкий? наївсь, заснув, та й нема гадки. *Гат.*— Наївся, напився, та на бок — та не буде чоловік гладок! *Ст. Зб.*

Як би хліб та одежа, їв би козак лежа. *Пир., [Рад., Б.]* — ... то козак би и вмер лежа. *Пр.*

З щастя та з горя зкувалась ДОЛЯ. *Гат.*

И кат панує, та долі не бачить. *Ш.*

Єсть на світі доля — а хто її знає? єсть на світі воля — а хто її має? *Кобз. (77).*

Лихая доля и під землею надибає. *Проск.*

Доля карає й вельможного, й неможного. *Ш.*

1730. Буває, що и вовк лежить горою. *Проск.*

Лихої долі не вгадаєш.— Не вгадаєш лихої долі (*або:* години).

Своєї недолі и конем не объїдеш. *Нов.*

Моя доля та рубає дрова. *К.*

Бідному Савці нема долі ні на печі, ні на лавці: на печі печуть, а на лавці січуть. *Не., [С., Ж.]*.

Лягай долі на своїй долі. *Ш.*

Плаче твоя доля, та не зна чого. *Ёвх.*

Вибравись собі долю, як бандолю. *Проск.*— У нёго доля, як бандоля.— Дав їй Бог долю, як хвандолю. *Ил.*

У сусіда донёк сім, та й є доля всім — у мене една, та й тій нема. *Ж.*— У кого дочок сім, то й доля всім; у кого одна, и тій долі нема ([1]). *Сос., [Л., Проск.]*.

([1]) та й та долі жадна! *Рад.;* а в мене една, та й неладна. *Бр.*

НЕЩАСТЯ ніколи само не приходить. *Ил.*

1740. Нещастя в дітях — нещастя в літях. *Нос., Пол.*

Нещасна, як Подольська корова (що коровами там роблять). *К.*

Моє щастя таке, як тоі курки, що качата водить. *Ил.*

Коли б чоловік знав своє нещастя! *Л., Проск.*

Коли б знаття, де упаду, то б соломки підослав. *Ёвх., [Бр., Кр., Гр., Ш.]*.

То приказка, як Москаль легів з черешні: «Соломи», каже, «соломи!»; а як упав — «ні», каже, «не нада вже».

Як би знав, де найду, то б туди пішов; а як би знав, де загублю, то б туди не йшов. *Бр.*

Не знаєш, з которого боку зайти. *Бр., Пир.*

Пішло щастя в ліс по пруття. *Ил.*

Талану нема! *Л., Кон.*

Як не дав Бог талану змалку, то й не буде до останку. *К.*

1750. Хоч роби и розсядься, а як нема талану, то нема. *Прав., Л.*

ПРИГОДИ учать згоди. *Ил.*

Кожда пригода до мудрости дорога.

Давні пригоди боронять від шкоди.

Не ймайся за пригоду. *Кл.*— За сон и за пригоду не ймайся. *Ст. Зб.*

Чолóвік без пригоди не живе. *Кон.*

Приходила оце Наумова оліі. Каже: «Дитина зовсім опухла, умерає... Бога молимо, щоб воно умерло: істи нічого, одежи немає... так оце ревизія буде писацьця — молимо Бога, щоб ёго приняв... ні при чому світить, так оце оліі прийшла: як буде кончицьця, так щоб при світлу скончилось..» — «А рокове ж попу оддали?» — «Ні з чого! як буде старий говіть, так буде одроблювать попу: кілля тесать. або молотить.. Оттаке-то! сказано: чоловік без пригоди не живе!» *Зап. С. Д. Ніс.*

Отак чумак дочумакувався. *Гат.*

Сяка-така НАПАСТЬ, та спати не дасть. *Пр., [Ст. Зб.]*.

Від напасти и полу вріж, а втікай. *Ил.*

Напасть (¹) не по дереву (²) ходить, а по тих людях. *Пир., [Л., Р.]*.

(¹) Лихо. *Бр., Гайс., Полт., Ст. Зб.* Біда. *Проск.* (²) по лісу. *Проск., Рад.*

1760. Від напасти не пропасти. *Об.*— ... а від біди не втікти. *Полт.*

Від напасти не пропасти: я, пане, коня вкрав. *Бр.*
Без напасти не пропасти. *К., Бер., Пир.*
Без причини чоловік ніколи не живе. *Не.*

Коли НЕ ПАЙДИТЬ, то вже ж и не пайдить! *Ном.*
Поспитав вже я и пня, и колоди.
Кідаєцця и сірою собакою, и білою собакою, та ради не дасть (убогий дуже, а щирий. *Рад.) Рад.*— Бъєцця сірою собакою, нічого не вдіє (те ж). *Бр.*
Бив на ёго, як на три тузи. *Ном.*
Пошло паніі старій (в рукопису: «панюй старуй») на випадок. *Ст. Зб.*
Трахвилося, як сліпій курці бобове зерно,— и тим ся удавила. *Войц.*
1770. Удалося, як тій Солосі. *Нос.*
Не кує, а плеще (невдачі усе).
Коло рота мичецця, та в рот не попаде.
Ото́ я краще! *Пир.*
З гори пошло. *Ст. Зб.*
З рук идеть, а не в руки.
Отак наші галки бъють! ні з чим додому йдуть *Кон.*
Попав пальцем в небо! *З., Л., Пир.*— ... стромляй дальше. *Пр.*
Не тикай пальця в небо. *Зв., Л.*
Як раз батька в лоб! *Нов., Б.*— ... щоб не знав, куди соб. *Бал.*
1780. Попав кулею в пліт! *Кан., К.*— Не попав ні в тин, ні в ворота. *Б.*
Попав, як сліпий стежку. *Кр.*
Трахвив го в седно. *Ил.*
Як пугою по воді. *Л., Р.*

Зробив що ні до чого. *Р.*; «Ти ёму кажи, а воно — як пугою по воді: и ухом не веде». *Л.*

Лу́чив корову, а попав ворону. *Нос.*— Цілив в ворону, та попав в корову. *Кон.*
Не туди стежка в горох. *Лів.*
Поправився из кулька в рогожку.
Поправився ухом об землю.
Поправився з печи на лоб. *Ил., Нос.*
Поправився з покутя на лаву. *Пир.*— ... під лаву. *Кр.*
1790. Утікав перед вовком, а впав на медведя. *Ил.*
З дощу та під ринву. *Ж., Кр.*— Трахвив з дощу під стріху. *Г., П.*
З під ринви та на дощ. *Пир.*

Від огню біжу, а в воду скачу. *Ил.*
З огню, та в полумъя. *Л.* З вогню, та в поломінь. *Проск.*
Из ворон почали, а на сороки перевели.
Добувся, як Швед під Полтавою (програвши справу 1709 р.). *Макс., Евх.*
Добувсь, як під Очаковим. *Павлг.*
Пожививсь, як сірко паски. *З.*
Поживився, як пес макогоном. *Кан., К.*
1800. Зловив зайця за хвіст! *Бер.*
Піймав куцого за хвіст! *Л., Гр., Евх.*
Пришов пізно, аж завізно. *Ст. Зб.*— ... прийшов рано, так не дано. *Ном.*
Прийшов по хвилі,— вже миски помили. *Ил.*
З чим пішов, з тим прийшов. *Ном.*
На тім же суку сів (невдача). *Нос.*
Наняв куцого без хвоста. *Сос.*
Трахвив на злий раз. *Ил.*
Збувся батько лиха: збувся грошей з міха.
Полегшало нашему батьку: де сиділа болячка, там дванадцять. *Кан., К.*
1810. Поліпшало батьку к смерті. *Нос.*
Згоріла хижка, згоріла книжка — нічим ворожить. *Рад.*

Кажуть (більше жартом), як невдача, и більше нічим орудувать.

Ишов, ишов дорогою, та и в яму впав; любив, любив хорошую, та й плюгаву взяв. *Нос.*

Жарт над невдачею.

Спасся, як медвідь. *Ил.*
Вхопив (¹) шилом (²) патоки (³). *Л., [Проск., Бер., Пир., Кр., Білг.].*

(¹) Лизнув. *Кан., К.* (²) пальцем. *Гат.* (³) меду. *Павлов., Гат.*

Пошов без подошов (замотався, зматчів, не випрохав). *Прав.*
Хлеснула біла Іорданки (невдача). *Сос.*
Вліз межи молот и ковадло. *Бр.*
По бороді текло (¹), а въ рот не попало (²). *Проск.*

(¹) тече. *Полт.* (²) не попаде. *id.;* в роті не бувало. *Ст. Зб.*; а в роті сухо було. *У.*

Так доробився, як сіль на окропі. *Ил.*
1820. Щастя му з рук вилетіло, як птиця из сіті.
Опарився, як муха на окропі. *Проск.*

Ускочив по самиє уха. *Ст. Зб.*

Докатав до самого краю. *С.*

Хотіла баба видри, та насилу сама видралась. *Вр., Проск.*— ... вирви, та насилу сама вирвалась. *Ск.*

Сиділа дівка та й висиділа дідька. *У.*

Плив, плив [1], та на березі й утонув [2]. *Прав. Ниж., Лів.*

[1] Плов, плов. *Ст. Зб.;* Переплив море. *Ил.* [2] утопився. *Проск., Пол., Б.*

Ловили, ловили, та й піймали сома. *С.*

Чхали, чхали, та на степу и ночували (не доіхали). *Кон.*

Ось, ліз-ліз, та й вворвався: чи не було ручок, щоб державсь! *Ст. Зб.*— Ліз-ліз, та вворвався.

1830. Увірвався бас. *Ном.*

Увірвалась нитка. *Кв. (І, 249), [Бр.].*— Уже ёму уворвалось. *Рад.*

Увірвалось личко. *Бер.*— Вворвався лик. *К.*

Крутнувсь догори́ черева. *Гат.*

Запобіг лиха. *Пир.*

Маком сів (нема ходу). *Кр., Новг.*

Сів, як на лёду. *Ил.*

Підкосило, як косою. *Г. Бар.*

Як різцем одрізало. *Кон.*— ... урізав. *Пр. в Ст. Зб.*— ... и як руками одняв. *Ст. Зб.*

Минулась котові масничка! *Л., [Кулж.].*

1840. Запала й тому клямка. *Ст. Зб.*

Вже по всёму, вже клямка запала. *Ил.*

Запертий чмих. *Ном.*

Нема тиеі курочки, що несла золотиі яечка. *Проск.*

«Гопки, рижа!», [1] а в рижоі и духу нема. *Чигр.*

[1] рижий. *К.*

Дій ёго чести! *Л., Зал.*

Надав мені нечистий (*або:* Надала мені нечиста мати) встрять у се діло! *Ном., [Збр. Лаз.].*

Перед смертю не нажитися [1]. *Руд.*

А ми в школах було додаемо: «а перед екзаменом не навчитися». *Руд.*— [1] не надишесся. *Нос.*

ПЕРЕВІВСЬ ні на се, ні на те. *Пр., Х.*

Звівся ні на що! *Ск.*— ... нікуди! *Новг.*— Перевівся ні на що! *Пир.*

1850. Зъіхав ні на що.
Лишився, як на билині. *Бр., Ст. Зб.*
Оббивсь, як билина (обсікся, нічого нема). *Гр.*
Були и в кози роги, та притерті. *Ст. Зб.*
Перейшла, як Уляна на лядськую віру. *У., К.*— ... у ляшську віру. *Х. Вид.*
Ростеклось добро усе, як слина по воді. *Пир., Кон.*
Усе росплилось (добро). *Г. Бар.*
Що було, то за вітром по воді потекло. *Збр. Лаз.*
Перевівся ([1]) на циганський ([2]) пшик. *Б.*

([1]) Перейшли. *К., Пир.* ([2]) ковальський. *Пир.*

Душа ([1]) в тілі, а сорочку воші ззіли. *Бер., Л.*

([1]) Сама. *Коз.*

1860. Воші сало ззіли, а гниди на посселю сіли. *Проск.*
Іли воші ([1]), а тепер и гниди стали. *Л., Проск.*— ... ато вже, бачиш, пішли и гниди. *К.*

([1]) нужі. *Гат.*

Терпи душа в тілі, а сорочку воші ззіли. *Проск., Х. Зб., [Чигр., Евх.].*
Бувши конем, та стать волом! *Кон., Гр., [Ст. Зб.].*
Був волом, та став козлом. *Сл.*
То був волом, а тепер не хочеш зостацьця конем. *Х. Зб.*
Був колись оріх, а тепер свистун. *Кан., К.*
Бувись лісничим, а тепер нічим. *Проск.*
Зійшов ні в честь, ні в славу.
Ні въів, ні впив, а дрантям світить.
1870. Бувши та не буть, мівши та не міть! *Ст. Зб.*

ПРОПАВ, як здимнів. *Бр.*— ... здимів. *Зв.*
Пропав, як собака ([1]) в ярмарку. *Об.*— ... як сірко в базарі. *Зв., Пр., Кр.*

([1]) пес. *Проск., Бер., Ж.*

Як в пекло кинув, так загинув. *Ил.*
Погибоша, каже, як Oборі без останка. *Бус. (з Переяслів. Літопису).*
1875. Оце пропав — як з мосту упав. *Бр.*
1877. Шлёп під лопаття, та й до чорта раків! *Л.*
Бовть, як камень у воду! *Евх.*
Плюснуло, луснуло, та й нема. *Гат.*

1880. Розтеклися ([1]), як руді миші. *Л.*— Пропав, як руда миш. *Проск.*

([1]) Розлізлись. *Р., Гр.;* Погинули. *Дуб., О.*

Розлетілись, як липове клиння. *Ил.*

Так пішло, як поза хмару. *Бр., Бер.*

Так як пра́хом пошло. *Кр.*

Так як вода умила (встане — як вода умила! ніколи не сидить дома). *Ск.*— А ёго вже и вода вмила. *Ос. 18 (V, 38).*

Пропав козак з дудами. *Войц., Ил.*

Пропав ні за собаку. *Л., Пир.*

Пропав ні за цапову душу. *Л., Пир., Кон., Р., Гр., Павлг., Х. Зб.*

Вхопила лунь. *Лів.*

И собаки не брехали. *Зв., Рад., О.*— ... як кожуха ([1]) вкрали. *Дуб.*— Пропав день, и собаки не брехали. *Кулж.*

([1]) єк худобу. *Коз.*

1890. И хвіст мелькнув (*або:* И хвостом покрився). *Ст. Зб.*

Вовки ёго ззіли (нема, забарився). *Г., П., Л.*

Так як слиз. *Ск., [Гат.].*

Як у воду впав. *Ск.*

Як віл лизнув. *Ст. Зб.*

Як камінь у воду. *Ил., Бр., Підл., Л., Ст. Зб.*

Був батько, та одубів. *Ст. Зб.*

Був мед, та гості попили. *К.*

Був кінь, та зъіздивсь. *Об., [Ст. Зб.].*

Колись було добро ([1]), та давно. *З., Пр.*— ... впъять буде, та нас не буде. *У., [Кон.].*

([1]) добре. *Бр., К., Бер.*

1900. Було діло, та улетіло. *Зал.*

Було та загуло. *Об.*— Один був, та й той загув. *Лох., Л.*

От тільки що моя тітка була, та вже й загула, як Поліський яструб. *Чигир.*

Що було, то зплило. *Лів.*— ... то за вітром поплило. *Пр.*— ... то за вітром по воді поплило. *Лаз.*

Димом пішло. *Лів.*— Димом догори пішло. *Рад., Л.*

Пропало, як з воза впало! *Пр., Х.*

Пішло за вітром. *Лів.*— на вітер. *Пр.*

Зперед очей узято. *Л., Пир.*

Як мітлою зметено. *Ст. Зб.*— ... змело. *Кон.*— ... замів. *Пир.*

Як би втяв. *Ил.*

1910. Як кат втяв. *Ст. Зб.*— ... истяв. *З., Пир.*

Що пройшло, як у воду ввішло. *Лів.*— ...пішло. *Євх.*

Що з воза впало, то пропало. *Прав. Ниж., Лів., Сл.*— Давно пропало, що з воза впало. *Г., [Бер., Рад., Ст. Зб.]*.— Упало — пиши, пропало. *Пол.*— Що впало, то пропало. *Проск.*

Що з горшка вибіжить, то не позбіраєш. *Не.*

«Соб тпру, до ярма!» — оглянувся, та й нема. *Бал.*

Давно торба кошелем стала. *Нов.*

Излюдніло усе. *Л., Кон.*

Пусто — и духу нікого нема! *Ск.*

Так пусто в селі, хоч голий біжи. *Об.*— Хоч голий біжи, то ніде нема нікого, не зачепишся. *Бр.*

А ні лялечки не видно. *Л., Кон.*

1920. Хоч запали! *Лів.*— ... то не лусне (*або:* так не трісне). *Кр., Ст. Зб.*

Хоч пиши, хоч лиши. *Ст. Зб.*

А ні же, а ні на мотузочку. *Кулж.*

А не гаріля. *Дуб., Рад., Гат.*

Ні цури, ні пилинки. *Гр.*

Нема й на сміх! *Бр., Пир.*

Бог милував. *Пир., Кон.*

Який нечистий! *К., Рад., Л., Пир.*— Який біс (*або:* чорт)! *Л., Пир.*

Прийшов — ні сицця, ні решіцця. *Ил.*

Зосталися самі вишкварки. *Х. Вид.*

1930. Свищі в борщі (нема нічого: кажуть и не про борщ). *Ном.*

Те в лузі, а те в пиреплузі. *Ос. 20 (XIV, 112).*

У чорта в зубах! *Л., Кул.*

Тут було, вертілося, чорт знає де ділося. *Гат.*

Ні слуху, ні духу. *Ск.*

Ні духу, ні хуху. *Євх.*

Ні слуху, ні прóслуху. *Л.*— Ні слуху, ні вісти. *Л., Пр.*— Нема а ні слуху, а ні вісти. *Рад., [Бр., Зв., Бер., Пр.]*.— Ні чутки, ні вісточки. *Х.*

Ні гласу ([1]), ні послуханія. *Пир., Новг.*

([1]) Ні слуху. *Л.*

И слух запав. *Х.*

А ні слихом слихати, а ні видом видати ([1]). *Прав. Ниж., Лів.*— И ні віду відати, и ні чутки не чувати. *Бер.*—

А ні відом не відати, а ні чутком не чувати. *Ил.*— Слихом не чули, и видом не бачили. *Проск.*

(¹) а ні відом відати. *К.*

1940. Нема и чутки — як в яйці замер. *Евх.*
Сім літ (¹) памъяти ніт. *Кан., К.*

(¹) літ — та й. *Пир., [О.].*

Еге! побігли вже кози в лози. *Лів.*
Пішов Тарас лозами. *Ст. Зб.*
Пиши письма через Бердичев (пропало)! *Менчиць* (з *Тар.).*
Пиши (¹) — пропало! *Проск., Пир.*— Се б то, пиши — пропало! та й не знавши к чому річ. *Б.*

(¹) Напиши. *Ил.*

Поминай, як звали. *Ск.*
Шукай (¹) вітра в полі!

(¹) Лови. *Кул.*

Митькою поминай! *Мг.*
И слід пропав. *Лів., Сл.*— ... простиг. *Прав. Ниж., Лів.*
1950. Рано пташка заспівала б, як би кітка не ззіла. *Проск.*
Вийде, як камень из води. *Евх.*
И в світі, и в білому не пізнаєш (така переміна)! *Л.*— ... не вгадаєш. *Г.*
Що нема, то й негоже. *Прав.*

ЛИХО на вірёвоцці водять (*або:* ведуть). *К., Рад.*
«Де ти, лихо (¹), ходиш?» — «Тебе (²) шукаю (³)»! *Кон.*

(¹) лиху. *Ст. Зб.* (²) Тебе, пане, *id., Рад.* (³) слухаю. *В.*

Крутнувсь, та й лиха здобувсь. *Гат.*
Лихе швидко приходить, а поволі відходить. *Ил.*
Лихо приходить (¹) пудами, а сходить (²) золотниками (³). *К.*

(¹) входить. *Черн.* (²) виходить. (³) хунтами. *Б., Черн.*

Не так скоро лихо вилізе, як влізе. *Не.*
1960. Лиха не шукай — воно само тебе найде. *Бр., О., [Бер., Пр.].*— Не шукай лиха — тебе само лихо найде: коли б так за добро, як за лихо! *Бр.*

Коли (¹) лихо, то ще й вік довгий. *Л., [Нем., К., З.].*

(¹) Коли Бог дасть. *З., Кон., Вед.*

Скорий сам набіжить, а на плохого Бог нашле. *Прав.*— Швидкий сам добіжить, а смирного Бог донесе. *Білг.*— На смирного Бог нанесе, а ледаче й само наскоче. *Коз.*— На доброго Бог нанесе, а на лихе сам набіжиш. *Черн.*— На лихого Бог нанесе, а швидкий сам собі набіжить. *Коз.*— Швидке само на себе набіжить.

Не стямисся (¹), відкіль лихо зкладецця (²). *Л., [Зв., Рад., Пр., Б.].*

(¹) И не счуєсся. *Павлг.;* Не обиздриш. *Кон.* (²) візьмецця. *Павлг.;* біда приде. *Кр.*

Умій тілько одходить, а лихо то прийде. *Черн.*

И в погоду часом грім ударить. *Ил.*

Нема нічого без лиха. *Я.*

Щоб лихом жартувати, не треба панувати. *Гат.*

Хто лихом жартує, той ж ёго куштує.

Боіцця и той лиха, та не шануєть ёго. *Ст. Зб.*

1970. Не ходи, де лихо.

Від лиха поли вріж та втікай. *Проск.*

З лихого торгу хоч би з носом. *Рад., Л., Пир. [Ст. Зб.].*— ... хоч поли урізавши. *К.*— ... хоч пішки. *З., Пир., Кр.*

Лихо приключки шукає. *О.*— ... приклепки шукає. *Коз.*

Коли спить лихо — не буди ж ёго. *Ст. Зб.*

Встань, лихо, та й не ляж. *Пер.*— Встань, біда, не лежи (як прикидаєцця давнє лихо). *Нос.*

Сиди тихо, поки (¹) спить лихо. *Бер., Пр.*— ... щоб не знало лихо. *Пер., Білг.*— Сиди тихенько, щоб не знало тебе лишенько. *Проск.*

(¹) нехай. *Бр.*

Коли лихо, то сиди тихо! *Ёвх.*— Лихо, лихо! нехай буде тихо! *Бр.*

Добре (¹) пушить, а лихо (²) сушить. *Лів.*

(¹) Добро. *Б., Кон., Черн.* (²) горе. *Черн.*

Єслй нá лихо чоловіку идеть, то юж совсім отнюд на біду и на великоє лихо. *Ст. Зб.*

1980. Єдно лихо не докучить.

То не лихо, як одно, а два та три. *Гл.*

Не шукай моря — у калюжі втописся. *Пир.*— ... втонеш. *Ст. Зб.*— Не море топить — калюжа. *Ёвх.*

Ти хочеш на гору, а чорт за ногу. *Прав. Верх.*

Коли б так за добро, як за лихо (*або:* за біду). *Бр.*

Коли б так за лихо, як за біду. *Бр.*— ... так до лиха, як до біди. *Бер.*

Не мини мене, мій батеньку ([1]),— не мине тебе и лиха година. *К.*— Не мине тебе, батенько, лишенько — и я тебе не мину. *Бр.*— Не минай мене, батінку! *Кулж.*

([1]) Не мине тебе, батечку. *Рад.*

Як би знав, почóму коряк лиха! *Збр. Лаз.*

На лихо Бог дасть толк. *Б., Гл.*

Дасть Бог лихо, то дасть и розум. *Кон.*— Боронь, Боже, нужди, розум найдецця. *Рад.*— Не дай, Боже, нещастя, а розум буде! *К.*

1990. Лиха конем не объїхати. *Не.*

Сказало лихо — не буть добру! *О., Кон., Гл., [Б., Кр., Евх.].*

Кожна людина своє лихо носе. *Гат.*— Кожний в світі своє лихо має.

Де ж люде, там и лихо.

И в Відні люде бідні. *Войц.*

Хоч би сь глядів по всій Україні, добра не знайдеш. *Ил.*

Кождий має свого моля ([1]), що ёго гризе.

([1]) *Муля. Проск.*

Нема такого дерева, щоб и на нёго птиця не сідала. *Проск., [К., Пр.].*

И червоніі чоботи мулять. *Ил.*

Усяке село в заметі. *Пир., Кон.*

2000. Як людина не міркує, а все ж в світі погальмує. *Гат.*

Лишко товар продає. *Не.*

Більмо окові нічого не шкодить, але не бачить. *Проск., [Ил.].*— Більмо оку не шкодить, тільки око не бачить. *Кан., К.*

Познаєш, откуль гримить. *Ст. Зб.*

Лихо не вморить, так спотворить. *О.*— ... не вморе, а розпотворе. *Ах.*

Де лихо пристане, там и трава въяне. *Коз.*

Що миле, так и те запостиле. *Рад.*— ... то йде за постиле. *Черн.*

Лихо штани поре. *Пр. в Ст. Зб.*

Лихо, та не тихо: коло Махновки Цигане облегли.

Ледво лихо дозналося, где люде живуть.

2010. У лиха пограцьця. *Х.*

Може Господь милосердний не все лихо роздасть, ище останецця. *К.*

Лихая година настала: бувало, як кого бъють, то и нас зовуть. *Ст. Зб.*

На все достатній, а на лихо не жаден. *Не.*

И живеш гидко, и істи бридко, як лихо чепає (sic). *Б.*

Багатий на лихо. *Зв., Рад.*— ... та на дрібні слёзи. *Пр.,*

Лихо далося знати. *Пр. в Ст. Зб.*

Лихо погнало. *Пир.*

Лихо споткало.

Пійшлось на лихо. *Бр., Л., Лох., Пр.*

2020. Лихом торговати. *Кл.*

На лихо здатись. *Гат.*

Насунулось лиха до бісового батька.

Лихо та ще з лихом. *Х.*

Лихо ж мені неопечене! *Б.*— Лихо печене. *Пир.*

Ох мені лихо! *Бр., Пир., Л.*

Ні шити, ні пороти, здаєся, а яке лихо придалося. *Проск.*

И без того лиха ніяково. *Ст. Зб., Ном.*

Так тяжко добра дочекатися, як з каміня. *Проск.*

Нема ёму честі ні від Бога, ні від людей.

2030. Не було добра з роду, не буде й до гробу. *Не.*

Не було добра змалку (1), не буде (2) й до 'станку (3). *К., Рад., Л., Пир., Пр.*

(1) из ранку. *Бр.* (2) чортматиме. *Кон.* (3) старку. *С.;* останку. *Бр.*

Не було нам гаразду, та й не буде. *Ил.*

Туди не підскочиш, туди не провалисся. *Кон.*— До Бога не підскочиш, в землю не пробъєсся. *Лаз.*— Туди високо, туди глибоко. *Кон., З., [Бр., Л., Кон.].*

Як піде добро в двір, то само иде; а як піде з двора, то хоч и ворота зачини, то не впиниш. *Ном., [Коз.].*

Иде-иде вгору, та як піде и з гори! *Ном.*

По шві му ся поре. *Г.*

Розживемось, халяви попікши! *Кор.*

Всёго наживеш и Кузьму батьком назовеш. *Б.*

Хіба ж таки я послідніший од усіх! *Пир., Кр.*

2040. Хіба ж наша мати вже й кози не стоїть. *Сл.*

Хіба ж мені не можна у своїй хаті пісні співати. *К.*

За кума битий и в кума не бути! *Проск.*

Чи ми знаємо сліпий народ! *Кон.*

Бідна моя головка! *Пир., Н.*— ... головонько! *Лів., Сл.*

Люде до церкви з пасками, а мій батько в очерет за качками. *Бр.*

А Біг его святий знає, що він думає, гадає! *Гат.*

И вже у старої казки! бодай не казать. *О.*

Добрі зуби, що и кісіль ([1]) ідять ([2]). *Лів., [Ст. Зб., Гат.]*.

([1]) Хліб. *К.* ([2]) иймуть. *Рад.*

Добре говорить — кого не болить. *Ил.*

2050. Там нас люблять, де нема нас. *Гл.*

Где каша з маслом, там нас не маєш. *Ст. Зб.*

Там ([1]) добре ([2]), де нас нема. *Зв., Проск., Л., Пир., Пр.* — ... а ми придем и другим попсуєм ([3]). *С., Кр., Яц.*

([1]) Всюди. *Ил.;* Усюди. *С., Кр., Ст. Зб.;* Всюди біда, лиш там, *Ил.;* Добре тут, добре й там. *Б.* ([2]) гарно. *З.;* хорошé. *Лів., Сл.;* хороше. *Бер.;* гаразд. *Ил.;* добрó. *Ст. Зб.* ([3]) а где ми живем, то и людям попсуєм. *id.;* а де ми побудем, то все попоганим. *Гл.;* а куди ми поткнимось, так и попсуємо. *Б.*

Видно, на роду так написано. *Л., Пир., Коз., [Ж., Рад., Черн., Евх., Зал.]*.

Не до поросят свині ([1]), коли свиню смалють ([2]). *Пир., Х., [Проск., Рад., К., Кр., Кон.]*. — ... свині, як вовки свиню ідять. *Бр.*

([1]) Не до поросят. *Кр., Кв. (II, 90).* ([2]) колють. *Л., Пр.*

Пішли мої літа, яко вітри круг світа. *К., Коз., Б.*

Не минула мене лиха година! *Проск., Кр., Котл.*

Господи, злізь та подивися! *Ил.*

Держись ([1]) берега ([2]), а риба буде! *Збр. Шей.* — ... Олександрі. *Зв.*

([1]) Держи. *Рад., З., Л.,* Бережи. *Б.* ([2]) берегú. *Рад.*

Тарах щастя в хату (несподіване лихо)! *Проск.*

2060. Шелеп щастя в хату! *Руд.*

Оттак, здорова живеш! *Пр., Павл.*

Цінь, цінь, тарара! усюди діра, та нікуди вилізти (ніби синиця в клітці говорила. Кажуть, як прискіпаєцця що: біда, халепа, и д.). *Зв.*

Ну, що ёго казать! *Л., Пир., Пр.* — Що ти будеш казати! *Павл.*

Хоч не питайся! *Пир.*

Прогнівили Бога. *Кон.*

Хоч ти Божу Мати пій! *Бр., Черн.*

Хоць до Бога реви. *Евх.*

Хоч сядь та й плач. *Ск.*— ... та й гуди. *Кр.*
Хоч плач, пане,— коса не бере! *С.*
2070. Мати Божа, та й годі! *Коз.*
Сохрань, Мати Божа! *Бр., Л.*
Крий, Божа Мати! *Пир.*
Боже мій, світе мій! *Пир.*
Хоч утікай.
Хоч що хоч роби! — Хоч що хоч, те й роби! *К., Дуб., Л., [Зв., Рад., Пир.].*
Хоч живий в (1) яму лізь (2)! *Рад., Пр.*— Живцем би в яму пішов! *Бр., Рад.*

(1) Живцем у. *Зв.* (2) лягай. *Х.*

Лучче б свята присипала (*або:* пригорнула!) *Кон.*
Хоч и в прірву! *Бр.*— ... йди. *Л., Кон.*
Хоч провалися в безодню! *Пир.*
2080. Хоч кріз землю йди! *Бр., Рад.*— провались! *Пир., Пр.*
Хоч сировоі землі хватайсь! *Бр.*
Тільки и ходу, що з мосту та в воду. *Бер.*— Хоч (1) з мосту та в воду (2)! *Об.*

(1) Просто. *Ил., Зв., Л.* (2) в шум. *С.;* на бігущую воду. *Ил*

Вже мені и в пеклі гірше не буде. *Об.*
Ні печаль, ні воздихание, но жізнь біс батька яка. *С.*
А вже ж тіі кучері мені надокучили. *Чигр.*
Говорив би, та и слов ніт; плакав би, та и слёз ніт. *Ст. Зб.*
Тілько що з ніг не звалить (лихо, хороба и д.). *Кон*
Забили мені баки, ззідять мене собаки. *Чигр.*
Тепер іі и кури заклюють. *Т.*
2090. Як так, то скоро нас и курі загребуть. *Р.*
То вже нас и курі загребли. *Л.*
Зо всякаго села по скурвому сину. *Евх.*
Як горілку пъють, то мене минають; а як ся бъють, то від мене починають. *Проск.*
У макогонову-юшку убрела (всі нападающця). *Бер*
Як горох при дорозі. *Л.*— ... хто йде, то й скубне. *У. Зв.*— Маєцця (1), як горох при дорозі. *Зв., Пр.*— ... хто йде (2), то й скубне (3). *Л., [Бр.]* — ...йде не мине. *Сос.*— ... за стручечок скубне. *Макс., [Евх.].*

(1) Живу. *Сос., Макс., Евх., Не.;* Оттак. *Зв.* (2) не йде. *Гр.;* не зъоче. *Не.;* не хоче. *Проск.* (3) не топче. *Не.*

Як хмара на нас испала (лихо нагальне). *Бр.*— Як туча спала.

Ні ззість, ні зопъєть, ні хороше сходить. *Ст. Зб.*

Граду-тучі увійшов, а злих рук не увійшов. *Ил*

Уродився на свою годину! *Ч.*

2100. И ворогові (1) сего б (2) не зичив (3). *Зв.*

(1) великому. *К., Л., Кон.;* своєму. *Рад., Ст. Зб.;* мойму. *О., Кон.* (2) свого лиха. *З.;* свого добра. *Рад.* (3) не бажаю. *Кулж.*

Великий світ, та нема де дітися. *Бр., Черк. [Проск., Лів.]*.— Велик світ, та нігде ся подіть. *Ст. Зб.*

Тяжко плити против води. *Ил.*

На що мені золото, срібло, як жить не добро. *Ис.*

А мні бугай виссав. *Ст. Зб.*

Три дні до смерти, та не як не доживеш. *Черн.*

О нашую то шкуру ходить. *Г., П.*

И холодно, и голодно, а ще й додому далеко. *Зв., Кон.*— ... и голодно, та йти! *Рад.*— ... и голодно, и голо, и босо, та й додому далеко! *Л.*

Випав сак и тому бідному. *Ст. Зб.*

Не бачить світа, як сліпа курка зерна. *Проск.*

2110. Живий до Бога лізе. *Об.*

Не з добра побігла з двора. *Ст. Зб.*

Аби цвіт, а маку й ніт. *Рад.*

Жиє не жиє — паскудить (1) своім світом. *Проск.*

(1) Роби добре, не паскудь.

Життя провадить собаче. *Проск.*

Живе, так як сорока на тину (1). *Прав. Ниж., Лів.*— ... хто йде, сполохне. *Пир.*

(1) на колку, *або:* на лободині. *Кр;* на лозі. *Кон.*

Не бачив гіркого, не бачить и солодкого. *Не.*

Не на сусі той до сих часів сидить (небеспешний ще од лиха). *Ст. Зб.*

Угадай, земляк, скільки миль до Витебську (питають кому прийшлось круто). *Нос.*

Труби, Грицю, в рукавицю. *Ил.*

2120. Пустив Бог Микиту (1) на волокиту. *Об., Ст. Зб.*— ... то буде жити. *Полт.*— Як пустить Бог Микиту на проволокиту, то абиде умре. *Не.*

(1) Пустився Микита. *Гайс.*

На бідного Макара и шишки летять. *З., Л., Пир., Пр.*— ... падають. *Коз., Сос.*— ... валяцця. *Зв., К.*— ... сиплюцця. *Кон.*

Нещасному Макару́ нема талану. *Коз.*

Як вели медведя до меду, то вуха урвали; а як тягнули од меду, то урвали и хвіст. *Руд., [Ил., Проск., Кан., Войц.]*.

И наш бог не вбог! *Ст. Зб.*

Не що бо й горе! *Кон., Л.*

Не що й лихо! *Л., Кон.*

Не й що то й бо!

Наша й лядзськая — не людзькая. *Ст. Зб.*

Е, вже наше життя, моя дитино (чужа дитина пита, як живе)! *Кон.*

2130. «Чого ти, мамо, боса?» — «Так довелося!» *Не.*

Так наша піч пече! *Лів., Ст. Зб.*— ... глевко! *Пр. в Ст. Зб.*— Так вже ёго піч спекла, так ёго паляничить. *Л., Кон.*

Таку Біг коляду дав. *Ил.*

Се неначе наслано. *Ном.*

Чи таке долище, чи таке дворище! *К.*— Чи по дворищу, чи по долищу. *Кон.*— Чи долищом, чи дворищом. *Бр.*

Під тобою лід ростає, а підо мною мерзне. *Пир.*

Пішло (¹) уже мені з Петрового дня. *Проск., Кан., К., Л.*— ... як з петрівського дня. *Коз.*— Як пійдецця з Петрового дня, то буде щодня. *Л.*

(¹) Пішлось. *Бр., Рад., Кон.*

До нашого берега ніщо добре не припливе. *Ск., [Ст. Зб., Нов.]*.— ... не кізяк (¹), то тріска. *Рад.*

(¹) коли не г...о. *Л.*

Хрін ёго батька знає: у багатого повна піч, та горить, а у мене одно поліно, та й те не горить. *Кон.*— У людей (¹) повна піч (²), та горять, а у мене одна ломака, та й та не горить. *Пир.*

(¹) В куми. *П.;* У сусіди. *А. Вил.* (²) багато дров. *Л.*

Де коротко (¹), там и рвецця. *Об., Ст. Зб.*

(¹) тонко. *Об.*

2140. Побила (¹) лихая година. *Ск.*— ... ота чужа нива, та позичений серп. *Кон.*

(¹) мене. *Пир.*

Багато злого на єдного. *Ил.*

Оттепер — то в нас кобила порох поіла! *Чор. Рад. (544).*

Випить добру повну (набрацьця лиха, потерюхи). *Збр. Лаз.*

Маюся, як в терню. *Ил.*

Бъюся, як риба об лід. *Пир., Л.*

Тиняєцця, як старець попід тинню. *Ёвх.*

Дожився до самого краю. *С., Л.*

За що мене Господь караеє! чи я уплів, чи я убрів, чи в середу ковбаску ззів. *Коваль, (Прав. Ниж.).*

Бо благоденствує! *Кобз.*

2150. А правда наша пъяна спить.

Кажуть, що з лиха вмреш — от же ні! *Пир.*

БІДА не спить, а по людях ходить. *Ил.*

Хто в біді — біду стерпить, а хто в гаразді — щоб ніколи біди не знав!

Біда біду породила ([1]), а біду чорт. *Пр.*— ... чортова мати. *Бр.*— ... а біди чорт не візьме. *Ил.*

([1]) родить. *Кан., К.*

Не то біда, що плаче, а то біда, що скаче. *Р.*

Не я скачу — біда скаче ([1]). *Бр.*— ... моя душа їсти хоче. *Гор.*

([1]) плаче. *Д.*

Трудно вийти з біди, як каміню з води. *Руд.*

Не так хутко згоіцця, як біда скоіцця. *Проск.*

Біда бідою іде и бідою поганяє. *Ёвх.*

2160. Одна біда тягне за собою и другу. *Пир.*

Як одна біда йде, то й другую за собою веде. *Не.*

Біда, та й за біду зачепилася. *Бр., Кан., К.*— Горе та ще й за горе зачепилось. *К.*

Біда біду трімає. *Бр.*

Біда за біду чіпляєцця — як у ланцузі кільце за кільце. *Сос.*

Біда біду перебуде — одна згине, десять буде. *Бер.*— Чорт ([1]) біду перебуде — одна мине ([2]), десять ([3]) буде. *У., К., Кан.*

([1]) Біс. *Зв., Проск., Ст. Зб.*; Хрін. *Н., Рад.*; Враг. *Пир.* ([2]) една згине. *Проск.* ([3]) друга. *id., [Ст. Зб.].*

Біда біду гонить. *К., Бат.*

Біда за бідою ходить. *Бр.*

Як біда уродилась, така и згине. *Ил.*

Біда на вкулачки товчецця (1). *Збр. Лаз., Кон.*

Великі недостатки. *Кан.; К.*— (1) здибає. *id.;* кулаками бъєцця. *Бр.*

2170. Кого біда учепицця, того трімаєцця и руками, и ногами. *Ил.*

Біда здибає легко, а трудно іі збутися. *Проск.*

Од біди не в воду. *Прав.*

Біди ні продати, ні проміняти — и грім біди не забъє. *Бр., К.*— Біди ні продати, а ні проміняти. *Бр.*— И грім біди не забъє. *Бр.*

Як Бог дасть, и в печі не замажесся. *Кон.*

Не в піч замазатись, та й не з мосту у воду. *Ст. Зб.*

Біда найде, хоч сонце зайде. *К., Рад., Пр., Не.*— ... біда не спить. *Н.*

Воли, коні на оборі, а біда поперед очі. *Ил.*

Не клич біди до себе, вона сама прийде до тебе. *Проск.*

Не будім біди, коли спить.

2180. Біди не шукати. *Полт.*— Не шукай біди. *О.*— ... сама біда знайде. *Дуб.*

Біда за плечима. *О., Гор.*

До біди сім верст. *Павлг.*

До біди не далеко (1). *Об.*— До лиха не далеко. *Рад., З.*— ... доскочить. *Л.*— До лихого не багато. *Ст. Зб.*

До біди ще три дні. *Пир., Сос., [Р.].*

До біди не довго. *Об.*

О біду не трудно. *Ил.*

На біду не багацько треба. *Зв.*

На біду, як с тіі (1) перейдеш,— коли б так на добре. *Проск.*

(1) «С тіі (се б то, сидниці)».

Коли б так на гуру (гору), як на біду! *Бр.*

2190. Одна біда — не біда; от — коли дві, або три разом біді! *Не.*

Єдна біда чоловікові не докучить. *Ил.*— ... біда не докучить, а десять. *Проск.*

Біда нікого не красить. *Кулж.*

Біда не дуда́; як стане дуть, то аж слёзи йдуть. *Ст. Зб.*

Не так-то и встати, як впасти. *Проск.*

Як припече, то втече. *Л., [Ст. Зб.].*— ... то він сам до чорта (*або:* то він з того місця) втече. *Бр., [Черк.].*

Допекло, так и утекло. *Кон.*

Кому біда докучить, той ся розуму научить (з нечистої книги Стародуб. Магистрату. 1692 р.).

Біда учить хліба. *Ил.*

Навчить біда попити, як нема чого вхопити. *О.*

2200. Коли дасть Бог біду, то й розум добрий. *Зв., Кон.*

Хто біду має, той багато знає; хто гаразд має, той мало знає. *Ил.*

Не знавши біди, не буде добра.

Хто не зазнав зла, не вміє шанувати добра.

Біда не знає приказу.

Що-що, а біда завше здибає. *Проск.*

Біда, як схоче, то на гладкій дорозі здибає.

Гараздові не хоче, а біду мусить. *Ил.*

Гаразду знести не може, а біду терпить.

Піди до Кракова, всюди біда однакова; піди й за Карпати, то треба бідувати.

2210. Піди за Бескіди не збудесся біди.

Піди й за Карпати, то треба бідувати.

Піди до Кракова — всюди біда єднакова. *Проск.*— Хоч и до Кракова — скрізь біда однакова. *К., [Кор., Ст. Зб.].*— Од Чакова до Кракова — всюди біда однакова. *Сос.*

Не йде на ум ні іда, ні вода, коли перед очима біда. *Х.*

Смерть за плечима, а біді весілле. *Ил.*

Голові хлопіт, а біді весілле.

Біда біді на слободі.

Инший молод годами, та старий бідами. *Не.*

Хто біди не знає — нехай мене спитає. *Об.*

«Що у вас чувати?» — «Гаразд из бідою!» *Ил.*

2220. Иде біда (1) — відчиняй ворота. *Проск., Х. Вид.*

(1) Иди, бідо. *К.*

Біда, аки в Родні (у гирла Росі). *Нестор.*

Впав в біду, як курка в борщ. *Ил.*

Упав у тісну діру.

От біда — та й годі! — Лихо та й годі. *Бр., Л., Я., Гат.*

Біда боками прецця (відусіля). *Кон.*

З бідою, як з рідною мамою. *Проск.*

Куди мах, туди мах, то все біду по зубах. *Ил.*

Біда куца, а ГОРЕ чубате. *Б.*

То не горе, що горює, а то горе, що смієцця. *Р.*

2230. Як пійде горе зраня, то аж до смеркання. *Коз.*

Тілько теє не минецця, як горенько ймецця. *Рост.*

Хоч лучицця печаль на єдну годину, запомнить и милу роди́ну. *Кл.*

На хврасунок добрий трунок. *Ил.*

Не поможе и трунок, як прийде хврасунок.

2235. Горе — море: пий ёго, не випъєш. *Коз.*— ... всёго. *Гат.*

2237. По смерти нема КАЯННЯ. *Яц.*— ... покаяння. *Ил.*

И вже! ка́яння нема. *Бр.*

Каяття пізно приходить. *Нос.*

2240. Є каяття (¹), та нема воріття! *Б., Пер.*

(¹) каяння. *Рад., К., З.*

2243. Як не покаєсся — тобі буде могила, а мені кобила. *К.*

И ворогу своєму закажу. *Л., Пир., Пр.*

И дітям своім закажу. *Л., Пир., Р., Гл.*

Не буду до віку, до суду! *Пир., Павлг.*— И до суду не буду! *Коз.*

Ти землю ів — зарікавсь. *Кон.*

2248. Ти хрест писав (зарікавшись). *Кон.*

2250. Покаявся злодій у ягодах. *Кон.*

Зарікалась свиня... істи: біжить, коли троє лежить,— вона всі троє и ззі́ла. *Ном.*

ЖАЛЬ, та не вернецця. *Ск.*

Жаль много можеть. *Ст. Зб.*

Жаль ваги (¹) не має. *Лів.*

(¹) уваги. *Вел. (III, 175).*

За́чужа жаль. *Ст. Зб.*

Жаль батька (¹), та вон несуть. *Ст. Зб.*

(¹) Мил батько. *Пр. в Ст. Зб.*

Ой жалю мій, жалю, ох и жалю не помалу: упустив долю, упустив щастя, та вже й не піймаю. *Коз.*

Жалю́ по кісілю! *Кох.*

ЖУРБА не матінка. *Ров.*

2260. Журба сорочки не дасть. *Ил.*

Журбою поля не переідеш. *Гл.*

Чого тебе за ухо бере (за серце)? *Новг.*

Якого дідька журицьця! *Л., Кон.*

Нема чого журитися: нехай той журицця, що велику голову має. *Бр.*

Чого журицьця! нехай журяцця ті, що заміж идуть. *Лох., Пр.*— ... та журицця, що віддаєцця. *Бр.*

Не журися — якось то буде! *К.*

Не журись, та Богу молись. *Коз.*

Ого зажурилась! та така ходить, як тума́ (туман).

Тільки журицця!.. як кобила, звернувши въ болоті. *Ил.*

2270. Не кажи «ох», кажи «гоц». *Ст. Зб.*

Хоч біда, то (¹) гоц! *Ил., Бр., Проск., Ёвх.*

(¹) горе, та. *Лип., К.*

Не зітхай (¹): чого нема, то й так нехай. *Бр.*

(¹) Не здихай. *Р.*

Не вздихай: не остатнє ще зпекли. *Ст. Зб.*

Вздиш,— коли любиш, то вздриш. *Гр.*

Як би не ох, то б давно здох. *Ёвх.*

Гей-гей (¹), та не дома! *Рад.*— ... як би вдома, та ще й на печі. *Бер.*— ... та ще й в просі. *Дуб., Рад.*— О-хо-хох та не дома. *Кон.*— ... як би дома та в господі. *Ном.*— ... одно зверху, а друге и д.

(¹) Гай-гай. *Прав. Ниж., Лів.*

Здихнув тяжко та важно, мов ковальський міх. *Пир.*

Під явором жовтий корінь: пісок ёго сушить (пісня є така; а въ приказці: кажуть про людину, що все чогось журицця — журливе змалку). *Бер., Лаз.*

Як у ёго дух держицця! *Л., Кон.*— Не знаю, де в мене и дух!

2280. Як не свій ходить. *Ил., Л.*

Став не свій. *Ил., Х.*— Став мов не свій. *Л.*

2282. Мов у воду опущена. *Лів.*— Опустилися, як на воду. *Бер.*— Лишилася, як на воді. *Бр.*

2284. Наче курчя впустив. *Л., Пир., Сл.*

Хожу, наче чоловіка згубив, або-що. *Хат. (165).*

Все мені, й сорочка не мила! *Ил., Бр.*

Червяк серце точить. *Г. Бар.*

Вже (*або:* Нема) мені ні від місяця, ні від сонця. *Проск.*— Ні від сонця, ні від місяця. *Ил.*

Розживемось, як сорока на лозі, а тінь на воді. *Рад.*

2290. Ой смутку ж мій! *Бр., Гат.*— ... чубатий! *Гат.*

Не забув смутку,— забув річи. *Ст. Зб.*

Лиха та радість, по котрій смуток наступає. *Ил.*

Чия КРИВДА, нехай того Бог зкарає ([1])! *Прав.*

([1]) «А уже ж!» *З.*

Кривда людськая боком вилазить. *Ил.*
Лучче кривду терпіти, як кривду чинити.
Хто кривдить людей, той кривдить своіх дітей. *Проск.*
Я з тобою не маю нічого на пеню.
Я не хочу нáпасти: нехай той из напасти не вийде, доки житиме. *Бр.*
Слова шкоди не нагородять. *Ил.*
2300. Не так ([1]) шкода, як невигода. *Ск.*

([1]) Не така. *Бр.*

Шкода нікому не мила. *Кон., Гл.*
Кождому кривда не мила. *Ст. Зб.*

В НЕЩАСТЮ нема ні БРАТА, ні свата. *Ил.*
Бідному ніхто не подарує. *Пир.*— ... не дарує. *Рад.* ... не дасть. *Кулж.*
Під лихий час и кум за собаку. *Кан., К.*
Тоді любить и сват, коли добре має брат; а коли бідний, то забуде и брат рідний. *Ил.*
Поки баґат, то поти й сват. *Пр.*
Поки щастє плужить, поти приятель служить. *Ил.*
Де щастя упало, там и приятель мало. *Ил.*— Щастя упало, так и приятелів мало. *Бр.*
2310. При добрій годині всі куми й побратими. *Б.*— ... а при лихій — чужі куми й побратими. *Євх.*— При добрій годині и куми побратими ([1]), а при лихій нема и родини. *Прав. Ниж., Лів.*— Як добра година, то знайдецця родина; а в злій годині, нічог' по родині. *Ил.*

([1]) всі побратими. *Коніс.;* побратини. *Коз.*

Поки мішки чують, поти шанують. *Г.*
Як я ся гаразд мав, кожний мене добре знав; а як став убогий, не приходять гості в моі пороги. *Ил.*
Як ся чоловік гаразд має, то и сусід буває.
Тоді сусід добрий, коли мішок повний.
Утри ([1]) моі смажнии ([2]) уста, а сахарниі и сам утру ([3]). *Ст. Зб.*— Не тоді лижи мені губи, як солодкі,— тоді мені лижи, як гіркі. *Бр., [Проск., Руд., Збр. Лаз.].*— Лижи мені губоньки, як гіркі; а як солодкі, то я й сам оближу. *Кан., К., [Бр.].*— Тогді мені губи лижи, коли чорніі. *Ил.*

(1) Протри. *Рад., Кон.* (2) смаженії. *Евх.;* гіркиї. *Рад.* (3) а сахарних чорт тебе й просе. *Евх.*

Полюби мене в черні, а вже в білі! *Х.*— ... полюбить и аби-хто. *Полт.*— Люби (1) мене в чорному, а в білому чорт тебе й просить (2). *Н., Гл.*— ... Нехай мене — полюбить у чорнім, а в біле приберуся, тоді я й сама не подивлюся. *Бр., [Коз.]*.— Нехай люблять у чорному. *К.*

(1) Полюби. *Коз.* (2) и хто-небудь полюбить. *Б., [Коз., О.];* я тебе не прошу. *Рад.*

Поцілуй мене сёгодня, а я тебе завтра. *К., Рад., Гл., Ст. Зб.*— ... а як забуду, то й так буде. *Кон.*

Умри ти сёгодня, а я завтра. *Зал.*

Люби мене в середу, а в неділю, як я приберуся, то може на тебе й не подивлюся (*або:* то й на другу подивлюся). *Бр.*

2320. Порятуй мене в пригоді, а в добрім разі не потребуєм ратунков. *Ст. Зб.*

Тогді, як кличу, йди.

Хто зразу дав, той два рази дав. *Кон.*

Хто в біді дав, два рази дав. *Ил.*

Як лихо, то й братко. *К.*

Брат, що хочеть брать. *Ст. Зб.*

Як беруть, сто коней дають, а візьмуть — и одного не дають. *Ос. 3 (VI, 27)*.

Як просють, и жнуть и косють. *Нос.*

Як лихо, то й «ходи Петрихо»; а як пъють та ідять, то на Петриху не глядять. *Руд.*

2329. Як ідять та пъють, так и кучерявчиком звуть; а попъють, поідять — прощай шолудяй! *Новг.*

2331. Добре дядькові, то й Бога забув. *Ос. 3 (IV, 8), Дуб., Пир.*

Як лихо, то й (1) до Бога. *Лів.*— ... а як лихо минуло, тоді й Бога забуло. *Ном.*— Як тривога, тоді й до Бога. *Кр., [Кох.]*.— ... а як по тривозі, то й по Бозі. *Бр., Пр., [К., Проск., Рад., Руд.]*.

(1) Коли не змога, так и. *Коніс.*

Як утопає, сокиру дає; а як порятують, и топорища жалує. *Ст. Зб., [Пр. в Ст. Зб. Х. Зб., Ш.]*.

Дообід ложка, а післяобід не треба. *Збр. Лаз.*

На кого біда нападе, то до Києва иде; а як біда минецця, то він и из Броварів вернецця (Броварі містечко на лівім боці Дніпра, Остерською п., менш як 20 верстов од Києва). *Кулж.*

Не завидуй худорбі — доведе Бог тобі. *Нос.*
Що собі не мило, и людям ([1]) не зич. *Ст. Зб.*

([1]) и другому. *Нос.*

Не радуйся чужому лихові. *Л., [Ст. Зб.].*
Чужому лихові ([1]) не смійся. *Лів.*

([1]) З чужоі біди. *Бр.*

2340. Чуже лихо за ласощі, а своє за хрін. *Не.*
Чужая біда за играшку. *Пир., Л.* — ... за сахар. *Бр.* — ... за цукар. *Проск.*
Чуже горе — людям сміх. *Коз.*
Ніхто нічиёго болю не знає. *Проск.*
Чужий біль нікому не болить. *Ж.*
2345. Вола голова не боліла, коли корова теля родила. *Ил.*
2347. Кому користь, а нам хвористь. *Ст. Зб.*
Граєцця, як кіт з мишою (*або:* з мишкою). — Граєся, як миш з котом. *Проск.*
Дурню сміх, розумному слёзи. *Рад., Пр.* — ... розумному ж досить. *Коз., Кон.*
2350. Людям сміх, а мені плач. *П., Пол., Лів.* — Кому біда, а людям сміх. *К.* — Чужа біда людям сміх. *Прав. Ниж., Пол., Лів.*
Кішці ([1]) смішки, а мишці слізки. *Гр., Євх.* — Коту ([2]) жартушки ([3]), а мишці смертушки ([4]). *Рад.*

([1]) Котові. *Пр.* ([2]) Кішці. *Нос.* ([3]) игрушки. *Ст. Зб.,* жарти. *Коз.* ([4]) плач. *id.;* смерть на умі. *Нос.*

Смішки з поповоі ([1]) кішки. *Л.* — ... а як своя здохне? ([2]) *К.* — ... то й плакатимеш. *Пер.*

([1]) чужоі. *К., Л., Пир.* ([2]) з пановоі кішки, а у нас такоі нема. *Євх.*

Кому весіля, а курці смерть. *Проск.* — ... нехибне. *Бр.*
Добре чуже лихо міряти — зміряй своє! *Хат. (163).*
Чужу біду на воді ([1]) розведу, а своій и кінця не найду ([2]). *К.*

([1]) на волосині. *Рад.;* руками. *Н.;* рукавом. *Коз.;* ногою. *Пир.* ([2]) а свою а ні як. *Рад.;* а своеі и ума не приложу. *Пир., [Н., Коз.].*

Свою біду на другого зведу. *Пр. в Ст. Зб*
Лучче чуже ухо гризти, як своє. *Кан., К.*
Кінь знає, як му сідло долігає. *Ил.*

Ніхто не знає, чий чобіт муле. *Євх., Пир.*

2360. Що мені нині, то тобі завтра. *Проск.*— Днесь мені, а завтра тобі. *Ил.*

На кого Бог, на того й (1) люде. *Проск., Полт., З., Л., Пир., Н.*

(1) лихиє. *Рад.*

Не так (1) Бог, як лихиі люде. *Пир.*

(1) Не таков. *Ст. Зб.*

За кого Бог, за того й люде. *Прав. Ниж., Лів.*— За ким Бог, за тим и люде. *Ил.*

На кого ворони, на того й сороки. *Ил.*

На кого люде гомонять, на того й свині хрюкають. *Зал.*

Усяк готов, щоб погубить, та хто буде рятувати! *Черн.*

Буде ПЛАЧУ. *Пир.*— ... до нехочу́! *Б.*

Горе не умовчить. *Пир.*

Біда як дуда: куда йде, то реве. *Бр.*

2370. Тонкослізка! *О.*

На кулаку слёзи тре. *Кон.*

Слёзи, як перло! *Пир., Б.*

Плаче, як роба в неволі. *Ил.*

Заплач, дурню, по своій голові. *Бер.*

А заплач, дурню, та дуже! *Зв.*— Заплач дуже, та дурно. *Л.*— А ну, ну! заплач, дурню! *Пр.*

Заплач, Матвійку, дам копійку. *Пр., [Сос.].*

По чім дурного знать? по тім, що плаче. *Рад.*

Росквасив губи, як капиці. *Ном.*

Слинить.

2380. Кисне, як солоний огірок. *Збр. Лаз.*

Скіглить, мов кривий цуцик. *Х.*

Завив, як вовк. *Ст. Зб.*

Голосить, неначе по мертвому. *Кулж.*

Кричить, як опарений. *Рад.*

Пробі (1) кричати. *Зв., Х.*— Пробу, рятуй. *Новг.*— Gвалт кричить. *Бр., Дуб.*

(1) пробу. *Пир., О.*

Приплакала бабка увесь ліс, а по ій ні біс. *Нос.*

Кому біда, то й плач не поможе. *Ил., Збр. Шей.*

Плачся Богу, а слёзи — вода. *Пир., Л.*

Не вмієш пакати, а вмієш плакати. *Ст. Зб.*

2390. Плачем лиха не виплачеш. *Гат.*

Тогді будеш вить, як почнуть бить. *Нос.*

Не жаль плакати, коли є за чім. *Ил.*

Нехай тіі плачуть, що нам зле зичуть.

Нехай ті плачуть, що заміж идуть. *Прав. Ниж., Лів., Збр. Лаз., Ос. 3 (VI, 19).*

Кричи, хоч на гору вилізь! *К.*

Жінка плаче, діти плачуть, сам плачеш, а луччого не бачиш. *Кон.*

Плачеш, плачеш та й ýхнеш. *Кон.*— ...чхнеш. *Мар. В.*

2398. Так, що тільки крівавіі не ллюцця. *Л., Кон.*

2400. Хто звечеря плаче, той вранці буде сміяцьця. *Збр. Лаз.*

ТЕРПИ душа, спасена будеш. *Зв., Лів.*

Терпи горе — добро буде. *Не.*

Терпи, козак (1), отаман (2) будеш. *Лів.*

(1) козаче. *Кр.* (2) отаманом. *Гайс., Пир., Б., Кон., Кр.*

Терпи, хлопче, козаком будеш. *Пир.*— ... а из козака попадеш и в отамани. *З.*

Терпи, Грицю, хоч яка спека. *Р.*

Терпи, козак, горе — будеш пити мед. *К., Х. Зб.*

Терпи горе, пий мед. *Пир., З.*

Терпи горе — буде добре. *Рад.*— ...добро буде. *Рад., З.*

Коли мука, торбу в руки, та по ягоди! *Черн.*

2410 Іж, коза, лозу, коли сіна немає. *Ил.*

Іж ячне, так як смачне. *Ш., Гр.*— Приймай ячне за вдячне (1). *Ст. Зб.*

(1) яшне за дашне. *У.*

Лежи в піску, та іж луску. *Ст. Зб.*— ... туску́! *Б.*

Зуби на полицю (ждать и голодувать)! *Ос. 5 (X, 7).*

Напийся води, коли ззів півбіди. *Ил.*

Тягни біду за хвіст (бідуй). *Кан., К.*

Бідою біді не поможеш. *Черн.*

Жди, море, погоди. *Бр., У., Кан., К.*

Люде, посіявши, та ждуть. *Ст. Зб.*

На животі гнети иноє.

2420. Мовчи та диш (1). *Ск.*— ... скажуть (2), що спиш. *Пер., Б.*— ... диш, коли горе пушить. *Коз.*

(1) дихай. *Бр.* (2) не кажи. *К., Рад.*

Скажи — лихо, та й молчи. *Зал.*

Лихо, та не мовчить. *Пр. в Ст. Зб.*

Мовчи з лихом. *Бр.*— ... аби збрилось. *Коз.*
Посиди, смутку, в кутку. *Ст. Зб.*
Гей! не з гора ж біди. *Гат.*
Вдарь ([1]) лихом ([2]) об землю. *Пир., Кон., Гл., [Збр., Лаз., Ч.].*

([1]) Кинь. *Л., Пр., Х.;* А ну, гоп. *Проск.* ([2]) лихо. *Л., Пр.*

Я ту біду ще перебуду. *Проск.*
За потерпіння ([1]) дасть Бог спасіння ([2]). *Ск.*

([1]) терпління. *Проск.;* терпіннячко. *Л., Гр.* ([2]) спасіннячко.

Терпен — спасен. *Ст. Зб., [Проск., Евх.].*
2430. Перемелецця лихо — добре буде. *К., Кан.*
Буде добре, як мине зле. *Ил.*
По сёму ще діти будуть, хоч и маленькі. *Б., Кр.*
Умрецця, так все минецця. *Черн.*
Божа воля! *Дуб., Пр., Л.*— Божа власть! *Л., Пир.*— Божа воля, Божа власть! *Дуб., Рад.*— Божа воля, Божа сила! *Пр., Лох., О., Новг.*— ... що Бог схоче, те й зробить. *Не.*— Божа власть,— що схоче, те й дасть. *Б.*— А що ж робить! На те воля Божа. *Зв.*— Будь воля Божа! *Бр., Рад., Пир.*
Що Бог дасть! *Лів.*— ... те й буде. *Рад., Пр., Кр.*
Треба бідувати до гробової дошки. *Проск.*
Що ж робить — треба жить! душа не пташка — не виженеш! *Кан., К.*
Що ж будеш робить! огню не підложиш. *Ш.*
Треба годить (*або*: запобігать) своі лихі годині. *Ном.*
2440. Гіркий світ, а треба жить. *Коз., Гр.*
Що людям, то и нам. *Проск.*
Гірке життє, гірка доля — що ж робити! Божа воля. *Не.*
Яке Бог уродив, таке й жну. *Бер.*— ...таке треба жати. *Бр.*
Кріпицця, як диня на морозі. *Ил.*
Лехше хвалити, як терпіти.

Нема чоловіка без вади 2446—2456.— Гордий 2457—2559.— Хвалицця 2560—2628.— Упертий 2629—2671.— Наровистий 2672—2675.— Вередливий 2676—2736.— Въідливий 2737—2791.— Пеня 2792—2826.— Свинякувате 2827—2853.— Лихий 2854—2953.— Ледащо 2954—2968.— Хитрий 2969—3116.— Капость 3117—3122.— Невмосне 3123—3166.— Стид 3167—3207.— Природу (прирбждене) тяжко одмінить 3208—3232.

НЕМА чоловіка БЕЗ ВАДИ. *Черн.*
Нема нічого без *але. Г., П.*
В болоті не без чорта. *Не.*— ... в сімъі не без пъяниці.

И межи капустою доброю буває багацько гнилих качанів. *Проск.*

2450. Є ([1]) люде, е и людища ([2]). *Ном.*

([1]) Єсть. *Пр. в Ст. Зб.* ([2]) есть и людище. id. и людиска. *Проск.*

Час часу рознь — и чоловік чоловіку. *Нос.*

Народ — як товар у череді: усякі є. *Вас.*

Де люде, там нуди. *Гат.*

Кривого дерева в лісі найбільше. *Г., П.*

Хто в болото лізе, того ще й піпхнуть. *Г., П.*

Люд вже здавна каверзує — з того лихо и плазує. («Щось чутися до цёго в миру́, та ніби прикладніше». *Бр.*). *Гат.*

ГОРДИМ Бог позбива (*або:* та збива) рог. *Ж.*

Горда душа в убогім тілі. *Ил.*

Чоловік гордий, як пузирь водний. *Ст. Зб.*

2460. Смирився паче вовка.

Блоха усе костричицця («гордують — от не токмо вельможні, а й так ду́рні лопуша́ні»). *Кон.*

Підняв морду так, що й кочергою носу не достанеш. *Б., Кр.*

И через гріб плює (горде). *Бр.*

Через голови плює (горде, вихрить). *К., Пр., Пир.*

Куди ж тобі — як задрав ніс! *Пр.*

Завернув ніс. *Гат.*

Кирпу гнути. *Гат.*

Не дми ёго в ус (великий він пан). *Б.*

Ні зо о́всом (не приступиш — таке сердите, бундючне и д.). *Кон.*

2470. Ти до неї *косю-косю*, а вона и голову дере! *Ном.*— ... *косю-косю*, так не *ко́сю.*

Не чув пупа на череві и той небожчик. *Ст. Зб.*

Колос повний гнецця до землі, а пустий догори стирчить. *Ил.*

Запишався, як кошеня в попелі. *С.*

Запишався ([1]), як ([2]) Берко в колоді. *С.*

([1]) Бімбує. *Збр. Шей.;* Бач як помпе. *С.;* Се так чваницця. *Бр.* ([2]) як наче.

Пишаєцця ([1]), як корова в хамуті. *Ном.*

([1]) Чваницця. *Бер.*

Дере голову, як попова кобила. *Пир.*, [*Бер.*].
Через (1) губу не плюне. *П.*, *Прав.*, *Ниж.*, *Лів.*

(1) И через. *К.*, *Л.*

Кива головою, неначе кобила в Спасівку. *К.*, [*Рад.*, *Зал.*].— Кива, як кобила. *Бр.*
Чи дурень, чи пишен, чи в дурного зімовав! *Ст. Зб.*
2480. Чи ялося свиням на росу ходити! *Пр. в Ст. Зб.*
Взявся під боки, та й думає, що пан. *Збр. Шей* — Хвертом попід (1) боки взявся. *Проск.*

(1) у. *Гр.*

Ходить, як индик Переяславський. *К.*
Похожає (*або:* Ходить), як пава. *Прав. Ниж.*, *Лів.*, *Зап.* *(I, 147)*.
Оце сіла — так як та рахмистриня. *Бер.*
Ото, яки великий пан. *Пир.*, *Н.*
Се він на одну пиху тільки зробив. *Не.*
Се тілько панська пиха.
Набрався панськоі юхи. *Ном.*
Величаєцця, як заяць хвостом. *Проск.*
Надарив Бог зайця хвостом!
2490. Завеличався, як Жид на родинах. *Ст. Зб.*
Величаєцця, мов попадя на весіллі. *Пр.*, *Лох.*
Величаєцця, мов сучка в човні. *Ш.*, *Х. Зб.*
Величаєцця, як куций бик в череді. *Проск.*
Величаєцця, як свиня в борлозі (1) (барлозі). *У.*, *К.*

(1) в болоті. *Зв.*, *Проск.*, *К.*, *Х.*, *Хар. Зб.*

Величаєцця (1), як порося на орчику (2). *Зап. (I, 147)*.

(1) Росходивсь. *Ёвх.* (2) як свиня на орчаку. *Н.*

Величаєцця (1), як чумацька воша (2). *Не*

(1) Звеличивсь. *Гат.* (2) нужа.

Величний, як жидівський патинок. *Пир.*
У хмару заходить (заносицця розумом, величаєцця; иноді нахід буває). *Ск.*
Дмецця, як жаба проти вола. *Л.*, *З.*
2500. Дмецця, як жаба на лопуху. *Бер.*
Дмецця, як пузирь на воді. *Ст. Зб.*, *Гл.*
Надувся, як вош на мороз. *Ил.*
Дмецця (1), як (2) шкурат (3) на огні (4). *С.*

(¹) Бодрицця. *К., Хар. Зб.;* Бадёрицця. *Рад.;* Величаєцця. *Пир.;* Вертицця. *Кан. Зап. (I, 147);* Крутицця. *Кон.;* Шкверецця. *Рад.;* И гнецця и дмецця. *Гат.;* Пнецця. *Бер.;* Жецця. *Гр.* (²) мов. *Кан., Пир., Хар. Зб.* (³) шкураток. *Х.;* шкурлат. *Зв., Проск.;* шкурка. *Бер.* (⁴) вогні. *Проск., Бер.;* жару. *Рад.;* жарках. *Гат.*

Надувсь (¹), як лопух на огні (²). *З.*— И гнецця, и дмецця, як лопух на жарках. *Гат.*

(¹) Дує ся. *Проск.* (²) вогні.

Дуєсся як легке в горшку. *Проск.*
Дмись не дмись, волом не будеш. *Коз.*
Нехай дмецця, аж розідмецця. *Бр.*
Хизуєцця, неначе на пристяжці. *Не.*
Пнуцця, як грішні душі до пекла. *Кул.*
2510. Чваницця, як дурень латкою. *Гат.*
Чваницця, наче тая кобила, що віз побила. *Бр.,* [*Лох.*].
Штё та па штё! *Ном.,* [*Ос. 3 (X. 101)*].
Вдає, як кінь порожнёю торбою. *Евх.*
Як би ёму довгий хвіст, то сам би собі боки повідбивав. *Х. Зб.*— Як би хвіст мав, то б усім людям боки пооббивав (сімоязишному так приказують). *Бр.*

(¹) то б собі боки пооббивав. *Рад.*

Я то не я (¹), попова свиня. *Пр., Н.*— ... дайте корець браги. *Гл.*

(¹) Не я то я. *Кон.;* Я не я. *Л.;* Не я, то. *Рад.* Не я, так. *Ал.*

Нема — як та попова свиня. *Бр.*— Нема понад попову свиню. *Проск.*
Нема над ню и над війтову свиню. *Ил.*
Ось то ми! *Лист. (II, 13).*
Нема в світі над ми! (¹) *Ном.*— ... що надми-надми, та й пусти.

(¹) понад нас. *Проск.*

2520. Наше тільки й добре. *Пир.*— Тільки наше й хороше. *Кулж.*
Наше все славно. *Ст. Зб.*— ... наше и óстро, наше и велúко. *Пр. в Ст. Зб.*
Як би не ми, то б ви вдома не були (*або:* як би не ви и не ми, то б ми тут не були). *У.*
Без мене и хліб ся не змеле. *(Кам. п.). Руд.*
Знайте наших! *Кулж.*— Знайте нас! ми — кислиці: з нас квас. *Гл.*

Осе ж и я — що хорошеє имъя. *Ст. Зб.*

Не пили, я к обідні йду. *Черн.*

Гетьте, йду! *Кр.*

Гумене, ну мене! бо я подорожня (як хто виставля себе дуже). — *Зв.* — Гумене, гумене, я приїжджа. *Кр.*

Е, вона мосціва (пендючлива). *Кр.*

2530. Вáшеський панич (що на *вашець* гне — гордовитенький).

И святи (¹), й багати! *Черн. г.*

Ні приступу до їх! — (¹) И сити.

И в казці не сказати, що він брідить. *Пр. в Ст. Зб.*

На що сяя чвань поросяча! *К.*

Хоч денежка в каптані, та на сто рублів чвані. *Гл.*

Тенетки нема на хребті, а ще бач! *Ном.*

Пихи на три штихи. *К.*

Злидні без пихи не живуть. *З., Кох.*

Перше коло чобіт ходив, а теперки не знає, як в них ступати. *Ил.*

У свого батька й хлів зачиняв, а в нашого не хоче й хати. *Л., Пир.* — Твій батько и хлів зачиняв, а ти не хочеш и хати причинити. *Пир.*

2540. Ні пава, ні гава. *Гат.*

Толкуй бала (¹), вона плахти ткала. *Ш.* — Балакай, бабо, дещо: вона плахти тче. *Не.* — Нехай вона плахти тче. *Гр.*

(¹) Толкуй. *Коз.*

Коли б не Опанас, не було б тут и нас. *Гл.*

Ні приступу! *Пир., Х.* — Ні підступи до ёго! *Пир.* — Без ломаки (¹) до ёго ні приступ! *Л.* — Без друка й не приступу! *Кр.* — Без друка не приступай! *З., Пр.* — До ёго не приступу без кійка! *Пр.*

(¹) Без дрюка. *Л.*

Куди вам! *Пир.*

Не томуй сонцем (не перебаранчай величацьця)! *Нос.*

Побраталась свиня з пастухом (як хто дме губу, щоб до значніших). *Кан., К.*

Куди кінь з копитом, туди жаба з хвостом (¹). *Пир.*

(¹) з клішнею. *З., Кр.*

Коваль коня кує (¹), а жаба й собі ногу (²) дає (³). *К., Лох.*

([1]) Коня кують. *Проск., Пир., Кон., Ст. Зб., Евх.* ([2]) клешню. *З.;* лапу. *Бр., Евх.* ([3]) наставляє. *Бр., Проск.;* підставляє. *Зв., Ст. Зб.;* тиче. *Кон ;* дере. *Пир.*

Ворона, ворона! и де ти літала, що в царський двір попала. *Новг.*

2550. Не літай, ворона, в чужіі хороми.— Не літать вороні у панські хороми. *Ш.*

Не дивись високо, бо запорошиш око. *Збр. Лаз.*

Не несися ([1]) високо, бо низько сядеш ([2]). *Збр. Лаз.*

([1]) Не літай. *Пир., Зал.* ([2]) впадеш. *Пир.;* бо погано низько падать. *Зал.*

Високо літає, та низько сідає. *Зв.*— ... летів, а низько сів. *Проск.*

Хто високо літає, той ([1]) низько сідає ([2]). *Об.*

([1]) часом. *Яц.;* то. *Рад.* ([2]) сяде.

Як не летіло — та вдарилось! *Ш.*

Як упав, то й пропав. *Зал.*

На жито орали, та й гречки не має. *Черн., Ос. 3 (IV, 24).*

Не видали! *Пир.*— От не видали! *Пр.,* [*Бр.*].

Не вклонюсь багачу, бо сам хліб молочу. *Гат.*— Наплюю я багачу, коли хліб свій молочу. *Пол.*— ... багачу, свою копу молочу. *Гл.*

2560. Теє, що ХВАЛИЦЦЯ, то він лучче маєцця, як теє, що не хвалицця. *Бр.*

Власна хвальба не платить.— Похвали з власноі губи не поплачує. *Ил.*

Ледачая хвала сама себе хвалить. *Бус. (Вор. г.).*

Гречана каша сама себе хвалить. *Лів.*

Хто ся сам хвалить, той злих сусід маіть. *Ил.*

Хвали чуже — своє и без похвáлок ([1]) добре. *К.*

([1]) без похвалу. *Бер.*

Погана та дівка, що сама себе хвалить. *П., Прав. Ниж., Лів.*

Робота сама за себе скаже. *Кр.*

Добре само ся хвалить, а злоє похвали не годно. *Ил.*

Дочку мати хвалила— поки з рук звалила. *Евх.*

2570. Хороша дочка, як матка хвалить (як би хто збоку похвалив)! *Черн.,* [*Б.*].

«Чия справа?» — «Війтова!» — «А хто судить?» — «Війт»! *К.*, [*Ил.*].

Хвастливого ([1]) з багатим не розбереш ([2]). *Пир.*— Багатого з хвастливим не роспізнаєш. *К.*

([1]) Хвастуна. *Ёвх.* ([2]) не пізнаєш.

У мене чого-гого не купити. *Ил.*

В нас и без гостей так. *Бр.*

Мій верх и заткало (моє зверху). *Ёвх.*

Мъясом хвалицця, а воно и юшки не іло. *Бр.*

Тілько піръя, а мъясо чуже (хваста позиченим). *З.*, *Пир.*

Казав Циган: «Нема ні в кому правди тільки въ мені». *Л.*, [*Бр.*, *Прав. Ниж.*, *Проск.*, *Кор.*].— Нема ні в кому правди — тільки в мені трошки. *Рад.*

Тілько людей, що Хома в церкві. *Новг.*

2580. Умер Хома — й добра нема. *Не.*

Хвали мене, губонько, бо як не похвалиш, то я ([1]) тя роздеру. *П.*, *В.*

([1]) роте, а ні, то. *Г.*; мя губко, бо. *Проск.*

Про свято держав, та у будден сказав. *Рад.*

Тебе и на собачі улиці хвалять. *Кон.*

Про тебе и в шпиталях шепчуть. *Кр.*, [*Кон.*, *Коз.*].

Що ти хвастаєш, и старці в шпиталях сміюоця. В старовину рідко де не були по селах шпиталі для слабих, убогих, калік; держались вони громадським коштом. *Зап. о Мал. Я. Марковича, I, 1799.*

Тебе и та (свиня) хвалила, що по городу ходила. *Ил.*

Не одна баба горо́д згородила (« може дід хоть кілля бив». *Черн.*) *К.*, *О.*

Хвіц-міц, не буде з того ніц. *Проск.*

Бачили такого штирка (живчика-хвастуна). *Сл.*

Біга ([1]), як ([2]) курка ([3]) з яйцем. *З.*, *Л.*, [*Дуб.*, *Бер.*, *Кон.*].

([1]) Носицця. *О.*, *Ис.*; ([2]) неначе. *К.*, *Рад.* ([3]) квочка. *Пр.*, *Лох.*

2590. Розносивсь, як чорт з бубном. *Ёвх.*

Розносивсь ([1]), як з писаною торбою. *Лів.*, *Сл.*

([1]) Носицця. *Л.*, *Кр.*

Носицця, як дурень ([1]) з ступою. *Прав. Ниж.*, *Лів.*— ... писаною торбою. *Ск.*— ... писанкою. *Бр.*, *Зв.*— ... довбнею. *Зв.*— ... латкою. *Гат.*— ... баба з ступіром. *Ил.*

(¹) чорт. *У.; баба. Проск., Евх., Збр. Шей.*

Носицця (¹), як кіт (²) з оселедцем. *Проск., [Бер., Рад.].*

(¹) Возицця. *Евх.* (²) кішка. *Пр.*

Носицця (¹), як кіт из салом. *П., Прав. Ниж., Лів. [Проск.].*

(¹) Возицця. *Рад., Пр., Лох.*

Не видав Гриць нагавиць: то ся вбірає, то розбірає. *Ил.*
Тішицця (¹), як Жид паршами (²). *Кан., К.*

(¹) Цяцькаєцця. *Евх.* (²) пархами. *Евх., Ил.*

Не вважайте, люде добрі (¹), що я швець: говоріть зо мною (²) як з простим (³). *Бр.*— Чуєш, говори зо мною, як з простим, а не думай того, що я швець. *Не.*

(¹) Не вжахайтеся. *І. Бр.;* Не потурай. *Бр., Проск.;* Не думай. *Коз.* (²) говоріть. *І. Бр.;* говори. *Бр., Проск., Коз.* (³) з простим чоловіком. *І. Бр., Проск ;* до простого. *Бр.*

Хто хвалицця, той каіцця. *Новг.*
Хвалящому и Бог не помагає. *Новг.*
2600. Не хвались, та (¹) Богу молись. *Кор., Бат., Біл., Чор. Рад. (189).*— Не хвалися та (²) Богу молися. *Павлг., Ст. Зб.*

(¹) а перш. *Бал.* (²) перше. *Бал.;* тілько. *Бр. [Бер.],* а. *Проск.*

Не хвались, идучи на торг, а хвались, идучи з торгу. *Прав. Ниж., Лів.*
Не хвались, як идеш в поле, а хвались, як идеш з поля. *К.*
Наперед (¹) невода риб (²) не лови (³). *Ст. Зб.*— Не квапся против невода рибу ловити. *Бр.*

(¹) Поперед. *Зв., Кр.;* Перед. *Кан., К.* (²) рибки. *Рад.;* рибкою. *Бер.;* рибою. *Евх.* (³) не имати. *Пр. в Ст. Зб.* не лапай. *Проск.;* не хвались. *Ст. Зб., Евх.;* не хватай. *Рад.*

Не продавай вовка, аж го забъєш. *Ил.*
Не остри ножа, доки сь не зловив барана. *Ил.*
Не стріляй наперед. *Ст. Зб.*
Не кажи *гоц* (¹), поки не (²) перескочиш. *Г., Лів., Сл.*— Не перескочивши річки, не кажи *гуп. Пол.*— Тоді скажеш *гоц,* як вискочиш. *Лів.*

(¹) скок. *Сівер.* (²) доки не. *П., Прав. Ниж., Проск.;* аж. *В., Прав. Ниж.;* покуль не. *Сівер.*

По Божому гречка родить (як хто загадує наперед...). *Пир.*

Товкач муку покаже (не хвались наперед). *Нос.*

2610. Ще не зловив, а вже скубе. *Проск., [Ил., Ст. Зб.].*— Не піймав, та скубеть. *Ст. Зб.*— Не скуби, поки не зловив. *Рад.*

Раз лучилось робаку на віку, та вже й га! *Дуб.*— Трахвилося хробаку раз на віку влізти въ моркву. *Проск.*

Дивися, який кінець буде. *Проск.*— Смотри кінця кожній справі. *Ил.*

Коли ще косовиця, а ми вже сіно возимо. *Ёвх.*

Де теє ще у Бога літо, а він вже (¹) косу клепа. *Лох.*

(¹) а він о Різдві. *Пир.*

Пъє на вовчу шкуру. *Г., П.*

Теля каже *будь ласкав*, а тут уже и з довбнею. *Ш.*

Де ще у Бога теля, а він з довбнею вже носицця! *Л., [Зв., Пр., Б.].*— Теля де, а він уже из довбнею бігає (¹). *Бер., [Проск.].*— Ище теля в пузі (²), а він уже и з довбнею. *Гр.*

(¹) играє. *Рад.* (²) в гу...і.

Помаленьку, бо спинку зломиш! *Ном.*

А бо ще: «А не сідай, а не сідай!.. бо спинку зломиш!» То Циганчята хвалились, як вони їздитимуть верхи на теляті, що колись буде; а старий Циган почув, та й почав їх чухрать, так приговорюючи.

Де той у Бога Великдень, а він уже из крашанками! *Не.*— ... уже й з пасками. *Дуб.*— ... човпицця. *Зв.*

2620. Хрестять люде, хоч ся ще не уродило. *Ил.*— Тое христи, що родицця. *Ст. Зб.*

Не зарікайся всёго робити, тілько свого уха вкусити. *Ил.*

Буде й Лях, як Русин (каже чванливому)! *Б.*

Славні бубни за горами, а прийдеш ближче — собача шкура. *Гл.*— ... горами, а зблиска — шкуратяні. *Збр. Шей.*— Славен бубен за горами. *Ст. Зб.*— ... бубон за горами, а близько — як коробка. *Збр. Лаз.*

Не все то золото, що блищить. *З., Л., Пир.*

Твоя слава велика: сім сіл — один віл. *Збр. Лаз. (з Кобр.).*

Був колись дворянин, та чорт имъя перемінив. *Нос.*

Як хто каже, що він колись був он-що!

И носе Солосі! *Нос.*

Як на досаду кому хвалицця чим, то так кажуть: и добре, мов, ёму!

Убий — та й виграй *Рад.*— Убий, та й виграй — умри та й ожениса. *Мат.*

Як що неправедно.

УПЕРТИЙ гірше свині. *Проск.*— Уперта, як свиня. *Бр.*
2630. Вперта (1) коза вовку користь. *Нос.*

(1) Упірна. *Ог.;* Вередлива, *або:* Упряма. *К.*

Упряме теля вовку користь. *О., Ст. Зб.*
Упертий, як Русин. *Ил.*
Шия товста (непокірливий, apgaт, ситий). *Нос.*
Чи бачив хто з чорта мъясо? чорта в укріп, а чорт утік. *Бр.*
Хоч гавкай на ёго — нічого не вдієш! *Бр. [Пир., Б.]*.
Хоць заріж, то не хоче! *Проск.*
Хоч кременем ухо ріж, так затявся! *Кан., К.*
Хоч камінь на шию, та в воду. *Ёвх.*
Хоч ёму кіл (1) на голові теши! (2) *Пол., Лів.*— ... такий! *Кон.*— Хоч и кілля теши на голові. *П., Прав. Ниж., В.*

(1) клин. *Бр., Зв.* (2) городи. *П.;* бий. *Бр.*

2640. Хоч стріль ёму въ очі. *Зв., Л.*
Хоч из гармати стріляй (не почують, не злякаюцця, не послухають). *Пир.*
З гармат не злякать (Іі не то що,— з...). *К.*— Хоч стреляй у нёго («хоч що хоч! хоч стреляй у нёго, а воно тількс очі витрищить на тебе та дивицця: таке угóрне — хрестянин такий — угорне таке...»)! *Бр.*
Еге! так як на пеньку став. *Прав.*— Як на пень зъіхав. *Пир.*
Хоць вогню до нёго прикладай (тверде, запекле таке)! *Проск.*
Вовка (1) в (2) плуг, а він (3) к чорту (4) в луг. *Пир.*

(1) Ёго. *Пр., Ёвх.* Ти ёго. *К.;* Чорта. *Р.* (2) веди в. *Рад.;* вернеш у. *Ёвх.* (3) а воно. *Пр., Ёвх.;* а чорт. *Р.* (4) дивицця у. *Рад.;* глядить у *Ст. Зб.;* до чорта у. *Павлв.;* собі в. *К.;* у. *Р., Ёвх.*

Ёго к лісу, а воно к бісу. *К.*— Ёго тягни до ліса, а він лізе до біса. *У.*

Ти ёму плюй въ вічі, а він каже — дощ ([1]) иде! Лів.— Хоч води лий у очі, то скаже — дощ иде ([2])! *Ст. Зб.*— Плюнь ёму в вічі, а він каже — «ще ж двічі». *Гат.*

([1]) тепленький дощик. *Р.* ([2])

Піп з крестом, а чорт з хвостом. *Ёвх.*

Піп своє, а чорт своє. *Об.*— Піп своє править, а той — убий ёго, сила Божа,— своє править! *Бр.*

2650. Піп у дзвін, а чорт ([1]) в калатало ([2]). *Бр.*— ... в клепало, та й каже, що ёго голосніше. *Проск.*

([1]) а дідько. *Бал.* ([2]) в соломъяник. *К.*

Бог Боговоє, а біс бісовоє. *Ст. Зб.*

Ёму те ([1]), а він своє. *Кулж.*

([1]) Ти своє. *Пир.*

Хоч тюкай ёму, а він усе таки своє. *Кон.*

Хоч ёму губки ([1]) дай! *Зв., О.*— ... а він все своє ([2]). *Б.*

([1]) чорта. *Рад., Пр.* ([2]) меле. *Бр.*

Ёму слово, а він сто. *Кулж.*

«Стрижене!» — «Голене!» *Зв., Кр., Черн.*— Ти ёму *стрижено,* а воно тобі *голено* ([1]). *Пр., Л.*— «Стрижено!» — «Голено!» — «Але ж стрижено!» — «Ні таки голено!» *Бр.*— «Таки бо стрижено!» — «Таки бо голено!» *Проск.*— «А голено?».— «Голено!» — «А стрижено?» — «Стрижено»! *Пер., Ил.*— «Кошено!» — «Стрижено!» *Сл.*— Острижене ([2]), а не кошене. *Ёвх.*— Стрижене, а не смажене.

У жінки з чоловіком спорка вкоілась: він каже *голено,* вона — *стрижено;* вже він ii и бив, и чого не робив,— хоч що-хоч! Ну, каже, коли так,— и повів ii топить; так и тут тиеї ж! А як уже вершки зплили, що не можна більш казать,— висунула руку з води и двома пальцями, мов ножницями: стрижено, мов... У Чернігові сливуть, що ніби се у р. *Стрижні* було и що ніби од того и мення ii пішло.— ([1]) смалено. *Пер.* ([2]) Голене.

Е ні, Галонько! *Кон.*

Ёму кажу *тату*, а він каже *кату! Л., Кр.*

Ій кажеш *овес*, а вона каже *гречка. Кон.*

2660. Як у вас, такъ и у вас кабан завъяз. *Кон.*

Затвердила сорока Якова, та все ([1]) одно про всякого. *Лів.*— Поймала, як сорока Якова.

У панів.— ([1]) Якова. *Кр.*

З тобою ходити, як з туром водитись (як з бованом). *Бр.*

З тобою водицьця, як з лихою годиною (на лукавого вола и д.). *З., Л.*

Як з биком бицьця, а все молока не добицьця. *Кр.*

Як з тобою толкувать, то треба ночувать. *Кр.*

З ним не виведе справи и той, що у болоті. *Збр. Шей.*

Не слуха, все своім богом робить. *Бр.*

И мій батько до церкви не ходив, и я не піду. *Чигр.*

Що буде, то буде, а горілки пить не покину. *Кр., Ч.*

Спорицця, як за батьківщину. *Гр.*

2670. И ([1]) до сто баб не ходи (спорливе на́лихо)! *Х.*

([1]) Хоч и.

Злодія на шибиницю ведуть, а він ще каже, що не винен. *Проск.*— Злодія вішати ведуть, а він своім ділом не признаєцця, та оправдаєцця, яко би невинен. *Ст. Зб.*

НАРОВИСТА, як кобила. *Зал.*

Хороша ягодка. *Нос.*

Вродила мама, що не прийма и яма. *Хар. Зб.*

И не говори накриво — вона зараз на цабе. *Кон.*

ВЕРЕДУЄ, як у греблі біс. *Гат.*

Мосіднзовови мухи в носі (вередливий). *Дуб.*

А ні вбий, а ні влий. *Ил., У.*

И так, и сяк, а все не так. *У.*

2680. Хоч гірше, аби инше. *Пир., Пр., [Кан., К., Рад., Х.]*.

Хоч того самого, аби в другу миску. *Б.*

Нехай книш, аби не паляниця. *Бер.*

Все недогода бабиній дівці! *Ил.*

Ёму як не те, такъ и в голови ([1]) низько. *Пир.*

([1]) Тобі як не лаяцьця, так и в головах. *Євх.*

Дай того, чого нема. *Х.*

Най тобі ся того не бажить, чого ся дома не держить. Збр. *Шей.*

Хоць душею ригни, а дай. *Бр., Проск., Дуб.*— Хоч тхни, та дай. *Сл.*— ... тхни, та роди. *Рад.*

Знає, та вередує ([1]). *Ст. Зб.*

([1]) В рукописові перш було написано *вродує*, а потім поправлено *вередує*.

Телись, ялова, давай молока! *Кан., К., Ёвх.*

2690. Хоч ригни! *Л., Кон.*— ... а лізь. *У.*

Хоч из-за нігтя виколупни, та дай. *Ном., [Кон.].*

Забажав неначе перед смертю. *Рад., Полт., Л., О., [Бер.].*

Нічого ([1]) не роби, тільки ([2]) Пилипа жени. *Проск.*

([1]) Ніхто. *Ил.* ([2]) лише.

Те наде, що ваде. *Гат.*

З ним ні стій, ні погоди. *Ил.*

Е, сій дитині до схочу́. *К.*

Як схоче, то й на гору повезе ([1]), а як не схоче, то и з гори не спустить ([2]). *Л., Пр.*— Як схоче, то и на гору скоче. *Коз.*— ... а якъ не схоче, то й з гори не звезе. *К.*

([1]) потягне. *Бр., Ст. Зб.;* виіде. *Бер.;* злізе. *Рад.* ([2]) незъіде. *Зв., Бер., Х.;* не потягне. *Ст. Зб.;* не спустицця. *Рад.*

Як кого схоче, на ногах поставить, а кого з ніг звалить. *П., Прав. Ниж., Лів.*

Вам хоч голову пробий, то не вгодиш. *Зап. (I, 146), Кон.*

([1]) розбий. *Пир.*

2700. Дав ([1]) яечко ([2]), та ще й облупи. *С.*— Ему облупи, та ще й ([3]) у рот положи. *Лох.*

([1]) Дай. *Зв., Проск., Б., О., Сос., Кр., Гр.;* Дай лежню. *Рад.;* Подай. *Коз.* ([2]) єечко. *Зв., Рад., Б., К.;* ієчко. *Кр.* ([3]) Облупи ейце, та ще. *Бер.*

Де піде Тера, все ій гірка вечера. *Ил.*

Не гнівайся жона, коли в комори міх пшона. *Ж., Бер.*

«Мало пирогів!» — «Та іж, сучий сину,— отам на печі!» — «Еге!, я не хочу! я думав, що нема!» *Прав. Ниж.*

И раків не хочу́, и *чого иного* не могу. *Ст. Зб.*

И каші не хочу, и по воду не піду. *Бер.*

Чи роби, чи ходи, а мені догоди. *Гат.*

Не хочу... дай сюда!.. не треба здаецця. *Ил.*

Бий кота, не бий кота! *Нос.*

Сип борщ, клади кашу, подай пить. *Не.*

2710. И вдома мене не лишай, и в поле не бери. *Бр.*

И не стямисся ([1]), відкіль вітер повіє ([2]).

([1]) И не вгадаєш. *З., Коз.* ([2]) повіне. *Коз.*

Сім ([1]) пъятниць на тиждень. *Прав.*

(¹) У тебе десять. *Евх.* (²) неділю. *Лів.*

На десяти голях не вішайся. *Ст. Зб.*

Де літував, там було и зімувати.— Де хто літував, той там и зімує. *Ил.*

Вода в решеті не встоіцця. *Бр.*

В ёго честь до завтра. *Черн.*

Та ви ладо́м кажіть (певно). *Л., Пир.*

Або хрести, або пусти. *Ёвх.*

Грай, або гроші вертай. *Зв., К., Пр., Гр., Руд.*— Або грай (¹), або гроші 'тдай (²). *Об.*

(¹) грайте. *Збр. Шей.* (²) вертайте. *id.;* віддай. *В.;* виддай. *Проск.*

2720. Або пий, або ся бий. *Ил.*

Або вішайте, або пускайте. *К., Кан.*

Або світи, або вон лети. *Ст. Зб.*

Чорти ёго батька знають, де він оре и куди ёму істи нести. *Черн., [Гр.].*

Що въ Бога день, усе голову ість. *К.*

Жує мені голову. *Ном.*

Ість (¹), як ржа залізо. *Лів., Ст. Зб.*

(¹) Так гризе, так гризе. *Рад.*

Воду з мене варить. *К., Пир.*— Вередливе, тільки воду варить. *Коз.*— Виварив з нёго воду. *Ш.*

Не тільки що, але и зелізо зъіздицця (*або:* зітрецця). *Проск.*

Як по душі дере. *Л., Ст. Зб.*

2730. Як кожухом по печі. *Ёвх.*

Як по шиі пиляє. *Ст. Зб.*

Попотурчи, туркоте! *Б.*

Не пиляй мене тупим, та ріж гострим. *Рад., Л.*— Не ріж гострим ножом, заріж мене тупим. *Бр.*

Не пуши, головки не суши. *Ил.*

Не ворчи, як Бардак, ні на кого. *Ст. Зб.*

Воркотня, та не щодня. *Нос.*

Таке ВЪІДЛИВЕ, що возьми та прямо и наплюй ёму серед лоба. *Ос. 4 (III, 31).*

Не з біса хлопця, а яке уідливе (¹). *Ном.*

(¹) Зъідливе. *Бр.*

Свиня квічить, а в пліт лізе. *Ил.*

2740. Унадився, як свиня в моркву. *Прав. Ниж., Лів.*

Уівсь, як свиня в молот. *Лів.*
Як ти мені осточортіла. *П., Пир., Кон.*

(1) очортіла. *Кон.*

Оце пристав! наче вош до кожуха. *Коз.*
— Держицця (1), як вош кожуха (2). *П., Прав. Ниж., Лів.*— Як вош до кожуха. *Кулж.*

(1) Ціпляєцця. *Гр.* (2) за кожух.

Причепився (1), як репъях (2). *Лох., Пр.*— Мов репъяхом (3) взявся. *Проск.*— Взявсь, як репъях кожуха. *Євх.*

(1) Взявся. *Бр., Ж.;* Ухопився. *Зв.;* Упъявся. *Х.;* Привъяз. *Павлг.;* Держицця. *Пол., Лів.;* Ухвативсь. *Л.;* Узявся. *Кр.* (2) репъяхом. *Бр., Л., Кр., Х.* (3) Так репъяхом и. *Збр. Лаз.*

Учепився, як гріх села. *Ил.*
Вчепився, як злидні бондара. *Проск.*
Чіпляєцця (1), як сліпий до плота (2). *Бал.*

(1) Прилип. *Проск., Бер.;* вчепився. *Проск.;* привъязавсь. *Зв.* (2) до тину. *Бер.*

Привъязавсь, як москаль. *Кр.*
Пристав (1), як смола. *Прав. Ниж., Пол., Лів.*— Смолою причепився. *Бр.*

(1) Привъязалась. *Кон.*

2750. Прилип до мене, як шевська смола до чобота. *Ос. 10 (V, 48).*
Прилип, якъ сліпий до тіста. *Ил., Павлов.*
Прилип, як до Гандзі Пилип. *Гат.*
Якъ пъявка впивсь. *Кр.*
Не здоровкайсь, коли ніхто тобі не кланяєцця. *Бр.*
Лізе, як сатана. *Бр.*
Лізе в очі, як сновиґа. *Проск.*
Лізеш слётóю. *Л., Пир., О.*— ... як слота. *Проск.*— ... Як слюта у очі лізе. *Ст. Зб.*— Не лізь в очі, як слюта. *Кр.*

«Слёта — мокрий сніг иде.» В Лубенщині, мокрий сніг (мовлячи огулом, непогодь) — *слёта, слётою* (зупинка над *ё*), а *слётá слётою,*— ніби щось инше. *Ном.*

Лізе (1) в вічі, мов (2) оса. *Павлг., [Проск., Х.].*— Лізе (3), як (4) оса. *Рад.*— Як оса. *Кон.*— Оце! так як та оса межй очі летить. *Бр.*

(1) Сичецця. *Пир.* (2) наче та. *Зв.* (3) Налазить. *Бер.;* Присикавсь. *О.* (4) Уілася, як та. *Лів.*

Лізе сліпицею. *Пир.*— Так сліпмя и лізе. *Кр.*

2760. Що хоч кажи! *Пир.*— Що ёму казати (**як лізе в вічі**)! *Рад., X.*— Ну що ёго казать! *Пр., Пир.*

Як сліпий овад! *Л., Пир.*

Став мені сіллю в оці. *Бр.*

Став мені хріном у носі. *Г., П.*

Але ж дався він ([1]) в знаки! *Ном.*

([1]) Але вже він удався. *Рад.*

Він мені у печінках сидить. *Пир., [Ёвх.]*.

Усвиріпився ж мені — ніщо пекло сатані. *Бр.*— ... ніщо трясця вранці. *Не.*

Допекла гірш од ([1]) сирої каші. *Л.*

([1]) Пропекло горш. *Ст. Зб.*

Канюкою сидить. *Ж.*

Ото канючить! *Пир., Л., Хор., З.*

2770. Пищить, як каня. *Ил.*

Не тра стару клопотати: стара знає, кому дати.

«Ти, Гандзю, сама знаєш,— на що ж мене ще питаєш?» — «Тим, не жичу тобі лиха,— роскажи, будь ласкав, зтиха!» *Бр.*

Нагадав ([1]) козі смерть. *Ск.*— ... а коза «мекеке!» ([2]). *Не.*

([1]) Згадав. *Бр.* ([2]) вона й мекетае. *Новг.;* а коза й мекече. *Гад.;* то й сам не рад будеш. *Лох., Пр.;* вона що ступить, то й треть. *Пир.;* що ступить, то й п...ды! *Л.;* а коза п...дь. *Зал.*

Як тіі ж, так тіі! *Пир.*

Як коржа, так коржа! *З., Л., Пир., Кр.*— ... як спечемо, так и дамо ([1]). *Лів., Павлв.*

([1]) як спечу, то дам. *Бр.;* спеком, так дадом. *Новг.*

Таке уідливе. *Пир.*

Не стій ([1]) над моєю душею! *Лів.*

([1]) Чого ти стоіш. *Бр., Л.*

Та вже сиди, не сиди, то нічого не випросиш. *Проск.*

Оце! як накупились! *Пир., Л.*— Ото накупились! *Л., Павлг.*

2780. Оце! неначе та орда. *Ном.*

За людьми и хата не згорить (докучають). *Пир.*

Приший хвіст! *Гр.*— Приший-кобилі-хвіст! *Коз., Кр., [Бр., Проск.]*.— ... а в кобили и свій є. *К., Рад.*— Пришийхвіст-кобилі ([1]). *Лів.*— ... як обирвецця, то далеко опинец-

ця. *Л.*— Причепить кобилі білий хвіст. *Кулж.*— Причепи кобилі хвіст. *Ил.*

(¹) Кобилій. *Ст. Зб.*

Ходить, як корова за тилям. *Проск.*— ... як теля з коровою. *Г., П.*

Як хвостик, позаду бігає. *Пир.*— Хвостиком біга. *Зв., Пир.*

Очепилась, як хвіст. *Бер.*

Стримлять, як більма, на о́чах. *Полт.*

Без Гриця (¹) и вода не освятицця. *Об., Руд.*

(¹) Ювихма. *Ст. Зб.;* нёго. *Л., Н., О.*

Де не посій, то вродицця (¹). *К., [Бр., Зв., Проск., Бер., Пир., Б.]*.— Тебе де не посій, то вродисся. *Л., [У., Павлг.]*.— Ти вродисся там, де тебе не посіяно. *Проск.*

(¹) виросте. *Рад.*

Кинь (¹) мене, Боже, де мене не треба. (²)! *Зв., К., Л.*

(¹) Встіби. *Ил.* (²) де мя непотреба.

2790. И чого б я ліз туди, куди не треба! *Ном.*

Не лазь там, де тебе не треба,— так тобі треба! *Проск.*

На кого ПЕНЕЮ лізе — гірш ножа ріже. *Кл.*

Лучче ж пенному сіло на шию зложити, ніж бідних людей правдивих зводити. *Кл.*

Пеня московська. *Г., Лів., Сл.*— Оце привъязка (¹), як московська пеня! *Б., Кр.*

(¹) Оце пристав. *Кр.*

За лучинку найде причинку. *Бр., Кр.*

Не з сива [сіва?], не з дива. *Гат.*

Відхрестисся від дідька, а збудесся гріха. *Ил.*

Як гріх на души! *Об.*

Куди ти, очмано, лізеш! *Проск.*

2800. Геть, сатано! *Кон.*

Одчепись без шага! *Пир., Л.*

Одчепись од мене — глянь на Бога. *Рад.*

Візьміть одчіпного! *Кон.*

Нападись (¹) на кого багатшого! *Л.*— ... то й шаг дасть.

Кон., [Лох., Кр., Евх.].— ... чи не дасть хто копійки, або шага. *Рад.*

([1]) Одчепись од мене та нападись. *Пр.;* Відчеписяl нападися. *Пир., Зв.;* Надпади. *Кон.;* Нападіцця. *Кор.*

Відчеписи, напаснику, я не була на празнику. *Ил.*

Од чорта одхристисся, одмолисся, а од ёго, дурня, и ло̀макою не одибъєсся. *Рад., Л.*— Від чорта бим ся відхрестив, а від тібе ні відхрещусь, ні відмолюсь. *Проск.*

А ні ёго відмолитися, а ні ёго відхреститися. *Ил.*

Нехай ([1]) тобі сто чортів ([2])! *Л.*— ... и сіра свитка.— Нехай сто бісів твоій матері! *Кон.*

([1]) Хай. *Кон., Л.* ([2]) бісів. *Пер., Зв.*

Пусти чорта в хату, то він и на піч залізе. *Л., Пир.*

2810. И ладаном не викуриш. *Лів.*

Плюнь на мару! *Зв., Пир.*

На твоє лихо зроблю. *Кон., Л.*— Зроблю тобі на пеню. *Л.*

На злість моій жінці нехай мене бъють. *Ил.*

Добре на мою жінку: нехай мене бъють.

Коли моя жінка така, то нехай свині борошно ідять. *Рад., Пир.*— ... жінка шельма, нехай ([1]) свині муку ідять. *Б.*

([1]) к...а, так нехай же. *Гр.*

Піду до церкви, але не буду молитися. *Ил.*— Піду вже, тату, до церкви, але чорта ззіси, щоб Богу молився. *Кан., К.*

Хазяйська курка комірницькій корові ногу переломила. *Бр.*

Не ([1]) по коню ([2]), та ([3]) по голоблях ([4]). *Лів.*

([1]) Не може. *П., Прав. Ниж., Кан., К.;* Не міг. *Проск.*; Не можь. *Ил.* ([2]) по коняці. *П., Прав. Ниж.;* по коневі. *Проск.;* Не попавсь мене. *Бр.* ([3]) та попав. *Бр.;* то. *Ил.* ([4]) голобля̀х. *Бр.; Проск.,* оглоблях. *Пол.;* голоблі. *Сл.;* кульбаці. *Ил.*

Як нема на кого, то на жінку. *Зв.*

2820. «Хто винен?» — «Невістка!» *Бр.*— «Хто се?».— «Невістка!» — «Та невістки дома нема?» — «Так плахта іі дома!» *Кон.*— Не невістка, так невістчина плахта. *Лів., Сл.*— Невістчина й плахта шкоду робить, бо невістки дома нема. *Л.*— Е, ніхто не зробив!.. Ен невістчина плахта ви̇́сить — то вона зробила. *Бр.*

На того вина, кого вдома нема. *Руд.*

Не гаразд — жінка ледащо: не зварить, не спече, коли нема що. *Ил.*

Нічим (¹) вовкові (²) блювати (³), так (⁴) ликами (⁵). *Пр.*

(¹) Немає чим. *Ил., Проск.* (²) вовк. *Ил., Пр.* в *Ст. Зб.* (³) смердіти. *Проск.;* с...ь. *Л., Новг.,* вовка рвать. *Гл.; Ил., Л.* (⁴) то *Ил.;* та. *Проск.* (⁵) ликом. *id.;* завертами (завертнями). *Новг.*

Нічим не візьмеш, так и кloччєм. *Сос.*

Як на пеню. *К., Пир., Гл.*— Як на ту пеню. *Пир.*— Так робиш, як мені на пеню. *Рад., Л.*

Або чорт, або Німець розбив. *К., Кан.*

СВИНЯ свинею. *К., Коз.*

Сіре, як той кнуръ сірий товстий! *Ос. 4 (III, 28).*

Свині хоч золотоє колце управ, а вона не пойдеть всадити лич у гумно, разві у що иноє. *Пр. в Ст. Зб.*

2830. Свиня полудня не знає. *Нос.*

Свиня не вірує (¹) в Бога — тілько в великого (²) стога. *Бал.*

(¹) не вірить. *К.* (²) але в.

Клапоуху (каплоуху) хоч родзинками годуй, а все буде клапоуха. *Вас.*

Убравсь, як свиня в ворох. *Гр.*

Не знає ні шти, ні пори (*або:* ні віри). *Бр.*

Не будь так, як попова свиня.

Не будь тім индиком (¹), що моркву риє. *С.*

(¹) свинею. *Бр.;* там. *Л.*

Куме, Андрію, не будь свинею! *Не* — ... як же мені не бути, що мене люде знають. *Ил.*— Андрею, не будте свинею, коли вас люде величають.

Сховай кепство на господарство. *Проск.*

Не вдавайся з апостолами за стіл. *Ил.*

2840. Куда ти вбрався на стіл з постолами. *Кан., К.*

Позволь собаці лапу на стіл покласти, то він и цілий втеребицця. *Кан., К.*

Посади (¹) свиню за стіл, вона й ноги (²) на стіл. *Лів.*— Пусти пса під стіл, а він дерецця (³) на стіл. *Проск.*

(¹) Ти. *Павлг.;* Пусти. *id., Бр., Коз.* (²) вона й лапи. *Коз.;* так вона й лапи. *К.* (³) він и ноги. *Ил.*

Сидить, як чорт на грошах в болоті. *Проск., [Ил.].*

Сопе, як ковальській міх. *Об.*

Розсілася як Решитилівська толока (Решетилівка м в *Полт. п.). Полт.*

Як собаці в зуби сунув. *Л., Пр. в Ст. Зб.*

Як собаці в корито. *Ст. Зб.*

Роспустився, як циганська пуга. *Ил.*

Рот без заворот. *Ном.*

2850. И дітки звичай знають. *Сл.*

Пришита тобі шапка на голові? (що в шапці). *Бр.—* Шапка не пришита. *Ст. Зб.*

Скинь шапку — теща глуха буде. *К., Пер.—* ... бо Бог у хаті. *С., Бр.*

В шапці правди немає. *Л., Коз.*

ЛИХИЙ (1) доброго не любить. *Ст. Зб.*

(1) Лихе. *Ил.;* Зле. *Бр.*

Як лихий чоловік, то не став и чорта.

Добрий пес луччий, як злий чоловік. *Ил.*

У злому зле й сидить. *Л., Б.*

Злий чоловік ні Бога ся не боіть, ні людей ся не стидить. *Сн.*

Не бійся чорта, а лихого (1) чоловіка. *Зв., Лів.*

(1) але злого. *Г.*

2860. Лихого чоловіка бійся, бо лихий чоловік переможе все. *Рад.*

Не звъязуйся з лихим зпершу, так и впослі бачить не будеш. *Коз.*

Од (1) ледачого (2) поли вріж та (3) втікай (4). *Рад., Л.*

(1) Від. *Бр.* (2) лихого. *Бр., Ст. Зб.* (3) врізавши. *Коз., Ст. Зб.* (4) втікати треба. *Ст. Зб.*

Лиха (1) искра (2) и поле (3) спалить (4) и сама (5) згине (6). *Рад.*

(1) Літа. *Зал.;* Зла. *Ил.* (2) Искра. *Ст. Зб.* (3) все поле. *Проск.* (4) спалила. *Ил.;* спале. *Зал.* (5) та й сама. *Євх.* (6) згасне. *Бр., Проск;* счезне. *Бр.;* счезла. *Ил.;* склизне. *Зв;* слизне *Зал.;* пропаде *Кон.;* погасне. *Євх.*

Ледачого не займай, сам себе не марай. *Пер.*

Ледачого держать — лучче не мать. *Коз.*

Од лихоі тварі в світі не втічеш. *Ш., Коз.*

Не можеш збути, як лихого шеляга. *Ст. Зб.*

Нема ліса без вовка, а села без лихого чоловіка. *Ил.*

Лихий лихом погибае.

2870. Ледачому (¹) всюди зле. *Бер.*— Ледащо, куда не повернецця, то всюди ёму зле.

(¹) Поганому. *Рад.*

Лукавому суком випре. *Кон.*

«Де ти, чорте, звик?» — «А в болоті!» *Прав.*— Де чорт любить? въ болоті! *Нов.*

На злее не учи нікого: и сам догадаецця. *Ст. Зб.*

Лихо коіти. *Прав. Ниж., Пол., Лів.*

Сила злого — два на одного. *Ст. Зб.*

Трудно, аби на добре вийшло, що из злих рук прийшло. *Ил.*

Не грій гадюки за пазухою. *Ст. Зб.*— ... въ пазусі, бо вкусить. *Л., Пр.*— ... гадини за пазухою, бо вкусить. *Зв.*— Гадини ніколи не грій за пазухою; бо як розигріеш, то вкусить. *Бер.*

Гадюка, хоч не вкусить, то засичить. *Рад., [Бр.].*

Крий, ховай погане, а воно ж таки гляне. *Гат.*

2880. Ото злиденник! *Проск.*

Руки білі, а сумління чорне. *Ил.*

Мале щеня, та й те гавкае. *Евх.*

Не з доброі муки и той (вижу) зліплен. *Ст. Зб., [Пр. в Ст. Зб.].*

Такий злий, аж в роті чорно. *Евх., [Зв.].*

Добрий собака, аж за кочергу хапаецця. *З., Пр.*— ... так аж за куцюргу хапае. *Бер.*

Та й зле (¹)! як зінське (²) щеня. *О.*

(¹) злюче. *С.* (²) зінське.

Я ёго знаю, як лихого шеляга. *Проск.*— Знаю, як мідний шеляг. *Черн.*— Знають ёго, як лисого. *Кан., К.*

Ёго всякий знае, як (¹) облупленного (²). *Коз., [Рад., З., Пир.].*

(¹) Я ёго пізна́ю, хоч. *О.* (²) облупляного. *Бер.*

И пес за ним не вие. *Ил.*

2890. Ёму (¹) й муха на заваді. *Зал.*

(¹) Тобі. *Евх.*

Дав Бог, та й чорт не візьме. *Кр.*

Мухи (¹) в носі. *Нос.*

Непевний.— (¹) Багато мух. *Кулж.*

И погляд у ёго не людський. *Л., Пр. в Ст. Зб.*
Хоч сук (¹), та злий (²) дух. *Б., Кон.,*

(¹) сух. *Пир.* (²) лихий. *О.*

Єсть и въ тебе блохи, та нікому вигнати. *Ст. Зб.*
Е, чоловік! чорт заволік. *К., Пир.*
Се ще тютя з поливъяним носом. *Нов.*
Зла личина. *Пир.*
Чуєш, в тобі дідько сидить. *Проск.*
2900. То Язя з пекла родом. *Ил.*
Єгипецька му́ма (про злих бабів). *Кр.*
Єгипецька баба. *Лів.*
Не медунку ведуть, та не медунка й в коноплях сидить (та злюща, а та ще гірша). *Рад.*
Хибнув у чорти́. *Лип.*
Скира на чоботи, язик на підошви. *Ил.*
Не ждати з тебе (¹) пуття. *Пав.*

(¹) Не буде з ёго. *Пир., Пр.*

Ой казали мені люде, що добра з тебе не буде. *Пир.*
Хоч у ступу всадіть, та пирогами годуйте,— все буде однака. *Зап. (I, 147).*
Великого роду, а псёго ходу. *Нос.*
2910. Ще-ще спереда, а ззаду на чорта походить. *Проск.*
Підкував дядька, підкуєш и татка. *Рад., Л., Пир.*
Дав Біг душу, як в грушу!.. во́лів би козу, то б и молока дала. *Ил.*— Вложив (¹) Бог душу, як в (²) грушу. *Проск.*

(¹) Уклав. *Бр.* (²) як у.

Мав Бог дать душу, та дав грушу. *Зв.*
Уклав (¹) Бог душу, як у пня (²). *Бер.*— Утулив Бог душу у пень. *Л.*

(¹) Утеребив. *С.;* Уліпив. *Рад.;* Вложив. *Б.* (²) у пень. *Л.;* у пень, та й каєцця. *С.*

Мав (¹) уродицьця (²) чоловік, та вилупивсь (³) чорт (⁴) *Пир.*— Мав вилупицьця чорт, та півні заспівали — вилупився чоловік. *Л.*— Мала вродитися сатана, та півні запіли, то вродилась дитина. *Бр.*— Мав уродицьця чорт (³), та кури запіли. *У.*— Уродився б біс, та півень заспівав *Кон.*

«Про жінку, що есть такиі чудниі діти родять». *Рад.* «Як таке зле, недобре». *Бр.*— (1) Що мав. *Зв.* (2) родицьця. *Рад.* (3) то вилупився. *Зв.* (4) виродок. *Рад.* (5) Мав хтось иний родитися. *Ст. Зб.*

Так ёго мати зродила (1), *Бер.*— З матері народивсь. *Кл.*

(1) уродила. *З.;* народила. *Лох.*

Породила ненька. *Павлг.*

Уродила мама, що не приїма й яма. *Кан., [Пир., Б., Ст. Зб.].*

И мій батько такий мався, и я в ёго вдався. *Нос.*

2920. Пошився в собачую шкуру (*або:* в чорти). *Кан., К.*— ... въ псю шкуру. *Проск.*

Ти ходиш въ псій шкурі.

Єсть и в того сірого сукна клин. *Ст. Зб.*

Продав чортові душу. *Л., Пир.*— Запродав чортові душу. *Ил., Л.*

Псові очі, а чортові душу запродав. *Ил.*

Ей, то-тó ти дуже вже розпсотився. *Проск.*

Він так намоскалився, що и зпід живого пъяти ріже. *Х., Ёвх.*

Юшки московськоі ухватив (баловства заживае). *Кон.*

Набравсь юхи. *Кон.*

Набрався у Юхима юхи. *Ёвх.*

2930. Це той пан, що в соломі спить, зубами ськаєцця (як кого собакою хотять назвать). *Кан., К.*

Це той пан, що при місяці воші бъе.

Гадина в ёго словах дихае. *Л.*

Гадину за пазухою мае. *Ил.*

Зо злості болять кості. *Б., [Бер.].*

Злості повні кості. *Ст. Зб.*

Знать и того по писку, що добрих свиней плоду.

Не годен того, же го земля святая на собі носись. *Ил.*

Та по ёму, на тім світі хоч тин душею підперай, аби ёму тут гаразд! *Ёвх.*

Зібралося по ягодці (один од одного гірший). *Нос.*

2940. И той з пекла родом, ба ще три милі зза пекла. *Пр. в Ст. Зб.*

Така вже вдача собача. *Лів.*

Вовча натура. *Ск.*

Вовчу думку мае. *Кон., Л.*— Вовче думае. *К.*— Вовчое гадае. *Ст. Зб.*— Вовк, то вовче й думае. *Рад., О.*

Вовча натура (1) в ліс (2) тягне. *Бр.*

(1) Вовка таки. *Нов.* (2) до ліса. *Проск.*

Скільки ([1]) вовка ни годуй ([2]), а він у ([3]) ліс дивицця. *Пир., [К.].*

([1]) Як. *О., Новг.* **([2]) корми.** *Новг.* **([3]) все в.** *О., Новг.*

Видно, яка удаль. *К.*

Ніхто чорта не сіяв, а родицця. *У.*

Бійся Бога! *Бр., Кон.*— Бога бійсь, що ти робиш! *Кон.*— «Бога побійся!» — *Кон.*— Як таки Бога не бояцьця! *Кон.*— Треба ж таки и Бога побояцьця. *Т.*

Бога пошануйте! *Бр.*

2950. Глянь на Бога! *Бр., Бер., Кон., Кр., Білг.*— ... та посоромся людей. *Дуб.*— Глянь собі на Бога! *Евх.*

За те й Бог побъє. *Кон.*

Схаменіцця, будте люде, бо лихо вам буде! *Кобз.*

Умийтеся, образ Божий багном не скверніте. *Кобз.*

ЛЕДАЩО з цілого світа. *Кон.*

Ледащо — з віку ледащо. *Евх.*

Хоч покинь, таке ледащо! *Лів.*

Вбоіще таке — що хоч ти ёму що хоч! *Ном.*

Крутиш своім світом, як пес хвостом. *Проск.*

З ёго води не вивариш. *Ш.*

2960. З тобою водицьця, як из тим ведмедем. *Ном.*

Золоті руки, а вражий писок (митець на все, та ледащо). *Ил.*

Куди ни ([1]) кинь, ([2]) то клин. *Пол., Лів.*— ... а наверх дірою. *Бр.*— ... то голову на плечі! *К.*

Ніби ото кравець вимощує. ([1]) Куди. *Бр., Ст. Зб.;* а все. *Проск.*

Причаівся (лукавнуе)! *Бр.*

Хлопець не що — піди ж ([1]) яке ледащо! *Зв., Дуб.*

([1]) Та піди. *Х.*

Ні швець, ні мнець. *Об., Ст. Зб., Павлв.*— ... ні чорзнає-що ([1]). *Проск., [Павлг.].*

([1]) а казнащо. *Пир.;* чортвідьщо. *Кр.*; ні в дуду игрець. *Нос.;* ні в дуду грець. *Ш.*

Тілько на порі в Кричев (на негідного; десь був у тому Кричеві пороховий завод. *Нос.*). *Нос.*

Пустивсь берега (на все лихо пустився). *Пир.*

Ледачого и в церкві бъють. *Пир., Кр.*— ... бъють, нігде не минуть. *Бер.*

ХИТРОЩІ та мудрощі. *Ст. Зб.*

2970. Чоловічина! одна душа в чоботі, друга в животі, а третя по світу (шахрай). *Нос.*

Ти вже святий та Божий! *О., Кр.*

То непевна, то хитра пташка. *Ил.*

Хитрий, як лисиця. *Ск.*

Хитрий, як біс (*або:* чорт). *Об.*

Хитрує, як вовк. *Бер., Кан.*

Хитрує, як собака. *Бер.*

Крадецця, як вовк. *П., Лів.*

Кавкає (1), як ворона, а хитрий, як чорт (2). *Б.*— Хитрий, як чорт (3), а дурний, як ворона. *Бал.*

(1) Дурний. *Кр., Кулж.* (2) біс. *Кулж.* (3) гадюка. *Яц.*

Хоч дурний, та хитрий. *Лів., [Бр.].*

2980. А чого ж ви, люде добрі, мовчите? я за себе сказав. *Х.*— Усе я, та я — чом же ще ви не говорите! *Зв., [Проск.].*

«А хто, пита хазяін свою роботу, «по чарці?» — «Та хоч и я!» озиваєцця один... Випив, покректав, втерся. «А хто по другі?» — «Та хоч и по другі я!» — «А хто по треті?» — «Та чи по треті, то и по треті!» — «А хто ж, будьте ласкаві, завтра у тік?» — «Та що це ви», каже до других, «усе я, та я и д.» — Притуляють сю брехеньку иноді до Цигана — разно росказують. *Ном.*

Хитрий — як чорт, дурний — як ворона, а упрямий — як свиня. *Кан., К.*

Кум красно говорить, але кривий писок має. *Ил.*

Ангельскі волоса, а чортова голова. *С.*

Голос, як сурмонька,— т'але ж чортова думонька. *Гат.*

Янгольський (1) голосок, а чортова думка. *К., [О., Проск., Ос. 1 (111)].*

(1) Добрий. *Рад.*

Лестю б душу 'тдало, а чортова думка. *Л.*

Слова твоі ласкавиі, та чортова думка. *К.*— Слово (1) з маслечком, та чортова думка. *С.*

(1) Словце. *Б.*

Слова мъясниі, а пироги пісниі. *Ил.*

На словах, як на цимбалах. *Кон.*— ... як на варганахъ, а на ділі, як на балабайці. *К.*— На речах — наче на кобзі. *Коніс.*

2990. Мъяко стеле, та твердо спать. *Лів., [Евх.].*— Мъягко постелити, а твердо спати. *Проск.*

Добре говóрить, а зле творить. *Ил.*

Уже язик такий, як двуличная китайка. *Б.*

Двійна китайка. *Пер.*

Облесливий, як собака. *У.*

Без мила в душу (¹) лізе. *Не.*

(¹) в гу...о. *Ном.*

2996. Куда вітер, туди й він. *Бр., Дуб.*

2998. Москаля верти (не води)! *Сн.*

Крутицця (¹), як послід (²) в ополонці (³). *У., Пир.*

(¹) Вертицця. *Ст. Зб.* (²) тріска. *id.;* г...о. *Л.* (³) полонці. *Ст. Зб.*

3000. Его и (¹) в ступі (²) не влучиш (³). *Лів.*

(¹) и чорт *Зв., Ил.* (²) в ступі товкачем. *Кр., Новг.* (³) поймаєш. *Пир., Новг., Павлг.;* потрапиш. Бер.; потрахвить. *Ил.;* влучить. *Зв.*

Зробив (*або:* Був) Хома, та й дома нема. *Гайс.*

Въєцця, як гадина. *Зап. (І, 147), [Ил.].*

Вертить хвостом. *О.*— Крутить хвостиками. *Дуб.*

Вертицця, як чорт в боклазі. *Лаз.*

Він так як литовський ціп — и сюди, и туди. *Л., Кон.*— Литовський ціп. *К., Л.*

Крутить, як Циган сонцем. *Бр., Проск., Л.*

И нашому Богу, и вашому. *Кулж.*

Він ні нам, ні вам. *Проск.*

Поможи, Боже, и нашим, и вашим! *Кулж.*

3010. «Помагай, Біг, нашим!» — «А которі ж ваші?» — «Которі подужають!» *Кр.*

За тим (¹), Боже, хто зможе (²). *Прав.*

(¹) Поможи *Кр.* (²) переможе. *Ил.*

Хто дужчий, той и луччий (¹). *Лів., [Лип., У.].*

(¹) ліпщий. *Ил., Ст. Зб.;* прудший. *Рад.*

Двом богам ніколи не моляцця. *Кан., К.*

Перед паном Хведором, росходився ходором (падаєцця, та ще не знать перед ким). *Прав.*

У свято звониш (догожає значним). *Ст. Зб.*

«Цигане, якоі ти віри?» — «А тóбі якоі треба?» *Ном.*

«А біло?» — «Біло!» — «А чорно?» — «Чорно!» *Ил.*

Сюди гав — туди дзяв (и нашим, и вашим). *Ном.*

Бач, який викрутень! *Гат.*

3020. По кривому шляху поіхав. *Не., М. Білз.*
Підлазить, як чорт під манастирь. *Проск.*
Ёго и в лозці не піймаєш. *Рад., О., Кр.*
И в корці води не піймаєш. *Б., Гл.*
Ёго й в окропі не піймаєш. *Сос.*
Ёго и в ступі не влучиш. *Ном.*
Заступи чорта дверима, то він тобі окном. *Збр. Лаз.*
По правді роби, по правді й очі повилазять. *Ном.*
У тихому болоті чорти плодяцця (1). *Хор., Л., Пир.*

(1) водяцця. *К.;* живуть. *Не.*

Тиха вода людей топить, а бурна тільки лякає. *Зал.*
3030. Тиха вода греблю (1) рве. *Лів., К.*— ... вода береги ломить (2). *Проск.*— ... а бистра тамує (3). *Ил.*

(1) греблі. *З., Пир., Пр.* (2) рве. *Черк., Бер., Л., Пир.;* завжди рве. *Бер.* (3) гатить. *Яц.*

Од тиха все лихо. *Нос.*
З тихеньких все лихо встає (1). *Зв., Б., Лох.*

(1) виходить. *З.*

Ходить, як овечка, а буцкає, як баран. *Ил.*
Телят боіцця, а воли краде. *К.*
Не кождий слабий, що стогне. *Проск*
Не кожний спить, що хропить. *Ил.*
Знишка та зтишка. *Прав. Ниж., Лів.*
Зпідтишка мішки (1) рве. *Лів.*— Так як та свиня: стишка (2) мішки рве. *З.*

(1) греблі. *Зал.* (2) знишка. *Кон.*

Зпідтишка литки рве. *Ёвх.*— Мов собака изпідтишка. *Павлг.*— Як ниця собака — знишку рве. *О., Коз.*
3040. Ник, як сучка в глек. *Гр.*
Гляне — молоко кисне. *Л.*
Зогнувсь в три погибелі (од лиха, або прикинецця). *Лів., [Прав. Ниж., Пол.].*
Він там важний, де маленькі вікна. *Павлг.*
Зашморгом сей дивицця. *Кон.*
Очима світить, а (*або:* Ет, в вочі світить, а поза очі) боком душу тягне. *Проск.*
Потайного собаки гірш треба боятися (*або:* горшей бойся). *Ст. Зб.*
Инший в ноги кланяецця, а за пъяти кусає. *Не.*
Чоловік нічого: так собі — маленька собачка. *Кр.*

Скулився, стулився... гі, пес! ще й хвіст піджав. *Ил.*
3050. Собачого трохи, та ще й потайний. *Пир.*
Добрий би був чоловік, та собаками підшитий. *Зв., О.*— Собаками підбитий. *Кон.*
Лисом підшитий, псом підбитий. *Ил.*
Жмецця, гнецця, як кургузий дідько. *Гат.*
Искладний, як чортяка в мисочку. *С.*
На язиці мід, а під язиком лід. *Ил.*
Він и укусить, и меду дасть. *Зал.*
Ей, стережися тиі омани, як вогню. *Проск.*
Та то ще, гледи, мрево! *Пир., Ал.*
Марево, паноче, увесь світ мороче. *Гат.*
3060. Були такі дурні, що нас дурили. *Кан., К.*
З своім хлібом пообідаєш (не обдуриш, шкода). *Нос.*
Добродію — не торбою! *Сос.*— Е, добродію! що з торбою! *Зв.*
А до Межибожа кіз кувати! *О.*

Межибож давно Четвертинських був.

В Тилигул ([1]) до лями. *Гад.*

Запорозці обдурили так Текелія.— ([1]). В Тилигул на заробітки. *Не.*

Мудрий Мазур! *Войц. [з Підл.]*

Кажуть на того, хто підходив одурити, та даром.

Пропив ([1]) міх, то й на батька гріх. *К., Пр., Черн.*

([1]) Як украдено. *Рад., Кр., Евх.;* Як пропав, кажуть. *Пир.*

Мудрий! ззів куропатву, а каже, що одгризлась. *К., Кан.*— Мудрагель! куропъя ([1]) ззів, а сказав, що сама вгризлася ([1]). *Нов.*

([1]) куропатву. *Яц., А. Вил.* ([2]) ся вгризла. *А. Вил.;* та й каже, що відгризлася. *Яц.*

Дмитер хитер: ззів курку, та сказав — сама полетіла. *Ст. Зб.*
Хоминий чай (хвальш). *Кон.*
3070. Нявся, як на стіну дрався (хитрував, а то ще хитріше, перехитрувало). *Нос.*
На 'труту тільки плуйтка йде. *Коз.*
Лестки грошей отрутизни (*або:* Похлібство гірш трутизни). *Ст. Зб.*
Хитрощами недовго проживеш. *Проск.*
По ([1]) сей дуб ([2]) миля! *П., Прав., Ниж., В.*

Більше не обдурять! — (1) Знай по. *Ст. Зб.* (2) сего дуба. *Бр.*

Мудрий не дасцця за ніс водити. *Ил.*
Чоловік не дасцця,— лише раз з розуму звести.
Раз тільки козу на лід нагнати можна. *Г., П.*
Раз ошукаєш, а потім не вдасцця. *Проск.*
Ніякої обмани тут нема. *Пир.*
3080. Да ёго и на козі не пудъідеш. *Кр.*
Треба рано встати, аби ёго ошукати. *Ил.*
Яке маленьке, а не несе ложки за ухо! *Бр.*— Ложки за ухо не занесеш. *О., Пр.*
На мід, не на жовч, люде мух ловлять. *Ил.*
Стали думать та гадать, як би в шори убрать, а самим десь дальше мандрувать. *Не.*
Вивів ёго в поле. *Ил.*
Продав пса за лиса.
Пришви пришив. *Пир.*
Ману пустив (1). *Зв., Пр., Л.*

(1) напустив. *Полт.*

Підвів (1) під манастир. *Лів.*— Так мене підвів, як дурну під манастир. *Бер.*

(1) Підвів наче.

3090. Підвів під пень кашлять. *Руд.*
Ляси підпуска. *Х.*
В свої чоботи хоче ёго взути. *Бр.*
В постоли вбути. *Ном.*
Як узяли лестовочками підходить. *Пир.*
Продав кота в торбі. *Гат.*
Купив кота в мішку. *Бр., Проск., Гр.*
Зразу личко, а потім ремічко (потроху видурює и д.). *Ил.*
Манить — так як горобця на полівку. *Пир.*— Мани, та й мани — як горобця на полову. *Р.*
За ніс кого водити. *Ск.*
3100. Манить, як кота мишею. *Л.*
Дає собі по носі грати. *Ил.*
Накадив му під ніс. (підійшов лестю).
Он тоє править, як швець женився. *Ст. Зб.*
Сим-тим баба Ляха здурила. *Проск.*
3105. Убрав (1) в шори. *Бер.*— У шори втяти. *Гат.*

(1) Убравсь. *Зв.*

3107. Так же до ёго́ штучно підійшов! *Ном.*

Підъіхав ёго так, що тільки ушима стрепенув. *Чор. Рад.* (360).

Пошив у дурні. *X.*

3110. В мутні воді рибу ловить. *Кон.*

Собі на умі. *К., Н., Кр.*

Бог з вами, що знаю за вами, а що за мною — то мовчіть. *К.*

Моя хата з краю: я нічого не знаю. *П., Прав., Ниж., Пол., Лів.*

Моє діло, як кажуть, мірошницьке: запусти, та й мовчи. *Кр.*— Наше діло мірошницьке: підкрутив, та й сів. *Рад.*— ... накрути, та й сядь. *Кон.*

Ні всюд, ні втуд, а все прибудь. *Проск.*

Хочецця так, щоб хитро-мудро ([1]), та невеликим коштом. *Ном.*

([1]) Хитро-мудро робить. *Проск.*

То все на КАПОСТЬ. *Л., Пир., Кон.*

Блоха кусає, а за що, не знає. *Сл. [Бус.].*

Чоловік сімъя сіє, а чорт плевели. *Кон.*

3120. «Чорте, де йдеш?» — «Болото палити!» — «Не буде горіти!» — «Добре мені пакість зробити!» *Ил.*

Завъязав шутки и тому добре той! *Ст. Зб.*

Видав, як наче на заріз. *Бр.*

МОРДУЄЦЦЯ, як чорт в лотоках. *Зв., Пир.*

Вертицця, як оюн в ополонці. *Лів.*

Вертицця, як сорока на тину. *Павлг.*

3126. Вертицця, як чорт у боклазі. *Збр. Лаз.*

3128. Звиваєцця ([1]), як пес в сливах. *Ил.*

«Як їсти хоче, не зна що діяти,— веретйницця». ([1]) Крутицця. *Бр.;* То-то вертйцця. *Проск.*

Крутицця, як посолений оюн. *Л., [Ил.].*

3130. Крутицця, як медведик в млині (невеличке колесо, що зверху пада на ёго вода; а то ще є підсубіёк и гончак». *Кон.*). *Проск.*

Крутицця ([1]), як сите ([2]) порося. *Рад., Л., Пир. Б.*

([1]) Мордуєцця. *Лох., Пр.* ([2]) жирне. *id, Ил.*

Пірвався, як з мотикою на сонце. *Ил.*

Непосидущій як чорт. *Ёвх.*

Переїзджа сваха. *Євх.*

Кинь на собаку, то й тебе вдариш. *Бр.*

Куди не повернеться — золоте вербъя (¹) росте (²). *К., [Пир., Пер.].* — Де піде, то все золоті грушки за ним ростуть. *Ил.*

Иноді так хвалять, а иноді — ганять.— (¹) золота верба. *О.* (²) золоті верби ростуть. *Бр., Проск.*

Ходить, як дідько по пеклу. *Х.* — Шибаєцця, як чорт по пеклі. *Ил.*

Ганя, як чорт по болоту. *Не.*

Товчецця, як Сивко в пеклі. *Гат.* — ... як Савка по пеклу. *Не.*

3140. Товчецця (¹), як Марко по пеклу (²). *Кан., К., Л., Пир., О., Нов., Ст. Зб.* — Марко пекельний. *Не.*

(¹) Шатаєцця. *Бр.;* Соваєцця. *Бер.;* Човпецця. *Дуб.;* Працює. *Кр.;* Бъєцця. *Новг.;* Росходився. *Нос.* (²) по пеклі. *Бр., Гайс., Проск.;* в пеклі. *Бер., Кр.*

От и пішов тарани ганять (стукать). *Б.*

Стука раз-по́-раз, мов ёго домовик душить! *Не.*

А що там — женисся вже? *Л., Пир.* — Оце чорт тебе женить! *Дуб.*

Як упустить и грякне дуже. Певно, од звичаю бить горшки на покрасу.

А що то? у горщечка голова заболіла. *Пир.*

Головою об (¹) стіну! *Кулж.* — Головою! *К., Л., Н.*

Як грюкне хто дверима.— (¹) та об. *Зал.*

Бий, ще батько купить (як що розбили). *Л., Лох., Пр.*

Бий, бий,— ярмарок не далеко. *Зал.*

Нехай горшки бъюцця — на гончарову голову. *Проск.*

Рвецця (¹), як дурний до образа. *Нов.*

(¹) Летить. *Євх.;* Біжить. *Збр. Лаз.*

3150. Як од гіллі одирвався. *Ск.* — Як з гіллі зорвавсь. *Кр.*

Гоне, як вітрів батько. *Євх.*

Біжить, мов з шибениці зірвався. *Пр., Кр., [К., Пир.].* — Видирвався, як шибенник від шибенниці. *Проск.* — Зірвався з шибениці. *Х. Вид.*

Вирвався, як Пилип з конопель. *Пир.* — Вискочив, як Пилип з коноплі. *К.* — Гульк, як Пилип з кукурудзів. *Кам., Я.*

Був шляхтич, в військових речах бравий, родом з Конопель Сандомирського краю, и звався Пилип. На якімсь сеймику він, не розибравши діла, вбовтнувся в річ без ладу, так що усі, розсміявшися, стали один по дному питать: хто то, хто то? А сусіди п. Пилипа й кажуть: «To pan Filip z Konopi!» З того часу и пішов той Пилип у люде, та й до нас дійшов.

Скаче, як дідько. *Ил.*
Поверх дерева ходить. *Нос.*
От побіг, мов скажений. *Лів.*
Тиснуцця, як до дари в церкві. *Ст. Зб.*
Товпляцця так (*або*: Пхаєсся), як до свяченоі води. *Ил.*
Хапаєцця, як попівна заміж! *Прав. Ниж., Лів., Сл.*
3160. Оце роззяпив двері, як теща рот. *Бр., Бер.*
Чого ти скакаєш, як собака? *Л.*
Не рвися, як собака на ретязі. *Пир.*— ... на привъязі. *Бр.*— ... на ланцюзі. *Л., Рад.*
Не шастайся, як миш по пастках. *Ст. Зб.*
Не шелести, як віник по хаті.
Бока нагрієш. *К.*— Ребра нагрієш. *Пр.*— Вгрієсся. *Л., Пр.*
Грай, грай,— будеш плакать! *Ш.*

Поганому (1) виду нема СТИДУ. *Об.*

(1) У поганому. *Ос. 2 (189);* Ледачому. *Р.;* У поганого (в Ніжені на базарі сказала молодиця Жидівці, що та продала іі битий глечик замість доброго). *Коніс.*

Де нема лиця, там нема встида. *Ил.*
Він и Бога не боіцця, и людей не стидицця. *Кр., Кон.*
3170. У іх драгунська совість. *К.*
Ему такий встид, як тій кобилі, що віз переверне. *Проск.*
Нема тобі ні сти́ду, ні бри́ду. *Збр. Лаз.*
Соромота вийти за воро́та. *Ст. Зб.*— Сором буде тобі за воро́тами. *Гр.*
Стидно й очі появити. *Чор. Рад. (356).*
Сором казати, а гріх потаіти. *Ёвх.*
Така вже біда, бодай вже та не казать. *Проск.*
Треба якось у очі дивитись. *Л., Ст. Зб.*
Не знаю, чим мені ити: чи плечима, чи очима («стидаєцця»). *Бр.*
Ёму пробігла собака проміжь ногами (сором комусь — вигнали, абощо). *Кон., К.*
3180. В очах чоловічки дороги ногами стали. *Кв. (II, 220).*
Сидить уже (1), як собака (2) в човні. *Пир.*

([1]) Ні в сих, ні в тих. *Пир.;* Лупає очима. *Пир.;* Муля очима. *Л., Пр.;* Виляє. *Проск.* ([2]) як той пес.

Як порося впустив. *Рад., Лів.*
Як мила ззів ([1]). *Бр., Новг.*

([1]) ззівши. *О.;* Як в милом. *Дуб.*

Носик під себе. *Коз.*— Він и ніс під себе. *Ном.*
Щилники тре. *К., Л., Пир., Ст. Зб.*
У сірка ([1]) очей позича. *Зв., Л., Пир.*

([1]) сірого. *Ст. Зб.;* вовка. *К.*

Микуляє очима, як кіт на глині. *З.*
Позирає (*або:* Поглядає; *або:* Озираєцця), як собака в ярмарку. *Л., О.*— Так гарно, як собаці в ярмарці. *Б.*
Не зна, на яку ступить. *Бр., Л., Пир., Сос., Павлг.*
3190. Покраснів, як рак печений. *Нов., Кр.*
Пече раки. *Ск.*
Седить, як на жару. *Ил.*
Сидить, як сорока в сливах. *Чигр.*
Сидить, як за тином. *Гр.*
Як кіт в салі. *Ёвх.*
Схилив хвіст та під міст. *Рад.*
Циганський піт пройма. *Зв., Л., Б., Кон., Х.*— ... пробіра. *Кан., К.*
Трусицця, як Каін. *Пир.*
Коли сором — закривийся (одказує, як хто корить — «сором»). *Л., Ст. Зб.*
3200. Коли стидаєсся, то крий решетом голову. *Ил.*
Соромився б, та нема кого. *Дуб.*
Як и сёго соромицьця, то ніколи й скоромицьця. *Кан., К., Ёвх.*— Скільки не соромицьця, пора скоромицьця. *Рад., Коз., Кон.*
Се світове. *Ск.*
Сором не нагодує. *Ст. Зб.*
З сорома́ очі не вилізуть. *Ст. Зб.*
Стид не дим, очей не виість. *Пр.*— ... не викурить. *Коз.*
Добрі очі все перелупають. *Б., Павлг.*

ПРИРОДУ ТЯЖКО ОДМІНИТИ. *Ил.*
Який вродивсь, такий и вдавсь. *Рад.*
3210. Який удався, такий и згинеш. *Чигр.*
Який вродився, такий и згине. *Проск.*
Яке в ([1]) колиску, таке ([2]) в могилку. *Ш.*

([1]) З чім у. *Нос.;* таке и.

Синицю и на салі поклади, то синиця синицею. *Бр.*

Сова хоч би літала попід небеса, то соколом ніколи не буде. *Ил.*

Хто родився вовком, тому лисицею не буть. *Сл.*

Криве дерево не дужо випрямитись. *Нос.*

Крукові и мило не поможе (щоб не був чорний). *Ил.*

З лисиною родився, з лисиною и пропаде ([1]). *З., [Новг.].*— Як уплодиццця лисим, то й пропаде з бісом. *Ш.*— Лисе уродиццця, лисе и згине. *Бр., [Кан., К., З.].*— Як уродиццця лоша ([2]) з лисиною, то так воно й пропаде. *Черк., [О., Ст. Зб.].*— Конь з лисиною родиццця, з лисиною и згинеть. *Ст. Зб.*

([1]) и вмре. *Н., Евх.;* и вмреш. *Мг.* ([2]) теля. *Рад.*

З чорноі кішки білоі не зробиш. *К.*

3220. На біса вилий цілий ліс, а все бісом біс. *К.*— Хоч вивози цілий ліс, то все буде оден біс. *Ил.*

Горбатого ([1]) могила виправить ([2]). *П.; Прав. Ниж., Лів.*— Горбатого виправить ([3]) могила, а упрямого дубина. *Проск.*— И вже! не справить горбатого и могила. *Пир., [Х.].*

([1]) хіба вже. *Слуц., Пир.;* вже. *Зв.* ([2]) спрямить. *Слуц.;* справить. *Лів.* ([3]) справить. *Кр.*

Пізно старого кота учить гопки. *К.*

Від чорта не буде добра. *Ил.*

Чорт все чортом буде.

Коростяве порося дармо чісати.

Гадюка и вмірає, а зілля хватає. *Коз.*

Ледаще ледащим и згине. *Проск.*

Сахару хоч повен віз, а він усе солоний. *Коз.*

Ледачого нігде не спискає («не візьме ціба»). *Бр.* Лихе не згубиццця. *Проск.*

3230. Лихого справить заступ та лопата. *Зв., Збр. Лаз.*

Добре, то добре й буде, а лихе, то лихе й буде. *К.*

Доброго коршма не зопсує, а лихого и церков не поправить. *Ил.*

Плохий 3233—3274.— Спокій 3275—3323.— Завзятий 3324—3348 — Сердитий 3349—3509.— Звада 3510—3532.— Лаять 3533—3807.— Бить 3808—4139.— Бицьця 4140—4204.— Война 4205—4213 — Нестрашно 4214—4295.— Стережися 4296—4325.— Страх 4326—4403.— Утёк 4404—4422.

Такий ПЛОХИЙ ([1]), хоч у вухо багай. *Прав. Ниж., Лів.*

([1]) Смирний такий. *Р.;* Такий став. («сумирився»). *Пир.*

Я такий, як хліб мъякий. *Зал.*
Сметана на голові б встоялась. *Бр.*
Мяхкий, як подушка. *Ил.*
И водою не помутить. *Кр.*
Ходить, як лин по дну (тихо). *Зв., Рад., Х.*
Живу тихо, без плюскоти. *Ст. Зб.*
3240. А, сякий-такий, сухий та немазаний (з ласкою, найпаче до дітей). *К.*— Сякий-такий, немазаний! *Пр., Кон.*
Щоб я од вас лиця не одвернула. *Пир.*
Бог вам ([1]) ... батько! *Кон.*

Ніби заведе на лайку, а скінчить божо. ([1]) Хай вам Бог. *Кон.*

Из курей та з гусей, та на твого тата, та на твою маму! *Бр.*
Бодай тебе квочка вбила. *Збр. Лаз.*
А щоб тебе взяла лиха ндрача! *Ном.*
Щоб ти не діждав — гречаноі паски істи! *Пир.*
Бодай ти — упився! *Ёвх.*
О, щоб ти упився и повалився! *Ст. Зб.*
Бодай же ти пропала — курка ногу стоптала! а не курка — горобець, наш Иванко молодець. *Гр.*— Бодай тебе курка вбрикнула, або добре рак урачив. *Сторож.*
3250. А щоб же ([1]) вас Бог любив! *Об.*

([1]) Хай. *Бал.;* Бодай. *Зв., Пр., О.*

Щоб тебе добра година знала. *Об.*
Нехай тебе чорт возьме. *Павлг.*— «Нехай тебе чорт возьме!» — «Як мене возьме чорт, то Богові віддасть, а як тебе — то не 'ддасть нікому!» *Бр.*
А вбий тебе безроге теля! *Т.*
Бодай тебе волами возили, а мене хоч коростявою, та конячкою. *Ёвх.*
А щоб тебе Кузьма ([1]) вбрикнув. *Лів., [Кан., К.].*

([1]) Хома. *Кр.* (чи не *хома* тут треба, хомъяк? а там чи не *кузьма* — кузка, кузёмка? *Ном.).*

А щоб тебе муха вбрикнула! *Ном.*
Нехай тобі аби-що! *Ном.*
Нехай тобі ледащо! *К.*
Щоб тобі воша в потилицю! *Ёвх.*
3260. А щоб тобі копа літ! *Кон., Б.*

А, матері твоїй — индик печений! *Зв.*
А, матері твоїй книш! *Пр.*
Матері твоїй дуля. *Кон., Пир.*
Матері твоїй — сто карбованців! *К.*
Матері твоїй московська бурулька! *Зв., Н.*
А, матері твоїй хрін! *Дуб.*
Копійка вашому батькові! щоб ви в жито головою! *Рад.*— Щоб тебе у жито головою! *Рад., [Б.].*
А, батькові твоєму гарбуз печений! *Зв., Л.*— ... гарбуз! — ... гарбуз, злий сину!
Гарбуз мамі, а татові диня! *Ил.*
3270. А, батькові твоєму жито родило! *Кон.*
Батьку твоєму хліб житній! *Рад.*
Батькові твоєму (¹) ковінька! *Зв., К.*

(¹) А, матері твоі. *Ном.*

Батькові твоєму — добро! *Л.*
А щоб ти під вінцем стала! *Бр.*

Святий СПОКОЮ (¹), добре (²) з тобою! *Бр.*

(¹) покою. *Новг.* (²) гаразд. *Проск.* Святий мій покою, добре мні. *Ст. Зб.*, Мій вилий покою, добре мені. *К.*

Су́мир у́мен. *О.*
Добра жилба, коли сварки нема. *Гат.*
Де незгода, там часто шкода. *Ил.*
Лучша соломъяна згода, як золота звада.
3280. Згода дім будує, а незгода руйнує. *Бр.*
Коли тихо, не буде лиха. *Прав.*
Худий мир гірше лихоі сварки. *Ш.*
Свар не сватьба. *Ст. Зб.*
Не вдавайся в сварку, бо будеш битий. *Ил.*
Треба ходити, як лину́ по дну. *Ст. Зб.*— Ходи, як лин по дну.— Ходи тихо, як лин по дну, що ні до кого не доторкаєцця. *К.*
За піччю сиди, та кашу іж. *Ст. Зб.*
Седи дома та мовчи (*або:* та не шкодь). *Черн.г*
Чорзнащо — щоб и посудини не поганило. *Зв., Кон.*— Як чорзнащо,— не чепать, щоб и посуди не запаскудить. *Рад.*
Не займай (¹) гною (²), не буде вонять (³). *Рад.*— Не чіпай посліду на дорозі, бо як торкнеш, буде смердіть. *Зв.*— Не воруши, бо завоняє. *Лох.*

(¹) Не воруши. *Пр., Лох.;* Не чіпай. *Кон., К., Коз., Н., Гр.;* (²)». *Пир., Н..;* калу. *Коз.;* г...а. *Кан., К., Гр.* (³) и вонять не буде. *Коз.*

3290. Не торкай, бо черва світить (тут и про масть черву, и про справжню черву, и про злість, злидні). *Пир.*

Не займай гида, не каляй вида. *Бр.*

Хвук на хвук як піде, то зобачиш, що з того нічого не буде. *Проск.*

И баран буцне, як зачепиш. *Евх.*

Кожне одбиваєцця, як нападають.

З чортом не змагацьця. *О.*

Дай покій, Килино! *Гайс.*— ... засунь, нехай не віє. *Гайс., Евх.*

Засунь, нехай не віє. *Кан., К., Новг.*— Нехай не віє. *К.*

Не все (¹) те (²) переймати (³), що на (⁴) воді пливе (⁵). *Гл., [О.].*— Хіба то переймеш, що на воді пливе! *О.*

(¹) Чи. *Рад., Пир.* (²) тее. *Пир., Гат.* (³) перенять. *Рад.;* переймать. *Зв., Пир.;* спиняй. *Кан., Коз., Ш.* (⁴) по. *Зв., Ш.* (⁵) по воді плине поз хати. *Гат.*

Без підпалу (¹) и дрова не горять. *Прав. Ниж., Лів.*— Без піджоги и вогонь не горить. *Проск.*

(¹) піджоги. *Пол., Лів., Ст. Зб., Кв. (І, 235);* зажоги. Чигр.

Від жару й камінь трісне. *Бер.*— Против вігню и камінь лопне. *Коз.*— ... огню и камінь лютує. *Ш.*

3300. Слово жестокоє (¹) воздвигає (²) гнів. *Ст. Зб.*

(¹) жестоке, жорстоке. (²) уздвигає, ставить.

Огня огнем не потушиш, а шукай води. *Лаз.*

Ласкàве (¹) телятко (²) дві матки (³) ссе (⁴). *Лів.*

(¹) Ласкавеє. *Кр.;* Ласкавоє. *Ст. Зб.* Ласкаво. *Гр.;* Добрее. *Кан., Рад.;* Покірливе. *Бер., Ос. 7 (VIII, 73);* Покірне. *Бр., Кан., К., Л.* Смирне. *Яц.* (²) телято. *Вед.;* теля *Яц.* (³) мамі. *П., Проск., Яц.;* матері. *Бр., Ос. 7 (VIII, 73).* (⁴) ссеть. *Ст. Зб., Ос. 7 (VIII, 73);* сце. *Гр.;* а бистре ні одноі. *Зв.,* а бистре и ідноі не йме; а буйне жадноі. *Ил.;* а лихе жадноі не виссе. *Проск.;* а погане, то й однией не виссе. *Рад.;* а як яке, то чорта и одну зоссе. *Л.;* сце, а злісливе а ні едноі. *Бр.;* буде сцати, а злісливе, то й одна не дасть. *Вед.*

Ладом усе можна. *Пир., Л.*

Покора стіну пробиває. *Ил.*

Покорноі голови міч не йметь. *Ст. Зб.*

Не переорюй межі нікому.

Иное за жарт приймай. *Пр. в Ст. Зб.*
Орать клепкою (перекіром ити). *К.*
Коли не реч, то не переч. *Бал.*
3310. Не бурчи, та навчи. *Н.*— Не кричи, а лучче научи. *Бр.*
Як питаєцця, так на розум наведи. К —... а як не питаєцця, так и з того розуму зведи. *Рад.*
Хоч лясь, та тільки не цурайсь. *Гат.*
Нам батьківщини не ділить. *Л., Пир., Кон.*
Як би хто тепер народивсь, то Тишком назвали б (*або:* назвався б). *Не.*

Як тихо все.

Як би святиі дім перелетіли. *Ил.*
И кривим оком не погляне. *Ст. Зб.*
Сварка на воротях не висить. *Проск.*
Святий на святого часом скривицця.
И межи святими буває часом суперечка ([1]). *Проск., [Пер.].*

([1]) колотня. *К., Коз.*

3320. Нема теі хатки, де б не було звадки. *Збр. Лаз.*
Нема риби без ості ([1]), а чоловіка без злості. *Г.*— Риба не без кості, а чоловік не без злості. *Проск.*

([1]) кості. *Бр.*

Горобець маленький, а сердечко має ([1]). *О., [Дуб., Кр.].*— Хоч який горобець не маленький, а серце має. *Гр., [Б.].*— Горобець малий та сердицця, ато щоб чоловік не сердився. *Пир.*

([1]) а волове серце. *Евх.;* а сердицця. *Пир.;* та й то зло має. *Рад.*

Коні бъюцця, та лошят водять. *Кон.*

ЗАВЗЯТЕ ([1]), як панське щеня. *Зв., Лох.*

([1]) біс ёго батькові. *З.*

Сей з зубами родивсь. *О.*
Еге! ся на обидві кована. *З., Л.*— ... кута. *Рад.*
Не плюй, бо вона й сама чвіркне. *Зал.*
Баба з кованим носом. *Збр. Шей.*
Се така баба, що чорт іі на махових вилах чоботи оддавав. *Ос. 9 (VI, 69).*

3330. Становицця, як окунь проти води. *Ил.*
Єму й чорт не брат. *Об.*— ... не пан. *Ном.*
Хоч вріж, то не потече. *Ил.*
Хоч привъяжи, то одгризецця. *Ст. Зб.*
Се таке, що не вступить ні конному, ні пішому. *Кон.*
Не дасть собі в кашу наплювать. *Збр. Лаз.*
3336. Хоч насподі лежатиму, а в вічи плюватиму. *Пир., Б.*
3338. Та вже бим рачки ліз, а свого доконав. *Проск.*
Хоч поміра, а все таки пальцем кива. *Сл.*
3340. Тут уміра, а ногою ще дриґа. *К.*
Лаяла, лаяла,— насилу ціле село перелаяла. *Л.*
Оттак, матінко, лихиі люде! як напало на мене семеро перекупок, то ледві одгризлась. *Зап. (1, 147).*
Як напало на мене сім зарічанок, а я сама, то насилу відгризлась. *Євх.*
Напало (¹) на мене сім сіл, та всім дала отпір (²). *Л.*

(¹) Напалось. *Тар.* (²) сіл, а я сама, та всім отпір оддала.

Коли б сім собак, то б од усіх сімох одъілась. *Рад.*
Така, що постав сім терниць, то перебъє. *Бр., [К.].*
Січе, як ціпом. *Євх.*
Гострий, як бритва. *Зап. (1, 147).*

СЕРДИТИЙ, та недужий, кізові (кал) рівня. *Н., Гр.*
3350. Без сили надаремний гнів. *Ил.*
Сердита собака вовкові користь. *Ил.*
Сердите не бува сито. *У.*
На гнів нема ліків. *Ил.*
Не давай серцю потолі, бо сам підеш до (¹) неволі. *Збр. Лаз.*

(¹) Не дай серцю волі, будеш сам у. *Пр. в Ст. Зб., Ном.*

Вскромнть своє серце. *Кан., К.*
Не то сильний, що камінь верне,— тільки сильний, що серце в собі вдержить. *Пр. в Ст. Зб.*
Усе на храпок бере. *Павлг.*
Сердитий, як собака. *Бр., Пир.*
О, як затрусить зеленим маком, так держись берега! (як розсердицця, найпаче господарь, и почне на всіх — «ну ж! та повертайсь! та ногами!»). *Ном.*
3360. Важким духом дише. *Чор. Рад. (68).*
Коли б то можна, то він би всіх поів. *Кул.*
Жалке (*або:* Сердите), як кропива. *Ном.*

Рогата скотина вдаєцця, то всіх коле. *Бер., Рад.*
Комолий віл и ġулёю бъє. *Гат.*
Досада скребе, як кішка лапою. *Не.*
Ну, вже намурмосилась. *Зал.*
Оддув губи, як капиці. *Ёвх.*
Таке то гречане — аж репаєцця. *К., Пер.* — Отаке-то! грецьке, то й порепалось. *Рад.* — ... свахо! як гречане, то й порепалось. *Прав. Ниж.* — ... воно гречане: ти ёго в піч, а воно и репаєцця. *Гр.*
Дмецця, як легке в горшку. *Рад., Бер.*
3370. Сидить, як чорт у (1) болоті. *Бр.*

«Так він сидить, очі вилупив... сказано, що неслухняне». *Бр.* — (1) Се сидить, наче сутана в. *Бр.;* Засів, мов чорт в. *Проск.*

Напустила брова́, як пущик (1). *Бр.*

Пущик; путькало — пугач. — (1) брови, як сова. *Бер.*

Наступивсь, як чорна хмара. *Пр., Гат.*
Надувся, як півтора нещастя. *Ил.*
Надувся, мов кулик на вітер. *Л.*
Надувсь (1), як индик. *Лів.*

(1) Надувся. *П., Прав. Ниж.*

Надувсь (1), як той сич (2). *П., Прав. Ниж., Лів.* — Надувся (3), як сич на дощ (4). *Прав. Ниж., Рад.*

(1) Насупивсь. *Бер., Гат.;* Насупонивсь. *Пог.* (2) сова. *Бер. Пог.* (3). Того ти трусисся. *Кан., Коз.* (4) вітер. *Кон.;* мороз. *Проск.;* негоду. *Кан., Коз.,* курі. *Пир.;* галушки. *Ш.;* сову. *Гор.*

Роздувся, як ковальський міх. *Нос.*

Про сердитого або чванькуватого.

Сидить, наче як туман. *Бр.*
Муха му сіла на ніс (*або:* Розгнівався: мухи му на ніс сіли). *Ил.*
3380. Як тебе муха вкусила! *Бр.*
Шаленая муха вкусила за ухо. *Нос.*
В халяву вступив (як смирне розсердицця). *Слуц.*
Як чорт на ёго зсяде. *О.*
От, мов нахідного! *Кон.* — Тож нахідна! *Пир.*
Сердицця, як би ёму пес ковбасу ззів. *Ил.*
Мов ёго окропом облив. *Кон.* — Як би го окропом спарив. *Ил.* — Мов варом обдало. *Пир., Пр., Х. Зб.* — Спарився

як на окропі. *Проск.*— Як на окропі. *Гр.* (він так и осатанів, мов...).

Так як искра на нёго впала. *Бр.*

Як приску на ёго кинув. *Ном.*— ... всипав. *Ст. Зб.*

Ѳедзель уразив. *Зал.*

3390. Уразив козла в ґедзло (*або:* у ґедза вразив). *Кр.*

Цапком став. *Кон., Зап. (I, 147).*

Дибка́ став. *Пир.*

Як стане цапа. *Хор.*

Мов та скаженюка. *Зал.*

Крутити носом. *Л., Гат.*

Закрутив носом, як тертого хріна понюхав. *Ил.*

По́дивився (¹), як шага (²) дав. *Зв., Рад., Пр., Лох., [Л., О., Евх.].*

(¹) Оце глянув. *Бр.* (²) три гроши. *Бр., Зв.;* грош. *Кулж.;* пъятака. *Пир.;* сто копіек. *Бер.;* копійку. *Слуц.*

Дзизом дивицця. *Л., Ст. Зб.*

Дивицця, як собака на висівки. *Евх.*

3400. Приміг (¹) би очима ззів. *Прав. Ниж.*— Очима проймаеі.. коли б міг, то очима б лизнув. *Бр.*

(¹) Примів. *Лів.*

Світить очима. *Бр., Зв.*

Оскілками дивицця (дзизом). *Збр. Лаз.*

Як глимне він на мене, так аж холод поза шкурою ходить. *Нос.*

Витріщився, як дідько. *Ил.*

Мурдуєцця мов скажена пані. *Зал.*

Підскакуе як зінське щеня. *Ос. 10 (V, 27).*

Приска, неначе сукно мочить (шпує). *Id.*

За парою и світа не бачить (¹). *Лів.*

(¹) не видати. *Ст. Зб.*

Посиніла, як жаба. *Бер.*

3410. Росспалився, як оса. *Прав. Ниж.*

Роспаливсь, як жаба до каченяти. *С.*

— Пнецця, як жаба до гусяти. *К., Бер.*

Оце! наче жаба до очей лізе. *Бр.*

Лізе в очі, як осока. *Кулж.*

Росходився, як московський постіл. *Черн. г.*

От, як розбаёрився. *Не.*— ... розмагорився, розмаёрився. *Хар. Зб.*

Росходилась, як квочка перед бурею. *Пр., Лох.*

Як з грому напав. *Ст. Зб.*
Він на мене — не грім, не туча. *Кулж.*
— И грім, и туча. *Кр.*
Напав, як сніг на голову. *Ш.*
3420. Накрив мокрим рядном. *Проск., Б.*

Не дав и слова промовить.

Мокрою онучою очі забиває. *Ст. Зб.*
Оце колотить, наче чорт лозою. *Черн. г.*
Править, мов чорт болотом. *Б.*
Крутить, як чорт греблею. *Кр.*
Мутить, як під греблею біс. *Лох.* — ... у греблі біс. *Ил., Вас.* — ... в греблі чорт. *Ст. Зб.*
Як дідько в греблі. *Гат.*
Крутить, як чорт дорогою. *Л., Бр.* — ... як вихор на дорозі. *Лох.*
Веремія крутити. *Вел.* (1, 68). — Закрутив веремія. *Л., Ст. Зб.*
Так колотить всіма, як вір водою. *Бр.*
3430. Мутиш, як той вір. *Проск.*
Мутить, як біс у вірý. *К.*
Мутить, як у селі Москаль. *Г.*
Наче сутана у камені шумить. *Бр.*
Приміг (1) би в ложці води втопив! *Збр. Лаз.*

(1) Примів. *Евх., Павлв.*

Примів би вбив ёго. *Збр. Лаз.*
Приміг (1) би проковтнув. *Л.*

(1) Примів. *Кр.*

З одного двох би вчинив, або десять, гди б мог. *Ст. Зб.*
Да нас би иззіли не соливши. *Ис.*
Пристав з короткими гужами. *Пр., Кр.*
3440. Як очей на спичку не повидовбує (дорікання). *Кон.*
Без ножа ріже. *Ном., [Ст. Зб.]*.
Без огню пече. *Ном.*
Без мила голить. *К.*
Ворчить як g...а (похова грижа). *Не.*
Роспустив морду, як халяву. *Чор. Рад. (376).*
Роззявив губу, як жаба на гусеня. *К., Кан.*
Моркву скребе (1). *Л., Гр.*

(1) струже. *Лів.;* скромаде. *Х.*

Скребнув редьку, що аж из хати втікай. *Х. Зб.*
И не дороби, и не договори («щоб не був дуже пащікуватий»). *Рад.*
3450. Верещить, як дідько. *Ил.*
Кричить укрик (*або:* криком кричить). *Пир., Л.*
Кричить, на десяті улиці чутно. *Ном.*
Кричить, як ворона надъ курчям. *Проск.*
Кричить, мов з ёго чорт лика дере. *Пир.*— Кричить не своім голосом, як би чорт з нёго лико дер. *Ил.*
Кричить, наче на печінки́. *Бр.*
Кричить, як (¹) на пуп (²). *Ск.*

(¹) наче. *Ис.; Дуб., Пир.* (²) на живіт. *Дуб., Бер.*

Кричить, мов скажений. *Лів.*
Кричить, неначе за во́ла вхопили. *Рад., [Бр.].*
Кричить, аж з шкури вилазить. *Гр.*
3460. Кричить не своім голосом. *Ск.*
Кричить ув одну душу. *Пер.*
Аж з душі вилазить (такъ кричить). *Кон.*
Що (¹) гляне, то й (²) гряне (³). *Л., [Рад., Кр., Ст. Зб.].*

(¹) На кого. *Ст. Зб.;* Куди *Бр.* (²)того й; туди (³). гране. *Бр., Бер.*

Оце як розгримався! *Коз.*
Визвіривсь (¹), як на батька. *К., Бер., Гад.*— Кричиш, наче на свого батька (²). *Рад.*— Наскіпався (³), мов на батька. *Л.*

(¹) Разкричався. *Проск.;* Чого ти кричиш, так. *Л.;* Оце кричить. *О.;* Грімнув. *Кр.* (²) тата. *Бр.* (³) Розкричався *Зв., Пир.*

Прочитав молитву. *О.*
Була добра молитва! *Лів.*
Була ёму шаноба! *Пир., Л.*
Нагонив холодцю. *Пир., Л.*— Нагнав холоду. *Пр.*
3470. Перегнав на росу (напудрив добре). *О., Ном.*
Господь з тобою, що се ти! *Ном.*
И нудно й весело (як досадно, або в нудні кумпаніі). *Зал.*
Сердилась баба на діда, а дід того не відав. *Кох.*
Почує, так послуха, коли має чим слухати. *Кобз. (157).*
Як би з Богом став на річах («то б скоріше замовчав... або лучче було б, що багацько казать,— плакати перед ним»)! *Кон.*
Повипірала б я вас за старців. *Г. Бар.*

Свариццця.

Тпрру, стій, моя мила, щоб ти воза не побила. *Збр. Лаз.*

Що я вам — на сміх здався, чи що? *Ном.*

У свій ніс не сопи. *Ст. Зб.*

3480. На твій (¹) гнів не заплели (²) хлів. *П.*

(¹) На Г.; ваш. *Прав. Ниж.* (²) не загороженний *id.;* не запертий. *Г.*

Чия (¹) б гарчала, а твоя мовчала. *Пр., Коз.*— Чиє б гарчало, а чиє б и (²) мовчало. *Кр.*

Вже чия. *Пир.* (²) а твоє. *Не.;* Вже чиє б бурчало, а ти б и. *Ш.*

Ми, як ми, але вони, як вони. *Проск.*

Начхать я хотів на твоє серце! *Ном.*

Дала не дала, а в морду не бий. *Ёвх.*

«Перше рожжвакай, що маєш робити, або казати.»

Нехай Бог боронить від скаженоі миші. *Бр., [Ёвх.].*

Поглумка над тим, хто лякає, що зробить те та те.

Щоб инде носа не втерто! *Чор. Рад. (64).*

Хоч и сволоч, та цареві в поміч; а ти пан, та баран (*або:* а ти пшик, та мужик). *Зал.*

Гі на тя! *Ил.*

Гі на тя, пек тобі, осина!

3490. Таки гір! *Кулж.*

Гір, семинаста. *Пир., Кон.*— Гир, гир, та не вкусиш. *Не.*

Гир, малёваний! *Л., Ёвх.*

Постой, не кричи — налий чарку, та й мовчи (кажуть жартом на того, хто крикне). *Кон.*

Не кричи дуже — панський двір близько, в пастухи візьмуть. *Нос.*

Лучче замовчиш, ніж закричиш. *Сл.*

Що ти кричиш, як нанявся! *Гр.*

Свиня міх дре, и сама реве. *Ил.*

Реве медвідь, а не знає, чого. *Проск.*

Говорить можно, а лаяцьця нічого. *Кон.*

3500. Труби на пса — на чоловіка звичайне слово. *Бр.*

Не черти, бо воза поламаєш. *Пир.*

Батькуєш, а гріх. *Пир.*

Відсадив ёго, як кота від сала. *Ил.*

Як з коня ссадив. *Коз.*

Оставсь він, як остужений. *Чор. Рад. (362).*

Став, як опарений. *Прав. Ниж., Лів.*

Осадила, мов горщок од жару одставила. *Чор. Рад. (51).*

Пішов, як не стріпаний. *Л., [Кр.].*

Пішов и пішов — мов мила ковтнув. *Ном.*

3510. Як зачинає ЗВАДА, не поможе и рада. *Бр.*

Зводи (¹) та переводи. *Кв.*

(¹) Як підуть зводи. *Пр.*

Є бунти и тут, як видим: все тілько сваритеся та бунтуетеся один з другим — не зна за що. *Ст. Зб.*

Полаялись за масляні вишкварки. *К.* — За масляні вишкварки не помирились. *З., Л., Пир.* — «За що позмагались?» — «За масляні вишкварки!» *Євх.*

Завелися, як той казав: багатий за багацтво, а убогий — бозна й за віщо вже. *Зал.*

Сваряцця за міх, а в міху нічого ніт. *Ст. Зб.*

За онучу збили бучу. *Проск., З., Б.* — ... та й наробили таку бучу. *Євх.*

Ні з сёго, ні з того — бери за лоб один другого. *Ил.*

За Марка не була сварка, за Мися взялися. *Євх.*

Зуб за зуб стялися. *Пир.* — ... затялися. *Г.*

3520. Заварив кашу добру. *Кон.* — Ну, так заварив кашу. *Ис.*

Наварив каши, та й не ззісти. *Бер.*

Наварив юшки — нехай хлищуть. *Не.*

Нарощиняв, а чим замісити! *Бр.*

Рощинив — забачите, що з того вийде! *Дуб.*

Я тобі казав, не зачіпай, бо не оберестисся. *Не.*

Се ще тільки (¹) цвіт, а ягоди (²) будуть. *Лів.* — ... а ягід (²) ніт. *Бр.*

(¹) Є ще то. *Ст. Зб.* (²) а ягодки. *Кр.* (²) а ягід нще. *Зв.*

Достанецця и вашим, и нашим. *Лів.*

Кожній (¹) свасці по ковбасці. *Бр., Бер., Лист. (II, 24).* — Всякій свасі по ковбасі. *Кр.*

(¹) Жадній, або — Кождуй. *Пр. в Ст. Зб.* (²) Буде кожній *Зв., Рад., З.,* Достанецця кожній. *Л., Пир., [Проск.].*

Буде усім по сім. *Лів.* — Усім по сім, а мені буде (¹) вісім (²). *Ш., Новг.*

(¹) а одному. *Зал.* (²) а мені чотирі. *Сос.*

3530. Усякому по Якову. *Б.*

3531. Що (¹) дальше (²) в ліс, то більше дров. *Бр., Бер., О.*— Дальше в ліс, більше дров. *Проск., З., Б.*— Далі в ліс, більше труску. *Пол.*

(¹) Чим. *П., Зв., К., Дуб.* (²). Где далій. *Ст. Зб.*

3533. ЛАЙКА лаіцця, бо з дідьком знаіцця. *Гат.*

На всі заставки лає. *Х.*

Шпетить на всю губу. *Павлв.*

Лаять в батька и матір. *Ном.*— Погано (*або:* помосковському) лаять.— Матюки загинать.

Лає, скільки в пельку влізе. *Ном.*

Лає, на чім світ стоіть. *В., Лів.*

Будь він такий, такий! *Кон.*

3540. Я з вас, сучі сини, зроблю те, щоб ви у трёх и кози не купили. *Коз.*

Плюнь собаці під хвіст (як хто з серця плює на річі чиі абощо)! *Зал.*

Якоі лихоі години (сидіть и д.)! *Л., Пир.*

Та якого гаспида (приміром — индичисся, прищисся)! *К., Л., З., Хор.*

От (¹), Господи прости! *Бр., Пир.,*— Господи милостивий! *Пир., Кон.*— А ні суди, Боже! *Ил.*

(¹) Ет. *Бал.*

А, лиха година! *Лів.*

З тобою почеськи, а ти все попеськи. *Пр., [Бр.]*.— Зійшлись почеськи, а розійдемось попеськи. *Сос.*

Собача печінка. *Кон.*

Сучого виводу.

Стара суко! *Л., З., Кон.*

3550. О, се ще зілля! *Пир.*

Рудий шершень! *Бр., Л., О.*

Ах ти, удуде смердячий! *Проск.*

Причинний! *Кон.*

Чорт лисий (*або:* Лисий чорт)! *Пир., Л.*

Бісова челядь. *Кул.*

Чортів жевжик. *Л., Пр., Павлг.*— ... джендджик. *Бр.*— Жевжик! *Пир., О.*

Чорт яроі баби. *Нов.*

Д. Новосільський закидае, чи не Яга-Баба наша яра баба?

Гаспидський сину (хлопче, дочко и д.)! *Л., Пир., Кон.*
Гимонів син (Перський дука; Юдихва виявила ёго капості перед Ксерксом)! *Пир., Л.*
3560. Чортови (*або:* бісови) діти. *З., Л., Пир.*
Чортова кров. *Кул.*
Чортова ([1]) мацапура! *Пир., Л.*— Иш, мацапурова невіра. *О.*

([1]) Бач яка. *Гат.*

Чортів кришеник. *Кул.*
Чортове кодло. *Л., О., Новг.*
Чортове насіння. *Об.*
Чортова сатана, бісова! *Л., Рост.*
Гидолів син. *Л., Кон.*— Гидолецька дочка. *Кон.*
От сібірні (сібірний и д.)! *К., Пир., Л., Кон.*
Се ще чума Бендерська! *Нов.*
3570. Мазепа! *Войц.*

Лайка на мугируватих и непроворних людей. Чувать подекуди и в наших сторонах (праве теж, що й *мацапура*), а більш Москалі так дражнять наших, за гетьмана Мазепу. В Лубенщині й тепер ще можна чувати (росказує народ), що за часів царя Петра І розсердицця було Москаль на чоловіка та й ножякою, чи чим там: «Мазепа!», каже, або: «Мазепин дух!» А далі, кажуть, царь Петро дав указ — що, мов, хто залізецця душі з оттакоі причини, и сам повинен наложить головою. *Ном.*

Махомет (розбійник)! *К.*
Иродів син! *Кон., Л.*— Гиродів сину! *Бр.*— Яропудів сину! *Л.*
Лядський сину! *Л.*— Лядська дочко!
Чортова матір (понаставляла). *Пир.*
Бісба́тьказнащо! *Бр., Л.*— Чортба́тьказнакуди! *Лів.*
А ірід ёго відає! *Ном.*
Лиха ёго година знає! *Л., Пр., Н.*
Ночник тебе уплодив! *О.*
Мовчи відьма — Каянська ти дочка. *Ш.*
3580. Лучче бим чорта зобачив, як тебе. *Проск.*
Все за всё, як би не той лисий чорт.
Я б и сказав тобі, та честь на собі кладу. *Л., Ил.*
Сказав би веремію, та здумав, що говію. *К.*— «Ой ти крутиш веремію, а я б сказав, та говію.» — «Ти тепера схаменувсь, як святий піст минувсь».— «А я дякові та паламареві поклонюсь, та нікого й трохи не боюсь». *К.*
Сказав би словечко, та вовк недалечко. *Кан., К.*
Говорив би, та рот замазаний (нічого, не можна казать). *Нос.*

Говори, говори, а чогось ти договорисся. *Проск.*— Він договорицця до чогось. *Бр., Кр.*

Говори, донько,— виговорисся. *Ёвх.*

А як би ти язик прикусив! *Зал.*

Не говориш ти? не говори ж до Страшного суду! *Бр.*

3590. Не говориш ти до мене — не говори ж ти й до миру! *Бр.*

Без скурвого сина не обийдецця. *Ном.*

Огнем граєш.

И костки моі струхнуцця в ямі. *Бр.*— То б уже й моя кість струхнулася. *Бр., Пир.*

Нехай тільки руки зложу (*або:* зложить), заскавучиш ти, як цуцик. *Ном.*

Иди (*або:* мовчи) за добрá ума! *Кон.*— ... поки не лаяли. *З., Я.*

Пропадеш, як собака в ярмарку. *Ном.*

А знав би ти (¹) морес! *Бр.*

Mores — прочухан, як хто прошпетицця.— (¹) А знав бись. *Проск.*

За тоє Литва кошелями бъєцця. *Ст. Зб.*

Тоді вже не кажи, що *моя мати* рідна (буду бить и д.)! *Л.*— ... що *моя мати. З., Кр.*

3600. Ей шануйся коли хоч, бо далебіг колись тму-мноздо-тло спишу на спині. *Проск.*

Кому зкрутицця (¹), а куцому (²) змелецця (³). *Бер., З., Л., [Бр., Зв., У., Пер.].*— Кому зкуєцця, а кому змелецця. *Рад., Кр., [Проск.].*— Кому змелецця (⁴), а тобі зкрутицця (⁵). *Пр.*

(¹) и (³) ся зкрутить. *Ил., Бр.* (³) и (⁴) ся змеле. (²) а тобі. *Гр.*

Нім тобі змелецця, то куцому зкрутицця. *Бр.*

Кому-кому, а куцому достанецця (¹). *Ёвх.*— ... хвосту. *Нос.*— Кому-кому, то так собі жахнецця; а що куцому, то ні вже, не минецця. *Гат.*

(²) скрутицця. *Проск.;* буде. *Пр., О., Кр.*

Суча дочка, коли не вибатькую. *Кон.*

3605. Вилаю так, що тобі в пельку (¹) не полізе. *Л., Павлг.*

(¹) в душу. *Л., Пир.;* в горло. *О.*

3607. Ой, дам я тобі перцю! *Проск., Кан., К., Л.*

Поподчую тім чаєм, що ворота пудпірають. *Кр.*

Не торкай, бо торкну. *Збр. Лаз.*

3610. Битий ходиш (ототот попобъють)! *Л., О.*

Научу я тебе в середу пишку істи. *Ил.*

Достанецця на горіхи! *Х., Павлг.*— Та достанецця ж комусь на оріхи! *Пр., Лох.*

Достанецця на кабачки!

Треба му всім пасом воду освятити. *Ил.*

Освятити кому воду у три батоги. *Збр. Шей.*

Як дам шкварки, то буде тобі жарко. *Зал.*

Шкуру здеру! *Пир.*

Мовчи, бо я тебе на кабаку зотру. *Зв.*

Тропарів з кондаками. *Л., Пир.*— Дам я тобі тропати. *К.*

3620. Хука усучу. *Х.*

Хоч пъять братів (палців-поляпаса)? *Бр.*

Бить тебе, бить, та й кий положить. *О.*— ... та й кіёк закинуть. *Пир.*

Бить би, бить, та нікому. *Ном.*

Знала б прасок добрий. *Кон.*

Хвіста підкосять. *Зв.*

Бережи нюха. *К.*

Будеть хрибту и череву. *Ст. Зб.*

Як одважить кіякою, то хліба більш не істимеш. *Чор. Рад. (273).*

Е, ти ще не бачив смаленого ([1]) вовка. *Л., Пр.*

([1]) Смаляного. *Нов.*

3630. Знаю я, де козам роги втинають. *Проск.*

Туди тебе зашлють, де козам роги правлять ([1]). *Лів., Павлг.*— ... на дядьків хутір. *З.*— ... де волам роги правлють, а кіз кують підковами. *К.*

([1]) справляють. *Пер.;* втирають. *Бр.*

Я тебе пережену на гречку. *Пир.*

В рукопису д. Марковича є до сиі приказки така замітка, з Пирятина: «Взято, здаєцця, од бджіл, як іх на гречку у порожні вуллі переганяють». Не перечу: може, воно й так: додам тільки, що колись у дяків и, огулом мовлячи, в школах, кара школярам за казінку, що не вміли штиха и д.— и така була: ставили на гречку навколюшки, и часами голими коліньми. *Ном.*

Як дам тобі бобу, то й крикнеш «пробу!» *Кр.*

Як дам тобі, то й зорі позбіраєш! *Пр.*

Як дам тобі, то и ногами вкриєсся. *Гат., Чор. Рад. (204).*

Як тобі дам, аж тобі в пъятах постигне! *Бр.*

Як мазну по морді, то й пасокою умиєсся. *Нос., Л.*

Як тобі дам, аж тобі дідунё присницц累. *Бр.*
Такого духопелу ([1]) дам! *Кан., К., Л.*

([1]) Таких духопелків. *Л.*

3640. Як дам тобі, тілько очима лупнеш. *Гат.*
Як я тобі дам, то будеш знати, по чім в Новім Костянтинові гребінці. *Бр.*— Буде знать, по чім в Тростянці гребінці. *Бр.*
За девъятими ворітьми гавкнеш (як оперіщу). *Л., [Зв., Чигр.].*
Знатемеш ти Кузькину матір! *Ном.*
Почухався, де й не свербить. *Л., [Проск., Кр.].*— Почухрайся, де тя не свербить. *Ил.*
Тямитеме ([1]) до нових віників. *Зв., Лів.*— Памъятатиме до нових віників и до судноі дошки, покуль аж пороху на очі насиплють. *Ст. Зб.*

([1]) Знатиме. *Лів.*

Буде він тямив, доки буде жив. *Проск., Л.*
Буде знати сёму масляну! *Пир.*
Хоча б ти шановав піч, та лаву, та себе прояву. *Прав. Ниж.*
Убъю та й на вишки скину. *Гат.*
3650. Амінь тобі буде! *Збр. Шей.*
А вже ж я тобі доіду кінця!
Шукай собі, або глибокоі води, або високоі гиллі. *Кон.*
Хай він своєму роду сниццяс — свиням та собакам (лайка за очі)! *Пир.*
Щоб тобі на світі добра не було! *Ж., Л.*
Щоб тобі лихом скрутилося! *Гат.*
Бодай ти з лихо не знав! *Ст. Зб.*
Напив бись ся лихоі нужди! *Проск.*
Нужда б тя побила! *Ил.*
Най го злидні побъють!
3660. Щоб ти не розжився сякий-такий сину! *Кон.*
Щоб воно на свою голову вивіщувало!
Бодай іх мир не знав! *Кан., К.*— Щоб іх и мир уже не знав! *Бер., Л.*
А, щоб тебе люде не знали! *Бр., Л.*
Щоб тебе побив несвітський сором, як ти нас осоромив! *Чор. Рад. (379).*
Щоб ти скрізь сонце пройшов! *Б.*
Сонце би тя побило! *Ил.*
О, щоб іх вихром винесло! *Кон.*
Щоб тебе буря вивернула! *Черн.*

Щоб тебе взяло та понесло поверх дерева! *Л., Б.*

3670. Щоб тебе горою підняло! *Черн.*

Щоб тебе понесло по нетрях та по болотах! *Б.*— Щоб тебе нетри понесли.

Бодай ти не знав о собі та о білому дні! *Л., Коз.*

Бодай ти не знав, що сёгодня за день! *Коз., [Бр.].*

Бодай тебе не минула Вересоцька гребля! *Н., Б., Кр.*

Щоб ти крачки там сів! *Бр.*

Бодай туди не дойшло и відти не прийшло! *Ст.*— Щоб ти туди не дійшов (1) и назад не вернувся (2)! *Ёвх.*

(1) не доїхав. *С., Кр.* (2) не вертався. *С.*

Щоб ти пішов кругá світа! *Л.*— ... світа, та гала світа. *Б.*— Ходив би ти з круга світа! *Проск.*— Женися, женися з круга и світа! *Б.*

А щоб ти ходив, як води ходять! *Проск.*

Щоб ти ходив, поки (*або:* доки) світа та сонця!

3680. Слава б тобі пропала! *Г., П.*

А щоб ёму випадком випало! *Кон.*

Щоб ти и в старцях щастя не мав! *Бр.*

А щоб ти під царський вінець не підішла (не треба гіршого слова сказати дівці)! *Бер., Лох., Л.*

Щоб воно тобі запалось! *Гат.*

Щоб на тебе образи падали. *Чор. Рад. (379).*

Бодай кат споров! *Кл.*

Ото бъє — щоб тебе кат-попобив! *Кон.*

Кат би справив тебе за твою натуру! *Проск.*

Щоб тебе кат сіконув перед великими вікнами! *Кр.*

3690. Щоб тебе не минули катівські руки! *Бр.*

Бодай ти дождав перед великими вікнами (стояти)! *Зв.*

Бодай тя пан Біг мав — в чужій коморі! *Ил.*

А щоб ти на добрий путь не зійшов! *Кон.*

Бодай вас на роспуття розвело, як ви (ведете,— що там мучите, чи що)!

Щоб іх путь погибла! *Бр., Л.*— Бодай ёго путь пропала навіть! *Не.*— Щоб твоя и путь заклекотіла! *Хор.*

А будь тобі непутно! *Збр. Лаз.*— А будь ти неладний (а, е)! *Ном.*

Щоб тебе Біг покарав! *Білг., Гат.*

Бодай іх невіра знала! *З., О.*

Бодай іх віра не знала! *Бр.*

3700. Щоб тебе піп не ховав! *Пир.*

Коли ти, бабо, рада, то нехай на тебе уся громада! *Кулж.*

Собі на безголовъя! *Кон.*

Нам на здоровъя, а тобі на безголовъя! *Євх.*

А безголовъя та короткий вік на тебе! *Збр. Шей.*

Сорочки б своєі боявсь (як хто скаже: «а я тебе боюсь, або що?»)! *Бр.*

Побили б тебе іх слёзи! *Пир.*

Щоб тобі світ замакітривсь! *Кон.*

Бодай здорова була та назад не встала! *К.*

Дай, Боже, тобі повен живіт здоровъя,— щоб дихать тобі було тяжко (*або:* нікуди було дихать)! *В. Білз.*

3710. Бодай же кінець ваш був нудний та гіркий! *Збр. Лаз.*

Куди ти, сліпий овад! *Гр.*

Хіба тобі повилазило?! *Ос. 2 (24).*

А що тобі — на потилицю вилізли? *Бр.*

Баньки ім бодай посліпило! *К.*

Бодай ёму повилазили! *К.*— Ото витрищив сліпні, а нічого не бачить — бодай тобі повилазили! *Проск.*

Дивицця, щоб ёму повилазили! *Зал.*

Хай тобі на язиці сядуть (певно, пранці, пузирі)! *Кон.*

Бодай тобі заціпило! *Лів.*

Щоб тобі руки покорчило (*або:* посудомило)! *Ном.*— ... та посудомило!

3720. Щоб ти на милицях пішов!

Так нехай ёму груди забъе (каже побите)! *Кон.*— Щоб ёму груду збило!

Щоб тебе пекло та варило! щоб ти не знав ні вдень, ні вночі покою! *Чор. Рад. (379).*

Хай тебе за живіт візьме (як кажуть — взяв, вкрав)! *Л., О.*—...візьме! щоб тебе взяла самка з пристрітом! *Бр.*

Щоб тебе завійна узяла! *Кон.*— Нехай тебе завійна візьме! *Пир.*— Бодай тебе взяла завійниця! *Бр.*

Щоб тебе різачка (хороба) попорізала! *Пир., Кон.*

Вбий тя трясця! *Бр.*

Держи, щоб тебе хиндя поподержала! *Кон.*

Хай тебе хиндя попотрясе!

Щоб тебе родимець побив! *Б.*— ... убив. *Кр.*— ... взяв. *Новг.*

3730. Щоб на тебе причина вдарила! *Кон.*— Хай вона впричиниццяі *Пер.*

А щоб на вас чума насіла, матері вашій чорт! *Кон.*

А сто крот болячок у твоі печінки! *Збр. Шей.*

А сто дідьків у твоі бебехи та печінки!

Бодай тебе грець вимивав! *Кон.*

А щоб ти скрутилось, прокляте!

А щоб ти не стишивсь!

Щоб тебе лють турнула! *Бр.*

Щоб тебе лунь вхопила! *Пир.*
Нехай тебе лизень злиже! *Не.*— ... лизне. *Зв.*
3740. Щоб ёго смуток узяв! *Кон.*— Смуток би на тя темний та чорний упав — не до вас кажучи! *Ил.*
Побила б іх морока! *Пир., Л.*
Щоб тебе Чорний бог убив! *Войц.*
Щоб на тебе Див пришов!
Щоб на тебе пришла чорна година! *Войц., Л.*
Хай на вас лиха година! *Пир., Л.*— ... ссяде (*або:* вдарить). *Кон.*
Щоб тебе лиха година знала! *Об.*
Побий ([1]) тебе лиха година! *Бр., Л., Пир.*— ... та нещаслива. *Л., Пир.*

([1]) Побила б. *Л., Пир.*

Щоб тебе не минула лиха година! *Пир.*
Нехай тебе супротивник візьме! *Збр. Лаз.*
3750. Хай тебе візьмуть ті, що купами трусять! *Кон.*
Чорт ([1]) ёго бери! *Пир., Л.*

([1]) Чорти. *Кул.*

Стонадцять чортів ёму в хвіст! *Гат.*— Хай тобі стонадцять бісів! *Л., Кон.*— ... чортів. *Л., Пир.*
Сто копанка дідьків ёму в голову! *Гат.*
Бодай тебе той знав був, що трясе очеретами! *Проск.*
Чорт би тебе спік! *Кон.*
Чорт би вбив твого батька! *Л., З., Пир., Хор., Полт.*
Чорт би мучив твого батька, сучий сину! *Кон.*— Чорти б перемучили твого батька! *Пир., Л.*— ... та твою матір, сучий сину! *Л.*
Чорти б казив ([1]) твого батька! *Л. Н.*

Як пустує дуже, кінь бісицця и д.— ([1]) скакав, ламав, ходив, молотив и д. *З., Хор., Л., Кон.*

Нехай твій батько сказицця (кида роботу, обридло, и д.)! *Пир.*
3760. Нехай твій батько скалицця ([1]) (коневі хорому)! *К.*

([1]) сколецця. *Вин.*

Рви ёго батька (*або:* батькові)! *Кон.*

Не вдалося.

Чорти — пирись твою ма! *Гат.*

Мордовав би чорт твою маму! *Кр.*— Хай тобі (*або:* твою) маму мордує! *Бр.*

Сто бісів твоі матері! *Л., Кон.*

Матері твоі чорт! *Пир., К.,* [*Гат.*].

Кадук твоі матері! *Чигр.*

Сто сот крот ёго ма! *Гат.*

Щоб ёму дихать не дало! *Лів.*— ... з ёго нащадком, накоренком! *Кон.*

Щоб не діждав ні Петра, ні Павла, ні дрібних святків! *Нос.*

3770. Щоб ти не діждав сонечка праведного побачити! *Ном.*— ... на сонечко праведнеє дивитись.— Щоб над тобою світ не світав и сонце праведне не сходило. *Б.*

Щоб перша куля не минула! *Л., Сл.*

Хай ёго побъє те, що в хмарі гуде! *Л., Пир.*

А щоб ёго побила руда глина. *Лів.*— ... та що з кручи пада. *Рад.*— ... глина, що пада з хрестянина. *Бр.*— ... А щоб ти на осині (1) повісився! *Л., Пр.*— Щоб ти повісивсь на осиновій голлі. *Рад.*

«То зъпъяна такъ уже погано лає: Юда христопродавець на осині повісився». *Рад.*— (1) на гіллі. *Пр.*

Щоб тебе, окаянного, земля не приняла! *Чор. Рад.* *(379).*

Щоб ти на Страшний суд не встав.

Пропав бись, не снив бись ся! *Ил.*

Щоб тебе вдушило та вдавило! *Б.*

Щоб ти лопнув! *Кон.*

3780. Щоб ти колом став! *Не.*

Бодай нагло зслиз! *Кл.*

А щоб ти головою наложив! *Кон.*

Щоб тобі дубовий хрест (смерть)!

А убий тебе Божа сила! *К., Л.*— Бий тя сила Божа! *Ил., Ж.*— Хай ёго гнів Божий побъе. *Кон.*

Побий тебе сила Божа на гладкій дорозі! *К.*

Щоб тебе побило потемнило на путі, на дорозі и куди ти повернесся лицем своім! щоб тебе било, як горох при дорозі, та як птиця по дереву бъецця! *Б.*

Бодай ёго корінь звівся! *Л.,* [*Нов.*].

Бодай ёго кодло з накоренком перевелось! *О.*

Щоб тебе спискало! *Бр.*

3790. Щоб тебе положили на лаву! *Гр.*

Щоб тебе на марах винесло! *Ном.*

Щоб тебе сира земля пожерла! *Кр.*

Щоб ти в сирицю вбився! *Гат.*

Щоб ёго земля ([1]) не приняла! *Л., Пир., Пр.*— Земля б ёго святая не приймала! *Кл.*

([1]) сира земля. *Л., Кр.*

Щоб під ним и над ним земля горіла на косовий сажень! *Пр.*

О, щоб над тобою земля затряслась, сякій та такий сину! *Кон.*

О щоб ёму ні дня ([1]), ні покришки! *В., Лів.*

([1]) ні дна. *Кон.*

Щоб тебе понесло поза вітряками! *Б.*

Щоб тебе поховали на ростаннях ([1])! *Пир.*

Не на могилках, а от як вішалника.— ([1]) на ростоньках. *Евх.*

3800. А щоб курі загребли! *К.*

О, щоб твою кість викидало з того світа! *Кон.*

Бодай тебе волами возили, а граблями волочили! *Кон.*

Вилаяв, як собаку. *Пир., Кон., Гр.*

Вибанітував ([1]) на всі бокі. *Л.*

([1]) Вилаяв. *Ск.*

На собаці не хотів би слухати таких слів. *Ст. Зб.*

На злого человіка и собака бреше. *Гайс., Зв.*

Лайка — не бійка. *Евх.*— ... битва.— молитва. *Проск.*— Лайки — байки, битва ([1]) — молитва. *Бр., Проск., Кан., К.*— ... байки, а бить — купить. *Рад.*

([1]) а битва — щира. *Зв.*

Лайся-лайся, а БИТЬ — купить. *Б.*— Бити — купити *Ст. Зб., [Кр., Новг.]*.

Він того не дума, що тепер бъють, як куплять. *Л.*

3810. Замірся, та не вдарь. *Бр.*— Замахнись, та не вдарь; россердся, та не вдарь. *Евх.*

Бити — не штука. *Пир.*

Бити не купити. *Ил., Л.*

Не бий, бо пробъеш. *Зв.*— Не пий — не пропъеш, не бий — не пробъєш. *Ст. Зб.*

Як так грацьця, то я й хатку поламаю. *Евх.*— ... то й хатку потеряєм ([1]). *Л.*— ... то я й палички позакидаю. *Зал.*

([1]) покинем. *Рад.*

Пень, а не бий. *Ил.*

Не мій рук свербячих.

Що за що, а руки за пазуху. *Пер.*

Бреши, бреши,— та не кусайсь! *Ёвх.*

Язиком що хоч роби (1), а рукам волі (2) не давай (3). *Зв., Кр.*— Язиком що хоч кажи (4), а руки при собі держи (5). *Кан., К.*— Спор до слёз, а рукам простору не давай. *Нос.*

(1) хоч спину лижи. *Кон.; або* — мели скільки хоч. *Л.;* що хоч балакай. *Пр.;* скільки хоч говори. *Рад.;* можна говорити. *Бр.;* (2) потолі. *Рад.* (3) а руками не руш. *Бр.;* а рукам дай покій. *Ст. Зб.* (4) клепай. *I Ил.;* Губою що хоч плети. *II Ил.* (5) трімай. *I Ил.*

3820. Не давай рукам волі. *Проск.*

Дай рукам волю, то сам підеш у неволю. *Лів., Сл.*— Не давай рукам потолі, бо сам будеш у неволі. *Рад.*— Не дай рукам волі, то й сам не підеш в неволю, та язика ще не роспускай. *К., Кан.*

Очима іж, а руками засъ! *К.*

Хто на моє здоровъя важить, той (сам ёго) не має. *Бер.*

И на жалку (1) кропиву мороз буває. *К.*

(1) На жишкую. *Ст. Зб.*

Як би на кропиву не мороз, вона б всіх людей пожалила (1). *Кр.*, [*Пир.*].

(1) то б вона людей попекла. *Бр.*

Коли Бог не попустить, то свиня не вкусить. *Нос.*— Кого Бог не видасть (1), то свиня не ззість. *К., Рад.*

(1) Як Бог не позволить. *Проск.*

Не дай Боже свині роги, всіх людей (1) поколе (2). *Зв.*— Коли б (3) свині роги, то б усіх поколола (4) (*або:* то б цілий світ виколола). *К.*, [*Бр., У., Проск., Р., Кр.*].— Не дав Бог свині рог, ато б усіх людей поколола (5). *К.*— Видів Бог, що не дав свині рог. *Нов.*, [*Гайс.*].

(1) весь мир. *Л.* (2) увесь би світ поколола. *Бр., Р.* (3) Же би, вибачайте. *Ил.* (4) всі би люде виколола. (5) роги, ато б все стадо переколола. *Нов.*

Не дав Бог (1) жабі хвоста, ато б траву усю потолочила (2). *Пир.*

(¹) Не даром Бог не дав. *Гр.* (²) щоб трави не толочила. *Ах., Гр.*

Роззявляє губу жаба проти вола, але го не ззість. *Ил.*

3830. Не дав Бог свині вгору глянуть. *Зал.*

Піди, псе, укуси мене, а по тóму біди не збудесся. *Ил.*

Не гостри зубів, бо не будеш істи — ні, ти и не вкусиш. *Бр.*

Одступись, зелена жабо!
Заплюй ёму очі! *Кон.*

Сіль тобі в вічі, а камінь у груди. Бер.— ... а камінь в зуби. *К.*

Пек тобі, враже, хто тобі каже! *Ст. Зб.*

Чорте на (¹) груш, тільки мене не воруш. *Лів.*

(¹) На тобі, чорте. *Прав.*

Що ти на мене кидаєш, наче на Батурку! *Сос.*

Могила коло м. Олександровки Сос. п. Хто біля неі йде, щонебудь на неі кине. Було про неі в Этногр. Збор. Рус. Геогр. Общ. т. I, в ар. *М. Александровка* шановного панотця Базилевича.

Батька в лоб! *Ном.*— ... матір у цицьку, щоб не діждала істи паляничку (*або:* кисличку и д.).

Разно притулюють, найпаче дітвора як хоче влучить грудкою, або-що, и не попаде.

3840. Не давайся кожному вітрові повівати. *Ил.*

Хто стаєцця вівцею, того вовк ззість.

З малоі хмари великий дощ буває. *Коз.*

З малоі искри великий огонь. *Ил., Кр.* — З маленькоі искри великий вогонь буває. *Проск.*

Пішов по лихо. *К.*— О, сам по лихо пішов. *Бр.*

Схотілось лиха. *Пир.*

Лихом ёму занудилось. *Кост.*

Буде честь носом об землю. *К., Кон.*

Свербячиі руки має и той. *Ил.*

Окуляри втерти. *Гат.*— ... треба на очі поставити. *Проск.*— ... під очі поставити. *Х. Вид.*

3850. Утерти кабаки. *Збр. Лаз.*

Збить паскудник. *Ос. 5 (VII, 31).*

Ляща в пику дати. *Гат.*

Ляпаса (¹) дати. *Ном.*

(¹) Поляпаса. *Ном.;* Ляпаса у пику. *Павлв.*

Почубеньнів дати. *Ном.*
Потилишниками нагодувать. *Л.*
Загилити у потилицю. *Гат.*
Дати бухана. *Зал.*
Стусана дати. *Х. Зб., Л.*— Тусанів надавати. *Х.*
Розуму до голови нагнати. *Г., П.*
3860. Прочуханки дати. *Бр.*— Завдати прочухана. *Гат.*
Парла (прочуханів) задати. *Бр.*
Хлосту дати. *Л., Пир.*— ... завдати. *Гат.*
Дали хлёсту. *Р.*
Губки дати. *Гат.*— Дать губки (дулю). *Б.*
Олію видавити. *Гат.*
Зтрощити на дрізочки. *Рад.*— ... на гамуз. *Гат.*
Не робіть старцям капости. *Л., Павлг.*
Не бий, бо й так ([1]) злидні ёго побили. *Б.*

([1]) Давно вже. *Проск.*

Нехай на чужі руки переходить (нехай другі ёго провчить — злодія)! *Зв., Н.*— Ет, пусти ёго! нехай він переходить на инші руки. *Бр.*
3870. Коня кірують уздами, а чоловіка словами. *Ил.*
На ледащого и кий положи, то все єдно. *Проск.*
На добре, як що такеє, посварись тілько, словами покартай ёго, а не бий. *Бр.*
Добрий доброго слова боіцця, а ледащо и побою ([1]) не боіцця. *Ст.*

([1]) бою. *Пир.;* а ледачий и убою. *Хар. Зб.*

Як слово не поможе, то й кий не дошкулить. *Бр., К., Кан.*
Не боісся кива, не боісся кия. *Дуб.*
— Добре боіцця кива, а ледаче не боіцця й кия. *Рад.*
Побий на бісові ліс, то все з біса буде біс. *Збр. Лаз.*
И побить, и полаять, та як є зá що. *Кон.*
На битій дорозі трава не росте. *Прав.*
Хто годує, той и бъє. *Пр., Сос.*
3880. Кого люблю, того й бъю. *Кон.*
Хто кого любить, той того чубить. *Л.*— ... гудить. *Кулж.*— ... згубить. *Рад.*
Бъють, не на лихо учять. *Ст. Зб.*
Добротиць, як ніць. *Ил.*
Махання за биття не рахуєцця.
Де страх, там и Бог. *Об.*— ... як би то всі боялись Бога! *Пир.*— ... там и Бог перебуває. *Проск.*
Клин клином виганяй. *Зал.*

Негріте залізо не зігнеш. *Ос. 20 (IV, 4).*
З ледачого ([1]) вовка хоч шерсті клок. *Ёвх.*

([1]) З лихого. *Пир.*

Лихого нічого жалувати. *Ст. Зб.*
3890. На крутеє ([1]) дерево треба крутого ([2]) клина. *Бр., З.*

([1]) кривеє. *Ил., Бр., З.* ([2]) кривого.

Раз, два не поможе, то десять поможе. *Ил.*
Ганьбою не візьмеш, так силою діймеш. *Коз.*
Собаку од ночі бий (*або:* бъють). *Ст. Зб.*
Доти ледащо січи, поки дух у нім учуєш. *Бр.*— Ледащо бий, поки душу в тілі чуєш. *Дуб.*
Уважай на душу, аби шкура витрімала. *Бр.*
Бита посуда дві небитих пережиє. *Прав. Ниж.*
За битого двох не битих дають. *Лів., [Бал., У., Рад.].*— ... та ще й не беруть ([1]). *Лів., [Проск., Бер., Рад., Кулж.].*— За битих то дають двох. *Бер.*

([1]) не хотять, *Зв.;* не хотять брати. *Бр.*

И десятому закаже (покараний). *Л., Р., Пир., Гл.*
Поки світ стоятиме. *Пир.*
3900. Поки світа й сонця (*або:* світу сонця). *Ск.*
Кішку бъють, а невістці замітку дають. *Не.*
Песика бъють, а левик боіцця. *Ёвх.*
Бійся, Левку, коли пса бъють. *Бр.*
Вівцю стрижуть, а друга дивицця. *Проск.*
Барана ([1]) стрижуть ([2]), а козлу ([3]) навішки ([4]) дають. *Л.*— Вівцю скубуть, а козам на віжки дають. *Ил.*

В Даурських степах й досі скубуть — не вміють стригти: по сёму знать, що Галицька одміна найстаріша.— ([1]) Козла. *Коз, Кр.;* Овечку. *Ш.;* Вівці. *Бр., Проск., Яц., Нов.;* Одних. *Б.* ([2]) стригуть. *Ст. Зб.;* бъють. *Кр.* ([3]) барану. *Коз., Кр., Ш.;* козам. *Бр, Проск., Яц., Нов.;* а другим. *Б.* ([4]) на вістки. *Рад.;* на вєшку. *Кр.;* знать. *Коз., Ш.*

На те Циган матку бъє, щоб ёго жінка боялась. *Ліст. (1,63), Черн., Новг.*
Єдного скорання десятём покаяння. *Ил.*
Єдного пригода — другого престорога.
З чужого злого учися свого.
3910. Каяцьця на кому. *Прав. Ниж., Лів.*
Да вже ж я тебе не иззім. *Кон.*

Бознає, коли будуть бити, а тим часом голодом морять. *Рад.*

Нехай бъють — оліі не вибъють. *Пир., Л.*

Не шклянка, не розибъюся. *Черн., Черк.*

Як битимуть, то не лаятимуть. *К., Л., [Бр.]*.— Лаятимуть, то не битимуть, а як битимуть, то не лаятимуть. *Л., О.*

Як будуть бити, то не будуть вішать, а як будуть вішать, то не будуть бить. *Рад.*

Як буде вішати, то не буде різати, а як буде різати, то не буде вішати: над смерть біди не буде. *Бр.*

Битимуть-битимуть, та й перестануть. *Пр., Л.*— А вже ж, не все битимуть: колись и перестануть. *Пир., Л.*— А вже ж не битимуть все ж! *Гат.*

Дай тобі, Боже, тілько гадки, абись о мні забув. *Ил.*

3920. Хоч бий, хоч лай, тільки через тин не кидай. *Л., [Рад.]*.—

Нехай би бив, ато й через тин перекинув. *Л.*

То Циган так сказав чоловікові, як той піймав ёго на крадіжці; як же перекинув — «О, спасибі», каже, «тобі, батеньку, що ти мене не бив и не лаяв, та ще й через тин перекинув — ато самому приходилось лізти!»

З гарячого часу збіг. *Ст. Зб.*

Чорта виховаєсся (не сховаєсся). *Л., Кон.*

Піймався в лабети. *Л., Ёвх.*— Попав у лабети (¹) добре. *Кон.*— Попався в лабет. *Пир., Р.*

(¹) в лапети. *Гл.*

Попав в сіло. *Кон.*

В куну запроторив. *Гат.*

Послав туди, де козам роги правлять. *Лів.*

Застукав, як сотника в горосі. *Ос. 13 (V, 14).*

А що ви робите, отче Ёсипе? *Кон.*

А тягніть Варвару на росправу! *Зв.*

3930. Прийдеш, Юрку, до порахунку (осін.). *Прав.*

Ходи, Петре, до війта! *Кор.*

Боісся, а лихо робиш. *Прав.*

Опіраєцця, як кіт на лёду. *Ст. Зб.*

Як правду сказавши — будуть бить звъязавши. *Кан., К.*

Трутив, як сліпого з моста. *Проск.*

Не пхайте ёго, він и сам упаде. *Гл.*

Допік, мов горохом об стіну. *Ёвх.*

Дошкулив (¹), мов пугою по воді! *Ёвх.*

(¹) Накарбував. *Л.*

Дав пилі, як заєць кобилі. *Нос.*

3940. Забив, як ведмедя жолудь. *Л.*

Лихою шапкою заходились («ти та ти узяла»!). *Сос.*

Не з біса чоловік, а яка жаба дужа (*або:* а як дуже бъє). *Бр., Л.*

Не знає й той козацьких жартів. *Ст. Зб.*

От тобі й швець,— коли не хотіла доброго чоловіка мати! *Г.*

От тоби, Савка, булавка! *Гайс., Я.*

Ходив Савка розбійник з булавою, та и піймався. Кажуть на ледачого, як доградєцця до біди. *Бр., Я.* Як кінця не вивелось. *Гайс.*

Носив вовк овець — понесли вже й вовка. *Бр., [Пир.].*

Дали зілля од похмілля. *Нос.*

Бий зáбій на нёго. *Кл.*

Души, як чорта в верші! *Пер.*

3950. Знай, по чому в Констянтинові гребінці! *Проск.*

Дурного по ногах, щоб присів. *Зв., Кан.*— А бийте (¹) дурного (²) по ногах, щоб присів (³). *Л., [Пер., Рад.].*— А бий дýрного по ногах, нехай сховає ноги на неділю. *Бер.*

(¹) Тютю. *Зв.;* Тарарах. *К.;* Цур. *Евх.* (²) дурня. (³) то він и присяде.

3952. Души вражу бабу за (¹) цибулю. *З.*

(¹) як. *Лох.*

3954. Бийте ёго добре киями, щоб знав, по чомуківш лиха. *Не.*

Бийся в груди, лайся в мать. *Ил.*

Бъють, так як жидівського Гамана. *Проск.*— ... як Гамона. *Ст. Зб.*

Ух, иззів обух! *Кр.*

Піймав смаленого вовка. *Пир.*

Без всяких обрізків. *Ст. Зб.*— ... з гряззю змішав безвинне.

3960. Зомняв (¹) на (²) кабаку. *Пир.*

(¹) Зтер. *Бр.* (²) мов. *Коз.*

Дав доброго диптю: одвохрив добре. *Кон.*— Одволóжив. *Пир., Л.*

Одважив соли добре! *Чор. Рад. (27).*

Наївся буханів. *Зал.*

Стусана покоштувать. *Павлв.*

Бебехи одибъєш. *Кр.*— Бельбахи відібъєш. *Прав. Ниж.*

Пішло ёму по киї! *Бр.*

Варовався кия, та палкою дістав. *Бр.*

А що понюхав табаки? *Дуб., Б.*

Так ми ёму дали табаки понюхать: тепер стидно й між народ. *Кон.*

3970. Натер ёму перцю в ніс. *Гат.*

Не бий ёго в ніс (*або:* по носу), бо кров потече. *Л.*

А що иззів (1) облизня! *Лів.*— Облизня схапати. *Гат.*— Так ёму треба — піймав облизня. *Проск.*

(1) піймав. *Зв., Кр.*

А що иззів ляща? *Прав. Ниж., Лів.*

Помостив му медалі під ніс. *Ил.*

Лиски од миски! *Ном.*

Ляпаса злапати. *Гат.*— А що ляпаса иззів? *Лів.*

Пасокою умився. *Л., Пир., Ст. Зб.*

Розсвітив ёму свічку, аж з очей искри летять. *Г., П.*

Оперезав на всю масницю. *Ст. Зб.*

3980. Як мъяло (1) облизав.

(1) макогін. *Бр.*

З товкача умивався. *Ст. Зб.*

Як загилив (1) по потилиці, так аж каганці в вічу (2) засвітились. *Ном.*

(1) заіхав. *Збр. Лаз.* (2) в вічах.

Потилишника покоштувать. *Ёвх.*

Набився (1), як голоі вівці (2). *Бр., Л.*

(1) Налупивсь. *Л.* (2) овечки. *З.*

Дався в тямки. *Пир.*

Слуха джмелів (1). *Бер., Пир.*— Дав ёму лупня добре — довго буде джмелів слухати! *Проск.*— Як учистив по пиці, та тільки чмелів слуха. *Х. Зб.*— Дочутись чмелів. *Гат.*

(1) чмелів. *О.*

Діяти, діяти, иде батько сіяти: бере матерь волочить, та нам ёго не учить. *Б.*

Губи та опенечки — заходивсь старий (1) коло неначки: як став молотить, так аж піръя летить. *Не.*

(1) заходивсь панотець. *Лаз.*

Будеш мати весілля: тато маму віддає. *Бр.*

3990. Погладив проти шерсті. *Евх.*

Гладив-гладив за шерстю, та як почав и проти шерсті! *Ном.*

Ухопив за чесну гриву (за чуприну). *Пир.*

Схватив добре за Боже пошиття. *Проск.*

Волосом засвітила (очіпок злетів). *Хор.*

За косники та в поволочку. *Б.*

Попав, наче сліпий кобзу. *Б.*

Вчепився, як рак. *Проск.*

Тащи́ть, як чорт Жида.

Бъє и ногами й руками. *Бр.*

4000. Мне, мов Семен швець шкуру. *Зв., Рад., [Пир., Евх.].*

Душить, як вовк кобилу. *Дуб.*

Трясе, як хидня. *О., [Коз.]*

Давить, як мороз бабу. *Прав. Ниж., Лів.*

Мнеть, як гостець бабу. *Проск., Х.*

Кусай мене, псе, поки кров не потече. *Ил.*

Кусь мене, вовче, бо я тебе не могу (1). *Бер.*

(1) бо в мене зубів нема. *Бер.;* як ніхто мене не хоче. *С.;* ззаду, бо я зубів не маю. *Бр.;* хоць зубів не маєш. *Проск.*

Було не савити, не варварити, та на сорочку сурганити. *К.*— ... не савити, не варварити, ні амбросити, але куделю було кундосити. *Проск.*— ... ино куделю термосити. *Збр. Шей.*

Оженився собі якийсь сирота, мав хатину и вдвох живуть. Дивицця він, а его жінка усе гуляє! «Чому ти, жінко, не прядеш?» — «Та сёгодня, чоловіче, Сави» — або Варвари, або якого иншого видума празника, сидячи гола на печі, а все таки не пряде. От и хвалицця чоловік сусідові, а той и одказує. «Постій», каже, «я ii перекрещу!», та так, як уже стемніло, убрався, у одну руку нагая, та й приходить туди в хату. «Добривечір», каже, «люде добрі!» — «Здорові були!», каже чоловік; «проходьте», каже, «дядьку, та сідайте!» — «Ні, чадо», каже, «я прийшов спитацьця, чом ви сёгодня нічого не робите?» А жінка як була голенька, так з печі и зскочила. «А як же», січе, «робить, коли моя баба казала, щоб у свято нічого не робила? ... а сёгодня якогось св. мученика!» — «То оце ти, небого», каже той, «домучилась так, що у тебе на хребті й сорочки нема?.. Е, треба ж тебе перехрестить!» — и як почне ii хвоїть, примовляючи: «Було не савити и д.», поки та,— що, мов, до суду и до гробу не буду празникувать. «Добре», каже той, пускаючи, «гляди! я», каже, «ще прийду, дохрестить, як що не поможе!» *Де не поможе:* помогло мов рукою зняло! *К., Кан.*

Добулась, мов сова на току. *Пир.*

Така в мене голова, як запаска стала (синя). *Пир.*

4010. Шумить-шумить березина, свербить-свербить середина. *Ст. Зб.*

Сповідали Иллюху від пъят до уха. *Х. Зб.*

Дали ёму помосковськи, аж ся лоб закурів. *Ил.*

Так ёго чинить! *Пир.*

Дали ёму доброі чиньби. *Ном.*

Прочухана дали. *Зв.*

Списав спину, що и курці нігде клюнуть. *О.*

Змірив го від ніг до голови. *Ил.*

Обідрав (1), як Сидорову козу. *Пр.*— Набився, як Сидоровоі кози. *У.*

(1) Облупив. *Зв.;* Надув. *Коз.*

Облупив, як кат Микиту. *Л., Р.*

4020. На всі боки випоров. *Л., Пир.*

Знівечив чоловіка (одкатував, погано вилаяв). *Л., Пир.*

Попінив чоловіка. *Ном.*

Бив-бив, та ще й друк кинув. *О.*— Бив-бив києм, та й кий кинув. *Коз.*

Оце наівся меду! *Бр.*

Почухався він добре. *Проск.*

Випив (1) дві неповних. *Об.*— ... а третій недолитий. *К.*— Буде тобі два неповних (невдача). *Сос.*— Почув два неповних. *Ст. Зб.*

(1) Дали. *К.*

Як притягли до хверта, то знав кузькину матір. *Лист. (II, 246).*

Здобувся добре, сіромаха (*або:* Добувсь, сердега). *Гат.*

Шкіру з него здер. *Ил.*

4030. Били, як кота. *Лів.*

Заколупив живота не помалу. *Ст. Зб.*

Зогнали трохи серце. *Чор. Рад. (74).*

Оскому зогнав. *Зв., Пир., Л.*

Хоч уже й заплатив, та уже и набився. *Кан., К.*

Оттаке-то на сім світі роблять людям люде. *Кобз. (76).*

З вас деруть ремінь, а з іх бувало й лій топили. *Кобз.*

Бодай мій ворог знав, що нині за день! *Ил.*

Напрасниця, обійди около! *Ст. Зб.*

Се вже напрасниця. *О.*

4040. Хіба тебе возом зачепили! *Кон., Евх.*

Бъють (1) и плакать не дають. *Дуб., Л., Пир., О.*

(1) И деруть, и бъють. *Рад.*

Поверх моєй праці та ще мене бъють. *Бр.*

Бъють нас, и наша правда. *Руд.*

Чи я ёму межу переорав! *О.*— Межу переорав. *Ст. Зб.*

Виноватий як Христос перед Жидами. *Пир., О.*

Видить Бог, чий козел, а чий баран. *Проск.*

Бачить Бог мою кривду. *Б., [Проск.].*

И горе мені, и добре мені — и бъють мене, и правда моя. *Бр., У.*— И добре мені, и зле мені — и бъють мене, и плакати не дають. *Проск.*

Нахопився — як накупився. *Ст. Зб.*

4050. Без суда й права. *Л., Б., [Ил., Пр., Кр., Ст. Зб.].*

Так собі: ні сіла, ні пала (нагально). *Пр.*

Без дання причини. *Л., Ст. Зб.*— ... обезчестив. *Ст. Зб.*

Так як я вам винний. *Л. [Кр.].*

Ні світила, ні кадила, як тебе смерть входила. *Проск.*

Ні сном, ні духом не виноват. *Л., Кр.*

И муха говоруха. *Ст. Зб.*— ... об мені не буркне. *Пр. в Ст. Зб.*

За наше жито (1) та ще нас и бито (*або:* побито, набито). *Об., Руд., Ст. Зб.*

(1) сито. *Бер.*

З чужого похмілля голова болить. *Рад.*

Жінка сало ǵамнула, та на кота звернула. *Бр.*— Пропало, пропало — коти ззіли сало! *Дуб.*

4060. Коваль зогрішив, а шевця повісили. *Ил.*

Баба (1) винувата, що дівка черевата. *Проск., Дуб., Пир.*

(1) Чім. *С., Зв., Рад.;* Чи я з того. *Бер.*

Иногді бъють Хому за Яремину вину. *Не.*

Хто пив, а мене волочат. *Проск.*

Який біс жеництя, а нам коровай плескать. *Ст. Зб.*

Кому Варвари, а мені голову обірвали. *Проск.*

Чий обід, а старцям лихо (1). *Проск., Пир.*

(1) клопіт. *С.*

Хтось квасу наівся, а мене оскома напала. *Ил.*

Хто кислиці поів, а на кого оскома напала. *Зв., Л., Пир., О.*

Хто виноват, а на мені окошилось! *Збр. Лаз.*

4070. Синиця шкоду робить, а журавель попадецця. *Рад.*

Горобці шкоду (1) роблять, а синиця в спаш упаде (2). *Бр.*

(1) спили просо. *Проск., Кан., К.* (2) а синицю злапали. *Проск.*

Побить, то й абихто знайдецця,— от инше діло пожалувать! *Ном.*

Пригладь-голови не знайдеш, хіба пробий-голову. *Пир.*

Кров — не водиця, розливати не годицця. *Руд.*

На похиле (1) дерево и козії (2) скачуть (3). *Ск.*

(1) плохеє. *П.* (2) и жаби. *Кр.;* и черепахи. *Чигр.* (3) лазють.

На сухеє дерево и огонь пада. *К., [З.].*

Через низький тин усі собаки скачуть. *Черк., Черн.*

На лежачу березу кози скачуть. *К.*

Смирного й на тім світі бъють. *Ёвх., Л.*

4080. Пішого сокола и ворони бъють. *Пр. в Ст. Зб.*

Песиголовець, людоід! *Л., Пир.*

Песиголовець — певно циклопський нащадок. Воно чоловік з одним оком и людей ість. Як пійма чоловіка, то запре в лёх и доти годує волоськими горіхами, що чикне мезиного палця на ліві руці, то вже й кров не йде од жиру: тоді ість. Там десь вони, ті Песиголовці, біля Криму, чи-що. *Ном.*

Ах ти людоід! *Кон.*

Живцем ість.

Піду, куди очі. *Л., Пир., Кон.*— Куди очі понесуть. *Ст. Зб.*

Піду світ зá очі. *Л., Пир.*— Припадає світ зá очі йти. *Бр.*— Тра йти в світ зá очі. *Ил.*— Ити світ за очима. *Проск.* Світ за очима пойду. *Ост.*

Або води завідаю, або петлі на шию. *Кон.*

Я таки напъюсь на тебе холодноі води (утоплюся на твою душу). *Коз., Сл.*

Поки й живіття мого — не забуду! *З., Пир.*

Побере іх хапко (чорт)! *Пир.*

4090. Сокира свого дорубаєцця. *Л.*

В чіпці уродився, а на посторонку згине. *Ил.*

Прийдецця (1) ниточка до клубочка! *Л.*— ... та не змотаєцця.— Чекайно, чекай! прийде нитка до клубочка, не вхитруєсся. *Пир.*

(1) Постойте, прийдецця. *Пир.*

Вовк ловить, та й вовка як піймають! *Л., [Проск., Сл.].*— Ловив вовк ловку, поки й сам піймавсь. *Кан.*— Ловить вовк, ловить вовк, а як вовка піймають, то шкуру здирають. *К.*— Носив вовк козу, аж и вовка понесли. *Кан.*

Повадицця вовк в кошару ходити, поки ні одноі вівці не буде (*або:* ходить, то й у хаті буде). *Пир.*

Піп людей хова — сховають и попа. *Л.*

Повадилось решето гречку переводить (що на єго гречку точять). *Рад.*

Повадицця кухоль по воду ходить, поки ёму ухо одломлять. *Лох.*

Оступляцця цуцики в три ряди ґудзики. *Гл.*

Одізвуцця вовкові коровъячі (1) слізки. *Проск.*— Побили вовка бараніі слёзи. *Пр. в Ст. Зб.*

(1) Відольюцця вовку овечі. *Павлг.*

4100. Підеш ти туди (*або:* Будеш ти там), де великі вікна. *Бр.*

Та я піду перед великі вікна. («То наші так кажуть — на панів до Государа»). *Рад.*— Як мені тут нічого справи не видасте, так я піду перед великі вікна. *Бр.*

Воля Божа, а суд царів (1). *В., Лів.*

(1) панський. *Рад.;* Гальченків. *с. Кулаженці Пир. п.* (В Кулаженцях був старий чоловік, Гальченко, и до ёго на розсудок ходили).

Трівай, це ёму рогом вилізе. *Павлг.*— Воно тобі рогом вийде. *Кон., Гр.*

Прийде и на пса колись зіма. *Ил.*

Прийде на нёго лиха година (підожди)! *Проск.*

Увірвецця! *О.*— Урвецця (1) нитка! *Кр.*

(1) Підожди, урвецця и тобі. *Х., Рад.*

Боком вилізе. *Бр.*

Скоро іх Бог скарає на гладкій дорозі. *Проск.*

Нехай Госпідь скарає того, хто довів до того.

4110. Давно вже тебе чекає хвурдига.

Виє, та на свою голову! *Рад., Пир.*

Нехай сей раз и так буде, ато все так буде. *Пир.*

И не роби, и не вий (нема чого)! *Бр.*

Хто таки, простий чоловік, даєцця в знаки! *Б.*

Пропало, як на собаці. *Л., Н.*

Зійде, як вода з гуски. *Ёвх.*

Присхне, як на собаці. *У., [Л., Пир., Гр.].*

Зносиш (1), як батьківщину. *Бр., З.*

(1) Понесе. *Кр.*

Тебе жаль, и на тебе жаль. *Рад., Л.*

4120. Дурна клятьба господара шука. *О.*— Дурна клятьба об стіну головою. *Кр.*

Жіноцька клятьба дурно йде — так як мимо сухе дерево вітер гуде. *Сос.*

Чи Бог дитина дурнів слухати. *Яц.*

Бог не дитина слухати дурного галятина. *Руд.*— Хіба Бог дитина, щоб послухав Галатина («галатин придуркуватий»). *Ёвх.*— Бог не ([1]) дитина слухати ([2]) дурного Литвина. *Проск., Пир., [Л., Сос., Нов.].*

([1]) не мала. *К., Пир.* ([2]) не послухає.

Як би Бог слухав пастуха ([1]), то б уся череда вигинула ([2]). *Бр.*

Пастух завжди лає: «а щоб тебе, а бодай тебе!» — ([1]) чередника. *Зв.* ([2]) виздихала. *Проск.;* увесь товар виздихав. *Зв.;* то и єдної б товарини з поля не пригнав. Нов.; давно б погинуло стадо. *Ст. Зб.*

Торік була пожежа, а й досі ще смалятина чуть. *Пир., Сков.*— ... була погориджа, ще й досі чути. *Бр.*

Укусивши, не залижеш (як перепрошує). *Нос.*

Не мила та хворостина, що по очах била. *Зал.*

Бог з вами (*або:* Бог из ним)! *Об.*

Извидить тобі Бог! *Бр., Зв., Кон.*— Бог з вами! хай вам Бог звидить! *Кон., Л.*— Нехай тобі Бог звидить и збачить. *Л., [Зв., Рад., З., О., Білг.].*— Звидить и заплатить. *Проск.*

4130. Нехай вас чапля розсудить! *Кр.*— Нехай вам звидить чапля! *Ном.*

Бог з ним! на тім світі оддасть пирожками. *К.*

Як вислюк хвицкне, в полицію не йти. *Бр.*

Накажи вас, Боже, хлібом та сіллю. *Кон.*

Як хто в тебе каменем, то ти в ёго хлібом. *Бр., [Ил.].*— Хто до тебе з каменем, ти до ёго з калачем. *Лип.*— Я на ёго хлібом, а він на мене каменем. *Кан., К.*

Хто старе поминає, той щастя не має. *Б.*

Хто старе помъяне, тому роспікши палець та в око. *Нос.*

Що було, то ся минуло. *Збр. Шей.*

Велика хмара, та малий дощ. *Ёвх.*— З великої хмари малий дощ буває. *Коз.*

Здибався хміль з цибулею; перше ся позневажили, потім ся повеличали. «Помагай Біг, гірка!» — «Бодай здоров, шалений!» — «Помагай Біг, смаковита!» — «Бодай здоров, веселий!» *Ил.*

4140. Чи будемо **БИЦЬЦЯ**, чи будемо мирицьця? *Збр. Лаз., [Збр. Шей.].*

Чи нам братицьця, чи щодня трапицьця. *Коз.*

Наскочила (¹) коса на камінь. *Пол., Лів., Сл.*— ... та камінь не подаєцця. *Рад.*

(¹) Натрапила. *Мг.;* Трапила. *Сл., Ст. Зб., Збр. Шей;* Трахвила. *У., Проск.*

Наскочила кулага на врага. *Рад.*

Наскочив чорт на біса! *К., Л., Лох., Пр.*

Наскочив удовець на вдову. *Ёвх.*

Надибав свій свого. *Бр., Ил.*— Трахвив свій на свого. *Ил.*

Живуть (¹), як кішка з собакою. *Лів.*

— Так любляцця, як собака з кішкою. *Прав. Ниж.*— Жиють з собою, як пес з котом. *Ил.*

— Жиє, як кіт з псом. *Проск.*

(¹) Живе. *Коз., Хар. Зб.*

Не помиряцця, як два коти над салом. *Коз.*— Два коти в однім салі не помиряцця. *Рад.*

Два коти в однім мішку (*або:* на однім салі) не помиряцця. *Прав. Ниж., Пол., Лів., Ос. 14 (Вісті, 62).*— Два кота в єдином мішку не могут з собою жить (подлуг прислов'я людского). *Вел. II, 38).*

4150. Собака собаки не мине. *Кр.*

Міль моля (¹) гризе, коли нема що (²). *Бр.*

(¹) *Муль муля. А. Вил.* (²) не має що істи.

Міль молю гризе, а молі чорт не бере (міль там найбільше, де є чортополох, та в сухе літо. *Рад.*). *Нос.*— Мільга мільгу їсть, а мільги й чорт не ззість. *Кр.*

Їсть пес пса, коли нема барана. *Ил. (Бр., Проск.).*— ... коли ся їсти хоче.

Трудна згода, де огонь и вода (*або:* Олію з водою ніколи не погодиш).

Два когути, два дими, дві господині ніколи не погодяцця.

Очерет з лозою не помиряцця: хоч вітру нема, все лаюцця. *Б.*

Окунь з раком не помиряцця. *К.*

Як порося з вовком (погодились). *Кл.*

Дітей не христить. *Лів.*— Хоч и полаємось, нам з тобою дітей не христить. *Коз.*

4160. Поборовся б як би малось сили. *Кобз. (44).*

А нуте, нуте — хто кому накруте! *Гр.*

Дай, Боже, вам побитись, а нам подивитись. *Збр. Шей.*

Хто кого нагне́, той того набъє! *О.*
Нехай дурні бъюцця, нехай розумнішають. *Л., Б.*
Най бъюцця, колі міцні голови мають! *Збр. Шей.*
Де два бъюцця ([1]), третій не мішайсь ([2]). *Рад., Лох., Б., Павлг., (Бр., Проск., Бер.).*

([1]) свариццця. *Кам., Євх.* ([2]) не мішаецця. *Зв., З., Б.;* за калитку берецця. *Ил.;* третёму по носі дають. *Яц., Кам., Євх.*

Много зла коли на єдного два. *Ил.*
Роздрочились, мов бугаі. *Чор. Рад. (68).*
Отто гризуцця! й хвостів не зостанецця (се б то, одна 'дну ззідять — й хвості поідять). *Ном.*
4170. Борецця, як рябець. *Зап. (I, 147), Кон.*
Оця — як брацця, як борящця. *К.*

А вони добром бъюцця.

Пнецця, як жаба на купу. *Зап. (I, 147).*
Добре ёго приняв, що аж носом запоров землю. *Проск.*
Носа ([1]) вкрутити. *Гат.*

([1]) У д. Гатцука ніса — певно, помилка.

Носа втерти. *Гат.*— Ох, и ёму колись втруть носа! *Кулж.*— Трівай, я втру ёму носа! *Павлг.*— А що втерли носа? *Прав. Ниж., Лів.*
Цибульки б під ніс дати. *Гат.*
Вкрутили ([1]) хвоста. *Пир., Гр.*

Вкоротили. *Х.;* А вже підоткнули. *Бр.*

Цибульку дать під ніс. *Павлв.*
Задав пинхву — нехай чха. *Л., Пр.*— Пинхву дав. *Кв.*— Задав пинхви.
4180. Завдати гарту. *Гат.*
Нагнав духу (страху). *К.*
Дали ёму духу (пропудили добре). *Пир.*
Зогнав на слизьке. *Л.*
Притяли ёму крила. *Ил.*
Задав бобу. *Бр., О.*
Дав ёму бобу залізного ззісти.
З гряззю змішав. *Нов., Ст. Зб.*
Гуру узяти. *Гат.*
Пропав ні за цапову душу. *Ном.*
4190. Наложив головою. *Пир.*
Нечистий ёго узяв (пропаде чоловік: утоне, абощо). *Кон.*

Там и чорту баран (кінець). *Х.*

Відданий хліб (добро за добро, зневага за зневагу). *Бер.*

На одвороті гречка родить. *Кон.*

У кочерги два кінці: один по мені буде ходить, другий по тобі (*або:* один на тебе, а другий на мене). *Л., [Кон.].*— У кия два концi: єдин буде по мні, а другий по комусь иншому. *Ст. Зб.*— Палиця два кінці має. *Проск.*

За писок в писок.

Не той ([1]) козак ([2]) що поборов, а той ([3]), що вивернувся. *Прав. Ниж., Пол., Лів., Ёвх.*— Той старший, хто на грудях посидить, а найпаче, хто вивернецця зисподу. *Ст. Зб.*

([1]) и ([3]) то. *Л., Пир.* ([2]) дужчий. *Ст. Зб.*

Не то молодець, що за водою пливе, а то молодець, що проти води. *Кон.*

Щирий козак ззаду не нападаєцця. *Кулж.*

4200. Лежачого не бьють. *Г., П., Лів.*— «Лежачого не бьють».— «Ледачого то й бить!» *Ном.*

Таки тявсь, таки тявсь, а все ёму не подавсь. *Збр. Лаз.*

Хоч пика в крові, та наша взяла. *Бор., Ёвх.*— ... наше взяло. *Лаз.*

Ваші и батьки було бьюцця-бьюцця — та й трохи оддишуть. *Пир.*

Ось я вам напишу помирну! *Ном.*

На ВОЙНУ йдучи по чужу голову, й свою неси. *Ст. Зб.*

Військо иде, як мак цвіте. *Ёвх.*

Лучий дома горох, капуста, як на войні курка тлуста. *Ил.*

Хто не має зброї, най не йде в бої.

Куля не галушка — її не проковтнеш. *Бр. Пир.*

4210. За честь голова гине. *Не.*

Шляхтич за гонор уха рішивсь.

«Идіть скоріше — ваших бьють!» — «То не наші, то Ничипоренкови». *О. Білз.*

То ж то їх полегло! *Пр. в Ст. Зб*

НЕ СТРАШНО ні тучі, ні грому. *Л., Пир., Кр.*

Як не дасть Бог смерті, то чорти не візьмуть. *Бр. [Кр.].*

Оце ж бояцьця! де страх, там и Бог. *Нем., Бр.*

Се ёму (*або:* Він мені) и за ухом не свербить. *Л.*

И ухом не веде! *Пир.*— Ухом веде. *Ст. Зб.*
И в ус не дме! *Нос.*
4220. И усом не моргне. *Пр., Лох., О.*
Боіцця, як вовк кози. *Слуц.*
Не чує пóлуску (не боіцця нічого). *Ст. Зб.*
Хоч ся переволоче, та не утече. *Ил.*
Поти старець плохий (1), поки собаки не оступлять. *Рад., Пр.*— ... а як собаки оступлять, то тоді й кия найде (2). *Рад.*— Доти старець плохи, поки собаки не обступлять — тоді ярміс найде и палкою обгоняєцця. *Коз.*

(1) рохман. *Ст. Зб.* (2) то він и огоницця. *Бр.*

Коли сова зъяструбіє, то вище сокола літає. *Ил.*
Єдин кіт стада мишій не боіцця. *Ил.*
Вовк не такий лихий (1), як страшний. *Кан., К.*

(1) недобрий. *Бер.*

Ведмідь (1) який (2), а й то кільце в губу (3) вправляють. *Л.*— Ведмідь здоровий, та кільце в носі. *У., Сл., Лаз.*

(1) Медвідь. *Рад., Н., О.* (2) дужчий. *Кр.;* який дужий. *Рад.* (3) кільце. *Кон.*

Страшен рак, та гдесь (1) инде очі. *Ст. Зб.*

(1) та в с...і. *Новг.;* та в г...і. *Л.*

4230. Страшен и вовк, та на ліс дивицця. *Ш.*
Вовка (1) бояцьця, в (2) ліс не ходить (3). *Б., [Н., О., Новг.]* — Боявшися вовка, в лісі не бувать. *Ст. Зб.*— ... та уже в ліс не йти. *К., [Б].*

(1) Як вовка. *Л., Пир., Пр., Кр.;* Коли вовка. *Кон.;* Хіба вовка. *Зв.;* Чи вовка. *Рад.* (2) и; так й; так и; то й; та. (3) не йти, и без грибів бути. *Проск.*

Боятися попа, та в вівтарь не йти.
Не (2) такий чорт страшний, як ёго малюють (2). *П., Лів., Сл.*

(1) Чи то. *Проск.* (2) як намалёваний. *Кр.*

Який ти мені в вічю́ дрібний! *Ном.*
Вила острі, а єден кінець мають. *Проск.*
Не такі сосни ми рубали (не таких бороли). *Кан., К.*
Не в такому наварювали, та виідали. *Лів.*
Не страши кота салом! *Ст. Зб.*

Ми сами з усами. *Пр., Лох.*— ... тільки ніс не обріс. *Бр., Зв.*

4240. Не бий мене в ніс, бо я сам біс. *Не.*

Ні кришечки, ні капельки (не боюсь). *Кон.*

Сирий не покуриш (се б то тютюн; кажуть про завзятих, леg и д.). *Л., Пир., Н., Кон., Кр.*— ... а варений не одуриш. *Л.*

Не дамся у кашу наплювати. *Бр.*— Не дав у кашу наплювать. *Гат.*

Не дам з себе насміятись! *Пир., Павлг.*— ... ля (глянь?), який дурень, а й той буде сміятися. *Бр.*

Не вдаримо тваррю в грязь. *Гол.*

Бачили ми таких! *Кан., К.*

Кусала така! *Пир., Х., [Л., Ст. Зб.].*

Іду, іду не свищу, а наіду — не спущу. *Зв.*— Я іду не свищу, а хто займе — не спущу. *Коз.*

Стій — погоди, чекай — не втікай! *Проск.*

4250. Ой ти щука бистра, бери окуня з хвоста! *Новг.*

Хоч одвірки виймем, а з хати вийдем. *Б.*

Якого вра́га бояцьця! *Л., Рост.*

Де відвага, там щастя. *Г., П.*

Не закривай ока хоч перед ким. *Ст. Зб.*

Думка пъє воду, а відвага мед. *Проск.*

Одвага мед пъє. *Зв.*— ... и (1) кайдани тре. *Не., [К.].*— ... мед-вино пъє, одвага и кандали бъє. *К.*— ... коли не мед пъє, то кайдани тре. *Не.*— Одвага кандали тре — де відвага, там щастя. *Ил.*

(1) або мед пъє, або. *Полт.*

Одвага або мед пъє, або слёзи ллє. *Зал.*

Одважилася б на три дні пекла! *Пир.*

Смілий батька у лоб бъє. *Ст. Зб.*

4260. Як в ліс не йти, то й вовка не бояцьця. *К., Б.*

Та вже ж, гарбуз капелюку не зверне! *Кор.*

Нуте, браття, або добути, або дома не бути. *Зап. (II, 137).*— Або добути (1), або дома не бути. *Кан., К., Рад.*

(1) здобути. *С., Дуб., Євх.*

Або рибку ззісти, або на дно сісти. *Рад., Збр. Лаз.*

Або (1) полковник, або (2) покойник. *Прав. Ниж., В., Лів.*

(1) и (2) хоч. *Пр., Кр.*

Або (1) пан, або (2) пропав. *Об.*

(¹) и (²) хоч *Бр., К., Пр., Кр.*

Або будемо на Русі, або пропадемо усі. *Кул.*

Або зелене жати, або нічого не мати. *Ил.*

Раз мати родила (¹), раз и умірати (²). *Бр., К., Бер., О., Л., Кр.*— Чи вмреш, чи повиснеш — раз мати вродила. *Гайдамацька пісня.*

(¹) породила. *Зв., Пр.* (²) гинути треба. *Г.*

Коли вмірать, то день терять. *Пол., Лів.*— Коли вмірати, то умірати — то все треба день стирати (стеряти). *Бр., [Л.].*

4270. Ідноі смерти не минеш, другоі не буде (гайдамацька). *Ёвх.*

Більше разу не вмреш. *Пр.*

Або зиск, або страта. *Бр., Дуб., К.*

Або виграв, або програв. *Проск.*

Куць (¹) виграв, куць (²) програв. *Лів.*— Куць дав, куць узяв. *Зв.*

(¹) Хіть. *Прав.;* Пусть. *Рад.* (²) хіть, пусть.

Та нуте! напусти, Боже, смілость! *З., Кр.*

Раз козі смерть! *Бер., О.*

Сім бід — один одвіт. *Пир., [Проск., У., О.].*

Шасть, що Бог дасть. *Пол.*

Спиток (¹) не вбиток. *Гл.*— ... спрос не біда. *Кр.*— Спрос не біда. *Пр., Кон.*

(¹) Попиток. *Збр. Лаз.*

4280. Знайшов не знайшов, а помацати можна. *Пер.*

Піймав не піймав, а погнацьця (¹) можна. *Зв., Рад., Пир., Рад.*

(¹) а погнатись. *Бер.;* а побігти. *Л., Ёвх.*

Утік не втік, а побігти (¹) можна (²). *Прав. Ниж., Пол., Лів.*

(¹) а потюпати. *Х. Зб.* (²) вільно. *Зв.;* не скілько побігти. *Кон.*

Купив не купив (¹), а поторговацьця (²) можна. *Л., Пир., О.*

(¹) Купить не купить. *К., Б.* (²) а поторговати. *Бер.*

Чого (¹) Бог не дасть, того и коваль не викує. (²). *Ил.*

(1) Кому. *Войц.* (2) не накує. id.; не укує. *Ил.*

Лучче від разу ковтун з голови збути. *Ил.*

Що буде, те й буде. *Рад., Л., Х.*

Що було, то (1) бачили, а що буде, то побачим (2). *Лів., [Ст. Зб.).*— ... буде — побачимо. *Пир., Кр., [Кор.].*— ... що буде, побачимо,— а буде те, що Бог дасть. *Пир.*

(1) то сьмо. *Проск.* (2) зобачим.

Що буде, то буде, а буде те, що Біг дасть. *Кор., [Н., Пр.].*— Так буде, як буде — так буде, як Бог дасть. *Бер., Л.,*— Так буде, як Бог дасть. *Проск., Л.*

Що буде, то буде, а голови не зірвуть. *Ёвх.*

4290. Чи раз, чи два — ідна біда. *Бал.*

Хоч гріх, хоч два, жінці человіка бити — нехай Бог простить. *Збр. Лаз.*

Раз у рік Великдень. *Руд.*

Один тому час, що батько (1) у плахті. *Кр.*— ... а мати щодня, та й дива нема. *Пир., [Зал.].*

(1) Катря. *Б.;* мати. *Пир., [Павлг.];* сваха. *Не.;* невістка.

Пустив на отчай Божий. *Ном.*

Раз не гаразд, в другий раз лучче. *Ном.*

Не бійся, та СТЕРЕЖИСЯ. *Ст. Зб.*

Береженого (1) и Бог береже. *Лів.*— ... а козака шабля стереже. *Лаз.*— ... береже, а небереженого и чорт не стереже. *К.*

(1) Стереженого. *Прав., Ст. Зб.*

Бережись, як огню! *Кр., Л.*

Бережи уха. *Л.*— ... щоб не вкусила муха. *Пир.*— ... бо вкусить муха. *Б.*

4300. Не клади в огонь палця. *К., Кон.*

Не клади сіна подля огню. *Ст. Зб.*

З огнем не жартуй, бо то жижа. *Ном.*

— Не играй з огнем, бо опалисся. *Ст. Зб.*

Не (1) подивлюцця в зуби. *Пир.*— В зуби не заглядують. *Рад.*

(1) И чорти не. *Х.*

Не громадь, дудку, сіна, бо загрузнеш по коліна. *Ил.*

Оглядайся на задні колеса. *Бр., К., Кон., Л.*

Ой не гони, угонщику! а хоч гони, то з оглядом. *Н.*

Василю, не бери на силу. *Ст. Зб.*
Не вірь собаці, бо ([1]) укусить. *К.*

([1]) псові, бо тя. *Ил.*

Не вірь, то ([1]) звір, хоч не вкусить, то зляка ([2]). *Л.*— ... звір: вкусить. *Проск.*

([1]) бо то. *К., Рад., Пир.* ([2]) злякає. *Зв., К., Рад., Пир., Пр., Н., Коз.*

4310. Не визивай вовка з лісу. *Збр. Лаз.*
Як є голова, то й носи здоров. *Гат.*
Нажився на світі! мабуть, болить у ёго голова. *Х. Зб.*
И смілого пси кусають. *Ил.*
И небо́я вовки ідять. *К., Євх.*
Удалий, як проданий (*або:* забитий). *Нос.*
Чоловік поліз до Орловки, та й рішився своєі головки. *Новг.*

Од того й село прозване Орловкою. Було в Черниг. Губ. Від. 1854„ здаєцця, року.

Можна, та осторожно. *Кулж.*
Потилицю нагрієш. *Рад.*— Карка вломиш (впадеш). *Бер.*— ... вловиш. *К.*
Политиш, як мъяч. *Л., Пир.*
4320. Лузан візьме. *Кл.*
Згинеш, як руда миш. *Проск.*— Змерзнеш, як руда миша. *Бр.*— Розийдетесь, як руді миші. *Пир.*
Там ёму жаба и цицьки дасть. *Об.*
Там ёму й капут. *Бр., З., Лох., Л., Пр.*
Там ёму й лоск. *Кр.*
Пропадеш ні за копійку. *Л., Пр., Лох., Кр.*

СТРАШЕ-ПЕРЕПОЛОШЕ! *К., Л.*
Не міхом полохає. *Ст. Зб.*
То не з Грицем справа. *Ил.*
Тут не ладаном пахне. *Бер.*
4330. Се ([1]) не переливки! *Л., О.*

([1]) Е, бачу! *Пир.;* Е, бачу! се вже. *Л., Пр.;* А вже ж. *Бр., Л.;* Побачив, що. *Кон., Л.*

Постеріг ([1]) лопатки в горосі. *Л., [Бр., Рад., Б.].*

([1]) Пізнав. *Проск.;* Ти в мене взнаєш, або — я тобі покажу. *Б.;* Знатимеш. *Л.*

Побачив Савчин дёготь. *Л.*— Будемо и ми знати, по чім Савчин дёготь продаєцця. *С.*

Догадавсь, та й вареники (1) в шапку. *Коз.*

(1) та пироги. *Бер., Пир.*

Сміливий, як Жид. *Не.*

Смілий, як за плотом. *Г., Пол.*

Аж ёму в литках застигло (*або:* Постигло му в пъятах). *Ил.*— У пъятах постиває. *Ст. Зб.*

Почув короля в жилі (притих з переляку). *Руд.*

Де й ділась ведмежа натура! *Кобз.*

Показався, та й сховався. *Ст. Зб.*

4340. Чого б ти з ляку не сказав! *Лів.*

У страха великі очі. *Прав. Ниж., Лів., Сл., Ст. Зб.*— У страха очі по яблуку. *Нос.*

З переляку очкур луснув. *Ст. Зб.*

У его тенькае (серце). *Пир.*

Холоне серце. *Павлв.*— ... у серці. *Гат.*

Душа въ пъятки зховалась. *Кулж.*

Таки є той біс, що й мене боіцця. *Л., Пир., Пр.*

Куме! солома суне! *Гр.*

Показалась за сім вовків копиця сіна. *Сл.*

Крий порога тривога, коло вікон залога. *Кон.*

4350. Дзиґарі бъють (страх забірає). *Павлв.*

Ставився, як лев, а згинув, як муха. *Ил.*

Дома лев, а на війні тхірь. *Ил.*

Не той Лях в полі, який в коморі. *Гат.*

У лісі вовки виють, а на печі страшно. *П., Лів.*

Жінка Ивася боялася, під припечок сховалася. *Ил.*

Ну ійбогу ж, поза кущем щось шелесть, шелесть! *Кр.*

(1) Не няли віри, що бачив сто вовків, так зменшував-зменшував, а далі ото й каже — чув, мов, що щось шелеснуло.

Що один, то один, а що два, то два: два завше не один. *Бр.*

Казав Жид, надівши яломок собі на коліно — побачив пенька біля дорогі и думав, що розбійник...

Ёсь смілий: на лежачу березу в сам верх зліз. *Нов.*— Сміливий Ёсь: крізь засувку гучжа (цькує). *Ёвх.*

«Куди ідеш, Жидку?» — «На войну!»

— «Чого ж так не рано?» — «Може, ще хоч одного убъю».— «А як тебе хто вбъє?» — «Хіба я ёму що винен!» *Зв., Рад., [Бр.].*

4360. «Де ви мого батька піймали?» — «У коморі!» —

«Е, у коморі! ви ёго у степ пустіть, та й піймате!» *Павлг.*— «Твого батька в коморі піймали!» — «Еге, трясця матері твоій! випусти та й піймай!» *Зв., [Б.]*.— Пусти, батю, на поле! *Рад.*— «Цигане, твого сина в коморі поймали!» — «Е, в коморі!.. Як би то в полі, та на добрім коні — то б то ёму було стидно!» *Кор.*

«Тату, я зловив Татарина!» — «То веди го сюда».— «Не ведецця бо!» — «То держи го».— «Не держися бо!» — «То пусти го».— «Не пускаєцця бо!» *Ил.*

Ви утрох, та злякались вовка, а ми усеми, та тікали від сови. *Ёвх.*

Тром, та кози боятися. *Ст. Зб.*

Не бійсь, коли я смілий (як нічого гаразд и боятись). *Нов.*

Що два, то два! хоч коня одняли, та воза не дали! (гайдамаки одняли, а вони ще й хваляцця). *Рад.*

Молодець проти овець, я против баранів и сам баран. *Кох.*

Хто з ляку вмірає, по тім (¹) свині дзвонять (²). *Лів.*

(¹) Хто від страху умер, тому. *Г.* (²) по тім дзвонять. *Ном.*

Духу бояцця. *Ск.*

Як огню стережецця. *П., Прав. Ниж., Лів.*

4370. Жахаєцця, як зо́ сну. *О.*

Оце жахаєцця, як Жид Христа. *Зв., Пр.*

Боіцця, як чорт свяченоі води. *Дуб.*

Він так боіцця, як заяць бубна. *Проск.*

Не видала сова сокола, як уздріла, аж умліла. *Ил., [Войц.].*

Хвіст підігнув. *Ёвх.*— А, вже підогнув хвіст! *Зв., Дуб., О., Гр.*

Трусицця, як Жид над грішми. (¹). *Кон.*

(¹) на ярморці. *Кулж.;* на г...і. *Хор., Б.*

Трусицця, як осичина. *К., Коз.*

З переляку душа аж у паністарі опинилась. *Ном.*

У хвості була душа з страху и тогди. *Ст. Зб.*

4380. З переляку став такий, як крейда. *Збр. Лаз.*

Побілів, як Пилат. *Збр. Лаз.*

Білий як стіна. *Ск.*

(¹) Побілів. *Гр.*

Побіліла, як полотно. *Х.*

Побіліла, як хустка. *Бр.*

Білий (*або:* Побілів), як смерть. *Проск.*

Злякався — аж у пъяти закололо. *Ш.*

Аж у животі похолонуло. *Прав. Ниж., Лів., Сл.*

Аж у душі похолонуло. *Л., Пр., О.*

Так як на мене жаром сипнуло. *Бр.*— Наче жаром всипало. *Зв.*

4390. Аж подеревняніла! *Бр.*

Як деревъяна була. *Г. Бар.*

Аж сорочка пополотніла. *Л., Пир.*— Так злякалась, що аж сорочка полотном стала. *Проск., К., Пр.*

Так я й отетеріла. *Г. Бар.*

Ні живий, ні мертвий. *Бр., Л., Сл.*

Боюсь и за тин вийти. *Г. Бар.*

И волос завъяв. *Лів.*— Аж волоси въянуть. *Ст. Зб.*

Зза плечей бере (острах, лихоманка). *Лів., Сл.*— Узяло зза плечей. *Х.*

Так аж снігом сипле за шкуру. *Коз.*— За шкуру снігом мов сипнуло и волос шапку підсував. *Греб.*

Все може нагородитися: инó страх ніколи. *Ил.*

4400. Ляк сили додає, а переляк видіймає. *Ёвх.*

Добре того страшить, же ся боіть. *Ил.*

Коли страшиш, сам не бійся.

Більше страху, як (1) переполоху. *Бр.*

(1) Страх більший від. *Ил.*

УТІК не славен, та пожитечен. *Ст. Зб.*

Як втік — як десяти побив.

Дивіцця ж, брацця, як я буду тікать, то й ви за мною. *О. Білз.*

Дай, Боже, ноги! *В., Пол., Лів., Сл.*— Давай, Біг, ноги! *Н.*— ... та й ногам лихо! *Кон.*

А ну ноги на плечі! *Л., О., Кр.*— ... та й чухрай! *Пр.*— ... та навдёри. *Ш.*

А нуте ноги!.. та не лускайте! *Пр.*

4410. Ага, до лясу! *К., Пир.*— А що, до лясу утікать! *К.*— Дав долясу. *Ном.*

Дати лиги. *Кон.*

Дзусана дати.

Драла (*або:* Дмухача, Драпака, Дріпка) дати. *Гат.*— Дмухнути драла.— Дременув. *Пир.*

Спину показали. *Т.*

Пішли наші навтікача. *Проск.*

Вирвався, як заєць з конопель. *Г., П.*

О то драпонув! аж потилиця лиска. *Зв.*

Пъятами накивав, аж залопотіло. *К.*

Тільки чуприна маёрить. *Лів.*
4420. Курить, як чорт од какаріку. *Не.*
Покривсь. *Пир.*
Куди видно (втікае)! *Гр.*

Добрий 4423—4464.— Прозьба 4465—4613.— Дарований 4614—4641.— Старець 4642—4666.— Скупий 4667—4802.— Завидно 4803—4859.— Добра надія 4860—4903.— Спромігся 4904—4912.— Підняв уші 4913—4931.— Про мене 4932—5007.— Хочу 5008—5074.— Не люблю 5075—5153.— Дурниця 5154—5560.— Який швидкий 5561—5606.— Дурна надія 5607—5682.

ДОБРОМУ всюди добре. *Л., Проск.*

Будь людям добрим угоден, будеш и Богу надобен. *Ст. Зб.*

Будь лагодним, будеш и Богу угодним.

Кинь хліб назад себе (¹), а він стане наперед тебе (²). *Рад.*— ... за собою, прийде перед тобою. *К.*

(¹) назад. *Бр., Пир., О.* (²) наперед.

Дуброму добре буде. *Дуб.*

«Чесному всюди честь».— «Хоч и під лавкою». *Руд.*

Хто шануецця, и люде того шанувать будуть. *Ст. Зб.*

4430. Доброму чоловіку продовж, Боже, віку. *Ск.*

Доброму добра й памъять. *Не.*

Добрость помницця, а злость и луччей. *Ст. Зб.*

Добре довго памъятаецця, а зле ще довше. *Проск., Ил.*

Золото и в попелі видно (¹). *Зв., Л., Лох.*— Золото и в болоті світицця. *Проск.*— Золото и в огню блищить. *Ис.*

(¹) блищить. *О.*

Хто чисте сумлінне мае, той спокойне спать лягае (¹). *Ил.*

(¹) лігае. *П.*

Щирому и Бог помагае. *Нос.*

Цнота й того гріе без кожуха у мороз. *Ст. Зб.*

На одні книзці, друковані 1594 р., написана (письмом XVII с.) приказка: Liepsza cnota wie złym kożuchu, niż niecnota w złotym łancuzku. *М. Білз.*

Добре з добрим и в стовпа постоять. *Рад.*

Не жаль з доброго коня и впасти. *Руд.*

4440. Покрасіти чоловік не покрасіе, а подобріти, як схоче, подобріе. *Проск.*— Покрасніти не покрасніе, а подобріти подобріе. *Ил.*

Коли люде до тебе добрі, а ти будь ліпший. *Ст. Зб.*

Не чини лихого, не бійся нікого.

Коли тебе шанують люде добриі, шануйся и сам. *Ст. Зб.*— Шануйся, коли я тебе шаную. *Бр.*

Мій добрую натуру, не пріймеш карности на шкуру. *Ст. Зб.*

Лучче честь, ніж безчестя. *К., Пр.*— ... чесно, як безчесно. *Бр.*

Моя цнота лучче од твого, пане, злота. *Бр., Рад.*— ... лучче срібла-злота. *Евх.*— Цнота ліпшей од злота. *Ст. Зб.*

Лучче цнота в болоті, а як нецнота в золоті. *Ил.*

Батьком-матіррю не хвались, а хвалися честю. *Рад.*

Кого почитають, того й величають. *Бр., Зв., Рад.*

4450. Кому чість, тому хвала. *Ил.*

Добре (¹) далеко чутно (²), а ледаче (³) ще далі. *П., Прав. Ниж., В.*

(¹) Доброго. *Кр.*— ... чоловіка. *Бер.* (²) чуть. *Кр.;* чувати. *Бер.* (³) а ледачого.

Хороша чутка далеко чутна, а погана ще дальше. *Черн., Ос. 3. (VI, 28).*— Далеко йде хороша слава, а худая єще дальше. *Б.*

На воротях слава не висить. *Бр.*

Що по тій чисти, як нічого їсти. *Нос.*

На собі сам честь покладай. *Ст. Зб.*

Благий та Божий! *Пир., Павлг.*

Догождає, як чирякові на роті. *Ил.*

Годить, як (¹) боляцці. *Зв., Б.*— ... як тій боляцці лихій. *О.*— Я ій гожу, як сирота боляцці. *Р.*

(¹) лихій. *Дуб., Бер., К.;* гіркій. *Рад., О.*

Добреє не надовго. *Л., Ст. Зб.*

4460. Гріх и сказать (¹). *Пир.*

(¹) и говорить. *Кон.;* казать. *Пир.*

Таке добре, ино ёго до серця прикладай. *Ил.*— Таке, що хоч до ... ёго прикладай. *Пир.*

Як сім баб пошептало (¹). *Ст. Зб. [Бр., О.].*

Добрий став.— (¹) до него промовило. *Ил.*

Дав би и сорочку з себе. *Бр.*— Останню сорочку зніме, та оддасть. *Ном.*

Раз добром налите серце — ввік не прохолоне. *Кобз.*

ПРОЗЬБА мур пробиває. *П., Прав. Ниж.*— ... стіну перебъє. *Ил.*

Прозьба містце має. *Л., Пир., Ст. Зб.*

Чоловік не каменя ([1]) хоче. *Зв.*

([1]) не каменю. *Н.*

Серце не камінь: таки все одно на другого оглянецця. *Гат.*

Люде не Татаре, дадуть кусок хліба. *Кан., К.*

4470. Як таки — християнство мати, та й хліба куска не дати! *Збр. Лаз.*

До доброі криниці стежка утоптана. *Сл.*— ... кірниці стежка утоптана. *Г., П.*

Хто з язичком, той з пиріжком. (хто уміє попросить). *Бер.*

Як тому не дати, хто вміє прохати! *Ст. Зб.*

Прийдіте ([1]) поклонімося. *Лів., Сл.*— Колись и до нас прийде — прийдіте поклонімося. *Ил.*

([1]) Придіте. *Кв (1, 235).*

Прийде коза ([1]) до воза, та й скаже ([2]) мекеке! *Прав. Ниж., Лів.*— ... дай сіна! *Кон.*— ... нема сіна! *У.*— Підождіть, прийде коза до воза сінця просить. *Кулж.*— Прийде коза до воза. *Бал., Проск., Л.*

([1]) Прийдуть кози. *Пир.* ([2]) и скажуть.

Приткне носа и до нас. *Ст. Зб., Л.*

Не зарікайся красть, а як Бог дасть (як хто скаже — не попрошу, мов). *Нос.*

Не плюй в колодязь ([1]): пригодицця ([2]) води ([3]) напицьця ([4]). *Ск.*

([1]) в кірницю. *У., Проск.;* в калюжу. *Коз., Ст. Зб.;* в маленьку криничку. *К.;* у лужу. *Мг.;* у воду. *Ил., Бр., Кан., Рад., Коз.;* Не брудь криниці. *Гат.* ([2]) згодицця. *Бр., Лів., Павлв.;* прийдецця. *К.;* трапицця. *Кан., Коз., Ст. Зб.;* доведецця. *Рад.;* лучицця. *Ил.* ([3])». *Ил., Бр., Кан., Рад., Ст. Зб., Павлв.* ([4]) напитися. *Бр., Ст. Зб.;* напитись. *Ил., Кан., Коз.;* бо прийдецця и тобі напитися. *У.;* бо може коли прийдеся води напитися. *Проск.;* бо схочеш водиці. *Гат.*

Не ясла до коней ходють, а коні до ясел. *Лів.*— Ясла ([1]) до коней ([2]) не ходять. *Б., Коз., Кр.*— ... а ([3]) коні ([4]) до ясел ([5]). *Рад., Пр., Кон.*— Не йдуть ясли за волами, але воли за яслами. *Нос.*

([1]) яслі. *Кр.* ([2]) за волами. *Проск.;* за коровами. *Гр.* ([3]) але. *Ст. Зб.* ([4]) а корови. *Гр.* ([5]) а воли за яслами. *Проск.*— Ся

приказка вживаєцця теж про дівчат и хлопців, що, мов, дівчата до хлопців не ходять. *М. Білз.*

4480. Корита не ходять до свиней, а свині до корит. *Гр.*

Дитина ([1]) не плаче, мати ([2]) не чує ([3]). *З., Пир., Б., Кон.*— Як дитя не плаче, у матері думки нема. *К.*

([1]) Дитя. *Коз. Кр.* ([2]) матка. *Рад.* ([3]) не знає. *Рад., С., Ст. Зб.*

Хоць яка біда, кожух до громади не буде кричати. *Проск.*

Як у себе не має — у людей просить. *Пр. в Ст. Зб.*

За що не хватись, все в люде покотись. *Бр., Кон.*

Світу запобігти (помочі од людей). *Бер., Пир.*

Из рук глядіти. *Кл.*

Запобігати ласки. *Бр., Пир.*

Ласка не коляска: сівши не поідеш. *Ил.*

Як в людей буде, то и в нас буде. *Ст. Зб.*

4490. З миру ([1]) по нитці — голому сорочка. *Зв., Пр., Кр.*

([1]) хати. *Пир.*

Не до стида, як сорочки нема. *Б.*

Хто не бере, тому легше. *Ил.*

Проханий кусок горло дере. *Пир.*— Просений кусок горло дере, бо тягне ёго відбути. *Бр.*— Прохатни кусок в горлі як колок. *Коз.*

Гіркий чужий хліб. *Зал.*

Стане кісткою в горлі. *Ск.*

Бог нам дав, и людям вділяймо! *Кл.*

Хто да́є, той и має. *Бр.*

И над собакою повинно ласку мати. *Ш.*

Добра воля стане за учинок. *Ил.*

4500. Хто дасть, той князь, хто не дасть, той грязь. *Не.*

Опукою в ноги. *Л., Пир.*

Не в службу, а в дружбу (як просять що подать, зробить).— *Прав. Ниж., Лів.*

Глянь на Бога! *Бр., Л.*— На Бога дивіцця. *Кон.*

Я вас прошу так як Бога! *Кон., Білг.*

Бога ради. *Пир., Кон.*

Рятуйте, хто в Бога вірує, рятуйте! *Об.*

И така, и сяка,— тільки дайте. *Пир.*

Я вас буду згадувать (так просять, або дякують). *Л., З., Пир., Кон.*

Встаючи и лягаючи буду згадувать. *Пир., [Кон.]*.— ... дякувать (*або:* Бога за вас молить). *Ном.*

4510. Не впали б руки, жеб що поміг. *Ст. Зб.*

Бог Тройцю любить. *Об.*— ... а четверту Богородицю. *Коз.*— Бог любе Тройцю, а четверту Богородицю, а пъятий Спас. *Ёвх.*

Просить чого третёго, найпаче тиі бідниці третю чарку.

Без Тройці й дом не строіцця. *Пир., О.*

Хоч півдулі, аби тілько під самую пику. *Кобз.*

«Побачу», казав сліпий! *Зв., Пир., Кон.*— Казав сліпий — «побачимо». *Кр.*

Обіцянка цяцянка. *Проск.*— ... а дурневі (1) радість. *Рад., Пир., З., [С.].*— Обіцянка, а не данка, дурному радість. *Ил.*

(1) а дурному вішная. *Черн.*

Обіщанка дурням радость. *Кр.*

Казав пан, кожух (1) дам (2), та й слово ёго тепле. *З., Л., Кон., [Пир., О.].*— Обіцяв (3) пан кожуха, та слово ёго (4) тепле (5). *У., Дуб., [Проск.].*

(1) жупан. *Ис.* (2) куплю. *Рад.* (3) Обіцявся. *Вас., К.;* Обіщав. *Ст. Зб.* (4) хоць кожуха нема, коли слово. *Бр.* (5) гріе. *Вас., К.*

По обіцянку треба швидкого коня. *Ил.*— По обіцанку на скорій клячі поспішайся. *Ст. Зб.*

Обітницям не радуйся.

4520. Хто рад обіцяти, той не мае охоти дати. *Бр.*

Хто багато обіцяє, той рідко слова дотрімае. *Ил.*

Жди, татку, до лятку (квітка обітницям). *Ст. Зб.*— Чекай, татко, до лятка. *Нос.*

Казала та не завъязала. *Лів.*— Обіцяла та не завъязала. *Бр.*

Буде сім пъятниць на одну неділю! *Кан., К.*

Як хто обіцяє, а уже колись не додержав слова.

Казаному кінця нема. *Кон.*

Золоті гори обіцяє. *Ил.*

Коли хочеш милостину дарити, так обийди трейчи кругом церкви: коли свого не побачиш, тоді и чужому дай. *Бат.*

Куди наше не й шло! *Дуб., О.*

Куди кинь, то голим на плечі. *Ст. Зб.*— Куди кинь, туди кинь, то все голим на пъяти. *Ил.*— Голому на плечі. *Сос.*

4530. На, рудий, паски, щоб и ти святки знав. *Р.*— На,

паски, щоб и ти знав, що сёгодня Великдень (хто дасть яку пустош ще й доладу). *Кох., [Кан., К., Гр.].*

На, та знай мою добрість. *Ск.*— ... ласку. *Бр.*— На — знай наших! *Мг.*

Нехай и коза знає, коли світає. *Ил.*

Хоч з перцем, та з щирим серцем. *К.*

Се вам не в жадібку. *Коз.*

Не так, як хотя,— так, як мога. *Ст. Зб.*

Из малого манастиря мала й милостиня. *Рад., З., Кр.*

Який манастирь, така милостина. *Кан., К.*— Для малого монасти́ра мала й милости́на. *Б.*

Щоб себе не огулить и тебе не обділить. *Л.*

Діли та себе не огули. *Рад.*

4540. Як міг, так допоміг. *Бр.*

Приймай малеє за велике. *Ст. Зб.*

Бог дасть. *Об.*— Най Бог дасть. *Бр.*

Сам Бог бачить, що нема де взять. *Бр.*

Само ся дає, коли є.

Не штука дати, коли є звітки брати. *Бр.*

Дай, голоде, хліба (каже бідний, як у ёго чого просять)! *Руд.*

Позич, голий ([1]), сорочки! *Б., Р.*

([1]) у голого. *Рад.*

И собака чує, кто її годує. *Зв., З., Б.*

И пес пізнає чоловіка. *Ил.*

4550. Дар за дар, слово за слово. *Бр.*

Хліб за хліб людям оддавай. *Ст. Зб.*

Легко (ёму) дихать! *Л., Пир., Кон.*

Нехай вам Бог нагородить и наповняє, чого ви в Бога жолаєте! *Бр.*— Хай вам Бог приповня! *Б., Кон., [Бер.].*

Хай вас Господь подержить на сім світі! *Кон.*

Пошли їм, Боже, многа літ! *Кон.*— ... на світі пожить! Дай, Боже, многа літ!

Спасибі Богу за помогу. *Евх.*

Хай тобі Бог дає вік — и щасливий и добрий! *К.*

Нехай вам Бог дає щастя, здоровъя и вік. *Бр.*— ... здоровъя й многі літа. *Дуб.*

4560. З рук наробитись, з ніг находитись, з очей наглядітись. *Ст. Зб.*

Щоб ти був багатий, як земля! *Бр.*

Бувай здорова, як риба, гожа, як вода, весела, як весна, робоча, як бджола, багата, як земля святая! *Ил.*

Година вам щаслива! щоб ви бачили сонце, світ и діти перед собою. *Бр.*

Щоб ти був здоровий, як вода!

Дай тобі, Боже, спішно й охотно робити; щоб твої думки були повні, як криниця водою; щоб твоя річ була тиха та багата, як нива колосом; пошли тобі, Мати Божа, на все гаразд! *Кох.*

Хай Бог дає на здоровъя! *Л., Кон.*

Дай, Боже, щоб и моім дітям так! *Г. Бар.*

Дай, Боже, дітками радувацьця. *Кон.*

Дай тобі, Боже, и з роси и з води. *Бр.*

4570. Дай, Боже, разом двоє: щастя и здоровъя. *Прав. Ниж., В., Пол.*

Нехай вам Бог здоровъя прибавить в ручки, в ніжки и в животок трішки. *Кон.*

Боже вас благослови — и батькови, и материни молитви. *Пир., Б.*

Хай ваша душка буде між солодкими медами, перед пахучими ладана́ми! *Не.*

Пошли ім Боже, чого вони в Бога бажають. *Л., [Кон.].*

Дай, Боже, тобі з неба, чого тобі треба! *Білг.*

Хай мати Божа пошле (¹), чого в Бога просите! *Л., Кон.*

(¹) Хай вам Бог дає, *або* — Дай вам те.

Пошли тобі, Боже, на сім світі панство, на тім світі вічнеє царство. *Зап. (I, 146).*

Умій дать — умій и одходить.

Як був квас, то не було вас; а як настало квасило, то и вас розносило. *Евх. [Рад.].*

4580. Так ви ж не виколядуєте (не виканючите)! *Кон.*

Без мене и дірочки малоі нікому затулить.

И кури б загребли, єсли б не ратува́в. *Ст. Зб.*

Це б то, бачиш, лепта удовиці. *Кобз.*

Не дай (¹) и не лай. *Прав. Ниж., В.* — Дай не дай, а лаяти не лай. *Ст. Зб.*

(¹) Лучче не дай. *Бр.*

Дай не дай, а в зашиёк не пхай. *Коз.*

(¹) шию. *Ст. Зб.*

Дав, не дав, а в груди не бий! *Бр.*

Дасть не дасть (¹), у голову не вдарить. *Ст. Зб.*

(¹) Дать не дать. *Не.*

Лучче псу муха, як поза уха. *Ил.*

Хлібом кормлють (¹), а стеблом очі колють. *Х.*

(¹) Ложкою годують. *Кр.*

4590. Сховай собі на подзвіння. *Евх.*
Сховай собі та купиш скатирку руки вкрити.
Хай вам на полуду.
Щоб тобі така смерть (погане щось дав)! *Пр., Сос.*
Нехай вже сам себе поминає! *Кл.*
Поминай свого батька! *Ном.*
Нехай воно тобі нівцем перейдецця! *Збр. Лаз.*
Коли (¹) наше (²) не в лад, то ми (³) з своім (⁴) назад. *П., Лів., Евх.*

(¹) Як. *Бр.* (²) моє. *Бр., Рад.. Пир.* (³) я. (⁴) собі посунем и. *Зв., Дуб., З.*

Сам Бог людям не вгодить. *Лів.*— Господь не вгодить, не то щоб одно другому вгодило. *Бр.*
Живому чоловікові ніхто не вгодить (¹). *Проск., К.*

(¹) не владить. *Черн.*

4600. Ще той не родився, щоб всім догодив людям. *Проск., [Пир., Пр.].*— Той ище ся не родив, щоб усім догодив. *Бр.*
Один чоловік усёму миру не вгодить. *Л., Пир., Гад.*
Не будь солодкий, бо розлижуть (¹); не будь гіркий, бо розплюють (²). *Бр., Кан., К., Ж.*— Солодкого проглинуть, гіркого проплюють. *К.*— Не будь ні гірок, ні солодок: будь гірок — проплюють, будь солодок — проглинуть. *Кон., [К., Ст.. Зб., Проск.].*— Не будь солодким, бо проклюють; не будь (гірким?), бо проплюють. *Кан., К.*— Як будеш гіркий, то росплюють, а як солодкий, то злижуть. *Бр.*

(¹) пролижуть. *К., Пир.;* злижуть. *Бр., У.* (²) проплюють. *У., К., Пир.:* ... самий мірний будь. *Бр.*

Ні дяки ні ласки. *П., В., Пол.*
Не сподівайся ж дяки від (¹) приблудноі псяки. *Гат.*

(¹) Не жди дяки од. *Яц.*

Як напився, то до кірниці задом обернувся. *Ил.*
Нагрів в пазусі гадюку. *Проск.*— Вигрів гадину за пазухою. *Дуб.*
Лихо давши, лихо й не давши: поіхав козак не подякoвавши.
Лопата — заплата, а Бог — нагорода.
За твоє добро — кадук тобі в ребро! *Ил.*
4610. Бувай здоров, коли м' змолов.

Ти мене визволь, а я тебе виучу (отака подяка!) *Не.*

Є! тут малий спасибіг. *Бр.*— Малий з нёго спасибі. *Ил.*— Малая спасибі. *Ст. Зб.*

Не вдячним горе! *Кл.*

ДАРОВАНОМУ один кінець. *Рад.*

Дарованим конем не іздити. *Бер.*— ... не наіздиссе. *Зв., К.*

Дарованому ([1]) коневі ([2]) в зуби не дивляцця ([3]). *Лів.*

([1]) Даремному. *Ст. Зб.;* Дареному. *С., Н.;* Подареному. *Пир.* ([2]) коневі. *П.;* коню. *Лів.* ([3]) не заглядають. *Г.;* не заглядати. *П.;* не заглядай. *Проск., В., Пол.;* не дивися. *Прав. Ниж.;* не гляди. *Ст. Зб.;* не глядять. *О.;* не дивись. *Б.*

З чужоі торби хліба не жалують. *Бр.*

Що Бог дасть ([1]), то все в торбу. *Л.*

— Що не попало, то клади в мішок. *Гр.*

([1]) дав. *Евх.;* Що не найдеш, мій небоже. *Коз.*

За перебір дасть Бог витрешки. *К.*— За вибірки дасть Бог витрибки. *Б.*— ... витришки.

4620. У чужому стаді не переберай. *Ст. Зб.*

До готового хліба знайдецця губа. *Ил.*

На готовий крам найдецця пан. *Б.*

До готовоі колоди легко огонь прикладать. *З., Пир.*— ... добре вогонь роскладати. *Бр., [Бер., Дуб.].*— ... колоди огонь класти. *К.*— Добре то діло — до готовоі колоди вогонь прикладати. *Проск.*— Добре g лежачій колоді и огонь класти. *Рад.*— При готовій колоді не лінись огонь класти. *Ст. Зб.*

Не батько купив, не син іздить (чужого не жалує). *Нос.*

Подарунки ([1]) за Дніпром ([1]) без штанів ходють ([3]). *Лів.*

«Колись не так мирно (людно) було, не так досадно, то й даровалося, и все,— а вже тепер!» *Бр.*— ([1]) Подарунко. *Прав. Ниж.;* Подарунок. *Л.;* Подаруй. *Нос.;* Дарунки. *Збр. Лаз.* ([2])». *Бр., Л.;* за Десною. *Кр.;* на Луполові. *Нос.;* за Москвою. *Збр. Лаз.* ([3]) ходить. *Прав. Ниж., Нос., Л.;* бігають. *Бр.*— *Луполов* — задніпрянська сторона Могилева од Чаусівськоі и Черніговськоі брами, мення своє взяла од того, що живуть найбільш кожомъяки; *Подаруй же* — було прізвище одного міщанського роду в Могилеві. Один з сих Подаруів, превеликий пъяниця, обшарпаний, в канцуррі, швендяє було по Луполову и канючить милостині.

Ті вже повмірали, що даром давали, давно іх нема. *Лів., Сл.*— Умер той, що даремне давав. *Проск.*

Минулася барма, що давали дарма. *Ст. Зб.*

Ми без грошей нікому не граєм. *Не.*

Хто на сопілку дав, той буде на ній грав; а хто не дав — не буде грав. *Ил.*

4630. Купи та й лупи. *Прав. Ниж., К., Пол., Лів.*— Хто купить, той лупить. *Г.*— Що купив, то й злупив. *П.*

Извик на дурницю. *Павлг.*

Ёму б усе дурничками. *Кулж.*— ... дурнички. *Л.*— Хотіли б усе дурно. *Пир.*

На дурницю жити. *Гат.*

Всяк ласий на чужі ковбаси. *Евх.*

Продай за так гроші. *Пр., Кр., [Бр.].*— Купи за так гроші.— За так грошей. *Хор., Л.*

Коли б, Боже, воювати, щоб шаблюки (¹) не виймати. *Гат.*

(¹) Дай, Боже, воювати, та шабель. *Ст. Зб.*

А! спасибі в кишеню не ховають (*або:* не кладуть). *Бр.*

Де не дав гроша, так не пхай носа. *Ил.*

Вола дарують без ярма (кажуть, як подарують, та ще просять). *Зал.*

4640. Лучше даровати, ніж брати. *Ил.*

Дурний дає, а розумний бере. *Ил., [Нос.].*

В СТАРЦІВ наука єсть: язика ся вчити. *Кл.*

Чорниш у комиш, білаш у кармаш. *Лист. (I, 287), Б.*— Білаш — иди в кармаш, а чорниш — біжи в комиш. *Сторож.*

Чи хархарить, чи хархасло? *Ном.*

З старчовідськоі мові: перше — ніби старці так кажуть про пшенишники и про житник, а друге — «Чи світицця, чи погасло світло?» Сими словами иноді кепкують над поганими старцями, натякаючи на того старця, що, лежячи з своєю жінкою десь під містком, під час ярмарку, питав у людей: «чи хархарить, чи хархасло?» — чи є сонце, чи вже ніч.

В старецькім тілі та панськая душа. *Сл.*

Торба мені жінка, кий у мене братом! *Краш.*

Не зарікайся бути в старцях. *Проск.*

Старець старцем, а повагу любить. *Ш.*

Розігралися сліпиі проти пъятниці святиі (д. Ёвхименко каже, що се про церкву Пъятницю Черніговську. Коло тіі церкви місто, а ярмаркового часу круг неі увесь майдан — мов у казані). *Черн.*

4650. В старці пугою не вгнати, а з старців калачем не виманиш. *Кл., [Ст. Зб.].*

Сім раз на день києм бити (ледащо-старця, коли здоровий, а хліба просить). *Кл.*

Не бий старого, если не бере чужого. *Ст. Зб.*

Старцю село не покутя. *Б.*

З лихого торбу, аби з носом (лихому не даруй ніколи и торбу зніми). *Кан., К.*

Старця нагодуєш, а торби ёго ні. *Пир.*— Старецької сунки ніgди не наповниш. *Ст. Зб.*

Веди мене поводир, де пампушки печуть: там мене поцілують и пампушками нагодують. *Черн. г.*

Лучче би ся не раждати, ніж, родившися, світа не видати. *Кл.*

Сліпого Бог веде! *Коз., Кр.*

Сліпий лучче (1) ходить, як поводатирь водить. *У.*

(1) Сліпець сміліше. *Зв.*

4660. Сліпому нема гори: куди попав, туда й вали. *Кон.*

Сліпий лучче знає, як який поводатер. *Бр.*

Не святий, а сліпий. *Кр.*

Сліпі (1) не родяцця, а (2) робляцця. *С., Л., Кон.*— Каліка не родицця — робицця. *Ст. Зб.*

(1) Каліки. *Бр., Бер., Рад., Пер.* (2) а сами. *Рад., Пер.;* тільки сами. *Бер.;* тільки. *Бр., 1 Бер.;* але. *Бр.*

Сліпець, на млинець! *Зв., Кр.*— ... «Не хочу.» — «На два!» — «Не бачу».— «На три!» — «В торбу (1) при.» *Лів.*— «Сліпець, ззіж млинець!» — «Не вмію».— «На два!» — «Не смію».— «На три!» — «У міх при.» *Л.*

(1) Сюди. *Сос.*

Так ёму Бог дав. *Л., Кон.*

Гріх сміяцьця: так ёму Бог дав. *Б.*

У СКУПОГО завжди (1) по обіді. *Ном.*

(1) Завсіди. *Ил.;* завше. *Проск.*

У людей шаг скаче, а в скупого руб плаче. *Не.*

Скупий складає, а щедрий поживає. *Бр.*

4670. Скупий збірає, а чорт калитку шиє. *Кан., К.*

Тогді скупи, коли на дні, а не звершечку. *Бр.*

Лінивий двічі ходить (1), скупий двічі (2) платить. *Пир.*

([1]) два рази робить, а. *Кон.* ([2]) два рази.

Скупий два рази тратить. *Ил.*— ... а голодний буває. *М. Білз.*

Не жалій ухналя, бо підкову загубиш. *Ёвх., Пир.*

У скупощах не кохайся. *Кл.*

Щедрий — на батьківські гроші. *Прав. Ниж., Пол., Лів.*

Він глухий, як скажеш *дай*; а як скажеш *на*, то й чує. *Ёвх.*— Не чує глухий, як скажеш *дай*, а як же *на*, то чує. *Ст. Зб.*

Та він такий, що й над копійкою трусицця. *Ис.*

Глухому пісню співати. *Не.*

4680. Ніяким богом недопросисся. *Ном.*

Щедрий, як ([1]) Грек. *З., Пр.*

([1]) ніженський. *Кулж.*

Видно з низького тину, той щедрий. *Сл.*

В ёго посеред зіми лёду не випросиш. *Л., Кр., Новг.*— Щедрий! зімою лёду ([1]) не випросиш. *Бр., Зв.*— Щедрий! не випросиш и лёду. *Коз.*

([1]) серед зіми снігу. *Пир.*

Змилувався Біг над раком ([1]), та в заду́ очі дав ([2]). *Рад.*— Змилувався ([3]), як Біг над раком. *Х.*

([1]) на рака. *Ил.* ([2]) дав му в заду очі. *Ил.;* та дав ёму очі там, де не треба. *Ст. Зб.;* ([3]) Розжаловавсь. *Павлв.*

Скорійш в курки молока випросиш. *Ёвх.*

Захотів молока від бика. *Лох.*

Ім и на се зійшлось. *Пир.*

У такого и чорт ладану не достане. *Кан., К.*

А ні каменя не дадуть голову провалити. *Ил.*

4690. Захотіли в жука та меду! *Коз.*

Найшов, де ([1]) Богу молицьця. *Зв., Рад., Лів.*— ... молитись, що й ліб пробъєш. *Бр., [Кон.].*— Найшов ([2]) церковцю ([2]), де ([3]) Богу молитися ([4]). *Руд.*

([1]) Знайшов до кого. *К., Л., Коз.* ([2]) Знайшов. *Ил.* ([2]) церков. *Проск.* ([3]) *Ил.,» Проск.* ([4]) молицьця. *Ил.*

Розжалобивсь, як вовк над поросям: відъів ніжки, та й плаче. *Ёвх.*— Так жалує, як вовк поросяти: як ухватить, то вже боіцця пустить. *Рад.*— Тоді вовк над поросям змилувався, як ноги подъідав,— тепер: «біжи, біжи!» *З.*— Розжаловався ([1]), як вовк над поросям. *Бер.*

«То так и над нами буває». *З.*— (¹) Змилувався. *Пир.;* Зжалився. *О.*

Гни-біда! *Пир.*

Дрижить, як Гуцул над дітьми. *Ил.*

Добрий, як собака. *У.*

Моторний, як собака чорний. *Ск.*

Добрий, як спить. *Б.*

Добрий! як спить, їсти не просить. *Б., Пир.*— Він добрій чоловік: як спить, то и їсти не просить. *Кулж.*

Добрий горщик (борщик?), та малий горщик. *Руд.*

4700. Хорош коровай, та порепався. *Ст. Зб.*

Такий я добрий куций, як ти з хвостом. *К., Коз.*

Добрі люде: що положиш, то й не буде. *К., О.*

Та він чоловік добрий: од хліба, од солі (¹) чорт ёго и оджене. *Сл.*

(¹) Він чоловік добрий, до хліба, до солі допадецця, то. *Гр.*

Такий добрий, як чортового назімка хата. *Бр.*

Хороший (¹) чоловік, та Березинець. *Черн.*— Славний чоловік, та Березинський. *Б.*

(¹) Здаєцця добрий. *Ш.*

Скупи́й не глупий. *Зв., К., [Бр.]* — ... а щедрий не мудрий. *Ст. Зб., [Ил.].*

Хто скуп — собі не глуп. *Нос.*

Хто не чує, той здоров ночує. *Б.*

Пусти сусіда в хату, та й сам в сусіди йди. *Л., Кр.*— ... та й волю ёму дай. *Зв.*— ... в хату, а сам з хати вбірайсь. *Рад., Павлг.*

4710. Добре тому дати, хто не хоче брати; а той, хто бере, як по души дере. *Збр. Шей.*

Візьми чорта на плечі, то й сам не рад будеш. *Зал.*

Як маєш сусіду пустити, то в сінях камінь положи. *Бр.*— Не держи сусіди в хаті, поклади на тім місці камінь: избъеш ногу, та знаєш, що на тім буде кінець.

Хто стаєцця медом, того мухи ззідять. *Ил.*

На всякий чмих не наздоровкаєсся. *Зал.*— На всякий чих не на здрастуєсся. *П., В., Лів.*

На кожний гук не одгукаєсся. *Нос.*

И кума со́ром, и хліба жаль. *Ил.*

Нема зайвини (не хоче дати). *Пир.*

А що ви мені? ні сіль, ні гречка! *Пир., Пр.*

Я тобі не брат, ти мені не сват. *Краш.*— Мені як и ти не брат, як и то не сват. *Кон.*

4720. Ти мені не Титяна, я тобі не Савка. *Не.*

А дзуски! *Лів.*, *В.*— А дзус! *К.*— А дзузу! *Пр.*— А дзу! *Пр.*, *Пир.*— Дзуски!.. а по лапах! *Євх.*

А засьǃ *Лів.*

Поцілуй свого батька лисого! *Рад.*, *Пр.*

Не дай ([1]) курці проса — нехай здохне! *Лів.*

([1]) Не дам. *П.*

Не тягни чоловічої голови з грязі — самого утопить; а тягни кінськую — самого витягне. *Нос.*

Не всякому по Якову. *Євх.*

Не для пса ковбаса. *Бр.*, *Проск.*, *Рад.*— ... не для кіцьки ([1]) сало. *У.*— ... ковбаса, не для Кузьми гроші. *Не.*

([1]) киськи. *Бр.;* кота. *Кан.*, *К.*

Є сало, та не для кота! *Бр.*, *Проск.*, *Чор. Рад.* (*92*).

Є сало, та не можна достати: високо висить. *Бер.*

4730. Гудзь, пане, та не вам,— застебнувся б, та не дам. *Кременч.*

Не для Гриця паляниця. *Ил.*

Єсть в Хилка́, рога́тина, та не для кого иного. *Ст. Зб.*— Рогатинка єсть в Хилка, та в кошелику. *Пр. в Ст. Зб.*

З довгою рукою під цвинтарь ([1]). *Лів.*

([1]) манастирь. *Л.*, *Н.;* Пъятницю (церква у Чернігові). *Євх.;* церков. *Зв.*, *Пр.*, *Кр.;* церкву: *Рад.*, *Л.*, *Б.*

Завтра з мішком! *Зал.*— ... прийдеш. *Євх.*

Наставляй ширше! *Ном.*— ... ато бач нікуди сипать.

Сёгодня з мішком, а завтра з торбинкою. *У.*

Візьмем, руку вс...ши! *Ном.*

А ріжна не хочеш? *Зал.*

Шлёп ваші милості, зус ваші честі! *Зал.*

4740. Який хват до вареників! *Кан.*, *К.*

Ище сіеі не пахали. *К.*

Дулю ззіж. *Дуб.*, *Л.*

Дулю дать під ніс. *Павлв.*

А дзус, холодцю істи! *Євх.*

Чортового батька! *К.*, *Лів.*— ... візьмеш (побачить, матиме и д.). Чорта з два! — А чорта! — Вражую матір!

Прийшов з лісу — и иди собі к бісу. *Прав.*

Жирно буде. *Лів.*

Ти б може, тату (Иване, Петре, и д.), й мед ів, та де ж ёго взять! *Л.*, *Кр.*

Тогді будеш мати, як старий чорт візьмецця помірати. *Прав.*

4750. Дав би на молебень, та й собі потребен. *Рад., [Бр.]*.

Отдай жунку, а сам у солумку. *Євх.*

Оддай (1) жінку, а сам свисти (2) в сопілку. *Бр.*

(1) Дай. *Проск.* (2) труби.

Оддай людям (1) жінку, а сам труби в кужілку (2). *С.*

(1) Дай кому. *Ил.;* Позич кому. *Кан., К.* (2) кужівку. *id.* *Ил.*

Судна діравого не наповниш. *Ил.*

Дірявого (1) мішка (2) не насиплеш (3). *Об.*

(1) Дірявого. *Рад., З., Л., Б., Коз.;* Дюравого. *Проск.* (2) міха нігди. *Ст. Зб.;* мішка ніколи. *Бр.* (3) не наповниш. *Рад., З., Л., Б., Коз.;* не наповнити. *Ст. Зб.;* не наситиш. *Бр., Проск.*

Дірявого горшка не наллєш. *Зв.*— Щербатого горшка ніколи не наповниш. *Рад.*

Чужих злиднів не наситиш. *Проск.*

Оддай нищим, а собі ні з чим. *Рад., Л., Пр., [Коз., Кр., Ст. Зб.]*.

Прийде сто душ, та візьме сто груш, то мало що й останецця; а прийде сто душ, принесе сто груш, то буде мірка. *Бр., Рад.*

4760. Нюхачів багацько, та табаки нема. *Ил.*

Три вірви в шию и міх кулаччя. *Кон., Кр.*— ... в шию, та лантух кулаків.

Дав ёму куку в руку. *Ил.*

Пожививсь (1), як собака мухою. *П., Прав. Ниж., В., Лів.*— Вхопив, як собака муху. *Зв., Рад., Б.*

Кажуть більш, як хто ззість що нетривне, або-що. (1) Зажививсь. *К., Л.*; Покрепився. *Бр., Бер., Кор.*

Набрав, як убогий в торбу (здобувся)! *Євх.*

Годі вже, куме, тоі ласки! *Проск.*— Годі, куме, честі! *Ил.*

Спасибі вашому батькові (не того ждало)! *Л., Пир.*

Тільки по губам помазав. *Євх.*

Сеі ласки я и в Жида дістану. *Лип.*

Такоі (1) ласки можна и в Цигана запобігти (2). *Л., [К., О., Пир.]*.— ... ласки я и в Цигана добуду. *Б.*

(1) Сієі. *Пр.* (2) добути. *Євх.*

4770. Такоі ласки дістану й в Параски. *Бр., Руд.*

В Комлика б досі випросив, що коло ёго попотупаєш. *Пир.*

И вже такі дари: сметанку избери, а сироватку дай. *Кон.*

Вбірай, сват, капусту: коли б тебе не принесло — свині поіли б (дає таке, що ні на віщо). *Прав. Верх.*

Дарма, нехай хріння вже беруть! *К.*

Гірко ззісти, жаль покинути. *Б.*— Тяжко нести, а жаль покинути. *Прав. Ниж.*— Тяжко брати, а важко кидати. *К.*

Я тебе нікому не дам бить — я сам буду. *Не.*

Хоч риби нема, нате вам кіш на рибу. *Бр.*

На тобі, Данило, що мені не мило. *Ил., Ном.*

На тобі, небоже (¹), що мені негоже. *Ск.*— ... оце я теє тобі дав, що мині з носа упало. *Бр.*

(¹) Боже. *Лів.*

4780. Нашим салом та по нашій шкурі. *Л., Пир., [Пер.].*— Тим же салом, то по тій шкурі. *Гайс., Сл., Ст. Зб.*— Моім салом та по мені и мажуть. *Кон.*— ... та мене й мастиш. *Бр.*

И понюхать не дадуть. *Ном.*

Зачиняюцця царські врата для нашого брата. *Зал.*

Тогді дали хліб, як зубів не стало. *Г., П.*— Що мені по хліб, коли зубів нема. *Ил.*

Давали, та не виймали. *Г.*

Давали (¹), та з рук не пускали (²). *Лів.*

(¹) Давае. *Ст. Зб.;* дає. *О.* (²) не пускае.

За тим ладо́м и вернувсь додому. *Пир.*

Як (¹) прийшо́в, так (²) и пійшов. *Рад., Х.*

(¹) Из чим. *Бр.* (²) из тим.

Звітки прийшов, туди й пішов. *Проск.*

Поіхала Гася, та й вернулася. *Ил.*

4790. Е, узяв, як дома! *Л.*

Щоб (¹) чорт, та Богу молився! *Кр.*

(¹) Схотіли, *або* — Захотіли, щоб. *Пир.;* Де ж ви бачили. *Бр.;* Де ви видали. *Рад.*

Захтів у діда випросити хліба! *Ил.*

Захотіли в старця кий однять. *О.*

Хотів у розбійника та ще й кий однять! *Кр.*

Хочеш ти в старця копійку однять. *О.*

У старця в торбі не поживисся. *Зв., Евх.*

Хочеш бо ти в Цигана пугу видерти. *Бр.*

Кланятися чужим богам, мавши свої! *Проск.*

Чужих богів шукає, а своіх дома має. *Ил.*

4800. На що ти другого бога взиваєш, коли свого маєш?

Що тому богу молицьця, которий не милує. *Пир., [Гр.].*

Оглухли, не чують! *Кобз.*

ЗАВИДНО, що в когось видно. *Ст. Зб.*

Що на людях видно, то и собі жадно. *Збр. Лаз.*

На чужій ниві все ліпшая пшениця. *Ил.*

В чужих руках завше більший шматок. *Проск.*

Бабина гривня всім людям дивна. *Ил.*— Бабине гривно ([1]) всім людям дивно. *Збр. Шей.*

([2]) гримно. *Проск.*

Чуже коня — паня. *Нос.*

Кажуть, як хто од завидощів чуже хвалить.

Знає, що в людей в горшках кипить. *Ст. Зб.*— Вона зна, що у нас и у борщі кипить. *Ёвх.*

4810. Знають сусіди, що в багача в обіді. *Бер.*

Нема дивки на свої гроші, а чужі все важкі. *Черн.*

Чуже добро голодному страва. *Ш.*

Сові сонце очи коле. *Б.*

Чужа доля під бік коле. *Нос.*

Срібло очі всякому коле. *Не.*

Гарна дівка, як засватана. *Прав. Ниж., Бал., [Рад., Б.].*— Засватана дівка всім хороша. *С., [У., К., Бер.].*— Заручена дівка усякому хороша. *Коз.*

Зависливі очі, як у попа. *Кр.*

Очі-завидощі! *Ном.*

Попівські очі. *Л., Кр.*

4820. За вами та й мене не видно. *Прав. Ниж., Лів.*

Заздрівому боком вилізе. *О.*

Людям на завись, а нам ([2]) на користь. *Бер.*

([1]) в завись. *Не.* ([2]) Тобі на завість, мені. *Ёвх.*

Завиднику пирожок, а жалоснику рожок. *Нос.*

Кому завидуємо, у того можна достать, а кого жаліємо,— ні.

Собака на сіні лежить ([1]),— и сама ([2]) не їсть, и другому ([3]) не дає ([4]). *Л., Ёвх., [Проск.].*— Лежить собака на стерві,— и сам не буде їсти, и другому не дасть. *Бр., Бер.*

(1) Лежачи. *Ст. Зб.* (2) ні сам. *id;* и сам. *Пр., Гр.* (3) а скотові. *Пр.* (4) ні товарові не дає їсти. *Ст. Зб.*

И сам не їсть, и другому не дасть. *Ил.*

А ні нам, а ні вам.

Твоє не заведецця ніде. *Евх.*

Та він би з рідного батька злупив. *Проск., Білг.*— И з рідного батька здере. *Евх.*

За більшим поженись, та й того рішись. *К.*

4830. Хто два зайці гонить, жадного не здогонить. *Ил., [Кон.].*

Тобі хоч діжу з тістом, то все мало. *Л., Евх.*— Хоч и діжу з тістом оддай, то ще буде клясти, що важко нести. *В. Білз.*

Хіба ще ёму хороби лихоі треба! *Л., Пир.*

Не будь ласий (1), як попівна замуж (2)! *Проск.*— Е, ця наче попівна заміж квапицця! *Бр.*

(1) Кваписся. *Кан., К.;* Квапляіцця, хапаіцця. *Гат.* (2) заміж.

Оце (хватає), наче собака мухи! *Коз.*

Так хапає, як собака рве. *Евх.*

Допався, як муха до меду. *О., Павлг.*

Добрався, як вовк до кошари. *Об.*

Укажи палець, а він руку просить. *Ил.*

Розъївся, як вош у короcті. *Ш., [Проск.].*

4840. Тілько допусти ёго до коша, а сам не рад будеш. *Б.*

«Постой, бісова свиня! я тобі дам маку!» — «Ух, изїла обух! коли б змогтись, та ще поволоктись — казав чоловік, маку дам». *Кр.*

Коли мед, то й ложкою. *Бр., Бер., Лів., [Зв.]* — Коли мед, так и ковшем. *Нос.*

Коли добре, то єще хоче ліпшей. *Ст. Зб.*

Гарне, та ще й з папкою. *Рад.*

Потрошку та з папкою. *Ном.*

Хорошого (1) потрошку. *Лів.*— ... та ще й з папкою.— Смашного (2) потрошку, щоб животик не болів. *Пир.*— ... щоб не занедужало. *Р.*— Не все ж разом: хорошого потрошку. *Лох., Пр.*— Потрошку та з папкою. *Ск.*

(1) Гарного. *З.* (2) Доброго. *Зв.;* Гарного. *Р.*

Дайте мені, ще й дитині моій. *Кон.*

Обдре до шнирочки, до шерстиночки. *Кон.*

Вовк, що спіткає, то ззість (*або:* що споткає, то зъяде). *Кл.*— Як вовк: що стрів, то ззів. *Ст. Зб.*

4850. Землю поідала б, як би могла. *Кл.*

Всёго світа не забереш. *Проск.*
Вовкові барана з горла не видереш. *Ил.*
Хоче у вовка з зубів вирвати! *Пр. в Ст. Зб.*
Трудно вирвати, як псові з зубів. *Проск.*
Не дурний крук, пустíть из рук. *Бр., [Проск.].*
Трудно вовку лапку. *З.* — ... а там и зовсім лізе.
Хоч ляпку вмочить! *Ёвх.*
Таківський з лоба! *Сос.*
Він тим не забагáтіє, а ми не завбожієм. *Лів., Ст. Зб.*

4860. ДОБРА НАДІЯ. *Л., Пир.*

На Бога надія! *Об.* — Наджа (sic) на Бога. *Бушиночка* (с. Бр. п.).

Сподіватись на Бога, на ёго ласку. *Гат.*

Я на то, як на свято. *Бр.*

З несподіваного часом и люде бувають. *Проск.*

Из несподіваного бува сподіване, а з сподіваного несподіване. *С.*

З ёго люде будуть (кажуть и не на людей). *Пир.*

Колись воно щось з того буде. *Проск.*

Як кущ розивъєцця, то й козак розживецця. *Нов.*

То не козак, що отаманом не думає бути. *Полт.*

4870. Бог не без милости, козак не без щастя. *Пол., Лів.* — ... не без долі. *Прав. Ниж., Лів., Ос. 7 (XVI, 5).*

Козак не без долі. *Л., Гат.* — ... дівка не без щастя. *Об.*

Козак не без долі, риба не без луски, Бог не без милування, государ не без жалування. *Бр.*

Бути козі на торзі. *Ст. Зб.*

Знайде свадьба сорочку. *Б., Ст. Зб. [Л., Кр., Пр. в Ст. Зб.].*

Тоді буде й насіння, як буде весілля. *Ш.*

Аби моя голова здорова була, то все гаразд буде. *Ил., [Коз., Ст. Зб.].*

Аби голова на въязях! *Рад.* — ... а розум буде. *Кан.*

Є, й буде, й знаєм, де взять. *Пр., Кр., [С.]*

Як будем живі, то будем и ситі. *Кон., [Бр.].*

4880. Найду куму, аби було к чому. *Ш.*

Коли стало на хліб, то стане и на обід. *Бр.*

Стягнувсь на корову, то стягнусь и на вірёвку. *Пир.*

Стало на рибу, стане (*або:* вистарчить) и на юшку. *Проск.*

Як потягнувся (¹) на юшку, то розстарайся (²) и на петрушку. *Бр.*

(1) Як вистало. *Бр., [Лох.].* (2) то вистане.

Колись и на моім підвіръі буде болото (худоба, а од неі и гній). *Нов.*

Колись и в моє віконце засвітить сонце. *Л., [Ил., К.].*— Колись таки дождемось сонця в оконце. *Сос.*— Колись и перед моім окном сонечко зійде. *Рад.*— Колись и перед моіми ворітьми сонечко зійде. *Бр., [Х.].*— Єще и на моіх воротях сонце засвітає. *Ил.*

Колись и нас сонечко гляне. *Гат.*

Сонечко блисне, сорочечка висхне. *Зал.*

Не буде тогді в мене голова боліти. *Ил.*

4890. Коли (1) наклюнулось, то й вилупицця. *Пир., Гр.*— Уже яєчко наклюнулось, то й курчатко незабаром вилупицця. *Сос.*

(1) Що. *С., Ст. Зб.*

Дождусь и я тіі години, що будуть по шелягу (1) дині. *З., Пр.*

(1) по шагу. *Б.*

Аби цвіт, а ягідки будуть. *Зв., Б.*

Буде й на нашому тижню свято. *Не.*

Буде й на наші улиці празник. *Л., Б., Пр., Павлг., [К., Рад., Н., О., Новг., Т.].*

Не все істи скором — колись буде й піст. *Бр.*

Колись и моя копійка не щербата буде. *Зв., Б.*

Перемелецця — мука буде. *Ск.*

Все тоє перетовчецця, та перемелецця. *Ст. Зб.*

Немає злого, жеби на добре не вийшло. *Ил.*

4900. Лихо не без добра. *Г. Бар.*

Буде баба війтом! *Пир.*— Твоя баба війтом. *Ст. Зб.*

Не тепер, так (1) в (2) четвер. *Л., Пир.*

(1) то. *У., Ст. Зб.* (2) у *Ст. Зб.*

Дайте мені набристи на стежку. *Ч.*

СПРОМІГСЯ дід на обід, а баба на кісіль. *Ил.*

Спомігся, як убогий (на?) кісіль. *Ст. Зб.*

Довелось (*або:* доведецця) (1) червяку на віку. *Зв., Рад., Лів.*— Червяку на віку доведецця и на жлукті пообідать. *Р.*

(1) Прийдецця. *Рад.*

Хто гарячого не бачив, той холодному рад. *Кон.*

Хто великого не бачив, той и малому дивуєцця. *Пир.*

Лучилося сліпій курці зерно, та й то похожає. *Войц.*— Трахвилося сліпій курці пшеничне зерно! *Проск.*— Трахвицця (1), як сліпій курці просо (2). *Проск.*— И сліпа курка де-коли найде зерня. *Ил.*

(1) Трапилося. *К.* (2) зерно.

4910. Прибулося тещі зятніі діти колихати. *Ст. Зб.*
Сліпому Омелькі все копейки. *Новг.*
Хто новини (1) не видав, той и ветоші рад. *Л., Пир., Кон.*

(1) нового. *Кан., К.*

ПІДНЯЛА УШІ. *Л., Кон.*
Діждав рясту (1) топтати! *Л.*

(1) расту. *Ст. Зб.*

Як з води вийшла. *Х.*
Въосени літо. *Г. Бар.*
Мов чарами одвело.
Уже на ряст виліз (остербав). *Бр.*
Душа в мене вступила. *Ил.*
4920. Став на лад. *Пр., Кон.*
Став на стану. *Зв., Л.*
Суженому дівка. *Нос.*

Як удача кому в чому.

Огý, мій хлопець (копательніший став, як дали хлосту або-що; або веселіший став чого и д.)! *Ном.*
Так як оплинé (поправицця дитина, коли ходять коло ёго добре). *К.*
Як на коня ссадив! *О., [Ст. Зб.]*.— Як на сто коней посадив (як руч за ним потягнуть). *Дуб., [Ил., Бр.]*.
Бог на ёго зглянувсь. *Пир.*
Мов небо ростворилося (полегшало в недузі, або-що). *Кон.*
И світ ёго піднявся вгору. *О.*
Як світ ёму свінув! *Кон.*
4930. Избулось, як не було. *Бр.*
Біда вмерла — и ноги задерла. *Л.*

ПРО МЕНЕ, Семене. *Ж., Кр.*
Мені все рівно — що кахоль, що пічка. *Х.*
Нехай твого батька журавлі, а мого чаплі. *Збр. Лаз.*
Побачим того и ката. *Ст. Зб.*
Побачим, що буде з нас,— чи торба, чи мішок! *Зал.*
Нехай вже раз той горіх розгризу. *Бр.*
Щоб и моя душа не в пні (поласую)! *Б.*

Бачили ми вже веляково: нехай ще й так побачимо. *Бер.*

4940. Нехай так, як піп скаже. *Евх.*

Про мене (¹) — хоч вовк траву іж. *Ном.*— Про мене — нехай вовк траву ість (*або:* нехай пси траву ідять). *Кан., К.*

(¹) По моій голові. *Ст. Зб.*

Кат вас бери! *Пол., Лів., Сл.*

Хрін ёго бери! *Гр.*— Та хрін тебе побірай! *Рад.*

Нехай теє лихо буде тихо! *Лох., Пр., Кон.*

Мовчи (¹) лихо — аби тихо! *Кр.*— Мовчи, аби тихо лихо! *Рад.*

(¹) Нехай. *Нов.*

Не що дівці, як кросна ткать. *О.*

Волі маєте (як вам завгодно)! *Черн.*

Панська воля. *Бр., Рад.*— На панській волі (*або:* охоті). *Бр.*— Як панське зволення. *Б.*

Волен Бог, та и ти. *Ст. Зб.*

4950. Вільному воля. *Бр.*— ... ходячому путь. *С.*

Вольному воля, а біШеному в поле. *Пир.*

Вольному воля (¹), спасеному (²) рай. *Об.*

(¹) вольность. *Б.* (²) світлому. *Бр.*

Не сильно — вільно. *Ном.*

А не любиш — не цілуй! *Нос.*

Охочого не вняти. *Ст. Зб.*

Охота (¹) гірше неволі. *Бр., Зв., З., Проск., Л., Пир.*

(¹) Козацька охота. *Лаз.*

Хоч головою наложи! *Дуб.*

Як хто схоче, так и скаче. *Бр.*— Ик схочь, так скочь. *Проск.*— Де схоче, то скоче. *Ст. Зб.*

Нехай собі, як хоче, сокоче. *Бр., Рад., Пр.*— Як схоче, так и сокоче. *Пр.*— Як хто схоче, так и сокоче. *Бер., Пир., Гр.*— Хто хоче, сокоче, а хто хоче, кудкудаче. *Бер., Рад., Л., Гр.*— ... сокоче, а я буду кудкудакать. *Не.*

4960. Як хто хоче, так по своєму батьку плаче. *Нос.*— по своій матері и плаче (¹). *У., Зв., Бер., Б.*— ... одні голосно, а другі тихо (²). *Черн.*

(¹) сокоче. *Лип.* (²) чи тихо, чи голосно. *Бр.*

Хто хоче, по своєму батькові плаче, а хто хоче, то й скаче. *Рад.*

Волно, кому хотіти, по своїй матері плакать. *Ст. Зб., [Кл.].*

Нехай ваше зверху буде. *Дуб.*

Нехай привъязав! *Нос.*

Нехай буде гречка! *Лів.*— ... нехай не буде суперечка. *Сос.*— ... аби не суперечка. *Бр.*

Нехай твоє мелецця — не вибірай. *Г., П.*

Нехай ваш (твій, ёго и д.) чорт (1) старший. *Бр., Кан., К., Ёвх.*

(1) біс. *Ст. Зб.*

Нехай руно (*або:* буде руно; *або:* ваше руно)! *К.*

Най буде бабі плескано! *Ил.*

4970. Нехай ваша річ напереді! (1). *Ск.*— Твоя річ спереду (2). *Л., Пир.*

(1) у началі буде. *Рад.* (2) напереді. *Пр. в Ст. Зб.*

Та коли б же (1) нашому теляті вовка піймати (2)! *Кр.*

(1) Дай Боже. *Зв. Рад., З., О., Гр.* (2) та вашого вовка ззісти. *Зв.*

4972. *Хто* (1) любить попа, а хто (2) попадю. *Рад., Пир.*— ... попа, хто попадю, а хто попову дочку. *Л., Кон.*— ... попадю, хто попову дочку, а хто и наймичку. *Зв., [К.].*— Кому піп, кому попадя, а кому и попова дочка. *Зв., З., Л., Черн.*— Хто про попа, а хто про попадю. *Пр., Сос.*

(1) и (2) Инший. *Проск.;* Иний. *Ст. Зб.;* Той. *Бер.*

4974. Захтілося — «запрягайте!», відхтілося — «випрягайте!» *Ил.*

Аби хіть була! *Пир.*— ... от, як уже немає хоті (а не хіті? *Ном.*). *Пр.*

Минувши звоницю, хоч на шибеницю. *Пр. в Ст. Зб.*— Нехай йдеть во имя, голову ломя: минувши и д. *Ст. Зб.*

З Богом, Парасю (1), коли люде трапляюцця (2). *Об.*

(1) Марусю. *Ном.;* Параню. *Гайс.* (2) трахвляюцця. *id;* находяцця. *Б.;* лучаюцця. *Не.;* коли тебе люде хотять. *Ил.*

З Богом, Марусю, по морозцю! *С., К.*

До милування нема силування. *Ил.*

4980. «Куме, пий пиво!» — «Грошей ніт!» — «Иди ж вон!» — «Слова ніт!» *Ст. Зб.*

А ёму й байдуже! *Кулж.*— Він собі **байдуже.** ***Гат.***

Так дбає, як пес о пъяту ногу. *Кан., К.*

Так дбає, як пес о пъятінку. *Г., П.*

Тоє мені ні свербить, ні болить. *Ил.*

По моїй голові, що хоч уже роби,— я вже не буду бачить. *Бер.*

Дуже мені теє в голові! *Пир.*

От мені велика турбація! *Ном.*— ... великий клопіт!

Оце б ще надало!

Про мене, хоч головою об тин!

4990. Як умру, то хоч лісу підіпри. *Зал.*

И гадки немає! *Зв., Пр., [Рад., З., Л.].*— А ёму й не гадки! *Л., Н.*— Я б и гадки не мав. *Л., Сос.*— Ні думки, ні гадки не було. *Пир.*

«Старче (¹), село горить!» — «А я за суму, та далі посуну (²)!» *Бр., Зв., Л., Кон.*

(¹) Діду. *Г., Проск., Бер.;* Старцеві кажуть. *Евх.* (²) а він за свою суму, та й далі посунув. *Бер., [Проск.];* а дід підперезався, та й зовсім зібрався. *Проск.;* я піду у друге. *Г.;* а мені що! я за суму, та й у друге суну. *Евх.;* а я, взявши сунку, далій посуну,— *або:* а я, взявши сунку, да пойду в друге село. *Ст. Зб.*

Мені Уляні й тут видно, що пряду на рядно. *Новг.*

Може — тобі журба! *Кон.*

Церква горить, а люде руки гріють. *Ил.*

Як наш брат Савка поїв недогарки, так до повночі и мешкає. *Коз.*

Наш Антін не тужить (*Гр.:* не туже) об тім. *Бр., [Гр.].*— Не журицця Антін об тім: батько вмірає, а він блини вминає. *Черн., Новг.*

4998. Чорт не плаче, коли чернець скаче. *Ил.*

5001. Ох мені печаль (¹) велика! *Зв., Рад., К., Л.*

(¹) сухота. *Рад.*

5003. Иде Иван красти — Боже ёго щасти! утік — Ёго сила! а піймавсь — одбувай шия! *Евх.*— Иди красти: як украв — то сила, а як не вкрав — то шия. *Сич.*

Як не чує, то й не вадить (¹). *Зв., Рад., Л., Пир., Ал., [Бер., Кон.].*— ... як не бачить, то не болить. *Не.*— Як не бачиш, то не вадить. *Павлг.*

(¹) щоб так и не вадило. *Бр.;* не буде вадить. *Бр.;* то нехай не вадило. *Коз.*

Нехай буде ні по твоєму, ні помоєму, а побожому. *Ос. 12 (XV, 42).*

Нехай рие, роскопує, не своє шукає. *Кобз.*
Нехай, каже, може так и треба. *Кобз.*

Не ХОЧЕ, як коза сіна. *Прав. Ниж., В.*
Ніе хоче, як кобила (1) вівса. *Бер., Гад., Гр., [Пр., Коз.].*

(1) кінь. *Рад., Пир.*

5010. Не любить, як кіт сала. *Прав. Ниж., Пол., Л., [Бр.].*— Бридицця, як кіт салом. *Г., П.*— Ласицця (*або:* Острить зуби), як кіт на сало. *Ил.*
Так ти не хочеш, як дід сороківки. *Бр.*
Лихо (1) Литвинка (2) нападе, як не дзєкне (3). *Павлв., Лаз.*— Кортить Литвинка (4), як не дзєкне (5).

(1) Чорт. *К.* (2) Литвина. *Пир.* (3) щоб не дзєкнув. *Х., Зб., К.;* щоб не дзявкнув. *К.;* коли не цвенькне. *Гат.* (4) Ляцвіну. *Евх.;* Литвина. *Кон.;* Литвинку. *Зал.* (5) щоб не дзєкнуть. *Евх.;* щоб не дзєкнув. *Кон.;* поки не дзвякне. *Зал.*

Кортить Литвинка (1) скоринка (2). *Л.*— ...бабу скорина. *Ном.*

(1) старця. *Пир.* (2) шкоринка. *Рад.;* Маринка. *Не.*

Кортить Маринку, що не була, на ринку. *Кан., К.*
Не спицця вовку під селом. *У.*
Противна, як старцеві гривня. *Л., Пир., Х.*
Се гірш, ніж — ходи істи. *Ст. Зб.*
Ждали, як свяченоі паски. *Евх.*
Так мені вподобалась, як вовкові весільні пісні. *Ос. 7 (XVI, 1).*
5020. Припав му до смаку, як муха до меду. *Ил.*
Скучає, як собака за києм. *Павлг.*
Жалує, як собака палку. *Евх.*
Аж слинка потекла. *Кулж.*— Аж слюнька в роті потікає.
Слинку ковта. *Кв., [О.].*
Як (1) кобила до вівса. *Евх.*

(1) Ирже, як. *Бр.*

До жаги приспіло! *Гат.*— До аж-аж!
Карай, Боже, тім довіку кожного (1)! *Рад., Слуц.*

(1) по-вік тим. *Бр.*

Обома руками! *Ск.*
Прилип (1), як пьяний (2) до тину (3). *Рад.*— Берецця (4), як пьяний за тин (5). *Ст. Зб.*

([1]) Причепився. *Проск., Кан., К.* ([2]) пъявка. *Проск.* ([3]) плоту. *Кан., К.* ([4]) Держицця. *Не;* плота. *Не.*

5030. Тільки за дугу, тут уже й на возі.
Геть ёго,— та й сюди! *Бр.*
Геть ёго сюди! *Ос. 10 (VII, 60).*
Хоч кисло, хоч прісно — усе вали умісто! *Кр.*
Як за віточку! *О.*— ...вхопився ([1]). *Ном.*

([1]) взявся. *Пр. в Ст. Зб.*

И хвіст роспустив. *Ст. Зб.*
Він и лапки зложив. *Ёвх.*
И лапкú полизав («Вони й лапку туди полизали» — на сирітську хату, *Б.) Ст. Зб.*
Летять, як горобці на огонь. *Дуб.*
На ([1]) руку ковінька. *Лів.*

([1]) О, це на. *Бор., [Пир.].*

5040. Аж жижки дрижять ([1]). *Прав. Ниж., В., Лів.*— Аж литка дрижить. *Рад.*

([1]) трусяцця. *Лів., Сл.*

Аж трусицця (так пить хоче и д.). *Ном.*
Тобі туди йти, як з гори бігти. *Ёвх.*
Як попереду танцёвати. *Л., Ст. Зб.*
Забажалось, мов перед смертю. *Ном.*
Як би твоє слово та Богу в уха! *Ос. 20 (IV, 24).*
Ждала, як Бога. *Зв., К., Пир., Л.*
Силуйте бо мене! *Ном.*
Дай же, Боже, чутеє побачити!
Як кортить, то й Бог простить! *Яц.*
5050. До сёго ([1]) торгу й пішки. *Зв., З., Л., Пир., Кр., Ос. 8 (III, 18).*

([1]) Я к тому. *Ст. Зб.;* К сёму. *Кон.*

Не од тих грошей! *Ном.*— ...не од тиєі речи! *Пир.*
Ласий, як до ковбас. *Ёвх.*
Ласий на ковбаси. *Рад.*
Ласий, як кіт на сало. *Кр.*
Ласий, як Циган на сало. *Бр., Л., Пир., Б., Кон., [Проск.].*
Ласий, як собака на легке. *С.*
З нехочу кум у кума порося ззів. *Пир.*
Баба з нехочý ціле ([1]) порося ззіла. *Пер.*

(¹) З нехочу кума и. *Б.*

Из нехотя ззів вовк порося. *Ил.*

5060. Из нехочу́ ззів три миски борщу! *Ном.*

Оце з того нехочу́!

Коли ласовать, то ласовать — бий, жінко, ціле яйце в борщ!

Коли вживати, то вживати,— по дві єйці в борщ вбивати. *Бр.*

По много — по цілому грибу у борщ кидати. *Бр., Ст. Зб.*

Кум не свиня, аби (щоб) яйце в борщі ззів. *Ил.*

Хоч на час, та навскач (¹). *Сл., Евх.*

(¹) на́виш. *Новг.*

Сип, жінко, перцю! нехай нам на віку хоч раз гірко буде (се б то, коли гірко жить, то гірко й істи). *Кан., К.*

Лупи, козак, яйця по цілому на день! *Прав. Ниж.*

Хоч ср..а гола, так каша з молоком. *Зал.* (з *Пир.*).

5070. Хоч голий, та в поясі. *Пир., [Кр., Гл.].*

Хоч голий, та в підвъязках. *Коз., Черн., Х., [Л., Б.].*

Хоч куліш, та з перцем. *Пир.*

Хоч злидні, та (¹) з перцем. *Кр., Р., Х.*

(¹) аби. *Бер., Мг.;* Злидні, та ще й. *Бер.. Пр., Павлг.*

Дай, Боже, в старцях живши, та з перцем істи. *Коз.*

Чого НЕ ЛЮБЛЮ, того й в борщ не кришу. *Бр.*

Так любить, як порох у оці. *Ст. Зб.*

Люблять, як собака палицю (*або:* пес діда). *Евх.*— ... пси діда. *У.*— ... з порожніми торбами. Бр.

Любить, як собака редьку. *Ск.*— Не любить, як собака редьки.— *Рад.*— Обрид, як собаці редька. *Пр.*

Любить, як собака (¹) цибулю. *Прав. Ниж., Лів.*

(¹) пес. *П.*

5080. Любить, як вовк порося. *Черн.*

Кваписся, як Жид молотити. *Кан., К.*

Ти так (просиш, наймаєш и д.), як мороза кличуть обідать *Л.*— ... на кутю. *Кан., А.*

Крутити носом (¹). *Павлв., Гат.*

(¹) пикою. *Гат.;* мордою. *Павлв., Евх.*

Губу закопилив. *Ном.*

Чого ти рило своє квапиш? *Не.*

Коле в ніс. *Павлв.*— Коле шпилька в ніс. *Гат.*
Кисле,— в рот тісне. *Евх.*
Скрививсь, як середа на пъятницю. *Об., Ст. Зб.*
Руками (¹) й ногами! *О.*

(¹) Куди тобі! руками. *Зв., Пир., Пр.*

5090. Коли коні ідять и нáбік глядять? як січку ідять. *Пр. в Ст. Зб.*

Не туди чирка носом кирує. *Нос.*— ... носом сидить (не до шмиґи балака). *Кан., К.*

Не в тую дудку грають. *Войц.*

Хочецця, як голому на улицю. *Полт., Х., Сл., Евх., [Руд.].*

Як на рожен — не хочецця. *Кон.*

Йти, неначе у ярмо. *Гат.*

Се так, неначе як панщину робити. *Бр.*— Се неначе за панщину. *Павлг.*

И калачем го не звабить. *Ил.*

Тепер ёму так (до обнімання и д.), як грішникові до гарячоі сковороди. *Чор. Рад. (290).*

Рад, як сирота трясці. *Ном.*

5100. Так рад, як торішнёму снігові. *Проск., Бер., Л., Пир.*

Так тому рад, як би му пси обід ззіли. *Ил.*

Терпить го, як сіль в оці.

Сторонить від нёго, як вовк від сіті.

Жахаєцця, як чорт хреста. *Тар., Павлг.*

Боіцця (¹), як чорт ладану. *Об., Ст. Зб.*

(¹) Тіка. *Пр.;* Утіка. *Пир.;* Сахаєцця. *Рад.;* Жахаєцця. *Павлг.*

Як болячка на носі (хто кому). *Л., Кон.*

Сім літ го не бачив, бодай го був нігди не побачив. *Ил.*

Дідько ёго сюди приніс.

Наче на лиху личину принесло. *Сл.*

5110. Чорт несе. *Лів.*

Сёго чорт ёго ма и в думці. *Зал.*

И в головах сёго не покладай! *Ном.*

Та й не сницця нехай воно тобі!

Та таки а ні же!

И не близько (и слухати не хоче чого там)! *Кр.*

Хай тобі риба й озеро! *Кан., [Кр., О.].*

Нехай вам кіш та риба. *К.*

Нехай ёму хрін! *Зв., Л.*

Нехай ім кукли и теремки (нехай граюцця, а я у іх більше не зостанусь)! *Пер.*

5120. Геть лишень до ката! *Гат.*

Нехай він скисне на путрю. *Кон.*

Нехай ёму осичина! *Бр., [Пр., Кр., Ис.].*— ... осина́. *Ном.*

Хай ёму прасунок (*або:* цур)!

Хай ій жаба! *Пир.*

Хай ёго батько сказицця (проклёни сі більше на скот то що, ніж на людей)! *Кон.*

Та нехай вони виказяцця, не займай іх!

Нехай на тебе каз найде. *Збр. Лаз.*

Цур тобі, пек тобі ([1])! *Ж., Л., Пир., Пр.*— ... осина тобі. *К., Л., Х.*— ... гірка. *Рад.*— Цур та пек тобі, сатано! *Проск.*— Пек та осина! *Ил.*— Цур ёму. *Об.*— ... пек ёму! *Пир., Н., Кон.*

([1]) Цур тобі та пек. *Бер.*— ... и пек. *Бр., Бер., Лип.*

Ну ёго, к сину! *Збр. Лаз.*

5130. Нехай ёму халепа ([1])! *Прав. Ниж., Лів., Сл.*

([1]) халеп. *Кон.*

Хай вам лихо! *Л., Кон.*

Нехай ёму аби-що! *Л., Кулж.*

Нехай воно ім сницця !*Ос. 2 (91).*

Як не дівка, йди до дідька. *Бр.*

Хай вона зпричиницця! *Пер.*

Будь воно неладно! *Л., Кон.*— Будь він тричі неладен! *Л., Пир.*

Будь воно тричі німцево! *Кон.*

Хай ([1]) Бог ([2]) милує! *Лів.*

([1]) Нехай. *Прав.* ([2]) Господь. *Бр.*

Нехай Бог одвертає! *Бер., Л., Пир.*— ... Господь відвертає! *Нем.*

5140. Нехай Бог боронить. *Пир., З., Х.*— Боронь Боже (*або:* Господи)! *Кон.*

Ховай Боже! *О.*— Крий Боже! *К.*— Нехай Бог криє. *Н.*

Щоб твій и дух не пах! *Пир., [Рад., Полт., Л., Пр.].*

Щоб я и не довідався! *Ном.*

Не буду сокири сталити. *Х. Зб.*

Мій и батько того не любив. *Г., П.*

Я не требую: ні з помоччю, ні з немоччю. *Кон.*

Наші родителі за тим не гонителі. *Прав. Ниж.*

Волівбим пса за хвіст потримати, як у тебе дитину (лає недоброго кума). *Проск.*

Та який ёго собака піде (*або:* візьме, буде давать и д.)! *Рад., Л.*

5150. Ото вже не люблю, як хто вмре, та ще дивицця. *Ст. Зб., Бр., Проск.*

Чого очі не видять, того серцю не жаль. *Г.*

Де мило — там очі, де болить — там руки. *Ил.*

Мокрого поліна вогонь не ймецця. *Бр.*

ДУРНИЦЯ, що батько сницця! *Л.*— ... плюнь, бо то мара. *Б., [Пир.]*.— ... сон. *Новг.*— ... сницця; а мати ж — тая мара! *Б.*— ... сницця — от як мати! *Ном.*

Се дурниця, що мара сницця, а перехрестись, та певно й спи. *Пер.*

Дурниця з маком паляниця. *Не.*

Роби теє, що піп каже, а не роби того, що він робить. *Руд.*

Вхопилась би без Петра, тільки шкода, що нема. *Бер.*

Хома купив, Хома й пъє, бо у Хоми гроші є. *Зв., Рад.*— ... пъє, и нікому не дає. *Черк., Х.*

5160. Хоч нема очей, так є ті ямки, що були баньки. *Не.*

Не той пиво пъє, хто варить. *Кл.*

Плюнь на раки, а юшку геть вилий. *Нов.*— Раки іжте, а юшку вон.

Бодай здоров старий сподарь (згадує за очі). *Кон.*

Поздоров, Боже, вас. *Л., Пир., Кон.*— ... добрих людей. *Пир.*— ... вас, та й нас, коли вас! *Кан., К.*

Поздоров, Боже, нашого пана, то все гаразд буде. *Рад., Л.*— ... то буде в нас все. *Бер.*

Поздоров, Боже, того, що світ Ёго. *К., Проск., Кон.*— ... та и мене побіля Ёго. *Білг.*

Де ріки текли, там и будуть. *Прав. Ниж., [Пол.]*.

Не бити ([1]) кума, не пити пива. *Гайс., У., Проск., Павлв.*

([1]) Не бивши. *Кан., К., Ст. Зб.*

Не всім туди раком лізти, де зузуля кує. *Не.*

5170. Не коли колька, бо я не Полька; коли Русина, бо у Русина більша сила (щоб не іі кололо, а чоловічий род). *Бр.*

Шкода вже того и говорити — которої потрави не будеш варити. *Кл.*

Який бог звъязав, то нехай и розвъяже. *Ст. Зб.*

Зпантиличивсь, небоже! *Гат.*

Дасть Бог и від квасу окрасу! *Ил., Бр.*

«Пусти, я чорт!» — «Дарма, що чорт: ззідять добрі люде з хлібом!» (а воно, гаспид, у вершу влізло). *Пер.*

Не вашої вдачи. *Ис.*

5177. У кого яка вдача. *Кон.*

5179. Сліпому не світять. *Б.*

5180. Мужик на мужика хоч бреше, та не вкреше. *Пр. в Ст. Зб.*

Дарма. *Гат.*— Даром. *О.*— Дармо. *Бр.*

Шкода, не буде того! сількись, нехай буде!

Шкода казати! *Гат.*

Що хоч роби, а з того нічого не буде. *Проск.*

Не треба плахти, що и в запасці гарно. *К.*— Не треба запаски, коли и в плахті гарно. *Бр.*

Нащо Лесці намисто! *Бр.*

Батька в наймах не вжалуєш. *Хар. Зб.*

— Не вжалувать (1) батька в наймах. *Зв., Кр.*— ... коли нанявся, то нехай служить. *Рад., Л., [Кр., Ёвх., Збр. Лаз.].*

(1) Не вжалуєш. *Кр., Гл., Ёвх.,* Не жалуй. *Збр. Лаз.*

Не голодна корова, що під ногами (1) солома. *П., Лів.*

(1) у стрісі. *Гайс., Рад., Б., Черн., Кр.*

Хвали попа, прикопавши. *Кр.*

Орав чорт вовком, та й хліб ів. *Кр.*

5190. Пес бреше на сонце, а сонце світить. *Ил.*

Пси виють, а місяць світить.

Собака (1) бреше, а пан (2) іде. *Ёвх.*— ... собака ж собакою, а дворянин дворянином. *Ст. Зб.*

(1) Собачка. *Бер.;* Пес. *Збр. Шей.* (2) дворянин. *Нос.*

Собачі голоса не йдуть попід небеса. *Проск., [Ил.].*— Собаче слово на небо не йде. *Б.*

Собака злая и на владику лає. *Нос.*

Собака и на святого гавка. *Ёвх.*

Дурний собака и на хазяіна бреше. *У., [Шей].*

Вільно собаці (1) и на владику брехати. *Проск.*

(1) псові. *Прав. Ниж., Проск.*

Не святий, щоб не зогрішив; не чорт, щоб не зпокутував. *З., Пир.*

Є, то минецця; чого нема, то обійдецця. *Ил.*

5200. Обійдецця паска й без шахврану. *К.*

Обійдецця Великдень без гречаної паски! *Ил.*

Обійдецця в неділю (1) без свяченого.

(1) на Різдво. *Яц.*

Обійдецця циганське весілля без марципанів ([1]). *Бал., Кан., К., Евх.*

([1]) марціпана. *Пир.*

Нехай на Петрівку! *Не.*
Все тоє будеть у морі. *Ст. Зб.*
Переведецця на жуки та на блощиці. *Рад.*
Пропаще, як слюня. *Кулж.*
За тим хата не пустка, що дурень свище. *Б., Н.*
Найдеся купець и на діравий горнець. *Ил.*
5210. Не погане море, що собаки хлепчуть. *Бр., [Кр., Ст. Зб.]*.— ... не погані люде, що під приказом живуть. Чигр.

Кажуть, як, приміром, багатий оббро́іцця и йде на заробітки.

Не сто кіп за петрушку. *З., Л.*
Не коси писати. *Ст. Зб.*
Аби те прислівъя! *Ном.*— Тільки для прислівъя. *Id., Кон.*
Хоч не гарно, аби добре. *Бр., Дуб.*
На наш вік ище буде. *Бр., К., Пир.*
Хотя б своє пожить. *Кон.*
Аби кінці з кінцями позводить. *Кон.*
Не печися утренею — утреня тобою печецця. *Ст. Зб.*— Не печалься утром бо утро тобою. *Ил.*
Аби пень через колоду. *Гл.*
5220. Мені два віки не жити (каже старе). *З., Л.*
Аби ближче до смерти. *Проск.*
Аби чудно! *Лів.*— Аби чудніше. *Л.*
Аби, бабо ([1]), рябо! *Об.*

([1]) бабі. *Збр. Шей.*

Аби не лежачого ([1]) Татаре взяли ([2])! *Пир., Полт.*— Що робить, то робить, аби сидячого Татаре не взяли. *Нос.*

([1]) не сидячого. *Бр., Зв., К., Рад., Б.* ([2]) брали. *К.;* напали. *Евх.*

То ([1]) боком, то скоком. *Пр.*

([1]) Не. *Бр.*

Так подоба, як сліпому дзеркало. *С.*
Навіщо сліпцеві дзеркало! він и у воду подивицця! *Евх.*— ... він и в дощечку подивицця. *Гл.*
Чи то можна Січ віддати... за спасибі. *Збр. Лаз.*

Що буде, то буде, а більш копи лиха не буде. *Лох.*— Більш копи лиха не буде! *Об.*— ... хай з копу! *Пер., [Б.].*— ...не буде, а рублем (1) чорт ёго відбуде. *Не.*

(1) а коли ж дві, то. *Гат.*

5230. Який був, такий був, аби хліба роздобув. *О. Білз.*
И в тата не своя хата. *Ил.*
Чого жалувати козі ліса! нехай їсть. *Г., П.*
Що за біда, що пъецця вода! *Евх.*
По тім не пъецця вода (то не велика ще біда). *Кр.*
Вік живи (1) та дурнем умри. *Сос.*— Скільки не живи, а все дурнем умреш. *Л., Кр., [Рад.].*

(1) живи вік учись. *Дуб., О.*

Не все добре, що смакує. *Ил.*
Що ся стало, розстати не мусить. *Вел.* (III, 135).
Що було и не було: всёго перебуло. *Ил.*
Не рідному батькові, не за готові гроші. *Кон.*— ... и не за ёго гроші. *Гл.*
5240. Не (1) надовго старий жениццяі *Л., Пир., Ст. Зб., [Зв.].*— ... хоч сам згине, хоч жінка покине. *Кан., К., [Бр., Зв., Евх.].*— ... або вмре, або зкрутицця. *Проск., [Рад.].*

(1) Чи, хіба.

Дармо з сухоі криниці воду брати. *Ил.*
То, що не єсть, не писати в реєстр. *Проск.*
Чого нема, то й Бог не возьме. *Бр., [Ил., Ст. Зб.].*
Вари воду, вода й буде. *Лів., [Ст. Зб.].*— ... а вкинь круп, каша буде. *Прав. Ниж., Проск.*
Марево не варево (не нагодує). *Гат.*
У яловоі корови молока не випросиш. *Ил.*
Збіраним колóсём не напхаєш рота. *Проск.*
Малёваним (гарним) конем не далеко въідеш. *К.*
На ліченому коні (1) не наіздисся (2). *О., [Ст. Зб.].*

(1) Ліченим конем. *Рад., Полт., Кл.;* На лічeній кобилі. *Крем., Л.* (2) чортів батько наіздицця. *Кон.;* не далеко заідеш. *Крем., Л., [Сос., Мг.];* не наробитись. *Кл.*

5250. Через пень та колодою. *Н.*— Дармо колодку через пень валити. *Ил.*— Чи вже ж через пень колоду валити! *Проск.*
Пня через колоду не перекинеш. *Л.*
Через (1) силу и кінь не повезе (2).— *Коз.*— Через пору и кінь не скочить. *Зв., К., Н.*— ... через міру и свиня не ззість. *Пир., [Л.].*

(¹) Терез. *Вед.;* Над. *Ил.* (²) не потягне. *Ил., Вед.;* не ступить. *Нос.*

Ликом постернаку не викопаєш. *Ил.*
З пальця меду не добудесся. *З.*— ... не давицця. *Л.*
Нічим нічого не одбудеш. *Рад.*
З осичини не роблять коліс. *Г.*
Головою стіни не пробъєш. *Ил.*
З багна хліба не зпечеш. *Гат.*
Батога з піску не уплетеш. *Ил.*
5260. Тяжко вовка за хвіст уймити.
Вовка за ухо не втрімати. *К.*
Ведмедя не налигаєш. *Ров.*
Який чорт вовком орав, такий з ёго й хліб ів. *Зв., Ж.*
Вовком не орать. *Зв.*— Остатня річ вовком орать. *Ил.*
Навздогінці (¹) не націлуваться. *Л., [Ж., Рад.].*— ... хоч як гладь, то все воно не гладко буде («сказано, як гримали на невістку, щó недавно взяли и що швидко мала перебраться назад»). *Кан., К.*— Хіба мені перерваться, та наздогін цілуваться! *Пир.*

(¹) Наздогін. *З., Коз.;* Ганяючися. *Ст. Зб.*

Шилом моря не нагрієш. *З., Пир.*
Волом зайця не здогониш. *Ил.*
Не коні нам запрягати и не на возі (¹) кластись. *Ст. Зб.*

(¹) А не «на вози»? *Ном.*

Не усе ж то козак, що списа має. *Гат.*
5270. Єдин цвіт не робить вінка. *Ил.*
Єдна ластівка не робить весни.
Єдин кіл плота не удержить.
Що з пива за квас буде? шкода пива, шкода й кума! *Не.*
Коли б не було пива, не було б и дива. *Ил.*
Най буде и яка лисиця,— з цурки не викрутицця. *Лит.*
И Микити, и рокити (всі даватимуть гроші, як пристяжить). *К.*
Пізнає коза, коли полудня. *Ил.*
Хто схоче пса вдарити, той кия найде. *Бр.*
Пізнає свиня своє порося. *Проск.*
5280. Полюбить и мене, кого лихо не мине. *Коз.*
Не з києм ся вирвало, нікому в лоб не дало. *Ил.*
Де хліб-сіль іли, там будуть и істи. *Рад.*
Не ти перший, не ти й останній. *Л., [К.].*
На Титяну поговір, що Титяна вмерла: вона лежить на печі и ноги задерла. *Не.*

Піде Параска, як її ласка. *Гайс.*

Знайшов би й десять, як би не Олеся. *Ш.*

Як (1) не стане, то (2) батько достане. *Бр., [Ст. Зб.].*— «Іж, брате, хліб, та на завтра оставляй!» — «Не стане, так батько достане». *Черн.*

(1) *Гад., Кр.;* Як хліба. *Б.* (2). *Кр. Гад.*

Послідня в попа жінка. *Прав. Ниж., Пол., Лів.*— ... а там хоч на шибеницю. *Пир., Хар. Зб.*

Так одказують, як хто скаже. що, мов, останнє; або примовляють так, даючи и д., що останнє.— (1) Остання. *К., Л., Кон.*

Годував Бог Андрушка (*або:* Михалка) и без того окружка (*або:* кавалка). *Проск.*

5290. Як би о голову йшло. *Ил.*

Знає (1) кіт (2), чиє сало ззів. *З., [Гат.].*

(1) Чує. *Кулж.* (2) кішка. id.; *Кр.*

Чує кішка, де сало лежить. *Кв. (II, 54).*

Не прийдецця рахуба до чуба. *Кон.*

Коли не пропав в пелюшках, а вже в рядюжках не пропаду. *Рад.*

Не взяв чорт малого, а великого не озьме. *Ст. Зб.*

Вигосим сірого тура з луга. *Войц.*

Що має висіти (1), то не утоне. *Бр.*

(1) Що увисне. *Ил.*

Не вдавицця, так явицця (не де дінецця, прийде).— *Новг.*— Явицця, коли не вдавицця. *Гл., Ст. Зб.*

Нехай иде своім ладом. *Бр., Л.*

5300. Чую, чую, мої діти, що мені не животіти. *Гат.*

И я научуся на семій детині дівочити. *Ил*

Маю я руки на тіі муки. *Ил.*

Все тоє буде в ладу, як у меду. *Ст. Зб.*

Аби хтіти, можна знайти. *Кан., К.*

Загоіцця, поки весілля скоіцця. *Зв., З.*— ... до весілля. *Бал.*

Ще з того смерть не показує. *Бр.*

Не буде тобі смерті з того. *Проск.*

Песся мати не загине. *Ил.*

Лихий гріш не загине (*або:* Лихого гроша ніхто не украде). *Ил.*

5310. Не бійсь, не завадить. *Павлг.*

Та враг тебе не візьме. *Л., Кон.*

Кат тебе не візьме! *Об.*— Не узяв іх кат. *Л.*, *Х.*
Миршава голова мені не указ. *Дуб.*
Годі за гріш танцювати. *Яц.*
Побачить пъятака, так схоче й не така. *Ос. 18 (V, 37).*
За́ново (1) ситце на кілочку. *Бер.*, *Ж.*, *Пр.*, *Б.*, *Кон.*, *Кр.*, *Ст. Зб.*— ...а як пристарієцця, садять квочку (2). *Не.*— ... а як пристарієцця, то під лавкою. *Л.*, *[Зв.*, *Рад.*, *З.*, *Кон.*, *Гр.]*.— Новеньке ситце на клинці, а старе під лавою. *Бр.*

(1) Занова. *Пир.;* Ззанову. *Проск.;* Новеньке. *О.;* Новеє. *Нос.* (2) а пристарієцця, так и сміття носять. *Б.*

Сліпий не баче, а храмий не скаче. *Зал.*
Дасть Бог світ, дасть и совіт. *Кв. (II, 56).*
Одрізаного не приставить. *Збр. Лаз.*
5320. Кажуть на вовка *гладкий*, а він тиждень не ів. *Кох.*
Багато казать, та нічого слухать. *Ном.*
Як приступе, так и в чорному полюбе. *Новг.*
Усе бредня, що люде кажуть. *Збр. Лаз.*
Багацько два гриби в борщ! *Проск.*, *[Бр.]*.
Не в кождій воді мило роспустицця. *Ил.*
Дудка знає, нащо грає. *Яц.*
Чого чорт не придумає. *Проск.*
Чого наші не вигадають! *Ст. Зб.*
Не довелось (1) свині на небо дивицьця! *Рад.*

(1) Не вдалось. *Л.*

5330. Не щодня бридня. *Об.*— ... буває и піст. *Пир.*
Поминецця коту масниця! *Пир.*, *Кр.*, *[Рад.]*.— ... буде (1) середа и пъятниця. *Кр.*— Не все коту (2) масниця: буде и великий (3) піст. *Пр.*

(1) Не щодня (Не все. *Л.*, *Кор.*) котові масниця: буває. *Рад.*, *Л.* (2) Не щодня котові. *Пир.*, *Гл.* (3) буває. id; буде й. *Кор.*

Не все то Петра в середу. *Проск.*, *[Ил.]*.
Не щодня попинятам (*або:* поповим дітям) Дмитрова субота! *Л.*
Не щодень Великдень. *Ил.*
Ет, захотіли!.. аби тихо лихо. *Зв.*— Аби лихо тихо! *Руд.*
Заманулось! *Ном.*— ... як серед зіми криги!
Ти вже Бога гнівиш. *Кр.*
Журицця, а чого ище треба? хіба лиха. *Пир.*— А більш чого? хіба лиха? *Кон.*— Ще лиха треба! *К.*, *Л.*
Хоч сорочку (*або:* кошулю) застав (як чого заманецця)! *Кл.*

5340. Забажалось козаку зеленого часнику (либонь, дівоцької краси). *Бер.*

Болячка солодка,— чого не залюбить! *Кон.*

Захотів вірви домагатись, як москаль медалі. *Бр., [Новг.].*

Бач чого гирі забажалось — кісничків! *Л., [Гл.].*

Забажалося ([1]) в Петрівку ([2]) мерзлого. *Б.*— Захотілось мерзлого ([3]) в Петрівку. *К., Лів., [Яц., Бер.].*

([1]) Новина бруньки: захотілось. *Б.* ([2]) Захотів о Петрі. *З.* ([3]) змерзлого. *Евх.*

Най ся тобі не бажить печеного рака! *Ил.*

Забажав печеної криги. *Л., Гат.*

Тобі того бажаєцця, чого дома не маєцця. *Проск.*

Старцем жить, а з перцем їсти. *Черн.*— Е, е! як у старцях жити, та з перцем їсти! *Коз., [Рад., Б., Ст. Зб.].*

У злиднів живши, хоче з перцем їсти. *Кон.*

5350. Захотіла муха злого духа! *Ст. Зб.*

У кожної Олени сережечки зелені. *Лів.*

Як до дна доглядацьця, так за Ду́най убірацьця. *Кох.*

На вербі груші, а на осиці кислиці не ростуть. *Хар. Зб.*

Викорениццця, як въяла риба. *Збр. Лаз.*

Половъяний хліб не голод, а пачосняя сорочка не нагота. *Збр. Лаз., Ж.*

Колись-то й чорти дурні були. *Руд.*

Не вчи орла літати, а рибу пливати. *Яц.*

Але! ззіж мале, бо велике дороге! *Збр. Шей.*

На ([1]) свої руки найду всюди муки. *Пер.*
— Найдеш муки на свої руки. *Кан.*

([1]) Аби хотів, то на. *Рад., Л., [Вас., К., Бер.].*

5360. Даром по бояром. *Ст. Зб.*

Довго ходила, мертво родила. *Не.*

Широкі ворота увійти, та узькі вийти. *Ст. Зб.*

Світить, а не гріє. *Бр., Білг.*

Світить місяць, та не гріє. *П., Лів.*— ... тільки в Бога дурно хліб їсть. *Кан., К.*— Ой місяцю, місяцю! світиш, та не грієш — даремне в Бога хліб їси. *Кан.*

Товста стіна, та не гріє. *Ст. Зб.*

Мало чого не бува (*або:* не живе)! *Л.*— ... що пъяний скаче ([1]). *Пир., [О., Сос.].*— ... не буває, що пъяний співає. *Чор. Рад. (73).*

([1]) сказав. *Бр.*

Е, не всім то в тебе вдатись! *Бр.*

Не кожна ж Ганна гарна. *Гат.*

Не все ж теє маім, про що гадаім. *Гат.*

5370. Не все теє зробицця, що на думці згодицця. *Пир., Гат.*

Не так воно робицця, як нам хочецця. *Ос. 10 (II, 11), [Кулж.].*

Еге! як би то так! *Кон., Л., З.*

Як би так малось, як не маецця, так що б то було! *Кон.*

Ба! коли б то сліпий очі мав! *Зв., Кан., К.*— Еге! що й казать, як би то сліпий очі мав! та ба! *Лох.*— Як би сліпий очі мав, то він би усе знав. *Бер.*

Чого б сліпачище хтів, як би пліт бачив! *Ил.*— Чого б и плакав (1) сліп, як би бачив світ (2)! *З., [Бр., Вас., К.].*— Не потребовав би поводира сліп, як би бачив світ. *В.*— Чи плакав би сліпий, если б стежку бачив. *Ст. Зб.*— Чого сліпий плаче? бо стежки не баче. *Г., П.*

(1) Не плакав би. *Рад.* (2) коли б бачив слід. *Гл.*

Як би все те ділялось, що кажецця, то чого б и хотіть! *Зал.*

5377. Коли б не пліш, и голо б не було. *Нос.*

5379. Як би не теє, то було б онеє. *Проск.*— ... другеє. *Кан., К., Проск.*

5380. Як би не теє, та не онеє, та ще не дещо другеє. *Ном.*

Я б и гори покотив! *Л., Пир., Сос.*

И дурень стіпний кашу істи. *Гат.*

И дурень каші наварить. *Зв., Л., Кр.*— ... аби пшоно (1). *З., Л.*— ... було. *Зв., [Полт., Пир., Н., О., Кон.].*— ... та сало. *Пр.*— Як би було з чого, то б и дурень каші наварив. *Л., Пр., [Рад.].*

(1) крупи. *О., Новг.*

Купив би село, та грошей голо (1). *Лів.*— ... купив би к тому нще и другоє, та не платив и за тоє. *Ст. Зб.*

(1) Мало. *Бр.*

Рада б душа в рай, та гріхи не пускають. *Зб., Ст. Зб.*

Рада б мама (1) за пана, так пан (2) не бере (3). *Л., Пир., Пр., Б., Кон., Х., [Збр. Шей.].*

(1) Ганна. *Гат.;* ». *Рад.* (2) та пане. *Рад.;* та діяволський пан. *Л., Р.;* не хоче. *Проск.*

Кінь з чотирьма ногами та спотикаецця! *Ном.*— ... а то б то чоловік (*або:* а чоловік з двома).

Великий ріт у вола, а говорити не може. *Ил.*— У вола язик довгий, та говорить не може. *Кан., К., Збр. Лаз.* (з *П.*).

Є ложка, та в мисці нема. *Не.*

5390. Єсть риба в воді, та істі ії годі. *Бр., [Проск.].*

Є (¹) в глеку (²) молоко (³), та голова не влізе. *Ск., Пр. в Ст. Зб.*— ... розбить, та в корито налить — можна без ложки наістись. *С.*

(¹) Видно. *Коз., Черн.;* Ой єсть. *Бр.* (²) в горшку. *Бр.;* в гладущику. *Бер.* (³) Великий глек молока. *Бр.*

Носом чує, та руками не впойму. *К., Кан.*

Бачить око, та зуб не йме. *Л., Пир., Коз., [О., Ст. Зб.].*

Бачять очі, та ба! *Новг.*

Близько локіть — та не вкусиш. *Коз.*

Видно, та не під пеньком губка (видно, та достать трудно). *Ст. Зб.*

Їв би паляниці, та зубів нема. *Пир., Збр. Лаз.*

Хотів би, та Хотін не дає. *Ст. Зб.*

Гарне и зличне, та не вічне. *Не.*— ... и зляне, та не вічне. *О.*

5400. Хороше, та не наше. *Пир.*

И у владыки два язики. *Ил.*

Солодкий мед, але пальців не обгризти. *Бр.*

Любить солодко, та морда коротка. *Ш.*

Не хочется за гарячий камінь брацьця, та треба. *Зал.*

Не рад би Лях за гарячий камень брацьця, так оберемком треба. *Кон.*— ...за гарач камень, та обіручки. *Рад.*

Як би той розум спереду, що тепер ззаду! *Прав. Ниж., Лів.*— Коли б той розум був напереді! *Ст. Зб.*— ... розум наперед, що потім назаді знайдецця. *Кан., К.*

Як би знаття, що в кума пиття, то б (¹) и дітей забрав. *Об.*

(¹) то б сам пішов. *Пр.*

Ведмідь здоровий, та кільце в носі. *Збр. Лаз.*

Великий дуб, та дупленатий. *Коніс.*— ... та дупловатий, а маленький, та топтуватий. *Збр. Лаз.*

5410. Рожа червона, та й тая блідне. *Коз.*

Красному й дурень рад. *Черн. г.*

Смирне щеня, та не надовго. *Коз.*

Де не думаєш ночі ночувати, то там дві заночуєш. *Евх., [Зв., Проск., Рад., Пер., З., Пир., Коз., Кр., Ст. Зб.].*

Як би я мог!.. та не дав мені Бог. *Нос.*

— Дав єси, Боже, тому, що не може; а я б и зміг, та не дав Біг. *Ил.*

Ех як би то!... та що й казать? Кебети не маю! *Кобз.* *(43)*.

Аби пшоно ([1]), каша буде. *Лів.*

([1]) крупи. *К.*

Без чорта болото не буває (як хто похваляєцця, що кину, мов, служить). *Гл.*

Аби болото, а жаби ([1]) будуть ([2])! *Об.*— ... а жаба буде. *Руд.*

([1]) а чорти. *Лів., Сл.* ([2]) наскачуть. *Кон.;* найдуцця. *Коз.*

Аби озеро, а найдеся жаба, що буде кракала (про пана и д., що страхають — з села, мов, зъідуть). *Проск.*

5420. Аби ([1]) було корито, а ([2]) свині будуть. *Полт., Б., Х.*

([1]) Було б. *Рад., Збр. Лаз.* ([1]) та й у кориті що, то. *Ёвх.*

Аби гроші, а повітка буде. *Пир.*

Аби місяць на мене світив, а про зорі то й байдуже. *Бер., Пир.*— ... а що зорі — дарма! *У., [К.].*— ... а звізди хоч и так. *Ст. Зб.*— ... а зорі будуть. *Бр.*— ... а зір не треба. *Кон.*— ...а зорі хоч потухнуть. *Ёвх.*— ... а зорі й колом ([1]) побъю ([2]). *Рад., О., [Кон., Павлв., Сл.].*

([1]) кулаком. *Пир.* ([2]) піпхну. *Проск.*

Аби вуздечка, а кінь буде. *Проск., [Рад., Пир., Б.].*

Аби зуби, то хліб буде. *Об., Руд.*

Аби люде, а піп буде. *Ск.*

Аби коваль, та ковалиха — а того буде лиха (мабудь, про діти). *Ж.*

Аби з рук, а з ніг хоч *хто иний* здийми. *Ст. Зб.*

Аби голова, а шолуді будуть. *Коз.*

Аби що до губи — будуть істи зуби. *Ил.*

5430. Аби хліб, а зуби найдуцця. *Б.*— ... будуть. *Проск.*

Аби були побрязкачі ([1]), то будуть и послухачі. *Ск., Руд., Павлв.*

([1]) побренькачі. *Крем., Ст. Зб., Збр. Шей,;* побрязкач. *Кр.*

Аби б був послухáч, а постукач буде. *Бр., З.*

Дай, Боже, дитину, а корова буде! *Руд.*

Аби душа в тілі, а сорочку хоч и воші ззіли, то дарма. *З.*— Аби душа в тілі! *Пир.*— ... держалась. *Зв.*

Цуцу в дружки, а бояре й сами прийдуть. *Л.*

Далеко ([1]) куцому до зайця!.— ... заєць стрибає, куций бігáє, та не поймає. *К., [Рад.].*

(1) Куди. *Бал., Проск., Кр.*

Куций безхвостого не догонить. *Ил.*

Далеко пъяному до Києва! *Руд.*

Він и вслід ёго не вступить. *Пир.*

5440. Пан всігди паном, а хам хамом (до вискочок). *Нос.*

Куди тобі грішному кісіль істи: ти й квашею замазався. *Євх.*

Куди тобі грішному за шаг танцювати! *Полт., Нов., [У., Кан., К.].*

Яке цікаве! *Прав.*

Довго пошито, та не зносиш. *Ст. Зб.*

Треба ёму ще сім літ свині пасти! *Кан., К.*

Хлопче, паси свиней, та тоді вже и людей. *Гр.*

Перехрести ніс, щоб великий ріс. *Рад.*— ... ато кирпатий. *Євх.*

Ще тобі ніс не заострився (не час вмірать — не вчи, бо сам єси нетямущий). *Бр.*

Вибийте хвіст об тин (шкода, не сподівайтесь). *Котл.*

5450. Подковзнессся (не хвались, не зробиш)! *Кон.*

Не хватай.. за бороду, ато одирвессся, то вбъєсся. *Збр. Лаз.*

Оженився б на тобі, так на руці перстень. *Полт.*

Куца гу́ба! *Ном.*

Єсть квас, та не для вас. *Зв., Лів.*

Бачить корова, що на повітці солома. *Нос.*

Не утнеш, Аврааме, Исаака, бо порох замок! *Бр.*— Не втне Аврааме Исаака! *Проск.*

Таких примовок *од народу* я нігде не чував по Правобочних Украінах, а чував од паничів то-що. Кажуть, що ніби десь коло Бердичова, чи коло Радомисля (а дехто каже, що не тільки там, а и по инших місцях) на заізнім дворі є малювання: праоте́ць Оврам з рушниці бере на око Исака, а зверху ангол — на панівку дзюрить. Внизу напис: «Не утнеш, Авраме и д.». *Ном.*

Не втнеш, отче Аврааме, бо тупа сокира. *Яц.*

Не утнеш (1) Каін Абля, бо тупая шабля. *Бал., У.*

(1) Не утне. *У.*

Не утне Панько з копискою. *У.*— ... Панько Оришки (1). *Євх.*

(1) шилом борщу. *Ил.;* тіста, бо ячмінне. *Г., П.*

5460. Не кланявся дід бабі и не буде. *Кан., К., Л.*

Не кланявся дід бабі — я не стану й жабі (найпаче

каже чоловік, як не хоче кориццся жінці. *Рад.). Бр., [Рад.].*

5462. З шолудивою головою та в дух (в лазню б то)! *Збр. Лаз.*

5464. Єще на тоє у великий звін не звонили. *Ил.*

Єще и той не поймав... за бороду. *Ст. Зб.*

Не пив Полтавськоі води. *Збр. Лаз., Гат.*

Рад би ёго піймати, та слизёк. *Ст. Зб.*

Де вже нашому теляті та вовка піймати! *Павлг.*

Куди тобі до Перекладовського! *Бр.*

5470. Куди кумові до коровая! *Ил.*

Не в тіі ([1]) вбувсь! *Зв., Л.*

([3]) Не в тіі чоботи, *Бр.;* Не туди. *Рад.;* Куди. *Пр.*

Перебуйся назад носками. *Пр. в Ст. Зб.*

Батько ёго не говів! *Пир.*— Піди попереду висповідайся! *Л.*

Не говіла ёго мати (*або:* батько)! *Ном.*— ... нехай попереду піде та одговієцця.

Не говіла твоя баба! *Ёвх.*— ... трейчи на год. *Б.*

Не вмивався ти, щоб так сказать! *Кон.*

Піди, поганий, вмийся! *Пр., Павлг.*— Куди вам! підіть лишень вмийтесь! *Лох.*— Піди тричі умийся. *Л., Бр.*— Нехай вона проти вас тричі умиєцця. *Бер., Б.*

И в головах собі не покладай! *Ном.*

Не милися, бо не будеш голитися. *Бр., [Зв., К., Бер.].*

5480. Не з нашим шішланням! *Кон.*

Світ світом, не була баба війтом, та й не буде ніколи. *Кан., К.*

Побачиш, як своє ухо! *О., [Дуб., К., Кан.].*— Ёму того не бачить, так як своіх ушей. *Кулж.*

Побачимо — як свою потилицю. *Пир.*

Хіба на моі груди землі насиплють! *Кон.*

Як вовку здихать, так сёму бувать. *Рад.*— Як вовку не здихать, так мені не бувать.

Як сова світ уздрить. *Войц.*

Як свиня на небо гляне. *Пр.*

Тоді це буде, як свині з череди йтимуть. *Ёвх.*

Як на долоні волосся поросте. *Об.*

5490. Як у куреці зуби виростуть. *Не.*

Як бабак свисне. *Павлг.*

Заснулий на зіму бабак, з Березіля (на Ёвдоки) пробуркуєцця до сонця и свище. *Макс.*

Як рак свисне. *Зв., Проск., Рад., Н., Евх.*— На Юрія (¹), як рак (²) свисне. *Бал., Зв., Бер., Л.*— На Юрія о цій порі, як рак свисне на оборі. *Бал.*

(1) На Юра. *Г.;* На безрік. *С.;* На маленького Юрія. *Бр.* (2) у житі. *Л.*

Завтра, як сонце вгріє! *Кон.*

Нехай виясниться! *Ск.*— ... бо дуже нахмарило. *Лів.*— Ще рано — нехай-но перш виясниться. *Бр.*

Нехай ще сорока побіліє. *К.*— Не вся ище сорока біла (як хвалиться довести недоведоме). *Нос.*— «А, буду бити!» — «Е, ще сорока не побіліла». *Бр., Гр.*

Не було в зайця хвоста, и не буде. *Ил.*

Вродився не христився, и умру не буду. *Евх.*

«Став я казати одному дорослому паламареві, чому він не вчиться пісьму хоч тепер, так він мені и одказав цією помовкою». *Евх.*

Чому (1) чорт не орав, тому й (2) сіяти не буде. *Зв.*

(1) Коли. *У.;* Чім. *Б., О.;* Кому. *Уш., Бал.* (2) тім. *Б. О.;* то. *У.*

Не кракала ворона вгору (1) летючи (2), то наниз певно не буде (3). *Л.*— Не крякала ворона, як до гори летіла, але буде кракала, як з гори полетить. *Ил.*

(1) в гори. *К., Кр.;* до гори. *Проск., Кл.;* уверх. *Б.* (2) літучи. *Рад.;* Як летіла ворона в гору, не кричала *карр! Бр.* (3) а вже вниз! *Пир., Кор.;* а вниз уже й поготів. *Б.;* а на дол и поготов не буде. *Ст. Зб. [Кл.];* а вже з гори, то и крила опустила. *Проск.;* а вниз нічого и починать. *Гл.*

5500. Не кричали журавлі, як з вирію летіли — не будуть же кричать, як и назад летітимуть. *К., О.*

Соловей піснями (1) не сит. *Нос.*

(1) баснями. *Нов.*

От завгорив! *Ном.*

Не буде Галя, буде другая! *Об.*

Сердилась баба на торг, а торг того й не чує (1). *Пир.*— ... на торг, та й дуже, а торг ій и байдуже. *Пр., [Кр.].*

(1) не віда. *Р.;* не знаєть. *Ст. Зб.;* не знав и не відав. *Пир;* не тура. *Чигр.*

Баба (1) з воза (2) — кобилі (3) легше. *Лів.*— Баба з воза — велика зрада: на возі легше, кобила рада. *Кр., Лаз.*

(¹) Тарах баба. *У.;* (²) з колес. *Новг.* (³) на колеса. *У., К., Дуб.;* колесам. *С., К., Бер., Рад., Б., Новг.;* коням. *Бал., У., Кр.;* конем. *Проск.;* возу. *Ст. Зб.*

Не видали попа в боярах! *Л.*
«Дайте істи!» — «Нігде сісти!» *К.*
Не тебе беру, Тацю,— тілько твою працю. *Ил.*
Лотоцький! не думай, що ти грап Потоцький, бо ти вех (паламарь) села Бебех. *Збр. Шей.*

Лотоцький, родом з Бебехів, підскаржував на своє товариство. Приказка ся вживаєцця в Подольскі семинарії.

5510. Не один пес Гривко. *Зв., Руд.*
Не (¹) іден пес Левко. *Бр.*

(¹) Чи то. *Кан., К.*

Чи ідна сорока білобока! *Збр. Шей.*
Не один Гаврилко, що в Полоцьку. *Нос.*
Не велика річ, що є в хаті піч. *Ил.*
Хоч куй, зозуле, хоч не куй: мені и удід закує. *Рад.*
Куліш не каша, пъять рублів не гроші. *К.*
Швець не купець, а коза не товар. *Г.*
Не сто кіп за рибку, не сто кіп утрати. *Бр.*
Иван не пан, а сто злотих нё гроші. *Ил.*
5520. Гаман не свято, трясця не хвороба. *Кан., К.*
Не будуть за ним звони розбиватись. *Бр.*
«О!» — «И не о!» *Пир.*
Будь ласкав! *Ном.*
Я тобі не молюся, ти мене не помилуй. *Вел. (III, 329).*
Не вродив мак, пробудем и так. *Нос.*
Сім год (¹) мак (²) не родив, та голоду не було (³). *Л., [Бр., Зв., Бер., Пир., Б.].*— Не родив мак сім літ, не було голоду; не уродить и восьме, не буде голоду. *К.*

(¹) рік. *Бр., Гл.;* літ. *У., Проск., О., Гр.;* (²) біб. *Рад.* (³) та без того маку з голоду не вмірали. *Сос.;* та живі були. *Гр.*

Хіба я зроду (грошей и д.) не бачила! *Ос. II (V, 52).*
Хіба на світі одна вода! можна и абиде напицьця. *Пир.*
Хіба (¹) тільки світа (²), що у вікні! *Зв., Л., Н.*— ... за вікном ище й більше (³). *Гр., [Бр., Бер.].*

(¹) Чи. *Проск., Рад.;* Не *Г., Бр., Бер., Гр.* (²) сонця. *Г., Рад.* (³) есть ище и надворі. *Рад.*

5530. Світ великий (можна знайти пристановище)! *К., Л.*— ... було б здоровъя! *Гл.*
Сим літо ні пізно и військо не щербато. *Ст. Зб.*

Горіла ([1]), маку не іла,— наілася, то й розсілася. *Бр.*

«Сваволя, то то так приказують». *Бр.*— ([1]) Пика горіла. *Бер.*

Сорока горіла, бо пити хотіла *Ил.*
Велике диво, що в церкві піп. *Бр.*
Диво ([1]), що в пана жінка хороша! *Лів., Павлв., [Ст. Зб.]*.— ... бо все сахар ість ([2]). *З.*

([1]) Велике диво. *У., Дуб., Рад., Лох.;* Не велика річ. *К., Бер., Ж.* ([2]) бо хороше водить. *К., Бер.;* бо хороше ходить. *Ж.;* коли б я прибралась, то б и я така була. *Рад.*

Велике диво — опеньки! *О.*
Велике диво ([1]) світило! *К.*

([1]) діло. *Пир.*

Не великеє диво, що баба пуп завъяже. *Ст. Зб.*
Яке диво, що в сучки дівер. *Р.*
5540. Яка диковина! *Рад., Кр.*
Яка диковина, що собака не кована! *Пр., Лох.*
А що він за (*або:* От яка, не велика) ва́жниця! *Збр. Лаз.*
Ото яка цяця! *Зв., Бер., Л.*
Велике свято, що Гриць в церкві. *К.*
Ото ([1]) велике свято, що в церкві Клим! *Бр., [Ил.]*.

([1]) Не. *Гайс.*

Уже так, що в гарбузі смак! *Сос.*
Знайте нас, що ми голі, та в жупані ходим. *Коз.*
Не звикай у гостях, бо й дома захочеш. *Зв., К., Рад., Пир., Пр.*
Казала Хвеся, що обійдецця. *Ил.*
5550. И горілки не хочу, и лиця (віжки) не дам. *Ил.*
Я краков не хочу — и собі не могу. *Нос.*
Буде з старця яйця, а з багатого (*або:* з сироти) болячки. *Пир., Б.*
Досить з Ляха курки. *Кан., К., Рад., Кон.*
Досить (*або:* Буде) єдного сонця на небі! *Ил.*
Високиі пороги на наші ноги. *Ил.*
Цар води не вніме. *Ст. Зб.*
Не жарене — не пахне. *Лів.*
Не ковбаса — не знюхаєш (наперед не вгадаєш). *Нос.*
Що буде, то буде, а в торбі хліба не буде. *Рад.*
5560. Не минецця, як бабі жнива. *Л., Пр.*— ... Великдень. *Не.*

ЯКИЙ ШВИДКИЙ! *Нов.*— Які скорі! *Пир.*
Оце нетерпляча бере! *Ном.*
Поспієш (*або:* Та ще поспінете) з козами на торг! *Лів.*
Підожди срік, не вали з ніг. *К.*
Помалу ([1]) — Миколу ([2]) звалиш! *Зв., [Бер.].*

Як иде, та заточуєцця.— ([1]) Тривай лишень, Хомо. *Х.* ([2]) Микиту. *Павлг.*

Поволі, бо попа звалиш! *Бр.*
Помалу — Хіврю утопиш. *Не.*
Чекай ряду, дістанеш коляду. *Ил.*
Хіба тобі дощ за шию иллє! *Рад., Пир.*
5570. Не за шию каплеть. *Ст. Зб.*
Хіба на панщину гонять. *Кан., К.*
Прудко гонить — голову зломить. *Зв., Рад., Н.*
Що скоре, то ледащо. *У.*
Прудка ріка береги розмиває. *Нос.*
Хто скоро робить, то сліпі рожаюцця. *Черн.*
Швидкої роботи ніхто не хвалить. *Євх.*
— Скорої роботи не хвалять. *Ном.*
Швидка робота — погана. *Л., [Кан., К.].*
Швидка робота животу скорбота. *Нов.*
Швидка робота як нагла смерть. *Коз.*
5580. Скорий поспіх — людям посміх. *Нос.*
Хто спішить, той людей смішить. *Прав. Ниж., Сл., [Г., Л., Євх.].*— ... а хто тихо ходить, той на ум наводить. *Зал.*
Не питають, чи хутко, але питають, чи добре. *Ст. Зб.*
Неразом ([1]) Краков будовався ([2]). *К.*

([1]) Нѐ відразу. *Печ* ([2]) збудовано, тільки потрошкій. *id;* будований. *Бр.;* будован. *Кр.;* Краків збудований. *Проск.;* Краков город будуєцця. *Н.*

Києв не відразу збудований. *Ил.*
На один раз не зітнеш дерева. *Ил.*— За єдним разом дерево не звалицця. *Проск.*
Мало вкусиш, більше ковкнеш. *Ил.*
Тільки кусай, кільки можеш лиґнути. *Бр.*
Менше вкусиш — борше лигнеш. *Проск.*
Се не так швидко, як на мертвого сорочку шить. *Пир.*
5590. По волі світа тому дієцця. *Ст. Зб.*
Не хватайся, як попівна заміж! *Ст. Зб.*— ... попівна хваталась, та й тепер сидить *Рад.*
Спускайся з гори тихіше вниз, щоб ніхто голови не гриз. *Зал.*
За великим поженесся, та й мале втеряєш. *Зал.*

Зробили спішно, та коли б воно не вийшло смішно. *Чор. Рад. (318).*

Помалу ідь, а дальше заідеш. *Бр.*— ... далій станеш. *Ст. Зб.*— Тихше ідь, дальше будеш. *Лів.*— ... станеш. *Коз.*

Хто хоче питлювати (борошно), мусить зачекати; а хто нáраз, буде зараз. *Ил.*

Хто зразу виграє, той на кінці не має що ставити.

Иди помаленьку, доженеш и стареньку. *У.*— Помалу, то и стару зловимо. *У., [К., О.].*

Не хапайсь (1) поперед (2) батька в пекло (3). *Об.*— ... нехай батько попереду. *К., Рад.*— ... в пекло: може ще й син захватить. *Бр.*

(1) Не хапайся, Не хватайсь, Не спішись, Не попереджуй, Не сунься, Не суйся, Не лізь, Не пхайся. (2) вперед. *Нос.* (3) на шибеницю.

5600. Хто глибоко оре, той хліба не ість. *Збр. Лаз.*

Хоч не скоро, та здорово. *Кр.*— Хоч не хутко (1), аби добре. *Бр., Ст. Зб.*

(1) Хоч не скоро. *Рад.*

Не так ся бардзо діє, як ся бардзо говорить. *Не.*

Не так хутко дієцця, як хутко говорицця. *Ст. Зб.*— Не так ся хутко діє, як говорить. *Кан., К.*— Не так швидко робицця, як мовицця. *Ном.*

Це наказали, що на воловій шкурі не впишеш! *Бер.*— Що він загадав тобі — на воловій шкурі не списати. *Ил.*

Лекше говорити, ніж зробити.

Що надто, того и свині (1) не ідять. *У.*

(1) кози. *Я.;* то, вибачте, и безроги. *Ил.*

ДУРНА НАДІЯ. *Л., Пир.*

Надія в кут скрилася. *Ил.*

Уже не надолóжиш, уповаючи.

5610. На людей, як на Бога, а на себе, як на чорта (надію поклада). *Кан., К.*

Не тіш тещі коростовим зятем *Ст. Зб.*

Ні позад себе, ні поперед себе. *К.*

Туди моєі ворон и косці (1) не занесе. *Л., Пир., Кон.*

(1) и кóсти *З., Пр.;* кóсті. *Бер.;* кості. *Ст. Зб., Ил*

Як світа не побачиш, конем не вскочиш. *Гат.*

Мала надія. *Пир., Л.*

Надвоє баба ворожила. *Гайс., З., [Пир., Пр.].*— ... або вмре, або буде жила (1). *Ил., Проск., [З].*

(1) або здобути, або дома не бути. *Бр.;* хоч сіна клок, хоч вила в бок. *К., Гл.*

Навряд, чи є в Кузьми (1) гроші! *Гайс., Бер., З., Л., [Зв.].*— ... хіба який чорт (2) підкинув. *Не.*

(1) чи будуть ик Кузьмі. *Рад.* (2) хіба хто. *Проск.*

Мабу́ть не буть козі на торзі! *Р., Пир.*— ... а свині на ярмонці. *Б.*

Чи буде баба у решеті, чи не буде (на замисли великі)? *Ч.*

5620. Жданого жде (непевного діла). *Пир., Зал.*

Жде (Жди, Дождався), як віл обуха. *Об., Ст. Зб.*

Коли то того хто дочекаєцця! *Проск.*

Якого прасунка ждатимеш! *Л., Пир.*

Живого тата або мами дочекаєсся! *Проск.*

Дождався чортовоі матері. *Пир.*— Дочекався чортовоі мами. *Проск.*

Дождався (1) до (2) синёго (3) порту. *Пир.*

(1) Докатав. *С., Кон., А.* (2)». *Ст. Зб.* (3) до самого. *С.*

Ждали, ждали, та й ждання погубили. *К.*— ... жданки розгубили. *Пир.*— ... поіли. *Нос.*— Жданики погубив. *Сл.*

Ждала-ждала, та й годі сказала. *Зал.*

Дождалися Великодня, та не істи яєць. *Кох.*

5630. Сейчас, та не зараз. *Пир., Л.*

Жидівський *зараз!* *З.*

Підожди з руський місяць. *Лів., [Проск., Ст. Зб.].*— Попопамъятаєш московський місяць. *Ил.*

До Кімлицьких заговін. *Пир., Кон.*

На Юра-Ивана, на Рахманський Великдень. *Ил.*

Як Хан (1) долізе до Криму. *Х. Зб.*

(1) Як. *Не.*

Сиди тут та здрій (1) (неволею сижу). *Пир.*

(1) склій. *Л.*

И голова посивіє (поки діждусь). *Пир.*— И голова так посивіє (як будеш перебірать, дівчат). *Пр., Лох.*

Надіявся (1) дід на (2) обід, та без вечері ліг спати (3). *Ил., [Кан., Вас.].*

(1) Сподівався. *Ил., Проск.* (2) на бабин. *К.* (3) на чужий обід, та и дома не побідав и в людей. *Л.*

Надіявся дід на мід, та води не пив. *Бр.*— ... та й без вечері ліг спати. *Проск.*

5640. Пождіть, діти, поки Біг на кісіль шкурку натягне. *Не.*

Постой, діду, не вмірай — киселика дожидай. *Проск., Х. Зб.*

Не вмірай, кобила, пожарі горять (коли то воно буде)! *Зал.*

Годі, Василю, бабити, бо чорт чепелик взяв! *Проск.*

Не буде риба раком. *Гат.*

Не буде баба дівкою. *Проск.*

Не буде з тоі муки хліба. *Ил.*

Не буде з тоі кози мъяса. *Кан., К.*

Не буде з тоі кузки грошей. *К.*

З нёго вже не будуть люде. *Кулж.* — ... не ждать людей. *Пир.*

5650. Не буде з сёго пива ніякого дива. *Лів., [Бр., Ёвх.].*

Не буде з сёго пива квасу! *Лів.* — Побачимо, що з сёго пива за квас буде! *О., [Бр., Ёвх.].*

Чого нема, то й не буде. *Рад.*

Коли не було (¹) на молоці, а на сироватці не буде. *Л., Кон.* — ... а вже на сировацці (²)! *Б.* — ... а на воді и давно не буде! *Гл.* — Не взяв на молоці, а на сировацці не візьме. *Бр.*

(¹) Не було добре. *Б.* (²) на сирватці. *Проск.*

Хоч ідь, хоч назад вернись! *У.*

Огляділась киця, як мокра гузиця. *Зал.*

У пустий слід хоч тупицею. *Л., Ст. Зб.* — В пустий слід сокирою. *Б.*

Оглядівся, як наівся. *Ном.*

Пізно з козами на торг! *Б.*

Мертвого (¹) з гроба (²) не вертають. (³) *Лів.. Сл.* — Мертвий з гроба не ворочаецця. *Рад.*

(¹) Мерлого. *Бр.;* Вмерлого. *Яц., Зв., Проск.;* Умершого. *Г., Проск.* (²) з гробу. *Г., Яц.. Бр., Проск., Ст. Зб.;* од гроба. *Б.* (³) не несуть. *Ст. Зб., Б.*

5660. Слини з землі не підняти. *Проск.*

Внесе нечиста — не винесе й Пречиста. *Нос.*

Пройшло літо — не ходи в луг по калину. *Бер., Рад.*

Седи та грійся — плач, та втерайся. *Ил.*

Хоч лобом в стіну (¹) бийся, то не поможе (²). *Зв.*

(¹) об стіну. *Пир., Х.;* об тин, або — об плит. *Рад.* (²) не поможецця

Бодай так не вадило, як не поможе! *Ёвх.*

Хіба б батько й мати з того світа встав. *З., Кон.*

Не поможе бабі кадило, коли бабу сказило (¹). *Об.*— Помоглось бабі кадило, що (²) бабу сказило! *Л.*

(¹) скривило. *Проск.* (²) як. *Пир.;* Кадило! *Пир., Б.*

Поможе, як умерлому кадило. *Бр., Проск., [Яц.]*.— Не поможе воронові мило, а мерлому кадило. *Ил.*

И *святий Боже* нічого не поможе. *Руд.*

5670. А ні свячена вода не поможе! *Бр.*— А ні свя́щеною водою не відхристисся (*або:* Не скропиш того священою водою)! *Ил.*

Не поможе, милий Боже, восковая свічка. *Ном.*

Як візьмуть на мари та понесуть до ями. *Черн. г.*

До сто баб не ходи! *Збр. Шей.*

Забудь ласощі, паслін и цибулю, а за гірку твою працю візьми під ніс дулю. *Зал.*

Приходить наше до нас (старість, смерть и д.). *Л., Кр.*

Нім пироги будуть, то баба умре. *Ил.*

Поки бабуся спече книші, а у дідуся не буде душі. *Л.*

Поки (¹) багатий (²) стухне (³), то убогий (⁴), опухне (⁵). *З.*— Поки гладкий охудне, то худий здохне. *Збр. Лаз.*

(¹) Закім. *Проск.;* Зачім. *Ст. Зб.* (²) ситий. *id, Бр.;* тлустий. *Проск.;* товстий. Кан., К., Л.; (³) схудне. *Бр., Проск.,* (⁴) худий. *id, Кан., К., Л.;* голодний. *Ст. Зб.* (⁵) умреть. *id.;* згасне. *Бр.;* здохне. *Проск.;* то в худого й духу не стане. *Рад.*

Поки (¹) сонце зійде, роса очі виість (²). *Ск.*

(¹) Покіль. *Пир.;* Заким. *Проск.* (²) вибъє. *Бр., Гл.*

5680. Поки (¹) хвалько нахвалицця (²), будько набудецця (³). *З., Л.*— Хвалько не нахвалицця, будько не набудецця. *Руд.*— Будько набудецця, а хвалько нахвалицця. *Полт., [Павлв.]*.

(¹) *.Бр., Рад., Сл.* (²) Чванько начваницця. *Бр.* (³) а битько набъецця. *Т.*

Чи буде, бабо, решето, чи ні, а обичайки не стане. *Ос. 20 (XIV, 114).*

Ще до того багато води втече. *Проск.*

— Багато води до моря уплине. *Ил.*

Розум 5683—5703.— Битий жак 5704—5774.— Бувалий 5775—5802.— Голова 5803—5810.— Забувсь 5811—5821.— Віщий 5822—5827.— Розмишлять 5828—5916.— Двічі літо не бува 5917—5935.— Потай 5936—5981.— Злі компанії 5982—6001.— Наука 6002—6105.— Приклад 6106—6109.— Рада 6110—6149.— Дурень 6150—6509.— Не знаецця 6510—6583.— Роззявляка 6584—6651.— Лад 6652—6684.

Не дай, Боже, щастя, а дай РОЗУМ. *Бр.*
Не збірай сину худоби,— збери ёму розум. *Дуб., Пир.*
Єдин мудрий стоіть за десять дурних. *Ил.*
Догáна мудрого більше стóіть, як похвала дурного.
Коли з розумним говорю, то ся розуму наберу, а 'сли з дурним, то й свій загублю.
Ум голови не йме. *Ст. Зб.*
Добро ([1]) лице з носом. *З., Ст. Зб.*

([1]) *Май. Бр.;* Мав бись. *Проск.*

5690. Головаті люде. *Пр., Гл.*
Хоч и молодий ще, а старечий розум мае. *Лист. (11, 24).*
Мудрий, як би всі розуми поів. *Ил.*
Знае чорне на білім, не сліпий.
Розумний по коліна в Библиі. *К.*
Всі пости и святі в палцях викладае. *Збр. Лаз.*
Чудо творить и немілку човпеть. *Ст. Зб.*— Немілку човпеть.
На ([1]) ус мотае. *Зв.*

([1]) Слуха та на. *Дуб., Л., О., [Зв., К., Б.];* Він сидить та на. *Бер.;* Ти говориш, а воно все на. *Рад.*

За умом гониццця. *Ст. Зб.*
Повернув головою (гаразд подумав и надумав). *Пир., О., Ст. Зб.*
5700. Надогад ([1]) буряків ([2]), щоб ([3]) капусти дали ([4]). *Лів.*— Надогад буряків. *Л., Х.*

([1]) Наздогад. *Пир., Гр.;* Навдогад. *Зв., Рад., Пир.;* Наобиняки. *З;* Натяки. *К.;* Навманяки. *Бр.* ([2]) буряки. *З.* ([3]) а. *Бр.* ([4]) а капусти дайте. *К.. Л., [Пир., Кр., Гл.].*

Дае натабе. *Ном.*
Замічай, куличок, куди чайка летить. *Б.*
Чорзна-хто кума бъе, та мені не доведецця (хотіли въязать, попобивши, так він вдарив, та кужучи и одвів). *Гр.*

О, то БИТИЙ ЖАК (меткий, тямущий)! *Сос.*
Тільки звізд з неба не зніма! *Кон.*— Як би можна, звізди з неба брала. *Кл.*
В голові му вилами укладали. *Ил.*
Голова, як маковка, а в неі розуму, як наклано. *С.*
Дивиццця рідко, та густо бачить. *Л., [Лох.].*
Є таки спичка в носі. *Гл.*

5710. Дарма що малий, а й старого научить. *Пир., Р., Н.*
Из раду и сёго не викидають. *Бр.*— Из десятку не викинуть. *Пир.*
Більше в нёго розуму в пъяті, як у тебе в голові. *Ил.*
И! ти, пане-брате, из самих спинок (такий розумний)! *З.*
Не в потилицю битий. *Ном.*— Не взяла ёго врагова мати — не в потилицю битий.
Мене мати в голову не била. *Не.*
Зна, де вовк, а де лисиця. *Чор. Рад. (15).*
Ще й батька твого научить. *Ном.*
Знає все, як старий. *Л., Ст. Зб.*
Знає, де раки зімують. *Лів.*
5720. Цей и на літу хапа. *Ёвх.*
Угору ([1]) плює, а в рот хапає. *Ос. 20 (XIV, 113).*

([1]) Через голову. *Л.*

Не буде палця лизав. *Не.*
Занюхає ковбасу в борщі. *Ил.*
Мухами гудований (пронозувате). *Бр.*
Птиця з закованим носом. *Ёвх.*
Не заспить грушок в попелі. *Ил.*
Стриже и голить.
Такий, що в одно ухо влізе, а в друге вилізе. *Зв., Л.*
И в коло, и в мъяло (усюди годящий, або усюди пруть). *Пол.*
5730. Буряк не дурак: на дорозі не росте, а все в огороді. *Гр.*
Савка не дурак: не бъє жінку, та все мачуху. *С.*
Еге, наш соцький Мархвела не дурень (не дав себе окпить)! *Бр.*
Наша Парася на все здалася. *К., Пр.*
Бути тобі угадьком. *Ст. Зб.*
Як там був. *Х. Зб., Павлв.*
Бас гуде, скрипка грає, Иван ([1]) мовчить, та все знає. *Зв., Я., Ёвх.*— Дудка не знає, нащо играє,— Иван мовчить, а все знає. *Не.*

([1]) дудка. *Кан., К.;* Хома. *Не;* Гнат, або — Язько. *Ил.*

У лісі родівся, нічого не знає (прикинувся незнайком). *Ст. Зб.*
Знає свиня, що морква. *Проск.*
Сова знає, де кури ночують. *Коз.*
5740. Сова спить ([1]), та кури ([2]) бачить. *Зв., [Пир., Руд.].*— Спить та кури бачить. *Кр., Ст. Зб.*

([1]) сліпа. *Лох., Пр.;* ([2]) курей. *Лох., Пр., Коз., Новг.*

Чує кішка, де сало лежить. *Лів.*— Хутко зачує кішка, де сало. *Бр., Рад.*

Як спить, то не їсть, а як їсть, то не дрімає. *Бр.*

Ти-то шелевило (вертячеє сказать би шило)! *Проск.*

Шило голінное. *Ст. Зб.*

Пусти-вирвусь (шибеник, проноза). *Зал.*

Така, що зуби й губи говорять. *Новг.*

Лихе, аж искри ёму скачуть. *Бр.*— Аж искри скачуть (¹). *Бр., К., О.*

(¹) скакають. *Рад., Л.*

Хват на всі заставки. *Пр.*

Він зпід землі видере. *Євх.*

5750. Ускочив и вискочив. *Ст. Зб.*

Що стрів, то ззів. *Нос.*

Не говівши дару ковтнув. *Гат., Не.*

Не говів, та проскурку ів. *Рад.*

Хоч криво впряг, та поіхав так. *Рад.*

Звиваєцця жвавій гадюки. *Збр. Лаз.*

Крутицця (¹), як дзиґа. *Л., Лох., Пир.*

(²) Біга. *Кон.*

Швидкий, як мотиль. *К., Кул.*

Швидкий, и пуги не треба. *Кр.*

Проворний, як вітер у полі. *Кан.*— ... так як вітер. *Бр.*— Як вітер въ полі. *Ж., Гат.*

5760. Такий жвавий, як біс уночі. *У.*

Жвавий, як рибка в ріцці. *Гат.*

Як на шрубах ходить. *Євх., Ном.*

Ходить, як по бри́твах. *Ил.*

Аж шкура (¹) говорить (²). *Бер., Коз.*— И шкура говоре. *Павлг.*

(¹) Не ёму шкура. *К.;* Шкура на нем. *Ст. Зб.* (²) ходить. *Дуб.*

Жвавий Савка, аж шкура на ёму говорить. *Пир.*

Вислизнувся, як піскарь з матні. *Ил.*

Якби з ока випав (такий жвавий). *Г., П.*

Дід за дугу, а баба вже й на возі. *Н.*

За (¹) вовка помовка, а вовк и тут (²). *Бр.*— За (³) вовка мовка, а вовк у хату. *К.*— Об вовка помовка, а вовк и суне (⁴). *Б.*— Про (⁵) вовка річ, а вовк (⁶) на встріч (⁷). *Коз., Кон., Кр.*— Про вовка помовка, а чорт пана несе. *Л., Лох., Пр.*— О вовку помовка, а вовк у кошарі. *Ил.*— О вовку говорять, а вовк тут же. *Ст. Зб.*— Гаду, гаду, а вовк суне. *Войц.*

([1]) На. *С., Пир., Кон.* ([3]) а вовк иде. *Ил., Б.;* сам иде. *Бр.;* и сам иде. *Бер.;* ось и в хату суне. *З.;* тут. *Бал., Проск.;* а він навстріч. *О.;* а він меже нами. *Кан., К.;* а медвідь изнишка. *Кон.* ([5]). Про. *Зв.* ([4]) сам иде, *або* — и йде. *Рад.;* помовка, тут же зараз и є. *К.* ([5]). *Об. Гор.* ([6]) а медвідь. *Ш.* ([7]) у кошарі. *Павлв., Х. Зб.;* а він на зустріч. *Евх.*

5770. Комар з дуба впаде, то скікне. *Бр.*

Ти мабуть на мечику літав. *Евх.*

Що швидко так звернувсь. Мечик — деревъяний ніж у терниці; на ёму б то відьми літають на Лису Гору и к світу вертаюцця.

Опинився, як Панас на тім боці. *Я.*

В один дух прибіг. *Кон.*— Духом прибіг. *Пир., Кон.*

Там такий, що все на кивах та на мигах. *Ном.*

Був ([1]) у БУВАЛЦЯХ. *Лів.*— ... знає, що кий, що палиця. *Кан., К.*— Бував в ([2]) буваличах. *Г., П.*

([1]) Бував. *Пир.* ([2]) він в. *Проск.*

Був на коні и під конем. *Дуб., К., Л., О., Кр., Гр.*— Бував на коні и під конем, на столі и під столом. *Ил.*

Був вовк в сіті и перед сіттю.

Перейшов вже скрізь сито й решето.

Зуби вже на сёму попроідали. *Л., Пир.*

5780. Не з одниеі печі хліб ів. *Пир., [У.].*— Не єдноі скоштував печі хліба. *Ст. Зб.*— А вже він хліба спитав з семи печей. *Мг.*— Не вчи вже мене плакати, бо я вже добре й сама вмію: не з ідноі я печи хліба иззіла — я вже знаю віск и воскобоіни! *Бр.*

Собаку на сім ззіли. *Кр.*

Не першина сивцю война. *Ст. Зб.*

И шитеє, и поротеє знає. *Нос.*

Не питай старого ([1]), а ([2]) бувалого. *Пир., Гад.*

([1]) або видалого. *Проск.* ([2]) та питай. *Рад.;* питай. *Б.*

Все на частім заживанню належить. *Ил.*

Собака не навчицця пливати, поки не наллєцця води в уха. *Бр.*— Доти пес не навчицця пливати, доки ёму вода в уха не наллаєцця.— Не навчицця пес плавати, доки му ся вода не наляє в вуха. *Проск.*

Спусти старця з села, прибуде ёму й ума. *Евх.*

Хто походить по світу, той наберецця ума.

Чим пес старий, тим хвіст твердий. *Ил.*

Вовк старий не лізе до ями. *Г., П.*

5790. Старого горобця на полові (¹) не обдуриш (²). *Пр., Коз.*

(¹) на мъякинах. *Л.;* на мъякині. *Кон.* (²) не зловиш. *Кан., К.*

Старого лиса тяжко зловити. *Ил.*

Хто спаривсь на окропі, той и на холодну воду дмухне. *К., Кан.*— Хто на окропі спарився, и на зімну воду дує. *Ил.*

Опарився (¹) на молоці, та й на воду студить (²). *Л., [К., Рад., Євх.]*.— Як спарився на молоці, тади на сироватку будеш дуть. *Гл.*

(¹) Опечесся. *Зв., Пир.* (²) то й на воду будеш дмухать.

Налякав (¹) міх, що (²) й торби (³) страшно (⁴). *Л.*— Кого міх налякав, тому и торба не дасть спати. *Г., [Кан., К.]*

(¹) Навчив. *Л.;* Накарав. *Рад., Пр.* (²) то. *Л., О.* (³) торбинки. *Б., Сос.* (⁴) бояцця. *О.;* боязко. *Рад.*

Стріляная ворона хоч к бісу летить уже нехай. *Ст. Зб.*

Полоханий заєць и пенька боіцця. *Бер., Пр.*

Кого гад укусив, той и глисти боіцця. *Ил.*

Лякана (¹) ворона куща (²) боіцця. *О.*

(¹) Полохана. *О.;* Пужаная. *Б.;* Пугана. *Кулж.* (²) и тіні. *id;* и пня. *Б.*

Бита собака не боіцця палиці. *Кох.*

5800. Битому собаці кия (¹) не показуй. *Б., Ст. Зб.*

(¹) палиці. *Пир., Б.*

Битому и різку покажи, то він боіцця. *Проск.*

Десь который добре христив, що так далеко звертає. *Бр.*

ГОЛОВА — як торба: що знайдеш, то сховаєш. *К.*

Що з голови, то з мислі. *Проск.*

Мислі до суду не позивають. *Ил.*

Мислі в небі, а ноги в постелі.

Взяли мене думки та гадки. *Лів.*

Задумавсь, як собака в човні. *Пер.*

Згадав, ся зволив, та й удоволив. *Гат.*

5810. «Що старше від розуму?» — «Увага!» *Г., П.*

От и ЗАБУВСЯ — на ёго соснове листя! *Р.*

Так, наче заорало! *Бр., Зв.*— Забув, як заорав. *Проск. Євх.*

Ударив у губу, та й забув рахубу. *С.*— Як ударив в губу, то й розбив всю рахубу. *К.*

Дай, Боже, памъяти ([1])! *З., Л., Пир., Б.*

([1]) памъять. *Зв., Дуб., Гад., Л., Кр.*

На вмі вертицця, та не згадаєш хутко. *Ст. Зб.*

Крутицця мені на язиці. *Ил.*

Що минуло, то ся забуло.

Якось я багацько завъязав (узлик на памъятку), а як розвъяжу, то усім покажу. *Черк.*

Не знав, не знав, та як на те забув. *Бр.*

5820. Треба тобі дать забуткової (щоб не забував). *Кон.*

Дав памъятного. *З., Л., Пир.*

Щоб був ВІЩИМ, то бим біди не знав. *Ил.*

Зроби з мене віщого, а я з тебе багатого. *Яц.*— Зроби мене віщим, зроблю тебе багатим. *Не.*

5824. А пророкові що? *Ил.*

5826. Велетню у світі недовго жити. *Гат.*

Велетні були здорові на зріст давні люде.— *Волоті* Нестора. В приказках д. Гатцука, вони — великого духу люде. Шкода велика, що, опріч приказокъ д. Гатцука, инших про велетнів нема.

Велетень в громаді, як правда в пораді.

Треба на все· РОЗМИШЛЯТЬ, треба буть полізним. *Хор.*

На все вважай и на ус собі мотай. *Проск.*— Хто що говорить добреє, а ти на ус мотай. *Ст. Зб.*— Слухай, слухай, та на ус мотай, а під старость, як находка. *К.*— Замотай собі на ус. *Пр., Павлг.*

5830. Питатися кума-розума. *Г., П., Прав. Ним.*

Піти до голови по розум. *П., Прав. Ниж., Лів.*

До гори плюй, та в рот хватай. *Ст. Зб.*

Не силою роби, та розумом, не серцем, та обичаем.

Мудрий не лізе під стіл. *Ил.*

Лучший розмисл, як замисл.

Не спитавшись ([1]) броду ([2]), не сунься ([3]) у ([4]) воду. *Л., Пр.*— Не суйся прожогом у воду. *Гат.*

([1]) Не питавши. *Нов.;* Не спитавши. *Ил., Бр., Полт.* ([2]) перше броду. *Ил.* ([3]) не лізь. *Ил., Нов.;* не ходи. *Кулж.;* не сикайся. *Полт.* ([4]) прямцем в. *Ил.*

Не розмовившись ([1]) з головою, до чогось йнного не важся. *Ст. Зб.*

([1]) Не розваживши́сь. *Не.*

Не спитавши голови, не лізь до ніг. *К.*

В притузі треба знать усячину и дороги щоб не питаться. *Кон.*

5840. Пошовши в мир, приймай и тістом. *Рад., Нос.*

Чи хазяін ти, чи наймит, чи сімъянин и д., не вередуй, лагодом на все; або, взявшись за діло, пильнуй, щоб нічого не минуть — щоб свого дойти.

Не наперед людей, тілько поперед люде. *Ил.*

Де не можна перескочити, то треба перелізти. *Прав. Ниж.*— Де не перескочиш ([1]), там підлізь. *Г., П.*

Де не можна перескочити. *Ил.*

Треба розумом надточити, де сила не візьме.

Де не стає вовчоі шкури, настав лиса.

Не вважай на урожай, а гречку сій (*або:* Не питай на урожай — гречку сій, то хліб буде; *або:* Не вважай на врожай, а жито сій, то хліб буде). *Бр.*— На те не вважай, гречку сій. *Рад.*

За хлібом хліба доставай. *Ст. Зб.*

Не кидай живого, не шукай мертвого.— Покинь живе, та шукай мерло́го! *Рад., [Бр., Проск., Л.].*

Коли тобі добре, коли ти мистець в які роботі и д.,— не кидай.

Клин клином виганяють ([1]). *Кр., [Нос., Кулж.].*— Клин клина вибиває ([2]). *Кан., К.*

([1]) вибивають. *Г., Сл.;* вибивай. *Ст. Зб.* ([2]) побиває. *Проск.*

Курка збіжжя розгрібає, а в сміттю зерно шукає. *Ил.*

5850. Не заливай нікому за шкуру сала. *Ст. Зб.*

Загубиш, то не смутись,— знайдеш, то не веселись. *Не.*— Найшов — не радуйся, а загубиш — не плач. ([1]). *Бр.*

([1]) а як загубиш — не тужи. *Не.*

Радость — не радуйся, а смуток — не смутись. *Рад.*

Хто звечора плаче, той уранці буде сміяцьця. *О.*

На те коваль ([1]) кліщі держить ([2]), щоб у руки не попекло. *Пр., [Гайс., Ст. Зб.].*

([1]) Циган. *З.* ([2]) тримає. *Проск;* кує. *Рад, Коз;* має. *Гор;* держе. *Лох.*

На те Бог дав голову, щоб посторонок не ссунувся. *Проск.*— На це голова, щоб ся шнурок не зсунув. *Бр.*

На те в церкві колочки, щоб шапки вішать. *Пир.*

На те щука в морі, щоб карась не дрімав. *Ск.*

На те квас, щоб ёго пити. *Бр.*— Коли квас, чом ёго не пити? *Рад.*

Дивись, щоб не помиливсь, а опісля не журивсь. *Евх.*

5860. Не всякий раз крадь, та всякий раз бережися. *Коз.*

Гляди та й не проглядись, купи та й не прокупись (и до сватання). *Рад.*

Наперед не виривайся, ззаду не зоставайся, середини держися. *Лох.*— Наперед (*або:* Вперід) не виривайся, а ззаду не лишайся. *Проск.*

Де ідять, там пхайся, а де бъюцця, звідтіль ([1]) утікай. *Нов.*— Де ідять, там тіснись; де гроші лічять, там не пхайсь, а де бъють, утікай. *Бр.*

([1]) там. *А. Вил.*

Як дають — бери, а бъють — біжи. *Черңг.*

Добре все по мірі. *Ст. Зб.*

Живись — та під себе дивись. *Кон.*

Стрижи — не оберай. *Ил.*

Не крути, бо перекрутиш.

Масло каші не портить. *Бр., Пр.*— Каші маслом не зопсуєш. *Проск., [Лох., Нос.]*.

5870. Не давай сам на себе кия. *Ст. Зб.*

5871. Бога не гніви ([1]), а чорта ([2]) не дрочи ([3]). *Проск., Бер.*

([1]) не гнівай. *Дуб.;* проси. *Рад.;* бійся. *Кон.;* Богу молись. *Пр., Гл., Новг., Ст. Зб.* ([2]) а злого. *Рад.;* и кого инного. *Ст. Зб.* ([3]) не дражни. *Руд., Дуб., Кан., К., Новг.;* не гніви. *Рад., Кон., Гл., Ст. Зб.;* не гудь. *Пр.;* не сміши. *Збр. Лаз.*

5873. И чортові треба часом свічку запалити. *Ил.*

Треба и ([1]) принадобицьця. *Кон.*

([1]) Добре й. *З.*

Куди хилить ([1]) вітер, туди й гілля ([2]) гнуцця. *Ном*

([1]) віє. *К.* ([2]) и люде. *Род*

Як заграють — так танцюй. *Бр.* Так танцюй — як играють. *Ст. Зб.*

Куди ноги, туди й голова. *Зв., Дуб.*

Між попами піп, між дяками дяк, між вовками вий по-

вовчи, між свинями хрюкай посвинячій. *Кон.*— Між вовками поповчи й вий. *Зв.*

До панів пан, а до мужиків мужик. *Пр., Пир., Кон.*

5880. Убрався між ворони, и крякай, як óни (¹). *Л., [Пр., О., Павлг., Ёвх.].*

(¹) вóни. *Л.;* ёни. *Новг.;* и они. *Ст. Зб.*

Тра знати, по чому локоть. *Ил.*

Не бери заліза въ руки, поки на нёго не плюнеш. *Бр.*

Хто по кладці мудро ступає, той ся в болоті не купає. *Ил.*

Въ часі погоди бійся великоі води.

В добру хвилю чекай злоі (*або:* по добрій хвилі лихую ждай).

Хто припоминає, той допоминає.

Не присувай соломи до вогню.

Не тягни пса за хвіст, бо тя вкусить.

Не клади псові пальців в зуби, бо вкусить.

5890. Не клади палця в рот, бо одкусить. *Пр., Пир., [Бр., Проск., Кон., Рост., Ст. Зб.].*

Не клади в рот руки без рукавиці. *Б.*— Не клади палця в зуби. *Ёвх.*— ... пучки у рот, бо укусиш. *Не.*

Між (¹) двері палця (²) не клади (³). *Пир.*— Не стромляй палців між двері, бо прищикнуть (⁴). *Ном.*

(¹) Межи. *Проск.;* Попуд. *Коз.* (²) пучки. *Пр., Коз.* (³) не сунь. *К.;* не тикай. *Проск.;* не клади, бо придавлять. *Зв.* (⁴) розплющать. *Кан., К.*

Не лізь, куди голова не влізе. *Пир.*

Нехай тебе не несе дідько, де людей рідко. *Бр.*— Не неси дідько, де людей рідко. *Рад., К.*— ... а неси, де густо, то не буде пусто. *Не.*

(¹) Не несе нехай дідько, где. *Ст. Зб.*

З сокирою не лізь туда, де пила не була. *Кременч.*— ... де пила не втисне. *Не.*

Хто ходить поночі, шукає буковоі немочі (¹).

(¹) шукає немочі. *Ст. Зб.*

Лови рибку, де лопух є. *К., Коз.*

Туди гладь, куди шерсть лежить. *Пр. в Ст. Зб.*

Курка кудахче в однім місці, а яйця кладе въ другім. *Сков.*

5900. Мани собаку, а з рук не пускай кіяку. *Сков.*

Намірся, та не вдарь (молодого учять, як жить). *Рад.*

Тричі міряй (1), а раз одріж (2). *З.*

(1)Три рази мір, *або* — Сім раз міряй. *Проск.;* Десять разів мірь. *П., Сл., Ш.* (2) вріж. *Проск.;* утни. *П., Сл.*

Забий діру — собака не полізе. *Ст. Зб.*

Сокола з рук не пущай.

Не виводи вовка з ліса. *Ил.*

Не дивись, що малі собачки́, але палицю бери добру. *Бр.*

Не дурний той вовк, що въ пусту комору заглядає. *Пир., [Кон.].*

Не у́мен до двадцять, не жонат до тридцять, не богат до сорок — кругом дурак. *Ил.*

Не́ кайся рано вставши, молодим оженившись. *Рад., [Ж., Ст. Зб.].*— Не журися, що рано встанеш, и не журися, що молодим оженисся. *Г., Бр.*— Рано вставши, молодо оженившись и рано посіявши, не будеш каяцьця. *Нов.*— Не кайся, рано вставши,— більше зробиш; а молодо оженившись — скоріше помочі діждеш. *Черн.*

5910. Не смійся над людьми нині, бо завтра люде над тобою будуть сміятися. *Проск.*

Не купив батько шапки, нехай ухо мерзне; а яку дав, то бережи, бо погано и без неі. *Збр. Лаз.*

Не купив батько шапки — чорт ёго бери (1)! нехай уші мерзнуть. *Кан., К., Нос.*

(1) шапки. *Кан., К., Б.*— Кепкують з тих, що все на других покладаются. *Нос.*

Не братайся з козаками мед пити. *Ст. Зб.*

Вікно три річи псує: атрамент, сіль и молоду жінку. *Проск.*

Нема прудчого над очі! *Бр.*— Що єсть в світі найпруднійше и найсвідійше, як очі! *Пир.*

Лихая находка гурш крадіжки. *Пр. в Ст. Зб*

ДВІЧІ ЛІТО НЕ БУВА. *Зв., Н., [Х., Коз., Ст. Зб.].*

Раз літо родить! *Бр., Гад.*

Весна раз красна. *Ск.*

5920. Лови рибку, як ловицця. *Ёвх., Рад., [Бр.].*

Одчиняй двері, поки одчиняюцця; бо як и зачиняцця — не скоро одчиниш. *Ос. 10 (XIV, 33).*

Бери гриби, як єсть. *Рад.*

Дери лика, коли деруцця. *Рад., [Зв., Проск., Ров., Дуб., З., Ст. Зб., Вел., Ёвх.].*— Тогді лика дери (1), коли ся де-

руть (²); тогді дівку, 'тдай, коли беруть. *Ил.*— Дери лика в той час, як даєцця дерти. *Прав. Ниж.*

(¹) Дри. *Войц.* (²) друть.

Не щодня можна сіяти, зберати. *Ил.*

Поти дерево гни, поки дасцця гнути. *Бр.*— Гни тоді дерево, коли гнецця. *Проск.*— ... як воно молоде.

Хапай, Петре, поки тепле. *Гайс.*

Коваль клепле, доки тепле. *Бр.*— Тогді коваль залізо кує, коли гаряче. *Г.*— Куй тогді жалізо, коли гаряче. *Зв.*— Куй залізо, покуль не загасло. *Кр.*

Тогді дівку віддавай, коли люде трахвляюцця. *Проск.*

Шов козак дорогою, а на колоді сиділа — «Е! дівчина, та пъятниця». А вона ёму: «Козаче, завтра субота буде, та дівчини не буде». *Сл.*

5930. Пъятниця — вдруге не (¹) трапицця. *Зал.*— Не гляди, що пъятниця: тогди бери, як трахвицця. *Ст. Зб.*

(¹) Як. *Бр.;* кому не. *Бер., Пир., Х.*

Уживай (¹) світа, поки служять літа. *Г., В.*

(¹) Запобігай. *Зал.;* Запобігайте. *Ос. 6 (III, 48);* Поти вживати. *Г., В.*

Іж, поки (¹) рот (²) свіж. *Зв., Кр., Кон.*— ... а як помрецця, то (³) все минецця. *Рад.*

(¹) Тоді іж, як. *Бр*, *Бер* (²) язик. *Збр Лаз.* (³) Пий, іж, поки рот свіж: умрецця. *Лів.*

Напиймося тут, бо в небі не дадуть. *Проск.*

Пийте (¹), жили, поки живи. *Пир., Коз.*— ... а як умрете (²), тоді лиха (³) зопъєте (⁴). *Б.*

(¹) Ворушіцця ще. *Бр.;* Пъіть. *Рад.;* Іжте. *С.;* Тягніть. *Коз.;* Танцюйте. *Бер.* (²) замрете *Ш*; помрете. *Кон.;* помрецця. *Рад.;* підете до гробу. *Бр., [С.];* умрем. *Нос.* (³) чорта. *Ш., Коз.;* лихого батька. *О.* (⁴) то все те минецця. *Рад.;* то ззісте хворобу. *С., Бр.;* то й колом не вгреш. *Нос.;* то тоді не ймете. *Бр;* то не будете. *Бер.*

Гуляй, дитина, покіль твоя година. *Нос.*

ПОТАЙ БОГА, щоб и чорт не знав (зробив потайно). *Рад., Кр.*— Потай-Біг! *Пир., Ч.*

Хата покришка! *Ск.*

Своя хата повинна буть покришка. *Нов.*— Хата як покришка: що зговориш, то в хаті повинно пропасти. *Бер.*

Як камень у воду, так жеби з твого дому не вийшло нічого непотребного. *Ст. Зб.*

5940. Смотри — мовчи, а своє роби. *Ил.*

Щоб ([1]) ні сич, ні сова! *Л.*— Утрись и запрись, щоб сич и ([2]) сова не знала. *Кл.*— Ні сич, ні сова (не знають). *Рад.*

([1]) Щоб в нас ніхто не знав. *Бр.* ([2]) жеб ні сич, ні. *Ст. Зб.*

Нехай між нами сокірка пропаде («щоб лишилося в тайности»). *Бр.*

Чуй не чуй, бач не бач, а (*або:* Чи бачиш, чи не бачиш, то) мовчи. *Ил.*— Бачиш, не бачиш, а не бреши. *Проск.*

Чув — не чув, бачив — не бачив. *Нос.*

— Чуй — не чуй, видь — не видь. *Ст. Зб.*

Тобі — нехай золотом уші позавішувані! *Ном.*

Не слухай, що балакаємо.

Замотати, завъязати, та й нікому не казати (кажуть більш на Циган, що нічого не докопацьця, як вкрадуть). *Кан., К.*

Не у всі дзвони дзвоніть. *Ном.*— Не во всі дзвони дзвонять. *Коз.*

Хоч відають, та нехай не видять. *Кл.*

Мовчок: розбив тато горщик, а мати и два, та ніхто не зна. *К., З.*

5950. Шито й крито. *Лів.*

А ні гич! *Г., П.*— Не гич! *Гат.*

Щоб з рота й пари не пустив. *Зал.*

О том ні слова. *Ст. Зб.*

Хто мовчить, той двох ([1]) навчить. *Рад., Пир., Коз., Ст. Зб.*— ... а хто говорить, той договорицця. *Х. Зб.*

([1]) десятёх. *Бр.;* десятох. *Д.;* десяти. *Зв., Пр.;* сто. *Ил.*

Тільки ти будеш знать, та я, та Бог третій («А більше десятка не буде ніхто знать»? *З.*). *К.*

Побалакаєш, як у піч укинеш (ніхто не довідаєцця). *Пир.*

Ніхто не скаже, не перекаже. *Кон.*

Я б сказав, та гурки за пазухою. *Кр.*

Я б сказав, та піч у хаті. *Рад., Л., Пир., Гр., [Коз.].*— ... для твоєі речі не виносить печі. *Євх.*— У тім річ, що в хаті піч. *Бер.*— Мовчи, бо піч у хаті. *Л., Пир., О., Кр.*— Лишня пічка в хаті. *Кулж.*

5960. И стіни мають уха. *Ил.*

Знай та гадай — мудрому досить! цить та дищ! *Ст. Зб.*

Мудрій голові досить дві слові. *Ил., Проск.*

Розумному досить. *О., [Кр.].*

Надав чорт маком заговіть (скажеш, а те винесе). *Л., З.*

Був там, де тепер нема (не признаєцця). *К., Пр., Б.*— ... де нема вже. *Полт. г.*

Що Бог дав (не хоче признацьця)! *Бер.*— ... на що тобі? *Рад.*

Що сказав — то сказав. *Ил.*

Я вже то забула, що учора іла (не хоче про людей переносить). *Бр.*

Тобі не питать, мені не казать. *Ёвх., Л.*

5970. На пти ([1]), щоб дивувались ([2]) такі дурні, як ти. *Лів., Сл.*

Кажуть, як спита хто — на що, мов, робиш, або-що? — ([1]) На кпи. *Г., П., Прав. Ниж.* ([2]) щоб ся дивували. *Г.*

Хто не знає, так и не узнає. *К.*

Я так знаю, що часто й обід забуваю (не хоче чого виявляти). *Черн.*

Стара не віда, що вчора й обіда (не бійтесь, не скаже — забуде). *Коз.*

Без мого гріха (як не хоче виводить неправду). *Л., Гл.*

Про те перші знають. *Пир.*— Не знаю — питай перших. *Павлг.*

Єдно око має більше віри, ніж два (що скажеш одному, те двом не скажеш). *Ил.*

Не питайся, бо ([1]) старий ([2]) будеш ([3]). *Ск.*

([1]) Не питайся. *Ос. 20 (IV, 49).* ([2]) старим. *Кон.* ([3]) бо скоро зстарієсся. *Пир.*

Як багато будеш знать, то скоро зостарієсся. *Л., Коз., [Пир.].*

Більш будеш знати, менш будеш спати. *Пир., [Ог.].*— Багацько знатимеш, менше спатимеш. *Ёвх., О. г.*

5980. Хто багацько знає, то мало має. *Проск.*

Чючю, періста! підслухала (як помічають, що хто підслухáє)! *Л., [Павлг.].*

ЗЛІ КОМПАНІЇ и доброго чоловіка зопсують. *Проск.*

Лихий доброму ([1]) попсує. *Пр. в Ст. Зб.*

([1]) доброго. *Бр.*

Послухавши жука, всігди в гною будеш. *Нос.*

З дідьком не сягай до одніі миски. *Ил.*

Не гризи з дідьком оріхів.

Одна паршива овечка усю отару поганить. *Коніс.*— Паршива ([1]) вівця ([2]) все стадо спаскудить ([4]). *Кан.*— Др...вая корова все стадо об...ще. *Гр.*

([1]) Одна паршива. *Зв., Пр., Ог.;* Єдна погана. *Проск.* ([2]) овця. id.; овечка. *Пер., З.* ([4]) портить. *Зв , Пер., З., Пр.;* заразить, *або* — занапастить. *Проск.;* запоганить. *Ог.*

З яким пристаєш, сам таким стаєш. *Кан., К.*

З яким придеш, таким сам останеш. *Ил.*

5990. З чим ся обходимо, тоє до нас лепне.

Хто з псами лягає, той з блохами встає.

Хто з псами пристає — навчицця брехати.

Хто в болото лізе, той ся покаляє.

Від диму закоптисся, від води замочисся, а часом и вовсім утописся. *Бер., Пир.*

Хто вліз в будяки — хоч би и нерадий, то в їх уберецця. *Кан., К.*

Хто коло чого ходить, то ся тим и уробить. *Лип.*

Коли води ходивши, не можна, щоб не замочицьця. *Лів., [Рад., Ст. Зб.].*

Коло воза ходивши, не можна не обмазацьця. *Ёвх.*

Тим бочка смердить, чим налита. *Пир., Білг., [Проск.].*

6000. Чим горщок накипів, тим буде смердіти. *Бр., У., Проск.*

Чим собака закусить, того покинути ([1]) не мусить. *Ст. Зб.*— Хто чім закусить, терпіти ([2]) не мусить. *Пир.*

([1])Чого собака вкусить, покинуть. *Новг.* ([2]) той и покинуть. *Кон.;* Хто чого вкусить, то перестать. *Рад.*

Штука НАУКА. *Ст. Зб.*

Не учися розуму до старості, але до смерті. *Г., Бр.*

Учись — на старість буде як нахідка. *Л., [Кон.].*

Не кайся рано встати, а молодо учитись. *Бр.*

Як дуба не нахилиш, так великого сина на доброє не навчиш. *Ст. Зб.*

Нагинай гілляку, доки молода. *Ил.*

Чого Ивась не научицця, того и Иван не буде вміти.

Було б учити, як лежало поперек подушечки, а як удовж, то вже не поможецця ([1]). *Л., О.*— Тоді учи, як упоперек на лавці лежить, а як подовш ляже, то тоді вже ёго трудно вчити. *Бр., [Кан., К., Рад., З., Пр.].*— Коли не навчила, як упоперек полу лежало, а тоді вже не навчиш, як уподовж полу. *Л., Дуб.*

([1]) а вже як уподовж! *Б.*

6010. Хто не вчивсь, не буде знать. *Кл.*

Чого не вміє, не буде й знати.

Що вміть, так того за поясом не носить. *Б.*— Що вмієш робить (¹), то за плечима не носить. *Рад.*— Що знать, то за спиною не носить. *Пир.*— Науки не носить за плечима. *Л., Пир.*

(¹) що знаєш. *К.*

Старі скажуть на глум, а молодим треба брать на ум. *К.*— Старий говоритиме на глум, а ти, молодий, бери собі часом на ум. *Ст. Зб.*— Старе скаже на глум, а ти бери на ум. *О., [Бр., Проск., Кон.].*

Що знать, то все добре. *Кулж.*

Ученому світ, а невченому тьма. *Кон.*

Пісьменному книжка в руки. *Черн.*

До смерти учиццясь чоловік. *Ст. Зб.*

Знайко біжить, а незнайко лежить. *Рад.*

Ув умілого и долото рибу ловить. *Коз.*

Москаль підманив на таке рибалство чумаків, а другий тим часом рибу з возів покрав, та так и наловили долотом риби.

6020. Той хто тяме, не той, що тягне. *Гат.*

У невмілого руки болять (¹). *К., Бер.*

(¹) не болять. *Рад.*

Того руки не болять, що уміють. *Кулж.*

Наука в ліс не йде. *Бр., Зв., К., Л., Коз., [Гайс.].*— Наука не йде в ліс, а (¹) в ніс (²). *Ёвх.*

(¹) але. *Бр., Ж.* (²) тілько в голову. *Бр.*

Наука не йде на бука. *Г., П.*

На те коня кують, щоб не спотикався. *Проск.*

За сю науку цілуйте батька и матір у руку. *Кулж.*

Науки не од ліса забігти. *Ст. Зб.*

Не в череві учаццця.

Люде стали знати, як стало хліба не ставати. *Сл.*

6030. Добре все уміти, але не все робити. *Збр. Лаз., [О.].*— Дай, Боже, все уміти (¹), та не все робити (²). *Ст. Зб. [Бр., Дуб., Рад., З., Ёвх.].*

(¹) знати. *Л., [Б.].* (²) пробовати. *Кан., К., Бер.*

Нема муки без науки. *Ёвх., Зал.*— Без науки нема муки. *К.*

Доки не намучиццця, доти не научиццця. *Бр.*

Не терши, не мнявши, не їсти (¹) калача (²). *Бр.*— не мъявши, не буде калач. *Пир., Кон.*

(1) не буде. *Бер.* (2) калачів. *Проск.*

Давшися в науку, дай *що иноє* на муку. *Ст. Зб.*

За невміння деруть реміння. *К., Пр., Б.*— ... а з тебе и хвашію (стяга з лимарщини, вздовж шкури). *Зал.*

Медведя, коли вчять танцювати, то му на сопілку грають. *Ил.*

Не штука наука, а штука розум. *Кр.*

Вік (1) живи (2), а дурнем умреш (3). *Рад.*— Цілий вік учись, цілий вік живи, а все дурний умреш. *У.*— Чоловік цілий свій вік розуму учицця, а дурнем умірає. *Нов.*

(1) Скільки не. *Кр.* (2) живи, вік учись. *Дуб., О., Коз.* (3) умри. *Сос.;* а дурнем все таки вмірати. *Коз.*

Лучший розум прирождéний, як научений. *Ил.*

6040. Шкода учить розуму. *Г., П.*

Ворона за море літає, а дурна вертаєся. *Проск.*

З пісьменних все лихо встає (1). *К., З., Л., Пир.*

(1) зло буває. *Кл.*

Пісьменний самий прескверний. *Збр. Лаз.*

Через пісьменних западецця світ. *Кл., Ном.*

Як буде уміть писать, буде людей кусать. *Кон.*

Риба смердить (1) від голови. *Сков., [Ил.].*

(1) псуєцця. *Чер.*

Як би ви вчились так як треба, то й мудрість була б своя. *Кобз.*

Нехай Німець скаже — ми не знаєм! *Кобз.*

Не вчений, та товчений (1). *С.*— ... та дрюкований. *С., [Бр.].*

(1) так провчений. *Рад.*

6050. Де чому училися, та дещо й знаєм. *К.*

И я колись під школою ночував. *Лів.*

Я був на росѣ, та навчився пороськóму говоря́ти: «Сену, запрягай кобилу белу — поідем у ліс по дрова!» *Сл.*

Не святі горшки ліплять. *Об., Ёвх.*— ... ті ж люде. *Л., Сл.*— ... а такі грішні люде, як и ми. *Проск.*— ... а такі ж люде, як би й ми грішні. *Ном.*— Чи то святі горшки ліплять! *Кан., К., Л.*

Як умієм, так и пієм. *Яц., Бр., Бер., Рад.*— Як зъуміла, так и спіла. *Коз., О.*

Хто що вміє, той те й діє. *Х.*

На гривні вчений. *Пир.*

Що ти знаєш! я більше винен, як ти маєш (на того, хто поправля старшого и д.). *Ёвх.*

Хвилозохв, а кобили в хамут не вміє запрягти! *Ж.*— Учений, а кобили не запряже. *Збр. Лаз.*

Не вміє ні бе, ні ме. *Ст. Зб.*— Ні бе, ні ме не знає. *Лів., Г.,*— Ні бе, ні ме, ні бельмес. *Павлв.*— Ні бельмеса не знає. *Пир.*

6060. Пісменний, та не друкований ([1]). *Кан., К.*

([1]) дрюкований. *Кон.*

Не знав, та й забув. *К.*

Як поночі в сливи. *К.*

Од дощечки до дощечки, а посередині ні трошечки. *Л., Н., [Пир.].*— Од доски до доски, а в середині ні трошки. *Пир.*

Од краю до краю, а в середині не знаю.

За титлу зачепивсь. *Лів., Сл.*

Покой та покой, та дванадцять покоів, та *у*, та три палочки вгору — от тобі й *тпру! Кан., К., Ном.*

Аз — били мене раз. *Збр. Шей.*

Аз — били мене раз; буки — набралися муки. *Збр. Шей.*— Аз — бив дяк раз; буки — не попадай дякові вдруге в руки.— Аз, буки — бери граматку в руки.— Аз, буки, глаголя́, повісили Василя, и драбинку несуть, за ка...чку трясуть. *Лист. (II, 246).*

Мурмулю чаричи — подай, жінко, онучі. *Збр. Лаз.*

6070. Ижиця — дубець до с...н близиццря. *Лист. (II, 287).*

Архивиминіхокопотопомозапечеревімінікевич (в Лубенські повітові школи було колись учні вимовляють оце прізвище — звісно, «а ну, мов, хто вимовить!»). *Ном.*

Летів горобець через безверхий хлівець, ніс четверик гороху, без червотоку, без червоточини, без пачервоточини (теж було вимовляють, яко трудне для вимови).

Наш Карпо з своіми Карпининятами полукалукарпився (те ж).

Ишов мужик из ярмарку по колоді через воду, тільки став він на колоду, бовть у воду! викис, вимок, виліз, висох, став на колоду та знов бовть у воду. *Збр. Лаз.*

«А знаєш?» — «Знаю».— «А догадавсь?» — «Який біс!» *Кан.*

Бери, Петре, на розум! *Ил., Р.*

Пішла его псалтира на перець. *Ил.*

Пише, як сорока лапою. *Ном.*— ... сорока по тину. *Зв., Бер.*

Написав, мов курка ([1]) лапою. *П., Прав. Ниж., Лів.*— Се написав, неначе сорока. *Бр.*

([1]) як сорока. *Прав. Ниж., Л.*

6080. Написав, як чорт до Арехви. *Ном.*— ... до Арехти. *Кр.*— Написав до Арехти! *К.*

Писав писака, читав собака. *Пр.*— Писала писачка, читає собачка. *Зв., Л., [Проск.].*— Писав писака: хто прочитає, тому стегняка (*або:* и той собака). *Кр.*— Як напише писака, то не розбере й собака. *Проск., Л.*

Писав, писав, та *чім иним* запечатав. *Ст. Зб.*— ... писав,— чім запечатав? *Ил.*

Як напише дурень, то не розбере и розумний. *Проск.*

Так пише, як мак сіє; прийде читати, як в розі не знає. *Ил.*

Не при нас (тобі, мені) писано. *П., Лів.*

Спробовать пера и чернила, що в ёму за ([1]) сила: так перо пише, як муха дише. *Ос. 10 (IV, 26).*

([1]) що в перові за. *Ном.*

Єжели будеш пісьменний, пильнуй и не отступай пісьма: бо ти од нёго одступиш на пъядь, а воно од тебе на сажень. *Ст. Зб.*

Лучче сороці без хвоста літати, ніж пісьменному уміти читати, та не уміти писати. *Дуб.*

Учений недоучений гірше, як простак. *Ил.*

6090. Школа — церковний угол. *Кл.*

В нашій школі, як на татарськім полі: єсть где сісти, та нічого істи. *Ст. Зб.*— Школа гола: є де сісти, та нема що істи. *Ил.*

Школа всяким странним дім єсть вольний. *Кл.*

Школа дом вольний, а не своявольний. *Ст. Зб.*

Смажено, печено в смолі, не кажи, що ся діє в школі. *Проск.*

Приповість в школярів: не вкрав, але достав. *Кл.*

Школярськоі юхи набрався. *Ст. Зб.*

Єдна то бурса! *Ил.*

Субітки дадуть. *З., Л., Хор., Пир., Пер.*

Березовим пером виписувати. *Кл.*

6100. Прийде Май, (школярів) не займай, а Юль, хоч плюнь. *Пир.*— Як прийде Май, у книжку дуже заглядай (бо екзамени надходять), а як прийде Юнь, то и в книжку плюнь. *Кор.*

Шануй учителя паче родителя. *Ёвх.*

До нас в науку — ми навчимо! *Кобз.*

Просвітити, кажуть, хочуть — современними огнями.
И премудрих немудрі одурять!
Невчене око загляне ім в саму душу глибоко-глибоко.

Лучший ПРИКЛАД, ніж наука. *Ил.*

Старі крутяцця, а молоді учацця (*або:* Старі покрутились, а молоді навчились). *Р.*

Коли игумен за чарку, то братія за ковші. *Евх.*

Коло сухого дерева (1) и сире горить. *Ил.*

(1) За сухим. *Л., Ст. Зб.*

6110. Що РАДА, то не зрада. *Рад., Зап. (I, 65)*

(1) порада. *Ст. Зб.*

Як рада, то й порада. *К.*

Одна рада хороша, а дві ліпше. *Нос.*

Одна голова добре, а дві лучче. *Зв.*

Одна розумна (1) голова добре, а дві ще краще (2). *Л.*— Що голова, то розум, а дві ще лучче. *Кр.*

(1) Одна. *Зв.;* Один розум. *Пир.* (2) лучче. *Зв., Пир.*

З порадою добре (*або:* лучче) бити. *Кон.*

Без ради й військо гине. *Бр.*

Хто людей питає, той розум має. *Ск.*

Надто знай, та ще питай. *Пир.*

Хто каже доладу, то ухо наставляй, а хоч и без ладу, то й тож не затикай. *К., Кан.*

6120. Щоб часом дармо не блудить, чужого розуму питайся. *Ст. Зб.*

Послухай мене дурня, то будеш розумним (1). *Л., Ос. 7 (V, 42).*

(1) дурного, то й сам розумним будеш. *Пир., Пр.*

Хороше нарадив — так як умів. *Ст. Зб.*

Наче вуші підогнав (як хто дасть добру пораду). *Зал.*

Ей, миряне! шевці, кравці, крамарі, шапарі! сходіцця, сходіцця ради послухати, табаки понюхати! *К.*

Табаки понюхаймо и ради послухаймо. *Бр.*— Сядем на колоді, поговорим по пригоді, табаки понюхаєм и ради послухаєм. *Дуб., Рад., Л.*

«А що ви там робили?» — «Табаки понюхали, ради послухали — та й додому пішли». *Зв.*

Де великая рада, там рідкий борщ (де довго радяцця, користи мало). *Ил.*

Буде правда, буде рада. *Гат.*

Той дає раду, хто знає правду. *Гат., Коз.*

6130. Добрая тая рада, де щирая правда. *Ос. 19 (XIV, 29).*

Инша рада гірш як зрада. *Гат.*

Добре той радить, хто людей не звадить. *Ил.*

Добра рада — як готові гроші, а лихая — готове нещастя. *Бр.*

Були б гроші, а порада буде. *Ос. 19 (I, 14).*

Коли шукаєш ради, стережися звади. *Ил.*

Радься другого, а смотри свого.

Чужа голова — темний ліс. *Новг.*

У чужу душу не влізеш. *Кон.*

Нікому на чолі не написано, що він. *Ил.*

6140. Не один раз чоловік міняє на своім віку. *Пир.*

Йди по другу голову. *К.* — ... щоб и тіі збуцця. *Зв.* — Оце ще йде по другу голову! *К.*

Од того лиха не маю, що свій розум маю. *Пир.*

Людей питай (1), а свій розум май. *Проск., Кан., К., Л., Пир.*

(1) ся радь. *Г.*

Людей (1) слухай, а свій розум май (2). *Ск.*

(1) Людей добрих. *Рад.;* Других. *Ис.* (2) держи. *Рад.;* а сам уважай. *Бр.*

Не позичай у сусіда розума. *Г., П., Прав. Ниж.*

Послухай мене, то зза моєі голови на твоій и волоска не стане. *Ёвх.* — За моєі голови на твоій и волоска не стане. *Ил.*

Хай чорт як не скаче, то скаче, а ти гріха не берись (не набірайся). *Кр.*

Хороше нарадив — хоч покинь. *Ст. Зб.*

Не зматися ради. *Гат.*

6150. Хто ДУРНЕМ уродивсь, тому дурнем и вмерти. *Ос. 3 (X, 95).*

Як нема розуму від роду, то не буде и до гробу. *Ёвх., Бер.*

Дурне вродилося, дурне и згине. *Проск.*

Дурний и в Києві не купить розуму. *Ил.*

Як Мурин ніколи білим, так дурний розумним не буде. *Ил.*

Скоріш дурень одурить розумного, як розумний дурня на розум наведе. *Ос. 18 (VII, 55).*

Пуста голова а ні посивіє, а ні полисіє. *Ил.*

Дурна голова не полисіє. *Кр.*
Дурень и мъяло вломить. *К.*— ... ломить. *Рад.*
Послухай дурного, то й сам дурним станеш. *Ном.*
6160. Дурень псові очі псує. *Ил.*
Дурням (¹) закон не писан (²). *О., Кр.*

(¹) Дурню. *К.;* Дурному. *Н., Пр.* (²) не писаний. *З.*

Дурному гори (¹) нема. *Лів.*— ... немає, а все низ (²). *Б.*

(¹) й гори. *Рад.* (²) усе рівно. *Л.*

Дурному море по коліна. *Об.*
Дурному (*або:* Дурню) розум не заважить. *Ст. Зб.*— Тому не розум заважить. *Пр. в Ст. Зб.*
Дурний дурне й торочить. *Пр., Лох.*
Дурному дурне в голові. *Прав. Ниж., Бер., Пол.*
З панами рідко, и з дурнями ніколи не ставай. *Ил.*
З (¹) дурнем пива не звариш. *Гад.*

(¹) За. *О.*

З сліпим дороги не знайдеш. *Не.*
6170. З дурнем зчепитись — дурнем зробитись. *Гат.*— Звъяжись з дурнем, то й сам дурнем будеш. *З.*— З дурнем зайди, сам дурнем будеш. *Проск.*
З розумним розуму (¹) набересся (²), а з дурним и останній (³) загубиш (⁴). *Л.*

(¹) ума. *К., Ш.* (²) набрацьця. *К.* (³) и готовий. *Ш.* (⁴) загубить. *К.*

Послухай дурня (¹), то й сам будеш дурень (²). *Рад., Л., Пир.*

(¹) дурного. *Бр.* (²) дурний.

Кого Бог хоче покарати, то перше розум відійме. *Крем., Нос., Грам., [Проск., Б.].*

Антигона Сохвоклова.

Луччий піяк, ніж дурак. *Ил.*
Луччий мудрий, хоч лихий, як добрий, а дурний.
Лучче з розумним у пеклі, ніж з дурним у раю. *Зал.*
Чим мудрий встидаєцця, тим дурний величаєцця. *Г., П.*
Один дурень камень у воду кине, а десять розумних не витягне. *Кр., [Зв., К., Ёвх.].*
Один дурень закине у воду сокиру, а десять розумних не витягнуть. *Яц.*

6180. Най сліпий камінь у воду верже, то и видющий не найде. *Ил.*

З дурнем знайдеш, то и не поділисся. *Проск.*— З дурнем ні найти, ні поділить. *Коз., [О.].*

Лучче з рóзумним два рази згубити, як з дурнём раз найти. *Яц.*— Дай, Боже, (1) з добрим (*або:* розумним) загубить, а з лихим (*або:* дурним) не найти. *Бр.*— Добре з добрим, а з сучим сином, найшовши, не поділисся. *Кон.*

(1) Лучче. *Кан., К.;* Бодай. *Пир.*

До сіти впаде, хто з дурнем краде. *Ил.*

З дурним и в ступі не справисся. *Дуб.*

Дурному хоч кіл на голові теши, а він все своє. *Зал.*

Чорта (1) хрести, а він каже (2) *пусти. Прав.*— ... а він в воду лізе. *Проск.*

(1) Дурня. *У.;* Дурного. *Проск.;* Ти єго. *Бр.;* (2) кричить. *Бр., У., Проск.;* Чорт чортом: ти єго хрести, а він кричить. *Кан., К.*

Півня на заріз несуть, а він каже: *какаріку!* («не знає своєі смерти»). *Рад.*

Ти єму *Оченаш*, а він тобі *од лукавого. Лів.*

Дурня на голову тручай, а він на ноги паде! *Ил.*

6190. Дурнем бути — не дуба гнути. *Коз., Гат.*

Дурня де не посієш (1), там и уродицця (2). *Бер.*

(1) сіють. *К.* (2) вродить.

Дурнів (1) не (2) сіють, не (3) орють (4), а сами родяцця (5). *Л., [Пр.].*

(1) Дурня. *Ст. Зб.;* Дурнюв. *Рад.;* Дурних. *Зв., Полт., З.;* (2) и (3) ні. *Проск., Ст. Зб.* (4) пашуть. *Рад., Коз., Ст. Зб.* (5) плодяцця. *Лох.;* родять. *Коз.;* ростуть. *Рад.;* ся родять. *Проск.;* ся родить. *Ст. Зб.*

За дурними нічого в Київ іхати, вони й тут є. *Зв.*

Пізнати з мови, якоі хто голóви. *Ил.*

Дурний носить серце на язиці, а мудрий язик у серці.

Дурний, коли мовчить, то за мудрого уходить.

Дурень (1) думкою багатіє (2). *Ск., Лист. (II, 245).*

(1) Дурний. *У.* (2) багатий. *Рад.*

Сліпий, хто через решето не бачить. *Бр.*

Сліпий, хто дальше від носа не бачить. *Г., П.*

6200. Чорт тому винен, хто дурень. *Пр. в Ст. Зб.*

Дурного (1) и в церкві бъють. *Рад., Л., Ст. Зб., Кулж.*

(¹) **Дурня.** *Проск., Коз., О., Кр.;* **Дурнів.** *З., Пр., Павлг.;* **Дурних.** *Бр.*

Дурнём то и наробитися. *У.*
Добре дурня здурити. *Ил.*
Коли не вмів пирога ззісти — ке ёго сюди (як хто проgáвить що, а друге покористуєцця)! *Ном.*
Дурневі щастя. *Зв.*— Дурневі Бог щастя дає. *У.*— Дурням щастя. *Н.*
Щасливи дурень, нічим ся не журить. *Кан., К.*
Дурень нічим ся не журить: горілку пъє и люльку курить. *Ил.*
Дурневі и Бог не противицця.
Дурному (¹) и Бог простить. *Ск.*

(¹) Дурневі й. *Проск., Пр.*

6210. На дурню и Бог не зище. *Б.*
И Бог за дурним. *Не.*
Хто дурневі вибачить, має сто днів відпусту. *Ил.*— Дурном з кроку ступити, сто днів одпусту доступити. *Бр.*
Пошийсь у дурники, та й іж бублики. *Пир.*
Дурному удацця, розумному ж трясця. *Коз.*
Не всім же в дурня и вдасцця. *Ёвх.*— Еге, не всім же в дурня и вдасцьця! *Лох., Пир.*
Дурному дасть Бог щастя, та не дасть розуму. *Ёвх.*
Човпуть ёго, мов дурного. *Проск.*
Дурень на дурню сидить и дурнем поганяє. *Пир., Н.*
О, де ви такі розумні й понабірались. *Пир., [О.].*
6220. Розумного батька дитина! *Ск.*— ... діти. *Л.*
Дурень дурнем! *Проск.*
Безличний попів Гриць. *Збр. Шей.*
Дурний зверху. *Сос., Кр.*
Дурний Харько Макогоненко. *Ёвх.*
Уманський дурень! *Бер.*— ... з чужого воза бере, та на свій кладе. *Прав. Ниж.*
Дурень ярмарковий. *Лів.*
Дурний, як Омелько. *Я.*
Дурний, як турецький кінь. *Ил.*
Дурний, як баран. *Пир.*
6230. Дурний, як пень. *Н., Кон.*— ... як сосновий пень. *О.*
Дурний, як довбня. *Кр.*
Дурний, як сало. *Бр., Проск., Ис.*— ... без хліба. *Бр.*— Розумний, як сало. *Кр.*
Ото дурний — як сак. *Бр., У.*
Дурний, як чобіт. *Проск.*
Дурний, аж гуде. *Кр.*

То-то сь розумний, аж крутисся! *Проск.*— Дурний ([1]), аж крутицця. *Прав. Ниж., Лів., Сл.*

([1]) Дурне. *Л., Гр.*

Дурний, аж світицця. *Л., О., Кр.*— Дурне, аж світицця. *Лів.*

Дурне, аж носом баньки дме. *Пр.*

Дурне, аж очі ёму рогом лізуть.

6240. Розумний, як Хведькова кобила. *Прав.*

Розумний, як Беркови штани. *Збр. Шей., Б., О.*— ... як Беркове теля. *Кр.*

Розумний, як Соломонів патинок. *Бр.*— Як жидівський патинок. *Сл.*

На ([1]) цвіту прибитий ([2]). *Рад., Л.*

([1]) У. *З., Кон.;* Из. *Пр.* ([2]) пришибений. *З.;* пришибено. *Х., Зб.*

Мішком прибитий. *Пир., Гор.*— Мішечком прикритий. *Кр.*— Мішком зза угла прибитий. *Л., Кр., [Бр., Зв., К., Кон.].*— Неначе изза угла мішком прибитий. *Пр., Р.*

Пошився у дурні. *Пир., Ст. Зб., [Бр., Пр.].*— ... у дурники. *Проск.*

Стропився (здурів, загубив тропу). *Лів.*

Дурному він брат. *Бер., Рад.*

На дитячий розум перейшов. *Бр., Проск., Ил., [Коз.].*

Перейшов на дівочий розум. *Прав. Ниж., Пол.*

6250. Младенці в голові (дур.). *Кон.*

Нема гоя в голові. *Ос. II (XVIII, 40).*

Царка в голові немає. *К.*

Нема кишок в голові. *Євх.*

Нема клепки. *Пир.*— Клепки ([1]) не достає. *Дуб.*— Третёі ([2]) клепки нема. *Бер.*— Третёі ([3]) клепки не достає ([4]). *Зв.*— Тобі клепки єдноі в голові не достає: тобі треба клепку вставить. *Бр.*

([1]) Клепки в голові. *Нос.* ([2]) Девъятоі. *Х.;* Десятоі. *Пир., Пр., Павлг., Пр.* ([3]) Десятоі. *Зв., Рад., З., Л., Кр.* ([4]) не стає. *Рад.*

Не повно ума. *К.*— Не зповна ума. *Бр.*

Не всі ([1]) дома ([2]). *Ск.*

([1]) Нема всіх. *Проск.* ([2]) вдома. *Бр.*

Голова не до ради, а купра не до крісла. *Гайс.*

Голова не до ради, а паністара не до круля. *К., Кан.*

Вітер свище в голові. *Ж.*

6260. Ловить білі метелики (бавицця, мов дитина). *Пир.*

В єі ще золотом уші позавішувані. *Л., О.*— Золотом тому єще уши завішані. *Ст. Зб.*

У ёго в умцю за дурну вівцю. *Сл.*

Ума ні з шило нема. *Пр. в Ст. Зб.*

Дурніший од попа. *Пир.*— Хіба я ([1]) дурніший ([2]) од попа! *П., В., Сівер., [З., Коз., Кр.].*— Хіба ж то він дурнійший від попа. *Ёвх.*

Що співа над мерцем, як усі плачуть.— ([1]) Чи вже я. *О.* ([2]) Оце вже таки, хіба я дурнійший. *Кр;* дурніє. *Кр.*; дурній. *Коз;* дурніше.

Нема в тебе толку — хоч запали, так не трісне. *Ёвх.*

Не маєш у голові тулку за дурну курку. *Бер., [Бр.].*— Нема в тебе толку и за курку. *Рад., Пир.*

Ні з губи́ мови, ні з носу вітру. *Ил.*

Ні мови, ні ģлови. *Бр.*

Хоч село в голову клади. *Рад.*

6270. Дурний тебе піп христив. *Зв., О., [Бер., Рад.].*— ... що в воду не впустив. *К.*— ... христив, що не втопив. *Мг.*

Що втне, то калач! *Пер.*

Дурень, дурень ([1]), а в школі вчився! *Ос. 16 (IV, 14), Проск.*

([1]) Дурний. *Пир., Пр.;* Дурний. *З., Л., Пир., Пер., Н.*

Ото з тебе бемул (дурень)! *Збр. Шей.*

Алежто дурний, аж курицця! *Збр. Шей., [Кан., К.].*

Утеребив Бог душу, як у пень, та й каєцця. *С.*— Уліпив Бог душу, як у пня. *Рад.*— Утулив Бог душу у пень. *Л.*

Создав Бог та й ніс висякав! *Ном.*

Світ зійшов ([1]), а ще такого дурня не знайшов.— ... не бачив. *Проск.*

([1]) пройшов. *Гл.*

Ото дурний! а ще й битий! *Кобз.*

Дурний, дурний,— та й не журицця. *Б.*

6280. Від дурня чую, то ся не дивую. *Ил.*

Мовчи, так подумають, що ти розумний. *Кулж.*

Чи то ёму дав Бог мудрость. *Кон.*

Нащо голова на въязях (не так зробили)! *К.*— ... на въязях? щоб не спала. *Бр.*

Познаєш Познанського! *Ст. Зб.*

Стидко-бридко Яремою звацьця (*або:* Яремі озвацьця), а Ярема — «гов!» *Б.*— ... Яремою звати, та Ярема й гу! *Новг.*

Забув, що й на боргу. *Лист. (II, 182).*
З ним и остатній розум загубиш. *Ном.*
Думають-думають — ні вголос, ні мовчки. *Кобз. (154).*
Як суде, так и буде. *Кр.*
6290. Який ум, такий и товк. *Кр.*
Не козаковать Миколі, бо не буде у його коня ніколи. *Не.*
Таке цікаве, аж бульки з носа лізуть. *Ил.*
Чи не дав вам Бог на розум (полічити, поховати и д.)? *Л., Кон.*
Що ж ти будеш робить! свого розуму не вставиш. *Кон.*
Який бо ти бевзь и справді! *Кобз.*
Цур тобі ([1]), який ти дурний! *Бр.*

([1]) Цур та пек. *Бр., Ж.*

Ійбогу, овеча натура! *Кобз.*— Натура овеча. *Чигр.*
Е, та й дурний же ти, панебрате! *Зв.*
— «Та й дурний же який ти, панебрате!»
— «Е, так великий!» *Л.*— «То́-то ти дурний!» — «Коли здоровий!» *Бр.*
Ото дурень! був би ще більший, та вже нікуди. *Пир.*
6300. Цимбале, цимбале дурний. *Проск.*
Голова! *Лів.*— Ой ти, голово! *Кон.*— Овва! та й розумна ж голова! *Гат.*
Бецман! *Пир.*
Цвілі голови! *Кр.*
Безголова уся сімъя. *Пир.*
Ах ти пришиблена курка! *Проск.*
Оглух ([1]) царя небесного! *Кон.*

([1]) Охух. *Пир.*

Оце, сало (дурний)! *Бр.*
Дурне село. *Нос., Л.*
Ет, маняк! *Б.*
6310. Покиньків (покидьків) брат. *Ёвх.*
Отто ще митутя: ні дома, ні тута (дурне и дома, и тута). *Зал.*
Ростом з Ивана, а розумом з болвана. *Пр.*
Голосний, як дзвін, а хоч довбнею вбий. *Рад., О., Б.*— ... дзвін, а дурний, як довбня. *Пр., Лох.*
Глянь ([1]) на вид, та й кажи ([2]), що Свирид ([3]). *Рад.*

([1]) Подивись. *Кр.* ([2]) та й питай. *Кр.;* видно. *О.;* Глянувши на вид, то знать. *Рад.* ([3]). Давид. *Б., О., Кр.*

Видно ззаду ([1]), що Пархім ([2]). *Проск., Павлг., Зв., Рад., [Бер.].*

(¹) й з рила. *Пер.* (²) Мартин. *Бр., Пер.*

Видно й ззаду Супрунаду. *Гат.*
Як дурень — седи та дома гледи. *Коз.*
Дід твій — дрига: піймав жабу, та й каже — риба. *Євх.*
Дід твій лисий, а баба голомоза (*або:* куца). *Євх*
6320. Ой ти тіменний! *Б.*
Кручений ти благовісний. *Сл.*
Наївся блекоти (Hiosciamus niger. L.). *Ном.*
Де він, неклепаний! *Пир.*
Оце як бач, то не товпач, бо скажуть — дурень дужий. *Не.*
Чирак великий, а гною мало. *Проск.*
Скорний, та (¹) босий. *Г.*

(¹) Хитрий, а. *К.;* Цікавий, та. *Нов., Пир.* Цікавий, а. *Бр.*

Цікавий, а дурний. *Бер., К.*
Цікавий козак, та босий. *Б.*
В очах мигтить, а (¹) в голові свистить. *Проск.*

«Хоч би й я: одяглася, а довгу багато».— (¹) Зверху блистить. *З.*

6330. Глудзу нема. *Гр.*
Глудзу натятись. *Гат.*
Зсунувся и глузду. *Прав. Ниж., Пол., Лів., Сл.*— ... як пес з соломи. *Проск.*— Стара з глузду зсунулась, мов собака з соломи. *Євх.*— Зъіхав з глузду. *Рад., Пир., Кр.*
Одбив глузди («хто вдарився на потилицю»). *Пир.*
Збився з плигу.
Збився з пантелику. *Прав. Ниж., Пол., Лів.*— ... панталику. *П., В.*
Дивицця, як чорт на попа. *Л., К.*
Дивицця (¹), як теля на нові двері. *Кан.*

(¹) Дивуєцця. *Гат.*

Витрещив (¹) очі, як козел на нові ворота. *Сос., Мг.*

(¹) Вилупив. *Гл.*

Дивицця, як баран (¹) на нові ворота. *Збр. Шей.*

(¹) віл. *Ил.;* корова. *Кр.*

6340. Великий, а дурний. *Бр.*
Велик пень, та дурень. *Ст. Зб.*
Великий дуб, та дуплинастий. *Прав. Ниж., Пол., Лів.*— ... малий, та натоптуваний. *Коз., Кр.*— ... дуплинатий, порох-

нею напхатий. *Гр.*— Велик дуб, та дупнат. *Ст. Зб.*— Дуб, та дуплинатий. *Гр.*

Великий, як ломака, а дурний, як собака. *Евх.*

Високий, як дуб, а дурний, як пень. *Рад.*

Великий, як світ, а дурний, як кіт. *У.*— ... як сак. *Проск.*— ... як чіп. *Яц.*

Високий, як тополя, а дурний, як хвасоля. *Уш.*

Високий до неба, а дурний, як треба. *У., К., Зал.*— Великий аж до неба, а дурний, як не треба. *Бер.*

(1) Високий. *Зв., Бер., Черн.;* Здоровий. *Пир.;* Виріс. *Зв.;* Велик. *Гл.*

Через пень, через колоду валить без уходу (здоровий, а дурний). *Нос.*

Хоч дурний, та високий. *Не.*

6350. Хоч дурень, аби велик. *Ст. Зб.*

Велика Педоря, та дурна. *Павлг.*

Великий татарський кінь, а дурний. *Ил.*

Голова велика, а розуму мало. *Ил., Кр.*

Борода велика, а розуму мало.

Борода виросла, та ума не винесла. *Ст. Зб.*

И вродилась, и виросла, а розуму не винесла. *К.*

Борода як у старого, а розуму ніт и за малого. *Г., П.*

Живіт товстий, а лоб пустий. *Ил.*

З великого розуму! *Пир.*— ... у дур заходить. *Л.*— ... та в голову зайшов. *Об.*

6360. Ум за розум зайшов. *Л., Кр.*— ...зійшов. *К.*— Ум за ум заорав. *Павлг.*

Оттакоі небувалоі! *Пир.*

Оттакоі пресвятоі! (1). *Л.*— ... соли за копійку. *Кон.*— ... пресвятоі ще й не було! *Чер.*— Оттакеє пресвятеє! *Зв., Пир., Пр.*

(1) трисвятоі. *Ном.*

Хоч тюкай! *Пир.*

Тютю на тебе! *Гат.*— ... навісний (*або:* навіжений)! — Тютю дурний! *Кулж.*

Тю на твого батька! *Ос. 10 (V, 47).*

Тю, на твого батька віровка! *Ш.*

Плюй на свою голову! *Коз.*

Плюй на свій слід!

Навіжений, схаменися! *Проск.*

6370. На, дурний, сала! *К., Коз.*

Цур (1) дурня! *Зв., Пр., Лох., Л.*

(1) Цюр. *Сос.*

Цур дурня ([1]) та масла грудка ([2])! *Л., Пир., Х., Кв. (II, 92).*

([1]) дука. *Не.* ([2]) грудня. *Пир., Х.*

Цур дурня и паличка зверху! *Ном.*
Цур дурного, та в горох! *Рад.*
Цур дурня в борщ! *Евх.*
Цуцу, добрий, не порви торби! *Ном.*
Цуцу, босий! не ходи в просі! *Лист. (II, 246).*
Ні се, ні те,— іжте хрестяне. *Збр. Лаз.*
З дурноі голови та на людську. *К.*
6380. Чи ти здурів, чи збожевільнів! *Лист. (II, 287).*
Джиg, Марушка,— з перцем юшка. *Не.*
Шик-прик! *Ном.*
Сік-пік на помело, коли води не було. *Ил.*
Сцик-брик на гвоздик! *Збр. Лаз.*
Круть, верть,— та й геть. *Гат.*
Прийшов, бдикнув,— та й далі пішов. *Збр. Шей.*
Вернись, куме, шило ззаду. *Ном.*
Митець голою паністарою іжаків бить! — Нема вдачі пикою іжака вбить. *Пир.*
З дуру, як з дубу. *Чигр., Пир.*— Сказавесь, так як дурний з дубу вірвався. *Бр.*
6390. Утяв Панька по штанях. *Зал.*
Не в ті взулась! *Ос. 20 (XIV, 113).*
Штурх ([1]) Панька в око! *Гайс.*— ... а він ([2]) и так сліпий ([3]). *Id., [Ст. Зб.].*

([1]) Либ. *Ст. Зб.;* Утяв. *Бр.* ([2]) а Панько. *Евх.* ([3]) а воно и так сліпе. *Яц.*

Здоров, дурню, коли намагаєсся! *Зал.*
Добридень на Великдень, добривечір на Різдво! *Черн. г.*
Церкву обдірає, а звіницю побиває. *Ил.*
— Церкву покрив, а звіницю обдер.
Після гебля сокирою! *Нос.*
Дурню, купи перцю, коли велика мірка! *Нов.*
Купи, дурню, перцю — шахврану ті причиню. *Ил.*
«Світи, Гапко, дав Бог телятко!» — «Піди, Денисе, подивись, чи лисе!» Пішов Денис — собаку в хату втис. *Чигр., [Евх.].*
6400. Дурний в дурного та й споведавсь. *Рад.*
«Що, дурню, робиш?» — «Воду мірає!» *У.*
— Що дурню, робиш — воду мірає́ш? *Проск.*
Небозі сонечко мрієцця,— воно ж зрадніло, та й справді грієцця. *Гат.*

Ворона літає, а дурень голову задирає. *Проск.*
Брехун бреше, а дурень віри йме. *Кр.*
Летопень (¹) лепече, а дуринь слухає. *Проск.*

(¹) Лепетень. *Кр.;* Лопотун. *Кон.*

Рушив розумом, як здохле теля хвостом. *Ил.*
Рожжуй, та ще й у рот положи. *Пир., Кон., [Зв., Бер., Коз.].*
Єму треба так, як лопатою класти (не хутко розбірає діло). *Бр.*
Сліпій куриці усе пшениця. *Ш.*
6410. Напитав Сорок Святих и без Великого посту. *Проск.*
Дурному Гаврильці усе чорнобривці. *Коз.*
Гониться за лисицею, а стрілять зайця. *Гл.*
Молись Богу та лягай спати. *Бр., Л.*
Перехристи мари, щоб не дремали (*або:* не брехали). *Кр., Б.*
Перехрестись та лягай спать. *Пол., Лів.*— Хрести пъяти та лягай спати. *Л., [К., Бер.].*
На здоровъє кумі Олені, що хвіст довгий! *Гор.*
Доброго здоровъячка, пані Муйсієва! *Кулж.*
Здоров, Терешко, в новуй сороцці! *Ст. Зб.*
Крути, Панько, головою! *Бр.*
6420. Дай курці гряду, а вона летить на банти. *Ил.*
Тягни, чорте, за попом. *Не.*
Що навіженому по розумі! *К.*
В очереті шукає сука. *Ил.*
Що дурний робить? плює та хапає.
Дурень воду носе, дурна Бога просе, гори хата ясно, щоб ти не погасла. *Сум.*
Оженився дурний (*або:* Оженився по весні), та взяв біснувату, та не знали, що робить — запалили хату. *Рад.*
Впав батько з гори — чорт єго бери! *Проск.*
Брехавись, писку, Великдень близько! коноплі нетерті и діти обдерті (у д. Шейков. росказана и брехенька, відкіля взялась ся приказка). *Збр. Шей.*
Чудний, як бублик! *Лист. (II, 286).*— ... що кругом объіси, а в середині нема нічого.
6430. Дурень и тому рад. *Бр.*
Богу невимовно — шага положила, а пъятака взяла. *К., Б.*
Нате и мої штани, нехай визоляцця! *Кр.*— ... штани в жлукто. *Коз. п.* (у Козарі).
Нате й мій гріш на ладан, щоб и моє перед Богом курилось. *Полт. г.*

Нате и мій галун до церкви! *Бр., Кр.*

Нате вам пъятака, прийміте мене штурпака. *У., Ёвх.*

Нате и моіх пъять. *К.*— ... щоб було десять. *Лів.*— На й моіх пъять грошей до складки, щоб було десять. *Бр.*

Нате й мій стовбун, щоб и я там був. *Пер.*

Нате й мій гріш, та купите дёгтю, бо и у мене паршива голова. *Ёвх.*

Нате и мій глек на капусту. *Зв., Л., Коз., Кр., Ёвх.*— ... щоб и я Хівря (1) була. *Кременч., Л., Пир.; [Не.].*

(1) Гапка. *Не.;* Настя. *К., Пер.;* Вівдя. *К.;* Пріська. *Л.;* риндя. *Не.*

6440. Нате и мій глек на капусту, щоб порожній не був. *Л.*

Нате й мій глек на сироватку, щоб и моя була масниця. *Л., Гл.*

Тинди-ринди за три гроши. *Ил.*

Стріло-бріло, здоров іхав! *Сос.*

Не приходицця в Середу Вшестя. *З., Л., Пр., Гад., Павлг., [Ёвх.].*— ... а все в четвер. *Пир.*

Отакоі соли за копійку! *Пир.*

6446. Ні се, ні те,— святи, попе, яйця! *Бер., К.*

6450. Огледілись, як наілись. *Зв., Пр., Пир., Збр. Лаз.*

(1) Зпохватились. *Пир.*

Огледівся Курта, як хвоста не стало. *Збр. Лаз. (з Кобр.).*

Очнувсь (1) монах, аж смерть (2) в головах. *Гр.*

Не вдалось поправитись, а через поправку на гірше вийшло.— (1) Гай, гай, *Гр.* (2) Малах аж скула. *Нос.*

Очнувсь дурень у ягодах. *Рад.*— Одумався (*або:* очнувсь) (1) дурень та в ягоди. *Б.*— ... та не впору.

(1) Схаменувся. *Гл.*

Очнувсь дурень у Шведчину. *Кр.*— ... та в Шведчину. *Кор.*— Як дурень в Шведчину.

Назад, риндя! *Кан., К.*

З якоі речі? *З., Л., Пир., [Гат.].*

З якого дива, з якого вдання? *Га?*

Після чого?! *Пир.*

Роди, Боже, з мішка та повмішка (ніби Литвин сказав). *З., Л.*

6460. Дурному (1) вічная памъять. *Ск., Ст. Зб.*— ... а нам на здоровъя. *Лів.*

([1]) Дурневі. *Ил., Кан., К.*

Божевільний Марку, ходиш по ярмарку: ні купуєш, ні торгуєш, тільки робиш сварку. *Ил.*

Лисиця од дощу під борону ховалась — не всяка, казала, капля капле. *Нос.*

Що піп, то й батько. *Проск., Павлг., Б., Ёвх., Ст. Зб.*

Сім літ хробак в хріні зімував, а смаку не зазнав. *Ил.*

Зажурився, що в мене грошей нема. *У.* — ... незабавно и в тебе не буде.

Стережися того, що немає чого. *Ил.*

Ні сіло ([1]), ні пало ([2]), дай бабо ([3]) сало ([4]). *Бер., Пир., [Бр., Проск., Рад., Пр., Кр.].*

([1]) сіла. *Ст. Зб.* ([2]) пала. ([3]) бабі. *Мгл.;* Боже. *Зв.* ([4]) сала. *Ст. Зб.*

Роди, бабо, дитину, а бабі сто літ. *Бр.* — ... будеш панянкою за годину. *Ил.* — ... бабо, коли бабі з літ вийшло. *К., Коз.*

Роди, бабо, ягоди! *Ёвх.*

6470. Так як кажуть за дванадцать миль кісілю! ні з сёго, ні з того приїхала до мене кума з Ніженя. *Зап. (I, 146).*

Куме, куме, дурний твій уме! за сім миль та в мед ити (на храм або до причастя). *Рад.*

За сім ([1]) миль ([2]) кісілю їсти ([3]). *К., Л.*

([1]) дванадцять. *Кан.* ([2]) верст. *Пир., О., Павлг.;* за сто верст. *Б.;* Дурний куме! за сім миль ідеш. *Рад.* ([3]) хлёбать.

За кавалок ([1]) кишки ([2]) сім миль пішки. *Яц., Руд.*

([1]) шматок. *Зв., Бер.;* кусок. *К.;* для одноі. *Ил.* ([2]) тріпай. *К., Бер.;* біжить. *Зв.*

Три дні ходу — до обід празника (про храмування). *Ил.*

Де храм, и я тамъ. *Ст. Зб.* — ... то и ми там. *Ил.*

Доладу, як ложечка по меду. *Л.*

Танцювали-танцювали, та й не уклонилися (кінця не довели чому)! *Бер., К., Кан.*

Усі раді, що у рябоі теля. *Ном., [К.].*

Закупила батька, щоб горілки не пив. *Кон.*

6480. Кукуріку мандерику. *Ил.*

На здоровъя козі, що хвіст довгий. *Лів.*

Моргни, сліпа, коржа дам! *Бр., Лип., Бер., К.*

«То чекар, хлопчія та!.. говорить на дівку».

Не туди стежка в горох. *У.*— Пізнає, куди стежка въ горох. *Г.*

Сирено, масляно — корова ожеребилась! *Ст. Зб.*— Сиряно, масляно — на голові наклано. *Л.*

Сиряно-масляно, дай, Боже, на користь. *Ос. 20 (XI, 73).*

На твого батька лисого! *Пр., Лох., Пир.*— ... лисого батька. *Л., Пир.*

Цюцю, дурний салабай! *Не.*

Здоров живеш, що води напився! *К.*

«Здоров, дурню! де живеш?» — «Не знаю». *К.*

6490. Хіба ёму розум завадить. *Евх.*

Пізнати дурного по сміху ёго. *Г., П.*

Дурному горя нема. *Пир.*

Не казав би то — мала, ато велика, та змалилась. *Л., З., Кон.*

Дурням диво! *Кр.*

Дурному на диво. *Пр., Лох.*

Дурному и лубок цяцька. *Бал.*

Дурень червоному рад. *Зв., Бр., Кат., [К., З., Л.].*

Дурень, дурень,— а в огонь не полізе. *Пир.*

Не хвались мудрий мудростію, ні сильний силою. *Ил.*

6500. Мудрим ніхто не вродився. *Г., В., П.*

И по премудрих часом чорт їздить. *Проск.*

И на мудрім дідько на Лису гору їздить. *Ил.*

Од великого розуму и роги поростуть. *К., Пр.*

Що тобі до того, як розуму нема ні в кого. *Проск.*

Дурень, та собі. *Ст. Зб.*

Кінь на четирёх ногах та спотикаєцця. *Л., [Зв., Проск., Дуб., Бер., Рад., З., Пир., О., Коз.].*— ... ато чоловік не споткнецця. *Л.*— ... а чоловік на двох, та щоб не спіткнувся. *Бр.*— ... споткнецця, а мені на 'дному язиці, та не споткнуцьця. *Б.*— ...копитах та спотикаєцця, а чоловік, єдним язиком говорячи, можеть помилитися. *Ст. Зб.*

Що робити з біди! тра в голову заходити. *Ил.*

Забив баки. *Ск.*

Памороки забив. *Ск., Павлв.*

6510. Теля НЕ ЗНАЕЦЦЯ на пирогах. *Бр.*

Знаєцця, як Циган на вівцях: яка сива, така й сита. *Пер., О.*— ... яка чорка, та й сита. *З.*

Розумієцця, як Мошко на перці. *Проск.*

Знає свиня — шанувавши сонце святеє, образи святиї и слухи ваші — що перець! вона каже, що то гречка! *Ил.*— Знаєцця, як свиня на перці. *У., Проск., Кан., К.*

Такий знающій, як Циган до пасіки. *С.*— Знаєцця (*або:* Цікавий), як Циган до бджіл. *Проск.*

У мене (каже Циган) три сини та всі три угадьки: як скажуть — один, що буде дощ, другий, що сніг, третій, що сояшно — як раз котрий вгада! *Ном.*— Так и Циган угадував, що завтра буде хоч дощ, хоч сніг, хоч сояшно. *Л., Кон.*

Знаєш ти курячу цицьку! *Збр. Лаз.*— ... за курячу цицьку. *У.*— ... піпку. *Ил.*

Він знає, що король обідає. *Євх.*

Як хто удає, що все зна.

Ніхто не зна, не віда, як хто обіда. *Полт. г.*— Ніхто того не відає, коли кума обідає. *Руд.*— ... що король обідає. *Євх.*— ... як хто обідає. *Ск.*— Хто відає, як хто обідає. *Нос.*

Ніхто того не відає, хто що робить насамоті. *Євх.* Трудно знать чужий дохід и росхід. *Нос.*

Зна вскус, як Жид у солоді. *Не.*

6520. Тямиш, як свиня в дощ. *Бер.*

Тямиш (*або:* знає смак), як свиня в опельсинах. *Лів., [Сл.].*— ... въ опальцинах (*опальцини* тут — *що иноє*, як мовляє *Ст. Зб.*). *Л.*

Знаєш ти багато, уночі родившись! *Б., Кр.*— ... та ще и в погребі. *Рад.*

Знаєш ти батька твого лисого. *Євх.*

Знаєш ти свого батька, який був на шерсть! *Л.*

Знаєш ти діда свого дриґу, що як умирав, то ногами дриґав. *Євх.*

Знаєш (1) ти свого дідька! *Л., Гр.*

(1) Назвав. *Гр.*

Знаєш ти в гарбузі смак. *Сос.*

Тямиш ти, як ідять та тобі не дають. *Євх., [З., Рост.].*

Ти знаєш з носа та в рот. *Ск.*— Тямиш из носа в рот. *Л., [Бер., Лох., Пр.].*— Знає — з носа кап, та в губу хап. *К.*

6530. Ти тільки знаєш, що з миски та въ рот. *К.*

Тямиш, як ряст колупати. *Гат.*

Що ти знаєш!... жука та рака, та полёву бабку, догори плёвати та в рот хапати. *Проск.*

Роскажи батькові своєму лисому. *Кон., Пир.*

Розкажи своїй першій! *Лів., Сл.*

Ще (1) ёго батька навчать! *Пир.*— Ти кажеш, що не вмію, а я ще твого й батька навчу. *Бр.*— Навчи свого батька! *Рад., Л.*

(¹) Не вміюї ще. *X.*

Знаєм и без попа, що в неділю свято. *Бр., З.*

Знаю, що в Кузьми є гроші. *Ос. 1 (274).*

Знаю, що в Хіврі нема очіпка.

Я вже більше забув, ніж ти знаєш. *Л., К.*— Я вже те забув, що ти знаєш. *Пир., Кр.*

6540. Моя свиня більш знає, як ваш астроном. *Кан., К.*

То, може десь у степу, приїхали на ніч два паничі, и один з їх астроном. От вони и почали надворі слацьця — у хаті душно, та й бліх багато. «Е, не стеліцця на дворі», каже шинкарь, «бо буде дощ! вже моя свиня не даром до хліва лізе!» Астроном подивився на зорі, та й каже: «Чорзнащо мелеш! брехня, дощу не буде!» — «Як собі хочете», каже шинкарь, «тілько я як замкну хату, то вже не пущу!» Лягли ті надворі,— а вночі де не возьмись хмара, та як ушкварить дощ!.. «А що», каже шинкарь, пускаючи їх світом у хату — ато не пускав, «бачте, моя свиня и д.»

Знаєш ти за кобилячу голову. *Ном.*

Говорити було не мало, та розуму не стало. *Проск.*

Сиділа баба на печі, та й каже — але! *Полт.*

Хто тілько старує, а робить не долюбляє.

Геть собі, бо ти ні грач, ні помагач. *Кон.*— Ні грач, ні помагач. *Прав. Ниж., Пол., Лів., [Ёвх.].*

А ні граєш, а ні заважаєш. *Бр.*

И заводити не вміє. *Ил.*

Не дістане він язика.

Таке догідне, що тільки на смітник повикидать. *Пир.*— Хоч на смітник викинь. *Л., Кр.*

Здібний (¹), як віл до корита. *Яц.*

(¹) Такий спосібний. *Ил.*

6550. Жвавий, як ведмідь до карит. *Бр.* Ні живий, ні вмерлий. *Проск.*

Не варт и річи (*або:* и гича). *Гат.*

А ні до любові, а ні до життя. *Бр.*

Ні сюда Микита, ні туда Микита. *Ёвх.*

А ні до сака, а ні до бовта: дурень вічний. *Ж., А. Вил.*— Ні до сака, ні до бовта. *Кан., К.*

А ні до ради, ані до звади. *Ил.*

З нашого Захарка ні Богу свічка, ні чортові угарка.

Ні Богові свічка, ні чортові (¹) ладан (²). *Лів.*

(¹) Лукавому. *Гр.* (²) ожог. *Кан., К., Рад., Пир., Черн.;* гожуґ. *Лип.;* головешка. *Пол.;* огарок. *Бал., Проск.;* угарок. *Бр.;* кочер-

га. *Зв.* каганець. *Пр.;* дудка. *Пир., Кон.. Р., Кр., Гр.— Ожог,* а в Лубенщині *ожуг* — держално в кочерзі або в хватках.

Не здався ні до чого: ні за ним, ні перед ним. *Проск.*

6560. Там то вже ні до чого не вдався! *Проск.*— Це ще вродився та вдався! *Євх.*

И кулик на воді, и музика на коні (невдалий). *Не.*

Не вміє шила заострити. *Ст. Зб.*

Не вміє коню ([1]) хвоста завъязати.

([1]) кішці. *Л.*

Ти-то спритний, як Матвій до куропатв. *Проск.*

Молодець, як печений горобець. *К., Пир., Євх.*

Ловить, як кіт шпака. *Полт.*

Так и в Києві роблять. *Ном.*

Як хто, поправляючи, загасить світло. Натяка на звичай у хлёрок, що іх у Києві за всі Україпи.

Хотів ся перекрасти, та собі очи виштуркав. *Ил.*

Не впусти (*або:* Упустив) рака з рота. *Ос. 10 (XIII, 20).*

6570. Умів там влізти, та не міг перескочити. *Ил.*

Ухватив, як панського самовару. *Кон.*

Бдом гайно збуває. *Кан., К.*

Не годно зробити, тільки збавити. *Бр.*

Ви б хотіли, щоб собака та млинці пік: він тістом поість (сказано на удову: де ж ій великі порядки завести!) *Коз., [К.].*

Дай дурню товкач, він и вікна побъє. *Кр.*

Загадай ([1]) дурному ([2]) Богу молицьця, він и лоб ([3]) розібъє ([4]). *Л.*— як затієш дурня молитись, то и лоб собі розквасить. *Нос.*

([1]) Пошли. *Полт.;* Нагадай. *Черн.;* Застав. *Проск., Лох., Пир., Пр., Б.* ([2]) дурного. *Полт., Пир.;* дурня. *Проск., З., Лох., Пр., Б.;* дурню. *О.* ([3]) голову. *Пир.;* икони. *Полт.* ([4]) побъє. *Полт., Черн.;* пробъє. *Проск.*

Пошли дурня по раки, а він жаб налапа. *Бер.*— ... наловить. *Пир.*

Пошли дурного, а за ним другого. *Зв., С., Бер., Пир., Кр., Ст. Зб., [Рад., Л., Пр., Коз.].*— ... та й сам и третій иди. *Бр.*— Пошли дурня, й сам будеш дурень. *Не.*

Заставили чоловіка моркву стругати. *Бр.*

6580. Єсть и в тебе кибіть ([1]) на печі сидіть! *З., [Пир.].*

([1]) Кибіть. *Л.;* От кому кибіт. *К.;* кибіт. *Б.*

Кому кибіть — на печі сидіть, а кому не кибіть, то й з печі летіть. *Пир.*— Як кому кибіть на печі сидіть, а як кому кибіть під піччю. *Б.*

Як тяма є. *Пир., Кон.*

Чого бим ся брав до того, коли не тямлю. *Проск.*

РОЗЗЯВЛЯКА, чого ти тут стоіш! тут тебе вовки поснідають. *Кон.*

Не роззівляй рота, бо сорока влетить. *Ном.*— ... и вис... ця, то так погано-погано буде — пху!

Роззяв рот — сорока б му влетіла. *Ил.*

Ворона влетить! *Рад., Л., Пир.*— Не роззівляй рота, бо ворона як летітиме, так и влетить ище. *Б.*

Заворонився! *Л., Пир.*

Гаразд рот роззявив! хоч колесами ідь. *Бер., Л., [Пр., Лох., Б.].*— З колесами в рот не въіхати и тому! *Ст. Зб.*

6590. Роззяв рот, то влізе чорт. *Бер.*

Він ротом мух ловить. *Гр.*

От, роззявив (*або:* розджяпив) вершу! *Ном.*

Роззявив рот, як вершу. *Л.*

Ишла роззявляка, а іхав непроворняка ([1]), та мені дишлём в рот. *Бер.*— Іхала, мамо, розвора, та оглоблею мині ([2]) в рот. *К.*

([1]) Я стою проворняка, а він розвірняка. *Бр.;* Я стою роздовняка, а він іхав розвірняка. *Ёвх.* ([3]) Ишла роззява, та оглобля. *Рад.*

О, бісова тіснота! *Кр.*— А, сучого сина з ёго тіснотою! *Л.*— Оце бісів син поставив стовби по дорозі! *Дуб.*— Понаставляли тут верстів, що й розминуцьця трудно. *Пир., Павлг.*

Очі витрищив, як жиро́вий туз. *Ст. Зб.*

Випъяв очі — неначе ті баньки. *Коз.*

Ни витрещайся ні на кого, як коза на резника. *Ст. Зб.*

Вилупив ([1]) очі ([2]), як ([3]) баран. *Лів.*— ... як баран дещицю. *Л., Гр., Зал.*

([1]) Витрищив. *Ил., Зал.;* Вивалив. *Гр.* ([2]) баньки. *Л., Гр.* ([3]) як зарізаний. *Ил.*

6600. Чого ти білки витрищив! *Збр. Шей.*

Як ви дивитесь — просвіти вам очі, Боже! *Л., Кон.*

Витришка ззів (продивився). *Бр.*

Роззуй очі. *Коз.*

Як оце він проморгав? *Пир.*

Сей хомъяк побаче! *Ёвх.*

Сам хомъяче, а мене и не баче. *Кременч.*

Сліпий не кожен бачить (кажуть на того, що прогледів и д.). *Нос.*

Густо дивицця, та рідко бачить. *Зв., Рад., Л., Пр., Кон.*

За великим носом нічого не бачить. *Зал.*

6610. Був у Римі та й папи не бачив. *Руд.*— В Римі бути й папи не видіти. *Ил.*— Бувши в Римі (*або:* У Римі ([1]) бувши) та папіжа не видати. *Ст. Зб.*

([1]) В рукопису Старого Збірника стоіть: «У Криміі».

В лісі був, а дров не видів. *Ил.*

Мівши сокола в руках та випустити! *Ст. Зб.*

Зорі щитаєш, а під носом не бачиш. *Черк.*— З неба зорі хвата, а під носом не бачить. *Бер.*

Бачить під лісом, а не бачить під носом. *Ч.*

За гоню блоху бъє, а під носом ведмідь реве. *Не.*— ... жеве. *Ш.*

Люльки шукає, люлька в зубах. *Бр., Павлг.*

У воді стоіть, а води просить. *Пол., Лів.*

На коні іде ([1]) и коня шукає ([2]). *Б., [С., Гайс., К., Проск., Бер., Рад., З., Пер.].*

([1]) сидить. *Бр., Руд., Кр.* ([2]) питає. *Бр., О.;* глядить. *Руд., Бр.*

Він коня шукає, а кінь ёго. *Пр.*

6620. Коли не вовк, то дикий голуб. *К.*

6621. Коли не тріска, так бревно. *Гл.*

6623. Розгубивсь, як швець з копиллям. *Ном.*

— Швець з копилом, пъючи, розгубивсь.

Болить бік девятий рік, та не знаю, в которім місці. *Сл., Бус.*

«Чий ти?» — «Паньків дядьків».— «А чого ти прийшов?» — «Та дайте нам походеньки, батько й мати просили.» — «Е, не знаю ж, чи вона у нас дома, чи оддали кому — попитаю у Усті... А, хлопъятко, віддали до Веприка, то ти иди оттуди на краю села, то там уже скажуть, чи ти знаєш, чого питаєш (кінця не розібрав. *Ном.*)».

Мудрий Лях по шкоді! *З., У., Бер., Павлг.*— ... як коня вкрали, то він тоді станю замкнув. *Бр. [Зв., У., Яц.].*— По шкоді Лях станю зачиняє. *Рад.*

Лисицю піймав. *Нос.*— Лиса зловити. *Ил.*— Вишукати лиса. *Вас.*

Полу опалив, гріючись.

Аж зірниці засвітили (так стукнувся)! *Бр.*

Аж засвітало!

6630. Аж искри посипались (з очей — так вдарили, або вдарився). *Ск.*

Аж вчорашній борщ вернувсь. *К.*

Так на лоб и стукнув. *Кр.*

Підковався на всі чтирі ноги. *Ст. Зб.*

Упав так, що аж носом заорав. *Лів.*— ... зарив. *Зв., Бер., Рад.*— Заорав носом. *Л., Пир.*

Пъятака найшов. *Пир., Р.*

Пішов би та й пъятака піймав. *Полт.*

Упав, як міх з воза. *Г.*

Як упала, так и блиснула на цілу хату (ґолим тілом). *Збр. Шей.*

Оце, замалом не впала! (Жартують, як хто впаде. Пішло од того, що одна панійка так сказала, упавши в танці, на весіллі. *Ном.*). *Л.*

6640. Здоров був, кулика вбивши (куликнувши, спіткнувшись, незнать де взявшись). *Пир.*

Скачи здоров! *Ск.*

Скачи, діду (¹), трава видно! *Бр., О.*

(¹) куме. *К.*

Держись за землю! *Лів.*— Тримайся за землю! *П.*

Вовка вбив. *Зв., О.*

Бевх! *Кон.*— Геп об землю! *Гат.*

Падай! *Пр.*— А чом ти не впав? *К., Пр.*

Як упаде.

Впуталась, як Настя в лапті. *К.*

Вбрався, як марасуда. *Ном.*

Умастився, як сутана (непроворне, нехибке, нехупавне).. *Бр.*— Це умастивсь, наче сотана в болото. *Бр.*— Вробивсь, як чорт (*або:* біс). *Пир., Л.*— Заробивсь, як чорт. *Пир., Л.*

6650. Укачався в щастя (в *що иноє*). *Л., Ст. Зб.*

На потилиці очей нема. *Евх., Б.*— Назад очей ні в кого ніт, тільки у рака. *Ст. Зб.*

И той ЛАД погас. *Л., Кон., [Пир.].*

— Який був лад, и той пропав. *Ном.*

Стріло-бріло. *Зв.*— Куди стріло (¹), туди й бріло. *Л.*— Куди брело, тудй й стріло. *Ж., Пол.*— Не вже так: куди стріло, туди й брело! *Пир.*— Іхала-бріла. *Пр. в Ст. Зб.*

(¹) свіло. *Ст. Зб.;* здріло. *Евх.*

Ні ([1]) ладу, ні по́ладу ([2]). *Бр., Л.*

([1]) Нема. *Пир.* ([2]) ні переладу. *Х.*

У нашому полку чортимає товку. *Кон.*

Субітним штихом на неділний торг. *С.*
— Субітним штихом шиє для поспіху. *Ст. Зб.*

Молов батько не віючи, пекла мати не сіючи. *Б.*

Хто в ліс, а хто по дрова. *Бер., Пир., Х.*

Хто в горох, а хто в чечевицю. *Лів.*— Те в горох, а те в чечевицю. *Рад.*

6660. Той хоче гарбузів, а той гурків. *Не.*

Хто зван, той и пан. *Б.*

Хто на хвості, хто на голові, а хто на колесі. *Кон.*

Один не йде, другий не везе. *Евх.*

Єден ([1]) дивицця до ліса, а другий до біса. *Проск.*— Єдно к ([2]) лісу, друге к ([3]) бісу. *Кан., К.*

([1]) Іден. *Бер.* ([2]) Іден g. *Зв.* ([3]) а другий g.

Збив з штиху и з пливу. *Ст. Зб.*

Рахуби не дам. *Бер., Л.*

Де багато баб, там дитя безпупе. *Кон.*— ... безносе. *Рад., О.*— ... беззубе. *Черн., Кр.*

Де багацько господинь ([1]), там хата неметена ([2]). *Проск., [Рад., Гл.].*

([1]) хазяёк. *Б.;* gосподинь. *Бр., Зв.;* Где дві gосподині. *У.* ([2]) не метяна. *Бр., Зв., У.*

Де багацько нянёк, там дитя каліка. *Сос., Мг.*— ... дитя без голови. *К.*

6670. Так як на зарваній ([1]) улиці. *Л.*

«Як перехоже місце, що всяке топчецця,— хто що попав, те несе». *Бер.*— ([1]) зарва́нській. *З.;* зарвенській. *Бер.*

На лёду дурний хату ставить. *Ил.*

Дурню, дурню! борошно продаєш, а хліб купуєш. *Пер.*

Що б то був за швець, же б кождому на однім копиті робив. *Ил.*

Мордуєцця ([1]), як Омелькова ([2]) мати перед смертю. *Евх.*

([1]) Змішався. *Ил., Збр. Лаз.* ([2]) Тарасова. *Не.*

Біга, як Синякова чустря. *З.*

Бігає, як кіт загорений. *Г., П.*

Бігає, як солоний заєць. *Кон.*

Біга ([1]), як опарений ([2]). *Об.*

([1]) Біжить, вискочив, кинувсь, схопивсь и д. ([2]) опечений. *Бр., Бер., Л., Пр., Б., О.*

Біга, як Настя в конопельки. *З.*

6680. Голова задумала, а ноги несуть. *Л.*

Куди голова задумала, то туди й ноги несуть. *Рад.*

За дурною головою нема ногам упокою ([1]). *Б.*— та й ногам лихо ([2]). *Г., Бал., Пол., Лів., Ст. Зб.*— ... рукам и ногам біда. *Кан., К.*— Через дурний розум ногам лихо. *Бал.*— За дурноі голови ногам біда. *Проск.*

([1]) сопокою. *Яц.;* впокою. *Кр.* ([2]) біда. *У., Кон.;* горе. *Бер.;* невпокій. *Бр.*

Загнав дурня (дурно провіявсь, послухавши дурня). *Пир.*

Гляди, дядьку, порядку. *Ст. Зб.*— Коли ти дядько, то гляди порядку.

Правда 6685—6792.— Брехня 6793—6979.— Плітки 6980—7021— Не правий 7022—7032.— Не розбереш 7033—7041.— Винен сам 7042—7102.— Причина 7103—7220.— Сила в чому 7221—7371.— Суд 7372—7473.

ПРАВДА и в морі не втоне. *Кон.*

Щирая правда всюди куток найде. *Ш.*

Хоч правду женуть люде, але ж правда завше буде. *Гат.*

Правда не втоне в воді, не згорить в огні. *Рад., К.*

Правда из дна моря виринає, а неправда потопає. *Кон.*— Правда зі дна моря верне. *Б.*— ... виймає. *Ст. Зб.*

6690. Правдою цілий світ зійдеш, а неправдою а ні до порога. *Ил.*

За правду бъють, а за неправду и діду пъють (карають на голову за неправду).

Хто любить світ, той любить правду.

Праведного чоловіка и Бог оправда. *Х. Вид., Рад.*

Справедливого чоловіка то й Бог любить. *Бр.*

Дай, Боже, и поконать (*або:* смерті) по правді. *Кон*

Хто по правді жиé, то й Бог дає. *Бр.*

По правді живи, по правді й вмреш! *Бр., Рад., К.*

По правді роби, по правді й буде. *Євх.*

По правді роби ([1]), по правді й очі ([2]) повилазять. *Зв., Рад., Л., Пр., Кр.*

(1) пий. *Євх.* (2) й очі з лоба. *Л., Р.*

6700. На правду мало слів. *Бр.*
Правда розмислу не потребує. *Ил.*
Правда кривду переважить. *Бр.*
За правду ходить (*або:* Ходить за правду, не за щó!). *Бр.*
Не любить кривить душею. *Кон.*
Що б то й було, як би всі в правду жили! *Кон.*
Хочеш ти правди!.. правда давно вже згоріла. *Бр.*
Собака, як ледачий, то єго всі бъють; а як злий, то всяке, хто йде, то шматок хліба кине (так и доброму чоловікові доводицця часом злим бути межи злими). *Кан., К.*
Була колись правда, пожила — та й гайда. *Гат.*
Була правда, та позички ззіли. *Пир., Р., Кр.*
6710. Уже сім літ, як правди ніт. *Ил.*
Правда на дні мора спочиває. *Вас., К.*
Отак пак! Може, чи й не правда? *Л., Кон.* — А то ж и не правда? *Бр., Л.*
Сорока на хвості принесла (чутку, вістку). *Об.*
Мізиний палець мені тó-то (то, тее) повів (сказав). *Ил.*
З пальця не виссав! *К., Кон.*
За що купив — за те й продаю. *Л., Н., Б., Павлг.*
Як свої пъять пучок знаю. *Чор. Рад. (23).*
Що правда, то не гріх. *Об.*
Не приказка, але правда. *Ил.*
6720. Се не судьба (1), а щира правда. *Бр., Л.*

(1) судня. *У.*

Правда, як дві. *Ил.*
Перед очима діло. *Ст. Зб.*
Причина перед очима (нема що казати)! *Ск.*
Світле око (діло справедливе). *Пир.* — ... хоч где найдеть. *Ст. Зб.*
Видно, як удень. *Ном.*
Мій батько не брехав, и мені не велів. *Кр.*
Хіба я на себе буду пеню (1) волокти! *Пир.*

(1) біду. *Гл.*

Хоч и позвать перед великі вікна (на суд за правду)! *Л.*
Не дасте мені збрехать (и ви моє слово зтвердите). *Пир., Кон.*
6730. Люби (1), Боже, правду! *Об.*

(¹) А вже!.. люби. *Л., О.*— Як скаже правду в вічі, або як сказав, та ремствують и д.

Хліб (¹) іж, а правду ріж. *Ск., Яц.*

(¹) Хліб-сіль. *Сл.*

Правду мовивши, одного Бога бійся. *Ст. Зб.*
Скажи правду, та одного гріха бійся. *К., [Б.]*.
Як би з Богом говори! *Бр.*
Не зá очі — в вічі. *Л., Пир.*
За очі клевета, а у очі правда. *Ст. Зб.*
Говóрим на вовка, але за вовком щось треба сказать. *В., П.*— Говорім за вовка, говорім и поза вовка. *Ил.*
Рубає коло сука, треба раз в сук. *Ил.*
На вовка помовка, а заєць попереду біжить. *К.*
6740. Правда очі коле. *Ск.*
Не любить правди, як пес мила. *Ил.*
Хто сам такий, то й на другого кладе знаки. *Прав.*
Смола к дубу не пристане (до безвинного вина). *Нов.*
Не ів редьки, не буде ригати. *Бер.*
Не іж цибулі — й вонять не буде. *Ш.*
Не іла душа часнику, не буде смердіти. *Бр., К., Рад., Пир., Гр., [Лип., Проск., Ж., Бер.]* — ... пахнуть. *Зв., Н., Мг., [Ст. Зб.]*.— ... вонять. *К., Л., Черн., Гл.*
Землі ззім. *Лист. (I, 63)*.
Бодай мені добра не було! *Ос. 6 (X, 76)*.
Бодай и додому не дійшов.
6750. Дай мені, Боже, так по правді вік изжить и дітей роспорядить, як я по правді кажу.
Бодай б же я неділоньки святоі не діждала, коли не правда (або якого иншого свята, вечора и д.). *Ном.*— Хай я не діжду Пречистоі! *Кон.*
Хай я лопну. *Кон.*
Щоб я жила, що правда! *Бр.*
Щоб я так на світі була! *Бр.*
Хай у мене духу не буде! *Л., Пир., Кон.*
Нехай мені на полуду! *Кон.*
Та хай в мене стільки болячóк! *К., Л.*
6758. А щоб же я тричі Ляхом став! *Бр., Зв., Пир., Ч.*— «А щоб же я тричі Ляхом став!» — «Стій, чоловіче, чи ти вже скрутився?.. не губи душі!» (¹) *Сн. (з В.)*.

(¹) «Чоловіче, схаменись! помни на свою душу, не запропащай іі». *Макс.*

6760. Щоб я до світа сонця не бачив! *Кон., Пр*
Щоб нас живих земля пожерла! *Кл.*

А щоб мене до вечора на лаві положили. *Проск.*
А щоб мене до вечора посередині хати побачили. *Проск., Кр.*
А щоб надо мною ворони кракали! *Євх.*

Як ворона кракне, то хто-небудь умре.

Бог ([1]) мене вбий! *Об.*

«А гріх так божицьця!.. а як убъе?» *Пир.*— ([1]) Боже. *Бал., Л.*

Хай маню́ Бог побъє (*або:* убъє). *Пр.*

То так божицця, щоб не сказать мене: жарт.

Бодай мені очі повилазили! *Л.*— Бодай мені очі повилазять. *Кон.*
И знать не знаю, и відать не відаю. *Ном.*
И чуть не чув, и бачить не бачив.
6770. И сном и духом не знаю. *Ск.*
Сучий син буду! *Л., Кон.*— Сучий син, коли неправда. *Id.*— Суча дочко, принесу. *Id.*
Турецький син буду, коли ... *Ч.*
Присій Бога! *Нем.*— Присяг Богу! *Тул.*

Д. Маркович (*О. В.*) дума, що *присій* — мабудь те ж, що церковно-славъянське *присущий:* ніби *присий.*

Як и й Бог святий! чи я ж таки бачив! *Нем.*
Вір же Богові! *Бр., Л., Пир.*— Повірте Богу. *Кон.*
Накарай мене Боже! *Гат.*— Хай мене Бог накаже ([2]). *Л., Кон.*

([1]) Скарай, Покарай. *Ном.;* Накажи. *Пир.* ([2]) скарає, покарає. *Ном.*

Делебі! *Лів.*— Далібіг! Далібіжже! *В.*— Далібійже! *Бал.*
Ійбогу! *Лів.*— Єйбогу! *Прав.*
Як Дух Свят! *Л., Пир.*
6780. Як Бог на небі! *Бр.*
Великий Бог ([1]) — ейбогу! *Об.*

([1]) Велике діло. *Рад.;* Велике слово. *Ном.*

Як світ світом (буде, правда, не минецця, брехня и д.). *Проск., Ж.*— Як и світ світом, а Бог Богом. *Бр., Л.*
Як сонце на небі! *Бр., Рад.*
Не вірите мені, так вірте горшкові. *Руд.*
Хома ти невірний (*або:* Невірний Хома). *Ск.*

Зостався, як на цідильці (попався в брехні). *Кон., К.*
Приткнув, як ужа́ вилами. *Ст. Зб.*
Не в брів, а в око. *Зал.*
Ёму забожицьця, так як собаці муху ззісти. *К., Пр.*
6790. Богом свідчицця, а чорту душу запродав. *Ил.*
Не божись, бо кров з носа потече! *Л.*

Є повірря, що як убъє хто чоловіка и, не признавшись, прощатимецця з тим убитим, то у нёго, у убитого, кров піде з носа

Сякий-Біг, такий-Біг! *К., Кан, Коз., Кон., [Ст. Зб.].*

Росказує, що хтось божився — кепкує.

БРЕХНЯ в вічі коле. *Бер.*
Брехня покажецця. *Зв.*
Правда — як олива наверх вийде. *Ил.* — Вийде воно, як олива наверха́. *Проск.* — Вийде наверх, як олива на воді. *Евх.*
Брехнею не вибрешесся. *Пир., Коз.* — ... не відбрешесся. *Зв., Пир.*
И під столом не вибрешесся. *Ил.*
Шила в мішку не сховаєш (1). *Об.* — Шилця в мішечку не утаїш. *Нос.* — Шило в мішку не втаїцця (2). *Об., [Ст. Зб.].*

(1) не втаїш. *Лох., Кр.* (2) не вдержицця. *Рад.*

Вдарь (1) у стіл — ножиці обізвуцця. *Проск., Руд.*

(1) Торкни. *Ил.*

6800. Не ми, так люде знають. *Кулж.*
Хто раз збреше, другий раз не вірять. *Проск.*
Брехнею недалеко зайдеш. *Дуб., Пр.*
Туди брехнею перейдеш, а назад трудно. *Бр.*
Брехнею світ прійдеш (перейдеш, пройдеш), та назад не вернесся. *Ск., Гат.* — ... а правдою и перейдеш, и вернесся. *Пир.*
З брехні не мруть, та більше (1) віри не ймуть. *Об., Павлв.*

(1) та вдруге. *Кр.*

Брехнею хліба не їсти. *Бер.*
Не на брехні світ стоїть. *Ил.*
Милійша душка, ніж телушка. *Б., [Евх.].*
Души не вбивай, правду виявляй. *К.*
6810. Аби душа чиста! *Бр., Пир.*

Все в аренді — брехня не в аренді. *Ил.*
Вільно губці в своїй халупці.
Хто уміє брехати, той вміє и красти.
Хто уміє красти, той вміє и брехеньку скласти. *Бер.*
Брехати — не ціпом махати. *Ск.* — ... махати — и кпам можна *Кан., К.*
Брехня на столі, а правда під порогом. *Ил.*
Брехнею світ живе. *О., Х. Зб.*
Брехливу собаку дальше чути. *Г., П., Прав. Ниж.*
Нема того дерева, щоб на ёму яка птиця не сиділа — нема того чоловіка, щоб хоч трохи не збрехав. *Зал.*
6820. Ганьбу дати. *Пер.*
Се ще вилами писано *Прав. Ниж., Лів., [Ст. Зб.].* — ... а граблями скорожено. *Пир.* — ... гребено. *Б.*
Не все тому правда, що в пісні співають. *Ж.*
Не все то правда, що на весіллі плещуть (1). *Бр., Ёвх., Черн. п., [Проск.].*

(1) ладкають. *Ил.;* співають. *Ил., Кан., К.*

Не все то правда, що и пишуть. *Проск.* — ... що в книжці пише. *Ил.*
Не всякому духу вірь. *Ил.* — ... віруй. *Ст. Зб.*
Й сороцці не вір. *Зв.*
За свою пазуху не ручись. *З., Л.* — Не ручись не то що за рідного батька, а за свою пазуху. *Гл.* — И за свою пазуху не ручись: часом що залізе. *Рад., Л.* — За пазуху не имайся. *Б.*
За чужую пазуху не ручись. *Л., О.*
Не ймайся ні за кого. *Ст. Зб.*
6830. Не вір нікому — ніхто не зрадить (1). *Бр., Рад.*

(1) не зневірицця. *Ст. Зб.;* нікому не буде жалю. *Пр.*

Не увіриш, поки сам не зміриш. *Ил.* — Як звідаеш, то вміраєш. *Бр.*
Вір своїм очам, а не чужим речам. *Проск.*
Щось ся псові припало, що бреше.
Не віттіль неділя зіходить. *Не.*
Була колись правда. *С., Рад., Кр.* — ... та заржавіла (1). *Об.*

(1) заиржавіла. *Л.;* зачерствіла. *Пр., Кон.;* вдавнилась. *Сов.*

Та воно то так, та тільки трошки не так! *Л., Ив.*
Воно то правда, та брехнею дуже пахне. *Кон.*
То пустії слова, але правди в них нема. *Ил.*
Каже — та не баче. *Ёвх.*

6840. У його всі кози в золоті (хвастає). *Б., О., Гл., Гр.*

Бачить ([1]), так як та сова уночі. *Б.*

([1]) Не бачить. *Пр.*

Е, се вже назад пъятами. *Б.*— вже на попъятний двір. *Л.*

Перевернув догори ногами. *Зв., Бер., Пир.*

Сліпий не побачить, так видума. *К., Бер., Л., Коз.*

Послухай що по селу ходить та бреше. *Л.*

Ти казане кажеш, а мій батько од людей чув. *Лів.*— ... під корчмою чув. *Прав. Ниж.*— ... а я те, що мій батько од старих людей чув. *К.*

Мати на кладці ([1]) прала, то там и чула. *Зв.*

([1]) на ріцці. *Пир.*

Не вірь, мужу, своім очам — лише моій повісті. *Ил.*

Присягались сліпці, що своіми очима бачили. *Не.*

6850. Тоді то було, як баба була дівкою. *Проск., [Кан., К.]*.

Тоді я, паночку, гроші найшла, як заміж ишла. *Б.*— «Чи ти найшла, бабусю, гроші?» — «Найшла, паночку!» — «Коли ж ти найшла?» — «Як заміж ишла... в страсну пъятницю, як и тепер знаю... надворі хвижа та хурія, а я сиділа на постелі, а капуста в печі тороро, тороро... Тоді я, паночку, гроші найшла!» *Кон.*

Оце-то те: «як тепер знаю, що в страсну пъятницю вінчалась!» *Л.*

За рижого бога, за перістих людей (дуже давно. Рижий бог, певно, з кодла славъянських поганських божків). *Пер.*

За царя Горошка. *Бер., Пир.*— ... як було людей трошки. *Лів.*— ... трошки; як сніг горів, а соломою тушили, як свині з походу йшли. *Кор.*— ... Горошка, як лубъяне небо було, а шкуратяні гроші ходили. *Пир.*— За короля Горошка, коли людей було трошки. *Рад.*— ... Горошка, коли хліба не було ні трошки. *К.*— За царя Гороха, як було людей троха ([1]). *Зв., Пер.*

([1]) трохи. *Кон.*

То ще тоді діялося, як шкуряні гроші на світі були. *Закр.*

За царя Томка́ ([1]), як була земля тонка́ ([2]). *Бр.*— ... пальцем проткни, та й води напийсь. *Бр.*

Дуже давно.— ([1]) То́мка. *С.* ([2]) то́нка.

За короля Сибка ([1]), як була земля тонка, що носом пробъєш, та й води ся напъєш. *Євх.*

Кажуть тоді, як хто славить, що в старовину було лучче. Д. Євхименко дума, що Собко чи не Собєський.— ([1]) Темка. *Євх.*

Не бачила очком, то не бреши и язичком. *Новг.*

Може воно колись и правда була, та тепер за брехню править. *Ос. 5 (XII, 72).*

6860. Собака ([1]) брехне, а чоловік и віри пойме. *Бер., Л., Кр.*

([1]) Собака на вітер. *Кр.*

Так то й брехать, лиха не набравшись! *Коз.*

Треба брехні толок дать. *Коз.*

Не ти б казав, не я б слухав. *Пол., Лів.*

Ваше слово з криллями (залітає в брехню). *К.*

Добре речеш, тілько ([1]) в громаду не беруть. *Бр.*— Добре мовиш, та в громаду не ходиш. *Ст. Зб.*

([1]) та (сказано було в Бериславі чумаком поповичеві, як той хвалився, що який би з ёго піп був, коли б не вигнали з бурси). *Коніс.*

Моргай не моргай: покрали хлопці капці. *Бр.*

Не роби з губи ([1]) халяви. *К.*— Не годиццяхаляву ([2]) з губи робити (пообіщав, та й не дає. *Бр.*). *Гайс., К.*

([1]) писка. *Проск.* ([2]) халяви. *Бр.. Гайс.*

Не вірь губі, бо вона часом бреше. *Ил., Кан., К.*

Губа не заперта и в того! *Ст. Зб.*— ... чоловіка. *Пр. в Ст. Зб.*

6870. Брехали твого батька діти. *Кр.*— ... батька сини, та й ти з ними. *Об., Гат.*— ... твоі матки дочки, та й ти з ними мовчки. *Рад.*

Аж обридло слухаючи. *Збр. Лаз.*

Не бреши, бо я слухать не буду. *К.*— ... я слухати не люблю: через лад уже брешеш. *Бр.*

Годі вже брехати тобі, бо вже й своя брехня докучила (*або:* оприкрилась, остогиділа, осточортіла, остила, надокучила)! *Об., Ис.*— ... иди вже на село дурити. *Бр.*— Не бреши, спасибі тобі,— и своя брехня набридла. *Зал.*— Тут и своя брехня оприкрилась, ато ще й він. *Лист. (II, 246).*

Своя брехня не докучила, ще й за чужими гониццяя. *Бр.*

Не бреши, бо мені брехня зуби переточила. *К.*

На село людей дурить! *О.*— ... ми сами з міста. *Нов.,*

[Ил.].— На село дурити, бо міщане знають! *Ил.*— Росказуй селянам, а міщане сами знають. *Бал.*

Коли б з села ([1]) Иван, то б и віри поняв. *К.*— ... ато з города, та ще й (напр., Лубень), то й віри не йму. *Ёвх.*

([1]) з Гайшина (с. *Пер. п.*). *Пер.;* Циган. *Коз.*

Як з хутора, то б и повірили. *Кон.*

Прийшли (*або:* Приїхали) з Борозни ([1]), та чорзнащо й зверзли. *Р., Б.*

([1]) Борзни. *Коз.*

6880. Треба слухать, може й справді сонце не так сходить! *Черн.*

У чиїсь сороцці та бреше! *Ном.*

У чиїй сороцці ти брешеш? *Кон.*

Правда Сидорова! киселем млинці помазані, на паркані сушяцця. *Пр. в Ст. Зб.*

Така правда, як вош кашля. *Проск., К., Х. Зб., Збр. Лаз.*— ... кашле. *Ил.*

Це така правда, як ти попадя. *Ёвх.*

Оце тому правда була, що вкусив заєць за хвоста вола! *Чигр*

Така правда, як у рові вовк издох. *Л., Пр., Лох.*

Так то правда, як пси триву їдять. *Ил.*

Дідчая мати видала, щоб сова зайця имала. *Ст. Зб.*

6890. Наварила юшки без петрушки (скаже, та не докаже). *Ск.*

Наказав на вербі груш. *Об., Ёвх., Ст. Зб.*— Така правда, як на вербі груші. *К., Л., Лох.*— Показує грушку на вербі. *Ил.*— ... грушки на вербі. *Проск.*— На вербі груші, а на осиці кислиці не ростуть. *Х. Зб.*

У нас такі ночували, та й сокиру вкрали. *Бер., Рад., Б., Кон., [Бр.]*.

Не їсть ([1]) пан дяк гусей ([2]). *Павлв.*— ... бо крадені. *Кон.*— ... гусей, а шапка в піръі. *Сторож.*— Казав пан дяк, що гусей не їсть, а повна стеля кісточок. *Зв., Ёвх.*

Відкіля се прислівъя взяли — див. *Ос. 21 (XIII, 32)*.— ([1]) Боіцця. *Кр.* ([2]) гуси. *Гат.*

И тако скончашася Панькова чтенія! *Проск.*

Погорілець!.. хліб ззів, а солому спалив. *Г., П.*

«Наповав ти коня?» — «Наповав».— «А чом же в ёго морда суха?» — «А води не достав!» *Нос.*

Правда, раки, лізте в вершу ([1])! *Об.*— ... в вершу — буде риба. *Р.*

([1]) в торбу. *Кон., Кр., Нов.*

То чудо, кум, а не раки: одного рака повна торба и кліш-ня вйсить (щось брехнуло шпарко)! *Нос.*

Невістка скаржицця, а на лиці не змарніла. *Г., П.*

6900. Бреши, не бреши, а то зовсім неправда. *Проск.*

Сказав на гривню правди. *К.*

Стільки правди, як в шелягу сребра. *Кл.*

Стільки правди, як у решеті води. *Лох., Збр. Лаз.*

Не щодня брідня — де-коли й правда. *Лист. (II, 4).*

Стар, як котюга, а бреше, як щеня. *Ст. Зб.*

Старий, а бреше як зза корча. *Проск.*

Брехав, доки зовсім не вбрехався. *Проск.*

До такоі добрешись! *Ном.*

Цитте, Жиди, нехай рáбан бреше! *С.*

6910. Тумань світа! *Бр.*— Туманити світу. *Ж.*

Смаленого дуба плете. *К.*

Плете дуба, як на палилі. *Ил.*

Та він не ступить без того, щоб не збрехать. *Л., Ио.*— Що ступить, то збреше. *Проск., Бер., Лів., Збр. Шей.*

Як не брехне, то й не дихне. *Об., [Кулж.].*

Не ззість, доки не обреше. *Проск.*

Похóдило! *Л., Пир.*

О, це ще правда! *Пир.*

Химини курі! *Зв., Л., Сос.*— ... Мотрини яйця. *Мик.*— ... курі гонить ([1]). *Б., Сос.*— Він говорить мені за Химини кури. *Проск.*— От и понесла Химини гуси! *Сл., Гр.*

([1]) строіть, або підпуска. *Х.;* наказав. *Евх.:* плете. *Рад.*

6919. Здався Циган на своі діти. *Ск., Павлв.*

6922. Се друга казка! *К.*— Стільки казок! *Пир.*

Хвиgлі! *Бр.*

Еге, дудки! *Пир.*

Бреши на свою голову! *Зв., Проск., Рад., Л., Б.*

Поклепав правдою. *Ст. Зб.*

Нехай бреше — на душу легше. *Евх.*

Бреше — не вперше. *Рад., Л.*

Які бойки! як з листу бере (добрий брехун)! *Черн. г.*

6930. Утнути мелуна (збрехать). *Зал.*

Це брехенька — моя ненька.

Брех стара на покуті! *Кон.*

Він гори ворочае (язиком). *Л., Пир.*

Убрався в правду, як Татарин в зброю. *Ил.*

Губи в нёго, як халява.

Підпускае Москаля (до жінок домощуеццям, або бреше), *Прав. Ниж., Лів.*

При якогось тумана! *Бр.*— Напустив туману. *Ж.*
Потилиця глибока (брехливе). *Зв., Чигр., З., Л.*
Кулі ллє (бреше, боіцця). *Лох., Пр., Павлв.*
6940. И в вічі не бачив, який (а, е) він (а, о)! *Ном.*

Не брав, не займав и д.; кажуть не про одних людей, а про хліб, напр., гроші и д.

Він бреше, а ти побріхуєш. *Лист. (II, 246).*
На вітер! *Ск.*— От ти говориш — на вітер пускаєш. *Бр.*— Аби говорило, а на вітер пускає! а вітер зном (sic) по всім світі несе. *Бер.*— Так говорить, як пустий вітер. *Бр.*— Оце то пустий вітер в полі!
Собака (1) бреше, а вітер несе (2). *Об.*

(1) Пес. *Бр., Проск., Кан., К.* (2) носить. *Лох., Пр., О.*

Вітер віє, собака бреше. *Зв., Б., Г.*— Вітер повіне, а собака брехне. *Ёвх.*
Чув, що дзвонять, та не знає де. *Лів.*— ... в якій церкві. *Бр., [Проск., Рад., Пр., Ёвх.].*
Бреше та й дивицця, хоч би очі заплющив. *Черн. г.*
Бреше, аж не постережецця. *Зал.*
Бреше, як собака на висівки. *Рад., Б.*
Хіба помилившись правду скаже. *Ёвх.*
6950. З брехні й кишки повились. *З., Л.*
Брехун на всі заставки. *Пр.*
Бреше, як сам знає. *Зв., Рад., Кон.*
Що в Бога день, а він завше бреше. *Проск.*
Бреше, як шовком шиє.
Бреше, а за ним аж курицця.— Ото бреше! аж курицця. *Збр. Шей.*
В живиі очі бреше. *Ил.*
Як пес, своєю губою збрехав. *М. Білз., Чор. Рад. (172).*
Бреше, як собака. *Ск.*— ... як попова собака. *Л., Павлг.*
Бреше, як собака на вітер. *Зв., Пр., О., Гр.*
6960. Гав — та и зуби стяв. *Нос.*
Бреше, як циганський ціп. *Б.*
Уже він (уміє) з чорного біле зробити. *Ил.*
Хоч як, то вималюєцця. *Бр., Л., Пир.*
На два криласи не можна співать. *Кан., К.*
Не в одно (1) бреше. *Л., Ёвх.*

(1) слово. *О.*

З ним и в ступі не потрапиш. *К.*— Ёго и в ступі не влучиш. *Ном.*

Богослов, та не однослов. *Зв., Проск., З., Л., Пир., О., Ст. Зб.*— Богослов двоєслов. *К.*

Бреше ж твоя губа! *Л., Н., Гат.*

Щоб тобі так жить! *Кулж.*— Щоб ти так на світі жив, як сёму правда. *Ном.*— ... як ти правду кажеш. *Рад., [Бр., Пир.]:*

6970. Бодай так пси траву іли по тій правді! *Ил.*

А щоб ти так по правді дихав! *Л., Пир., Чор. Рад. (70).*

Так би сь чув звони! *Ил.*

Так він собі царство Боже думав. *Кон.*

Бодай же ти так хліб у рот брала! *Леб.*

Бодай виіли комарі очі (тому, хто каже, що бачив, а бреше). *Лів.*

Щоб у тебе душа так була! *Кан.*

«Брешеш!» — «Червиву сучку почешеш!» — «Я граблями, а ти зубами!» *Кон.*

Хто бреше, тому легше. *Л., Пир.*— ... тому (¹) легше, а хто віри не йме, того в сук (²) зогне (³). *Прав. Ниж., Лів.*

(¹) тому на живіт. *Кан., К.* (²) в крюк. *Євх.* (³) то того надме. *Зв., Рад.; Пир.;* тому очі на лоб пре. *Євх.;* нехай судорга зомкне. *Л.;* нехай в с...у подме. *Кан., К.;* а хто ні, тому три г...ні *id.;* а хто ся оправдує, того як гору вздує. *Бр.;* а хто правду каже, того крюком звъяже. *Збр. Шей.*

Я сказав на сміх (жартуючи). *Пир., Л.*

6980. Ляда ПЛІТКАМ не ймай віри. *Ст. Зб.*

Не люби клевети, не познаєш нищети.

Людям губа не запе́рта.

Сріблом ушей не зависіш. *Кул.*

Людям язика не завъяжеш. *Рад., Кр.*— ... не запретиш. *Л.*

У чужім язиці не запретиш. *Бр.*

Не можно всім губи заткати. *Ил.*— Людям губи не замкнеш. *Бр.*

На чужий роток не накинеш платок. *К.*

Великиі треба ху́сти, щоб завъязать людям усти. *Рад.*

Чужий рот не хлів,— не зачинити. *Не.*

6990. Рот не горо́д — не загородиш. *Ш.*

Людзкоі брехні не переслухати. *Проск.*

Чи хто ёго переслухає, що люде говорать! *Ст. Зб.*

Коби сь впустив своі уха на торг, вчув би багато о собі. *Ил.*

Пусти уха меже люде, то чимало учуєш.

Хоч бись був чистий, як лід, а білий, як сніг, то тя обмовлять од голови до ніг.

Куцюба кудкудакала, помело єйце знесло. *Бер., Рад.*

З ніг до голови осудили: сказано, и кістки живої не оставили. *Пир.*

Взяли в шик. *Кон.*

Виють тоє вже и вовки в лісі. *Ил.*

7000. Ніхто не знає, лише дід, баба — и ціла громада,

Ніхто не буде знати — тільки сич та сова, та людей півсела. *Проск.*— Знає кум та кума, та людей півсела. *Бр., Бал., Л.*

В лісі дрова рубають, а до села тріски падáють (проти пліток, брехень). *Ил.*

Ні з того, ні з сёго,— веретиння! *Пр., Пер.*

Сорока летить, а собака на хвості сидить (проти бабъячих пліток). *Кр.*

Стрішному-поперешнёму роскаже. *Пир.*

— И встрічному, и поперечному. *Кулж.*

Скоро з воріт, а тут и ріт. *Ст. Зб.*

Сорока сороці, ворона вороні (и піде чутка). *Л., Кон., Ст. Зб.*

Пішло личко по ремінчику (плітки, брехня). *Бер.*

Сам блудить, а других судить. *Ил.*

7010. Сами в гріхах, ак в репъяхах, а ще й людей судять. *Коз.*

Об мене словами, а об-себе дзвонами (як що на мене говорить напрасно). *Рад., Черн.*

Нехай дзвонють, поки охоту згонють! *Прав.*

Ще ми не встали, а вже люде за нас говорють. *Проск.*

Як ми людям, так люде нам. *Ил.*

Як ми о людёх, так (*або:* Ми о людях, а) люде о нас говорять.

Посудим людей раз, а люде десять раз. *Кон.*

Слово вилетить горобцем, а вернецця волом. *Ил.*

Правди на ніготь, а прибавицця на лікоть. *О., Кон.*

Раз навікý спіткнессся, та й те люде побачать. *Дуб.*

7020. Не дай подоби, уйдеш обмови. *Ил.*

Як нема невістки, то нема на селі звістки; а як стала невістка, то стане на селі звістка. *Бр., Рад.*

ПРАВИЙ ([1]), ЯК КОЧЕРГА. *К., Л.*

([1]) Справився. *Л., Пр.. Б.*

Правий, як вірёвка въ мішку. *Л.*

Прямий, як свинячий хвіст. *Р.*

Прямий ([1]), як дуга. *Кр., [Л.].*

([1]) Простий. *Пир., Пр.*

Чесний, як жидівська потилиця. *Не.*— ... як Беркови штани. *Зв.*

Найлучче ся своєю пъяддю мірити. *Ил.*

Не вмієш конці у воду ховать. *Кулж.*

Свої ж слова та ій у зіва́ (одбріхує). *Б.*

7030. На (1) вовка помовка. *Кр.*— ... а злодій (2) кобилу (3) вкрав. *Г., П., Лів.* —... а зайці кобилу ззіли. *Л.*— ... а заєць капусту ззів (4). *Пир.*— ... а вовк за горою (*або:* у лісі). *Гайс.*

(1) За. *Проск.;* Про. *Павлв.* (2) Москаль. *Проск.;* заєць. *Евх.* (3) а заєць лошя. *Кр.* (4) порося ззів. *Л.;* а Циган порося вхватив. *Не.*

Піп людей карає, а сам лихо робить. *К.*

Вовк сливи поів — Гапон усом моргае. *Ш.*

Іх сам ЧОРТ НЕ РОЗБЕРЕ. *О., Кр.*

Хто ж (1) ёго знав без попа! *Пир.*

(1) Чорт же. *С., Л.*

Нехай розбіра на суботах! *Ном.*— Буде по суботах. *Л., Черн.*

Бугай реве и ведмідь реве — хто кого дере, и чорт не розбере. *К.*

И сам старий Циган не розбере. *Х.*

Без попа не розбереш. *Об.*— Вас и сам чорт без попа не розбере. *К., Л.*

Ви — як ті Цигане. *Ном.*

7040. Кат вас розбере! *Об.*

Чортове ткання (як чого не знайде, нитки в жмуті, якоі треба, або-що). *Л., Пир.*

НІХТО НЕВИНЕН, сама я. *Ном.*

Ну, як би нещастя,— то така стать (ато дурний розум). *Кон.*

Не Боже карання — своє дуровання. *Прав.*

Не Бог на смерть веде, сам чоловік иде. *Пир., [Бр., Евх.].*

Не кінь наніс, сам молодець набіг. *Л.*— ... але сам молодець наскочив. *Бр.*

Він сам собі руку січе. *Кулж.*

Само себе раба бъє, що нечисто жито жне. *К., [Гр.].*

Собі дорогу перебить. *Ст. Зб.*

7050. Чорт ёго підвів,— а чорт того не знає.

Мужик з печи спав — ніхто ёго не спихав. *Пол.*
Зробив петлю на свою голову. *Бр.*— ... шию. *Пир.*
Іж, коли сам наварив. *Не.*
Наварив пива — випий же ёго сам. *Проск.*
Якого пива наварили, таке й пийте. *Бр.*
— Якись наварив пива, так и випий ёго. *Проск.*
Хто каші наварив, той мусить и ззісти. *Бр.*— Заварив (1) кашу, так и іж. *Не.*

(1) Запарив.

Скільки спекли, стільки ззіли. *Х. Зб.*
Иван зробить, Иван ззість. *Ил.*
Гриць наварив, Гриць и пожив. *Проск.*
7060. Жни, коли посіяв. *Пир.*
Як посіяв, так и зібрав. *Проск.*— Що посієш, те й пожнеш. *Коніс.*
Трусітеся рубці, дивитеся людці: як робимо, так ходимо; як дбаємо, так маємо. *Кан., К.*
Жеби пес робив, то б и в ходаках ходив. *Ил.*
Як би пес не сидів, то б зайця зловив. *Г., П.*
Було казати, що писати. *Ст. Зб.*
Коли б кізка не скакала, то б и ніжки не зламала. *К., Н., Евх., [Бр., Я.].*

Як би не винен, то б и не винуватили.

Нехай на себе жалкує виноватий. *Х.*
Не хапайся дурниці — не будеш сидів у темниці. *Ил.*
Якою мірою міряеш, такою тобі одміряють. *К., Кан*
7070. Лихому така и доля. *Проск.*
Як заробив, так и відбудеш (1). *Бр.*

(1) вибачиш. *Бр.;* одбуватимеш. *Ст. Зб.;* відвічать. *Рад., Пр., Х.*

Де гріх, там и покута. *Збр. Лаз.*
Терпи тіло: маеш, щось хотіло. *А. Вил.*
Бачили очі, що купували. *З., Л., Кр.*— Бачили очі (1), що купували — іжте (2), хоч повилазьте. *Ск.*

(1) чортови очі. *Кв., Евх.* (2) плачте. *Рад., Коз., Збр. Шей.*

Купили хріну, треба ззісти! плачте очі, хоч повилазьте: бачили, що купували — грошам не пропадать. *Кобз. (154).*
Обібрався (1) грибом (2) — лізь у кіш (3). *Бал., [У., Кан., К.].*

(¹) Назвавсь. *Л., Кон.;* Назвався. *Ст. Зб.;* Коли обрався. *Ил.* (²) раком. *Ст. Зб.* (³) у кузоб. *id.;* у кузуб. *Л., Кон., Кр.;* в кошіль. *Ил.;* у короб. *Гл.;* в борщ. *Евх., Руд., Яц.;* Коли піднявся грибом, так и лізь у коробку. *Збр. Лаз.*

Знала, нащо грала. *Ис.*

Знала кобила, нащо (¹) віз (²) била (³). *П., Прав. Ниж., Лів., Павлв.*— Знав кінь, нащо оглоблі бив. *Кл.*

(¹) Чий. *Гат.* (²) оглоблі. *Прав. Ниж., Пол., Сл.* (³) побила. *Гат.;* ламала. *Бр.*

Знала кобила, нащо віз била — щоб новий був; знала дяківна, чого заміж ишла — що треба робить. *Кон.*

7080. Любиш іздить — люби й саночки возить. *Лох.*

Ему б можна озолотицьця. *Л., Кулж.*

Поганому погана й честь. *Пир., Л., Кр.*— ... й чість погана. *Бр.*

Скотилась баба з неба, так ій и треба. *Евх.*

Яку голову маіш, ту ж и носи здорова. *Гат.*

Яким мечем воював, таким и поліг (¹). *Пир.*— Яким мечом махае, такою путтю й погибає. *Бр.*

Вмре з горілки, з знахарства — (¹) згинув. *Рад.;* погибнеш. *К.*

Хто не слухае тата, той послухає ката. *Пир., Х., Павлв.*

Не слухав батька-матері, нехай люде учать. *К., Гад.*

Не хотів (¹) слухати (²) батька (³) — послухай собачоі (⁴) шкури. *Кан., К., Рад.*— Хто не слухає вітця-матері, нехай слухає песёі шкіри. *Ил.*

Батога, тарабана.— (¹) Не хтів. *Проск., Бер.* (²) Не слухавись. (³) та матері, тата и мами, мене и д. (⁴) псёі. *Проск.*

Котюзі (¹) по заслузі. *Бер., З., Кр.*— По заслузі котюзі. *Проск., Ст. Зб.*

(¹) Котузі. *Бр., Лох., Б., Х., Кв.;* Катюзі. *Зв., Рад., Л., О.*

7090. Хто біжить, той и добіжицця. *Збр. Лаз.*

7092. Коли не хоче собача лапа на столі, то (¹) нехай під стіл. *Збр. Лаз.*

(¹) Не хотіла кошеча лапа шанувацьця на столі. *Б.*

Було б не кпити з Микити, бо Микита и сам кеп. *Збр. Лаз.*

От (¹) тобі (²) наука, не ходи надвір (³) без дрюка. *Л.*— ... свиня звалить и віку умалить (⁴). *Гр.*

(1) Оце. *Рад., Л., Кон.* (2). Ото. *Пр.;* Оцце. *Пир.;* На другий раз. *Зв.* (3) в ліс. *Зв., Пир., Пр.;* щоб ніколи не ходив. *Кон.;* тпруті. *Л.* (4) свині ззідять. *Рад.*

Оце тобі, бабусю, наука — не ходи заміж за внука. *Не.*
Наука не ходить по лісу, а по тих же людях. *Рад., Пир., Сос.*
Туди ёму й дорога! *Рад., Лів.*
Так тобі й треба! нехай тебе чорт туди не носить! *Л., [Проск.].*— Нехай ёго чорт на глибоку (1) не несе. *К.*

(1) на вершину. *Бр.*

Собаці собача смерть. *Ск.*— ... честь. *Об.*
7100. Ледачому ледача й смерть. *Кох.*
Яке життя, така й смерть. *Ил., Проск.*
Як робив, так и вмер. *Ст. Зб.*

БЕЗ ПРИЧИНИ смерть НЕ БУДЕ. *Бр.*— ... и смерті не буде. *Проск.*— Без причини и смерті не маш. *Ст. Зб.*
И трясця не бере без причини. *Ил.*
И чирак даремне не сяде, хіба почешеш. *Проск.*
Який пастух, така й череда. *Я.*
Який піп, така ёго й парахвія. *Евх., [Пир.].*— ... такі й парахвіяне. *Сторож.*
Який піп, таке й благословення. *Об.*—
Добрий піп, добре й благословення. *Рад.*
Який день, такий и пожиток. *Нос.*
7110. Який дудок, такий чубок. *Ил.*
Який Яків — тільки й дяки. *Гайс.*
Який Сава, така й слава. *Не., [Бр., Гайс., Х., Х. Зб.].*
Який пан — такий (1) крам. *Об.*

(1) такий ёго й. *Зв., Л., Павлв.*

Який пан, такий и жупан. *Зв., Пр., Коз.*
Яка исповідь, таке й розгрішення. *Ил.*
Яка ляпанина, така й хватанина. *Проск.*
Яка приправа, така й потрава. *Нос.*
Яка грушка, така й юшка. *Ил.*
Яка пряжа, таке й полотно.
7120. Яка прядка, така нитка.
Яке частування, таке дякування.
Яке поіхало, таке повернуло.
Яке (1) помагай-Біг (2), таке (3) й бувай-здоров (4).— Який здоров, такий помагай-Біг. *Гр.*

([1]) Який. *Бр., Бер.* ([2]) добридень. *Проск.* ([3]) такий. *Бр., Бер.* ([4]) бодай-здоров id., *Проск.*

Яка пшениця, така й паляниця. *Г., П.*
Яка хатка, така й паніматка. *Гр.*
Як люде дрань, то така іх ордань. *Проск.*
Як гукають, так и одгукуюцця. *Рад.*— ... як зовуть, так и обзиваюцця. *Коз.*— Як у лісі гукнеш, так и одгукнецця. *Ш.*— Як зовуть, так и окликаюцця. *Ст. Зб.*
Як стукне, так и гукне. *Гат.*
Як Курту ([1]) годують, так Курта ([2]) и бреше. *Г., П.*

([1]) Рябка. *Р.* ([2]) Рябко.

7130. Як дуди ([1]) настроють, так дуди ([2]) грають. *Кан., К., Л.*

Дуда, або ще *коза*, робицця з телячоі або козиноі шкури — московська волинка. *Przysl. Woicic. (II, 48).*— ([1]) и ([2]) струни. *Бр.;* кобза. *Яц.*

Як пійшла пішком, так и прийшла з порожнім мешком. *Б.*
Як ні з чим в млин, так порожняком додому. *Вас.*— З нічим до млина, впорожні додому. *Кан., К.*
Коли не йде, так и не везе. *Нос.*
Коли нерод, так и невмолот.
Який дід, такий ёго плід. *Гат.*
Який батько, такі й діти. *Об.*
Який батько ([1]), такий син — викрали ([2]) з діжки сир. *Ил.*

([1]) тато. *Проск.* ([2]) виносили.

Яке дерево ([1]) — такий клин ([2]), який батько — такий син. *Бр., Р.*

([1]) Яка колода. *Проск.;* Який мелник. *Ил.* ([2]) млин.

Який корінь ([1]), такий и одросток. *Черн.*

([1]) кущ. *Нос.*

7140. Яке дерево, такі й одростки. *Черн. г.*
Який пуп, такий и одрост. *Кулж.*
Яка щеп, така яблуня. *Г., П.*
Якова нива, таково и насіння. *Пр. в Ст. Зб.*
Яке зілля, таке й насіння. *Бер., Рад., Лів.*
Яке коріння, таке й насіння. *Лів.*
Яке насіння, таке й коріння. *Проск.*

З доброго плота добрий кіл. *Г., П.*
Зо злоі трави не буде доброго сіна. *Ил.*
Од доброго коріня добрі й окоренки. *Кон.*
7150. Од доброго коріння добрий и пагонець одійде; од доброго батька — добра й дитина.
Дурна мати — дурні діти. *Проск.*
Сова не приведе сокола. *Кан., К., Пир.* — Не уродить сова сокола — ино таке, як сама. *Ил., Кон.* — ... тільки таких, як сама. *Войц.*
З тлустого мъяса тлуста и юшка. *Ил.*
На добрій землі, що посієш, то и вроде. *Ш.* — ... на добрі зуби, що вкинеш, то й ззість. *Бр.*
Добрі зуби й камень істимуть. *Бер., Б.* — ... перегризуть. *К., Л., Пир.*
Хорошіі коровайниці хорошій коровай бгають. *Збр. Лаз.*
Як добрий став — риба буде; а стече став — болото буде. *Бр., Кан.*
Доброму вору все в пору. *Бр.*
Поганому (1) животові (2) и пироги (3) назаваді (4). *Ж.* — Доброму животові то й кій не вадить, а підлому, то й пироги вадять. *Бр.*

(1) Плохому. *К.;* Слабому. *Г.;* Лихому. *Нос.;* Ледачому. *Гл., Євх.;* Ледащому. *Проск.* (2) На плохенький животок. *Ш.* (3) й вареники. *Нос.;* и хліб. *К.* (4) вада. *Кон.;* завадять. *Г., Проск., Кон.;* вадять. *Рад., Гл., Нов , Євх., Ш.;* вадить. *К.*

7160. Ледаякого бортника и мед ледачим пахне. *Ст. Зб.*
Дёгтяр и смердить дігтем. *Чор. Рад. (209).*
Де господарь не ходить, там нивка не родить. *Бал.*
Хто сіє густо, то не буде пусто; а хто сіє рідко, в того вродицця дідько. *Бер.*
Хто хочеть збірати, мусить добре засіяти. *Ил.*
Хто сіє, той віє; хто не сіє, той скліє. *Збр. Лаз.*
Хто вітру служить, тому димом платять. *Ст. Зб.*
Сіє вітер, вітром жати буде. *Ил.*
Дідька посій, дідько и вродицця. *Ил.*
Заволоком — уродицця, як нароком. *Кон.*
7170. Наори мілко та посій рідко, то й уродить дідько. *Євх., [К., Проск., Ж., Рад.].* — Засій рідко уродицця дідько. *К.*
Хто сіє (1), той ся надіє. *Ж*

(1) оре, сіє. *Ил.*

Хто посіє, той пожне. *Рад.*
Кто рано посіє, рано й пожне. *Ст. Зб.*
Хто оре́, той поє.

Хто паше, той пляше. *Рад., Ст. Зб.* — ... з мешками пляше. *О.*

Яке посіеш, таке и пожнеш. *Зв., К., Л.*

Хто годен, той не голоден. *Зв.* — ... той не холоден. *Нов.*

Добре роби, добре и буде. *Ск.* — ... а як зле зробиш, то зле й буде. *Бер.*

Добре роби, доброго й кінця дожидай. *Бер., Кон.*

7180. Як хто жиє, так ёму Бог и дає. *Проск.*

Без праци не будуть калачи.

Не взявшись за сокиру, хати не зробиш. *Х. Зб.*

Не надсівшися, не вмерти. *Ст. Зб.*

Поки не упріти, поти не уміти (*або:* не уздріти). *Ил.*

Печені голуби не летять до губи. *Г., Лів.* — Нікому сама птаха в руки не вскочить. *Ил.*

Як (¹) ручки зароблять, так (²) ніжки (³) сходять. *Пир.*

(¹) Що. *Пер.* (²) то. (³) хребет. *Рад.*

Як робиш (робить, робимо и д.)., так и ходиш. *Об.*

Як (¹) ноги (²) в гнойку (³), то й губа (⁴) въ лойку (⁵). *З., Ёвх.* — Де гноёк, там и лоёк. *Б.*

(¹) Хоч. *Рад., Пир.* (³) гною. (⁵) лою. (²) рука. *Коз.;* чобіт. *Пир.* (⁴) душа. *Рад., Коз.;* чуб. *Пир.*

Хто товче, той хліб пече («Бодай ніхто товченого хліба не діждав ні істі, ні пекши!»). *Ш.*

7190. Хтівши гаразд мати, треба ухом землі приймати. *Ил.*

Роби, роби, то й матимеш; посій жита, то й жатимеш. *Не.*

Як не наповажисся, то и не буде з того нічого. *Проск.*

Хто добре уйме, той добре несе. *Ил.*

Хто борше (боржіше?) насипле, той борше змеле.

Всяка птичка своім носиком живе. *Ёвх., [Ст. Зб., Кл.].*

Як заробиш, так и вибачиш (як на біду, на сварку наскочить, що вилає хто). *Бр.*

Хто торка, тому відчинять. *Збр. Лаз.*

Хто трудицця, той журицця (до серця приймає). *Кон.*

Треба прясти, щоб рубъям не трясти. *Лів.*

7200. Хто тріма взімі пецуха (пічкура), то має вліті пастуха. *Ил.*

Хто як постеле, так и виспицця. *Ном., [Проск.].* — Як постелеш, так и спатимеш. *Ст. Зб., [Бр., У., Зв., Рад.].* — ... як заробиш, так и одбуватимеш. *Ст. Зб.*

Рівніш згладиш, тісніш ляжеш. *Ос. 20 (IV, 12).*

Де не горить, там ся не курить. *Ил.*

Що платить, з тим на торг учащають. *Ил.*

Сплющий пес не угонит зайця.

Під лежачий камінь и вода не біжить. *Л., Нов.,*— ... не ллє. *Пир.*— ... не підтече. *Проск.*

Вовка ноги годують. *Ск.*

Затим вовк не линяє, що в кошару часто никає. *Бал., К.*

Вовк через посли не пише. *Войц.*— ... не тне. *Ил.*

7210. Вовк, лежачи, не утне.

Як пес робить, так пес в чоботях ходить.

Хто бъє, той пробъє. *Прав.*

Як марно нажив, так марно й піде. *Л., Б.*

Як не гримить, то й не христицця. *У.*

Де люде ходять, там трава не росте. *Ил.*

Де грім гуде, там мокне щось (*мокне* — пожежа. *Коз.*), *Ш.*

Добре вогонь горить, як є чим підпалити. *Яц.*

Не було снігу, не було й сліду; став сніг, став и слід. *Кан., К.*

Ти мені ковбаси не даси, а я тобі кишки а ні кришки. *Руд.*

7220. Як ви нам, та и ми вам. *Кулж.*

НЕ В ТІМ СИЛА, що кобила сива. *Л., Пир., Гр.*— ... а в тім, що не везе ([1]). *Ск.*

([1]) що вона везе. *У., Пир., Р., Евх.;* що віз перевернула. *Бр.;* побила. *Кан., К.*

Ні в тім річ, що в хаті піч: то біда, як нема! *Бр.*

Не в тім хороша, що чорноброва, а в тім, що діло робить. *Пир., Лох.*

Не то воші, що в колоші, а то, що в онучі. *Б.*— ... та й бий идучи. *Збр. Лаз.*

Не то кінь, що в болото увезе, а то, що з болота вивезе. *Кр.*

Не то біда, що не пъецця вода, а то біда — пъецця вода. *Коз.*

Єще то не біда, як есть хліб та вода. *Ст. Зб.*

Єще то не біда, що по възяй вода: тое горш проняло, що и копилля поняло.

Ще не біда, що без риби середа. *Евх.*

7230. Не то дорого, що єсть де купити,— то, що нігде. *Ст. Зб.*

Не то талан ([1]), що лежить, а то, що біжить. *Черн.*

([1]) товар. *К., Гр.*

Не то черви ([1]), що ми імо, а то, що нас ідять ([2]). *Пол., Лів.*

([1]) червяк. *Бр., Лип., Бер.* ([2]) ість. *Лип., Бер.;* буде істи. *Бр.;* будуть істи. *Б., Кр.*

Не то гарне, що гарне, але то, що ся кому подобає. *Яц.*
Не те ([1]), що мете, а те, що зверху йде. *Бр., Лів.*

([1]) Се не те. *Пир., Ос. 6 (III, 48).*

Не на те козак ([1]) пъє ([2]), що є ([3]), а на те, що буде ([4]). *Бр., Зв., Кан., К., Рад., Збр. Лаз.*

([1]) чоловік. *Б.* ([2]) бъє. *Пир., Пр., Р.;* гуляє. *Бр. Зв.* ([3]) що має. *id.;* що нема. *З.* ([4]) що Бог дасть.

Не той тато, що сплодив, а той, що вигодував. *Проск.*— ...що до розуму довів.

Не той злодій, що украв, а той, що сховав. *Рад., Лох., Пр., Коз., Лист. (I, 62).*— ... переведе. *Бр.*

Не за те бито, що ходила в жито, а за те, що дома не ночувала. *Рад., Пир.*

Не тим наші діти поголіли, що солодко пили та іли, а мабуть на іх гроші прах прийшов. *Пир., [Ч.].*— Не тим поголіли, що сласно іли, а тим, що не гляділи. *Л., Кон.*

7240. Не тому прісно, що не кисло, іно тому, що не рощиняно. *Ил.*

Не тому плачу, що мама вмерла, а що нога змерзла. *Збр. Лаз.*

Не тоді мені неділя, як сорочка біла, а тоді, коли мала час узяти. *Бр.*

Не шень-пень, не гороховая каша. *Нос.*

Жартуючи, боронять честь, свою або чужу.

Через то и хліб не родить, що свиня у плахті ходить. *Новг.*

Не диво пиво: дивнійші люде, що ёго пъють. *Евх.*— Пиво не диво: диво добриє люде. *Ст. Зб.*

Не пиво диво,— дивніший сік, що раз у рік. *Б.*

Не пиво диво: дивній слово. *Б.*

Не стáріють літа, тільки тарапáта. *Проск.*— ... лята, але торопата. *Бал.*

Не палкою, так шапкою. *Прав.*

7250. Не штука вбити крука: злови-но живого. *Бр.*— ... але живого злапати. *Проск.*

Не жаль пива, та жаль дива. *Б.*

Не противсь ([1]), що забродивсь,— аби халяв не покаляв. *З.*

([1]) Не бридись. *Кох.*

Не боіцця вовк собаки, але ёго звяки ([1]). *Кан.*— Собаки не боязко, та звяги ([2]) ёго. *Рад.*

([1]) звяги. *Нос.* ([2]) дзвяги. *Кан., К.*

Бійся не того собаки, що бреше, а того, що ластицця. *Гайс.*— Не бійся тиі собаки, що гавкае. *Кв. (II, 213).*— ... бреше. *Не.*

Котрий пес багато бреше, той мало кусаецця. *Ил.*

Звягливого не бійся, а кусливого. *Нос.*

Не так боюся я ёго, як ёго дурного розуму. *Бр.*

Не велике бъє, а дуже. *Зв.*

Не дуже бъє, та сміле. *Рад.*— Не дужий бъє, а сміливий. *Бр.*

7260. Не страшно женитись, а страшно попа еднать. *Гад., Новг.*

Не що-щó, але а щó що? *Проск.*

Не старе мре, а посліле. *Рад., Лох., Пир., Коз., Збр. Лаз., [Кон.].*— Не вмірае віковий ([1]), тільки часовий. *Бр., Грам.*

— Не вмірають старі, тільки часові. *Проск.*

([1]) Уміра не слабий. *Збр. Лаз.*

Не старість — так сталось. *Коз.*

Хто сивий — не мудрий: лиш старий. *Ил.*

Борода не робить мудрим чоловіка.

Не копитові кобила, а копит кобилі. *Збр. Лаз.*

Не пахіття, а політтяя. *Гр.*— Не пахіття, а пáліття. *О.*

Не поле родить, нива. *Сл.*

Не земля родить, а літо. *К., [Ёвх.].*

7270. Не проси у Бога дощу, а проси урожаю. *Ёвх.*

Не то добро, що принесеш, а то, що наживеш. *Коз., О.*

Хоч на краі, аби в раі. *Ст. Зб.*

Не гляди — біла, аби била. *Новг.*

Чи обідала, чи не обідала, аби рід одвідала. *Прав. Ниж., Лів.*— Обідав, не обідав, аби відвідав. *Бр.*

Хоч обідала, хоч не обідала, аби живіт завідала. *Б., Черн.*

Де був, то був, аби дома ночував. *Об.*

Хоч не гладко, аби міцно. *К.*— ... кріпко. *Кон.*

Хоч за копійку, та на тарілку, а за шаг, та у ведро. *Б.*

Хоч чорт неси, аби яйця. *Ёвх.*— Нам хоч чорт, аби

яйця ніс. *Пир., Кр., Х., Л.*— Хоч дідько нехай злетить, аби мені яйця. *Ст. Зб.*— Хоч біс, аби яйця ніс. *Зв.*

7280. Байдуже паски, аби порося. *Проск.*

Де сісти, то сісти, аби що ззісти. *Бр., К., Ш.*

Чорт бери шапку, аби голова була ціла. *Бр.*— Кат бери и шапку, аби б голову додому донести. *Кв.*

Чий бугаёк пострибав, аби телятко наше. *Кр.*

Нащо мені куми — були б пироги. *К.*

Дарма ярма, аби воли були. *Евх.*— Дарма воли, аби ярма були. *Б.*

Не щитай корову по удою. *Ис.*— Як щитать корову по удою, так вона сама того не стоіть. *Б.*

Лучче око золота, ніж камінь олова. *Ил.*

Лучче істи хліб з водою, ненуж буханець з бідою. *Гат.*

Лучче погано іхати, чим хороше йти. *Кр.*

7290. Лучче з добрим найти, як з кепським поділитися. *Проск.*

Лучче живий хорунжий, ніж мертвий сотник. *Котл.*

Луче соломъяний дід, як золотий син. *Бр., Бер.*

Лучче маленька рибка, як великий таркан. *Пол.*

Лучче одна свічка перед собою, ніж дві за собою. *Ил.*

Луччий нині горобець, як завтра голубець.

Лучче синиця в жмені, ніж журавель в небі. *Кон.*

Лучче соловъя в рот, ніж журавля в год. *Кон.*

Не сули журавля в полі, та давай синицю в руки. *Черн.*

Як мать сліпу кобилу водить, так краще пішки ходить. *Пир., [Кон., Евх.].*

7300. Як мать з кислим (1) молоком, то лучче з водою (2). *К., Л.*

(1) поганим. *Рад.;* підлим *Бр.* (2) з водою. *Бр., Зв.*

Як мать ногам кланяцьця, так лучче голові. *Прав. Ниж., [Бал., Рад.].*

Як маєш кланяцьця лаптю, то лучче поклонись чоботу. *Гл., Ах.*

Волю (1) голові до ніг упасти, як хвостові кланятися. *Вин.*

(1) Волися. *Бр.*

Як мать погано орать, то краще й в поле не ходить. *Збр. Лаз.*

Як погано (1) орати, то лучче (2) випрягати (3). *Зв., Х. Зб.*

Як погано чоловік з жінкою. *Рад.*— (1) ледачим. *Пр., Кр.* (2) випрягти (3) воли. *Рад.*

Як на сухóземлю, то нехай лучче в мішку стоїть. *Бр.*

Як з лихим квасом, то ліпше з водою, аби не з бідою. *Прав.*

Маю висіти за одну ногу, волію за обидві. *Ил.*

Безпечніше — батька привъязати. *Пир.*

7310. Хоч соха, а глибоко оре. *Сл.*

Ліпш гаразд, ніж не гаразд. *Ст. Зб.*

Рожок — та з табакою.

Хоч бік голий, то каша з молоком. *Пир., [Бер.].*

Чорна корова, біле молоко. *Ил.*

Тихо ходить, та густо місить. *Нос.*

Мішок, та не завъязан. *Ст. Зб.*

Хоч рябо на виду, так маслаки доладу. *Кон.* — Хоч тарани на виду, але маслак до ладу. *Нос.*

Хоч не в лад, та широко ступає. *Евх.*

Хоч смердить,— коли смак має. *Ил.*

7320. Хоч в орді, та в добрі. *Полт., Евх.*

Хоч погано баба (1) танцює, та довго. *Сл., Евх.*

(1) дівка. *Рад., Пир.*

Молоде орля та вище старого літає. *Не.*

Понура свиня, а глибоко риє. *З., Б.* — ... корень копає. *Рад.* — Понурая свинка глубей корень копае. *Ст. Зб.*

Ворóна маленька (1), та ріт великий (2). *Зв., [У., Рад., Ст. Зб.].*

(1) Маленька галка. *Гат.* (2) та великий писок має. *Проск.*; а великий кусок мъяса ковкне. *Ил.*

Здаецця й мала пташка, та кигті гострі. *З., Пр.*

Мале щеня, та завзяте. *Евх.*

Кулик не велик, а все таки птиця. *Кр.*

Мал золотник та важок. *Пр. в Ст. Зб.*

Маленьке, але важненько. *У.* — ... важкеньке. *Ил.*

7330. Хоч мале, та натоптуване (1). *Л.*

(1) натоптане. *Зв. Х.*, натопкуване. *О.*

Хоч мале, та узлувате (1) *Лів., Мат.*

(1) возлувате. *К.*

Малі тілом, та великі духом. *Коз.*

Не великий чорт, та великі яйця несе. *Пр., Л., Хор., [Евх.].*

Видно (1) пана по халявах (2). *Пир.*

([1]) Знати. *З.;* Пізнати. *Проск.* ([2]) халявам. *К., О.;* халяві. *Бер.;* халявкам. *Евх.*— Давній пан польский носив цвітні чоботи — сапъянці. Служки, доношуючи після своіх панів стареньку іх зобуву, пришивали до неі, для одміни, чорні пришви, а халявами вицвічалися. *Войц.*

Видно ([1]) пана ([2]) по походу. *Лів.*

([1]) Знать. *Зв.* ([2]) Ляха. *Рад., Кор.;* Хому. *Не.*

Видно, що Ганна млинці пекла, бо й ворота в тісті. *Евх.*

Чорт ([1]) би дятла знав, коли б не довгий ([2]) ніс! *Нос.*

([1]) Кат. *Ст. Зб.* ([2]) не свій. *id.,* не ёго. *Нос.*

По роботі пізнати майстра. *Ил.*

Видно між ложками ополоник. *Не.*

7340. Видно, де дно. *Пир., О.*

Видно пана и під ціновкою. *Л., Кр.*

Попа видно и під ціновкою. *Л., Зал.*

Пізнати сову по лёту! *Проск.*— Видно сокола по полёту, а сову по погляду. *Гл.*

Пізнати ворону по піръю. *Г., П.*

Не заведе ([1]) так пес, як вовк. *Бр.*

([1]) Не завиє. *Проск.;* Не затрубить. *А. Вил.*

Бачу, що в хижу, та дверей не найду. *Гл.*

Пізнати вовка, хоч в бараній шкурі. *Ил.*

Слова — полова, а праця — диво. *Гат.*

Люде, як люде: були б ми добрі. *Ст. Зб.*

7350. Коли б мі гриз чобіт, то б и не жаль, а то ходак, та й ще не так. *Ил.*

«Люблю, мамко, Ивахна!» — «Коли б тебе любив Ивахно — жесь нічого доброго». *Ст. Зб.*

Туди ввіти — широкі ворота, а відтіль — вузькі. *Зал.*

Дитина каже, що бита, а не каже, за що. *Пир., Збр. Шей.*

Гору хвали, а низ ори. *Кох.*

У нелюбоі куми не смашні й пироги. *Коз.*

Добрий жнець не питаєцця, чи широкий загінець. *Ил.*

Добреє ковадло не боіцця молотка.

Єден кулак стане за десять. *Проск.*

И малиі камінці роблять синці. *Ил.*

7360. Хромого пса легко догонити.

Де густа рука, не треба и дрýка.

Як добре плече, так и тупиця січе. *Коз.*

Так от-чого зозуля ковала (так он з якої се причини)! *Зв., Пир., Греб.*

Не в чім не реве, аж дома (¹) нема! *Об., Ст. Зб., Ис.*

«Бо чоловік до Жида одвів, а на завтра пита, чи ти ходила до корови?» *У.*— (¹) лисої. *Р.*

Не чим так дуже бо́ляче! *Збр. Лаз.*

Не в чім штука. *Рад.*

Не по чім (¹) и бъє (²), як не по голові! (³) *Кан.*

(¹) Не де. *Бр., Зв., Чигр., Проск.. Рад., Павлв.;* Куди. *Руд.* (²) бъєш. *Бр., Проск., Рад., Павлв.;* бъєцця. *Зв., Чигр.* (³) лисині. *Л.*

Ото-то и горе, що риба в морі! *Кр.*

З того хліб імо (як хто ганить ремество яке, або-що). *Ном*

7370. Така вже планида надійшла. *З., Л., Пир.*— Така ма́ла планета надійти. *Бр.*

Така година надійшла.

СУД не затяга, та суд и не отпуска. *Кон.*— Суд не закликa, та й не випуска. *Зал.*

Без суда суд буває. *Ст. Зб.*

Не знайду на свічку, а на позов — як біс дасть.

Осудися перш вдому, та на право йди.

До справи двох, а по справі (¹) один. *Кан., К.*

(¹) двох хваляцця, а від справи. *Бр., Бер.;* На суд идуть, так у двох хваляцця, а з суду йдуть, так. *Не.;* До пана йдуть, то два хваляцця, а од пана, то. *Рад.*

Хто хоче що справити,— треба ся забавити. *Ил.*

Добра справа не потребу́є суду.

Суд скваплилий рідко буває справедливий.

7380. Лучче до попа, як до суда. *Бр.*

Бог дасть судця, а чорт (¹) розсудця. *Бр., Зв.*

(¹) а чоловік.

Піро страшне не в гусака, а вже тоді, як у дяка. *Ш.*

Що написано (¹) пером, то (²) не виволочеш (³) волом (⁴). *Лів.*

(¹) Заведе. *Євх.* (²). *Прав. Ниж., Коз.;* того. *Ос. 15 (XII, 55), Л., Пр.* (³) не виведеш и. *Кан., К., Пол.;* не вивезе. *Коз.;* не витягнеш и. *Проск., Євх.;* не вивезеш. *Прав. Ниж.* (⁴) не вирубаєш топором. *Л., Пр.*

Єдні руки право пишуть, єдні и мажуть. *Ил.*
Бодай ніхто добрий не діждав (¹) позиватися. *Полт.*

(¹) Ніхто не дочекав. *Проск.*

Поли вріж, а втікай од позвів. *Кулж.*
До права треба мати два мішки: оден грошей, а другий бачности. *Ил.*
Идеш до суду, то треба — прийдіте поклонімося.
У суд иди, віз битих людей вези и віз грошей,— и все діло пропаде. *Гл.*— Набий віз людей та повези у суд віз грошей, то й прав будеш. *Коз.*
7390. Загина крючки. *Пр., Х.*
Пише и дере, а гроші бере. *Проск.*
Там, де великі вікна, багато світла, а мало правди. *Ил.*
Золотий ключик до кождих дверій придасцця.
Коза з вовком тягалася: тільки шкурка зосталася. *Гат.*— ... тільки паністара зосталася, та ще хвіст, та язикі простяглась, та й лежить. *А.*
Суха ложка рот дере. *Кан., К., Лів., Евх., [Бр.].*
Сухий кусок (¹) горло (²) дере. *Рад.*

(¹) кавалок хліба, то. *Бер.* (²) то й в роті. *Бр.*

Треба пудмазати, жеб не рипів. *Ст. Зб.*
Де не мажуть, там дуже (¹) скрипить. *Не.*

(¹) Не помащено, то й. *Евх.*

Хто мастить, тому віз не скрипить. *Проск.*
7400. Хто маже (¹), той и іде. *Об.*— Не помажеш (²) — не поідеш. *Евх.*— Помаж, так и поідеш. *Сос.*

(¹) Мастить. *Яц.* (²) Як не помастиш, то и. *Проск.*

Масти голову, поплювши в руки. *Ил.*
Де треба руки гріть, там треба и огню. *Ос. З. (X, 97).*
Заваривши кашу, не жалуй масла. *Проск., Кр.*
Рука руку мие. *Прав. Ниж., Лів., Ст. Зб.*— ... щоб (¹) білі були. Пол., Лів., *[Пр. в Ст. Зб.].*

(¹) аби. *Бр., Проск.*

Не поможе нічого: треба червоноі шапки перепросити. *Проск.*
Не хорів, не болів, и гроші сь узяв — щоб ти іх вистогнав («от, який сіпака нападеццяя»)! *Бр.*
Чорти ёго знає, що це за пан сидить за верцадлом, та

ще й лаєцця («а він порядок знає, що не можна б там лаяцьця»)! *Сл.*

Хапаннём не дать дітям своім ні щастя, ні долі. *Проск.*

То такий дерун, що з Христа зняв би.

7410. Чужая, знать, за пазуху вош и тому залізла. *Ст. Зб.*

Прийшов гарбар, та все загарбав.

Дере з живого и з мертвого. *Кулж.*

Печи й дери. *Не.*

Що ступить, то лупить. *Бр.*

Прийде до ладу, так и я вкраду. *К.*

Як хто одмагаєцця, що ніколи не квапився на хапуниі.

Хто хоче полюбить суддю грошо-заплода, про єго роспитай панів, а не простого народа. *Збр. Лаз.*

Зробіть справу (розсудіть судом). *Пир.*

У свідка очі, як у дідька. *Ил.*

Свідки право судять. *Кл.*

7420. Свідкі первая чарка и первая палка. *Гл.*

Хто хоче свідком бути, треба хрестик цілувати. *Ил.*

Давно той присяг, хто за чужеє посяг, (я чув так: «Давно той простягся, хто за чужеє присягся». *Ном.*). *Ст. Зб.*

Хто ламає слово, той віру ламає, той душу ламає, той Бога ламає. *Ос. 1 (281).*

Віч нá віч. *З., Л., Кон.*— Стать очі на очі. *А.*

По нитці и клубка можна найти. *Кан., К., [Ст. Зб.].*— По нитоцці дійдеш клубочка. *Пир.*— Ниточка доведе клубочка. *Полт.*— По ниточки голки шукають. *Новг.*— По нитці голки доходють. *Пир.*

Виноватого Бог найде (¹). *Пир., [Гл.].*

(¹) суде. *Павлг.*

Не взявшись за невинного, не будеш міти винного. *Ст. Зб.*

Як би пóклепом не пішов, так и пропало б. *Кон.*

Хто ся оправдує (а зовсім винний), того як гору вздує. *Г., П.*

7430. Як не признаєсся, то потріскаєсся (давня запорозька примовка). *Ч.*

Як признався — розквітався. *Лох.*

За признання Бог прощає. *Гл.*

Одже воно и по правді! *Кон.*

Не буду душі вбивать, буду правду казать. *К.*

Що ж, виноват! ів гуси. *К.*

Нігде правди діти. *Прав. Ниж., Пол., Лів., Сл.*— ... гре

ба сказати. *Бр., Л.*— Нігде дітись. *Х.*— ... треба правду казати. *Пол.*

Нічого гріха таіти. *Л., Пир., Х.*— Нігде гріха діти. *Проск., Л., Пир.*

Сказав — признав. *Бер.*

Злапати на гарячому вчинку. *Гат.*

7440. Один (1) Бог без гріха. *К.*

Тут здаєцця багацько є винних.— (1) Тут один. *Ном.;* Єден. *Проск.*

Як тя видють, так тя пишуть. *Ил.*

Не горлова справа. *Бр.*— Не горлове діло. *Кр.*

Упався в ставку, або те ж в суспицію. *Ст. Зб.*

Не ходи до суду, бо хліба не буде. *Полт. п.*

За́раз не вішають, а поперед розсудять. *Гл.*— За раз не вішають. *Ил.*

Помилка за хвальш не йде. *Л.*— ... не буває. *К.*

Чия шкода, того й бьють. *Бер.*

Хто в ділі, той и в одвіті. *Рад., Кр., Гл., Х.*

Тое винно — що єсть. *Ст. Зб.*— ... а хто втік, той и прав. *Гл.*

7450. Хто втік, той и прав. *Рад.*

Чия шкода, того й гріх. *Ск.*

Чия згуба, в того й (1) гріха повна губа. *Зв., [Бр.].*

(1) а в тебе ж самого. *Кр., Бер.*

Не платить багатий, а винуватий. *Евх., [Проск., Кан., К., Рад., Черн.].*— Поплатицця не сват, а той, хто винуват. *Лів.*

Чий би бугай не скакав, а теля наше. *Кон., Гр.*— Чиі бики, а моі телята. *Ст. Зб.*

Хто коня купить, бере и уздечку. *Ил.*

Чия гребля, того й став. *Пир., Ст. Зб.*

Кому дрова, тому й тріски; кому горшки, тому й миски. *Пир.*

Чий кінь, того й віз. *Ск.*

Чий берег, того й риба. *Лів.*

7460. Не прав вовк, що козу ззів,— не права коза, що в ліс пішла. *К.*— Не право теля, що в ліс пішло — не прав и вовк, що й теля ззів. *Новг.*

Не наш віз, не наш и кінь. *Проск.*

Коза наша й мнясо наше. *Збр. Лаз.*

Одчіпного дать. *Кон.*

Карай, та назад оглядайся. *Бр., Ст. Зб.*

За єдного винного сто невинних гине. *Бр.*

Виноватого кров — вода, а невинного — біда. *Пир.*
Кров буде вóлати до Бога о помсту. *Збр. Лаз.*
За одного невинного сто душ погибне. *Гл.*
А и над винним добрó б часом ужаліти. *Кл.*
7470. Безвинному жаль завше много може.
З однией липи двічі лика ([1]) не деруть. *Бер.*

([1]) В літо два рази з липи лик. *З.*

З одного вола ([1]) двох шкур ([2]) не деруть ([3]). *О., Ст. Зб.*

([1]) чоловіка. *Ил., К.* ([2]) шкір. *Проск.* ([3]) не дерти. *Ил., К.*

Винного двома батогами не бъють. *Ил.*

Хвалить 7474—7523.— Погано 7524—7660.— Багато 7661—7693.— Трохи 7694—7716.— Легко 7717—7725.— З лихою годиною 7726—7736.— Худко 7737—7744.— Далеко 7745—7759.— Дуже 7760—7763.— На все є час 7764—7781.— Давно дієцця 7782—7801.— Новинка 7802—7810.— Дивуєцця 7811—7916.— Неоднакове 7917—7950.— Однакові 7951—8121.

ХВАЛИТЬ, як би медом мастив. *Бр.*
Як по души маслом. *Ёвх.*
Як салом ёго помазав. *Ст. Зб.*
Хвальба сорочки не дасть. *К., Проск., Бр.*
Перехвалить на один бік. *Л., Пир.*— Перехвалити на другий бік. *Ёвх.*
Добро не дядина! *Ном.*— ... и хочецця. *Зал.*
7480. Коли, куме, добре! *Пр. в Ст. Зб.*
Хоч варила, не варила, аби гаразд ([1]) говорила. *Пол.*

([1]) добре. *Сл.*

Чому не Маруся! *Чор. Рад. (243).*— ... як би ([1]) шанувалась ([2]). *Об.*

([1]) аби. *О., Кр., Сос.* ([2]) аби шанували. *Коніс.*

Як миле щастя. *Ном.*
Чому не так! *О., Сос.*— ... як би дали пъятак! *Лох.*
Батькова дитина. *П., Прав. Ниж., Лів.*
Гарний, як искра. *Бр.*
Хороший, як глемъязовський бублик! *З., Пир.*

Глемъязов — *м. З. п.*

Хороше черевики шие. *Ст. Зб.*
Медок солóдок, а патока й пóтім. *Кох.*
7490. Доладу усе зроблено. *Пир.*

Пахучое то есть якоесь зілля! *Ст. Зб.*

Таке добре — нехай мені Бог дає таке життя! *Вр.*

Добре діло карасі: не поіси, так продаси. *Н.*

Добра то річ, що є в хаті піч. *Лів., Павлв., [Прав. Ниж., Ст. Зб.]*.

Коли б твоя знала, що моя грала, то б твоя плакала. *Ст. Зб.*

И дома, и заміжжю. *Л., Пир.*

Дома и на полі. *Павлг.* — ... и в полі.

Гаразд тобі, сиди ж собі. *Ил.*

Раз (1) та гаразд (2). *Лів.*

(1) Хоч раз. *Пол., Б., Кр.;* Здибав раз. *Проск.* (2) гораз. *Пол.;* гараз. *П., Прав. Ниж.*

7500. Ой, ой! там сама патока! *Кан.*

Мовив Шляхтич, боячись щоб козачка 1855 р. не сягнула до Черкащини и Чигринщини.

Увага не блага. *Нос.*

Купила Олена сережечки зеяені: як уділа у вуха — славна була дівуха! *Не.*

Укріпив, як Бог черепаху. *Кох.*

Живе, лиха (1) прикупивши. *Л., Пир.*

(1) лихо. *Черн.*

Живе тітка за дядьком! *К.*

Живе дівка за парубком! *Л., Коз., Кр.* — ... лиха (1) прикупивши. *З., Л., Б.* — ... за парубком, як за скурвим сином. *К., Л., Кон.*

(1) горя. *Зв., Рад., О.*

Живе баба за дівером, лиха прикупивши. *Рост.*

Вийде шите за пробите. *Проск.*

Як уродицця лобода — и то не біда. *Коз.*

— Як є лобода, так и не біда. *Кон.*

7510. Невпірому пану буде гоже й сее. *Коз.*

Хоч не пишно, аби затишно. *Кан., К., Л., Гр.*

Нехай стара въязне — більше мъяса буде! *Кобз. (159), Р., Л., Кон.*

Не скільки дива, аби тільки більше пива. *Бер.*

Пошло за вбитую. *Ст. Зб.*

Ніщо бабі по єдвабі! *Ил.*

Ладна баба без єдваба.

В затінку стане за дівку. *Лип.*

Добре буде, як захолоне. *Ст. Зб., Л.*

Вашими (¹) устами та (²) мед пить! *Л., О., Кулж.*

(¹) Дай Боже вашими. *К., З.;* Та коли б же. *Кр., [Зв.],* (²) тільки б. *Зв.*

7520. Коли б твоє (*або:* ваше) слово та Богу в уші! *Нос.*— З уст твоїх та Богу в уші. *Ст. Зб.*

Мені з уст, а тобі за пазуху шусть! *Ил.*

Дав би то Бог! *О., Л.*— Коли б то Бог дав! *Пир., Л.*— Немов би дав Бог! *Р., Л.*

Нема над рибу линину, мъясо свинину, ягоду сливину, а дівку Марину. *Ил.*

ПОГАНО, Титяно! *Об.*

Погано вража баба скаче, та ще й довго! *Гор.*

Погано пан пише. *Зв., Пир., Кон.*

О, який же се поганий (*або:* хороший) голос (не по душі, або по душі мені кажеш)! *Ном.*

Бочка меду, та ложка дігтю. *Не.*

Справа (¹) коло дядькового (²) воза! *П., Прав. Ниж., Лів.*— Та й справа ж коло дядькового воза! а коло мого й такої нема. *Евх.*

(¹) Справа, як. *Пир., Р.* (²) батькового. *Пир.*

7530. Не до чмиха. *Гат.*

Не до шмиги. *Бр., Пир.*

Не до цуґи! *Ном.*

Аж палці знать. *Прав. Ниж., Пол., Лів.*

Курям на сміх. *П., В., Лів.*

Шиворот на виворот (у панків). *Лів.*

Через десяте-пъяте. *Зв., Л., Пир., Х.*— ... в пъяте. *Лів., Сівер.*— Пъяте через десяте. *Бр.*

На злах (¹) лободах. *К., Л., Пир., Р.*— ... на курячі ніжці. *Л., Пр.*

(¹) На глах. *Прав. Ниж., Лів.;* На слах. *Кр.*

Казна-як! *Лів., Сл.*

Як за копу звона. *Пр. в Ст. Зб.*

7540. Як за денежку пистолет. *Лів.* ... пистоль. *Не.*

З воза вбитись (там такі каралі, що з воза повбивались. *Коз.* Такий уже майстер — про оптекаря — из воза вбився. *Сос.*). *Коз.*

Як лихому на шкоду. *Проск.*

Як циганська кобила: день біжить, а три дні лежить. *Бал.*

Як біжить, то й дрижить, а як упаде, то й лежить. *Не.*

Добра кобила! день біжить, три дні лежить; море перескочить, хвоста не замочить (кажуть, як хвастає кіньми). *Евх.*

Така корова — аби людська помова. *Бер., Кон.*

Аби оснівка — потканнячко солімка. *Коз.*

Не лізе, не тече,— само ся волоче. *Ил.*

Ні пъєцця, ні ллецця, ні в чарці не остаецця. *Зал.*

7550. Нема що в тріски зберати. *Ил.*

Приложи шаг (¹), то й бублик купиш. *Л., [О.].*

(¹) копійку. *К.*

Таке гарне, як ти дівка (лає молодицю). *Бр.*

Таке добре (*або:* красне), як моє життя. *Бр.*

Хороше, та рідко шито. *Ст. Зб.*

Хорош, як бабин Ярош.

Стань, подивися — плюнь та й оступися (як побачить гидке, а хвалене). *Евх.*

Казав парубок — дівка нічого, а вийшло казнащо (*або:* чорзнащо).

Рвецця, як бздини (дермо таке). *Збр. Шей.*

Одна одну ловить (рідко — напр.: щерби багато, а галушок трохи). *Зал.*

7560. Дунь та й плюнь! (Нічого більше не врадиш! Узято з того, як у хрест вводять). *К.*

И шаг пропав, и дитина дурна. *Ном.*

Тільки що Савці свитка (благеньке, нічого з ёго не зробиш)! *Зал.*— Як раз Савці (¹) свитка! *Зв.*— ... та тільки рукавів нема (²). *Л.*— От тобі, Савка, й свитка! *Б.*

(¹) на Савку. *Бр.* (²) тільки трохи куца. *Не.*

Коли б тая пшениця добра була, то б еі и там змололи (покрали б). *Ил.*

Так доділа, як свиня штани наділа. *Б., Пр.*

Тоді б тебе бачити, коли свою потилицю. *Ил.*

Горить, як сліпий дивицця. *Прав. Ниж., Пол., Лів.*

Теперь удружив мені, посадив на кал! *Х. Зб.*

Утяв за шаг бога («И то буває!.. коли ж так!»). *Кр.*

Утяв по саму завъязку. *Л., Х.*

7570. Утяла мама милая (*або:* Улила милуна), що й на світ стидно. *Л.*

Милая печуть из тіста, весною.

Утяв галки! *Зв., Рад., Х., Ст. Зб.*
Наварив пива — начинив дива. *Сл.*
Наварила галушки, та нікому й істи. *Зв.*
Хватив изза дуба. *Ст. Зб.*
Вихвативсь (*або:* вискочив), як на щолопок. *Гр.*
Вискочив ([1]), як голий ([2]) з маку. *О.*

([1]) Вихопився. *Ил.* ([2]) голий козак. *Ил., Нов.*

Зробив людям на сміх. *Л., Павлг.*
Замкнув вовка межи вівці. *Ил.*
Вскочив в мак (недоладу що зробив). *К.*
7580. Наладив дід хижу для бабки: то лазили кошки — стали лазить собаки. *Кр., Ст. Зб.*
Добра, як з курки молока, а з верби петрушки. *Бр.*
Из ёго добра, як з козла молока. *Зв., Л., Кр.*— ... з козла — ні вовни ([1]), ні молока. *Л., [Рад., З., Б., Кон.].*— З козла ні вовни ([2]), ні молока. *Ст. Зб.*

([1]) и ([2]) шерсті. *О., Проск.*

Не з того боку зайшов. *Зал.*
Добром город городить. *Кулж.*
На мідяні гроші славі добувати. *Зал.*
Так сяк, на косяк, неполюдскій. *О.*— як так, аби неполюдскій. *Ил.*
З рижу не зробиш Парижу. *Проск.*
Вези овес й до Парижа, а не буде з вівса рижа. *Бер.*
З попелу галушки не вдаюцця. *Кулж.*
7590. Покинь лук, коли пусто рук. *Ст. Зб.*
На плохенький животок и пироги вадять. *Збр. Лаз.*
Ти ёго медом масти, а він дяблем воня. *К., Кан.*
Шкода псові ([1]) білого хліба. *Проск.*— Шкода собаці булки: не ззість, тілько покаляє. *Бр.*

([1]) Пожалься, Боже, собаці. *Ном.*

Худоба за очима, а чорзнащо перед очима. *Б.*
Из свинячим личем та в пшенишне тісто. *Коз.*
Шкода мого Красного Поїзду! *Ст. Зб.*
Шкода заходу! *Зв., Рад., Л.*— Дурний захід. *Бр., Л.*— ... тільки захід. *Л., Рад.*
Шкода й воску псовати. *Ст. Зб.*
Шкода лою, світи водою. *Не.*
7600. Шкода и лою на лемішку. *Гр.*
Плюнь на раки — верша видно. *Пир.*
Жалься, Боже, чого доброго! *Прав.*
Хунта клаків не варт. *Бр.*

Курчяти не варт. *Бр., Кон.*
Не варт и печеноі цибулі. *Проск.*
Не варт и рожка табаки. *Войц.*
З пірьям не стоіть. *Л., Кулж.*
Зробив з дуба спичку. *Кох.*
Зробив з леміша пшик. *Кох.*
7610. Оттак, тату, зробив ковальский пшик. *З.*

То од Цигана з науки син прийшов и хвалився нею батькові а більш нічого и не вмів.

Звів на Гришков войлок. *Ст. Зб.*
Пшик собачий и вийде. *Кон.*
Зроблять з лемеша швайку. *Кобз. (154), Кох.*
Нехай чорт у дядька служить! роби, роби, та й сучим сином не зови. *Пир., Кр.*— Бодай чорт у дядька служив! *Л., [Евх.]*.— а до дядини (¹) за платою ходив (²). *Бер.*— ... ходив: служив, служив, ще того дочекався, що сукиним сином назвався. *Бр.*

(¹) тітки. (²) а в дядини істи просив. *Рад.*

Ні риба, ні мнясо. *Проск., Л., З., Пир., Пер., [Пр., Р.]*.— ... и в раки не годицця. *Пир.*— ... ні мъясо, а щось наче гриб. *Коз.*
Ні пес, ні баран. *Г., П.*
Ні брат, ні сват. *Лів.*
Ні дар, ні купля. *Ил.*
Ні юшки, ні петрушки. *Ил.*
7620. Ні гріха, ні спасіння. *Х. Вид., [Проск., Пир., Пр., Черн.]*.
Ні слави, ні памъяти. *Прав. Ниж., Лів.*
Ні спору, ні ласки. *Бр., Рад.*
Ні сирий, ні підпечений. *Бер., О.*— Не сир, не впікся. *К.*— ... не підпікся. *Рад.*— ... не підпечен. *О.*
Ні пришити, ні приліпити. *К.*
А ні пришити, а ні прилатати. *Ил.*
Ні занять, ні донять (доточить). *Сл.*
Ні кує, ні плеще. *О.*
Ні мече, ні цілицця (ні дає, ні не дає). *Нос.*
Ні гріє, ні знобить (*або:* Ні знобить, ні гріє). *Лів.*
7630. Ні бере, ні кладе. *У.*— Ні кладуть, ні беруть (с. Сококотяжинці; з поводу накраєних нових садиб). *Бр.*
Ні тпру, ні ну. *Пир.*
Ні вкинь, ні влий. *Бр.*— А ні вбий, а ні влий. *Ил., У.*
А ні сак, а ні бовт. *Дуб.*
Ні втік, ні піймав. *Л., Б.*— ... ні нагнав. *Сум.*
Від одного втік, а другого не здігнав. *Евх.*

Од одного берегу одстав, та (¹) до другого не пристав (²). *Л.*

(¹) Від берегу відстав. *Прав. Ниж.* (²) одиплив, к другому не приплив. *Пр., Кр.*

Ні тієї стіни не достав, ні 'д тієї стіни не одстав. *Кон.*— Оце зостався: ні теї стіни не достану, ні теї — хоч у той куток головою бийся, хоч у той. *Бер.*

Ні самому поглядіть, ні людям показати. *Нос.*

А ні злому кари, а ні доброму похвали. *А. Вил.*

7640. Прийшов ні за чим, пішов ні з чим: нічого и питать — шкода час терять (¹). *Пр.*— ... шкода й питать, тільки ноги болять. *Євх.*

(¹) шкода ноги топтать. *Пр.*

Ні взад, ні вперед. *Ил.*

Ні в кут, ні в двері. *Г., П.*

Ні в тин, ні в ворота (ні куди не годен). *Прав. Ниж., Пол., Лів.*

Ні попові, ні наймитові. *Л., Пир., Кр., Евх.*

Ні Богу, ні людям. *Проск., Пир.*— Ні собі, ні людям. *Вілг.*

Ні до Бога, ні до людей. *Ил.*— ... ні до третёго чорта. *Зал.*

Ні до ліса, ні до біса. *Бр.*

Ні до села, ні до города — той же вжиток. *К., Кан.*

Став на стану — ні к лавці, ні к столу. *Нос.*

7650. Ні к селу, ні к городу. *Лів., Сл.*

— Ні до села, ні до міста. *Бр.*

Ні шість, ні пъять. *О.*

Ні в пъять, ні в десять. *Кан., К.*

Ні в три, ні в чотирі — ні в 5, ні в 9. *Ил.*— Ні в 5, ні в 9. *Бр.*

Ні сюди, ні туди. *Ил.*

Ні сюди, ні туди — ні саньми, ні колесами — ні зімою, ні літом. *Ст. Зб.*

Ні в сих, ні в тих. *Прав. Ниж., Лів., Сл.*

Ні сяк, ні так. *Бр.*

Ні се, ні те. *Ск.*— ... ні з чим пиріг. *Гр., Сл.*

Ні те, ні се, ні третє чорзнащо. *Пир.*— ... ні чорзнаєщо. *Бр.*

7660. Ні се лій, ні се масло. *У.*

БАГАТО, як трави. *Кул.*

Як у зайця ломів. *Кл.*

Буде сёго добра в три коліні! *К.*

Буде й голому поза пазушшю. *Проск., Л., В.*
Хоч греблю гати. *Ск.*
И хату можна закидать. *К.*
Е, там буде чим Кузьмі награцьця!
Буде ще й батька женить. *Пир.*
У нас у самих свині не ідять. *Кр.*
7670. И нам обіцяв єще дати. *Ст. Зб.*
Більше, як шмат, більше, як много! *Ил.*
Хоч ногою заткни. *Черн. г.*
Сёго дива — аби хіть! *Лист. (II, 280).*
Дочорта (багацько)! *Л., Пир.*— Добіса.
На воловій шкурі не списав би. *Евх.*
На собаку кинь, а Ивана піймаеш (1). *Лох., Полт.*

(1) вдариш, попадеш. *Пр.*

Народу, як дим иде (багато)! *Лів.*
Хмарою йдуть люде. *З.*
Як плав пливе. *Лів.*— ... військо иде. *Ст. Зб.*
7680. Так як орда иде (багато). *Кон.*
Тіснота така, що й києм не протиснеш. *Т.*
Тісняцця, неначе хліб у печі. *Коз.*
Найшло, як по воду святую. *Новг.*
Як чорт пугою нагнав. *Евх.*
И курці носом нігде клюнуть. *Зал.*
Так що Боже (такого клопоту, страху и д.)! *Лів.*
Кучугура й три оберемки (багато). *Л., Рад., Пир.*
Тьма тьмуща. *Об.*
Набравсь (1), як Май (2) груш. *Зв., Л., Евх. [Бр., Бер.].*

(1) Наівся. *Рад., З.;* Допався... до *Гр.* (2). Мень. *Рад.;* Мань. *Ст. Зб.;* Маль. *Гр.*— Мань був Жидок, хотів груш накрасти; чоловік піймав ёго, вибив и викинув за тин. *Данилевич.* «Набравсь, як Май груш» кажуть, як хто набере чого багато и за пазуху, и в полу и д. *Л., Бер.* Май, кажуть, такий чоловік був. *З.*

7690. Через лад (надто, через міру). *Пир., Л.*
Передав куті меду (переборщив, багато чого налив и д.). *Прав. Ниж., К., Л.*
Стругав-стругав, та й перестругав. *Ил.*
Дуже вже переборщив. *Ном.*

ТРОХИ, як комар наплакав. *Кан., К.*
Як кіт наплакав. *Об.*
Из мишачу бідницю. *Кор.*
Миль-миль, як у Петрівку ягода (де-негде побачиш). *Х.*

Тілько світила, тілько й кадила. *Проск.*

Се моя соха й борона. *Новг.*

7700. Тільки свічі й воску. *К., Л., Пир., Кр., Гр.*— ... воску й ладану (*або:* світла и кадила). *Ил.*

Кілько воску, тільки й свічки.

Тільки пекла й варила. *Об.*— Тільки й пекла, що варила. *Кр.*

Увесь Хвесь. *Ном.*

Що там и грошей тіх (и груш тіх, и того паперу и д.) — кворобa! *Новг., Ном.*

Що там — жмінька іх була! *Пир.*— Було людей з жменю. *К.*

Як в зайця хвоста! *Ст. Зб.*

Як коза поскочила. *Кон.*

Як пилинка в морі.

Як лёду (узяв так трохи). *Пир.*

7710. Багацько, як у голомозого ([1]) чуприни. *Зб. Лаз.*— ... у лисого волосся. *Дуб., К.*

([1]) на лисому. *Пир.;* у голого. *Пр.*

Багато, як за гріш маку. *Євх.*

Багацько, як за шаг часнику. *Л.*

Як шилом борщу. *Проск.*

От и вся недовга! *Пир.*

За шаг казки.— Немного и сеєі за чех казки. *Ст. Зб.*

З Антонову слёзу.

ЛЕГКО, як з роси и води. *Кам., Бр.*

Як дурному з гори. *Пир.*— ... збігти. *Коз.*— Легко, як дурному з гори бігти. *Л.*— Як дурний з гори. *Зв.*

Як пъяному з гори котицьця (так легко). *Зал.*

7720. Як трава на гостру косу (впала). *Мар. В.*

Не хворівши ([1]), не болівши. *Рад., Бр.,*

([1]) Не горівши. *Б.*

Чім чорт не жартує! *Євх.*— ... не шутить. *Кон.*

Сёго як води! *Лів.*

Чого доброго, а — и д.

Як пить дасть. *Пир.*

З родом и плодом. *Кон.*

З ЛИХОЮ ГОДИНОЮ. *Л., Кон.*— ... та з нещасливою. *Рад., Л.*

Як плугом оре. *Сл.*

За малим-малим богом та переміг. *Черн. г.*

Як паршивого голити (так легко зробити). *Проск., Кан., К.*

7730. Чуприну нагрієш (далеко, важко). *Лів., Сл.*

Пальцем не перекивать (далеко, довго). *Лох., Пр., О., Євх.*— Не пальцем перекивать. *Л., О.*

Бо то не грушку — вкусити Марушку. *Ил.*

Третім ([1]) нападом (роблю и д.). *К., Бер., Л.*— Трёма нападами. *Л., Пир.*

([1]) Другим, четвертим и д. *Ном.*

В ряди-годи. *Пир., Л.*

Ні вічно, ні судно не скаже! *Кон.*

Поки Бог віку протягне. *Лів., Сл.*

ХУТКО, як оком измигнуть. *Пир.*

Ото летить, аж земля стугонить ([1]). *Нов.*— Так біжить, аже земля дрижить. *Бр.*— Аж земля гуде. *С.*

([1]) гуде. *Кон.*

Поспішаєцця з ([1]) козами на торг. *Пир.*

([1]) як з. *Гл.*

7740. И час не змигнецця. *Бр., Л.*

В один мет. *Пир.*

Хіба він за горами? *Ск.*

Не в човні, на березі (от-от! зараз). *Кон.*

По пошті на волах. *Нов.*

ДАЛЕКО, як оком сягнеш. *Л.*— .. заглянеш. *Прав. Ниж., Лів.*

Миля козацька (довга). *Бр.*

Як на воловий рик (міра далині). *Коз.*

Як штихом докинуть (близько так). *Пир.*

На кінці язика. *Л., Пир., О.*— ... де нові ворота и собака рабий. *Бр.*— ... собака рябий, погреб у яму впав. *К.*— У кінці язика можна допитацьця хоч куда. *Бр.*

7750. Не доходя минаючи. *Л., Ис.*

У ржі, на межі, на кривій березі. *Не.*

Судою-тудою поза вколицею. *Черн.*

Из Черепівки та на Нову греблю. *Сл.*

У-строці (комора на причілку хати — у-строці). *К.*

Де Рим, де Крим! *Кан., К., Краш.*— Де Крим, де Рим, а де попова груша! *Не.*— ... Рим, а де Балабанівка. *Олг.*

На трапку. *Л., Пир.*

«Де ніж?» — «На трапку!» Як хто не зна сёго трапка и запита: «На якому трапку?» — «Де трапиця!» *Ном.*

Побіг рябою (білою, холодною, гострою и д.) доріжкою. *Лів.*

Як питають, де (що-там), и скажуть, що воно рябе, холодне и д. «Чи не бачив вола?» — «Якого?» — «Рябого».— «Побіг и д.» *Ном.*

Від кінця до кінця. *Ил.*

Як Решетилівська толока (про що широке). *Зал.*

7760. ДУЖЕ — аж кричить (хоче, треба). *Зал.*

На всі заставки хватае. *Ск.*— Пустив (¹) на всі заставки. *Ст. Зб.*

Дуже скоро — їсть, робить, говорить и д.— (¹) Бере. *Гор.;* Оце попер. *Р.*

Оце вжарив! аж небові жарко. *Л., Пр.*

Як сніг сипле. *Кон., Л.*

НА ВСЕ Є ЧАС. *Л.*

Порою сіно косять. *Нос.*

Часом з квасом, порою з водою. *Об.*

Иноді (¹) густо та пусто, а иноді (²) рідко та мітко. *Вер., Л.*

(¹) и (²) Инколи. *К.*

Як коли — густо, а коли — й пусто. *З., Л., Пир.*— Разом густо, а разом пусто. *К., Пир.*

Час на часу (¹) не стоїть. *П., В.*

«Волися різкою дитину вдарь, а лайкою не лай, бо час и д.» *Бер.*— (¹) на часі. *Кан.;* на час. *Зв.*

7770. Кусае комарь до пори. *Проск.*

До пори (¹) збан (²) воду носить. *Дуб., Рад, [Бр., Ст. Зб.]*.— Поти (³) збан воду носить, покуль ухо не вворветь (⁴). *Ст. Зб., [Проск.]*.— ... доки ухо не ввірвецця; а як ухо ввірвецця, то й збан розібъецця. *Бр.*— Пішов глечик за

водою, та й головку там положив. *Полт.*— Не доки глечикові по воду ходити! *Л., [К.].*

(¹) До часу. *Бр., Ст. Зб.* (²) жбан. *Кан.* (³). Доти. *Бр.* (⁴) До пори глек воду носить — покіль ухо одорвеццян. *Б.*

Під год, так и хліб родить (як до году). *Л., Кон.*

Дороге яєчко к Великодню. *Ст. Зб.*

Не в час даєш хліба густа (луста?), коли зубів в губі пусто. *Ил.*

Дорогий шаг до сповіддя, а після сповіддя не вельми. *Черн.*

Дорога ложка до обіда. *Пир.*— ... а пообідавши, то й під лавку. *З.*— ... а післяобід хоч и за вікно (¹). *Л., [У., Рад.].*

(¹) а післяобід до вечері хоч и під лавку. *Гл.;* хоч кинь. *Кр.;* а післяобід під стіл.

Не тепер по гриби ходити: въосени, як будуть родити. *Ном., [Ст. Зб.].*

Не тоді хортів (¹) годувать, як на влови (²) іхать (³). *Л., Кон.*— Іхати на полювання, тóді хорти годувати. *Проск.*

(¹) пси. *Кан., К., Ст. Зб.;* собак. *Бр.. Зв., Л., Новг., Павлг.* (²) на улов. *Пир.;* на ловлю. *Зв.;* на полювання. *Бр.* (³) йти. *Бр., Зв., Пир., Новг., Ст. Зб.*

Не тогді коня сідлати, як треба сідати. *Проск., [Ил.].*

7780. Не тогді коневі вівса, коли він дивиццян до пса. *Ил., [Проск.].*

Не тогді меча шукати, коли ся треба потикати. *Ил.*

А що вже ДАВНО ДІЄЦЦЯ (чи рано ще)? *Л., Пир., Коз.*

Не світ, не тьма (рано). *Пр.*

Ще й на світ не благословилось. *Ном.*

Ні світ, ні зоря. *Кр.*

Ще чорти навкулачки не бились. *Хор., Л., З., Пир., Кон.*

Білий уже день. *Кулж.*

Що в Бога день. *Ск.*

Ніч ніцьку. *Л., О., Кон.*

7790. Зіма зімська. *Кон., Коз.*

День денський. *Лів.*

Цілісінький Божий день.

Уже тому третій день, як я пряла мичку вдень. *Бвр., Л.*

Каже, як не пряде довго. *Л.* Каже, як прийде з кужелем одна до однеі на оденки. *Бер.*

Під пъян вечор. *Ст. Зб.*

Було у головці. *Кв.*

Тоді колодки тягали (на масниці в понеділок. Хто не оженився, тому въяжуть жінки колодку, а він одкуповуєцця). *Кон., Гр.*

В свинний голос. *Л.*— Зробиш, та в свинячий голос. *В.*

Як світ, побідавши (поідете и д.). *Нос.*

Про мъяшкурного, або, жартуючи, кажуть гостям, як вони з світом думають іхать.

И на сей день (пішов, пропав). *Ск.*

7800. Поки суд та діло (1). *Лів.*

(1) та право. *Л., Н., О.*

Ще и кіт не женився. *Євх.*— Ище и кіт не валявся. *Нов.*

Ще й заводу нема, ще й не починали.

И НОВИНКА то така — бодай не чуть! *К., Л.*

Не всякому слуху віръ. *Коз.*

Еще ся не уродить, а вже по світі ходить. *Ил.*

Люде — собаки. *Бр., Проск., Кан., К., Пир., Кр.*— ... вони скажуть, що й на вербі груші ростуть. *Ос. 20 (XIV, 113).*— ... собаки — чого не набрешуть! *Рад., Л.*

Люде зложуть и смоляну кобилу. *Нос.*

Дзвін десь виливаєцця. *Л., Кон.*— Десь дзвін великий лили і пустили таку поголоску. *Хат. (191).*

Див. *Ос. 21 (XIII, 37).*

Нема й не буде,— тільки загадують люде. *Новг.*

«А, добрі горобці в молоці!» — «Чи ти ж ів?» — «Ба, ні! козав басистий, що бачив цимбалистий, через дірочку як Жиди іли!» (про тих, що кожну новинку хвалять). *Кон., К.*

7810. Що говорять, то й виговорять. *Бр., Л., [Рад.]*— Що бають, то вибають. *Збр. Шей.*

ДИВУЄЦЦЯ, як сич на сову. *Гат.*

Аж об поли вдарився. *Зал.*

Ззираюцця, як на тура. *Г., П.*

Хто дивує, нехай и собі так правує. *Кл.*— Хто дивить, нехай собі так чинить. *Ст. Зб.*

Недивним річам не дивуйся.

Не тільки пива, кільки дива. *Рад., Пр., Гад.*— ... пиво, скілько диво. *Бр.*

Диво мотовило́! *Пир.*— ... що по полю ходило! *Ном.*

Диво — на березині бруньки. *Кр.*

Диво не решето: багацько дірок, та нікуди вилізти. *Ёвх., [Л.].*

7820. Диво, як сито, а чудо, як решето. *Ил.*

Диво не диво, що кобила (1) здохла (2); але хто дав псам знати (3). *Бр.*

(1) кінь. *Г.* (2) на полі. *Проск.* (3) що ззіли ії.

Добре баба говорила, що не буде без дива.

Наварила дива!

Диво йме, та й годі! *Гат.*

Що не пиво, то диво.

Оце мені не́ з диво (дивуєцця)! *Пир.*

Чудний, як (1) бублик. *Л.*— ... кругом объіси, а в середині нема нічого. *Ном.*— ... круг объїж, а середину кинь. *К., [Ч.].*— Чудній бублика. *Коз.*— Таке чудне, що чудній бублика. *Черн.*— Як не чудний, а все чудніш бублика не буде. *Кр.*

(1) Смішний, як втроє. *С.*

Чудеса в решеті. *Об.*

Чудасія на Водохрещі. *Гр.*

7830. Чудеса на колеса: самі котяцця! *Кон.*

Ого! чудеса! вербовиі колеса! *Черн.*

Чудо не раки! де вони зімують? *Кан., К.*

Чудо, а не наші! и в дощ молотять. *Ар.*

Що за хрінова мати! *Ном.*

Що за катова мати! *Пир.*

Моя годино (жаль, диво и д.)! *Лів.*— ... годинонько!

Ой мамко любко! *Бр.*— Моя мамочко! *Пир.*— Ох, моя матінко! *Пир.*— Моя ж таки та й матіночко! *Л.*— Ох, моя мати рідна! *Л.*

Дувуєцця, жахаєцця, жалкує.

Боже (Господи, Господи Боже) твоя воля (як багато и д.)! *Об.*

На ёго прасунки. *Кон.*

7840. На лихоі години! *Кон.*

Щось непевне! *Пир., Л.*

Мов заморочено. *Кон.*

Морока ёго зна! *Лів.*

Оце, убий тебе куцюба! *Бр., Зв.*

От и знай! *Пир.*— ... мовляв, ти з ним! що хоч, те й роби. *Кон.*

Ото ж річ! *Гат.*

От тобі раки!

А ні посла, а ні хісна. *Ил.*— Нема ні хістна, ні посла. *Проск.*— Ні осла, ні посла. *К., Кан.*

От и встереглись! *Пир., Н.*

7850. От тобі, Гандзю, книш! *Кон., К.*— ... Гапко, книш. *Не.*

От тобі й рарати, чорте (1) чубатий! *К.*

Рорати — катилицька одправа; сказано на панію, що заклякла, поки доіхала. (1) Маєш рурати, дідьку. *Ил.*

От тобі, бабо, й Юрія! *Не.*

От тобі, чорте, шпак (чого забуде)! *Прав.*

От тобі кукли и теремки! *Ст. Зб.*

От тобі й на! *Лів., Сл., Гат.*— ... був та нема. *Лів.*

Оттак, сіють мак — нехай буде й так! *Сос.*

Оттака ловись! *Л., Пр., Р., Кр.*— ... хоч дрібна, але свіжа. *К.*— ... ловись, яка влізла. *Евх.*

Оттака халепа! *Пр., Х.*

Оттак наробив халепи. *Сос.*

7860. Оттепер ні до торгу, ні до жінки! *Кр.*

То ласий був чоловік, розвъязав горщок з сметаною, везучи ii: воли смикнули, сметана й розлилась.

Біс та й не батько — що більш знає! *Ст. Зб.*

Така то вже оказія! *Я.*

Шургіч у піч! *Кулж.*

Ище, мовляв, не вспіли того дива одгулять (весілля), уже й ... (побилися). *Кон.*

Туди бий, а туди потече (кров). *Ил.*

Смуток ii зна! *Кон.*

Батькові ёго хвороба — як воно й буде.

Бог то святий знає, що з того буде. *Проск., Л.*

Бог ёго знає! *Об.*— А Бог ёго зна! *Пир., Л., О.*— Госпідь ёго знає! *Кон., Л.*— А я знаю? *Бр.*

7870. Кати (1) ёго батька зна! *Л., Кон.*

(1) Чорти. *Л., Пир., Кон.;* Чорт. *id., З., Хор.;* Дідько. *Н.;* Дідько святий. *Ил.*

Урагова (1) ёго мати зна! *Л., Х.*

(1) Вража. *Л., О.*

Не чуть и на миру. *К.*

Не видано й на миру не казано (такого страшного, абощо). *Кр.*

Не думав и в головах не покладав. *Кон.*

И вво сні не снилося. *Ст. Зб.*

У казці тільки казати, та в чуда писати.

Ні здумати, ні згадати, ні в приказці сказати. *Пр. в Ст. Зб.*

Як бачиш, так и пиши. *Л., Ст., Зб., Кулж.*

Сказав ёму *кеп єсь,* а він и зуби стяв. *Рад.*

7880. Наперед би смерті на себе сподівався! *Ст. Зб., Л.*

З доброго дива сталося. *Пир.*

Треба сесе (сеє) в комині записати! *Г., П.*— Оце ви сказали те, що хоч у комині записать. *Гр.*

Хоч сядь, та й руки склади. *Ск.*

И сміх, и біда, и людям сором казать. *Ст. Зб.*— И стид говорить, и гріх потаіть. *Гл.*

И в своі хаті не вільно. *Не.*

Наробили предки, що — померли од редьки. *Кон.*

Що вже вони ради дадуть! *Кон.*— Не дам собі ради. *Бр.*— Немає ради з тім.

Як же воно буде? жінка там, а я тут! *Д. Вил.*

7889. Оставайся лавка з товаром. *Зал.*

7891. Шик-пік, аж не гра! *Гл.*

Ник, аж там бик. *Б.*

Тиць, аж и ([1]) Гриць. *Бр., У., Пир.*

Тиць-тиць, де був Гриць. *Ил.*

([1]) попів. *Проск.*

Певно, всі собаки в рові повиздихали. *Ном.*

Певно, собака в рові утонув!

Мабуть у лісі щось велике здохло! *О., Ёвх.*— ... у лісі вовк здох, або ведмідь. *К.*— Десь великий вовк у лісі здох. *Черн.*

Діждав ([1]) гречаноі паски. *Ст. Зб., [Бр., Бер., А. Вил.].*

([1]) Дочекався Грицько. *Ил.*

Се ёму не пéрвинка (*або:* не первинá). *Л., Пир.*

Не першинка, ні з чим до млинка. *Бр.*

Не первинá, ні з чим до млина, з порожнім мешком. *Рад.*

7900. Пішли наші їсти каші. *Гол.*

Пішли наші в толоку! *Проск.*

Прийшов хтось, та взяв щось, бігти за ним, а чорт ёго зна за ким! *Гр.*

7903. «Сидоре, Сидоре, до дарй!», а Сидору й не дали. *Б.*— Поперли, як Сидора до дарй. *Ст. Зб.*

7905. Що я буду робити! не хоче Хівря любити: треба ій губу набити (*або:* Що буду робити, що не хоче мене Хівря любити!). *Чигр.*

Оце кучма! мати Каленика привела, та не знаем, як звати. *Прав.*— ... як зовуть. *Рад.*

Се біда! мама Гриця. *Ил.*

Ждали Петра, як Бога, а він у пъятницю! *Ев.*

Ні (¹) читати, ні писати, а хотять за (²) короля обібрати. *Ст. Зб., Руд.*

(¹) Не вміє ні. *Збр. Лаз.*; Не вмію. *Бал., Евх.* (²) мене. *id.*; ёго. *Збр. Лаз.*

Чи чорт видав, щоб ведмідь щебетав. *Лох.*— ... одже щебече! *Ном.*

7910. И світ настав, та ще рак не свистав. *Г., П., З.*— Тепер такий світ настав, що й піп засвистав. *Черн.*

И світ стоіть, та ще сёго не було! *Бр., Лох., Пр.*— ... сёго не чули, не бачили. *Пир.*

Бач, невбачай та й попав. *Збр. Лаз.*

Не було в куми запаски, аж гледи — кума в плахті похожає. *Ос. 17 (VIII, 8).*

Уже воно щось є: коли не вовк, то бурая (¹) сука. *Прав. Ниж.*

(¹) сірая. *Лів.*

Обійшовсь, як Сахно в церкві. *Пир., Л., Ст. Зб.*

Той Сахно обійшовся ніби тим, що чогось задумався в церкві, чи здивовався, та й свиснув. Чув на Лубенщині. *Ном.*

Власне гайно — шановавши слухи ваші — ні смердить, ні пахне. *Ил.*

Одна мати рожає, та НЕ ОДИН обичай дає. *Ст. Зб.*

Єдні дідьки бояцця хреста, а другі батога. *Ил.*

Що дід, а що Жид, а що й Запорожський козак. *Макс.*

7920. Що дар, то дар, а що купля, то купля. *Ст. Зб.*

Ті каптани, та не ті кармани. *З., Збр. Лаз.*— Той каптан, та не той карман. *Черн.*

Що у воді, то риба, а в піръях та в шерсті, то мъясо. *Ил.*
Що (1) сіре, то й вовк. *Проск., Бер., Рад., Лів.*

(1) Що не. *Павлг.*

И жаба риба, бо в воді сидить. *Ил.*
Болото болотом, а чорт чортом. *Б.*
Не того кіста книш. *Л.*
Похожий, як сова на яструба. *Кан., К.*
Далеко, як небо від землі. *Г., П., В.*
Прирівняв кішку до собаки. *Ёвх.*
7930. Прирівняв свиню до коня, та шерсть не така. *Евх.*
Походила (1) свиня на коня! *Л., Пир.*— ... тіки (2) шерсть не така! *Л., [К., Рад., Кон.].*— Е, прирóвнялась (3) свиня до коня! *Бр., Л.*— Куди рівняцьця свині до коня, коли шерсть не така! *С.*— Пришла свиня до коня та й каже: «ось бо й я румак!»; а кінь одказав: «и ніженьки коротенькі, и ушеньки клапоньки, и сама як свиня». *Сн. (з В.).*

(1) Походить, похожа. (2) оно. *Бер.* (3). Пришла, пришлась. *Бер., Рад., К., Кон.;* Не доросла. *Ил.*

Прирівняли послід (1) до оладка! *Бер., Пир.*

(1) г...о. *Л.*

Та рожа, та не та кожа. *Черн. г.*
Не все те пóвіть, що по ріцці пливе! *Зв.*
«Павле, кобила плавле!» — «Брешеш, Антоне, то ж вона тоне». *Кр.*
Замішався, як полоник межи ложками. *Проск.*— Мішаєцця, як жіночий ополоник. *Павлг.*
Бери вище! *Проск.*

Про *бери вище* див. *Збр. Шей.*, або *Лист. (II, 182).*

Кожний Ивась ма свій лас. *Гат.*
Кожда голова свій розум має. *Ил.*
7940. Що голова, то розум. *Об., Ст. Зб.*
Що кум, то й ум. *К.*
Що хатка, то инча гадка. *Ил.*
Що село, то й піп. *Дуб.*
Що сторона, то новина. *Збр. Лаз.*
Кождий край має свій обичай. *Ил.*
Що вік, то инший світ.
Що вісь, то иншая піснь. *Кл.*— ... що край, то инший обичай. *Збр. Лаз. (з Г.).*
Що чоловік, то й обичай. *К., Ст. Зб.*

Що город, то норов (1). *Лів.*— ... що голова, то й розум (2). *Ном., Кон.*

(1) народ. *Кон.* (2) що чоловік, то й обичай. *К.*

7950. Що город — то й гонор. *Рад.*

ОБОЄ РЯБОЕ (1). *Об.*

(1) ребое. *Ст. Зб.;* рабове. *Кр.*

Одним миром мазані. *Л., Пир., Павлг., [Ст. Зб.].*

Ворон ворону (1) ока (2) не виклюе (3). *Кан., К., Рад., Л.*

(1) Ворона вороні. *Пир., Кон.;* Сокол соколу. *Кр.;* Крук крукові. *Бр., Проск.;* Чорт чортові. *Евх.* (2) очей. *Коз., Ш., Ос. 1 (312).* (3) не клює. *Ст. Зб.;* не видовбає. *Ш.,* не виколе. *Проск., Кон., Евх.*

Собака собаки не рве. *Зал.*— ... собаці хвоста не одкусить. *Кор.*

Чорт бісу потягає (1). *К.*

(1) За чортом потягне. *Лип.*

Біс у чорта (1) сповідався — той кивнув, а той (2) догадався. *Рад.*

(1) Чорт перед чортом. (2) один моргнув, другий.

Хапко съ хапком знаєся. *Проск.*

Злодій злодія зараз пізнає. *Ил.*

Чорт біса (1) пізнав та й на бал (2) позвав. *К., Кан.*

(1) чорта. *Проск., Не.;* (2) пиво. *Проск.;* та и в пиво. *Не.*

7960. Чорт біса изпід купи бачить. *Черн., Новг.*

Пізнав свій свого. *Не., [Ил.].*

Свій свояка вгадає здалека. *Проск.*

Рибак рибака пізнає здалека.— ... рибака бачить здалека: хоч воно й не риба, а хвіст видно. *Б.*

Лисий лисого здалека бачить. *Проск.*

Кулик кулика бачить здалека. *Пр.*

Грач грача здалека бачить. *Кон.*

Чумак чумака бачить здалека. *Ш.*

Одна мати родила, одну й смерть давала. *Рад.*

Як Хомка, так ёго и жонка. *Ст. Зб., [Коз.].*— Який дідько з Хімка, така ёго жінка. *Ил.*

7970. Який чорт з Шишка, така ёго й жінка. *Нов.*
Який дідько печений, такий и варений. *Ил.*
Який іхав (¹), таку (²) стрів (³). *Лів.*

(¹) ишов. *Коз., Кр.* (²) такий. *Збр. Лаз.* (³) здибав. *П., Прав. Ниж., Збр. Лаз.;* віз. *Бр., Полт.;* зачепив. *Сос.*

Який іхав — такий поганяв. *Рад., Пр.*
Як там не мед, так там не масло. *Збр. Лаз.*
Зійшовся Яким з таким. *Ил.*
Зібралося два Юръі, та й обидва дурні. *Бер., [Рад.].*
З того сукна и ґудзики. *Л.*
Єдного плота коли. *Г., П., Прав. Ниж.*
Одного тіста книш! *Павлг., Ал.*
7980. Той же Савка, та на других санках. *Кр.*
Так же з одного яйця вилізли — и та, и ся. *Хор.*
Родом кури чубаті (всі одного кодла — и про людей). *П., Прав. Ниж., Рад., Нос.*
Пес псу брат. *Ил.*
Один другого не переважить, хоч на одній гілляці повісь. *К.*
И ти не дуже-то хваткий, и я не швидка. *Пир.*
То дóбра, а то ще й лучча. *Бр.*
Добрий та на доброго наскочив: один другому не видасть. *Л.*
Не бачить сова, якая сама. *Нос.*
Мовчи сяка, бо й ти така. *Бр., Чигр.*
7990. Такий я добрий голий, як ти без сорочки. *Не.*
Єден за вісімнадцять, а другий без двох двадцять. *Ил.*
Такий квас, як и в нас. *Проск.*
Така кваша, як би й наша. *Р.*
Що дід, що баба, то єдна рада. *Бер., [Рад.].*
Сокира острá, мотика ій сестра. *Ил.*
Та ж уздечка, що на коня, що на кобилу. *Збр. Лаз.*
Кожне стадо не без паршивої вівці, кожне село не без скурвого сина. *Руд.*
Насміявсь кулик болоту, та й сам туди ж у (*або:* у тую ж) воду. *Коз.*
Насміялась (¹) верша з болота (²). *Бр., Гайс.* — ... коли оглядицця (³), аж и сама в болоті (⁴). *Пир., Гл.* — Верша въ болоті гомоніла, а й сама там сиділа. *Коз.*

(¹) Сміялася. *Лох., Л., Р.;* Насмівалась. *Ил.;* Сміеся. *Проск.,* Глумилась. *Гат.;* Не покривицця. *Руд.* (²) болотові. *Р.;* болоту. *Рад., Пир., Коз., Гл.* (³) оглядицця. *Павлв.;* оглянулась. *Лох., Коз.;* аж гульк. *Гат.;* а подивицця. *Білг.* (⁴) на купі. *Коз.;* та й сама в болото впала. *Кр.;* бо й сама в болоті. *Руд.*

8000. Сміецця верша з сака, бо й сама така. *Бр.*
Сміецця горщок над котлом, а обидва чорні. *Проск.*
Насміявся шолудивий голомозому. *Нос.*
Насміявсь голенький стриженому.
Сліпий невидющого водив, та обидва в яму повпадали. *Ил.*
Сліпий хломому (хромому?) доганяє.
Горнець котлові доганяє, а обоє смільні.
Не смійсь, барило, само кухвою станеш. *Лох.*
По синку шапка (Прйписка: «по собі ногу простирать»). *Ст. Зб.*
По Савці свитка. *Н.*— ... по пану шапка. *Кр.*
8010. Хто з ступою, а я з товкачем. *Кон.*
Який кінь, така и кульбака. *Ил.*
Яка пуга, така й слуга.
Против ставу гребля. *Черн.*
Луччі пошли до луччих, а ми до твоеі милости. *Лів.*
Яке співання, таке и читання. *Проск.*
Один біс по тітку іздив. *Ст. Зб.*— ... біс, що по бабі іздив. *Ном.*
Скільки не літай, а все прийдецця на землю падать. *Євх.*
Одна дяка, що за рибу, що за рака. *К.*
Що раз батька в лоб, що два. *Кан., К., Лів.*— Хоч раз батька въ лоб (1), хоч два (2), то все єдно (3). *Прав.*

(1) по уху. *Кр.* (2) десять. *Пол., Сівер.* (3) ровно. *Кр.*

8020. Хоч так, хоч замінявши. *Л., Пир., Б., Кон.*— ... запитавши. *Кан., Кон.*
Все один чорт, що собака, що хорт. *Євх.*
Чи в камінь головою, чи каменем в голову. *Г., П.*
Чи совою в пень, чи совою в дуба, а все сові буба (1). *Нос.*— Хоч пень об сову (2), хоч сову об пень, а все сові лихо. *Пир.*

(1) сова буде. *Зв., А. Вил.* (2) пнем по сові. *Новг.*

Все однако — що Яким, що Яков. *З., О.*
Однаково ніяково, однаково дякувати. *Ст. Зб.*
Ні втять, ні взять.
Або так, або сяк. *Ил.*
Идем-пер-идем (idem per idem) Кузьма з Демидом. *Н.*
З одної діжи и хліб, и пероги. *Бр.*— З того хліб, з того и пироги. *Рад.*
8030. По парі, по парі,— а ззаду два. *Ил.*
Коли не викинув (1), то випхав. *К.*

(1) Як не витрутив. *Бр.*

Куди вороні літати, то що иное клювати. *Ст. Зб.*— Куди вороні не літать, то все клювать. *К.*

Де сороці не літать, то все одно. *Євх.*

Як з Прокопом, так и без Прокопа. *Кан., К.*

Не києм, то палицею. *Бр., Проск., Рад., Павлв.*— Не києм — ломакою. *Гат.*

Хоч круть-верть, хоч верть-круть. *Кр.*

Однаково не причащатися.

Ті ж штани, та назад узлом. *К.*

Ті ж гості, та в ту хату. *З., Пр., Кр.*

— Самії тії гості та й до хати йдуть. *Бер.*— Той же гость та в тую хату. *Ст. Зб.*— ... бо внадився. *Пр. в Ст. Зб.*

8040. Не здох кінь, тільки Бог убив. *Не.*

Не вмер — болячка вдавила. *Об.*— ... лихо вдавило. *Гат.*— ... та галушка вдавила. *Бр.*

Не вмер бачка (1), вдавила болячка. *Х. Зб.*

(1) дячки. *Кон.*

Не вмер Данило — болячка вдавила. *Лів.*

Не вмер Гаврило — галушка вдавила. *Гор.*

Хоч правду говори, хоч бреши — все вибъю. *Бр.*

Дій швидко — так бридко, дій тихо — и так лихо. *Ил.*

Иди швидко, и так бридко — иди тихо, и так лихо.

Швидко иди — ти доженеш лихо, иди тихо — тебе дожене лихо. *Пир.*

Иди худко — біду доженеш; иди помалу — біда дожене, а все від біди не втечеш. *Яц., [Руд.].*— Иди швидко, то біду наженеш, а иди поволі, то біда тебе нажене. *Бр., [У., Кан., К.].* — ... иди помалу, біда на тебе насяде. *Проск.*

8050. Не довернесся — бъють, перевернесся — бъють. *Пол., Лів.*

И сюди (1) гаряче (2), и туди (3) боляче (4). *Ск.*

(1) и (3) там. *Рост.* (2) гарече. *Ст. Зб.* (4) болече.

И добре роби біда, и зле роби біда. *Проск.*

Скоре само набіжить на біду, а на тихого найдецця. *Б.*

На весіллю всі свати, на хрестинах всі куми. *Ил.*

Вночі всі коти бурії, а всі корови сірії.

Що червоне, то красне; що солодке, то добре.

На одній сіножаті и віл пасецця, и бузько жаби ловить.

Човен човном, а байдак байдаком по єдной воді правлять. *Пр. в Ст. Зб.*

З одного дерева и хрест, и лопата. *Ск., Руд.*— ... хрестові ся кланяють, а лопатою нечисть відкидають. *Проск.*

8060. Прійшовсь таки сей до того! *Пир.*

Як одно обличчя.

Так як з ока випав (вилитий — батько, мати и д.). *Бр., Кон.*

Вилились як з воску, в матір. *Кул.*

Вовче горло, а попівське око. *У.*

Попівські очі, а панська кешеня. *Кан., К.*

Чорт знайшов вершу, и, не знаючи, що воно таке, почав воду набірать... набере, то воно й виллєцця. «Це», каже, «хоч попівські очі, хоч панська кешеня, бо тих нічим не наситиш, з панськоі кешені ні чим не наповниш».

Попівське вибираня, а жидівське *зараз,* то все єдно. *Проск.*

Панський *сейчас,* як жидівський *зараз. О.*— Жидівський *зараз,* а панський *почекай. Рад.— Сейчас,* як жидівський *зараз. Новг.*

Миша у стозі, а піп у селі ніколи не загинуть. *К., Полт.*

Добре в світі жити попові, лікарові та котові. *К.*

8070. Коли б то можна бути через зіму котом, через літо пастухом, а на Великдень попом. *Ж.*

Попові (1) та котові нема й лучче. *Бр., Прав. Ниж., Пол., Лів.— ...* а котові — то лежаний хліб. *Бер.*

(1) Панові. *Тар.*

Дурню шапки не здимають, а чорту ріг не збивають. *Коз.*

Бог любить праведника, а чорт (1) ябедника. *Проск., Рад., Пр.*— Бог любить праведних, а чорт грішних; Бог праведників, а чорт ябедників. *Не.*

(1) біс. *Л.;* пан. *Ст. Зб.;* суддя. *К., Кр.*

Дере коза лозу, а вовк козу, а вовка мужик, а мужика пан, а пана юриста, а юристу чортів триста. *Прав.— ...* а мужика Жид, а Жида пан, а пана юриста, а юристу чорт. *Євх.*— Пан дере з Жида, з пана юриста, а з юристи — по триста.— Дере коза лозу, а вовк козу. *Кан., К.*

Без Бога світ не стоіть, без пари царя не правицця (з книги). *М. Білз.*

8076. Цар далеко, а Бог високо. *Ш.*— Бог високо, а царь далеко. *Проск.*

8078. Що пъяний ззість, а малий зносить, то пропало (не памъятає). *Нос.*

Пъяні а діти и нéхотя правду скажуть. *Не.*

8080. Сонний, як пъяний, а пъяний, як дурний. *Ст. Зб.*

Хорого пуст язик, пъяного молитва.

Баба сужена, а кума люблена. *Бр.*

Козака мати родила, а мужика жінка, а черця панімматка. *Ст. Зб.*

И баба з хлопцем и біс — в єдном цеху ходить. *Кл.*

Старому та хорому годи завше, як малому. *Гат.*

Питалися дідька, чим би хотів бути,— «окономською кобилою, мелника куркою, або панською мамкою». *Ил.*

В гостях добре їсти и пити, а вдома спати. *Проск.*

Орел, віл и невіста одним духом жиють: нічого доброго не чинять, коли їх не бьють. *Ил.*

Сміх конський, сон жоноцький. *Ст. Зб.*

8090. Свинка та жінка єдин мають нрав.

Жінки та коня нікому не давай. *Л.*— Коня у позику (1) не давай (2), жінки у приданки (3) не пускай. *Ёвх., З., Збр. Лаз.*

(1) на чужі руки. *Рад.* (2) не позичай. *Зв., К.* (3) в придане *id.;* у весілля. *Рад.*

Жінці правди не кажи, чужоі дитини не бери, з панами не братайся. *Бал.*

Брат любить сестру багату, а чоловік жінку здорову. *П., Лів.*— ... хорошу. *Кан., К.*

Не віръ ніколи жінці, коняці й собаці. *Ёвх.*— Кобилі и жінці не вір. *Бер.* Жінці не вір у домі, а кобилі в дорозі (1). *Гайс., Кан., К., Рад., Мг.*— ... бо кобила хоць каже — не перекину, а таки перекине. *Бр.*

(1) Не ймай коню віри в полю, а жоні в двору. *Ст. Зб.;* Не вір коню в полі, а жінці у дворі. *Кл.*

Люльки а жінки ніколи не позичай. *Ил.*

Що бішена кішка, що понеділкова жінка (1), що чоловік з Боришполя — все одно. *Ос. 10 (XIX, 129).*

Баришполь — містечко. *Пер. п.*— (1) Що пъяна жінка, що скажена кішка. *Пер.*

Не статечная приязнь вовку з бараном, так християнові з бусурманом. *Літоп. Самовидця.*

Що чорт, що Жид (1), то рідниі брати. *Рад.*— Жид, Лях и собака — все віра однака. *Бер., Пр.*— Католик и Жид, то все єдно. *Проск.*— Що Жид, то пес.

(1) що Жид, що Лях. *Пр.*

Ксёндз, Жид та собака — усе віра однака. *Кост.*

Кажуть, один гайдамака, за Хмельницького, повісив над вівтарем ксёндза, Жида и собаку и отакий напис зробив.

8100. Невіра и собака, то єдна присмака. *Проск.*

Вовк хований (з рук вигодований), приятель перепрошений, син прибраний, а Жид хрещений, то все не певні. *Ил.*

З ворога примиренного, з Жида хрищеного, з вовка годованого добра не буде! *В. Білз.*

Два Жиди и дві невісті зроблять ярмарок на місті. *Ил.*— Три баби а два Жиди зроблять ярмарок. *Кам.*

З кози худоби, а з Ляха слуги ніколи не буде. *У.*

Злодій на костилях, як Лях в кайданах. *Не.*

Не змерзне мужик в груди, Жид у пъяти, а Лях у вуха. *Бр.*

Не дай, Боже, бугаями орати, а Ляхами збірати! *Кан., К.*

Польскій міст, Лютерській піст, Турецьке набоженство — то все блазенство. *Сн.*

З дитиною на відпуст, а з лихою долею на весілля. *Ил.*

8110. Козяний (1) кожух, вербові (2) дрова,— смерть ґотова (3). *В.*— Вербові дрова а козиний (4) кожух, то й випре дух (5)! *К.*

(1) Козячий. *П., Бр.;* Козиний. *Рад.* (2) осикові. *П.* (3) и (5) готова біда. *Бр., Проск.* (4) козячий. *Проск.*

На огонь дров не набересся, а на піт сорочок. *Лох., Кон.*

Бабина дівка, а економів кінь — усе гладоньки. *Ил.*

Коня не бий, слуги не проклинай, жінки не дражни,— коли хоч, щоб статковали. *Ил.*

Купуй сукню (1) шиту и хату криту. *Ёвх., [Ст. Зб., Проск., К., Кон.]* — ... та и не турбуйся. *Бр.*

(1) свиту. *Рад., Гр.*

За сиження — нема іження, за спання — нема коня, за хляки — нема дяки. *П.*

Що сомина, що свинина. *Пр.*

Бджола мед носить не для себе, вівця шерсть носить не для себе, старий жениццця не для себе. *Пир.*

Вівця — як бджола. *Прав. Ниж., Пол., Лів.*

Коняка, собака — то шкура еднака. *Бр.*

8120. Пес сліпий, а дяк старий, то все єдно: як забачить бадилину, та й бреше. *Проск.*

Сохраняй нас, Боже, од пана Кастяна, од вербових дров, телячого кожуха, заячоі шапки и свинячих постолів. *К.*

У пана Кастяна був хлопець, що ёго и добре убірали, але ж бив ёго пан дуже: жили в степових місцях, де дров, опріч вербових, инших нема,— то топить-топить, холодно... пан и бъє. От терпів так бідака, терпів, а далі взяв та й утік на Басарабію. Живе вже він там довгенько, діток має; и як оце молить іх, то й додасть на кінці: «Вибав нас, Боже, од пана Кастяна и д.» Колись лучилось и панові Кастянові бути в Басарабіі и

як раз ночувать у того чоловіка; коли слуха таку молитов... «Звідкіля ти, як, що». Той и росказав. «Ге», каже гість, «та я той, самий!» — «Ну, коли так», одказує, «нехай тобі Бог не памъятає! Будьте моім любим гостем, та не робіть так!» Одначе все таки и потім навчав дітей так молицьця.— Оченаш сей не всюди однаковий — як до місця. По Киівщині додають ще в кінці: ... «Перогівського празника и Краснянськоі греблі». (Перогів и Красне — містечка на Поділлю).

ЖИТЬ — не вола кормить. *Ос. 7 (XVI, 14), Зал.*

Вік не вилами перепхати. *Проск.*

Вік извікувать (1) — не пальцем перекивать. (2). *Лох., Пр.*

(1) зжить. *Б.;* прожити. *Руд.;* ижжити. Бер. (2) перекивати. *Руд.;* пальцем не перекивати. *Бер.*

Вік прожить (1) — не поле перейти. *К.*— не море переплисти. *Вал.*

(1) пережить. *Пир.*

Як ведецця, так и живецця. *Евх.*

Що на світі прожилось, так як во сні издалось. *К.*

ЗДОРОВЪЯ всёму голóва. *Рад., Б.*

Не просімо хліба у Бога, а просімо здоровъя. *Сос., [Бр.].*

8130. Як у чоловіка нема здоровъя (1), то він и клоччя не варт хунта: тогді ёго в гармату, та й стреляй за хату. *Бр.*

(1) ġезунда. *Не.*

Ёго и (1) довбнею не вбъеш (2). *Об.*

(1) ще й. *Л., Кр.* (2) добъєш. *К.*

Слабий, як у четверо (1) мотуз (2). *Евх., [Проск.].*

(1) у восьмеро. *Лит., С., [Бр.].* (2) мотузок. *Лит.*

Мій хворий мужичок, то як бурачок; а я здорова, та як морква. *Нос.*

Такий хворий, що волосся попухне. *Ěвх.*

В Петрівку на лёду розчахнувся (як хто вдає хоробу). *Кан., К.*

Хворий лежить та без памъяті хліб їсть. *Ěвх.*

([1]) На гарячку лежить, а. *Пер.*

Третій день як лежить, а девъятий хліб не влежить.

Голова болить, а хліб як на огні тріщить. *Бр.*— Живіт болить, а хліб горить. *Б.*

Двох недужих сіли, та й хліб ззіли. *Ил.*

8140. Живіт болить, мабуть ([1]) на піч кортить. *У., Бер., Гр.*— «Живіт боліти!» — «На піч кортіти!» *Д.*

([1]) Як хто каже — живіт болить, то того. *Рад.*

Живіт болить — живота хоче. *Ном.*

Забула, що недужа, та в солому спати пішла. *Коз.*

([1]) та й пішла швидко. *Гр.*

Нездужає, що ведмедя б за ухо вдержав. *Чор. Рад.* (*238*).

Такий слабий, що тільки під хвіст перцю, та й на тік. *Гат.*

Ой, жінко, не здужаю!... Як би ти мені зварила вареників.. Та не вари сорок, бо не ззім... а звари тридцять девъять, та великих... може б я ззів, та чи не одужав. *К., Кан.*

Як я молодою бувала, по 40 вареників їдала; а тепер хамелю, хамелю, насилу 50 вмелю. *Кр.*— ... а тепер силу-усилу иззіси 50. *Кон.*

Здоровий хороби сподівайся, а хорий — смерти. *Ст. Зб.*

Глянь на вид, та й питай здоровъя. *Бр., [Гр., Ст. Зб.]*— ... вид, здоровля не питай. *Бр.*

ХВОРОБА нікого не красить. *Нос.*

8150. Хвороба коли не вморить, то скривить.

Хоре, коли не вмре, то роспестицця. *Ил.*

Хорому чоловікові все не мило. *Л., Н., Ст. Зб.*

В немочі всёго захочецця. *Ст. Зб.*

Не смерть страшна, а недуга. *Не.*

Скрипливе скрипить, а здорове лежить. *Нов.*

Скрипливе ([1]) дерево и дужого ([2]) переживе ([3]). *Б., [Бер., О., Хар. Зб.]*— Хрипливе дерево два віки живе, а здорове й одного не переживе. *К.*

([1]) Скрипуче. *Коз.* ([2]) и здорове. *Прав. Ниж.* ([3]) и добре перестоіть. *Коз.;* довго на світі живе. *Коз.;* здорового перестоює. *Ст. Зб.*

Скрипуче колесо довше ходить. *Проск.*

Щось недобре зробилось (занедужав). *К.*

Ухватило, як попа за живіт («Попа найлучче хвата за живіт, як жінка вмірає». *Л.). Зв., Л., Х.*

8160. Хватило, як лихе за душу (*або:* Вхватило, як лихе душу). *Бр.*

Як згоріло. *Зв.*— Занедужало, як згоріло (разом). *К., Л.*

Згага з пліч бере. *Ст. Зб.*

Короста не проста: на кого схоче, на того й нападе. *Лів., Пол., Збр. Лаз., [Прав. Ниж., Бр., В.].*— ... ні велика, ні мала, як на дубові кора. *Ном., [Б.].*

Добре діло коростицьця: чухай, чухай — ище хочецця. *Бр.*

Дерецця на стіну. *Пир.*

Скажене, храњ Боже, лише сліпе заразливе. *Ил.*

Дъяволово ткання (про недугу на очі). *Кон.*

Очі, як у кроля, червоні (кволицця на очі). *Кон.*

Карає Бог стариі кості за гріхи в молодості. *Ил.*

8170. Ото біда, що ні людям показать, ні самому подивицьця. *Л., Пир.*

Як виразка в соромъязному місці, або-що.

Чижі й не співають, та ні істи, ні спати не дають. *Нос.*

Як би до того кашлю та болячка ще! *Проск.*

Кров дзюрить, булькотить з спини. *Зап. (I, 146).*

Лихорадка як почне терти, та як почне и одтирать! *Кон.*

Серцем душу пре (серце так болить).

Надсадить печінки (поруха).

Не дає очима дивитися (голова болить дуже).

Як цуркою крутить.

У голові, як у млині. *Лів.*

8180. Так болить, що як би не вмів стогнать, то вмер би. *Зап. (I, 147).*

Ухопив доброго чмеля (учадів). *Т.*

Мов кропивою попік. *Ном.*

Горить так як у перці (шкура). *Кон.*

Хай Бог милує, як ножем ріже.

Жили, як курчята клюють.

Неначе огонь паше. *Кон., Кр.*

Аж мороз по мені сипле ([1]). *Кон.*

([1]) мене бере. *Рост.;* мене подирає. *Коз.*

Так з рота поломъя и паше. *Л., Кон.*
Так дух мені и займа.
8190. З сирого душу преть. *Ст. Зб.*
Так волохи (волосся на руках и д.— в лихоманці) и повставали. *Л., Кон.*— Так сироти (ніби пухирці по тілові — теж в лихоманці) й повставали.
Так мене жар ухопив.
Аж зорі злічиш (як недуга надавить). *Рад., Черн.*— Всі зорі полічив. *Б.*
Зкорчився, як циганський батько. *Лист. (II, 245).*
Скривився, як середа на пъятницю. *Руд.*
Як з хреста знятий. *Бр., Л., Кон.*
Як з того світа встав. *Об.*
И половини тебе не стало. *Коз.*
Не здужа й скіпки піднять. *Х., [Бр.].*
8200. Так як з гробу встав. *Бр.*
За комаря сили не маш. *Ст. Зб.*
Од вітру валяецця. *Пр., Л., Ст. Зб.*
Хоч за вітром пусти. *Пр., Бр.*— ... пускай, як ту полову. *Пир.*
Змарнів, як полова. *Гат.*
Упав на лиці (змарнів). *Пир.*
Тільки ёго тінь. *Кон.*— ... ходить. *Лів.*
Там такий, тільки ёго одна снага. *Коз., Кон.*
Не живе, тілько дні тре [1]. *Нос.*

[1] одживає. *Коз.*

На тонку пряде (скоро вмре — нагадує Парки). *Л., Пир., Кр., Гр.*
8210. Світові не рад. *Л., Пир.*— Він світу рад.
Ёму тепер не милий світ. *К., Л.*— Ёму вже світ, ёму тепер ніщо не мило. *Пир., Н.*
Нема з ёго цвіту (здоровъя, або розуму). *Пир.*
Передом січе, а зад волоче. *Черн.*
День біжить, а три дні лежить. *Нов., Проск.*
До якогось часу живе. *Ном.*— Жиє до котрогось часу. *Проск.*
Ні жиє, ні гниє.
Так свій вік пхає, як з моста та в воду. *Нем.*
А я така, що тільки снасть моя була (худа). *Г. Бар.*
Жиє, як без лою [1] каганець. *Бр.*

[1] Живе, як без сала. *Коз.*

8220. А ні смерті, а ні попусту (кажуть про недугу, напасть и д.). *Кан., К., Ж.*

Тільки живий та теплий. *Лів.*— ... живий та божий. *Збр. Лаз.*

На ладан дише. *Лів.*

Уже я поправлюсь, мабуть, попові в калитку.

От вже приходить Хам иg нам (як старе занепаде и не сподіваєцця очунять — так само собі приказує). *Бр., [Бал.].*

Скоро вже коржики будуть. *Пир.*

Се б то, вмре затого. Коржики роздають за душу, під церквою або в хаті, найпаче дітям. *Пир., Л.*

Не поможе міцний Боже: тілько треба сажень землі, штирі дошки, з неба спасення трошки.

Тебе и св. Петро не загріє. *Ил.*

Мабуть уже ёму рясту (¹) не топтати. *Зв., Пир,, Л.*— Не буде більше рясту топкать. *Б.*— Оттоптав уже ряст (²). *Л.*

(¹) расту. *Бр.;* ряску. *Л.;* раску. *Рад.* (²) ряску. *О.*

На Божій дорозі. *Бр., Л., Павлг.*

8230. Ох уже иде путь мені на світі не буть. *Кр.*

З себе дише. *Лів.*

Силка маленька, жилка тоненька. *Пр. в Ст. Зб.*

Вже жили не клюють (¹). *Пир.*

(¹) не клюкають. *Рад.*

Доходились ніжки, доробились ручки. *Не.*

Ёго тіло не дасть уже тіні. *Ил.*

Пропіла пташка. *Ст. Зб.*

Пішла душа на виринки. *Гат.*

Уже я вчора постеріг, що батько к чортовій матері (¹) дивицця. *Не.*

(¹) g дідьковій нені.

Єдною ногою в гробі стоіть, а ще злоє творить. *Ил.*

8240. СМЕРТИ не одперти. *Ос. 6 (III, 17), [Рад.].*

Тілько то й правди на світі, що смерть: вона не знає, хто бідний, а хто багатий. *Збр. Лаз.*

Наша смерть за плечима та за чужим карманом. *Зал.*

Смерть — неминущуюя дорога. *Ст. Зб.*

Всім нам там бути.

Як народисся, то треба й померти. *Сл.*

Як не живеш, а усе ж труни не минеш. *Гат.*

Від смерти и в печі не замажесся (*або:* не заховаєсся). *Зал.*

И святитель не поможе, як искажуть *«Святий Боже»* (як кінчацьця дійдецця). *К.*

Най жаба голову здійме, то и царь не поставить. *Ил.*

8250. Від смерті а ні відхреститися, а ні відмолитися.

На смерть нема зілля.

Смерть лесті не знає.

Смерть не справник — не послухає. *Бр.*

Коли вмреть, там же впреть. *Ст. Зб.*

Смерть не переберає. *Рад., Ил.*

Смерть не вість несе. *Ст. Зб.*— ... старим.

Сей світ позичений. *Ил.*

Сей світ — покрашений цвіт. *Б.*

Сей світ (¹), як маків цвіт. *Пир., [Бр.].*— ... день цвіте, а вночі опаде. *Кулж.*— ... цвіт: як то на тім буде! *Лів., Сл., Мар. В.*

(¹) Світ. *Ж.*

8260. Чоловік на світі, як банька на воді. *Г., Прав. Ниж.*

Чоловік, як муха. *Ст. Зб.*— Чоловік (¹) так як муха: сёгодні живе, а завтра вмре (²). *Лів., Пол.*

(¹) на світі. *Г., П., Прав. Ниж.* (²) нині жиє, а завтра гниє.

Такий наш вік: ниньки жиєш, а завтра гниєш. *Яц.*— Сёгодня жив, а завтра згнив. *Пир., [Бр., Рад., Ст. Зб.].*— Учора жив, а сёгодня зогнив. *Д.*

Як умер чоловік, то як не бував. *Ст. Зб.*

День мій — вік мій.

Вік наш, як година.

Такий вік, як у зайця хвіст. *Рад.*

Вік один, другого не буде. *Г. Бар.*

Думка (¹) за горами, а смерть за плечима (²). *З.*

(¹) Дума. *Пир.;* Думки наші. *Проск.* (²) за плечами. *Проск., Кон.*

Думка за морем, а смерть за плечима. *Кан., К., Рад., Пир., Б., Кон.*— Гадка за морём, а смерть перед носом. *В.*

8270. Думка ген-ген літає, а смерть за плечі хапає. *Гат.*

Вечера на столі, а смерть за плечима. *К.*

Жили-жили, та чорзнаде й ділися. *Зв.*

Уродився, оженився, та й вмер. *Ил.*

Життя наше, як паутина. *Проск.*

Пройшли літа из світа, як лист из дерева. *Не.*

Літа упливають, як вода. *Ил.*

День за день, а ближей к смерті. *Ст. Зб.*— ... за день, ніч за ніч, и к смерті ближче.

Час за час, а ближей к вечору.

Без числа тем людей за день помреть, а без числа тмами теж родяцця.

8280. Де не почуєш, а все «той — небіжчик, той — небіжчик» — и нам треба колись вмірати. *Рад.*

Нехай мруть, та ([1]) нам дорогу труть. *Пр., Н.* — ... а ми сухарів насушим, та й за ними ([2]) рушим. *К., Кон., Б.*

([1]) Мруть. *Рад., Бр.* ([2]) та й собі. *Кр., Кор.*

Мруть люде — и нам буде. *Бер., Пир., [Бр., Проск.].*

Безправноі и безсмертноі землі нема ([1]). *Ном.*

([1]) не маш.' *Ст. Зб.*

Смерть не горе, а страшне велике море. *Пир.*

Смерті не треба шукати — сама прийде. *Ил.*

Смерті не буде (*або:* не буває) ([1]) без причини. *Бр., Кон.*

([1]) нема. *Ил.*

Смерть причини жде: умре, та й вивернецця. *Ог.* — ... вивиницця. *Н.*

Не буде нас по нас. *Г.* — Після ([1]) нас не буде нас. *П., Прав. Ниж., Пол., Лів.* — ... будуть люде, та не ми. *Пир.*

([1]) Помрецця, все минецця: після. *Пер.*

Умер, та й всёго збувся. («Е, спасибі за ласку!»). *Проск.*

8290. Ми візьмем з собою штири дошки и землі трошки.

Вмерати — не ні вози збиратися.

Хто вмер, то в яма ([1]), а хто живий, то з нами. *К., [Бр., Евх.].*

([1]) в нави (русалки). *Ст. Зб.*

И дубцем в могилу не заженеш, а з могили и калачем не виманиш. *Не.*

З ліску дождесся, а з піску ніколи. *Нос.*

Видим ([1]) смерть страшна. *Прав. Ниж., Пол., Лів.*

([1]) Видюща. *Проск., Б., Хар. Зб.;* Відома. *Пр.;* Видна. *Збр. Лаз.*

Душа рогата — тяжко сконати. *Бр.*

Мила душа кождому. *Ст. Зб.*

Душа не сусід: іі не випреш. *Кан.*

Душі не вихрянуть ([1]). *К., О.*

([1]) не виплювати. *Ст. Зб.*

8300. Так не хочецця вмірать! Чи ми ж кому приклóнимося? чи ми обідець исправим, чи ми чужого чоловіка нагодуєм, коли ми такі бідні! *Зап. (I, 147).*

Горе тому, що земля на ёму. *Пир.*

Дай Боже вмерти, та не під плотом. *Дуб.*— Не дай Боже звалитися під тином! *Гр.*

Дай, Боже, з який час лежати, а не нагло помірати. *Ил.*

Боже, як прийде час умерти, не допускай довго лежати — кажи прийти смерти! *Не.*

На тім боці (про покойних родичів, найпаче про дітей)! *Бр., Кон., Гл.*

8306. Під землею. *Пир., Кон.*

8308. Чудачка! як умерла, то й ногами не дриgає. *Н.*

Умер та й ноги задер. *Прав. Ниж., Пол., Лів.*

8310. Дуба дав. *В., Лів.*

Правцем поставило. *Кон.*

Здох, як пес — кром душі святоі. *Ил.*

Одляпався (*або:* Вже одляпався)! *Кон., Пир.*

Взяв ёго дідько за старий (1) довг. *Ил.*

(1) Узяв и того чорт за свій давній. *Ст. Зб.*

Так як (1) згоріло! *Бр.*

Скоро вмерлю.— (1) Так и. *Пир.*

Не горіло, не боліло. *Л.*— Не горівши, не болівши. *Зв.*— ... як з лука спрягло. *Ч.*— Не горів, не болів: зразу околів (про наглу смерть злого). *К.*— ... не болів, як з лука спряг. *Ст. Зб.*

Либонь и до гробовоі дошки щастя не дочекався. *Проск.*

Натерпівся досить и на сім світі.

Обоє вмерли, мов за руки побрались. *Ёвх.*

8320. Умер та й дивицця! *Прав. Ниж., Лів., Сл.*

Гость милий, та хліба жаль. *Нос.*

Дзвонять по душі. *Ск.*

О умерлім добре вогори (говори?), а ні, то мовчи. *Ил.*

От, умерла, а слово іі не вмерло. *Кон.*

Тут отпіли, а там одъіли. *Ст. Зб.*

Даром, що умер... то що, що умер... якось буде, що умер... *Не.*

Чоловіче Миколаю, де я тебе поховаю? Поховаю на могилі, щоб по тобі вовки вили. *Пир.*— ... поховаю під столом, та накрию постолом; поховаю під лавкою, та накрию халявкою. *Ном.*

Поплач, кумо, над моім чоловіком! *Х.*

Нехай по ім плаче земля та вода, а не я молода. *Сл.*

8330. Через ёго яму на другого гляну. *Рад., Л., [Бр.].*— Одну милу в яму, на другую гляну. *К.*

И жив не любила, и вмер не тужила; и на лавці лежить, и не буду любить. *Бр.*

З тоски та з печалі в голову зайшла, та вже десятёх найшла. *К.*

Єдин муж в діл, а другий в дім. *Ил.*

Жива — не мила, умре — не жаль. *Ст. Зб.*

Не плач за жінкою — буде другая. *Ил.*

Умерла — нехай лежить скверна! *Л.*

Жива умерла — и друга будеть, аби здоровъя! *Ст. Зб.*

Бог за жінку, а чоловік за дівку. *Бр.*

— Бог за одну, а чоловік за другу. *С., Рад.*

ЛІКАРЯМ чи поможись, чи не поможись, а калиточка (¹) развъяжись. *К., Рад., О.*

(¹) а калитка. *Коз., Кр.;* а вузол. *Бр.*

8340. Хто ся лічить, того біда цвічить. *Ил.*

Чи поможе, чи не поможе, а ти дай, небоже! *Бр.*

Чом ви людей не питаєте (так радять хворому, щоб до ліків вдацьця)? *Пир., Л., Кон.*

Кому на лік, тому на ляк. *Ил.*

Пошле Бог вік, то дасть и лік. *З.*— Як дасть Бог (¹) на вік, то найдецця (²) и лік. *Бр.*— Кому на вік, тому й на лік.

(¹) Як піде. *Проск.* (²) то дасть и на. *Рад.*

Хто здоров, той ліків не потребує. *Бр.*

Коли Бог не велить, то нехай не болить. *К., Лох.*

Бодай ті ліки пропали навіки. *К.*

Божоі сили не вбоімось (за мір). *К.*

Така вже пошість (¹). *Лів.*

(¹) пошерсть. *Ном.*

8350. Рук своіх (¹) не підложиш. *Коз.*

— Се таке, що під ёго рук не підставиш. *Пир.*— Не руки пуд него підложити. *Ст. Зб.*

(¹) Під ёго рук. *Пир., О., Кр.*

Що гостець полюбить! *Бр.*

Як плугом одъорав (одрятував). *Макс.*

Я баба ШЕПТУХА од злого духа. *Л., Кон.*

Я при тобі — дух при тобі; я од тебе — дух из тебе (про бабів кепкують).

Не я говору, сам Господь говорить: я з словами, а Бог з помоччю (баби, шепчучи од пристріту). *Рад.*

На (1) тебе все зле-лихе (2)! *Л., Пир., Кон.*

(1) Нехай на. *Новг.* (2) зле лихеє.

Сіль тобі та печина! *Зв.*— ... з лихими очима. *Коз., Кон.*— Сіль тобі (1) в вічі (2) та печина в зуби (3). *Пер.*— Сіль тобі в вічі. *Зв.*— ... камінь у груди, печені кошенята в зуби. *Ном.*

(1) ворогам. *Ст. Зб.* (2) у очи, а. *Ст. Зб.;* в гочи. *Бер.* (3) в груди. *Бер.;* камень гарячий у зуби. *Ст. Зб.;* камінь у зуби, печина у груди. *Кон., Т.*

Цур очей поганих. *Пир.*— Цураха поганим очем. *Г.*

Цур та пек лихим очам! *Проск.*

8360. Цур мене, далій мене! *Пр. в Ст. Зб.*

За́ морем ёму вечеря (вовкові, чоловікові и д., щó не треба б іх сюди). *Зв., Л., [Пир.].*

В добрий час поговорить. *К.*— ... поговорити, а в лихий помовчати. *Лів., [Бр.].*

Дай Боже в добрий час говорити, а в злий помовчати. *Ст. Зб.*

Не проти́-ночі (1) згадуючи! *Лів.*— Цур ёму, не против ночі згадуючи! нехай він помъянецця на кінську балабушку! *Бр.*

(1) Не против ночі. *Г.*

Не в мою міру (не до себе рівняючи). *Пир., Кон.*

Не до вас рівняючи. *Ном.*

Не при нас кажучи. *Об.*

Не при хаті згадуючи. *Гад., Павлг.*

Не тут казано. *Прав.*

Не зле вимовлячи! *Дуб.*

8370. Нехай ся пріч каже! *Ил.*

Шануючи Божого дару (за хлібом). *Нос.*

Шанувати сонце, місяць, зорі, хліб святий и ваші слухи. *П.*— Шанувати сонейко святеє, и день білий, и вас, яко кречних. *Г.*— Шанувавши ковбиці, лавиці, куцюбу, помело, пікну лопату, ступу й перехрестя, и вас, яко ґречних. *Євх.*

Ковбиця — куток на покуті, над лавою; *перехрестя* — на чім ходить ступір у ступі.

Крім церков святих! *Пир., Л.*— Опріч святоі церкви! (щоб город, село — запалось, вигоріло и д., опріч...). *Л., Кон*

Опріч празника святого! *X.*

Прости, Господи! (як припало сказать що недобре, тілько до правди). *Пир., Кон.*

Богу милосердному не вимовно. *Кон., [Дуб., Л., О.].*

Бо́гу не вимовно — свічку купила, панахиду поставила та й усі гроши розошлись. *Рад., К.*

Нехай сей день свят буде (як у свято про роботу кажуть). *К.*

Нога за ногою неси все зле лихе за собою. *Рад.*

8380. З хати димом, з двора вітром! *Бр., Рад.*— ... неси все зле лихе за собою (баби примовляють). *Рад.*— Нехай иде з чадом та з димом! *Бр., Рад.*— З димом, з чадом з нашоі хати (вийшло неладне). *Гр., [Ст. Зб.].*

Нехай иде на ліса, на болота, на ницькіі лози. *Рад.*— ... на сухіі очерета, на широкий лист. *К.*— Иди на очерета, на ліса, на болота. *Бр.*— Нехай воно йде собі на сухий ліс. *Евх.*

Дух святий з нами (1)! *Лів.*

(1) при нас. *Зв., Рад., Бер., Пир.*

Дух святий при хаті (1). *Кон.*— ... и при нас. *Зал.*

(1) при трапезі.

Иди собі — Дух з нами! *Бер.*

Цур — наше місце свято! *Прав.*

Нехай Бог милує всякого хрещеного та й попа віженого. *Зв., [Кон.].*

Нехай Бог одвертає (1) всякого (2) хрещеного! *Зв., X., Б., Кон., Кр.*

Побачив вішалника. *Кон.*— (1) милує. *Бр., К., Пр.* (2) кожно о. *Рад., Бер.*

Нехай Бог милує (*або:* Господь сохранить) усякоі віри! *Нем.*

Не дай, Господи! *Кон.*

8390. З очей. *Л., Пир.*

Лихі очі. *Ск.*

Урічливі очі. *Л., Пир.*

Чи нам из людей сталося — од уроків, понашому! *Кон.*

Не уроком, не уроченьки. *Ил.*

Від уроків и Бог не заховає. *Ш.*

Уроки на сороки. *Ст. Зб.*— ... а пристріти на іх діти (1).

Рад.— Пхю, пхю! уроки на сороки, а помисли на коромісли. *Коз.*

Як хто урече.— ([1]) на сороки та на бабини діти. *О.*

Умилась помиями, щоб не боялась уроків. *Бр.*

Се од пристріту. *Кулж.*

Од *остуди* коралі носять. *Ос. 10 (XVI, 48).*

8400. Хустку, чи що-там, що єю обтиряють писанки,— ховають и підкурююцця од бишихи, як штрика в усі и д. *Ос. 10 (XI, 50).*

Свячена лоза и котики — ліки од трясці, скотові — як обидме. *Ос. 10 (XI, 49).*

Посадити в кіз (в тепле нутро убитоі скотини — дитину од сухоти). *К.*

Волос виливати. *Прав. Ниж., Лів.*

Щоб не *тоя* и не *одолан* (одкасник), то б и ходило (пошерсть, мір), як пан (над Прутом вважають ті зілля, та ще бідрич, за добрі од мору). *Войц.*

Будеш мати бідрич, то тобі не зробить ніц.

Як упаде дитина, з колиски або-що, то те місце заливають водою, щоб не боліло. *Ос. 10 (XVI, 48).*

В Жилний (Чистий) четвер купаюцця від чорноі хороби; на Русали (Розигри) — щоб не було посухи (купаюцця в одежі и других кидають в воду); на Водохрища купаюцця від корости, а вмиваюцця — щоб румяною бути (кладучи в воду калину або коралі). *Ос. 10 (XVI, 47).*

Виплинь, бабко, дам тобі япко (примовляють, взявши за вію и піднявши в сей способ віку,— як запорошицця око). *Збр. Шей.*

Ой, гульк, вода! бусь, вода! Креши огню, жени біду (замовляють так од переполоху).

8410. «Ячмінець!» — «Брешеш!» (тричі так: одно каже, а в кого ячмінець на оці — одказує; потім, хто каже *ячмінець,* тричі плює). *Ном.*

Мене баба и прачем обмолотить (на ячмінець на оці). *Бр., Зв., Сос.*

Кури, кури рябенькі! в вас голови маленькі, а у роженого и хрещеного раба Божого N велика голова. Скрикніть ви сон из усіх сторон на рожденного и хрещеного раба Божого N (від ночниців). *Арт. Шей.*

Іхав Юрій на білім коні, білі губи, білі зуби, сам білий у біло одягся, білим підперезався и за собою три хорти веде — один білий, другий сірий, третій червоний: білий злиже більмо, сірий слізу, а червоний кров (примовляють, промиваючи очі, хорі, Юровою водою). *Збр. Лаз.*

У мене на Вкраїні, є записане шептання од більма. Починаєпця воно так: «Михайло, дархайло, три пси лютих: один білий, другий сірий, третій красний; білий (дальш не памъятаю)». *Ном.*

Як стане шептуха коло уха, не буде тобі, мамо, довіку кожуха. *Євх.*

Як Бог поможе, то й баба поможе. *Рад.*

Баба з річчю, Бог з поміччю. *Б.*— Баба (*або:* Лікар) з лікарством, а Бог з помоччю. *Кон.*— Бог з помоччю, а баба з руками. *Ш.*

При бабах и смерть солодка (що обмивають, положать). *З.*

Прийде сто баб, та принесе сто лих. *Пир.*

Сто баб — сто болячок. *Руд.*

8420. Сто баб — сто лік. *Бр.*

Прийде сім баб, та скажуть сім немочей (1). *Л.*— До сто баб піди — сто немічей скажуть. *Євх.*— Сто баб — сто немочей (2).

(1) сто баб, скаже сто немощей. *Пол.* (2) немочів. *Бер.;* слабостів. *Проск.*

Прийде сім баб, та скаже сім рад. *Рад. [Бр.].*

Що зілля, то баба; що баба, то лік. *Бер.*

Сто літ живе (баба), а двісті копає. *Пир.*

ГАРНА, як квітка гаєва. *Пир.*— Хороша, як вітка. *Прав. Ниж.*

(1) квітка в полі. *Гат.*

Біленька, як нитка. *Леб.*

Личенько біленьке, як у панятки. *Збр. Лаз.*

Як зірниця зійшла (таке гарне ввійшло). *Бр.*

Рожа и межі кропивою зістане рожею. *Ил.*

8430. Дівка, як ягідка. *Євх.*

Молода й хороша, як ягодка. *Мар. В.*

Червона, як ягода. *Об.*

Червоне, як калина. *Ск.*

Таке хороше, як калина. *Бр.*

Дівчина, що в лузі калина. *Гат.*

Червона, як рожа. *Ск.*

Весела, як ясочка. *Пер., Пир., Кон., Гр., Зап. (I, 147).*— Дивиццьа, як ясочка. *Коз.*

«Та так-то дивиццьа на мене бабусина тиличка (бачте, любима, та скот ії бив), як ясочка... як не пробъє мене очима: от тільки б заговорить».

Чорнобрива, як ясочка. *Лів.*
Брова колесом. *О.*— Брови на шнурочку. *Коз.*
8440. Одна брова стоіть вола, другій и ціни нема
Очі чорні, як терен. *Бр.*
Гарна, як сіно в годину. *Гл.*
Гарна, як бондарівна. *Збр. Шей.*
Мов гатьманського роду. *Ос. 10 (V, 62).*
Вона так и пряде (очицями), як ... *Гр.*
Гарне, як мак городній. *Пир.*— Гарна дівка, як маківка. *Гр.*— Цвіте, як маківка.
Така, хоч видивись. *Кан.*
Там-то хороша, хоч малюй (*або:* хоч пиши). *Бр.*
Така гарна, як пані намалёвана. *Ил., Ёвх.*
8450. Гарна, хоч з лиця води напицьця. *Кон.*— ... хоч води напийсь. *Зап. (I, 147).*— Гарна молодиця, хоч води напицьця. *Об.*
Краля така, що тільки *гм!* та й годі. *Чор. Род. (124).*
У нас дівчата такі, що сюди дивись! *Пир.*
Хоч на підошву глянь, так баришня гарна. *Зал.*
У неі очіпок штóпненький, тілько вже постарів, клочечко видно; и вона не проста — в Харькові була по наймах. *Гр.*
Молодиця — подивицьця. *Ном.*
Молодиця (¹), як тихеє літо. *Леб., Мар. В.*

(¹) Дитиночка. *Пир., Коз.*

Дівка — як тополя. *Зап. (I, 147).*
Дівка хороша: сережки завішані (¹). *К.*

(¹) сережками завішана. *Зв.*

Красавиця, що зпід стола (¹) кусаєцця (кажуть, як хто хвалить гарну, але злу дівку). *К., Кан.*

(¹) під лавкою. *Нос.*

8460. Не взяв ёго чорт на писок (не шпетний). *Проск.*
Хлопець (¹) не що — так, чуб лепський. *Пр., З.*

(¹) Хоч сам. *З.*

Хлопець молодий, як барвінок. *Зап. (I, 147).*
Хороший — як кров з молоком. *Нов.*
Сокол не парубок. *Зап. (I, 147).*
Орел не козак! *Чор. Рад. (7).*
Струнький, як хвоінка. *Ров.*
Хороший, хороший! був би ще кращий, та вже нікуди.

Рад., Б., Х., [Бер.].— Оце ж то хороший! ище б був кращий, коли нема де. *Бр.*

Станом струнький ([1]).

([1]) хороший. *Пир*; високий. *Гад.*

Дитиночка, як линочок. *Пир.*

8470. Веселий (*або:* Стрибкий), як живчик. *Гат.*

Веселий, як горобець. *Гр.*

Хлопець, як живое срібло. *Ил.*

Де врода ([1]), там и сила. *Яц., Дуб., К.*

([1]) Де стан. *Ст. 3б.*

Як хороший, не жаль грошей; а як поганий, копну ногами. *Ил.*

Не дивися на уроду, лише на пригоду.

Біг до вроди розуму не привъязав.

Хороший чортам на гроші. *Об.*— ... чорту на гроші, поганий — Богу коханий. *Нов.*— Ви хороші, та на чортови гроші, а ми погані, та Богом кохані. *Лаз.*

З краси не пити води. *Прав. Верх.*

Красоти в вінку не носить. *Рад.*

8490. Краси на тарілці ([1]) не крають. *К., Кан., Бр.*— Красоти на тарілці не краяти: аби з нею ġосподиня була. *Бр.*

Оженився собі чоловік, уже й немолоденький, а так в средніх літах. Ото через якийсь там час по весіллі приїхала до ёго здалека рідня, що ще не бачила ёго другоі жінки — а це та було в неділю вранці. Ввішли вони, поздоровкались. Як подивицця котрий на жінку, тільки плечима стисне, бо тяжко погана була. А той хазяін, Семен, чи як ёго: «Ходім», каже, «до церкви». От, на дорозі, гості ёму и кажуть, иа що ти, мов, таку погану взяв. «Е, най», каже, «ходім лишень до церкви, потім балакатимемо!» Вертаюцця додому, сідають обідать — може, звісно, випивши й по чарці; постановили й борщ... Аж пахне борщ! ідять, и хвалять не нахваляцця! От Семен тоді й каже: «На те я іі», каже, «и взяв! бо краси...» (*або:* бо краси на тарілці не подаси). *К., Кан.*— ([1]) на тарелі. *Г.*

Хоч під лавою полежу, та на хорошого поглежу. *Б.*

БРИДКИЙ, як хибчи (вади). *Гат.*

Бридкий, як паплюга.

Гидкий, як поплазка.

Оце у́род — побий ёго сила Божа! *К.*

«Глянь та подивись!» (один каже, хвалить) — «Плюнь та й одступись!» (одказуе другий). *Руд., [Евх.].*

Подивись ([1]) у воду на свою уроду. *Лів.*

([1]) Погляди. *Прав. Ниж.;* Глень ти. *Г.;* Поглядися, козле. *Ст. Зб.*

И в ярмарку ніхто не вподоба. *Б.*
Уродиця ж дріпа, мов червива ріпа. *Ш.*
8500. Гляньте на ёго уроду, чого він стає: сім гривень таких сотня. *Кох.*
А ні з плечей, а ні з очей (непоказний). *Бр.*
Скажуть на дівку: «що се таке поторо́ча!» *З.*
И дівка б на дівку завернула, та ба! *Черн.*
Скривився, як Циган на ярмарці. *Б.*
Молодець не згірше старої баби. *К., Кан.*
Делікатний, як панський хорт. *Проск.*
Вигляда, як Ядвіга (понуро). *Войц.*

Ядвинги — первожительці Підляського краю. Див. про іх у Войцицького Przysłowia narodowe. III, 162—171.

Не виглядай, не визирай, а дальше ховайся. *Не.*
Хороша, як свиня в порошу. *Бер., Б., Пир.*
8510. Хороший ([1]), як свиня в дощ. *Ск.* — Як ([2]) свині в дощ ([3]). *Л.*

([1]) Славний. *О., Б.;* Гарний, як попова свиня. *Бер.;* Оце убрався. *Бр.* ([2]). Пристало, як. *Гр.* ([3]) в дорщ. *Кр.*

Хороший, як собака на морозі. *Кулж.*
Создав Бог, та й ([1]) раскаявся. *Кр.*

([1]) ніс висякав. *Л.;* каєцця. *О.*

Се ще! уродила, та ([1]) й не облизала. *Прав. Ниж., Лів.*

([1]) й тебе мати, та. *Кон.*

Це ще родився та вдався. *Евх.*
Породила (*або:* вродила) мама, як у́рода. *К.*
Як вигляне в окно, то три дні собаки брешуть! а одна як придивилась, то и сказилась. *Л., [Коз.].*
Скривився, як ковальський міх. *Не.*
Кива головою, мов сухий опенёк. *Пр.*
Кова́не порося (на чоловіка дзёбаного, з ряботинням). *Пир.*
8520. Рябе, як на небі зірниці увечері. *Бр.*
У ёго на виду чорт сім кіп гороху змолотив. *Ном.* — На ёго виді горох дідько молотив. *Ил.*
На рябому хліб сіють ([1]). *Білг.*

Як кепкують з рябого.— ([1]) и хліб родить. *Ш.*

Зелена, як жаба. *Прав. Ниж., Пол., Лів.*

Рудий, як собака.

Чорноброва, як риже теля. *Гр.*

Из ста рудих два худих, а из ста чорних тілько два покорних. *Коз.*

Чорний ([1]), як Циган. *Л., Пир., Б., Новг.*

([1]) Білий. *Н.*

Білий, як Орап. *Пир.*

Білий, як циганський сир. *С.*

8530. Білій ([1]), мов ([2]) циганська литка ([3]). *Зв.*

([1]) Чорне. *Л.* ([2]) як. *Кр.* ([3]) голінка.

Чорний, як гуси. *Не.*

Хліб чорний, та моторний. *Н.*

Чорний мак, та смашний, а біла редька, та гірка. *Нос.*

Чорна — моторна. *Бр.*— Хоч чорна, та моторна, а біла дуже ніжна. *К.*

На чорні землі хліб родить (як кепкує, що чорне тіло, або-що). *Прав. Ниж., Лів.*— ... а на білій собаки та вовки лапами гребуть. *Сос.*— На чорнім ся хліб родить, а білім що? *Ил.*— На чорнім хліб родить, а на біле гайтусь ходять. *Збр. Шей.*

Луб лице, очі тріска.

Низький на очи (близорукий). *Пир.*

На одно ([1]) аки сліпий, а на друге и зовсім ([2]) не бачить. *Євх.*

([1]) Єдно. *Ил.* ([2]) а на друге.

Називаецця з єдним оком — пів-чоловіка. *Кл.*

8540. Ах ти куряча сліпота! *Проск.*

Моргни чорна ([1]), дам коржа. *Бр., Бер.*

«То чекар, хлопчія та, говорить на дівку». *Бр.*— ([1]) сліпа. *Лип.*

З сліпого, глухого, німого найлуччий чоловік. *Ил.*

Ніс, як за сім гривень сокира ([1]). *Лів.*

([1]) як сокира. *Рад.*

Кірсата пъятниця (на курносих так кажуть). *К.*

На Спаса дивицця, а Богородицю бачить (на зизоокого). *Бр.*

Лис, зиз, кутернога: як удасцця що доброго — велика ласка пана Бога. *Проск.*

Коли б не зуби, то було б гайно з губи. *Кан., К.*

Безглузда, як синиця. *Л.*

Сухий, як скіпка. *Л., [Бер.].*

8550. Худий, як дошка (*або:* скіпка). *Бр.*

Худий, аж ребра світяцця. *Дуб., Л., Пир.*

Мішок з половою. *Кулж.*

Борода честь, а вуси и в кота єсть. *Черн., [Лаз.].*

Як Волошин («у нас такий панич, як и д.»: чорнявий, з волоссям на виду). *Кон.*

Чуткий, як утка. *Гр.*

Глухий, як тетерук. *О.*

Чи ти зпід Глухова (глухий)? *Лів.*

Говори до гори (як не чує, а своє править). *Гл.*— ... пане Грегоре, а гора таки дурна. *Ил.*

Ти ёму про Тараса — він тобі півтораста. *Кр.*

8560. «Здоров, Тарасе!» — «Хлів плету!»— «Боже поможи!» — «На свині!» — «Але ж дурень!» — «Спасибі!» *К., Кан.*

«Здорова була, кумо!» — «На базарі була!» — «З празником поздоровляю!» — «Головку купила!» — «Чи ти, кумо, глушка?» — «Та були ушка, та різник одрізав». *Полт.*

«Помагай-Біг, Гапко!» — «Огірки полю!» — «Боже поможи!» — «Ба, ще пупъянки!» *С.*

«Помагай-Біг, Гриню!» — «Копаю, пане, глину!» *Бр., Руд., [Я.].*— ... «Дурень ісь, Гриню!» — «Буде на всю зіму!» *Гайс.*— «Добридень, Гриню!» — «Копаю, пане, глину!» — «Що ти робиш, Гриню?» — «Я вже накопав». *С.*

Глухий (¹) не почуе (²), так, видума (³). *З., Зв., [Кр., Б.]*
(¹) Глухе. *О.* (²) не дочує. *О., Коз., Ст. Зб.;* не вчує. *Пр., Кон.;* хоч не вчуе. *Л.* (³) пригадае. *Ст. Зб.;* вигадае. *Ил., Проск.;* приложить. *Пр.;* прибреше. *О., Коз.*

Глухий не дочує, то вгадає. *Пир.*— так допитає. *Не.*
Глухому, як дурному: бовтне, як козел у воду. *Кон.*

(¹) Глухе, як дурне. *Рад.*

Добре глухому — не скаже нікому. *Ил.*
Глухого а німого справи не допитаєсся.
У поганому тілі погана душа. *Пр., Л.*
8570. Не поможе ні мило, ні вода, коли така врода. *Бр.*

ЗАМАШНИЙ хлопець (при силці). *Пир.*
Повнолиций (¹), як місяць. *Кан., Зап. [I, 147].*

(1) Повновидий. *Бр.;* Повний. *Ж.*

Повний, як угірочок. *Л., [Пир.].*
Щоки — як кавуни. *Чор. Рад. (21).*
Дитина, як ряжок (здоровеньке). *Пир.*
Зуби, як ріпа (славні). *Кон., Гр.*
Кругленька, як цибулька. *Гр.*
Коса, як праник. *Пир.*
Здоровий, як лось (парубок. *Кл.*). *Сос.*
8580. Маленький, як у чорта назімок. *Бр.*
Дитина! литка (1) як у Литвина. *Зв., Пир.*

(1) а паністара. *Л., Зал.*

Худенький, як різницький стовпчик. *Л., Кат.*
Товстенький, як пенёк. *Коз.*
Прездоровий, як дубовий пенёк! *Б.*
Такий червоний, як рижóк (рижик). *Рад.*
Кремезний, як рижок (напр., дідугань). *Кр.*
Баба, як тур. *Ил.*
Такий з ёго Севрадим! *Ном.*— ... з ёго Сасимін. *Кон.*
Ус балабанський, чуприна черкеська,— не уважай, мосці-панно, же хвортуна кепська. *Ос. 10 (XIV, 32).*
8590. Пика, як у Комлика. *Ном.*
Пика, хоч пацюки бий. *Пир., Кон., Ш.*
Морда, як не лусне (1). *Л.*

(1) не трісне. *Евх.*

Лоб — відро ціле. *Пир.*— Є такий лоб, як відро. *Рад.*
Там такі вирла (великі очі). *Пир.*
Шия, хоч обіддя гни. *Об.*
Там рука (1), як макітра. *Пир.*

(1) Губа. *Пир.;* кулачище. *Ном.*

Здорова, як корова. *Лів.*
Здоровий, як бик. *Шей.*
Ходить, як бугай (здоровенне, пихтій и д.). *Проск.*

8600. ВИРІС з сидячого кота. *Дуб., [Рад., Л.].*— Виріс (1), як кіт навсидячки. *Евх.*

(1) Завбілшки. *Шим.*

Як з мішка показать, так и скажуть: «дядьку, йди косить!» *Сос., Кр.*

Про дитину, що пора б уже у науку, а кажуть — мале.

Через год и в плуг можна («Скільки дитині?» — «Два!» — «О, через год и д.»). *Пр.*

Підростеш, як скібка в руках! *Рад.*

Вбився в ріст, як заєць в хвіст. *Л., [Ёвх.].*

Підбічний хлопець (що ще коло боку у мами спить). *Пир.*

Так, хлопъя невеличке.

Се ще бабин дурник. *Нов.*

Маленька собачка повік щеня. *Ш., [Ёвх.].*

Росте, як из води. *Г., П., Прав. Ниж.* — ... йде. *Пол., Лів.* — ... из води пішов. *Проск., О.*

8610. Росте, як утя на воді. *Б.*

Росте, як на дріжджах. *Ил.*

О, сей ріс у великому лісі, та ще й при воді! *Пир., Ч.*

Ріс, як мокрого літа. *Проск.* — Мокрого літа ріс. *Ст. Зб.*

Мабуть у мокре літо родивсь, що такий високий вирос. *Ёвх.*

Високого зросту. *Лів.* — На виріст не високий. *Кон.*

Високий, як дуга. *Ил.*

Хлоп — як дуб.

Великий, як світ. *Бр.*

Довгий, як жертка ([1]). *Ном.*

([1]) жердь. *Ров.*

8620. Довга, як Дремайловська гребля. *Н.*

Дримайловка. *Черн. г.*

Довгий, як хвоя. *Ров.*

Довгий ([1]), як чапля. *Пир.*

([1]) Високий, а, е. *Пр.;* Довгоногий. *Л., Гр.*

Цибатий, як журавель. *Л., Гр.*

Оце виріс з Полісського злодія. *Об.* — Виріс, як Поліський злодій. *Бер., Ёвх.*

Великий (*або:* Довгий), мов Пирятинська верства. *Ном.*

Бач, ТІЛОМ ОБРОСЛО, як кабан годований. *Киш.*

Обдувсь, як барило. *Зв., Пр.*

Товстий, як бочка. *Пир., Полт., Л.* — Там бочка горілчана!

Гладкий, аж з шкури прецця. *Лів.* — ... аж шкура трìскаєцця. *Рад.* — ... аж шкура тріщить. *Бер., О.*

8630. Гладка така, що и миш не одержицця. *Кон.*
Розъіхалась, як верша. *Об., Павлв.*— ... в болоті. *Зв.*
Така, як кадовб. *Л., Пир.*
Мов кабани годовані, пикаті, пузаті. *Кобз.*
Там така, що бублика ззіси, поки кругом обийдеш. *О. Білз.*
Сунецця, мов горохова копиця. *Збр. Лаз.*
Треба шести підвести. *Сл.*— ... а пъяти підняти. *Гр.*— ... шести аби звести. *Ил.*
Сопе, як з мішка. *Пр., О., Павлв.*

МОЛОДЕ золоте, а СТАРЕ гниле. *Ил.*
Старі, старі! сидіть би вам на печі та жувать калачі. *Ос. (20 IV, 19).*
8640. Сивись (сивий єсть), як циганський король. *Проск.*
Не торішнёго літа.
Такий старий, що аж порохня сиплецця. *Збр. Лаз.*
Така стара, що зуби вже поприідала. *Коз., О.*
Така стара, що аж в паністарі зацвіло. *Ном.*
Вони не так старі, як давні (найпаче — про старунів, що люблять старувать). *Зал.*
Старий, як ведмідь. *Гл., Новг.*
Старий, як світ. *П., В.*
Давній и той, як росказуе. *Ст. Зб.*
Тілько годок, як в решеті дірок. *Бр.*
8650. Старий, як чорт. *Л., Пир.*— ... як біс. *Мир.*
Як би тодішній собака, то давно б (1) здох. *Зв., Пр., Гр.*

(1) собака, коли ти, то б давно. *Бр.*

Старий, як (1) собака. *П., Лів.*

(1) як попова. *Павлг.*

Старий, як лубъя. *Кон.*— Старе лубъя. *Л.*
Молода (1), як у (2) Спасівку (3) яглиця. *Л., Пир.*— Який він гарненький, як у Петрівку яглиця. *Сос.*— Яглиця, у Спасівку яглиця. *Пир.*

(1) та хороша. *Зін.;* та зелена. II *Евх.* (2) на. *I Евх.* (3) у осени. *II Евх.;* у Петрівку. *Бр., Кон., Кр., Гл.*

Ся вже пасок з тридцять ззіла! *Кор.*
На ледачій землі и трава не росте (про лисого). *Кр.*
Тімъя ще не заросло (на лисого). *Л.*
Из долиною (лисе тімъя). *Лів.*
Голова, як пляшка. *Ном.*

8660. Голий такий, як пляшка. *Чигр.*

Лисий, як макогін. *Л., Ёвх.*

На дорозі колос, на пустій голові волос ніgди не виросте. *Ёвх.*

Господи благослови стару бабу на постоли, а молоду на кожанці (старих менш жаліють. *Рад.*). *Кон.*

Старе, а завъяле. *Бр.*

Старий, а як скаже, та прикаже, то й молодий не справицця. *Кон.*

Старий, а не росте (дурень). *Ил., Проск.*

Старий, а ще ростеш (дур в голові). *Гр.*

Не клади старому пальця в рот. *Л.*

Старий, а храмає. *Ил.*

8670. Старий, та дурний. *Н.*

Старе, аж трусицця, а дурне, аж крутицця. *Зв., Чигр.*

Старому женицьця (¹) — и ніч коротка (²). *Л.*

(¹) Як старому женитися. *Бр.* (²) то й ніч мала. *Бр., Бер.*

Старій бабці добре и в шапці. *Нос.*

Жартують, як старе зробить що незвичайне або не доладу.

Старій бабі и на печі ухаб.

Старе, як гнила колода — нікому не потрібне. *Кон.*

Старий говорить-городить, та на правду виходить. *Нос.*

Чому чорт мудрий? бо старий. *Ил.*

Слухай старих людей, то чужого розуму набересся й свого не загубиш. *Полт.*

Старого чоловіка для поради держи. *Ст. Зб.*

8680. Старики з правоі руки. *Нос.*

Старим треба давать старше місце

Старий старе гадає (*або:* думає). *Проск.*

Старість не (¹) радість. *П., Прав. Ниж., Лів., Руд.*— ... горб не (²) користь. *Коз., Кр.*— ... не радість: що Ёздрить, то випросить. *Руд.*

(¹) не велика. *Ст. Зб.* (²) молодість. *Пир.*

Ох!.. чи пак гоц! *Ном.*

Жартують старі, що, мов, ніщо в іх ще не болить. Кажуть, як, приміром, сиділо и встає: заболить що — «Ох!» каже; а потім ніби згада, що треба молодицьця — «чи пак гоц!»

Старий, що вробив, то Бог дав, а що ззів, то пропало. *Ст. Зб.*

Багатому красти, а старому брехати. *Слуц.*

Старому брехать не ціпом махать. *Не.*

Не дивуюся молодому, ато тобі старому. *Проск.*

Що старе, що мале, що дурне. *Гр.*

Що старе, то мале.

8690. Старе, як мале. *Пир., О.*— ... що уздрить, то й просить. *Бр.*— ... мале: що побачить — «дай мені!» *Новг.*— Старий, як малий. *Ст. Зб.*— ... що забачить, того й просить. *Дуб., Бер., Кр., [Проск.].*

Старе, як мала дитина: як не лапне, то й не засне. *Ч.*

Як волосся сивіє, то чоловік дуріє. *Кан., К.*— Волос сивіє, а голова шаліє. *Ил.*

Сідини в голову, а чорт в бороду. *Пр.*

Чоловік старіє, а чортяка під бік. *Кон.*

И старому собаці дригають жили в. *Ил.*

И в старім пецу часом чорт палаєть. *Проск.*

И в старій печі дідько топить. *Ил., Бус.*

Стар, та яр. *Ст. Зб.*

И стар, та не валашан.

8700. Из старих все лихо встає. *Б., Кон.*— Из таких то все лихо поднимаєцця (на святців). *Ис.*

Хто старий, той и луччий. *Збр. Лаз.*

Бодай старого чорт учив! *Зал.*

Стариі, як малиі: хоч трохи дай, то поідять, хоч багацько дай, то поідять. *Рад.*

Стар любить сквар, а молод холод. *Нос.*

Кажуть старі, тулячись, де б тепл.

Дай, Боже, иззамолоду кості істи, а на старість мъяке глидать! *Рад.*— ... змолоду кістки гризти, а на старість м'ясце істи. *Х.*

Колим був молод, не ів мене голод. *Ил.*

Що молодше, то й солодше. *Лів., Збр. Лаз.*— ... що староє, то твердоє (*або:* Що краснійше, то смачнійше; що ста́роє, то гідно́є). *Ил.*

Молода була — дурна була; стара стала, дурна стала. *Євх.*

Кажуть молодицям, як вихваляюцця, що замолоду на все були здатні.

Як були ми молодими, то ходили по дубині, у червоних запасках и сиви́зна на висках. *Ч.*

8710. Коли молод бував, пуд колінця голубця вибивав; а як стар став, всёго того перестав. *Ст. Зб.*

Або ти старий, щоб тебе просив? *Бр.*

Старий собака, та не батьком же ёго звати. *Нос.*

Щоб ти не зросло більше — таке и зникло (як налає старого). *Рад.*

Материне молоко не обсохло! *З., Л., Пир.*

Як же мені знать, котрий мені год! як родивсь, то без памъяти був; як ріс, то розуму не мав; а як уже до розуму дійшов, тоді б то й лічить, та багацько літ уплило. *Зап. (І, 147).*

Зеленóсть — буйнóсть, а молодóсть — дурнóсть. *Рад.*— Зелено — буйно, молодо — дурно. *К., Коз., Кон.*

Молодість буйність, а старість не радість. *Ил.*— ... буйність, а буйність — дурність. *Ст. Зб.*

Молода брага хмельнá. *Б.*

Молодому бредня зá честь. *Ст. Зб.*

8720. Молодий — дурний. *Ил.*

Хто не був молодим, той не був и дурним. *Коз.*

Молодого кров гріє. *Ст. Зб.*

Молод терпіти голод.

Що раннє, то не погане. *Бр.*

З молодого як из воску: що хоч, те й виліпиш. *Зал.*— З малого, як з воску: все зліпиш. *Ос. 4 (III, 35).*

Кохання 8726—8785.— Роспуста 8786—8844.— Женитися 8845—9018.— Чоловік і жінка 9019—9166.— Діти 9167—9283.— Син 9284—9310.— Дочка 9311—9330.— Рід 9331—9417.

КОХАЙТЕСЯ, чорнобриві, та не з Москалями. *Кобз. (65).*

Мене все безносі цілують. *Нос.*

Так мене, мамо, хлопці люблять, що за кулаками світа не бачу. *Зв., [Бр., Черк., Кон.].*— За кулаками від хлопців дівка світа не бачить. *Проск.*

Коли б літа вернулися, то б и хлопці горнулися. *Р.*

8730. Вірному коханню и Бог не противник. *К., Кон.*

Добре тіі Ляхи роблять, що не кохаюцця: побравшися за рученьки та не женихаюцця. *Прав. Ниж.*

Бджола летить на любий цвіт. *Б.*

Серце з перцем, а душа з часником (кажуть, жартуючи, хто вже дуже липне; а частіш — як страва буде серце). *Бер.*

Козак на коні іздить, а дівчина родицця, та й козаку згодицця. *Б.*— Дівчина родицця, а козак на коня садовицця. *З.*

— Хлопець воли гонить, а дівчина ще ся не вродить, а єго догонить. *Ил.*

Сніп з бородою, а козак з молодою. *Черн.*

У нас така приповедінка: де парубок, там и дівка. *Ил.*

Накинуть оком. *Л., Пир.*

У око запала (уподобалася). *Ч.*

В кого чорний усок, тому риби шматок; в кого сива борода, тому юшки шкода. *Кр.*

8740. Хто з чорними бровами, иди за дровами; а хто з рижою бородою, иди за водою. *Кр.*

Й не ходи по полю, й не топчи куколю, и не лупай очима, я не твоя дівчина: *Черн. г.*

Сонце въ віконце пече-припікає, паробок на дівку глядить-поглядає. *Нос.*

Жартують над закоханим.

Куди серце лежить, туди и око біжить. *Бр.*

Серця не внімеш. *Пир.*

Болить серденько, та плакать стидненько. *Коз.*

Серце не камень. *О.*

Любить іі, наче кошечим мізгом нагодовала ёго. *Кан., К., Коз.*

У любий місяць уродилась. *Ж.*

Закохавсь ([1]), як чорт в суху вербу ([2]). *Об.*— Бъєцця, як чорт коло сухоі верби. *З.*

([1]) так вірить. *Проск.* ([2]) грушу. *Зв., К.*

8750. Перепався, що не видáвся. *Ст. Зб.*

Любила так, що в нёму й душі не чула. *Коз.*

Я б ёго духом (здохом) притягла. *Пир.*

Дух за ним ронить (*або:* И дух ронить). *К.*

Що б я могла ся до тебе шпилькою пришпилити. *Ил.*

Моє сердечко, моя птичко дорогая! *Кон.*

Люби як душу. *Хор., Пир.*

Хто вірно кохає, той часто вітає. *К.*

Як не бачу — душа мре, а побачу — з душі пре. *Зв., Х., Новг.*

До любоі небоги нема далекоі дороги. *Мар. В.*— Нема злоі дороги до своіі небоги. *Ил.*

8760. З милою сісти купити істи.

Птиця з птицею не набъєцця, козак з дівчиною не наживецця. *Збр. Лаз.*

Ой ти, хлопче, ненароком коло мене трессе боком.

Закохали вражі люде, що й нам не буде. *З.*

Кив морг на ёго, дума — дівка ёго, дума — піде за нёго. *Лів.*

Геть, згинь, пропади,— и до мене не ходи. *Гат.*

Ай ґвалт! сама в хаті, не дам ради кошеняті! *Бр., У., Зв.*

Коли мишей боісся, на воротях повісся («Вийди до мене!» — «Боюся».— «Коли и д.»). *Гр.*

Держи мене, Йване! *Зв.*

Коли любиш, люби дуже, а не любиш, не жартуй же. *К.*

8770. Коли мене любиш козаче! *Пр. в Ст. Зб.*

Не могла звабити калачем, а потім тяжко було відбити бичем. *Ил.*

Хоч коханнє не зрадицця, та череві завадицця. *Гат.*

Поглядає, як вовк на ягницю. *Чор. Рад. (90).*— Дивицця, як вовк на козу. *Нос.*

Як дасть обнятися, то дасть и поцілуватися. *Нов.*— Як ся дасть обняти, то ся дасть и поцілувати. *А. Вил.*

Дівочий стид до порога: аби пересягнула, так и забула. *Рад.*

Почервоніє, як мак. *Х.*

Дівчатам сторожа не поможе: як зхоче хто ледаче зробить, то піде по тріски, та й наробить смішки. *Кан., К.*

На козаку не буде знаку. *К., Рад.*— А що! на козаку нема знаку, нехай дівка 'добуває. *З.*

Як би не мала поля за бовдура, а козака за дурня (то облишив дівчину. Як би не перебірала изперва, то б опісля не жалкувала). *Пир.*

8780. Доходився, що й хвоста збувся. *Пол.*— Добігався, що й хвоста збув. *Л., Пир.*

Хто любить ревне, жаліє певне. *Ил.*

Росстане з милим смерті ся рімнає.

Ліпш би не знатися, неже зараз и розстрятися. *Ст. Зб.*

Вилетів кугут на ворота, заспівав: *кукуріку!* вже ж я тебе, моя мила, не забуду довіку. *Бал.*

Як сів медвідь на сідало та й крикнув: *кукуріку!* не покидай мене, моя мила, отнині й довіку. *Гр.*

РОЗПУСТНЕ життя в молодóсти приносить хоробу на старні кості. *Ил.*

Утіхи на годину, а біди до смерті.

Що тіло любить, тоє душу губить. *Ст. Зб.*

Од мене, бабо, одкоснися, и не тілько на яві и вво сні не снися. *Кл.*

8790. Перейшов ([1]) на Ицькову суку. *Кан., К.*

([1]) Вийшов. *Ил.;* Зійшов. *Проск.;* Звівся. *Пир.*

Губи насалить та й нáвчицця. *Зал.*

Блажен муж, до школи не дуж, до церкви слизько, до дівчат близько. *Гл.*

Хмизом, низом, пуд вербами. *Кл.*

Не поберігши тіла, и душу погубиш. *Ил.*

Ему десь кислиці снящця. *Хар. Зб., Проск., [Рад., Б.].*

Сняцця комусь кислиці, та не знає к чому (кислиці бачить у сні — теж и проти плачу). *Євх.*

Бісики пуска (як підлабузнюєцця до жоноти). *Новг., Полт.*

А, жоночий дядько! *Кулж.*

Бабський празник. *Пир.*

8800. Підпускає Москаля (до жоноти примощуєцця, або так бреше). *Зв., Пир., Полт.*

Хто дітей христить, той добра не мислить. *Кан., К.*

За *дзінкує* татко мамки не цілує. *Бр.*

Христос воскрес, кумо, цілувацьця нумо! *Лаз.*

Чого в хижу, як усе в хаті! *Л.*

Раз кахикнула, трох Ляшків прикликнула; вдруге кахикну, пъятёх прикликну. *Бр.*

И до плуга и до рала, и до хлопців дала драла. *Кон.*

Трошки дівчат ([1]) псує. *Ном.*

([1]) Нічого — то дівки. *Яц.*

З голови дівка, а далі не знаю. *К.*

Дівка, як дівка, та сорочка узька. *Ст. Зб.*

8810. Дівчина, як дівчина, а черево як **дідчина** (**діжчина**?).

Скакає в гречку. *Л., [Ст. Зб.].*

У гречку скочив та и вворвав. *Ст. Зб.*

Скакав, та не уклякнув.

Як би він ні жив, та жив, аби в чужу гречку не вскакував. *Хар. Зб.*

Не скакай у чужу гречку, бо лихо ([1]) тобі буде. *Лів.*

([1]) біда. *Бр.*

Чужая жона — здоровъє чиєсь. *Пр. в Ст. Зб.*

Два коти до єдной мишки не помістицця. *Ст. Зб.*

Як против солнця води не напитися, так з чужою жоною, або з мужем чужим не нажитися.

На смітнику женився. *Пир.*

8820. В кропиві шлюб брав. *Ил.*

Скочила через мост з молодшим. *Літ. Самовидця* (про жінку славетного Дорошенка).

Побігала з Лиськом. *Кон.*

У горох ускакнула. *Гр.*

В чоботях ій чоловік умер (не було ніколи чоловіка). *Ил.*

Уже тобі не вінок носити. *Підл.*

Тепер же пропав мій віночок. *Бр., Зв.*

8827. Росчесав ій косу до вінця (извів). *Ил.*

8829. Господи, допоможи перше на хрестини, як на коровай. *Ил.*

8830. У нашоі Катерини весілля и родини.

Самосійка дитина. *Пир.*

Безкоровайний (син). *Кон.*— Безкоровайчук.

Простіть — придбане.

Не байстрюкові гріх, а батькові. *Гат.*

Байструк, то росте, як струк. *Кан., Зап. (I, 147).*

Пішла душа по руках (найбільш кажуть, як що піде по руках, так що, пожалуй, и пропаде ще. *Ном.*). *Пир.*— ... та й чортові досталась ([1]). *Бр.*

([1]) та й у пеклі стала. *Л.*

Душа до него спати ходить. *Ил.*

Усі пси тебе брали. *Збр. Шей.*

Агуш на банта, агуш на сідало (в Камъянцю кричять так на міських хлёрок).

8840. У — не без ухватки. *Зал. (из Пир.).*

Кошечая любов и меж тини. *Ст. Зб.*

Хіба я така, що за мене пъятака. *К.*

Ирже, наче жеребець на стані. *Б.*

Дала мати, чим обдувати. *Ст. Зб.*

Нема кому ні обіпрать, ні облатать: треба ЖЕНИТИСЯ. *Пир.*

Трясітеся рубці, дивітеся молодці: хоч сорочки не маю, женитися думаю. *Черн.*

Хто рано одружицця, той вік не натужицця. *Не.*

Не страшно женитись, а страшно журитись. *Бр.*

Се ([1]) не на рік, а на цілий вік.

([1]) Зробив. *Ж., Ш.*

8850. Пху на землю, закім ся оженю. *Ил.*

Заміж ити ([1]) — не дощову годину перестоять. *Л., З.*— Зашлюбитись не дощик перечекати. *Гат.*

([1]) Се. *Кон.*

Жінка не черевик: из ноги не скинеш. *Черн.*

Оженицьця — не напасть, та щоб, женившись, не пропасть. *Ш.*

Не квапся женитися, бо ще тобі жінка стане костію в горлі — іі Бог сотворив з кості. *Проск.*

Оженися, не журися — піде тобі рукою: жінка піде за борщем, а ти за мукою. *Проск., Бер., [Кан., К.].*— Не давно ся оженили, не пішло рукою: пішла жінка за пшоном, а я за мукою. *Бр.*

Женись — перемінись (*або:* Жениццся — переміницця). *Зв., З., Новг.*

Моя дорога — до чиёгось порога; моя стежечка — до чиёгось сердечка. *Зап. (II, 206).*

Голубець гýкає, як парі шукає. *Г., П.*

Жадна пташка без товариша не пробуває в лісі. *Не.*

8860. Усякої тварі по парі. *Зал.*

Кожна птиця знайде свого гриця. *Ил.*

Пху, нежонатому кпу! *Кан., К.*

Як молодий старшому скаже *пху,* то той и одказує так. А молодший, як що вміє: «а жонатому», каже, «жінка наплює».

Нежонатому пху, а жонатому й жінка в очі наплює. *С.*

Поможи, Боже, нежонатому (¹), а жонатому й жінка поможе. *Лів.*

(¹) Нежонатому помагай Біг. *Прав. Ниж.*

Не дай, Боже, два рази женитись, а три рази селитись (¹). *Коз.*

(¹) трейчі женицьця, трейчи селицьця. *Ис.;* часто селицьця и часто женицьця. *Гл.*

Яку ёму кару дати? оженити ёго, то він буде знати! *Евх.*

Спарувать, та й чорту подарувать. *Кр.*

Аби дубки, а берізки будуть (аби парубки, а дівчата будуть). *Рад.*

Аби хлопці, а дівчата будуть. *С.*

8870. Сёго цвіту по усёму світу (дівчат). *Об., [Ст. Зб., Евх.].*

По сім за (¹) цибулю (жоноту так цінять). *Пир.*

(¹) На. *Гр.*

Дівка як верба: де посади, там приймецця. *Об., Чор. Рад. (157).*

Аж рéгне (¹) заміж. *Дуб., Л.* — ... та ніхто не свата. *Б.*

(¹) прагне. *Дуб., Кр., Новг.;* пробу. *Кр.*

Так вони й рябцéм (заміж дівчата). *Кон.*

«Пішла б ти замуж?» — «Та би ся пішла!» — «Маєш ти що?» — «Та би ся знайшло».— «А робила би?» — «От, розговорилистеся!» *Ил.*

«А робив би?» — «Нехай-но».— «А ів би?» — «Дай-но!» — «Оженив би ся?» — «Ого!» — «А сорочка де?» — «Мовчи!»

Чиясь доля плаче! *О.*

Ти свою долю у неділю проснідала, а в пъятницю проспівала. *Евх.*

Из чорною головою у батька добре, а з білою не так. *Б.*

8880. Нехай вороги ідять булки, а ти, дівко, думай думки. *Рад.*

Ні пес з хвостом (за себе не візьме). *Л.*

Заговіла — бодай батеньку (1) хата згоріла (не вийшла заміж)! *З.*

(1) татові. *Зал.*

Сидить дівка до сивоі коси, и замуж не піде. *Бер.*

Світить волосом (дівує). *Пир.*

Сидітимеш до сіди-коси. *Евх.*

Стара пані и старе вино за все добре, але не стара дівка. *Ил.*

Коли молодий з старою ожениццє, то так є, як би молодіі неуки коні до старого воза запріг.

Старій кобилі не брикацьця, сивій бабі не цілувацьця. *Збр. Лаз.*

Личко дівку віддає. *Яц.*

8890. Сиди, грибе, поки (1) тебе лихо (2) здибле (3). *Пир., Кон.*

(1) заким. *Проск.* (2) біда. *Бр., Бер.;* хто. *Проск.;* хтось. *Б.* (3) здиба. *С.*

О, сиди, дівко, хтось тебе здибає. *Проск.*

Сидітемеш Грина (а не *грипа? Ном.).* поки тебе чорт згиба. *Евх.*

Ой, щоб менша під корито не підвернула! *Кулж.*— Підверне під корито. *Л., Пр.*— Під корито сховати. *Бр.*

Як підростає менша дочка и сподіваюцця, що краща буде за старшу и скоріше заміж піде.

О, ще буде паску гнітити (не віддасця того року).

Хоч нема ззісти, аби було з ким сісти. *Б., Х., [Ил., Бер.].*— Хоць є що ззісти, та нема з ким сісти. *Бр., Бер.*

При своій небозі добре и в дорозі. *Ил.*

Хоч у попел кусок умочу, та солодко ззім (хоч з потом зароблю). *Б.*— ... кусочок умочи та ззіж, то добре. *Рад.*— Хліб у попел умочу, та ззім. *Сл.*

Хоч у одній лёлі, аби до любові (1). *З., Л., Пир., О., Б. [Рад.].*

(1) ув одній лёльці, аби до любовці. *Бр.*

Хоч не силна, аби двір закрасила. *Збр. Лаз.*

8900. З доброі ріллі ори плугом, а хліб буде (не бійся до вбогоі залицяцьця, аби добра). *Коз.*

У свого батька и рай, и мука. *Рад.*

Карай (*або:* Не карай), Боже, віком — карай добрим чоловіком. *Бр.*

У батенька високи ворота, а у мене коли б ище вищі. *Кон.*

Хоч ледачий, аби комір (¹) стоячий. *Ном.*

(¹) комъяр. *Коз.*

Хоч хліба ні куса, аби без уса (то, певно, не хоче йти за попа). *Пр. в Ст. Зб.*

Хоч через долинку, аби у частинку (щоб у прийми не приймали. *Бр.*). *Бр., Пир.*

Коли не годна молодця, то не хочу голубця (старого — сивого, як голуб). *Г., П.*

Сиди до сивоі коси, а за ледащо не йди. *С., Бр.*

Лягла не клята, встала не мнята (ніхто ні лаятиме, ні битиме, як дівуватиме). *Бр.*— Встану не мнята, піду не клята. *Рад.*— Устане не мнят и не клят. *Б.*

8910. З доброго коня не жаль и впасти (¹). *Зв., Кан., К., Проск.*— Лучче з доброго коня впасти, ніж на поганому іхати. *К.*— Не жаль, що з коня спав: голову зломив, та з доброго. *Бр.*

(¹) Не жаль впасти и убитися.

Не жаль утопитися у чистій воді. *Ил.*

Хоч далеко, та дихати легко. *Пир.*

Близько, та ходить слизько — далеко, та ходить легко. *Зал., [Ос. 6 (III, 37)].*

Хоч сова, аби з другого села. *Прав. Ниж.*

Хоч долі, аби у своій волі. *Кон.*

Милость (кохання) о голоді не сита. *Ил.*

Краснеє личко серцю непокій.

За гарного піди, гарне й лихо буде. *Ос. 10 (V, 71).*

Старий віл борозни (¹) не псує (²). *П., Прав. Ниж., Лів.*— И старий борозни не псуеть. *Ст. Зб.*

Про старого, як жениццясь и д.— (¹) кінь. *Черн.* (²) ніколи борозни. *Нос.* (²) не запсує. *Нос.;* не попсує. *Бр.;* не портить. *Кан. Пир., Черн.*

8920. Нужда в вікно, а любов у двері. *Кох.*

Тогді любва бере, як достаток є (*або:* гроши есть). *З.*

Доки не поберуцця, любляцця; а як поберуцця, то судяцця. *Проск.*

Хоч *ох,* та вдвох. *Нос.*

Ніж мать у двох плакать, то лучче одному. *Пир.*

Бог тому дасть, хто ровню поняв. *Кл.*

Про мене, синку, хоч и свинку. *Бр., Рад., Л.*— ... аби була невістка. *Кр.*

Хоч каплоуха, та до двора сторожка́ (плоху́та, але хазяїновите, пазовите). *Рад.*

Хоч відьма, аби хлібна. *Євх.*

Сницьця будуть тобі кислички (як женисся на такій, що неладна). *Гр.*

8930. За кого оддать — аби не одстать. *Ш., Коз.*

Хоч за пенька, коли нема синка. *Бр., Бер., Б.*— ... панка. *Зв., Рад.*

Не за пенька, як (1) нема синка. *Євх.*

(1) Не пойти за пенька, коли. *Ст. Зб.*

Хоч кривоніс, аби Бог приніс. *Кан., К.*

Хоч за вола (1), аби дома не була. *Коз.*

(1) Се так избула. *Бр.*

Хоч без зубів и о еднім оку, аби сёго року. *Ил.*

Хоч за старця, аби не остацьця. *Рад., Новг., Євх.*

Гуляй, доню, піднявши лёлю (без посагу хочуть віддать). *Пр. в Ст. Зб.*

Гуляй, доню, піймавши долю. *Не.*

Молись, дівко, Богу — та й в дорогу. *Коз.*

8940. Иди на штирі вітри, а на пъятий шум. *Ил.*

Не шпир голови, коли заміж бажаєш. *Коз.*

Силою пхаєте (заміж). *Кл.*

И не бийте мене, и не лайте мене: коли я вам докучила, віддайте мене. *У.*

Не прибрана, не готова,— йди душа и такова. *Бр., Б.*

«Чом за ёго не йдеш?» — «Стидко та бридко: Яремою звецця!» *Євх.*

Соломъяний парубок, а золоту дівку бере. *Бр., [Ил., Проск.].*

Достанецця стиду-бриду цілувати повновиду. *Збр. Шей.*

А що зробиш, як судьба Божа. *Зв., К.*

Суженого и (1) конем не объідеш. *Проск., Коз.*

(1) Суженого-ряженого. *К.;* Суженоі й. *Кул.*

8950. Сужене — не розгужене. *Проск., Коз., Ст. Зб., [Бр., Лип.].*— Як буде судене, то не буде розгудене. *Нем.*— Кого Бог судить — чоловік не розгудить. *Рад., З., Б., [Л.].*— Хто сужений та не розгужений. *Б.*

Що написано на роду, того не объїдеш и на лёду (¹). *Л., Б.*— Що кому написано на роду, то й конем не объїдеш. *Евх.*

(¹) по лёду. *Не.*

Нудьга за біду дочку оддав, а халепа на весіллі грав. *Б.*

Иде гнида за Демида, світилкою жаба, сваха черепаха. *Сл.*

Одні пучки голі (без віна). *Пир.*

Не плач, небого, що йдеш за ёго: нехай плаче він, що бере лихо у (¹) двір. *Бер.*

(¹) біду в. *Бр.*

Поберімся, небого: в тебе мало, а в мене и того. *Ил.*

Постав хату з лободи, та в чужую не веди. *Бр., Ш., Евх.*

Сорочки нема, а женитися гадає. *Ил.*

Не оженисся, поки тя не обрешуть.

8960. Поти дівка не оддасця, поки не осудять. *Руд.*

Тільки що задумаєш свататись, то й станеш зараз брехати: без брехні ні жоден чоловік не сватався. *Кв. (II, 55).*

Бодай сваталнику добра не було! *Ст. Зб.*

Не збірайся и в свати, як до вінця не вести. *Коз.*

Свасі перша чарка й перша палка. *Ном., [Кулж.].*

Любую сваху на воз сажати. *Ст. Зб.*

Добра дівка — як старости йдуть, тоді мете. *Ил.*

Бабина куриця на моїм подвіррі кублицця (свати закидають). *Дуб.*

Як би на вашій леваді та мій вітряк (до сусіда сватаєцця). *Пр.*

А що ми люди чесниі и без худоі науки, то от вам хліб у руки. *Кв.*

8970. Нашому слову кінець, а ви зробіте нашому ділу вінець (кажуть свати). *Х.*

Чи оддасте, чи нехай ще підросте? *Ос. 20 (IV, 13).*

Сучого сина собаки забили баки; в сучого сина хаті помилився. *Не.*— ... собаки — не дають говорити навет. *Бр.*

Як вертаєцця з сватальників ні з чим. *Не.* Як бідний піде до багатих и не віддадуть. *Бр.*

Шкода́ ходу до поганого роду (як парубок сватає дівку й не хоче рід. *Бр.*). *Г., Бр.*

Та й ти там халявки попік? *З., Кон.*

В рукописові означено, що ся приказка про невдачу, як сватаєцця; а мені здаєцця, що вона про щось инше: *присмалювать литки, халявки* — вчащать до якоі дівки чи молодиці. *Ном.*

Десятую уже он пасеть (десяту свата). *Ст. Зб.*

Гарбуза дати (ззісти, втяти). *Гат.*— А що взяв ([1]) гарбуза? *Прав. Ниж.*— Піднесли печеного гарбуза. *Х.*— Ёму гарбуза дали.— *Гр.* Коли б вам гарбуз не покотився! *Ил.*

([1]) схопив. *Лів.;* достав. *П.;* потяг. *Пол.;* притяг. *Л.;* иззів. *Пр.*

Дав ёму віна въязочку сіна, и куль соломи, и міх полови. *Ст. Зб.*— Дам тобі віна три вози сіна, и сучку байра́к и семеро собак, и того вола, що дома нема. *Б.*

Нащо нам гроші, коли ми сами хороші! *Бр., Л., Кр., Гл.*

З віном дівці не сидіти. *Ст. Зб.*

8980. Віно або вовк иззість, або згине само. *Бр.*

Воли, корови́ даю, а долі не вгадаю.

Кіт гуде — в нас весілля буде! *П., Прав. Ниж., Сл.*

Як заручився, так и діло святе. *Ш.*

Хоч заручена, аби не звінчана. *Бер.*

Для подиву дівку продають. *Ст.*

Кому весілля, а кому безділля. *Рад., [Бр.].*

Прощайте пороги, що мої походили білі ноги! *Зв.*— Бувайте здорові жили пороги! *Кан., К.*

Ні стуку, ні грюку — повезли як суку. *Пол.*

Кажуть, як весілля було без музик.

Робила, не робила — аби двір закрасила. *Пир.*— И воза не возила, та двір украсила (кажуть про дівку, що вийшла цнотливою). *Ёвх.*

8990. Одрізана скиба од хліба (вийшла заміж). *Л., Пир., Ос. 20 (XIV, 102).*— ... вже її не притулиш. *К., [Бр.].*— Відрізана скибка до хліба не пристане. *Ёвх.*— Раз хліба одрізав. *Зв., Ж.*

За дубовиє зайшла двері (у *Кл. зза дубових дверей* и про ченців: затвор). *Ст. Зб.*

Не борони, батю, узяти за хату.

Не поборони, батеньку, хоч за возом побігти! *Лист. (II, 246).*

Забувай ([1]) батькови нарови, а бери мої. *О., Н.*— Покинь нарови батькови та материни, а бери чоловікови. *Бр.*

На весіллі, як везе вже додому молодий молоду, обійде округи воза з кієчком и каже.— ([1]) Покидай. *К., Пр.* в *Ст. Зб.*

Як за стіну засунулась (усе сидить дома). *З.*— ... заступила («як пішла заміж, як и д.» *Сос.*). *Рад.*

Як була я у батенька, так була чубатенька; а як стала у свекрухи, то й объїли чуб мухи. *Коз.*

Игде родилася, а игде пригодилася. *Нос.*

Коли дівці сходить на вінці, то збабіє.

До весілля дівка гарна (*або:* мила), а там хоч покинь. *Коз.*

9000. Сам чорт не пізна, яка з дівчини вийде молодиця. *Ос. 11 (XIV, 23).*

Поки дівка не відасцця, то и псові води подасть; а скоро ся віддасть, то и собі не хоче.

Дівка — як огонь, невіста — корогов.

Як гарна молодиця, то гарно подивицьця. *К., Кан.*

З гарноі дівки гарна и молодиця. *Пр.*— ... гарно завертицця, любо подивицьця. *Зв., Рад., [Ж., З., Б.].*

Дівкою повна улиця, жінкою повна піч. *К.*

Оженився на чотирі вітри, а на пъятий шум. *Ил.*

Не мав лиха, так оженився. *Пр., Коз.*

Оженився, то вже и (1) зажурився. *З., [Зв., Рад., К., Пир., Збр. Лаз.].*— Не женився — не журився; оженився — зажурився. *Ил.*

(1) та всім. *Бр.;* всім. *Ст. Зб.*

Козак оженився, неначе упився. *Б., Коз.*

9010. Сів зажурився, що з милою оженився. *Проск.*

Женився — зажурився, продав̂ жінку за сопілку, а сам ходить, як бугай.

Оженився, як на лёду обломився. *Б.*

Ні продати, ні проміняти: лучче було не брати. *Бр.*

Оженився навісний та взяв біснувату; не мали (1), що робить — підпалили (2) хату. *Збр. Шей.*

(1) дурний та взяв глупувату; та не знали. *Ном.;* дурний та взяв дуркувату; та не знали. *Кр.* (2) запалили.

Вступив у закон, як собака в цибулю. *Пир., Б.*

Уступив у закон, як свиня в молот. *Ст. Зб.*

Забув, що оженився. *Г.*— ... та (1) й пішов в солому спати. *Бр., Бер,., Рад., З., О., [Ст. Зб.].*

(1) Оженився та. *Л., Коз.*

Закон принявши, не пособачи жити. *Ёвх.*

ЧОЛОВІК И ЖІНКА то єдна спілка. *Бр., Рад.*— Найлучча (1) спілка — чоловік та жінка. *Бр.*

(1) Добра. *Зв., Ж.*

9020. Муж то жона — то одна сатана. *Зв., Рад., Л., [Бр., Проск.].*

Без вірного друга великая туга. *Б.*

Куди голка, туди й нитка. *Об., [Ст. Зб.].*— ... куди чоловік, туди й жінка. *Кан., К., [Бр., Рад.].*

Чорт (1) сім (2) пар постолів стоптав, поки іх докупи зібрав (3). *Новг., [Проск.].*— Чорт тридцять пар лаптів стоптав, поки піп таку пару підобрав. *Новг.*— Хоч чорт лапті подрав, та докупи зібрав. *Кр.*— Не мало чорт ходаків сходив, закім іх позносив. *Ил.*

(1) Дідько. *У.* (2) сімдесят. *Кан., К.;* сто. *Зв.* (3) сходив, поки докупи зніс. *У.*

Зібрав Бог пару — Карпа й Хвеську. *Чврн. г.*

З ким жити, того не гнівити. *Проск., [Ст. Зб.].*

Боже, Боже, що та жінка може! як іі взяти, то лучче, як мати. *К.*

З жінкою любоі-милоі рибки піймаєш! *Ном.*— ... а з матіръю лиха з два.

Без жінки, як без кішки. *Зал.*

Поки баби, поти й ради. *Зв., [Бр.].*

9030. Поки жива бабуся, я нікого не боюся. *О.*

Добра жінка мужові свому вінець, а зла кінець. *Проск.*

Перша жінка од Бога, друга од людей, а третя од чорта. *Дуб., О., Пир.*

Смерть а жена від Бога призначена. *Ил., [Проск.].*

Жінка лозинка: куди схоч, похилиш. *Гат.*

Жінка, як торба: що положиш, те й несе. *Лох.*

Жінка, як жилка: коли схоч, потягнеш. *Гат.*

Жилка з мосяжного дроту, чи *жилалка? Ном.*

Хати и жінку все треба покривати. *Ил.*

Бабам звізд з неба не знімать, хоч и догори лежать. *Черн.*

Жіноча річ коло припечка. *Об., Чор. Рад. (325), Гат.*

9040. Хоч жінка свинка, так грошей скринька. *Кон., Новг.*

Жінка хоч корова, аби здорова. *Л., Х.*

Жінка без мужа и пити (1) недужа. *Ш.*

(1) и жити. *Коз.*

Як сорочка біла, то й жінка мила. *Бр., С., Рад., Коз.*

Старий стару хвалить, що добрий борщ варить, а молодий свою гудить, що не зварить, та зпаскудить. *Кан., К., Пер.*

Того до́бра годинка, в кого жінка Маринка. *Х.*

За першої небоги щодень були пироги. *Збр. Лаз.*

Як небо прихилила до ёго (друга жінка, добра). *Пир.*

Де ти була, де я зріс,— а нас чорт докупи зніс. *Проск.*

И так багато всякого лиха, а Бог ще жінок наплодив. *Пр., Н.*

9050. Тепер баб по сім за цибулю. *Кон.*

У жінки (1) волос (2) довгий (3), та ум (4) короткий. *Рад., Пр., [Ст. Зб.].*— Жінки довге волосся мають, а розум короткий. *Ил.*

(1) «*Зв., Бер., Б.;* баби. *Бр., Проск.;* баб. *Коз.;* У жінок. *Ёвх.* (2) волосся. (3) довге. (4) розум. *Б., Ёвх.*

Де дідько не посіє, там ся баба вродить. *Ил.*

Вразькі баби. *Кл.*

Запічная баба. *Вас.*

Баба тоді и хвабра — як на печі. *Ос. 5 (XII, 73).*

Біда бабу породила, а біду чортова мати. *Ос. 21 (XIII, 34).*

В старої яхидної баби десять чортів сидить, та ще й на дванадцять сідалах гуляють. *Ос. 9 (IX, 70).*

Чому Бог не сотворив Єви з ноги Адама? щоб жінка по корчмах не бігала; чому не з руки? щоб мужа за лоб не дерла; чому не з голови? щоб не була розумнійша од мужа,— але з ребра, щоб ёго пильновала и ёму вірно служила. *Сн.*

Ище сорока не (1) побіліла, щоб жінка чоловіка била. *Б., [Кан., К.].*— Отоді жінка буде старша, як сорока побіліє. *Гр., [Бр., К.].*

(1) не зовсім. *Кон.*

9060. Як баба била, то й на той світ не встанеш. *Ёвх.*

Там макогін блудить, де макітра рядить. *Ил.*

Де голова блудить, там хвіст рядить.

Горе дворові, де корова росказ волові.

Горе тобі, воле, коли тебе корова коле. *Прав. Ниж., [Проск., Лох.].*

Иван носе плахту, а Настя булаву. *О.*

«За Шкуропадського». *О.* Гетьманував Скоропадський 1708—1722 р., а Настя, жінка ёго, по роду була Марковичівна.

Отто-то, що била жінка чоловіка, та ще и пішла позивати. *Л., Кон.*— Била жінка чоловіка, пішла позивати: присудили чоловіку ще жінку прохати. *К.*

«Чи не бъє лиш тебе жінка?» — «Жінка побъє та свиня ззість — усе рівно». *Кр.*

Не хвались жінкою в сім день, а в сім літ. *К., О.*— ... та похвалися в сім год. *Б.*— Не хвались семого дня, а похвалися семого году.

Не вір̀ жінці, як чужому собаці. *Пол., Лів., Ил.*

9070. А ні на селі, а ні в місті не вірь невісті. *Ил.*

З бабою и дідько справу програв.

Де чорт не зможе (1), туди (2) бабу пошле (3). *Павлг., [Проск., Кан., К.].*— ... там баба поможе. *Зв.*

(1) не йме. *Бр.* (2) там. *Бр., Новг.* (3) посила. *Пр.;* пішле. *Бр.;* пошли. *Новг.*

Баба а чорт то собі рідня. *Ил.*— ... то все єдно. *Проск.*

Бабу й чорт не змудрує.

Треба довго калатати, щоб бабу ошукати. *Ил.*

Жінці всей правди не одкривай. *Кл.*— Не кажи жінці правди. *Ис.*

Щоб жінку пізнать, треба бо буть хитрим. *Пир.*

То й не жінка, як сім раз на день не обманить чоловіка. *Евх.*— Ще добра жінка, як сім раз на день обдурить. *З.*— Добра жінка дванадцять раз на́ день одурить, а як яка, то и без числа. *Кон.*

Шахврану не перетреш, а жінки не перепреш (на своєму поставить). *Ил.*

9080. Жінка и камъяну гору пересіче. *Коз.*

Жінки, як сороки. *К., Ст. Зб.*

В баби язик, як ло́патань. *Проск.*

Як дві бабі та гуска, то ввесь базар. *К.*

Дві бабі — торг, а три — ярмалка. *Сос., Гл.*

Сім баб — своє підторжя. *К., [Л.].*— Де баб сім, там торг зовсім. *Кон.*

Де дві баби да три жаби зберуцця умісті, не переспорить іх чоловіка й двісті. *Кон., Н.*

Без одного Жида (1) ярмарок буде. *Кан.*

— Коли б єдин Жид, то був би ярмарок. *Бр.*

Як зберецця жіноти дві-три.— (1) Коли б одного Жида вмішать, то й. *С.*

Ночна зозуля денну перекує. *Нос.*

Як заставить покурячій, Сидір кудкудакає. *Лів.*

9090. Не одна жінка мужа змуровала. *Кон.*

За городом левада, де збіралась громада: жінка мужа продала, за три копи без шага. *Ш.*

Чоловік за поріг (1), а жінка за пиріг. *Ск.*— Син за по-

ріг, а мати з печі та за пиріг. *Бр., Рад.*— Скоро за поріг, а він за пиріг. *Ст. Зб.*

Мати безпечніша у сина, ніж у зятя. *Бр.;* не боіцця свого дитяти. *Рад.*— (1) батіг. *Г.*

Ти, чоловіче, іж борщик, а я буду мнясце, бо мене дитина ссе. *З., Кон., [Бер.].*

Чи моєму чоловікові ще лиха треба? чи пруску варю — юшка за ним; чи яйця варю — юшка за ним. *Р.*

На що тому жінка молода, кого и стара за чуприну водить! *К.*

Люби (1) як душу, а труси (2), як грушу (3). *Бр.*

(1) жінку. *Ил., Пр., Р., Павлг., Ст. Зб.;* дитину. *К.* (2) тепи. *Бр., Л.;* а товчи. *Рад.;* а товчи злую. *Ст. Зб.;* а тріпай. *Ил.;* шубу.

Серцем люби, а руками тряси.

Коли жінку почав бить, то й будеш бить, а не начинав, то й не начинай. *Сл.*

За все гаразд, за все добре, що жінка маленька: він побъє й полає — вона веселенька. *Кон.*

9100. А я свою жінку попобив так, аж тіло почорніло — то давай плакать, поки аж побіліло. *Чигр.*

Чого сидиш надулася, чом в чоботи не взулася! *Бр.*—... сюда-туда попід лави: нема чобіт, лиш халяви.

Цить, моя мила, щоб ти воза не побила (як розрепетуєцця жінка). *Зв., Н.*

Як чоловік жінки не бъє, то в неі утроба росте. *Ил.*— ... то жінка сохне.— ... то вона як колода гніє. *Проск.*

Ти мене за чіп, а я тебе за воронку. *Ил.*

За Панасом Панасиха. *Пог.*

За добрим чоловіком и чулинда жінка. *Ш.*— ... а за дурним и попівна рабинька. *Нос.*

Чоловік винен, що жінка ледаща. *Проск.*

Лучче чорта затрімать, ніж ледачу жінку мать. *Кан.*

Діжи не перемісити, а жінки не перебити. *Прав. Ниж.*

9110. Ліпше залізо у воді варити, ніж псую личину жену злу учити. *Ст. Зб., [Кл.].*

Хоч попобив — та й попоів. *Рад.*

Не лихо журить и чужа сторінка, та невдала жінка. *Не.*

Нащо мені казна, коли жінка без ума. *Новг., Ш.*

Одпусти, Боже, гріха, в кого жінка лиха: и моя недобра. *Ст. Зб.*

Ой, добриі люде будте, другу жінку добудте: ся як ворог зародилась. *Пир.*

Сусіди, сусідоньки, не бачили моїй жінки? Моя жінка знакомита: підтикана ззаду свита, на ніжку налягає, ще й на плечях горбок має. *Бр.*

Муж крамар, а жона крамарка: він из двора, а у жінки ярмарка. *Сл.*

Жінка княгинька, а хата не метена. *Ил., Гат.*

Чи вона в мужа не жона, не бояриня була. *Ст. Зб.*

9120. Побий того, Боже (¹), в кого жінка хороша! *Ш.*— ... и багацько грошей. *Ил.*

(¹) Господи, вбий того до смерти. *Сл.*

Де муж старий, а жінка молода, там рідко згода. *Ил.*

Ой мені бачиццяʼ, що жінка клячицця. *Гат.*

Ой горе тому, хто має жону! втоптана стеженька до ёго дому. *Вас.*

Біда, в кого жінка бліда,— у кого червона як калина, то й тому лиха година. *Бер., [К., Л.].*— ... бліда, а в кого румъяна, то кажуть, що пъяна. *Ил.*— ... бліда; а друга, в кого румъяна, кажуть завжди пъяна, або всім кохана. *Збр. Шей.*

Жінка покине! *Х.*

«Оце пекла — бодай катівськіх рук не втекла!» — «Та цить, дурний, то жінка!» — «Ну, нічого! як захолоне, то добре буде!» *С.*

А ну, лубъя, йди сюди (старий до старої, а стара иноді одказує: «Бач, як тепер, то и лубъя, а колись то и *голубъя». Ном.). Гр.*

Жінко, вставаймо! говорять люде за нас — говорімо й ми про людей. *Бр.*

Не кашляй, бо всі вдома. *Бр.*

9130. Не кашляй, бо шлях близько — якийсь чорт догадаєцця. *Бр.*

Коли ти мені муж, то будь мені дуж; а як не гриб, то не лізь у козуб.

Хоч чоловікам и не онеє, та коли жінці, бачиш, теє... *Котл.*

Безплодне дерево з раю викидають. *С., Бр.*— Сухо дерево у пень вибивають, а безплодне з раю викидають. *Нем.*

Телиця яловая. *Ил.*

Муж жені закон.

Поки пліші, поти книші. *К.*

Поки (¹) діда, поти (²) й хліба. *Проск., Рад., Л., Кр.*

(¹) Покіль. *Б.* (²) потіль.

Поздоров, Боже, мого старого та й мене біля ёго: сам рано встає — мене не будить до кужеля лянного. *Зал.*

Біда мені без діда — хлещу борщик без хліба. *Рад., Б.*

9140. Добре було при діду: щодня рибка к обіду. *З.*

Нема діда, нема й хліба; нема хліба, нема й оченашу. *Руд.*

Поки Василя, поти весілля. *Не.*

Хоч мужичок з кулачок,— так мужняя жона. *Ст. Зб.*

Сякий-такий, аби був — аби хліба роздобув. *Бр., Пер., Коз.*

Хто перший, той лєпший. *Ил.*

У мене Хома — й добра нема. *Ш.*

За твоєю головою запропастила свій вік молодою. *Проск.*

Коли б тому такий вік довгий, як у мене чоловік добрий: він мене ні бъє, ні лає — нічого мені не да́є. *Бр.*

Ні бъє, ні лає, та ні про що не дбає. *Ос. 14 (IV, 60), [Рад.].*

9150. Наказав мене Бог — наказав чоловік ([1]). *Гор.*

([1]) з таким чоловіком. *Бр.*

Завъязаний світ (заміжжям). *Ск.*— Світ собі завъязала. *Г., Лів.*

Відставила борщ без мъяса, сама сіла більше часа... Ой лихо, що зробила — що пъяницю полюбила! летить миска до порога, нещаслива моя доля. *Бр.*

Одна в світі голова, то б и думки не мала. *Коз.*

Не кажи, сестро, чоловікові усеі правди — кажи тільки по коліна. *Бр., Дуб.*

Не показуй чоловіку стегна. *Рад.*

Свій пан побъє и пожалує («то як люблений чоловік»). *Пир.*

Од милого пана не болить ([1]) и рана. *Бр.*

«То за чоловіка». *Рад.* ([1]). Від свого пана мила. *Ил.*

Милого друга мила и пуга. *Гл.*

Він мутить єю, як чорт піском, або водою. *Коз.*

9160. Як попогониш горобці раз-у-раз... (втікатимеш одъ пъяного — будеш знать!). *Кон.*

Дались у ([1]) знаки чоловіка кулаки. *Пир.*

([1]) мені на. *Сл.*

Бий и лай, та все (*або:* та ще й) дбай. *Б.*— Лай та собі дбай: твоя пазуха ближче.— Нехай лає та собі дбає.

В мужа краду, и перед нёго кладу. *Ил.*
— Хто у чоловіка украде́, то й перед чоловіком покладе. *Бр.*

Послала жінка чоловіка каглу ([1]) затикати, та й каглянка вбила.

«Такий там чоловік великий був!» *Бр.* Так одказує жінка, як хто іі, що, мов, чого йдеш сама — послала б чоловіка! *Бер.*— ([1]) Пішов чоловік кагли. *Бер.*

Чоловікам на лопату Бог сили наклав, та ще й притоптав, а жінкам на вила, та й то струсив. *Л., [Бр.].*

Збірались іхать у ярмарок чоловік и жінка, та й сіли обідать. «Іж ти, чоловіче, юшку, а я курку — аби швидше»! — «Добре!» — Пообідали: «Ну сідай же ти, жінко, на воза, а я верхи, аби швидче!» — Сіли; чоловік висмикнув дугу, жінку покинув, а сам на ярмарок поіхав. *Кр.*— Поверталась з ярмарку додому — аж загрузли. «Ти сідай, жінко, на воза, а я на кобилу, щоб скоріше дома буть!» — та й поіхав, чи так налякав іі. *З.*

ДІТИ чужа користь. *Лів.*— ... а найбільш того дочки. *Г. Бар.*

Горе з дітьми, горе й без дітей. *Об.*

Хто дітей не має, той горя не знає. *К.*

9170. Добрі діти на ноги поставлять, а лихі и з ніг звалять. *Лів., [Бер.].*

Добрі діти батькам вінець, а злі — кінець. *Бр., Кон.*

Нащо ліпший клад, коли в дітках лад. *Ск.*

Хто має пасіку, той має мід — хто має діти, той має смрід. *Ил.*

Ліпше годувати, як поминати.

Перші коти за плоти.

Першиє щенята за плот кидають. *Ст. Зб.*

Першу дитину в буръян закидають (першечки діти рідко підростають). *Кан., К.*

А як не росте и одна дитина, то на старісті трудна година. *Збр. Лаз.*

И вже! мого цвіту по усёму світу (всиротіла мати скаже)!.. *Не.*

9180. Як умре мала дитина, то добра година; а як умре дружина, лихая година. *Зап. (II, 289), [Бр.].*

Аби дружинка, дасть Бог дитинку. *К.*

— Була б жінка, а діти будуть. *Б., Кр.*

Подумай женицьця, то й діток копиця. *Ш.*

Раз — сточки, а вдруге — сини та дочки. *Зал.*

Діток повен куток. *Об.*

Обложився дітьми, як дід онучами. *Ил.*

Дасть Бог дітки, дасть и на дітки. *Об.*

До зубів наісися, а до дітей наспися. *Нос.*

Щаслива година, коли заспить вечерю дитина. *Бр.*

Тоді мама біду знає, коли малую детину має. *Ил.*

9190. Тоді мама дурна, коли дитина мала. *Г., П.*

Малі діти не дають спати, а великі дихати. *Л., Бр.*

Добра дитина половину діла одніме, а як яка, то й більш. *З., Б., Кон.*

Соловей співа, поки дітей не виведе. *Ёвх.*

Мала детина — не виспиcся, більша детина — не наіси-ся. *Ил.*

Від малих дітей голова болить, а від великих — серце. *Проск.*

Мала дитина — мала болячка. *Бр.*

Малі діти — мале й лихо (*або:* малий клопіт). *Л., [Зв., Рад.].*— ... діти побільшають, лихо погіршає. *Кон., [Бр., Зв., Пир.].*— ... а як побільшають, то й погіршають. *Ёвх.*— Більші діти, більший клóпіт — менші діти, менший клопіт. *Проск.*

Маленьке — миленьке, побільша — погірша. *Кон.*

Дітей годувать, як камінь глидать. *Збр. Лаз., [Проск, Рад., З., Пир.].*

9200. Дітей годувать — свій вік карататъ. *Ж., Слуц.*

Дітей годуй, а сам торби готуй. *Проск.*

Яких сотворили, таких и майте. *Ёвх.*

Одно, та й те не людно. *Прав. Ниж., Лів., [Рад.].*— ... не ладно. *Новг.*

У людей діти — любо поглядіти. *Прав. Ниж., Пол.*

Добра дитина ще й придбає, а наша, що є, то й те пороспускає. *Пр., Лох., Л.*

Одне око, та й те передране (одна дитина, та й та, не як люде). *Л., [Рад.].*

Дитина, що ся поступить, то лупить. *Ил.*

Дитину серцем люби, а руками гнети.

Ледача та дитина, котороі батько не вчив. *Пир., Х.*

9210. Коли дитини не научиш в пелюшках, то не научиш в подушках. *Лів.*— Не навчили в пелюшках, а вже в подушках! *Б.*

Гарна мазана паляниця, а не дитина. *Ос. 10 (IX, 94).*

Тільки мазаний пиріжок гарний. *З., Л., Кон.*

Мазаний пиріжок. *Л., З., Полт., [Бер.].*

У дитини заболить пальчик (¹), а у мами (²) серце. *Проск., [Рад.].*

(¹) пучка. *Зв., Б.* (²) матері.

Дітки плачуть, а в матері серце болить. *Чигр.*

Матері кожноі дитини жаль: бо которого пальця не вріж, то все болить. *Зв., Рад., Л., [Бр.].*— Цёго пальця уріж — болить, и цёго пальця уріж — болить, и цёго уріж — всі однако болять: так и в матері дітки — нарівно жалко. *К.*

Якого пальця не вріж, то все рівно болить. *О., [Зв., Л., Руд.]*.

Якого пальця не вріж, то все равно болить. *О., [Зв., Л., Руд.]*.

Пусти дітей по волі, а сам будеш в неволі. *Ш.*

Мені дитини жаль и на дитину жаль. *Кан., К.*— И на дитину жаль мені, и за дитиною. *Бр.*

9220. Єсть у мене діти, та де іх подіти. *К.*— Діти-діти, де вас подіти! *Руд.*

В одній руці пальці (1), та не однакові. *Ил.*

(1) На 'дній руці пучки. *Пир.*

Одного батька, та неоднакові (1). *Кон.*— Одніі матки не однакові дітки. *Рад.*— Єдного тата діти, а не єдноі натури. *Проск.*

(1) та не рівні. *Пир.*

Викохав дитину в добрую годину. *Кл.*

Дітки за тріски, а матерки за кіски. *Кр.*

У матері пазуха дерецця, дітям ховаючи, а у дітей пазуха дерецця, од матері ховаючи. *Сос.*— Мати подере пазуху, дітям ховаючи, а діти від матері. *У.*

Любо й ненці, як дитина в честі. *К., О., Коз.*

И мені б зáчесно було, як би у дітей було. *Бр.*

Який талан матці, такий и дитятці. *Пир.*

Гіркий світ: тато и мама осліп, а діти помацки ходять. *Ил.*

9230. Чого ви лаєтесь! хіба (1) вас поле засіяно! *Прав. Ниж., Пол., Лів.*— ...споритеся! десь вам поле засіяне! *П., В.*

(1) сваритеся! чи. *Бер.*

А вже ж ти доходила! така стала, як кобила. *Чигр.*

Щось у тебе буде: хоч мотиль, хоч бабка («Ой, Варко, щось у тебе и д.» — стара бабуся на заваготнілу). *Коз.*

Діти такі — як кукіль. *Кон.*— Діти, як кукіль, маленькі. *Гр., Л.*

Качаєцця, ак бубник голеньке. *Коз.*

Що-то мати! що-то діти! *Руд.*

Як ластівка з ластівъятами. *Х.*

Коли та корова своє теля лиже. *Ил.*

Дивіцця на ёго сёгодня, бо завтра не дотовпитесь. *Евх.*

Цілуй, чоловіче, дитину, бо на ярмарку не дотовпися! *Р.*

9240. Чужі діти череваті, й головаті, и богацько їдять, а вже мої — як паненята. *Євх.*

Людям, як болото, а матері, як золото. *Дуб.*

Дивицця, як кошеня в ([1]) каганець. *Л.*

([1]) кіт у. *Бер.*

Гребе, як кішка лапою (діти з миски). *Рад., С.*

Скаче, наче скакелюха. *Бр.*

Пнецця ([1]), як жаба на купину ([2]). *Гр.*

([1]) Скаче. *Л.;* Лізе. *Зв., Рад.;* Надулась. *Гл.* ([2]) на купу. *Кан., Б., Гл.;* на помік. *Бр.;* на корч. *Рад., О.*

Уже прийшли яничаре (як прийдуть діти и пустують). *Б.*

Накочувола сарана. *Кон.*

Дітям Бог подушки стеле. *К., Пир.*— ... а старому хоч би соломки підослав. *Євх.*

Як дитина падає, то Бог подушку підстилає; а як наш брат (старий) упаде, то або на драбину, або на граблі. *Кан., К.*

9250. Німий язик (худоба, Німець, дитина, пан; напр.: «Там така пісня!.. що вже пан, німий язик, та й той плакав!»). *Пир., Л.*

Ти ж мій узличок (на дитину)! *Кон.*

Мій ти кокотень маленький! *Г. Бар.*

Цить, не плач! дасть мати калач! *Х., [Бр.].*— Не плач, дитя, не плач! принесе батько калач, медом помаже, тобі покаже, а сам иззість. *К.* и *Полт. гг., [Бр., Кр.].*

Цить-цить: мати принесе московську бурульку. *Пир.*

Батьків багато, а мати одна ([1]). *Л.*— Лягай ([2]), дитя, спати: десять батьків, а єдна мати. *Бр.*

Батьків, щоб струнчить, доволі, а мати, щоб пожалувать, одна. *Л.*— ([1]) а єдна мати. *Зв., К.,* ([2]) Е, е, е! а ну. *С.*

Гойда, гойда, гойдаша! и кобила, и лоша! кобилу продамо, а лошята й так не дамо. *Лів.*

Дайте бабі кіселя, щоб и баба весела; дайте бабі рибки, стане баба дибки. *З.*— Дали бабі рибки, стала баба дибки. *О.* (як дитину ставлють дибки, щоб уже ходило. *З.*).

Дівчина ягода! який у тебе кристаль під носом — як московський патрон. *С.*

Ой гуць гуці! сорочечки куці; будем робити, щоб приточити (гуцаючи дитину). *Пир.*— Скочила з пéнька, плах-

та рябенька: ой гуц, гуца! сорочечка куца — треба робити, щоб надточити (кепкують з гулящої дівки). *Кр.*

9260. Труси мене, парубче, щоб намисто бряжчало! (Приговорюють, чукикаючи дітей — ніби на великого у танці десь сказала). *З.*

А що мені по конях, по волах (¹), коли в мене гуцюцю на руках! *А. Вил.*

(¹) мені по волах, по коровах. *Бер.*

Леле́, діду, леле́, бабо! леле́, Коваленку!.. та понесім погуляти дитину маленьку. *Ном.*

Приспівують, гуляючи з дитиною (звичне, на колодках або на приспі).

Ду-ду-дý, ду-ду-дý, вродилася на біду.

Бавлять дітей, співаючи так в дудочку з очерету, папера и д.

«Ладки ладусі!» — «А де були?» — «В бабусі!» — «А що іли?» — «Кашку!» — «А що пили?» — «Бражку! Кашка мъякенька, бражка пъяненька, бабуся добренька, Галюся маленька!» (приговорюють, бъючи ладки).

Я коза ярая, півбока драная, півбока луплена, за три копи куплена, топу-топу ніжками, сколю тебе ріжками, під піч хвостом підмету (з казки; приговорюють ростопіривши палці на руках — ото б то роги козині́! при останніх словах коза коле під боки — лоскоче).

Сорока, ворона, на припечку сиділа, діткам кашку варила, ополоником мішала, діток годувала... оцёму дам, и сёму дам, и сёму дам, и сёму дам — а сёму не дам! сей бицман, дров не рубав, води не носив, хати не топив — шуги, шуги полетіли на головку сіли!

Забавляють так: попереду дитині ніби поплює на долоньку, та и клює туди пальцем (кочергою), приговорюючи... Як дійде, що «оцёму дам», усім палюшкам кашки дає, почавши од мизиного — се б то, загорта іх... «А цёму», каже, «не дам» — великому... трясе ёго, аж поки шуги скаже... Тоді сорока-ворона летить (руками тріпа) и сіда на головку дитині.

«Зайчику, зайчику, де ти бував?» — «У млині, у млині!» — «Що ти видав?» — «Сім міхів горіхів».— «Чом ти не вкрав?» — «Били мене кравчики, перебили пальчики, біг через тік, ніжки попік — скаву, скаву!» (співають, взявши собі або дитині, голову в руки и хитаючи іі).

«Купіть сало!» (візьме більше меншого на спину и ноги ёго придержує, та й *продає сало.* А другі купують:

плещуть *ззаду* долонями, питаючи:) — «А чи сите сало, чи солоне?»

«А куку!» (каже дитина, бавлячись). — «А тютю!» (одказують). *Лист. (II. 167).*

9270. Леле, лелечко мені. *Л., Пир.*

Москаль ззість (лякають дітей). *Л., З., О., Коз.*

Оддам коробейникові, Москалеві, щетинникові, старцеві (теж). *Ном.*

Баба в торбу візьме. *Збр. Шей.*

Тікай, панич (¹) уші одріже. *Кон.*

(¹) Москаль. *Пир.*

Ззіж мене, вовку (*або:* Вовку, возьми мене, та й ззіж! *або:* Що тут робити! возьми, вовку, та й перерви мене)! *Бр.*

Дай чолом! (на дитину, щоб повитала: плеснуть долонею по долоні, и потім, повернувши руку на спинку, поцілувать). *Лів.*

Не надівай очіпка, бо будеш вовка бояцьця (кажуть дітям). *К.*

Не жартуй з огнем, бо впісяєсся (кажуть дітворі, як граюцця огнем). *Ном.*

Безштанько, безштанько — курячий дядько (дражнять дітей, як не хочуть надівать штанів). *Збр. Шей.*

9280. Хто (¹) з краю, то (²) у Божім раю, а я (³) в середині (⁴), то у Божій скрині (⁵). *Бр.* — Хто в середині — в едної ряднині, хто з краю — у Божому раю. *Лист. (II, 246).* — В середині — смак березовий, а з краю у Божого (⁶) раю. *Ш.* — З краю — у Божому раю, в середині — в золотій одежині, а в куточку — замазав сорочку. *Н.*

(¹) Ти. *Пр.; Зв., Бер., Гор., Рад.* (²) *Зв., Бер., Рад., Гор., Пр.* (³) а хто. *Пр.;* а. *Зв., Бер., Рад., Гор.* (⁴) в серединці. *Пр.* (⁵) у золотій скринці. *Пр.;* у замазаній одежині. *Гор.;* в чорній радині. *Бер., Рад.* (⁶) у самому. *Не.*

Гиря-мокутиря собаки дражнила; собаки за нею, вона з козубнею; собаки за литку, вона в калитку (дітвора дражницця, як котре гиряво острижено). *Ном.* — Гира мокотя сидить моркотя. *Б.* — Гиря-мокутиря понімецькій говорила, потурецькій закидала. *Гр.* — Срия-мия!.. бовть! не йди в поле, бо ззість вовк. *Збр. Шей.* — Стрига-мокотира, біб молотила; собаки за єю, вона з чеплією: дайте коритча, обороницьця. *Кр.*

Баран-баран-дук! *Лист. (II, 231).*

Пречиста в головах, янголі при боках, Исус Христос

при мні, при моєму вмі, при моєму сні. Янголи-хранителі! храніть мене сії ночи упівночі (дитяча молитов на ніч). *Сос.*

Як СИН родицця, то й угли радуюцця. *Кон.*

То ж мій синок, моє здоровъя! *Пир.*

Один син не син, два сини півсина, три сини — ото тільки син. *Черн.*

Як двоє у батька дітей, то як єдно; а як єдно, то як ні єдного. *Ст. Зб.*

Батьків син (хвалять). *О.* — ... сину (просить, або дякує). *Кон., Л.* — Е ні, батьків сину (навчає лагодом). *Пир.*

Доброму сину не збірай, а ледачому не оставляй. *Кон., [Бат.].*

9290. Не збірай сину худоби, збери ёму розум. *Кон.*

Од дурного сина каяття не бачить. *Пир.*

Пропав батько з дурними синами. *Ил.*

Коли є один син (ледачий), то й того убий. («Хай Бог милує! як то забивати! Хоч же й ледащо, а може з ёго люде ще вийдуть». *Бр.*). *Кон., [Б.].*

Боязливого сина мати не плаче. *Євх.*

Рости, сину, хоч дурний, аби великий. *Бр.* — ... щоб люде боялись. *Вин.*

Пий, синку, та не похмиляйся. *Євх.*

Пий та людей бий, щоб знали, чий син (се б то: сучий, сучого сина и д.). *Проск., Полт., Кон.* — Де дають, так пий, а де не дають, так пóсуд бий, — щоб знав, який син сукин син. *Б.*

Син, як син, та синиха лиха. *Ст. Зб.*

Син мій, а розум у ёго свій. *Кон., Євх.*

9300. З рук глядить батько у сина — на біду ёму пішло. *Ст. Зб.*

Батькова кобила — худа... у двір везе, а синняя — борздая ... з двора имчить.

Захотілось моєму діточку перед смертю тричі люлечки пихнути, — я ёму роскурила и подала. Він тричі люлечки пихнув, тяжко-важко здихнув, душу Боженьку віддав. Як прилетіли три янголи — такі білі, такі білі, як уголь. Як схватили ёго душечку, як помчали по очеретам, по болотам. *Од маёра Мандрики, у Києві.*

Які сами (¹), такі (²) й сини. *Об.*

(¹) ми. *Рад., Пр.* (²) такі наші.

Яблучко од яблуньки недалеко одкотицця (¹). *Рад., Л., Кр., Гр., [Бр., Кан., К., Пр., Черн., Кон., Х.].* — ... од

яблуньки не відкотицця; а хоч відкотицця, то хвостиком обернецця. *Бр.*— Недалеко відкотилось яблуко від яблоні. *Евх.*

([1]) одскакує. *Новг.*

Тернина грушок не родить. *Ил.*

Не паде грушка далше від листя.

Часом и межи крапивою росте кійло (полія).

Нема впину вдовиному сину. *Евх.*

З единака — як не пес, то собака. *Бал.*— З единака рідко що добре буває. *Проск.*

9310. Чи батьків синок, чи материн мазун. *К.*

ДОЧКИ чужа користь. *Л.*

Дочки оставляють без сорочки. *Нос.*

Дочку тримай в дому, ще й заплати кому, щоб взяв біду з дому. *Проск.*— Мий, чеши, стрій, ховай, а потім заплати кому, щоб взяв біду з дому. *Ил.*

До сім літ чеши, по семи літех стережи,— ще заплати кому, щоб взяв лихо з дому.

Коли хочеш з доні молодиці, то держи в іжових рукавицях. *Коз.*

Роби, дочко, так не будеш ликом кожуха шить. *Л., Кон.*

Ти думаєш, доню, що вмреш! не бійсь!.. вставай, та сорочку пряди. *Б.*

Шість дівок — свої вечорниці. *Рад., К.*

Сім дочок — свій таночок. *Л., Пир., Кон.*

9320. Спи, доню, нехай тобі доля росте. *Г., П.*

У кого дочок сім, то й щастя всім, а у мене одна, та щастя нема. *Евх.*

Яка неня ([1]), така й доня. *Ил.*— Яка мати, така дочка. *П.*

([1]) мама. *Прав. Ниж., Пол., Лів.*

Яка мама — така сама. *Ил.*

Що то вже — одиначка: баловниця у матері. *Кон.*

Як одна, то й нема талана. *З.*

З бабиного сина и дочки нічого людяного не буде (людського). *Ил.*

Сини принесуть, а дочки й угли рознесуть. *Ос. 20 (XIV, 103).*

Годуй синки — готуй сунки. *Ст. Зб.*— ... та готуй сунки; годуй дочки, та будеш ходить без сорочки. *Рад.*— Готуй

синки, готуй и сунки ([1]); готуй дочки, будеш без сорочки. *Сос.*

([1]) сумки. *Зв.*

И у сина гірка година, а у доньки прибуде бідоньки. *Ил.*

9330. Жени сина, коли хоч — коли можеш, давай доч.

До свого РОДУ хоч через ([1]) воду. *Прав. Ниж., Лів.*

([1]) хоч по шию в. *Рад., Пер.*

Нема в світі, як роди́на! *Кон.*

Своєго доправляйся, роду не чужайся. *Ст. Зб.*

Кров не вода: треба оступицьця. *К.*

Нещаслива година, як лиха родина. *Бр.*

У дітей високі пороги, а в родичів бодай ще вищі були. *Ил.*

Такий рід, хоч на лід. *Б.*

Багато роду ([1]), та нігде пообідать. *Л., Рад.*— Роду без переводу, а пообідать нігде. *Ёвх.*— Рідні край Божа мати, та ні в кого обночувати ([1]). *Ш., С., Кон.*— Великий рід, та нігде голови прихилити. *Сос.*

([1]) родичів. *С., Зв., К., Пр., Б., Сос.* ([2]) переночувати. *Коз.*

Тілько й рідні, що лапті одні. *Гл.*

9340. Рідня до півдня, а як сонце зайде, сам чорт нікого не найде. *Нос.*

Тогді почуєцця, як своя вош укусить за потилицю (як хто з роду зкривдить, потерюхи чи почубеньків дасть и д.). *Пир.*

Нема роду ([1]) без ви́роду. *Проск., Ил.*— В роду не без уроду ([2]). *Х.*

([1]) в роду. *Бр., Кан., К.;* Рідне. *Проск.,* ([2]) В сімъі не без у̂рода. *Коз.*

У роду не без переводу. *Х., [Л.].*

У нашому роду нема ([1]) переводу. *Х.*

([1]) Та у нашого роду не буде. *Рад.*

Рід ёго на кішки переводицця. *Кор.*

Василь ([1]) бабі сестра у первих. *Ёвх., Пир., Пр.*— ... через улицю бондар. *Кон., Кр.*

([1]) Ехвим. *Ш.*

Ми 'смо свояки: ёго мама и моя мама на єдній воді хусти прали (*або:* мій батько и ёго батько коло одноі печи грілися). *Ил.*— Родичи через тин потичи. *Кр.*— Кумина хата горіла, а твоя тітка руки нагріла — от ми и родичи. *Ёвх.*

Рідня до півдня, а до півночі...

Родина — кумового наймита дитина. *К.*

9350. Дідового сусіда молотники. *Кр.*

Пень горів, а він руки нагрів, та й став ёму дядьком. *Нов.*

Десята вода (1) на кисілі. *Пир., Л.*

(1) шкурка. *Ном.*

Шануй БАТЬКА та Бога — буде тобі всюди дорога. *Лів., Сл.*

Отець — як Бог. *Кон.*

Діти батька не учать. *Зв., Пир.*

(1) не судять. *Павлг.*

Отець побатьківськи побъє, побатьківськи й помилуе. *Ил.*

В мене батьків — сім байдаків, а восьмий нагружаєцця коло Дніпра. *К.*

МАТИ ж наша, мати, де тебе узяти? *Пир.*

Матір не купити, не заслужити. *Ос. 6 (III, 18).*

9360. Нема тіх яток, що продають рідних (1) маток. *К.*

(1) де продають батьків та. *Рад.*

Нема у світі цвіту цвітійшого над маківочки: нема ж и роду ріднійшого над матіночки. *Сл.*

Нема в світі правди — тільки рідна мати. *К., Пер., Пр., О.*

Жінка для совіту, теща для привіту, матінка рідна лучче всёго світу. *Лів.*

Як мати рідненька (1), то й сорочка біленька (2). *Бер.*— Сорочка біленька — є мати рідненька. *Зв., Л.*

(1) рідна. *Бр.* (2) біла.

У кого матка, у того и головка гладка. *Рад., Кон.*— У кого ненька, в того и (1) головка гладенька. *Ст. Зб.*

(¹) Поки є ненька, то й. *Бр.*

Поти ягнятка скачуть, поки матір бачуть. *Гр., [Бер., Пир.].*

Нас родила, нам же ся и пригодила. *Пр. в Ст. Зб.*

Що тато, то не мама. *Бр.*

Куля мине, а материне (¹) слово не мине (²). *Пир., Кон., Евх.*

(¹) матерне. *Бр., Проск.* (²) не минецця ніколи. *Бр.*

9370. Нещасний рік, як умре пророк (батько або мати умре). *К.*

Як умре дитина, то мала щербина; а як тато або мама, то велика яма. *Ил.*

Як є старе в хаті, то б убив, а як нема, то б купив. *Рад.*— ... то бив би, а як нема, купив би, та нігде. *К., Пир.*

Батькова та матчина молитва из мора викидає, а проклёни в калюжі топлять. *Рад.*— Проклён батьків не на ліс сухий иде, а на голову падає. *Ш.*— Отцева й материна молитва зо дна моря рятує, а проклін у калюжі топить. *Зал.*

Шти отця-матір, будеш довголітен на землі. *Вед.*

Всёго можна купити в місті, та отця та матері не дістанеш. *Бр.*

Усе купиш — матері, батька не купиш (¹). *Пир., О.*— Не знайдеш батька та матері, а всёго знайдеш. *Ст. Зб.*

(¹) Лише тата и мама ні. *Ил.*

МАЧУХА пасинку на волю давала: хоч — лёлю купи, хоч — голий ходи. *О., Коз.*

Горілка не дівка, а мачуха не мати. *Ил.*

Що воно за родина, як мене не родила. *Пир.*

9380. Нехай мачуха и лучче гледить, та все таки на матір лучче повірають рідну, ніж на мачуху. *Бр.*

Жалує діток, як мачуха. *Пир., [Коз.].*

Чеше, як мачуха. *Евх.*

Мачушене добро, як зімнє тепло. *Кон.*

Ище мачоха не забилася в голову. *Ил.*

Лучче людям робить, ніж мачусі годить. *Л.*— Лучче під чужу роботу робити, ніж мачусі годити. *Бр.*

Рідна мати брехуха, то мачуха справедлива: як скаже *«я тобі дам»,* то вже дасть!.. а мати *и щоб тебе, и бодай тебе,* а сама и — *ох! коли б, Господи, не сталось чогось дитині з моєі дурноі речі. Пир.*

Собака ġавкне, а БАБА й з печі пурне (що чупурненько у неі у хаті). *Бр.*

Що бабине, то не таке, як людське. *Ил.*

ДЯДЬКО не батько, а ТІТКА (¹) не мати. *Рад., О., Б.*

(¹) *або:* дядина. *Б.*

9390. Дядько (¹) не батько. *Рад., Л.* — ...дай ёму дулю. *Гл.*

(¹) Хай що хоче каже, а дядько. *Пир.*

Лучче, як небож у дядька служив; а як дядько у небожа, так ого-го! *Ёвх.*

Пішов до дядини — наївся кавъядини; пішов до тітки — вмотався в намітки. *Бр., Бер.*

«Хто він такий?» — «Рідноі тітки сучий син!» *Кон.*

Стрійна-вийна (тітка — дядина) — біс не родина; зять и невістка — чорт не дитина. *А. Вил.*

БРАТ (¹) — собі драп, СЕСТРА — собі несла. *Збр. Шей.* — Сестра собі несла, брат собі рад (²). С.

(¹) Е, своі! брат. *Бр., Ёвх.* (²) драп. *Бер.*

Брат собі рад. *Дуб., Рад.* — Брат тобі рад («частійше брати не любляцця, як чужіі; та як ненавижуть 'дин другого, то здорово ненавидять — то й кажуть: «рад тобі, як брат»). *Кан., К.*

Брат — то не батько, сестра — то не мати. *Хат. (171).*

Не рад брат брату, а ёго шмату. *Нос.*

Брат брату сябер (непріятель уже). *Рад*

9400. Дім брата — не своя хата. *Ш.*

Брат мій, а розум у ёго свій. *Гр.*

Нас двоє, як у лобі очей. *Пир.* — Так двоє вас, як дві гоці в лобі. *С., Бер.,* — Двоє нас, як гочій в лобі. *Бр., Бер.*

Як брат брату не поможе, то що вже чужиі люде! *Дуб.*

Сестра — то була мала, ато, од братового добра, аж в землю вросла. *Не.*

Сестра любить, коли брат багатий. *Коз.*

Як би в мене ЗЯТЬ такий, я б ноги мив, та юшку пив. *Ч.*

З чужого чортяти не зробиш свого дитяти. *Бал., Нов.*

Пріймаці (примакові), як собаці: собака у пріймах був, та й хвоста збув. *Б.*— У приймах собака (1) був, та й хвіста збув. *Пир., Гр., [Л., Коз., Ш.].*— Цуцик в переймах був, та хвоста збув (вовкулака. У Макаревича, в Збірнику д. Метлинського, ціла поема про се). *Ёвх.*

(1) У приймах. *Зв., Л., Х.;* На весіллі. *Рад.*

Зять хоче (1) взять. *Л.*— ... шурин очі жмурить (2), не хоче дать. *Ёвх.*— Тесть любить честь, а зять любить взять — а шурин очі жмурить, щоб не дать. *З., Л., [Б.].*— Зять любить взять, а тесть любить честь. *Проск.*

(1) що хоче. *Ст. Зб.* (2) очі прижмурив. *Кон.*

9410. Ні втять, ні взять — лучче собака, ніж зять. *Не.*

Нема ворога, як зять. *Дуб.*

Ні з пса солонини, ні з зятя дитини. *Не., Ш.*

З сином позмагайся, та й на печі зоставайся, а з зятем позмагайся, то й з села вбірайся. *Ёвх., [Рад.].*— Из сином сварись, та й за стіл берись, а з зятем сварись, за поріг берись. *Гл.*— Коли син виганя з хати — на піч укладайся; коли зять стане ворчати, то двері хватайся. *З.*

9414. Коли б у мого зятя високіі ворота, а в мене ще вищиі (то я б іх запомогла — теща казала — а вони мене не запоможуть). *Рад.*

9416. Хто повідає — ні єдного разу ТЕЩИ не бив, то той на тім світі буде зайці пасти. *Ст. Зб.*

Як єсть, то єсть — лучче собака, ніж тесть. *Пер.*— ... а все лучче собака, як тесть. *Бр.*

Родина 9418—9428.— Наш брат 9429—9436.— Свій 9437—9480.— Знающця 9481—9487.— Сусід 9488—9491.— Кум 9492—9501.— Брацтво 9502—9510.— Прийтель 9511—9544.— Ворог 9545—9562.— Привик 9563—9568.— Чужі лика 9569—9606.

Лучче НА РОДИНІ кістьми полягти, ніж на чужині слави натяти (поняти). *Гат.*

Світ тобі не покаже (1), як у нас. *Пир.*

(1) Нема на світі. *Гайс.*

9420. Ой гай, зелений гай! чужая країна, не веселая година! *Пир.*

В чужий край не залетай, щоб крилечка мати. *Коз.*

Чуже чужим и пахне. *Гр.*

На чужій стороні и жук мъясо и стару бабу молодицею звуть. *Нос.*

На чужій стороночці поклонисся и вороночці. *Б.*

Не вздихай! не одному тобі чужая сторона — и нам не всім своя. *Ст. Зб.*

Погана птиця, що своє гніздо паскудить. *Бр.*— Ворог то не птах, що в своє гніздо каляє. *Ил.*— Добра птиця свого гнізда не каляє.

Отечество на язиці, а в серці облуда. *Ил.*

Отечество так любить, так за ним бідкує! *Кобз.*

НАШ БРАТ — Савка! *Ёвх.*

9430. Понаській-спаський (1). *К., Рад., Л., Пир.*

(1) Понаськи-спаськи. *Кон.*

Не нашого пера пташка. *Чор. Рад. (211).*

Не з нашого криласу. *К., Кан.*

Не нашого села прихожане. *Пр.*

Не нашого полку, иди собі к вовку. *Пир.*— ... сорту, иди собі к чорту. *Б., Л.*

То люде не нашоі й хати. *Коз.*

Не нашого (1) поля ягода. *Прав. Ниж., Лів., Пр. в Ст. Зб.*

(1) Не того. *Кон.;* Чужого. *Пер.;* И я того. *К.*

СВІЙ своєму не ворог (1). *Ст. Зб.*

(1) сват. *Зал.;* ока не виколупить. *Л.*

Свій своєму поневолі брат. *Пр., Пир.*— ... поневолі сват. *О.*

Свій свому завсіди рад. *Ил.*

9440. Звичайне тримає: як пан за паном, мужик за мужиком, а Жид за Жидом. *Проск.*

Свій хоч не заплаче, то скривицця. *Бр., Кан., К., [Проск.].*— ... скривицця; хоч не скривицця, то висміє. *Ил.*

Кажуть, недобре жили з собою два брати, Ляхи. От вмер один, а другий прийшов, подививсь та й каже: «Браце, браце! як ми постаріли!» — заплакав та й пішов.

Своі люде, не Татаре,— не дадуть загибати. *Ил.*— Люде не Татаре. *Ст. Зб.*

Свій своєму лиха не мислить. *К.*— ... як побачить на сухому, то в болото тисне. *Л.*

Свій своєму все таки (¹) тиць лиха в груди. *Л.*

(¹) своєму хоч коли. *К.*

Своє ліпше чорта: хоч повалить, та не давить. *Кон.*

Свій коли не вкусить, то ущипне. *К., [Кон.].*

Хоч свій, та гірше чужого. *Л., Кон.*

Свої собаки поїлися. *Ст. Зб.*

Де пси свої гризуцця, там чужий не мішайся. *Проск.*

9450. Нехай чорти побъюцця й помиряцця, а нам, рідним братам, нічого туди мішацьця («То старший стенувсь розборонять там — трохи чи не батька з матіррю; а менший, на рідство обичний, розумно то так озвався»). *Зв.*

Свої чорти: посваряцця, побъюцця, та й помиряцця. *Проск., Л.*— Свої собаки: покусаюцця та й перестануть. *Л., Ёвх.*

Свій з своїм січися, рубийся (¹), а чужий не мішайся. *Ст. Зб.*

(¹) чубаюцця. *Ж.*

В своє, а не в чуже місце (як хто з своїх попався...)! *Прав.*

Свого ледачого не хвали, а чужого доброго не гуди. *Об.*— Чужого не гуди, и своёго не хвали. *Б.*

Кождий Циган свої діти хвалить. *Ил.*— Хвалицця Циган (¹) своїми дітьми. *Сл.*

(¹) як Циган. *Ил.*

Кожний Циган свою кобилу хвалить. *Прав., Нос.*

Циган своє за тин тягне, та ще хвалить, що добре було. *С., [К.].*— ... на улицю тягне, а все хвалить. *Пир.*

Кожний кулик своє болото хвалить. *Об.*

Кожда лисиця свій хвостик хвалить. *Ил.*

9460. Хвалицця сова своїми дітьми: каже, що нема кращих дітей, як совини (*або:* каже, що найкращі, а вони найпоганші). *Бр.*— И сова хвалить свої діти. *Проск.*— И сова каже, мої діти найкращі. *Руд.*

Хробак (¹) вліз в хрін та й думав (²), що вже нема лучче (³). *Проск.*

Хто дуже своє хвалить.— (¹) Робак. *Кан., К.* (²) думає. (³) що немає солодчого коріння.

Кому як болото, а мені так як золото. *Бр.*

Кому, як мара, ёму як зоря. *Бр., Кр.*

Людям (¹) як повітка, а мені як квітка. *Гл.*

([1]) Кому. *Кр.*

Людям таке як постіл, а мені таке як сокіл. *Бр.*

Знати своє добро и в калюжі. *Б.*

Своє золото и в попелі можно пізнать. *Л.*— ... и в попелі видно. *Ёвх.*— ... зяє. *Гл.*

Що кому мило — хоч би половина згнило. *Ил.*

Мій мені мил: при мні ёго не бий. *С.*— При мні мого не бий. *Ил.*

9470. Жалко за своє. *Кон.*

Хто про що, а я про Параску. *Ёвх.*

Хто до кого, а я до Параски. *Гр.*

Хто про що, а він про Наливайка (гетьманував 1594—1597 р.). *Греб.*

Хто про Хому, а хто про Ярему. *Зв., Рад., Пог., Ёвх., [Кр., Сос.].*

Кому що, а курці просо. *Прав. Ниж., В., Ёвх.*— ... в думці. *П.*— Голодній курці просо на думці ([1]). *Бр., [Рад.].*— Курці и сниццячя просо. *Прав. Ниж., [Проск., Лів.].*— Що курці сниццячя? просо; а що дівці? молодець. *Бал.*

([1]) сниццячя. *Проск.*

Нашій кумі все просо на умі. *Бал.*

Голодні кумі ([1]) хліб ([2]) на умі. *Ск.*

([1]) Голодному. *Дуб.;* Голодному чоловіку. *Ст. Зб.* ([2]) пироги. *Коз., Б.;* іжа. *Б.*

Кому щó, а Хведóрі ([1]) пряжа. *Б.*

([1]) Ходорі. *Б.*

Кождий своє знає. *Ил.*

9480. Всяка пташка своє гніздо знає. *Проск.*

ЗНАЮЦЦЯ ([1]), як лисі коні. *П., Прав. Ниж.*

([1]) Познались. *Нов.*

Як гóрода — так знакомих: де пойду, то випхнуть. *К.*

Хоч би ти мене набив, то б я тебе пізнав. *Кон.*

Для мене (*або:* для тебе) усе зроблять по свідомости. *Пир.*

Він мене знає, як чоботи на своих ногах.

Дай, Бог, знацьця, в кого гроші. *Не.*

Дай, Боже, з людьми добрими знатися. *Ст. Зб.*

Не купи хати ([1]), та купи СУСІДА. *Пир.*

([1]) села. *Л., Лох.*

Коли біда, не йди до Жида — лише до сусіда. *Ил.*

9490. Через тин та и в манастир (до сусідства хорошого). *Пир.*

У сусіди а ні коня не купуй, а ні жінки не бери, бо будуть утікати. *А. Вил.*

КУМ из кумою повинні жити, як з рідною сестрою. *Проск.*

Кого люде за люде мають, з тим ся кумають. *Ил.*

Добре кум, где коровай. *Ст. Зб.*

«Де кум?».— «Де коровай». *Ил., Войц.*

Кумай не кумай, а своє думай. *Б.*

Умерла дитина, та й кумство пропало. *Ил.*

Не хочеш страти — не сунься ні в куми, ні в свати! *Збр. Лаз.*

Роди́нки и мерли́нки не глядять лихоі годинки. *Збр. Лаз.* (из *Кобр.*).

9500. Налагодив стару та й по кумів иду. *Ст. Зб.*

У хрест увести (охрестить). *Пир., Б.*

Добре БРАЦТВО краще багацтва. *Л., Грам.*

Чи є що краще, лучче в світі, як укупі жити! з братом добрим добро певне познать, не ділити. *Кобз. (239).*

Брат за брата жити. *Кл.*

У нас нема *се моє, а се твоє. Чор. Рад. (127).*

Сватання не братання. *Дуб.*

Побратався собака з горобцем. *Кон.*

Побратався, копу видячи. *Ст. Зб.*

Не братайся, з ким телят не пас. *Ст. Зб.*

9510. Розбрату́ брату́. *Збр. Лаз.*— ... сережки вводу. *Кр.*

Не так тіі сто братів, як сто ДРУЗІВ. *К.*

Не май сто кіп, як сто другів. *Ст. Зб., [Кл.].*— ... рублів, але май сто друзів. *Бр., [Кон.].*— Не май и сто рублів, як одного друга. *Ёвх.*

«Давня приповість». *Кл.*

У друга вода солодча вражеського меду. *Ёвх.*

Де любов, там сам Бог пребуває. *Кл.*

Для милого друга и вола з плуга *Руд., [Бр.].*

Для милого дружка и сережка з вушка. *Кр.*

Своєго вколупив би здоровъя для милого приятеля, если б можно. *Ст. Зб.*— Приміг би серця вколупнув та дав. *Л.*

Чи чорт ёго взяв, що ёго всі люблять. *Ст. Зб.*

А ні лопата, а ні мотика іх не разлучить. *Ил.*

9520. Один дух! *Новг.*

Як праве ухо (у ймовірності великі). *З., Пир.*

То ёго праве око. *Бр., Гайс.*— Як праве око. *З.*

Ти ёго правая рука. *Бр.*

Прилип як гайно до тріски. *Кан., К., Л.*

О, вони між собою не розмита вода. *К.*

Я б жив з тобою (¹), як риба з водою. *Л., Пир.*

(¹) Живе. *О.;* Се так жиють. *Бр.*

Ми з тобою, як риба з водою. *Новг., Ст. Зб., Кулж.*— ... риба на дно, а ти в гайно. *Л., [Кр.].*— ... на дно, а я у ліс. *Полт. Час. (1862 р.).*

В пригоді пізнавай приятеля. *Ил.*

Не посварившись з ким (¹) перш, не міти приятеля (²). *Ст. Зб.*

(¹) Не померзенившися. *Ст. Зб.;* зичливого.

9530. Для приятеля нового́, не пускайся старого. *Ил.*

Другу дружи, а другого не гніви. *Евх.*

Дружи, а за пазухою камінь держи. *Лів.*

Коли хоч приятеля позбутися, то му позич грошей. *Ил.*

Хоч потерять приятеля, а ворога нажить,— гроши ёму позич. *Прав.*

Коли друг, так и любочка («ото вже грошей заходить»). *Нос.*

Здаєцця и друже, а гадючку впустив. *К.*— ... а гадючку вкинув. *Гат.*

Ой дружба, дружба! гірка твоя служба! *Бр.*

Глек брехні назбірали та й розбили (через брехні посердились). *Коз.*

Глек розбили.

9540. При тобі не густо, и без тебе не пусто. *Нос.*

Идіть (¹) з Богом, а ми зостанемось (²). *Л., Лох., О.*

(¹) собі. *Б., Кон.* (²) підем.

За батьком на шлях (¹). *О., Кр.*— ... там твоя й мати (²). *Л.*— ... на шлях, ворін драть. *Зв., Н.*— З батьком на (³) шибеницю. *Лаз.*

(1) на вірёвку, на шлях, на шибеницю. *Павлв.* (2) там и матір найдеш. *З., Кон.;* я й торбу дам. *Рад.* (3) на шлях на. *Зв., Пир.*

К чорту помаленьку (туди и дорога)! *Л., Пир.*
Дай, Боже, меж людьми буть любви! *Леб.*

Через ВОРОГИ тяжко до пекла дістатися. *Ил.*
На ворога и собака бреше. *Бр., С.*
Важкий (1) ворог, як у себе дома та у своім роді. *Коз.*

(1) Лихий. *Ш.*

Як ти тішисся, вороги смутяцця! *Ил.*— Як ти смутисся, вороги ся тішать.
Поти не будеш ворога мати, поки ёго своім хлібом не нагодуєш. *Кан., К.*— Не напоівши, не нагодувавши, ворога не наживеш. *Рад.*— Не накорми, не напій — ворога не побачиш. *Л.*— Не нагодуй ёго хлібом, не буде тобі ворог. *Сл.*
9550. Ворогу дай хліба и соли. *Б.*— Дай хліба а солі ворогові — хоч як скаженому псові. *Ил.*— Ворога напій, накорми, ще й на дорогу дай. *Кон., [К., Бат.]*— ... накорми, ще й дорогу покажи. *Рад.*— Ворога не гніви: напій, накорми и на дорогу хліба-соли дай. *Сос.*
Ворогу все оддай, а сам так останься — аби дальше од лиха. *Черн., Сос.*
Ворога напій и нагодуй (1), а ворог ворогом таки буде (2). *Бер.*— Напій и нагодуй: ворог ворогом! ти ёму хліба й соли, а він камінь за плечима. *Бр.*

(1) напій, накорми, ще за пазуху дай. *Б.* (2) ворогом таки.

Ворога хлібом та сіллю карай. *Ос. 2 (16).*
От всіх сторін скубуть. *Ст. Зб.*
Риє та й риє на мене. *Пир.*
Як почав на мене ямку гнать, як почав, та и вкопав. *Гл.*
Е, вже на мене зуби го́стрять (1). *Пир., О.*— Е, острять вороги зуби. *Бр.*

(1) гризуть добре. *Рад.*

Часник гризуть на мене (лихе щось у іх на думці проти мене). *Пр.*
Щоб міг, то він би ніж в мене встромив. *Бр.*

9560. Приміг би, у лозці води ([1]) утопив. *Зв., Л., [Пир., Б., Пр. в Ст. Зб.]*.— Він такий на ёго добрий, що в лозці води утопив би. *К.*

([1]) Примів би в лозці. *Рад., Павлв.*— Див. ще № 3434.

Мені так між ворогами, як тій криниці між дорогами. *Не.*

Не копай другому ([1]) ями, бо сам ([2]) упадеш ([3]). *Зв.*— Хто під ким ([4]) яму копає, то ([5]) в ню впадає ([6]). *Проск.*

([1]) під другими. *К.;* ні під ким. *Рад., Проск.;*». *Лип., Бер.;* на чоловіка. *Нос.* ([2]) попереду. *К.;* в' ню. *Проск.* ([3]) в яму. *Рад.* ([4]) на кого. *Бр.* ([5]) то сам. ([6]) попереду сам в неі впаде. *К.*

Усякий кулик до свого озера ПРИВИК. *К., Пер.*

«Де живеш, куличе?» — «В болоті» — «Там же погано?» — «Я привик». *Кон.*

Чого ([1]) бик навик ([2]), того ([3]) реве. *Бер.*— На що бик навик, на тоє и налігає. *Ил.*— Чім бик навик, тім буде й ревсти. *Бр.*

([1]) Як. *Евх.;* До чого. *Гайс.* ([2]) удень. *Нос.* ([3]) так и. *Евх.;* то й в череді. *Гайс., Проск.;* того и уночі. *Нос.;* того й. *Зв.;* то идучи з поля. *Л.*

Собака як привикне за возом бігать, то ёму й нудно, як не побіжить. *Кон.*— Привик ([1]) собака за возом бігти, то й за санками .побіжить ([2]). *Пир., Черн. [Зв., У., Л., Кр., Гр.]*.— Привикнеш! привика собака за возом бігти, так и ти! *Коз.*

([1]) Як извикне. *Рад.* ([2]) и за саньми потюпає. *К., Пр.*

Привик (*або:* Пристав), мов собака до різниць. *Зал.*

Нащо ёму обрік, коли він не ів ёго цілий вік! *К.*

Не мішайтесь між ЧУЖІ ЛИКА. *Л., Х. Зб.*

9570. Коли не Кирило, то не пхай там рило. *Нов.*

Коли не піп, то не микайся ([1]) в ризи. *Прав. Ниж., Лів., Сл.*— ... так и в шати не одягайся. *Сторож.*— Не піп — не сунься в ризи: не сунь голови, куди не влізе. *Руд.*

([1]) не мичся. *Ст. Зб.,* не сунся. *Бал., Проск., Дуб., Кр.;* не сунсь. *Пир.;* не суйся. *Лох., Пр.;* не сикайся. *Полт., Л.;* не вбірайся. *Б., Пол., Сів., У.;* не лізь. *Пир., Б.*

Коли не перiг, то й не перожися; коли не тямиш, то й не берися. *Збр. Шей.*

Швець знай своє шевство, а в кравецтво не мішайся *Кв. (I, 151). Лів., [Ёвх.]*.— Коли сь швець, пильнуй свого копита. *Ил.*

Коли (¹) не коваль, то й (²) рук (³) не погань. *Ск.*

(¹) Як. *Яц.* (²) так и. (³) кліщів. *Лох., Ёвх.*

Знає то купець та продавець. *Ст. Зб.*

Знає майстер, щó робить. *Бр.*

Про те зна швець та кравець, що він буде кроїть. *Рад., Кон.*

Не до тебе (¹), галочко, річ. *Л., Пир., [Р.]*.— Не до тебе річ. *К., Рад.*— ... мовчи. *Пр.*— Про тебе, діво, й мова *Ёвх.*

(¹) Не з вами. *Кр.;* Не про вас. *Пир.*

Не твоє діло, Самійло! про те Гапка зна. *Р.*

9580. Не Самійло — не моє діло. *Нов.*

Не до тебе пилося. *Ил.*— Не до тебе пъють, не кажи «здоров». *Прав.*— ... не кажи «дай, Боже, здоровля». *Проск.*

Усякий (¹) Веремій про себе (²) розумій. *Рад., [Зв., Пр.]*.

(¹) Кожний. *Л.* (²) про своє. *Ном.*

Кому яке діло, що кума з кумом сиділа! *Пр., Лох.*

Що кому до того, коли матка любить кого! *Нос.*

Не суди — себе гляди. *Ст. Зб.*

Гляди (¹) себе, то й буде з тебе. *Лів., [Прав. Ниж., Яц., Ст. Зб.]*.

(¹) Знай. *Проск., Кр., Ёвх.* Знав би. *Пир.*

Не замітай чужої хижі — смотри, чи твоя заметена. *Ил.*

Не тикай пальцем в небо. *Об.*

Не тикай пальця туди, куди тобі не треба. *Бр.*

Пилнуй носа свого, а не кожуха мого. *Ил.*

9590. Лучче б глядів свого носа, ніж чужого проса. *Рад.*

Не тобі замішано. *Гр., [Ст. Зб.]*.

Не пхайся, де тебе не треба. *Бр.*

Не берися не за своє діло. *Збр. Шей.*

Знає то дуда, що грає. *Ст. Зб.*
Як ся має, як ся знає,— так ся повертає. *Гат.*
Кому-кому (¹), а куцому засъ (²). *Л., Пир.*

(1) Кому, як кому. *Бр.* (2) засі.

Не наше діло попа судить. *Ёвх.*— Не нам попа судить, нехай ёго Бог (1) судить.— Не нам судить пана — чорт ёго судить. *Лаз.*

(1) судить — чорт ёго осудить. *Збр. Лаз.*

Не наше діло — попове, не нашого попа — чужого. *К., [Новг.].*
На другого примова, а о собі ні слова. *Ил.*
9600. На чужі галеці (1) викидали (2) всі палиці, а на свої ні однии (3) *Л.*

(1) чужую галицю. *Зал.* (2) перекидає. *Рад.* (3) нема й однииеі. *З.;* а на свою и одноі не найдеш. *Зал.*

В чужім оці и порошину бачиш, а в своім и бревно не примічаєш. *Кр.*
Чуже бачить під лісом, а свого не бачить (1) під носом. *П., Прав. Ниж., Пол., [Зал.].*— Свого не бачиш під носом, а чуже під лісом. *Прав. Ниж., Проск., [Ил.].*

(1) а своє гніє. *Ёвх.*

Не в свої штани убрався. *Прав.*
Не в свої сани вліз (1). *Зв.*

(1) не сунсь. *Бр.*

В чужий манастир (1) з своім уставом не ходи (2). *О.*

(1) чужу церкву. *Дуб.* (2) не носись. *Пир.;* не суйся. *Пр., Лох.;* не лізь. *Дуб.*

В чужий черевик ноги не сажай. *Зв., К., Л., Збр. Лаз.*

Своя хата 9607—9635.— Своє 9636—9696.— Моє 9697—9745.— Потреба 9746—9833.— Прибуток 9834—9878.— Жить з завтрём 9879—9938.— Дбать — 9939—9968.— Догляд 9969—9974.— Спрят 9975—9981.— Праця 9982—10037.— Клопіт 10038—10087.

СВОЯ ХАТА — своя правда. *Ёвх.*— ... своя стріха — своя втіха. *Кул.*
Чия (1) хата, того (2) и правда. *Ск.*

(1) *Моя. Бр.;* Ваша. *Прав. Ниж.* (2) моя, ваша.

В своі хаті — своя й правда, и сила, и воля. *Кобз.*

9610. На чиєму возі сидіть (1), того й волю волить (2). *Пер.*— ... возі (3) сидиш (4), тому (5) й пісню (6) співай (7). *Об.*— ... возку сижу, тому й правду кажу. *Рад.*— На чім возі ідеш, тому и ласку твори. *Б.*— ... конику сиди, тому й пісеньку пой. *Новг.*

(1) ідеш. *Рад., Пир.;* сидиш. *К., Кон., Ёвх.* (2) чини. *К.;* чиниш. *Рад.;* чинить. *Пр.;* воли. *Л., Пир., Кон., Ёвх.* (3) возку. *Рад.;* (4) ідеш. *Г., Л., Коз.;* сижу. *Рад., З.,* (5) того. *Г., Гайс., У., Проск., Бр., Л.* (6) пісеньку. *Г., Рад., Л.* (7) грай. *Кон.;* пієш. *Г., Коз;* пію. *Рад.;* пій. *Бр., К.*

Свій дім не ворог: коли прийдеш, то приме. *Ил., [Проск.].*

Не пізно до свого дому и опівночі. *Ст. Зб.*

Лучче дома, ніж на празнику. *Ил.*

В гостях добре, а дома лучче. *Прав. Ниж., Лів., [Проск., Нос.].*— ... як не хороше (1), а дома лучче (2). *Ёвх.*— Всюди гаразд, а вдома найліпше. *Ил.*

(1) Як в гостях не гарно. *Пол.;* У гостях бойно. *Коз.;* Добро в гостях. *Ст. Зб.* (2) ліпше.

Де, де — а дома найлучче. *Проск., [Руд.].*

Бодай умерати, и в свій горщок зазирати. *Ил.*

Що на своім сміттю, то не згине. *Ил.*

Кождий когут смілий на своім сміттю. *Ил.*

Кождий пес на своім сміттю гордий. *Ил.*

9620. Хоч у рідного тата — але не моя хата. *У.*

В чужій хаті й тріска бъєцця (1). *Пир., [Проск.].*— На чужім подвірргі (2) и тріски бъють. *У., Нов.*

(1) скіпка бъє. *Зв.* (2) подвіррю. *Ил.*

Хата чужая, як свекруха лихая. *Ил.*

Чужа хата гірше ката. *Проск., Сл.*

Бодай ніхто не дочекав в чужім кутку сидіти. *Проск.*

Своя хата й (1) своя воля. *Бер.*

(1) Свій дім. *К.*

Чужа хата — велика досада. *Бр., Л.*

Бодай не ходить у чужу хату!

Дома й стіни помогають. *Ёвх.*

В своій хаті и угли помагають. *Рад., Коз., Б.*

9630. В своі хаті и тріска помагає. *Кр.*

В своім дворі й (1) тріска бъє. *О.*

(1) В своій хаті и. *Кан., К.*

Своя мазка ліпш чужої світлиці. *Ст. Зб.*
Бодай и пес свою хату мав. *Ил.*
Так моя добра хата, як твоя кімната. *Ил.*
Своя хата покришка. *Проск., О., Б., Сос., Ст. Зб.*

Іжакові гарно було у Бога, а просивсь до дому з неба; вигріб собі десь місце під корінем и каже: «Своя хата и д.» *Горобинський.*

СВОЄ взяв та й прав. *Ил.*
В своїм добрі всяк хазяін. *Кулж.*
За свій гріш усюди (1) хоріш. *Зв., Рад.*
— Коли в кого грош, то всюда хорош. *Ст. Зб.*

(1) всюди. *Бр., Проск.;* кождий. *Ил.;* абиде. *Б.*

Своє на ніжки (1) ставить, а чуже з ніг валить. *Л.*

(1) на ногах. *Бр.;* збива, *або* — під ноги топче. *Л.;* то й з ніг валяє. *Бр.*

9640. На своім коню, як хочеш, ідеш. *Нос.*
Хоч не красне, але власне. *Ил.*
Чи сіре, чи чорне, та все своє добре. *Пир., Коз.*
Мило мені, бо за мої гроші. *Проск.*
Своя семеряжка (1) не важка (2). *Б., Кр.*

(1) семряжка. *Кан., К., Ст. Зб.;* сермяжка. *Кр., Нов.* (2) ніколи не важка. *Л.;* не тяжка. *Пир., Нов.*

Аби своє, та не взяте (як купить що, та не буде само хвалить, а каже). *Бр.*

Не наш (1) кінь, не наш (2) віз, не нам и іздити (3). *Бер., Пр.*

(1) и (2) мій. *Кан., К., Евх.* (3) не наше й діло. *Кр.;* не мені на ёму й іхати. *Евх.;* не моє й загрузло. *Кан., К.;* не наше й зачепило. *Б.*

Не сунь носа до чужого проса. *Бал.* — В чуже просо не тич носа. *К.* — Не сіяв проса, не тикай носа. *Евх.* — Не мішайся в чужеє просо. *Ст. Зб.*

На чужий коровай очей не поривай. *Лів., Сл.* — ... не поривай (1), а свій май (2). *Рад., Кр., Гл.*

(1) не роззівляй. *Коз.;* рота не роззівляй. *Л.;* не зривай. *Ил., Проск.;* (2) дбай. *Коз.;* а собі дбай. *З., Л., Кон.;* и о собі дбай. *Ил., Проск.;* а рано вставай та собі учиняй. *Л., Кр.*

На чуже пшонце укріпцю не приставляй. *Рад., [Коз.].*

9650. Не хапайсь пісні співать — повагом! бо не ти її виклав. *Не.*

Не гостри зубів на чужеє. *Ст. Зб.*

Чужий кожух не гріе. *Ил., Ёвх.*

Чуже не гріє. *Руд., Нос.* — ... ні знобить, ні гріє. *Ст. Зб.* — Чуже добро не гріє нас. *Проск.*

Чужим потом не нагрієєся. *Бер.*

Чужим пивом весілля (*або:* гостей) не одбудеш. *Кр., [Не].*

Чужа яішня не вішня. *Ж.* — ... не довговішня. *Кр.*

Чужим (1) добром (2) не забагатієш. *Бр., Зв., Рад., О.*

(1) Краденим. *Кулж.;* З чужого добра. *Рад., Пр., Лох.* (2) не споживеш. *Коз.;* не розживесся. *Пр., Лох., Кулж.* не запоможешся. *Рад.*

З чужого добра не строіть двора. *З.*

В (1) чужі кошарі (2) овець (3) не росплодиш (4). *Л.* — Чужа кошара (5) овець не плодить (6). *У.*

(1) На. *Бр.* (2) згороді. *Л.* (3) товару. *Пир.;* скотини. *Л.* (4) не наплодити. *Бр.;* не плодить, або — не наплодиш. *Пир.;* не розплодить, *або* — не розведеш. *Л.* (5) отара. *Сл.* (6) не множить. *Збр. Лаз.;* не множаєть. *Сл.*

9660. На чужому коні не наіздисся, у чужому доброму не нахвастаєсся. *Б.*

На чужому коні далеко не поідеш. *Гр.*

Просеним конём не наробитися. *Бр.*

Чужим волом не доробисся. *Ил.*

Чужими руками добре гада ловити. *Г., П.*

Чужими руками (1) жар (2) загрібать (3). *Лів.*

(1) добре. *Зв., Проск., Бер.; Рад.;* добре тільки, *або* — тільки. *Бр., Б.; та Новг.;* (2) огонь. *Г., Бр., Ст. Зб.;* вогонь. *Проск. Х. Зб.* (3) загрібати. *Проск., Ст. Зб., Х. Зб.;* загортати. *Бр., Бер.;* брати. *Г.;* а своім золото брать. *Б.*

На чужиі ручки найдуцця (1) онучки. *З., Л., [Бр.].*

(1) позбірали. *Рад.*

Чужі руки легкиі, та непожитечні. *Ил.*

Чужа сила — осина. *Нос., Пр. в Ст. Зб.*

Чуже добро — чужі й слёзи. *Бер., Рад., Пир., Кр.* — ... добро — під очіма (1) мокро. *Бр.*

(1) попід очі. *Проск.*

9670. И вже! як чужими пирогами та свого батька поминать! *Пир., [Зв.].*

Чужого не займай, а свого не покидай. *Пол., Лів.*— ... не возьми, свого не покинь. *Бер.*— Свого не даруй (1), чужого не бери (2).

(1) не забувай, а. *Руд.* (2) не забірай.

Не руш чужого. *Не.*

Чуже переступи, та не займи. *Лів., [Бр., Бер.].*

Не бери, где не положив. *Ст. Зб.*— Не ходи, куди не просили; не бери, чого не положив. *Полт. г.*

Не бери (1) чужого — не бійсь нікого. *Лів.*

(1) Не чіпай. *Пол.*

Не лізь в чужоє, жеби сь не втратив своє. *Ст. Зб.*

Чуже візьмеш жмінькою, то чорт твоє міркою. *Тар.*

Чуже святе — своє найпресвятіше. *Ил.*

Чуже миле, своє наймиліше.

9680. Чуже красне, своє найкрасніше.

Своє святоє — чуже найсвятійше.

Лучче своє личко, як чужий ремінець. *Ил.*

Лучче свої воші бити, ніж чужі гроші лічити. *Бр.*

Ліпшей своє малоє, неже чужоє великоє. *Ст. Зб.*

Лучче (1) своє (2) латане, ніж чуже (3) хватане (4). *Прав. Ниж., Лів.*— Хоч латане, але (5) не хватане. *Бр.*— Лучче своє лохматне, чім чужеє прохатне. *Коз.*

(1) Краще. *Коніс.* (2) моє. *Ст. Зб.;* Нехай буде. *Кан., К.* (4) аби не. (4) хапане. *Проск., Рад., Л., Пир., Євх., Коніс.;* катане. *І Кан., І К.* (5) Хоч латане, та. *Пир. п.*

Чуже добро ребром (1) вилізе. *Прав. Ниж., Пол., Лів.*— ... добро бере за ребро. *Нос., [Зв.].*— За чуже добро вилізе ребро. *Ил.*

(1) боком. *Проск.;* Чужа праця боком.

Хто чуже бере, того Бог побъє. *Ос. 2 (244), Зал.*

Чуже личко ремінцем платицця (1). *Лів.*— За чуже личко и ремінцем не відбудеш (2). *Зв.*— Візьми (3) личко, а ремінець даси (4). *Бр., [Нов., Євх.].*— Затративши личко чужоє, ремінцем мусіш оддати. *Ст. Зб.*

(1) наточи. *Рад.;* оддай. *Кон.;* точять. *Коніс.* (2) то свій ремінець даси. *Бр.;* свій ремянчик давай. *Кан., К.* (3) чуже. *Проск.* (4) а віддай свій ремінець. *Проск.* та й ремінцем не одбудеш. *Кон.*

Чужая користь. *Макс.*

9690. З чужим и насеред села росставайся. *Ил.*
З чужого коня серед дороги злазь (¹). *Проск.*

(¹) и серед калябури вставай. *Ил.;* коника и в грязі зсідають. *Нос.*

З чужого воза хоч серед калюжі (¹). *Л., [Бр., Рад., Пир., Б., Х. Зб., Ст. Зб.].*

(¹) и посеред болота. *Кон.;* хоч и посеред грязі вставай. *Полт., Гл.*; посеред болота злізти мусить. *Кан., К.;* и в грязі злазять. *Коз.*

На чиєму току молотять, тому й хліб возять. *Бод.*
В чужій церкві не паламарюй. *Прав. Ниж., К., Лів.*— ... церкві свічок не поправляй. *Рад., [Ст. Зб.].*— ... а в своїй валяй. *Черк.*— ... церкві свічок не тушять. *Кон.*— ... не поправлять. *Б.*
Забравсь у чужу солому, та ще й шелестить. *З., [Ил., Павлв., Проск., Рад.]* — Єсли влізеш в чужую солому — не шелести ж. *Ст. Зб.*
Добре ширітись (¹) в чужім. *Бр.*

(¹) шуміти. *Ил.*

Ліпшей МОЄ, неже наше. *Ст. Зб.*
Наше не пропаде, як попівське (¹). *Л., [Ст. Зб.].*

(¹) так як попове. *Бр.*

Хоч, мовить, гріха вкушу, а своєго не облишу. *Ст. Зб.*
9700. Най того опанує, хто свого не пилнує. *Ил.*
Чи взяв, чи не взяв, аби за моє стало (*або:* аби за своє взяв). *Проск.*
Чия основа, аби моє поткане. *Ст. Зб.*
Як так (¹), аби за моє стало. *Ил.*

(¹) То сим, то тим. *Проск.*

Оддай (¹) и сало, аби за моє стало. *Бр., [Кан., К., Євх.].*

(¹) Бабо, давай. *Проск.*

Поздоров Боже — твоє нам згоже. *Гат.*
Валяй наша чужу. *С., Кон.*

(¹) Бери. *Кан., К.*

Діду, дай мені пугу,— а тебе, про мене, нехай пси ззідять. *Ж.*

Все бери — а мене лиши. *Ил.*

Коло мене, аби не на мене. *Ил.*

9710. Брат мій, а хліб іж свій. *Лів.*

Живи за брата, а торгуйся за Жида. *Л., Х. Вид.*

Любімося ([1]), як брати ([2]), а рахуймося, як Жиди. *Ил.*

([1]) Жиймо. *Бр., Бер., Рад., Євх.;* Живімо. *Б.;* Живи. *Ст. Зб.* ([2]) Браття. *Бр., Бер.;* люде. *Б.;* брат за брата. *Ст. Зб.*

Свій не свій, у горох не лізь. *Проск., Л., Павлв.*— Кум не кум — не лізь у горох ([1]). *Ст. Зб., Євх.*— ... не псуй лопаток. *Нов.*— Брат не брат, а шкоди не роби ([2]): не лізь в горох, не псуй лопаток. *Бр.*— Не лізь у горох, не псуй лопаток. *Кан.*

([1]) а в горох не лізь. *Євх.;* Сват чи брат, а. *Збр. Шей.*

Сват не сват, а мого не руш нічого. *Бр.*

Свій не свій, а у город не лізь. *Л., [Кон.].*

Брат братом, сват сватом — а гроші не рідня. *Ш.*

Хоч ми собі брати, але наші кишені не сестри. *Ил.*

Кожда ручка собі карлючка. *К., Кан.*

Кожна рука к собі крива. *Ил.*

9720. Коли рука собі крива — бодай усохла! *Не.*

Кожна ручка собі горне. *Бр., Зв., З.*

Ручка хоць крива, а (*або:* Хоць крива ручка, то) собі горне. *Проск.*

То чорт не рука, що собі не дба. *Пир.*

Кожна ручка собі панночка. *Дуб.*

Своя рука владика. *Проск., Пир., Білг., Бор.*

Чорт не рука, що собі не прияє ([1]). *Рад.*

([1]) щоб собі не прияла. *Нов.*

Своя пазуха ближче. *Зв., Пр., Л., [Кр.].*

Сими словами теж оддають, як хто кого налає — собі, мов, візьми. Або ще й так кажуть: «Твоя пазуха ближче!» *Кор.;* або ще й так: «Твоя пазуха ближче — хай у твою пазуху!» *Бр.*

Всякому своя сорочка ближче до тіла. *Т.*— Своя сорочка ближче к тілу. *К., Коз.*

Сорочка до тіла ближче. *Зв.*— Сорочка ближче, ніж жупан. *К.*— ... як свита. *Проск.*— ... ближче к тілу, чім

каптан. *Кр., [К.].*— Ближча сорочка, неже хвартух. *Ст. Зб.*— ... сорочка тілу, як рідная тітка. *Ил.*

9730. Своя губа ближче. *Проск.*

Всякому своє рило мило. *Кр., Нов.*

Кожний свою гепу чуха. *Гат.*

Всякий чорт на своє ко́ло воду тягне. *Нос.*— Тягне воду на своє коло. *Ил.*— На свій млин воду обертае.

Чий кінь угруз, того руки глибей ходять. *Ст. Зб.*

Чоловік ([1]) собі не ворог ([2]). *Прав. Ниж., Проск., Лів.*— Хто собі ворог! *Лів., Кулж.*

([1]) Каждий. *Ст. Зб.* ([2]) не є собі ворогом. *Ил.*

Всякий (*або:* кождий) за себе дбае. *Проск.*

Кождий собі рад.

О, та й добрий кожен для себе! *Прав. Ниж., Лів.*— ... кождий собі! *Г., П., В.*

А все таки мазаним до себе. *Пир.*— Всяке б хотіло, щоб до ёго мазаним. *Кан., К.*

Се б то мазаним боком — книш, напр., пиріжок и д.

9740. Курка що гребе, то все на себе. *К.*

Всяка курка не дурна: не од себе, а все до себе. *Пир.*

Віл гребе, та сам на себе. *К.*— ... и сам на себе персть мече. *Ил.*— Сам бик землю борікае и на себе кидае.

Кождий дідько в свою дудку грае. *Ил.*

Кожен жучок своєю доріжкою тягне. *Ж.*

Не мігем тобі, ледві собі. *Ил.*

ПОТРЕБАМ кінця не маш. *Ст. Зб.*— Потребі нема кінця. *Яц.*

Треба хліба, треба ([1]) й до хліба. *Пир., Б.*

([1]) Дай, Боже, хліба, дай. *Бр.*

Нащо купив? треба; нащо продав? треба,— и требові кінця не буде. *Кон., [Проск.].*— Нащо продаеш? бо треба; нащо купив? — бо треба,— бо потребі ніколи кінця нема. *Бр.*

Те купуеш — без чого не пробудеш. *К.*

9750. До кого долігае, там рукою сягае. *Ил.*

Що в кого болить, той про те й говорить. *Кон.*

Що кому рупить, той про те й лупить. *Л., [Кр.].*

Що кому треба, той про те й теребить. *Кр.*

Кому кортить, тому й болить. *Рад.*

Де болить, там и торкнеш. *Кан., К.*

Де (*або:* Де у кого) не свербить, там ся не чухає. *Ил.*

Що не свербить, то не кортить.

Не минецця, як козі на торг. *Зв., Бер.*— ... на торг. *Пир.*

Погана пуга личана́ (1), а й без неі тяжко (2). *Бр.*

(1) лича́на. *Л.;* личяня. *Рад.* (2) гидко. *Л.;* погано. *Рад.;* ніяково. *Ст. Зб.*

9760. Не рад старець сунки на собі носити, та мусить. *Кл.*

Хоч поганийківш, да без ёго гірш. *Коз.*

Тім зубом треба істи. *Бр.*

Хоч не для Исуса, так ради хліба куса. *Кр.*

Біля гряниці не впада будувать світлиці. *Ч.*— На гряниці не треба світлиці. *Ёвх.*

Верти (1) не верти, а (2) треба умерти. *Лів., [У., Бер., Ёвх.]*— Як не мудруй, не мудруй, а вмерти треба. *Проск.*

(1) Крути. *Зв.* (2) Крути не крути, то. *Рад.*

Дармо, треба бренькнути (*або:* Ту треба побренькати). *Ил.*

Гірко істи, та жаль покинути. *К., Кан., Гр.*

Купили хріну, треба істи. *Кобз.*

У нас *нетреба* був, та вмер. *Зал.*

9770. Кому кого надобє (1), той того найде в кадовбі. *Б.*— По надобі, то найдеш и в кадовбі. *Хат. (171).*

(1) у надобі. *Б.*

Хто схоче собаку вдарить, той кія найде. *Бр., Проск.*— ... вдарити псюку, знайде дрюка. *Кос.*

Нужда мовчати не вміє. *Ил.*

Навчить біда (1) з салом (2) коржі (3) істи. *Л., Пир., Павлг.*

(1) лихо. *Зв.. З.;* нужда. *Н.;* горе. *Рад.* (2) *Рад., Н.;* з маком. *Гайс., К., Кон.* (3) Калачі. *К., Н.;* каші. *Рад.;* кашу. *К.;* хліба. *Новг.*

Нужда всёму научить. *Кулж.*

Навчить біда попити, як нічого ся вхопити. *Яц.*

Нужда закон ломить. *Ил.*— ... изміняє. *Рад., Пир., Новг.*— ... переміняє. *Пир.*

Нужда й камень довбе. *Коз.*— ... точить. *Черн.*

За нужди (1) козак женицця, по неволі дівка заміж иде. *О., Коз.*

(1) Изза горя. *Рад.*

За гора козак стару обнімає, бо молодоі немає. *Рад.*

9780. Скачи, пане, як чорт хоче. *Черн.*

Скачи, враже, як (1) пан каже. *П., Прав. Ниж., Лів., Сл.*— ... на те він багатий. *З., Л., Пир., О.*

(1) Роби, враже, що. *Бер., Х.;* Танцюй, враже, як. *Яц.*

Спитаєсся пня и колоди, як прийдецця до чого. *К., Кон., Л., [Рад.].*

И за соломину хопицця, хто топицця. *Нос.*— И за соломинку хватаєцця. *Гр.*

Як тописся, то й за бритву вхописся. *Гайс. [У., Ил., Євх.].*— Тонучий и бритви хопицця. *Вел. (III, 127).*

Познаєш, як чорний віл на ногу наступить. *Ст. Зб.*

Знатемеш, коли лиха (*або:* дідька) матимеш. *Гат.*

Як прийде зла година, треба знать, по чім ківш лиха. *Не.*

Навчить біда плакати. *Бр., Бер.*

Навчить біда ворожити. *Л., Пир.*— ... як нема що в рот (1) вложити. *Бр., [З., Л., Лох., О., Нос.].*— «Коли ти, бабусю, ворожити стала?» — «Тоді, мій голубе, як хліба не стало!» *Євх.*

(1) Писк. *Проск.*

9790. Горе навчить вгору дивитись. *Не.*

Навчить горе гледить у море. *Євх.*

Відпусти, Боже, коли тра борше (боржій). *Ил.*

Відпусти, Боже, гріха, коли пригода лиха. *Ил.*

По неволі (1) пан (2) у жупані (3), бо (4) свитки (5) нема (6). *Л., Б.*

(1) Не в чім. *Зв., Н.;* не з добра. *О., Кр.* (2) пані. *Рад., Гл.;* пані ходить. *Пир.* (3) носить жупан. *Черн.;* у жупані ходить. *Зв., Н.;* надіва жупан. *К., Кр.* (4) що. *К., Рад., Гл.* (5) сіряка. *К.;* кожуха. *Проск., Рад., Гл.* (6) чортмає. *id.* и *О.;* катма. *Євх.*

Тогді в мене христини, як єсть що в хустині. *Ст. Зб.*— Коли у хустині, то й христи. *Пр. в Ст. Зб.*

И квасницю гробак гризе. *Ил.*

В степу и (1) хрущ мъясо. *Бал.*

(1) Все риба, и. *Ил.*

На безлюдді и дяк чоловік. *Нос.*

На безвідді (*або:* На безлюдді) и рак риба. *Бр.*— На безлюдді й Хома чоловік (1). *Гр., Євх., [Ст. Зб.].*— На

безрибъі и рак риба, на безлюдді и Хома чоловік. *Прав. Ниж., Лів.*

([1]) люде. *Кор.;* пан. *Ж.;* дворянин. *Гайс., Бат.*

9800. Позагублявши ([1]) сокири, добре и топориско. *Ж.*

([1]) Позагибили. *Проск.*

Коли нема пшона, давайте круту варить. *Гр., Сл.*— ... молоть. *Гр.*— Круту молоть. *К., Т.*— Давайте круту варить, бо рідкоі ні з чого. *Л.*

И сукманка не мамка, як хліба нема. *Бр.*— ... коли ся їсти хоче. *Ил.*— Сукманка не мамка, й ти гиляй не валяй (гільтяй не виляй?) — пан їсти хоче. *Ст. Зб.*

Як не доіси, то и святого (образ) продаси. *Гл.*

Не дай, Боже, напасти, то й чорт гроші дасть. *Пир.*— ... нещастя, а гроші мусиш найти. *Бр.*

Аби лихо ([1]) — гроші будуть. *Прав. Ниж., Бр., Бер., К.*

([1]) Дай, Боже, біди. *Ёвх., [Проск., У.]*

Голод мучить, а нужда краде. *Рад., К., Б.*

Ошуком злидні перебуваюцця. *Гат.*

Треба, як болячки на лоб. *Пир.*

Так треба, як більма в оці. *П., Сл.*— ... більмо у воко. *З.*— ... більму у гоко. *Бер.*

9810. Треба, як пятоі ноги собаці. *Нос.*

Треба, як пъятого колеса. *Ст. Зб.*— ...до воза. *Проск., Л., Пир., Х., Павлв.*— ... як пъяте колесо. *Пр.*— Приходицця, як пъяте колесо до воза. *Кон.*

Так тобі треба, як мені лиха. *Бер.*

Тоє му так потрібно, як лисому гребінь, сліпому зеркало, глухому музи́ка. *Ил.*

Ёму так треба, як мені ні. *Л., Лох., Пр.*— ... як мені не треба. *Ном.*

Так нужно, як волосся в паністару. *Ном. Не.*

Як єсть, то розійдецця, а нема, то обійдецця. *К.*

То так потрібне, як дзюра ([1]) в мості. *Яц.*

([1]) діра. *Ил.*

Рости псу трава, коли мого коня нема! *Бр., Прав. Ниж.*— ... коли кобила здохла! *Проск.*

Коли пропав віл, пропадай и батіг! *К., Коз.*

9820. Взяв чорт батіг, нехай бере и пужално. *Бр.*

Взяв чорт корову, нехай бере и теля! *П., Прав. Ниж., В.*

Чорт взяв Ивася, нехай же візьме и колиску. *Проск.*

Пропав кінь, и узду кинь. *Сл., [К., Л.]*.— ... нузду кинь. *Зв., Коз.*— Взяв біс коня, нехай и уздечку бере! *Коз.*

Знявши голову, по волоссям не плачуть (за Искру и Кочубея. Див.: Укр. Нар. Пѣс., *М. Макс.;* Пред. и Пѣс. Урал. Коз., Руск. Вѣст. 1859 г., Апр., кн. 1).

Нехай не буде від Бога гріху, від людей сміху. *Бр.*

То буде на більший гріх та на сміх. *Бр.*

Перед Богом гріх, а перед людьми сміх. *Проск.*

Од Бога гріх, а од людей сором. *Л., Пир., Ст. Зб. [Кон.]*.

Що непотрібне, то и в горнець не класти. *Ил.*

9830. На що питать, коли не закушать. *Б.*

Кобила за ділом (1), а лошя без діла (2). *Ск.*— ... біжить. *Бер.*— Кобила за зіллям, а лошя з весіллям. *М. Білз.*

(1) до діла. *Бер.* (2) за безділлям. *Лох., Пр., Кон., Кр., Р.;* и так. *Ст. Зб.*

Корова за ділом, а теля без діла. *Пир.*

Не все теє на ноги становить. *Кл.*— Не треба все на ніжки ставити. *Ил.*— Не все часом, що на ніжки став.

Не про все розводить мову.

З ПРИБУТКУ (1) голова не болить. *Бр.*

(1) прибилі. *Нос.*

Що більш, то ліпш. *Ст. Зб.*

Живий живе й гадає. *Об., [Ил., Ст. Зб.]*.— ... думає. *З., Новг.*— Живе чоловік, живе и думає. *Сос.*

Живому чоловіку все потреба. *Ст. Зб., Кл.*

Живому багацько и треба. *Не., [Ил., Х. Вид.]*.

Голова місця шукає. *Г., П., Лів., [Ст. Зб.]*— ... а щось инше батога. *Кан., К.*

9840. Риба шука, де глибше (1), а чоловік, де лучче (2). *Зв., Лів., Евх.*

(1) глибей. *Рад.* (2) луччей.

Не буде пес голоі кості гладати. *Ил.*

На голу кістку и сорока не впаде. *З.*— ... и ворона не впаде: там падає, де чує струп. *Бр.*

Нащо курка гребе? на те, щоб щось вигребти. *Кан., К., [Г., П., Проск.]*.

Тримайся того порога, перед которим замарався. *Проск.*

Тім рогом чешися, котрим достанеш. *Бр., Проск.*

Бий сороку й ворону, добъєсся до ясного сокола. *К., Сл.*

Чує кішка, де миша є. *Зв., Пир., Коз., Кр.*

Чує муха (1), де струп. *Ск., Ст. Зб.*— ... там и сідае. *К.*

(1) воша. *Коз.*

Коло живоі кості мъясом мусить обрости. *Нос.*

9850. Квокче курка, що яйце знесла. *Кулж.*

Буде чим руки погріть. *Зв. Дуб., Лів.*

Заробив на сіль до оселедця (нічого). *Бр.*

Більш смороду, ніж потіхи. *Руд., К.*

Більше смутку (1), як радости. *Зв., Рад.*

(1) смутости. *Бер.*

Не тільки тиі браги, кільки тиі звяги. *Ном., Пр. в Ст. Зб.*

Єдним богацё не прибуде. *Ил.*

Довго прясти та ткати, а почне краяти, так и мало чого. *Ст. Зб.*

Іду, іду,— ні коліс, ні сліду. *Гр.*

Сиділи (1) три дні та й висиділи (2) злидні. *Рад., Кон.*

(1) Ходили. *Проск., Пир.* (2) виходили.

9860. Риби не наудив, а лусту спудив. *Н., Черн.*

Добро ся палить, та нічого не варить. *Ст. Зб.*

Там нам ні кують, ні мелють. *Л., Павлг.*

Де наше не пропадало! *Лів.*

Все иде в так, пішло на пси. *Ил.*— Все иде в так, иде в віпсу. *Ном.*

Корову трімае, а хто другий молоко ззідае. *Ил.*

Як той Жид казав: «нащо мені риба без хвіст? нехай моя наймичка ззість!» *Нов.*

Кінці з кінцями не стікающця. *Ном.*— Кінці не зтикающця. *Л., Зв.*— ... не сходяцця. *О.*— ... не стикають. *Бр., Проск., Рад.*

Користи за два шаги, та й ті щербаті. *Гат.*

Чим тут воєвати. *Ст. Зб.*

9870. Ні за віщо (1) рук зачепить. *Ном.*— Ні за що й зачепицьця. *Лів.*

(1) Нема об що. *Бр.*

Пішов дід на жебри (старцювать), та не мав в що хліба класти. *Ил.*

Ти бо хочеш (1) упасти, та й не забицьця! *Об., [Ёвх.]*.— ... з лавки упасти, та й тілка не забить. *Рад.*

(1) з печі. *О., Кон.*

Не мавши статку, не буде й упадку. *Ск.*— Мавши статок, терпи и впадок. *Гл.*

(1) стадку. *Рад.;* спадку. *Кон., Т.*

Де борошно, там и п́орошно. *Зв.*— Коло борошна порошно. *Гат.*

Чоловік не посіє, не розсипавши, а собака не ззість, не покачавши. *Ш.*

Добре собаці (1) й муха. *Л., Ёвх.*

(1) псу. *Г., П.;* псові. *Проск.*

На голій кості нема що гризти. *Ил.*

Скочила, перескочила, та хвостик пом́очила. *Нос.*

Кепкують над тим, хто каже, що от як ёму попайдило, але ж чого то коштує!

Треба ЖИТЬ З ЗАВТРЁМ. *Не.*

9880. Добр́а и бридня, та не щодня. *Ст. Зб.*

Постережуть бридню хутко.

По достаткам (1) ноги простягай. *Рад., Кон.*

(1) По одежі. *Пр. в Ст. Зб.*

По своєму ліжку простягай ніжку. *У.*

Так горнуцця, як удягнуцця. *З.*— ... оденуцця. *К., Рад.*

Не до жиру — аби живу. *Пир.*

Треба (1) жить, як набіжить. *Проск., Бер., Пир., Коз., Сл., Ёвх.*

(1) Так. *З., Л.*

Жий, як можна. *Проск.*

Сяк-так, аби вижити. *Ил.*

Де ́просто, там янголів зо сто. *Н.*

9890. Захотів пишно!.. аби затишно! *Ст. Зб.*

Аби душа сита, та тіло не наго.

На віку у сёго переведецця. *Л., Пир.*

— На довгім віку усёго доведецця. *Пр., Р.*

Усёго на віку доведецця,— й на жлукті пообідать. *Кон.*

На віку, як на довгі ниві. *Об.*— ... усёго трапицця ([1]). *Пир., [Бр., Не.]*.— ...всяково трапицця, всякого хліба изкоштуєцця — и твердого, и мъякого. *К.*— На довгім віку, як на добрій ниві. *Не.*

([1]) різно буває. *Проск.;* є всёго — є доброго, й зле. *Бер.*

На довгім віку доведецця и в глеку. *Л., Кон.*— Трапицця на ([1]) віку варить борщ ([2]) и в глеку. *Новг.*

([1]) Доведецця на довгім. *З.* ([2]) кашу.

Є, спасибі Богу, хліба з душу, грошей з нужу — та й буде з нас! *Ёвх.*

В своім ([1]) селі буде й сіі. *К., Лох.*

([1]) сім. *К.*

Буде з нас — не діти в нас; а діти будуть, то сами добудуть. *Р.*

Кравець крає, як ёму сукна стає. *У.*

9900. Де можна в торбу, там лантух не потребен. *Рад.*

Не сягай через крупи до пшона. *Ил.*

Пане, бери черевик на патик. *Проск.*

И послі обіда ложка пригодицця. *Ст. Зб.*

Треба хліба и на післяобіда. *Об.*— ... и після обіда. *Проск.*

Верни часом дном, та и дітям оставляй. *Ст. Зб.*

Коли 'сь в свободі, гадай о пригоді. *Ил.*

Зірко до зірка ([1]), то буде мірка. *З., Кон.*

([1]) Зеренце до зеренця. *Бр., Проск.*

Курка по зерню клює, та сита буває. *Полт. г.* (у панків).— ... по зерні клює, и то наідаєцця. *Ос. 11 (XVIII, 70).*

Будь мудрий: натягай маленьку латку на велику дірку. *Бр.*

9910. Гроші не полова. *Ст. Зб.*

Хто не береже грошей, той іх не стоіть. *Кулж.*

Хто за шелягом не стоіть, той сам ёго не стоіть. *Ст. Зб.*

Хто не стоіть о гріш, той и шеляга не варт. *Ил.*

Хто за грош не стоіть, той сам гроша не варт. *Кан., К.*

Хто шага не береже, той не варт копійки. *Збр. Лаз.*

Гріш копи стереже. *Не.*

Осмак копи стереже. *Ст. Зб.*

Копійка руб береже. *Кон.*

Из копійки рублі робляцця. *Пр.*

9920. Всякі гроші хороші, та бережи іх про чорний день, та про лиху годину. *Рад.*

Держи копієчку про чорний день. *Зв., З., Л.*— ... Копійка на чорний день. *Н.*

Копійка любить, щоб іі щитали. *Пр.*— ... щоб щитацьця *К.*— ... щот. *Бр.*

Люде знайшедши та лічать. *Ст. Зб.*

Гріш круглий — розкотицця. *Руд.*

В мене (бідного проти тебе багатиря) шаг — та рубом. *З., Л.*

Се вже ми, як той Німець, що на шаєчку воздух вішає. *Гр.*

Запас біди не чинить. *Ск., Ст. Зб.*— ... и істи не просить. *К.*

Розумний чоловік заздалегідь готує. *Гат.*

Хоч иду в гостину, то беру хліб в торбину. *Бр.*— Идеш на 'дин день, а хліба бери на тиждень. *Б.*

9930. Нехай лежить: воно істи не просить. *Кон.*

Нехай тоє лежить — не хліба проситиме. *Ст. Зб.*

Нехай про зузулю. *Б.*— ... зезулю: прилетить зузулька, так и ій треба. *Сос.*

Издасцця про лиху годину. *Сос.*

Щоб вовк був ситий и баран цілий. *Ил.*

И кози ситі (1), и сіно ціло (2). *Прав. Ниж., Пол., Лів.*

(1) И коза сита. *Б.* (2) ціло. *Пр. в Ст. Зб.*

Вовк ситий и коза (1) ціла. *Войц.*— И вовк ситий (2), и кози цілі. *Проск.*

(1) и вівця. *Ил.* (2) сит. *Ст. Зб.*

Що це — за жидову душу горить? *Бер.*

«На що то свічка горить?» — «За пана цапа!» *Б.*

ХТО ДБАЄ, ТОЙ МАЄ. *Ск.*— Хто дба, той ма. *Євх.*

9940. На ловця (1) и звір біжить. *Об., Ст. Зб.*

(1) стрельця. *Бер., Лох.*

Трудяща копійка годує довіка. *Лів., Грам.*

Бог за працю має щось дати. *Бр.*

«Поможи, Боже!» — «А ти не лінуйсь, небоже!» *Рад.*

«Боже-Боже!» — «А чого небоже?» — «Істи, Боже!» — «Роби, небоже!» *Збр. Шей.*

Хто робить — голий не ходить. *Руд.*

Як би все вовк лежав, то вже б досі и здох. *Зал.*

Будеш дула, будеш іла,— не будеш дула, не будеш іла. *Ил.*

Хто чого шукає, то и знайде. *Ил., [Евх.].*

Хто жив, той сит. *Ст. Зб.*— Аби живі, а ситі будем. *Кор.*

9950. Як дбаєш, так и маєш. *Бр., Проск., Л.*— Що дбаєш, те маєш. *Зв.*

Хто робить, той ся доробить. *Ил.*

Як робеш, то й матемеш. *К.*

Де не положив, там не возьмеш. *Бр.*— Де вже, не положивши, знайдеш. *Коз., О.*

Хто не важить, той не має. *Проск., Білг.*

Треба думать та гадать, чим кишки напихать. *Кон.*

Нема в світі ручками та пучками. *Б., Кон.*

Взявши клочок та додать ручок. *Кон.*

Рівніш згладиш, тісніш ляжеш. *Ос. 20 (IV, 12).*

Рук добре доложить. *Коз.*

9960. Шатайся за ділом добрим, як муха в укропі. *Ст. Зб.*

Рук оста́в робячи!

Шелесть, та й єсть. *Прав.*

«...гайдамак з самого початку прийшло з Січі в Мотренин манастир тілько три... Демъян Гнида... Лусконіг... а третій Шелест». *Зап. (I, 293).* В Київ. Губер. Часопису 1853 чи 1854 р. було теж про сёго Шелеста; ище там доводить, що оце приславъя про ёго и приложено.

Запряла пучками та надбала ручками. *Збр. Лаз.*

Полюби гіркенько, а тоді буде солоденько. *Х. Зб.*

Роби кревно и ходи певно. *Збр. Лаз.*

Зароби кревно, та и ззіж (1) певно (2). *К., Рад., Л.*

(1) та й пропий. *Рад., З., Б.* (2) та й не бійсь нікого. *Евх.*

Загорюй снажно, та й іж смашно. *Ном.*— Загоруй смажно, та й іж смачно. *Б.*

Гірко зароби, солодко ззіж. *Бр., [Г., Тар.].*

Де оком не ДОГЛЯНЕШ, там калиткою доплатиш. *Проск.*

9970. Не продереш очі, то продереш калитку. *Кан., К.*

Пильнуй (1), як ока. *Пир.*— Гляди (2), як ока в лобі. *Зв., Бер.*

(1) Доглядай. *Х.* (2) Стережи. *Г., Бр.*

Хазяйське (1) око товар (2) жи́вить (3). *Л., Б.*

(¹) Панське. *Проск.*. *З.*, *Пер.* (²) коня. *id.* *Б.* (³) тушить. *З*, *Пер.*; тучить. *Проск.*, *Б.*

Лучче одно око своє, ніж чужіі обі. *Ил.*
Пасе очі (з ока не зпускає). *Пир.*

СХОВАЙ, що не вадить. *Ил.*
Далеко сховавши, ближче найдеш. *З.*
Лихий (¹) спрят та й доброго спокусить. *Бр.*, *Рад.*— Злий сховок и найліпшого попсує. *Ил.*— Худе положення доброму спокушення. *Нос.*

(¹) Худий. *Черн.*, *Б.*; Злий. *Ст. Зб.*

Далеко лежало, мало (¹) боліло. *Л.*— Не близько лежить, мало болить. *Нос.*— Близько лежить, живіт болить.

(¹) не вельми (се б то — не рідня). *Б.*

Сторожа лучче ворожі (¹). *Новг.*

(¹) ненуж ворожа. *Ёвх.*; лучча ворожа. *Новг.*

9980. У новій скрині (як що не в спряту: валяєцця під лавою, або-що). *Кор.*
Шукай у старій скрині. *Бр.*, *Зв.*— В старій скрині, під лавкою. *С.*— Сховав у стару скриню. *Бр.*

Щирая ПРАЦЯ мозолёваная. *Нос.*
То сяке, то таке діло. *Пир.*
Хоч кожух мняти, аби не гуляти. *Ном.*

Свекор не давав невісцці істи, що леga була; и як прийшов батько в гості, вона ото ёму й каже,— ато, мов, не дадуть вражі люде и пообідать. Є довга брехенька про се.

Роботи — до сéмоі (¹) суботи. *Ст. Зб.*

(¹) сёмоі. *Л.*

Бери, Лесько, хоч не легко. *Ил.*
Хоч ногу за ногу, а таки иди. *Ст. Зб.*
Тягни, кобило, хоч тобі не мило (робить, робить, та само собі и приказує). *Ж.*, *К.*, *З.*
Ідь, кобило, хоть єсь три дні не іла. *Ил.*
9990. Очам страшно, а руки зроблять. *Бр.*
Богу молись, зачинай не бійсь. *Проск.*
Нехай сей день святицця. *П.*, *Лів.*

Разом за Божиім росказом. *Ст. Зб.*

Господи, помагай з ночвами на Дунай! *Кон.*

Дай, Боже, час и пору добру (як починають роботу). *Бер.*

Піднімайте, свині, хвости, бо глибоко морем брести.— *Пир.*— Піднімайте хвости, бо глибоко брести. *Пер.*— ... бо далеко брести. *Ном.*

Уставайте козли, задирайте хвости. *Ст. Зб.*— ... та біжіть у лози! *Сос.*

Гей нуте, косарі, ви косарики мої! *Ном.*

Гей нуте, косарі! Хоч не рано почали, та багацько утяли. *Зв.*

10000. Очиняй, пане, ворота — іде твоя робота. *Кон.*

Вези батькова куца! *Л., Б.*

Як самотужки ґренджолята везуть, або-що.

Боже поможи! *Об.*— ... Спасибі за добре слово — отут и положи. *Білг.*— Магай Біг! *Лів.*— Помагай Біг! *Об.*— Магайбі! *Лів.*— Помагайбі! *Об.*— «Здорови, Боже, поможи!» — «Здорови, Боже, й вам поможи!» *Л., Кон.*— Нехай вам Бог помогає! *Пир., Н.*

За початком діло становицця. *Ст. Зб.*

Добре начало половина діла. *Н.*

Кінець діло хвалить (1). *Ск., Ст. Зб.*

(1) ріша. *Х. Зб.;* вінчає. *Кулж.*

Конець — и вінець. *Г., П.*

От тобі (1) віз и перевіз! *У., Пир.*

Оце тобі все діло зробив! От тобі на! и д.— (1) Маєш. *Ил., Проск.*

Честь Богу, хвала, и вам на здоровъя! *Кон.*

И конт ёму (и ділові кінець)! *Збр. Лаз.*

10010. Воно таки на діло закандзюбилось. *Пир., Л.*

Дай, Боже, щоб робилось,— аби не псувалось! *Б., Л.*

Не вже ти симиділуха? *Ёвх.*

Се як віл у ярмі: коли не випряжеш — не випряжецця. *Кон.*

Мовчки, як віл робить, похнюпившись. *Кул.*

Везе, як борозенний. *Бр.*

Захекався (1), як віл в борозні (2). *Бер.*

(1) Задихався. *З.* (2) борозенний. *Л.*

Працює, як чорний віл. *Г., П.*

Напинає пупа. *Кул.*

Из шкури виринає — так робить! *Бр.*

10020. Наліг, як на вільхову довбню. *Р.*

Наліг як Циган на ковáдло ([1]). *Пир., Пр., Полт.*

([1]) на точило. *Л., Полт.*

Стараєцця, що піт крівавай ёго 'бливає. *Бр.*

Аж очі ёму рогом лізуть. *Кон., [Павлг.].*

Ніколи — й носа втерти. *Л., Пир., Ст. Зб., Кв., [Бр.].*

Працюем до синёго поту. *Рад., Кр.*

Узялися за діло, як воші за тіло. *Ст. Зб.* — Узявсь (*або:* принявсь) за діло, як вош за тіло. *Б.*

Кублицця ([1]), як квочка з курчатами. *Лох.*

([1]) Клопочецця. *Пр.*

Кому до поту, а кому в охоту. *Коз.*

Робиш, робиш: ні за тобою, ні перед тобою ([1]). *Прав. Ниж., Пол., Лів.* — Роблю, роблю: ні поперед мене, ні по зад мене — не дороблюся до гробовоі дошки. *Бр.*

([1]) ні наперед тебе.

10030. Чоловік не камень, щоб не став, та не 'тдихав. *Пол., Лів.*

Тоді одпочинемо, як помремо. *Л., [Ст. Зб.].*

Од діла голова біла. *Бер.* — Так багато діла, що аж голова біла. *З., Пир.*

Доробився хліба, аж зійшов на діда. *Ил.*

Дувся, дув, поки здоровля ся не збув. *Проск.*

Щоб ся до гробовоі дóшки не доробив. *Бр.*

Касіл — чорт менє насіл! *Ном.*

Жартують, як побачять якого мудрого косаря, що йде з косовиці и ледві ноги волоче — вморився.— Кажуть, якийсь Москаль, зайшовши в наші сторони, забажав піти на косовицю... Забажав и пішов, та ще не абияк, а дві косі взяв: аж бородою трусить, чимчикує в поле! а коси тільки «цок, цок» — по косі на кожному плечі! «Куди ти, Москалю», питають, «так поспішаєш?» — «Касіть, касіть!» каже.— «Нащо ж ти дві косі взяв?» — «Ет!» — дурні, мов, хахли! «Одна», каже, «вморицця, другу візьму!» Покосив день — може бідоласі не раз и лопаток давали; вертаєцця — ледві ноги тягне, коси ззаду волоче, зачепивши одну за 'дну... «А де се ти», питають, «Москалю, був?» — «Касіл, чорт менє насіл!», и голосу не одведе...

Тут теши та теши, а там треба пуп напъять. *Зап. (I, 147).*

Рівняє роботу теслярську до косарськоі.

З КЛОПОТУ голова болить. *Л., Пир.*

З клопоту великого подуріли. *Пир.*

10040. Зібралися тучки в кучки (усі хлопоти зійшлись докупи). *Нос.*

Має тілько гадóк, що пес стежóк. *Ил.*

Думка думку пошибає (1). *Бр., Л., Ст. Зб.*— ... журицця, що нічого не має. *Ил.*

(1) гонить. *Ил.;* побиває. *Черн. г.*

И думок не стане. *Л., Кл.*

Голова від клопоту тріщить. *Ил.*

Так багато діла, що аж голова тріщить.

Аж очі випадають (так голова болить,— або од сліз, од смутку). *Рад.*

До потилиці мізок повертати. *Кул.*

Сидить, наче у гаю (невеселий, захлопотаний — в кумпаніі сидить). *Чор. Рад. (121).*

Як треба, то хоч у щимки́ голову положи, то не здумаєш (*або:* то нічого не вижмеш). *Гр.*

10050. А Боже, Юрку, натягни на кісіль шкурку! *Нем., Евх.*— Натягни, Боже, шкурку, поки мати з церкви прийде! *Рад., Р.*

Діти надъіли, та, боявшись матері, отто и приказували. *Бр.*

Тинди-ринди, завтра Великдень! *Зв., Пр.*— ... завтра празник. *Бер.*— Тинди и ринди. *Кулж.*

Шити (1)-білити, завтра Великдень! *Об., Ст. Зб.*

(1) Мити. *Збр. Лаз.*

Дівки, беріть в руки хвуки (веретена), завтра Великдень! *Проск.*

Кидай печене и варене! *Л., Пир.*

Бігти за ним, та не знать за ким. *Л., Пир.*

Прийшов хтось, узяв щось — бігти за ним, чорзна за ким. *Л., Пир.*

Засмикали, як Циган сонце. *Коз., Ном.*

Циган пішов на заклад, що буде косити до західсонця; але, притомившись добре, и почав ёго благати и репетувати, щоб мерщій заходило. *Кос.*

Не мала баба клопоту, та купила порося! *Ск.*— ... порося у квік (1), а баба у крик. *Бр.*— ... баба в крик, порося у квік. *Ил.*

(1) порося квік. *Проск.*

Не мала (1) дівка лиха, так Каленика привела (2). *Коз.*

(1) Не знала. (2) вродила.

10060. От не було на молодиці, та сталось на стариці! *Гат.*

Не мав лиха, так оженився! *Коз.*— ... та оженився на свою голову! *Бр.*— Оженивсь на свою біду. *Кон.*

Купив собі біду, та на свої гроші. *Полт.*

Не видав хтось кислого, та в рощину впав. *Ст. Зб.*

И то, й долото (як оговорюющця, що ім треба багацько діла робить). *Гр.*

Круть-верть (1), в черепочку смерть. *Об.*

(1) Шерть-верть. *Пир., Х. Зб.* (2) в черепочці. *Проск.;* під черепочком. *Пр., О., Н.*

Сидить, як на ножах. *Ил.*

Біга (1), як опарений (2). *В., Лів.*

(1) Кинувсь. *Лів.;* Кинувся. *Б., Бер.;* Схопивсь. *Прав., Пр., О.; Павлг.;* Схватився. *Прав., Гр.;* Вискочив. *Дуб., О., Нов.* (2) опечений. *Бр., Бер., Пр., О., Гр.*

Шатаєцця (1), як муха в (2) окропі. *Лів.*

(1) Вертицця. *Прав. Ниж.;* Кидаєцця. *П.;* Крутицця. *Г.;* Швидкий. *Проск.* (2) на. *Г., Проск.*

Біжить, як швець з чобітьми на місто. Бр.— ... на торг. *Г.*

10070. Вертицця, як швець в ярмарок. *Ил.*

Ганяють, як солоного зайця. *Евх.*

Сидю, як на вогні. *Бр.*— Сижу, як на пожарі. *Рад.*

Гаразд — коли б витрімати. *Ил.*

Без соли солоно, без круп густо. *Ст. Зб.*

Не до соли! *Лів.*

А вже мені не до солі, коли грають на басолі! *Гайс.*

«Сіль сиплецця з кишені, сіль!», кажуть чумакові, а він гаса — «А вже», каже и д. Про се прислівъя. *Збр. Шей.* инаково трохи росказує (див. карт. 34).

Тепер мені не до соли, коли батько вмер! *З., Л.*

Ишла дівка з торгу — сіль несла. Прийшла на весілля та й танцює — а сіль таки у торбі за спиною. «Дівко, чого ти танцюєш — твій батько вмер?» — «То що ж, що вмер, то що ж, що

вмер!» — «Хіба ж тобі його не жаль?» — «Де в біса не жаль, де в чорта не жаль!», а сама все таки танцює... «Он», кажуть, «сіль сиплеццяі» — «Тепер», каже, «мене до соли, коли батько вмер!»

«Твій батько вмер!» — «Постій трохи, дотанцюю!» *Ёвх.*
Єму тепер не до того. *Л., Не.*
10080. Прийшлось Иванцю к іднову кінцю. *Прав.*

(1) ченцю к одному. *Коз.*

Попався (1), жучку, панові в ручку. *Бр., Прав. Ниж., Пол., Лів.*— ... тепер мовчи. *З., Пир.*

(1) А, попавешся. *Бал.;* Попавісся. *Проск.*

Застукали, як Головка в базарі. *Не.*
Змішались, як у бразі гуща. *Чор. Рад. (308).*
Циганський піт проймає. *Ном.*
Ні сюди, Господе, ні туди, Господе. *Зал.*
Улізла баба (1) у нерет: ні назад, ні наперед. *Рад.*

(1) Заскочив. *Пир.;* Попавсь. *Черн. г.*

Що робить — чи покинуть, чи любить! *Ёвх.*

Господарь 10088—10111.— Степ 10112—10115.— Хліб 10116—10180.— Сіно 10181—10186.— Скотина 10187—10256.— Птиця 10257—10268.— Ліс 10269—10272.— Прясти 10273—10276.— Хата 10277—10298. Млин 10299—10301.— Огонь и вода 10302—10310.— Найми 10311—10406.— Ремесло 10407—10469.— Місто и село 10470—10492.— Купля 10493—10599.— Міньба 10600—10610.— Міра 10611—10614.— Борг 10615—10661.— Запис 10662—10668.— Умова 10669—10677.— Сам 10678—10682.— Бурлак 10683—10689.— Сирота 10690—10716.— Вдова 10717—10727.— Гурт 10727—10774.

ГОСПОДАРЬ, як черак, де схоче, там и сяде. *Проск.*
Знае господин, хто чого годе́н. *Ил.*
10090. Хазяіна и Бог любить. *Коз.*
Хазяіна й собака знає.
Що то за господар, що своєго доброго, не глядить. *Ст. Зб.*
Добрий хазяін избере, а поганий розгребе. *Кон.*
У доброго хазяіна и кішка господиня (1). *Лів., Сл.*

(1) и свинка господинька. *Гл.*

Не в дорогу вдавайся, а в хазяйстві кохайся. *Ш.*

Без хазяіна и двір ([1]) плаче. *Б.*— ... двір плаче, а без хазяйки й хата. *Рад., Б.*— ... двір, а без хазяйки угли плачуть. *О.*

([1]) и товар. *К., Л., Павлг., Сг. Зб.*

Без хазяіна чужі руки — кочерга. *Ос. 2 (32).*
Без хазяйки хата не метена. *Дуб., Л.*
Хазяйка в дому́ покрова всёму. *Ёвх.*
10100. Привикай до господарства змолоду — не будеш знав на старість голоду. *Ил.*
Хазяін (*або:* хазяй) на всю губу. *Бр.*
Газда цілою губою.
Так окукобилась, мов та горличка. *Г., Бар.*
У хаті в іі, як у віночку; хліб випечений, як сонце; сама сидить, як квіточка. *Зап. (І, 145).*
Дождовався (sic) заєць у́са — сам кормицця. *Ст. Зб.*
Иде з своім двором. *Ил.*
Одчиняйтеся врата (*або:* ворота и) для нашого брата. *К.*
Як розживемся, так и в пастухи наймемся. *Нос.*

Шуткує хазяін, як хвалять порядок в хазяйстві.

Не то господарь, що збереть господарство,— то, що готовоє задержить. *Ст. Зб., [Кл.].*
Господарь — що свині попродав. *У.*
10110. В хазяйстві все знадобицця. *Кулж.*
Діди строють, а баби гноють. *Ёвх.*

СТЕП, поля!.. роскіш моя! *Ч.*
Де добрий край, там и під ялиною рай. *Прав.*
Степ — як дим (округи степ и степ — як дим). *Пир.*
У полі дві волі. *Лів.*

ХЛІБ усёму голова. *Ск.*
Хліб святий — дар Божий: карай нас, Боже, ним до віка. *Ил.*
Хліб ([1]) роги й ноги. *Бр.*

Хліб є — все є.— ([1]) У хліба. *Бр., Проск.*

Як хліб буде, то й все буде. *Об.*
10120. Хліб и на ногах поставить, и з ніг звалить. *Бр.*
Хліб убірає, хто ёго має. *Кон.*
Хліб розбірає, хто ёго не має.

Хліб роби, хліб и іж. *Рад., Б.*

Хліб іж, и коло хліба ходи, и хліб роби (щоб було у тебе). *Бр.*

Нема то ремесло, як леміш та чересло. *Ил.*

На новосілля берись, а за чепігу держись. *Ёвх.*

На слободу берися, а хліба держися. *Збр. Лаз.*

Умірать ладься [1], а хліб [2] паши [3]. *Б.*

(1) збірайся. *Коз., Гор.;* готуйся. *Сос.* Пріч рядися. *Рад.* (2) землю. *Гор.* (3) сій. *Рад.*

Надія в Бозі, коли хліб в стозі. *Ил.*

10130. Як жито в оборозі, то надія в Бозі.

Як на току молотицця, то и в хаті не колотицця; а як на току не молотицця, то и в хаті колотицця. *Бр.*— Як у клуні не молотить, то в хаті колотить. *Зв.*

«Хліб святий усёму голова!» *Бр.*

У хліба ноги коротенькі; а як побіжиш, то и довгими не наженеш. *Х. Зб.*— У хліба коротенькі ноги, та не наженеш (кажуть, прибігши до кого хліба позичать. *Рад.*) *Рад.*

Ми собачу долю імо, а колись колос йшов аж до землі. *Пир.*

Див. *Хат.* 195 к.

Роди, Боже, й на трудящого, й на крадючого. *Ос. 3 (VI, 10).*

Усе теє пригодицця, що на полі корденицця. *Коз.*

Бриця в пашні помішниця. *Макс.*

Як будуть ріжки, будеш істи пирожки; а як уродить метлиця, то буде й хліб сницьця. *Коз.*— Як єсть в хлібі ріжки, будуть и пиріжки. *Кон.*

Як уродить в житі метелиця, так буде хліб и паляниця; а як уродить житець, так и хлібу конець. *Б.*

Як в житі кукіль, то хлібові покій; а як звонець, то му конець. *Ил.*

10140. Кукіль — то полёвого дідька робота. *Макс.*

Коли цвіте біб, тогді тяжко о хліб; а як мак, то не так. *Ил., Войц.*

Коли суниця красна, не сій овса напрасно. *Нос.*

Коли ся риба ловить, тоді хліб не родить. *Ил.*

Де оре сошка, там хліба трошка. *Проск.*

Укинь мене у болото, а я тебе уберу в злото (ніби ячмінь так промовляє, як ёго сіють: тим ёго и сіють скоро сніг з землі). *Бр.*— Топчи мене в болото, то буду як зо-

лото. *Кан.*— Казав ячмінь: «кинь мене в грязь, то будеш князь». *Л.*— Кинь мене в кал, я одіну тебе в жупан. *К.*

Навожи, надрожи, а жито зийде. *Ил.*

З гречки и проса — и каша, и паша. *Б., Кон.*

Просо вітру боіцця, а дощеві кланяєцця. *Не.*

Між дорогами орать — так як на печі. *Кон.*

10150. Така люба рілля, що дитина виросла б, коли б посадив. *Зап. (I, 146).*

Давай нивці, то и нивка дасть. *Лів.*

Пісок не родить, та з хліба (1) не зводить. *Коз.*

(1) з сімен. *Новг.*

Рання сійба хоч не вродить, то и з хліба не зводить. *К.*

Присівку жде. *Ст. Зб.*

Осень каже: «я урожу»; весна каже: «а я поглежу». *Кобр.*

Як ще Господь колосом наллє. *Пир.*

Нам Бога не йти позивать, як хліб родить. *Р., Сос.*

Як не буде густо, то не буде й пусто. *Бер.*

Пашня в полі, як лава. *Пир., Гр.*

10160. Жито, як стіна. *Л., Кон., Гр.*

Жита такі, що й гуж не пролізе. *Кон., О.*

Жито красуєцця. *З., Л., Пир.*— ... квітує. *Ж., Пир.*

Усатий ячмінь. *Макс.*

Лоском лягло (хліб, трава и д.). *Бр., Л., О.*

Хоч покотись, усюди голо. *Ск.*

Стебло стебла (1) кличе. *Бр.*

Рідке.— (1) стебло. *К., Л.*

Сніп на сто кіп, а хазяіну на сто літ. *Сос.*— Поміг Бог нажати сніп; коли б Бог поміг нажати сто кіп, а хазяёві на сто літ. *Бр.*

Кажуть, нажавши перший сніп, вийшовши вперше жати.

Сніп од снопа, як чорт од попа. *Б.*

Лапала, лапала, и дитина плакала: налапала копу, без сорока снопів. *Бр.*— ... зараня додому пришла, ледві дверей найшла.— ... и дитина плакала: налапала двадцять без сімнадцяти, три од дороги украдено. *Кр.*

Рідке жала.

10170. Півтóра тóра — тіко, як и вчора (скільки нажали кіп?). *Бр., Кр.*

Що ёго у-свед зжавши! *Пир.*

Швидче жніть до обніжка, там стоіть пирогів діжка. *Не.*— ... та й до борозни, бо й там трохи. *Збр. Лаз.*

Як діждемо літа та нажнемо жита, поставимо в копи та вдаримо в гопи. *Ос. 6 (III, 35).*

Хто має, то нехай прибірає; а хто не має, то нехай заробляє (про хліб, літнёго часу). *Бр.*

Копи одтикать. *Л., З., Хор., Кон.*

Чекайте, ціпи, прийде на вас осінь! *Білг., Проск.*

Коли побив бич, то став могорич. *Збр. Лаз.*

Він не тільки немолочений, и на тік неволочений (пропав хліб). *Зв.*

Нещасливость світа — збавилося літа; прийшла зіма, то й хліба нема. *Ил.*

10180. Нивко-нивко! верни мою силку. *Збр. Лаз.*

СІНО румове (добре, неболотнє). *Кон.*

Один жемчуг — сіно!

А то хватай, куме, в міх (як прийде літо, а граблів нема).

Дай, Боже, на сіно гній, на скот лій, а хазяіну на здоровъя (приговорюють за порцією, як сіно привезуть для скоту). *Кр.*— На скотину лій, а на сіно гній. *Кон.*— На сіно гноёк, на товар лоёк (як дожне ниви, або докосить и зложить). *З., Пир.*— На волики лоёк, а на нивку гноёк, а на мою спинку верни, Боже, силку. *Рад.*

Ляцька борода (трава, що, косячи, не захоплюють косою — *грива). Збр. Шей.*

Овсяниця, просяниця — все то товару корис. *Ст. Зб.*

Так рідко посходив (часник), наче нечистий кіллям потикав. *Коз.*

Божа СКОТИНА. *Ном.*

Скотина — то ворог. *Руд.*

10190. Пошануй; (1) худобу раз, а воно тебе десять раз (2) пошанує. *Бр.*

(1) Пожалій. *У.* Побережи. *Пир.* (2) тричі. *Ос. 7 (V, 34).*

В дорозі, у гостині, памятай о худобині. *Ил.*

З рукава вигодуєть. *Ст. Зб., Хат. (196).*

За добрим товаром зовуть и паном. *Кон.*

Худа худоба свого ховання. *Ил.*

Хто не має худоби, не знає хвороби. *Коз.*— ... а в нас худоба, то єсть и хвороба. *Рад.*

Товар не потвар. *Ст. Зб.*

В одних руках худоба не живе. *Кон.*

Як снасть псуецця, то чоловік ума берецця; а як худоба пристане, то розуму не стане. *К., Кан.*

Такого кодла. *Лів.*

10200. Перепáлись, як хороба. *Бр.*

Іж гній, та бери лій (як купують худобу). *Кон.*

Щоб тебе з кодла звело! — Щоб твоє кодло звелось! *Новг.*

Ах, ти, гладкий (на скотину)! *Кон.*

А щоб ви — ходили (хотів налаять, та пожалував)! *Бр.*

Вовки б тебе не зарізали (лає й жалує)! *Черн.*

Без вола хата гола. *Бер., Збр. Лаз.*

В кого віл та коса, в того й грошей киса. *О.*— ... в кого ж немає вола, в того паністарочка гола. *Б.*

Як би ёму воля, то б він які роги покохав! *Коз.*

Як товста шия у бика; так тоненька в мужика. *Кох.*

10210. Сім пар волів — хоч обдери. *Прав. Ниж.*

Бичок-третячок за маковий пирожок. *Збр. Лаз.*

За каплею молока та хіба вбить (1) бика. *З.*

(1) та так бити. *Л.;* та бить. *Рад.*

Пропала корова, нетреба и здоровъя. *Збр. Лаз.*

Тільки пара хвостів осталось (пара товаряк). *Пир.*

Як кінь пристане — ніж гостри; а як віл пристане — из снасти. *Б.*— Як віл пристане, так віз масти, а як кінь пристане, так ніж гостри.

Сінним конем а соломъяним волом не далеко заідеш. *Нов.*

Волові дай полови та жени поволі, а коневі вівса, та жени, як пса. *Ос. 10 (VI, 52).*

Гей возом за волами, та й поти годі! *Кон.*

Даси коневі полови, будеш робив поволі. *Ил.*

10220. Босий кінь (некований). *Л., Гат.*

Коник, як горох! *Пир.*

Ей ви, жароіди (на лінивих коней)! *Л., Кр.*

Чи *вістиме*, чи *конешне* (питають, жартуючи, чи кобила, чи кінь)? *Бат.*

Бісами добрий кінь! *Ч.*

И хвіст дугою. *Пр. в Ст. Зб.*

Криця не лошиця! півкорця ззість, а мірки не довезе. *Бр.*— Біжить — дрижить, упаде — лежить. *Кр.*— Як біжить, так дрижить, а упаде, так лежить — криця нелошиця! *Ш.*

Так з ніздер поломъя и паше. *О.*

Кінь исказивсь (зірвався). *Кул.*

Женить би вас, щоб не брикали. *Кулж.*

10230. Кінь молодий в гроші йде, а старий виходить. *Ил.*

Продай білу: уночі гарно шукать. *Пир.*

Глаголи́ читає (без корму стоїть). *Пир., Л., Коз.*

У клячі грива довга, та ум короток. *Ст. Зб.*

Кобиляча голова дурніша за курячу. *К.*— ... курочка таки, де ходить, а на сідало йде; а кобила, де ходить, там и ночує.

Не вірь кобилі в дорозі, бо серед болота скине. *У.*

Не тільки кобилі не вірь — не вірь и кобилячій голові: хоч знайдеш на дорозі, та ще таки зануздай. *Рад.*— Кінську (1) голову (2) найди, та й ту зануздай (3). *Об.*— Кінську голову на дорозі найдеш (4) — ховстай та бий. *Бр.*

(1) Кобилячу. *Пр.* (2) на дорозі. *Бр., Проск.,* (3) загнуздуй. (4) Кобилячу голову, як в дорозі, то.

Лошя вовчий підпалок. *Ил.*

Живеш вимъям увесь, то воно все й показуєцця. *Хор.*

Дійниця — коровъяча му́ка. *Не.*

10240. Здорова скачи, од вовка втечи, на той год рунце принеси (кажуть, розмутузовавши обстрижену вівцю й бъючи ii тим мотузом). *З.*— Пуд (під) кущ по руно! од вовка втічи, а руно принеси! *Рад.*

Держи свиню — держи пару волів; держи другу — держи дві парі волів. *Кон.*

Веху вхопив (шкодливе для худоби зілля). *Л., Пир.*

Дав коню вівса, а він дивицця, на пса (здихать хоче, загодував). *Бр.*

Уже на ёго (слабу товаряку) давно собаки (1) часник товчуть. *Бр., Лів.*

(1) вовк. *У.;* вовки. *О.*

Наставилася вовкові в зуби (дума здихати). *Войц., Л.*

Так: ні горить, ні болить,— и здиха (худоба під упадок). *Кон., [Зв., Кр.].*

Забачимося в кушніра на жертці. *Проск.*

Не злюбив собі місця. *Ил.*

Нехай ёму гнила колода! *Новг.*

Побажання на такі речі: «Коли б вовк лошяти не ззів!»

10250. Уже тоє реве, що по волу бере (вовк). *Ст. Зб.*— ... по тилиці бере. *Вал.*

В Валках кажуть, що се про дзвін. Ніби десь піп так зробив, що хто не прийшов в церков — давай вівцю; бачить, що се не бере,— телицю: ніби відціля воно й взялося.

Соловей, що коні душить. *Кан., К.*
Вовка треба оженити. *Г., П.*
Старая собачка панськая брехачка. *Ст. Зб.*
А чіп! *Коз., Х., Гр.*
А вон! одкинув хвоста, як батько весілля! *С., О.*
В Петрівку мухи роблять на панів, а в Спасівку на себе (в Спасівку дуже кусають — на себе, в Петрівку ні — на панів). *Ёвх.*

Синиця не ПТИЦЯ. *П., В.*

Бо шкідливе дуже... Прядево достигає — наляжуть и ген чисто зопъють. *Бр.*

Горобець на все удалець. *Гр.*
Воробець на себе смерті не має. *Ил.*
10260. Жив-жив-жив! *Ном.*

Лають так горобців. Ніби як мучили Христа на хресті, Жиди подумали, що Він вже вмер и покинули мучить. Так горобець ніби прилетів и почав: «жив-жив-жив»,— вони знову стали мучить.

«Иволга, иволга! свиню ссала, порося вкрала!» (кажуть иволзі).— «А ти кобилу!» (ніби каже иволга). *Збр. Лаз.*
Півень крізь ніч за своім хазяіном побиваєцця. *Пер.*
Курі сокочуть ([1]), у міх не хочуть. *Ск.*

([1]) кокочуть. *Вед.*

Без когута хата шута. *Ил.*
Як дома кури, так у лісі тетеря. *Новг.*
Сіла курочка, сіла-сіла курочка, сіла! (як перещупують, кличуть). *Л., Кон.*
Кудкудак за пъятак, кукуріку за копійку. *Гр.*
Индик-дик, индик-дик! надув кишку, ззів в затишку, бур-бур-бур! *Пир.*— Индик-дик, спустив кишку на покришку, бур-бур-бур! *Л.*

Дражнять так индиків.

Що в ЛІСІ родицця, то в дворі згодицця. *Ст. Зб.*
10270. Як не впинить ліса, буде в самого біса. *Б.*
Коло бука великая мука. *Ил.*

За кусок заліза дам собі зуба виннять (так воно потрібне у господарстві). *Бр.*— Дивись желізного кілка, а не срібного. *Г., П.*

Дівки, не ПРЯДІТЬ: виросте лопух — буде сорочка и хвартух. *Проск.*

Спішку, спішку! побіжи під ткацьку стрішку, там тчуть и прядуть, мені починок дадуть (як прясти сідають). *Б.*

Сюди смик, туди смик — мій починок, як бик. *Гр.*

Чи багато мотовил, деяке на комору закинь. *Кон.*

ХАТА рогата (діла по всіх кутках). *Нос.*

Своя хата — як покришка: всёго переведецця. *Б.*

Хата не ворог: коли не запалиш, то не згорить. *Ёвх.*— Дом не ворог: коли запалиш, то (¹) згорить. *Хар. Зб., Пир.*— Домівка не ворог. *Ог.*— ... коли запалиш, тоді й згорить. *Б.*

(¹) Своя домівка не ворог: коли не запалить, так. *Б.*

10280. Наша хата з Богом не спорить: як надворі тепло, то й у нас тепло; як на дворі холодно, то й у нас холодно. *Ёвх., [Проск.]*.— Наша горниця з Богом не спорицця. *Гр., Нос.*

В хаті, як у загаті. *Ил.*

Хата на курячі ніжці. *Л., Кр.*

Хаточка там така, як кучочка. *Бр., Черн.*

Живеш, як у решеті: відки вітер подме, то повні хати. *Кон.*

Тепло (¹), як у вусі. *Л., Зап. (I, 147).*

(¹) там тепло, тихо. *Рад.*

Треба хати холодити! (гонить вітер по хаті — от як панночки, ходячи юрбою. *З.*). *Пр.*

Чолом стоїть хата. *Кон.*

Строїть, як собака хату. Як змерзне зімою, каже: «Построю хату!»; а літом, як душно, каже: «Великоі треба — ляжу против неба». *Рад., [Бр., Кр.].*

Як літом собака хекає, виваливши язик, то то, кажуть, він проказує «на ката хата, на ката хата!», а як потягаєцця у соломі, випростуючи задні и передні лапи и позіхаючи на всі заставки — ніби каже: «оттаку-оттаку собі хату поставлю!»; як же узімку муркає з холоду, лежачи на морозі зкрутившись у клубок,— отто «хоч оттакесеньку», мов, «хатку». (Див. № 553). *Кор.*

А ну, синку, роскидаймо хлівець та нарубаємо дрівець. *Зал.*

10290. Пекарня дух любить. *Ст. Зб.*

Угли обрубай, а хату отоплюй.

На старе сміття вертайся. *Ил.*

Пахне пусткою в хаті. *Ном.*

Макогін хазяін у хаті. *Збр. Лаз.*

Кочерга до печі хазяйка — вона своє діло зна, жар загріба. *Збр. Лаз., Гол.*

Хрест святий, куцюба псявіра. *С.*

Ковганка салу переводчиця. *Б.*

Без ножа, як без рук. *Ст. Зб.*

МЛИН — чесна храмина. *Кл.*

10300. Млин — корчма. *Кл.*

Млинок Божий дарок. *Кр.*

ОГОНЬ и ВОДА добрі служити, але лихі панувати. *Ил.*

З водою та вогнем не жартуй. *Проск.*

Вода як візьме, другому дасть, а вогонь, то пропало. *Проск.*

Огонь святий мстицця, як ёго не шануєш. *Г., П.*

Од злодія угли остануцця, а од огню не зостануцця и угли. *Ст. Зб.*

Против огню нехай не лютує. *Коз.*

Біда, а гріх гасити. *Бр., О.*

Огонь не кляча. *Ст. Зб.*

10310. Де вода, там и біда. *К., Кан.*

СЛУЖБА не дружба. *Ил.*

В службі треба ухом землі приймати. *Бр.*

Хто не служив, той и біди не знає. *Проск.*— Хто у службі не бував, той и нужди не видав. *Пр.*

Чужую кучу віючи, вочи завсіди запорошиш. *Нос.*

Чужу хату топить — свої очі сліпить.

Нагодують калачем, та и в спину рогачем (1). *Ном.*

(1) кирпичем. *З., Л.*— В Лубенщині и Золот. я щось не чував (од народа) *кирпичем.* Тут або помилка, або се не од народа записано. *Ном.*

Рік не вік. *Бр.*

Як маєш буть злим господарем, то волюй буть добрим

челядником. *Ст. Зб.*— Лучче буть гарною наймичкою, ніж ледачою хазяйкою. *Б.*

Чоловік там рідко умірає, де ся рождає,— але голова місця шукає.

Сидіти на бурку. *Збр. Шей. (з Кам.).*— На бурку жити. З., *Пир.*— Жиє на бурку. *Гайс., Бр.*— Бурхо́вий чоловік. *Нем.*

Без служби. То Ляхи живуть, яконови: сёгодня тут, а завтра як доведецця.

На бубон грать (про лакиз-блюдолизів, що пучками вимазують тарілки). *Черн.*

На здобитки, підвъязавши литки. *Л., [Рад.].*— На заробітки, піднявши литки. *Пир., Кр.*— Підніму литки, та на заробітки. *Б.*— Підвъязуй литки, як идеш у здобитки. *Ст. Зб.*

В Лубенщині більше кажуть в жарт, як питають — куди йдеш. *Ном.*

У строках стать. *К., Кан.*

И в ката, аби плата. *Бр.*— Най у ката, аби була заплата. *Ил.*

Плата и у ката, аби харч добра. *Бер.*— ... хороша. *Рад.*

Хто служить з ласки, тому милосердием платять (*або:* тому стає хріном хліб панський; *або:* то мішок пласкиЙ). *Ил.*

Тягне лямку. *Пир., Кон.*

Соломъяним слугою ніхто не доробився. *Ил.*

Треба робить, то треба й істи (як хто погано годує челядника). *Зал.*

10330. Накорми, тоді (*або:* Зобуй, зодягни, та) й києм потягни. *Бр.*

Не давши (1) оброку, не бий по боку. *Бр.*

(1) Не дай. *Бер.*

Дай коневі (1) вівса, та й жени (2), як пса. *Зв., [Рад., Кр.].*— ... а волові дай полови, та й жени поволі. *Евх.*— Коневі дай вівса, а волові соломи, та й ідь поволі. *Ил.*

(1) вволю. *З., Пер.,;* сіна й. *Кон.* (2) бий. *Кан., Коз.*

У попа був наймит та виіхав косить. «Мішок, що в тебе є?» — «Хліб та цибуля».— «Спать!» Піп и послав на підслухи, и як довідався, як наймит розмовля з мішком, шле наймичкою другий: «Мішок, що в тебе є?» — «Ковбаса, сало, паляниці, книші».— «Косить!» *Гр.*— «Торбо-тор-

бо, що в тобі є?» — «Хліб та цибуля».— «Нумо спать!» — «А як сало?» — «Будемо робить». *Лаз. Збр.*

Не слуга в постолах ходить — купи чоботи. *Б.*

Наймитови хоць з коліна вилупи, а купи. *Проск.*

Наймися, наймитку, в мене, а я у попа — для луччоі харчі. *Кан., Ёвх.*— ... а я піду до попа, бо в попа лучча харч. *Бр.*

Попівський хліб роспирає челяді бік. *Проск.*

Хто везе (1), того й підганяють. *Прав. Ниж., Проск., Лів.*— Коли везе, то на нёго більше ще підкладають. *Сл.*

(1) йде. *Рад.;* іде. *Бер.*

Дурний слуга без помочі, а полковник без війська. *У.*

10340. Гриць за волами, Гриць и за дровами. *Проск.*

Я и товкач, и помело (и винен, и роби — все я). *Об.*— Я — як той товкач: що загадають, те й зроблю. *Бер.*

Одному не розидрацьця. *Л.*— Єдному не роздиратися надвоє. *Ст. Зб.*— ... не роздертися надвоє. *Бр.*

Одним волом хліба не доробисся. *Бр., [Ил.].*

Сіли на шию. *Пир.*

Так що ж я буду робить — хіба никони ловить? *З., Л., Кр.*— «Що ёго робить?» — «Никони ловить!» *Л.*

А чого ж ми підем — чортів сліпи́ть? *О.*

Не запріг, що нукаєш. *Пир.*

Служба вільность не тратить. *Ил.*

Сій и ори, а на свободу ся бери. *Проск.*

10350. Один хліб придаєцця (кажуть про того, що часто найми або службу міня). *Нос.*

И псові в єдну дюру наскучить лазити. *Проск.*

Не од калача тікають, а од бича. *Пир., [Лип.].*— Не втікає пес (1) від калача (2), тільки від бича (3). *Проск.*

(1) мужик. *У.* (2) калача. *Бр., У.,* (3) що бъе. *Бр.*

Хліб не бъєцця. *Нос.*

Не йдуть од хліба — идуть од кия. *Об.*

Собака не втікає од хліба, а од кия. *Кан., К.*— Собака од хліба не утіче. *Ш.*

И пес дурно не бреше. *Ил.*

На добрим місці и камінь обростає. *Кан.*

От тобі хамут и дуга: я тобі не слуга. *Ст. Зб.*

Нехупава подякувала (з того пішло, як з служби зійшла молодиця за слово *нехупава*). *Бр.*

10360. Иди, ринде, де-инде: там тебе (1) не знатимуть и риндею не зватимуть. *Лів.*

(1) Ходім, ринде, куди-инде, де нас люде. *Ёвх.*

Не то добрий, що в доброго год вибуде, але то добрий, що в злого. *Нос.*

Яка плата, така й робота. *Кр.*— Соб, бицю, коло (¹) плота — яка плата (²), така и робота. *Ил.*

(¹) до. *Проск.* (²) заплата.

Яка (¹) харч, така й робота. *П., Лів.*

(¹) Цабе, куций, у ворота, яка. *Р.;* Гала коло болота, яка. *Рад.*

Яка плата, така й дяка. *Прав. Ниж.*— ... подяка. *Г.*

Три дні молотили — шеляг заробили. *Бер., Л.*

Служи, та на себе й зложи, а розгорни поли, та й иди голий. *Гайс., К.*

Живши-живши та й идеш завивши. *Нос.*

Там ся ліниво працює, де пожитку не чує. *Ил.*

Тяжко працовати, где нічого взяти. *Ст. Зб.*

10370. Робити, то є що, а заробити, то нігде. *З.*

На сей роботі не забагатієш, а загорбатієш. *Кулж.*

Не даром тобі людзька праця боком лізе.

На чужий труд ласий не будь. *О., Коз.*

Набиток злий не спірний. *Бал.*

Лихий набиток не дійде третіх рук. *Ил.*

Що легко прийде, то легко піде.— Легко прийшло — легко пішло. *Бр.*

Чужая праця боком вилізе.

Шасть батька в напасть, а діти по наймах. *Ст. Зб.*

По господині наймит. *К.*

10380. Оттак, хлоп, ми всю ніченьку прогуляли!.. и нагулялись як!.. так пани чаі та шпунти пъють, а ми в пригрубнику знай люльки плюндримо. *Сл.*

Не жалій хазяіна: іж картошку з лушпиною. *Кон.*

Наняв куцого без хвоста. *Сос.*

Служба службою, а дружба дружбою. *Кон.*

Од кого хліб іси, за того й Бога проси. *Черн.*

Чий хліб іси, під того й дудочку скачи! *Не.*

Нанявся — продався. *П., Сівер.*— ... скажуть дверима скрипати, то скрипай. *Бр.*— Нанявсь, як продавсь. *Лів.*— ... як продався. *Прав. Ниж.*— ... роби, як віл. *Б.*

Хоч не іжно (¹), так уліжно. *Бр.*— Чи доіжно, чи доліжно тобі? (питає наймичка наймичку). *Шим.*

(¹) не въіжно. *Б.*

Господарь слузі не викає. *Ил.*

Хто кому стрік — всёму дощотик.

10390. Вода без плати біжить. *Пир.*

День діла, три дні харчі. *Л., Пир.*

Годувать — не год годовать. *Збр. Лаз.*

Іж, що дають, а роби, що кажуть. *Ил.*

Кому, в го́ди, а нам в гло́ди. *Ст. Зб.*

Як служиш, то нічим не тужиш. *К.*— Хто служить, той не тужить. *Сл.*

Не поміч, а неміч. *Л., Пир., Кон., [Бр., Бер.].*— Більш немочі, як помочі (про дітвору). *Л., Пир.*

Хто три роки служив у панів, а три у Жидів, того би лиш повісити. *Ил.*

Лінивого одішлесся, а сонливого добудисся. *Зал.*

Не вередуй робітником, бо лінивого збудеш и д.

Старий хліб лучче, як новий. *Проск.*

10400. Місто святе не буде не заняте. *Ш.*

Смашне не валяецця, а хороше не волочецця. *Коз., Новг.*

Узяв вовчий прашпорт. *Зв., Л.*— Дали вовчий билет (вигнали). *О.*

Яка робота, така й плата (1). *П., Прав. Ниж., Пол., Лів., Евх.*— Яка кроква, така й лата — яка робота, така заплата. *Ил.*

(1) заплата. *Проск., Ст. Зб.*

Самі старші, самі менші. *Ск.*— Самі, мовляв, и старші й менші. *К., Л.*

Казав пан та й пішов сам. *Руд.*

Біда бідному и без наймита. *Ил., [Зв.].*

РЕМЕСЛО не за собою носити. *Ст. Зб.*

Доброе ремесло чорт любить. *Пр. в Ст. Зб.*

Більше ремесла, більше злиднів. *Проск.*

10410. В ремесника́ золотая рука. *Ст. Зб.*— ... та ба! *Пр. в Ст. Зб.*— ... та кальний рот.

Що майстер, то й пъяниця. *Бер.*

Було ремесло, та хмелем заросло. *Проск.*

Вже мое рукомесло буръяном поросло. *К., [Кулж.].*

Майстер майстрю не укажчик. *Прав. Ниж., Лів.*

Всяк маштак (1) свое зна. *Л.*

(1) мастак. *Збр. Лаз.*

Майстер зна, що кобилі робить. *Зал.*

Знае кулик свое болото. *Нос.*

Ділника й діло боіцця. *Нос.*

Що вхопить, то вробить. *Ст. Зб., Кл.*

10420. На що гляне, так тобі и вчеше. *Збр. Лаз.*

А, матері ёго ковінька! бач як воно штучно! *Ном.*

Коло церкви жиєш, то з церкви треба жити (кожен ремесник з свого ремества). *Бр.*— Служачи олтарю з олтаря (*або:* коли вівтару служиш, з вівтара) и живися. *Ст. Зб.*

Хто чім орудує, той на тім и сидить.

З того ситий и пъяний. *Ст. Зб.*

Без приправи (*або:* пристрою) й блохи ([1]) не убъєш. *Евх.*

([1]) и мухи. *Коз.;* и воші. *Новг.*

До завою треба строю. *Проск., Евх., Яц.*

До всякого діла треба способу.

Поки пан маляр бога змалює, то чорта ззість. *Чигр.*— Поки бога змалюєм, то чорта звоюєм ([1]). *Бер.*

([1]) ззімо. *Бр., З., Пир.*

Кинь на собаку, а маляра улучиш. *Борисівка (Гр. п.).*

Зробив ([1]) дядя, на себе глядя. *Об., Ст. Зб.*— Робив, на себе дивив. *Г.*

([1]) Змалёвав. *Зв., Пр.;* Купив. *Кулж.*

10430. Так хороше зліпив (ліповщик), як душі не вліпив. *Ст. Зб.*

Коваль кує, ковалиха в коршму иде.

И дметь, и куєть, и за ковадло хватаеть.

Стук-грак, та й ([1]) пъятак (коваль). *Бер.*— Стук-пук, та й є. *Бр.*

([1]) Стук-гряк, та й свіжий. *Б.*

От тобі, ковалихо, лихо — що у кузні тихо. *Ст. Зб.*

Шиє ([1]) та поре, та все ниткам горе. *Об.*— Що гиря робе? шиє та поре и д. *Кос.*— Єдна шиє, друга поре. *Ил.*— «Шиєш, дівонько?» — «Шию!» — «Чи будеш же пороть?» — «Зараз, тільки ниточки дошию». *Бр., З., Л.*— «Доню, коли будеш пороть?» — «Тоді, мамо, як ниточки дошию». *Кос.*

І пісьменний люд ткачі, всяк нехай розуміє: що старий и малий *отченаш* в них вміє. *Кл.*

Швець, що ступить, то збреше. *Проск.*

Шевська політика. *Кл.*

Шевська чесна граматика.

10440. Шевці — святці («так ся они називають»).

Немаш над шевство ремесла чеснішого («мовлять»).

Стук-гряк, та й пъятак (бондарь). *Рад.*

Склеів чорта з рогом. *Кон., Л.*

Як теє зовуть, що мужики довбуть? *Збр. Лаз.*

Сякий-такий майстер, та трісочки й є! *Б.*

На мелника вода робить. *Г.*

«Що ти приніс?» — «Мед.» — «Тобі сипать наперед!.. а ти що?» — «Лій!» — «Ти трошки постій!.. а ти що?» — «Горілку!» — «Е, бери скоріше ківш и мірку!» *С.* — ... «В мене горілка!» — «От тобі ківш и мірка!» *Кр.*

Летів крук,— щоб наловили жаб та гадюк (жартують, як стрінуть, що ідуть риби ловить). *Кор.*

У рибного ловця недовгиі рукавця. *О.* — ... а хто іі скупає, недовші має.

10450. Сам Бог з рибалок апостоли вчинив. *Кл.*

Вудка (удка) мокне, а рибак сохне. *Бр.*

Въюни десь затали (зайшли за води). *Ш.*

Шинкар — як не вірить, так обголює. *К., Коз.*

Шинкар пъяницю любить, а дочки не оддасть. *Бр., Рад., Кр.*

Кухара, мовлять, під порогом положити, єжели би вмів себе голодом уморити. *Кл.*

Ой чумаче, чумаче, життя твоє собаче! *Ном.*

Вони не вчені, нічого не знають, чвалаями ходять, а бісів проводять. *Гайс.*

Щасли́в чумак, коли воли добриє має — то и за підрад не гадає. *Рад.*

«Чумаче, де твоі гроші?» — «То в возі (1), то в перевозі». *Л., Б.*

(1) у взвозі. *Ном.*

10460. На чумака й дерево похилилось. *Кон.*

Як снасть ломицця, то чоловік строіцця; а як віл пристає, то й здоровъя не стає. *Рад.*

Віз ламаєцця — чумак ума набіраєцця. *Зал.* — ... а як віл пристає, то ума не стає. *Кременч., Пир.*

Кий у степу чумакам хазяін. *Не., Збр. Лаз.*

Горшки хоч сім раз перекинь, то все з баришем. *Не.*

До бані, до бані, на простор до бані! *Лист. (II, 231).*

Пастух за ворота — кімса в ёго коло рота. *Б.*

Кімса — хліба шматок (*Б.*). В *Ост. п.* — грудка засохлоі землі, що став нею од дощу, першим разом зліплений чоловік: пішла вона на нечисту силу, а чоловік ново був зроблений.

Сопілка вівчареві втіха. *Не.*

Як сніг упаде, то й пастух пропаде; як сніг ростане, то й пастух встане. *Вас., К.*

Воли тому пасти, не медведі водити. *Ст. Зб.*

10470. До МІСТА по гроші, а на СЕЛО по розум. *Ил.*

Базар Бог показав. *Кон.* — ... хоч за полушку, та поживиш душку; а в селі хоч пъятак, то сиди так. *К.* («И вже!» *Бер.*).

Купи море перескочить и хвіст не умочить. *Бал.*

Купить — як пса облупить. *Ил.*

На ярмарку й на торгу — що хочу, те й роблю. *Лох., Р.*

Бодай багацько бачив, а не мав за що купити. *Бр.*

В місті, як у тісті, а без грошей нема чого істи. *Збр. Лаз.*

Без грошей до міста (1), без солі додому. *Бр., [У].*

(1) на ярмарок. *С., Бер.*

На місті так: куп, та й луп. *Бр.*

З кошиком та з грошиком. *Ст. Зб.* — Усе з грощиком та з кошиком. *Л., Сл.*

10480. И устілку купи (у місті). *Сл.*

Без грошей в город — сам собі ворог. *Пир., [Проск.].*

Купне — щупне. *Бр.*

Чого не купити, того и не жаловати.

В місті добре тілько кому-небудь калач купувати, а не що друге. *Проск.*

Купи людям калач, а не вгоден, то й сам ззіж. *Рад., [Бр., Кон., Черн., Нос.]* — ... хоч плач. *Євх.*

По місту ходячи, розинків не продавай (рота не роззявляй). *Пр. в Ст. Зб.*

Не продереш очей, то продереш калитку. *Прав., Кон.*

Церкви та палати... и ні однісінькоі хати. *Кобз.*

Як село, то й голо: в одній хаті мак, а в другій так. *К.*

10490. Як у болоті не без дідька, так у селі не без горілки. *Кон.*

Міське (1) телятко, а (2) сільське (3) дитятко. *Лип., Кан., К., [Проск., Коз., Ст. Зб.].*

(1) Городське. *Рост., Євх.* (2) розумніше, як *Бр.* (3) степове. *Євх.* — А селяне кажуть иноді: «Сільске телятко и д.» *Ном.*

Слобода — лика и вода. *Ст. Зб.*

КУПЛЯ руки пече, а ПРОДАЖ гріє. *К.*

Нема торговиці без жидівського головиці. *Проск.*

Купив би, та купила немає. *Збр. Лаз.*

Купити, чи не купити, а могорича треба ся напити. *Ил.*

Заочного ([1]) купця пугами бъють. *Рад., Кр.*

([1]) позавічнёго. *В. Білз.*

Кота в мішку торгує (як торгує, не бачивши товару). *Кан., К.*— ... не торгують. *Руд.*

За очі тільки яйця купувати. *Л.*

10500. У базарі ([1]) два дурні: один дешево дає, другий дорого просить. *Прав. Ниж., В.*— ... один дуже дорого просить, другий дуже дешево дає. *Полт. Час* (1862 р. 262).— ... один купує, другий продає. *Черн.*

([1]) В торгу. *Кон.*

Пара пъятак. *Ёвх.*

Восім, милості просим! *Кон.*

Поганому за шостак. *Ил.*

Заправив ([1]), як ([2]) за ([3]) батька. *Кан., К., З.*

([1]) Загнав. *Л.* ([2]) Циган. *Л., Лох., Пр.;* як дурень. *Об.* ([3]) за рідного. *Кан., К.*

Чи був в тебе батько зроду (дорого запривило и д.)! *К.*

Ласий на гроші, як кіт (*або* Циган) на сало. *Гат.*

Од смерти! *Ос. 20 (XIV, 114).*

«По чому десяток?» — «По два злоти».— «Од смерти!»

Шум, що не можна, а кишеня покорна. *Ил.*

Бариш дурному товариш.

10510. Хіба сало ідять, що такі дорогі (про коралі, про горіхи и д.)? *Бр.*

Проси, як найбільше, а бери — що дають. *Г., П., Прав. Ниж.*

Хвали руку, а товар видно. *Об.*

Старе ([1]) хвали, та з двора гони ([2]). *К., Коз.*— ... а молодого ґуди, та у двір бери. *Нос.*

([1]) Старого. *Пер.* ([2]) веди.— Кажуть, як купають коней, або-що.

Отця причепа — три гривні (чи скільки там). *Ном.*— ... за три гроши. *Бр.*

Шаг? щоб він тобі рубом став! *Лів.*

Ні за те, ні за се, та й дай шаг. *Кор.*— ... гріш. *Бр.*

Дорога риба, та погана юшка. *Ёвх.*

Для дороготови и батька продати готови. *Ров., Рад.*

Жид каже «ти не знаєш, що купуєш» — и справді, Жид, замісць доброго, дрантя продає. *Проск.*

10520. Першого торгу не кидайся ([1]). *Об., Вел.*— ... а другого не очікуй. *Бер.*

([1]) не пускайся. *Ил.. Л.*

По ярмарці лихий торг. *Ил.*

За більшим поженись, та и посліднёго рішись. *Лів.*

Продажне — заважне. *Бер.*

Дай, Боже, купити и спродати и гроші додому принести. *Пир.*

Чи зиск, чи трата — єдна заплата. *Проск.*

От же тобі шостак, та нехай буде так. *Гор.*

Заправив, та и не взяв. *О.*

Які ви дешеві. *Кулж.*

Дорога тілько голова на въязях! *Пол., Лів.*— ... а се не дорого. *Л., Пир.*

10530. И то гроші! *Ив. Аксаков.*— ... та трохи. *К., Рад., Лів.*— ... нехай тобі Бог більш дає. *К.*— И се гроші, та ваші, не мої.

За ёго такі гроші можна и в середу взять. *Пир.*

Е, так мені буде холодно (торжяцця). *К.*

Дешеве мъясо собаки ідять. *Руд.*

Дешевим конем не іздити. *Бер.*

Дешева рибка, погана юшка. *Дуб., Зв., З., Б.*— Дешевої риби юха дешева. *Пр. в Ст. Зб.*

Дешеву юшку надвір виливають, а дорогу поїдають. *Рад.*— Дешева рибка — юшка вон. *К., Коз., Кр.*

Дорога рибка — добра й юшка. *Бр., Л.*

Дешево, та гнило — дороге, та мило. *Рад., З., Коз., Кон., Нов.*— Що таке то гнило — що дороге, то мило *Проск.*

Лучче пъятак передачи, аби до вдачи. *П., Лів.*

10540. На доброму нема передачи. *К.*

Спасибі в кишеню не кладуть. *Х. Зб.*

В торгу нема гніву. *Проск.*

Не вийшов цінувать, а вийшов продавать. *К.*

Своєї ціни не установиш. *Пир., Ст. Зб.*— ... не уставиш. *Кон.*

Сват не сват, аби добрий чоловік. *Зв., Л., Кон., Ст. Зб.*— ... ходи у хату. *Новг.*

Почин дорогший од грошей. *Ном., Ш.*

Добуваєм (добували, добуває й д.), як города ([1]), а

збуваєм, як ворога. *К., З., Л., Б., Ст. Зб.*— ... як нема, коли б була; а як є, так сяк и так. *Кон.*

(¹) ворона. *Пер.*

Набув як сокола, а тяжко збути як осла. *К.*

Продати й сам продаси, а купити й з батьком не купиш. *Бр., Рад., Ж.*

10550. Продай та й кайсь. *Бр., У., Проск.*

Тепер продам, а сама зімою гигй буду істи. *Коз.*

«Паноче, чого в вас такий малий лікоть (міра)?» — «Тю, дурний! в мене в млині ківш більший!» (а в того ткача та и млинок був). *Гр.*

Купець, як стрілець. *К.*

Не товар платить, а час. *Коз.*

Година (¹) платить, година (²) тратить. *Ил.*

(¹) и (²) час. *Проск., Нос.*

Набересся, як дід за козу. *Пр.*

Виграв (¹), як Хома (²) на вовні. *Пир., Коз., Кон., Лаз.*

(¹) Заробив. *Гл.* (²) Костюк. *Кор.*

Оце виграв, як Хома на булках! *Гайс., Черн.*

Виграв, як Дудек (¹), на костёлі. *Бр., Вас.*

(¹) Дудку. *Руд.*— *Нос.*— Був, кажуть, такий пан Дудек, що на всі гроші, які мав, костёл ставив, щоб з ёго разом и користь мати, и доброі слави запобігти, а костёл, недобудований, згорів.

10560. Виграв, як Шлёма на оренді. *Слуц.*

Вийшов (*або:* Підголився; *або:* Виграв), як Заблоцький на милі. *Бер.*

З Войцицького повістки на сю примівку видно, що п. Заблоцький дуже падкий був на гандель и не з розумом ёго провадив. Один раз закуплене мило розмив на Вислі, а вдруге навіз у Вроцлав місто, де тоді робилось багато й доброго мила, на безцінок. Розказують ще, що підмочене у Вислі мило зібрав, розпустив на миління, злив в бочку — бочка лопнула, и на милінню не вскурав.

Міщане — що лавки в місті трімали, а тепер чи й лавкй у хаті є. *Нем.*

Покуль будуть бариші, у баби не стане души. *Рад.*

Мені то прісно, що не кисло. *Ил.*

Тілько зиску, що в писку. *К., З.*

Торговав кирпичем, а остався ні при чем. *Кр.*

Добрий товар пояси: що продаси, то и поіси. *Ст. Зб.*

Три дні ходу, а до обіда ярмарку.

Ти пішла на ярмарок, а люде піч розберуть. *Б.*

10570. «Чи був на базарі?» — «Був!» — «Що ж ти купив?» — «Козу!» — «Що дав?» — «Сім кіп.» — А за що продав?» — «За пъять кіп.» — «На що ж так багато втратився? — «Нічого, що багато втратився,— аби свіжа копійка!» *К.*

Шкурка за вичинку ([1]) не стане. *Лів., Нов.*— Не стала ([2]) шкіра за випра́вку. *Ил.*— Шкура вичинки не варт. *Збр. Лаз.*— Оддасть шкурку за виправку ([3]). *Б.*— Стала шкурка за вичинку. *Об.*— Шкурка за вичинку. *З., Л., Пир., Пер.*

([1]) за чиньбу. *Кл.* ([2]) Стане. *Проск.* ([3]) за вичи́нку. *Кр.*

Більша утрата, як дохід. *К.*— Більший росхід, ніж прихід. *Ил.*

За морем вовк три гроші, та руб перевозу. *Руд.*— За морем телушка полушка, та руб перевозу ([1]). *О., Кр., Коз.*

([1]) та перевоз дорог. *Пр.,* Н. ...труден. *Коз., Кр.*

От побаришовав: ні стовпа, ні борошна. *Коз.*

В который день не нажив, так прожив. *Сл.*

Без ями гребля, а без накладу зиськ не буде. *Ил.*

Хоч нема бариша, так слава хороша. *Л., Кон.*

Без бариша голодна душа. *К.*

За полушку — ні в борщ, ні в юшку.

10580. Дасть Бог купця, а чорт розгудця. *Бр., Проск., Ст. Зб.*— ... розсудця. *Кан., К.*

Що наша копійка! кровъю обкипіла! *К., Пир.*— Крівава наша копійка! *Бр., Рад.*

Нам (крамарям) як не божицьця, так и ([1]) не розжицьця. *Кон.*

([1]) не забожицьця, так и в світі. *Б.*

Личко ([1]) товар продає. *Кан., К., Рад.*

([1]) Лице. *Ст. Зб.*

Хвалячи продати, а гудячи купити. *Бр., [Кан.].*

Торг в торг: я ёму даю и д. (почали торгувацьця). *Ном.*

Голова в голову (все огулом).— Голову в голову перелічити треба. *Ст. Зб.*

И руки прибили. *Кон.*

На ціні зійшлись. *С. Д. Ніс.*

Такий віс, сякий, сухий, немазаний. *Кулж.*

Без добавки и борщ не смашний. *К.*

10590. Придаток не стоїть за даток. *Ил.*

Здай душі оддали («ні за віщо, дешево»). *Пир.*

Споживайте, коли вам Бог судив. *Бр., Л.*

Побрали гроши, як за перець (взяти за що добрі гроші)! *Кон., Ш.*

Убив добру ([1]) грінку. *Л.*— Грінка ёму упала. *Бр.*— Поняв грінки. *Рад.*

([1]) Поймав. *Ст. Зб*

Оттак наші сіромахи Жидів обманюють: виніс сім мішків из погреба глини, та шажка й луп! *Сл.*

Купив чорта з рогами на свою шию. *Пир.*— За свої гроші купив чорта на свою шию. *Лів.*

Набрались діди біди, поки набули, а внуки муки, поки збули. *Кон.*

Се бач ёму по піръю. *Ш.*

«Віткіль?» — «З Ромна!» — «А «що?» — «Воли».— «А по чім?» — «Без пъяти». *Не., [Гр.].*

Панство то-що, кепкують так з народу, що він не любить широко розказувать.

10690. МІНЬБА одному панує. *Ил.*

Хто міняє, той не має. *Бр., Я.*

Міньджуни. *Л., Кон.*

Мінджує, як Циган кіньми. *Б., Ёвх.*

Як Циган — міняєцця. *Н.*

Міняли тихо, та виміняли лихо. *Пир., Б.*

Проміняв шило на мило. *Об.*

Проміняв шило на мотовило. *З., Пир., Пер.*

Проміняв ([1]) шило на ([2]) швайку. *Лів.*

([1]) Виміняв. *Бр., Зв., Проск., Кон.;* Заміняв. *О.;* Перевів. *Б.;* Звюв. *Ст. Зб.* ([2]) за. *Бр., Зв., Проск., Л.*

Проміняв вовки на собаки. *К.*

10610. Виміняв ([1]) ремінець на личко. *Зв., Бер.*

Проміняв. *Б.*

Держи віру, держи й МІРУ. *Рад., Б.*

Шинкарь мусить поправді мірить горілку. *М. Білз.*

Що міра, то й віра. *Г., Яц., Ст. Зб.*

Без міри нема віри. *Ил.*
Коли будеш мірним, то будеш и вірним. *Ст. Зб.*

БОРГ умер, зачекай не жиє: хто не має грошей, най не пъє. *Ил.*
Віра померла. *Ж., Слуц.*
Як станеш усім боргувати, то прийдецця без сорочки ходити. *Збр. Шей.*
Позичка босóніч ходить. *Нос.*
Не позичай — злий обичай: як віддає, то ще й лає. *Ил.*
10620. Не штука роскинути, а штука збірати. *Бр.*
Не маш тички для позички. *Ст. Зб.*
Дай руками, а не виходиш и ногами. *Проск., Лів., Ёвх., Ст. Зб.*— Беруть руками, а дають ногами. *Коніс.*
Довжник весело бере, а смутно віддає. *Ил.*
Латвіше брати, ніж повертати. *Гат.*
Коли прийде віддавати, то нема що дати. *Ил.*
Поки зберемо, то й останнє здеремо! *Рад.*
По два рази пси дражнити. *Кл.*
Усюди не без заідів. *Ш.*
Як позичає, то всі боги́ викладає; а як віддає, то в батька-матір лає. *Бр.*
10630. Як позичають, так ёго батька лають; а як отдають, так свого. *Рад.*— Як позичає, свого батька лає; а як оддає, то ёго. *Пир., Черн., Гл., Кор.*
Як бере — очі дере, як оддає — батька дере. *Ш.*
Хто за віру, а хто за міру. *Кор.*
Відбереш в песій голос. *Проск.*
Віддасть на безрік (ніколи). *Збр. Шей.*
Взяв на час, та и в добрий час. *Хар. Зб.*
Из (1) Миколи (2) та й ніколи. *З., Л.*— ... из Митути та ні тути. *Ном.*

(1) На. *Зв., Бр.; Од., О., Гор.* (2) Об Миколі. *К., Рад., Кон., Кор.. Гл., Павлв.*

Оддасть на тім світі уголлям. *Л., Т.*— ... уголцями. *О.*— ... огульками. *Кор.*
Бодай так рак світ бачив (як сей гроші оддасть)! *Бр.*
Від лихого довжника бери и полову. *Бр.*
10640. Від злого давця бери и капця. *Ил.*
Давній довг лучче находки (1). *Гл.*— Як хто довг оддасть, то як находка. *Ст. Зб.*

(1) так як находка. *Пир.*

Як ся напомни, то лучче подарувати. *Проск.*

Той мені винен и той мені винен: як би віддало, купила б село. *Бр.*

Бог з тобою! росчитаємось на тім світі. *Гл.*

Пропади ти з колядою. *Нос.*— ... оддай мій міх. *Проск.*

Каже теж, як без заробітку рад хоч своє вирвати.

Лучче мати, як позичати. *Ил.*

Собі май, та й мені не дай. *Кл.*

Що винен, оддати повинен. *Руд.*

Бувши винним, треба буть и платним. *Ст. Зб., Гл.*

10650. Коли даха, то (1) и взяха. *Ст. Зб.*

Будеш дахарь — будеш и взяхарь. *Бус.*

(1) Будь даха, будь. *Ш.*— ... даха, так будеш. *Б.*

Як взяха, то й (1) оддаха. *Кан., К.*

(1) Будь узяха, будь. *Б.*

Позичене (1) не ззідене (2). *Бр.*— ... все треба віддати. *Яц.*

(1) Пожичене. *Яц., Проск.* (2) не ззиджене. *Яц.;* не ззідзене. *Проск.*

Голод му́тить, а довг крутить. *Бал.*

Довг довгий, а прийде час, що стане короткий. *Рад.*

Душно, як два правять, а третёму нічого дати. *Ст. Зб.*— Десять править, а єдному нема що дати. *Бр.*

Напъяв на цугундер. *Пир.*

Загряз в довги по самі уха. *Ил.*

Мій батько нікому невинен! у того позичить, а тому 'тдасть. *Зв., Рад.*— Сорочку викупив, а сукман заставив. *Ил.*

Бодай той здоров був, що мені винен (1). *А. Вил.*— ... а той, що я винен, щоб умер. *Рад.*

(1) що мої гроши забрав. *К.;* той жив, кто винен. *Ст. Зб.*

10660. Держі гіру — держи віру («не все за гроші — більше зарібку матимеш». *Бр.*). *Бр., Н.*

Хто ручицця, той мучицця. *Ск., Ст. Зб.*

Неграмотному чоловіку тільки в голові ЗАПИС є. *Коз.*

Пиши, не пиши, а все роскотицця. *З.*

Не штука писати, коли є що дати. *Ил.*

Слово вітер, а пісьмо грунт. *Кан., К., Нос.*

Пісьмо очі коле. *Ск.*— Пісьмо Святе очі коле. *Ст. Зб.*

Єдно пиши, а друге лиши. *Ил., К., Кан.*

То не в число! *Пир.*

УГОВОР паче грошей. *Зал. [Гл.].*

10670. Хто од слова одскочить, коло того шкура обскочить. *Л.*

Мовивши слово, треба бути паном. *Ст. Зб.*

Він пан своєму слову. *Бер.*

Що скаже, те й свято (слухающця и додержує слово). *Чор. Рад. (28).*

Добре слово стоіть за завдаток. *Ил.*

Не давши слова — держись, а давши — кріпись. *Зв., Кр., Новг.*

Лучче не обіцяти, як слова не держати. *Ил.*

Слово святе. *Нос.*

САМ, як (1) билинка в полі. *Бр.*

(1) Стоіть, як. *Збр. Шей.*

Сам-один, як палець. *Бр., Пир.*

10680. Сам душею. *Пир.*

А він, так як скітник, в другій хаті сам. *Кон.*

Одни очи и плачуть, и сміющця. *Нос.*

БУРЛАК свічки до церкви не всуче. *Ил.*

Бурлак сам горить, як свічка: як до роботи, як до охоти. *Рад.*

Одною рукою воли поганяєш, а другою слёзи утираєш. *К.*

Вік пробурлакувати. *К.*

Гайдамаці, як собаці (безрідному бурлаці). *Б.*

Жидівський попихач. *Кул.*

Я наче той попихач: куди пхнуть, туди и йду. *Рад.*— Се вжё за попихача обібрали: куди не піпхнуть, туди й поточисся. *Бр.*

10690. Не то СИРОТА, що роду нема, а то сирота, що долі не має. *Ил.*

Отець вмре, то півсироти дитина, а мати, то вже цілая сиротина. *Кл.*

Горе сироті и бородатому. *Нов.*

Люті сироті бородатому, а голомозому й горш. *Ст. Зб.*

Там, де сирота зістатися має, лучче, аби камінь виріс. *Г., П.*

На сиротах и світ стоіть. *Бр., Проск.*

Сироті хоць з мосту та в воду. *Проск.*

Ніхто того не відає, як сирота обідає. *Б.*— ... а всяк теє бачить, як сирота плаче.

Ніхто не баче, як сирота плаче. *Полт., [Пир.].*— ... а як заскаче, то всяк побаче. *Р., [Бр., Рад., Пр., Гл., Руд.].*

Як (1) сироті женитися, то й ніч мала (2). *Прав. Ниж., Лів.*

(1) ». *Зв., Бер., Коз.* (2) день малий.

10700. Тоді сироті неділя, як сорочка (1) біла. *Прав. Ниж., Лів.*

(1) лёля. *Новг.*

Тоді сироті Великдень, як білая сорочка. *Павлг., Ст. Зб., [Проск., Павлов.].*

Чужа ласка сироті Великдень. *Коз.*

За сиротою Бог. *Ст. Зб.*— За сиротою (1) Бог з калитою. *Об.*

(1) Над сиротою. *П., Лів.*

Бог сиріт любить, та щастя (1) не дає. *Кр.*

(1) долі. *Кан., К.*

З хати (1) по нитці — сироті свитина (2). *Коз., О.*

(1) миру. *Новг.* (2) сорочка.

Дова́рицця сироті в животі. *Коз., Збр. Лаз.*— Буде з сироти й болячки. *Б.*

Сирота и горбат, и череват, и много ість. *Ст. Зб.*

Сирота, а писок, як ворота. *Проск.*

Сирота, а губи як варста (?). *Ил.*

10710. Що сиро́та, то й пусто́та. *О., К.*

Сирота так, що ёму наведецця на розум. *Хор.*

Як иде сирота — зачиняй ворота. *Ш.*

У сироти два роти: одним ість, а другим бреше. *Ил.*

Поможи сироті, виколе ті (тобі) очі.

Сирота сироту скребче, щоб було животу легче. *Пр Ст. Зб.*

Чи буде ж таке сиріцьке, як чоловіцьке? *К.*

Живи ВДОВА на подолі, та й плач свій вік обо гіркій долі. *Сос.*

Біжить вовк, пита ёго Бог: «Куди ти, вовче, біжиш?» — «До вдови за поросям».— «У неі ж одно».— «Дак щоб не було й того».— *Кон.*— «Вовче, вовче, куди йдеш?» — «По вдовине порося, бо у вдови тільки одно». *К., Коз.*— У вдови, вовче, одно порося — иди, щоб и того не було. *Коз.*

Сова — удовина голова. *Бер., Рад.*

10720. На пъятій неділі вдовиний плуг вийде (а усёго 4 неділі в місяці). *Ёвх.*

Червоного очіпка не брати (удова, що бажає удруге одружицьця, надіва червоний очіпок в будень и в свято. *Г. Бар.*). *Лів.*

«Як ти живеш?» — «Як ти вдовиця: сама на печі, а ноги на полиці». *Кулж.*

Сива, як вівця, а не йди за вдівця. *Бр.*

Кого лихо не мине, той візьме и мене (казала удова про заміжжя). *Ёвх.*

Як була сім рік удовою, не чула землі під собою; як пошла я за скурвого сина, пропала моя худобонька й сила. *Кон.*

У вдови хліб готовий, але не всякому здоровий. *Ил.*

10727. В удови два нарови. *З.*— ... а у вдівця нема й кінця. *Рад., Ёвх.*

10729. У ГУРТІ, то й смерть не страшна. *Бер.*— На (1) миру́ (2) смерть красна́ (3). *К.*

(1) При. *З.* (2) При компаніі. *Проск.* (3) добра.

10731. В гурті (1) и каша (2) ісцця (3). *Прав. Ниж., Бер., Лів.*— У гурту ісцця спірно и каша. *Кл.*

(1) Між людьми. *Б.;* У гурту. *Не.* (2) й куліш з кашею. (3) смашна. *Пир.*

Гурт зробить, гурт и ззість. *Проск.*

Святився б гурток, коли б не чортова ззіжа. *Бр.*— Святилась гуртова робота, та чортова ззіжа. *Полт. г.*

Миром и Богу добре молицьця. *К., Пр.*

Миром добре Богу молицьця — нехай би сам помолився. *Зв.*

Громада великий чоловік. *Ск., Ос. З (XV, 9)*.— ... а єден Лях всіх бъє. *Проск.*— ... чоловік, та дурний. *Кан., К.*

Поздоров, Боже, громаду,— а Бог буде аби-коли. *В.*

Більша громада, як одна баба. *Я.*

Більший чоловік громада, як пан. *Ил.*

10740. Що громада скаже, то й пан не поможе.
Громада одного вспоможе. *Руд.*

10742. Копá переможе й попа (*копá — судня* громада сільска из кільканадцяти сіл, з XVI ст. полеглая. *Иванишев,* Рус. Бес., 1857 р.). *Б.*

10744. Коли двоє кажуть *пъяний,* то лягай спати. («То вже вір сёму — чого ще ти коцюбисся! то ж не один хто сказав — громада вирекла»). *Ск.*

Два третёго ([1]) не ждуть ([2]). *Лів., Ст. Зб.*

([1]) Як двоє, то єдного. *Бер.;* Семеро одного. *Кр., Ст.* ([2]) не чекають. *Проск.*

Де сила (багацько), там и міц. *Ил.*
Дружній череді вовк не страшний. *Пир.*
Отаманом артіль кріпка. *Не.*
Голос людський — голос ([1]) Божий. *Ст. Зб.*

([1]) голос буваєть. *Вел. (I, 310);* Голос народа — глас. *Кр.*

10750. Хто людей не слуха, той Бога не боіцця. *Бер., Х., [Ст. Зб.].*

Нехай буде, як скажуть ([1]) люде. *Пр., Пир.*

([1]) так буде, як осудять. *Бр.*

Добре тому ковалеві, що на обидві руки кує. *С.*
Добре ріці з потоками. *Ил.*
З помоччю річки течуть, а без помочі не потечуть. *Коз.*— З помоччю и ріки течуть. *Ст. Зб.*
Добре тому, хто вдвох. *Ш., Збр. Лаз.*
Що два, то не один. *Збр. Лаз.*
Один, як ні одного (як би нічого, як нема нікого). *К.*
Де на двох варицця, третій поживицця. *Ил., Гайс.*— Де два їсть, там третій ся наість. *Дуб.*
Добре ся там діє, де два оре, а третій сіє.

10760. Спілка двох годує. *Бр.*— Шулька (?) двох годує. *Ил.*

Де купка, то не болить пупка. *Бр.*— Де людей купа, не болить у пупа. *Ст. Зб., [Кл.].*— Як роблять укупі, так не болить у пупі. *Кон.*
Як жнуть укупі, то не болить у пупі. *Ос. 2 (XVIII, 243), Рад., Б.*
Товариство з ким мати. *Кл.*
Хто од товариства одстане, нехай од того шкура одстане, як на вербі на весні. *Пир.*
Хто став в ряду, то держи и ([1]) біду. *Ш., [Новг.].*

([1]) Сіли в ряду, то тягни тую й. *Бер., Коз.;* Живи в ряду и терпи. *Кр., Кор.*

Чи Левон, чи не Левон, а з ряду не вон (як хто до чарки, або до так до якоі парки товариськоі не пристає). *Нос.*

Що бабі ([1]), то й громаді ([2]). *Пол., Лів., Сл.*— Що громаді ([3]), те й бабі ([4]). *Пр., Павлв.*— ... то й бабиному сину. *Нос.*

([1]) и ([2]) бабці. *Кл., Проск.* ([3]) и ([4]) громадці.

Що громада, то и я. *Ёвх.*

Де колія, там и я. *У.*

10770. За компанію ([1]) и Циган ([2]) повісивсь. *Лів., [Бр., Зв., Проск., Кремен.].* При компаніі дав ся Циган повісити. *Ил.*

Войцицький росказує дві брехеньки. Одна, що Русин, Лях и Циган промишляли непевним ділом и, ждучи на себе цурки, надумали попробувать іі: умовились так, що Русин, як нікуди більш буде терпіти, ногою дриґне. Лях рукою махне, а Циган засвище. От тих можна було порятувать, так Циганові як захопило дух — губи не схотіли свистать...— Друга, що двох Циганів, на крадіжці піймали, и пан одного хотів пустить; але як вони один на одного не хотіли говорити, то іх обох и повісили.— ([1]) Для кумпаніі, або — За кумнанство. *Кон.* ([2]) и Жид. *Л., Пр., Б.*

Нехай и моя копійка не буде щербата! *Бер.*

Сидиш в ряду — пій коляду. *Бр.*— Коли сидиш у ряду — давай коляду. *Ил.*

Що у людях ведецця, то й нам не минецця. *Рад.*

Хоч и ошукаюся, та там, де всі люде. *Бр.*

Недбалиця 10775—10897.— Дуріє 10798—10813.— Курйть 10814—10838.— Лінивий 10839—11028.— Мандрівочка 11029—11053.— Злодій 11054—11124.— Зарізать 11125—11127.

НЕДБАЛИЦЯ гірше пъяниці. *Проск.*

Лучче пъяниця, як недбалиця. *Ил.*

Батьків хліб не на́вчить. *Ст. Зб.*

Дурному синові и батьківське багацтво не в поміч. *Зал.*

Свого доброго та не жалувать (як хто свою одежину нехтує, скот нівечить и д.). *Ном.*

10780. Пожалься, Боже, собаці білого хліба!

Не топа ([1]) й не вара. *Кон.*

Про жінку.— ([1]) Ні мола. *К.*

Ні до печі, ні до речі. *Новом.*

Се Химка хазяйка. *Кох.*

Химка й хазяйка, та лопати нема.

Як з собачого ([1]) хвоста сито. *Бр., Прав. Ниж., Рад.*— Не буде з песёго хвоста сита. *Ил.*

Господарь такий кепський, майстер и д.— ([1]) псёго. *Проск.*

Як би собаки побачили, то б три дні брехали («на таку невдалицю!.. недбалицю!» *Рад.*). *Рад., Кр.*

Стало на юшку, та не стало на петрушку. *Рад.*

Дав Бог теля́, та не дав хліва. *Бер., Рад.*

Сім закут, одна свиня. *Новг.*

10790. Господиня: три городи, одна диня. *К., Рад.*— ... на ввесь город ідна диня. *Ёвх.*

Вимету разком, та вивезу возком. *Л., Б.*

Господиня Magда по припечку гайда. *Ёвх.*

Знайте мене перепічайку, що на воротях тісто. *У., Б.*— Знать мою матір, що хліб пекла, бо на воротях кісто. *Л.*

([1]) матінку. *Рад.* ([2]) тісто.— *Див. № 7336.*

Оттак не було: пропила помило! Повернуся по хаті — біда буде лопаті. *Зал.*

Скажуть на вас, дівчата: «от які там неклéсні!» *А.*

Де хата не метена, там дівка не плетена. *Ил.*

Хто має, той не дбає. *Нос.*

Жартують над недбалицею-убогим.

ДУРІЄ, бо ёму ся добре діє. *Г., П.*

То з жиру дуріють. *Пр.*

10800. Худий пес не сказиццця — ино ситий. *Ил.*

Собаки з жиру казяцця. *Ном.*

Овса шкапа ззіла, так и віз побила. *Коз.*

А, ідять вас мухи! *Бр., Зап. (I, 79).*

Ёму усе дурниця ([1]) в голові. *Ном.*

([1]) дурощі. *Ном.;* блазеньство. *Збр. Шей.*

Не спускайся ([1]), Грицю, на дурницю ([2]). *Кан., К.*— ... бо ([3]) дурниця тебе зрадить, що й ворожка не порадить. *Бр., [Проск.].*— ... на дурницю, тільки сам біжи. *Бер.*— Ой Грицю, Грицю, Грицю, не вдавайся у дурницю, бо дурниця тебе зрадить, що горілка не порадить (приспівують у танці). *Рад.*

([1]) Не лакомся. *I Ил.;* Не вкидайся. *Вас.* ([2]) на паляницю. *II Ил.*

Баламутить своім світом (сяк-так). *Збр. Шей.*

Він увесь привод дає. *Збр. Лаз.*

Ведмедів зпинають. *Ном.*

Як не вміє з кіньми, найпаче з неуками, що зпинающця диба.

Козонько, не бороню тобі ліса,— але як тебе вовк ззість? *Проск.*

10810. Чому не ([1]) дуріть ([2]), коли приступає. *Бр., Зв.*— Оце тобі приступило! *Новг.*

Проти великих панів. *Дуб.* Проти багатих. *Бр.* У бенкеті. *Дуб.* До голови. *Зв.*— ([1]) Добре. *Зв., К., Проск., Дуб., Ж., З.;* Втогди. *Бр.* ([2]) шаліти. *Бр., Ж.*

Баловство ніколи до добра не доводить. *Ном.*

Де ти був, як собаки казились? *Бр.*

Було сказицьця, як тобі було три годи, а тепер шкода!

Добре КУРИТЬ. *К., Л.*

Диво, які роскоші, та чи є в кешені гроші! *Гат.*

Кождому добрий, собі — злий. *Ил.*

Як з платка вивінув.

Як у тань тане. *Л., Коз.*

Кидає, як в безодній колодезь. *Рад., О.*

10820. Се то ёму худобина мулить. *Ш.*

Се ім золоту гору, та й ту рознесуть. *К., Л.*

Не так чоловік мішком, як жінка горшком рознесуть з дому. *Рад.*

Гроші пішли до роскоші. *Прав.*

Кутки випорожнять (худобу розносить). *Кон.*

Пустити на хух. *Гат.*

Збувся тато клопоту: жито змолотив, и гроші пропив. *Проск.*— Збувся тато лиха: все жито змолотив. *Бр., Кан., К.*

Своє ззів, та й на моє зіхаєш. *У.*

Мочаючи вимочаєш. *Ст. Зб.*

Пустого міха не надуть, коли пораз дірки йдуть. *Гл.*

10830. Доки есть, то й шелесть. *Бер.*— Як єсть, то шелесть ([1]), а як скупо, терпи, губо. *Г., П.*— Коли єсть, то шелесть, а як нема, то сквересть. *Ил.*

([1]) Шелесть, як єсть. *Бр.*

Скільки єсть, тому й честь. *Сл.*

Як єсть, то й свиням честь. *Ск.*— ... то й паністарі честь, а як нема, то й ротові катма. *Ном.*

Зразу іли логазу, а як ся запомогли, без вечері лягли. *Ил., Проск.*

Прийшло махом и пойшло прахом. *Рад.*

Перевів на циганський ([1]) пшик. *Ном.*

([1]) Звюв на. *Ст. Зб.*

Шенці-венці, чорт у кишенці! *Л., Пир., Павлв.*

«То шевчики такі є, надригбнчики,— як у місті, о!» *Бр.*— (1) лихо. *Об.;* злидні. *Пир., О.;* вош. *К.*

Як ся приобріло, так ся иззіло. *Ил.*

ЛІНИВИЙ в своїй хаті змокне. *Ил.*

Як їсть, так нагрієцця; а як рóбить, так измерзне (ліниве). *Полт. г.*

10840. У лінивого слід по золотому. *Збр. Лаз.*

Лінивим находитися, а ледачим наробитися. *Проск.*— Ледачим наробисся, лінивим навшлесся. *Кан., К.*

Сонливого добудисся, лінивого дошлесся. *Нос.*

Швидкий місця не загріє, а сидящий на еднім місці згине. *Проск.*

На однім місці и камінь обростає. *Ск., [Ст. Зб.]*— Лежачи, и камінь мохнатіє. *Ил.*

Дожидай долі (а сам не роби), то не матимеш и лёлі. *Кор.*

Через сидіння не впало в лежіння. *Бр.*

— Через сидження не міг запопасти в лежання. *Ил.*— За сидження нема їдження.— За лежнею ніколи посидіть. *Чигр.*

Хто празника питає, так паністару латає. *Б.*

Ледача шкапа скрізь припинки має. *Гат.*

Свиня у барлозі, а птах у дорозі (кепкують над ледою). *Ёвх.*

10850. Ой, мати, хочу їсти, та боюся в погреб лізти; та боюся, щоб не впала, щоб капуста не пропала. *Кр.*

«Чого ти, наймитку, так рано встаєш?» — «Та я то обуванням, то одяганням (1) надолужу». *Бер., Л.*— «Рано єстесь встав, наймитку!» — «Я тоє», мовить, «обуванням надолужу». *Ст. Зб.*

(1) то обуваннячком, то одяганнячком, та й. *Зв.*

Як до череди гнать, то й пъятки болять. *К.*— До череди рано вставать, боки болять. *Гр.*

«Тит, ходи молотить!» — «Голова болить!» — «Так ходім їсти!» — «А где ж моя велика ложка?» *Ст. Зб.*— «Як тебе зовуть?» — «Михайло!» — «А робити хоч?» — «Нехайно!» *Зв.*— ... «А борщу?» — «Не хочу».— «А пирога?» — «Хоч би й два!» *Не.*

Або ти, тату, у ліс їдь, а я дома зостанусь; або ж я дома зостанусь, а ти, тату, у ліс їдь. *Ёвх.*— Уже бач, тату, хоч їдь у ліс, я дома буду; хоч я буду дома, а ти їдь у ліс — все кому-небудь та треба їхати. *Павлг.*

Є ще сім одмін сиєї приказки — які усі, більш-менш, похожі на виписану вище першу одміну; тільки що: в двох одмінах (*Прав. Ниж.* и *Б.*) річ иде про тата и воли («або ти, тату, гони воли и д.»), в двох (*Кр.*) про тата и ночліги; в одні (*Пир.*) про тата и дрова, в одні (*Рад.*) просто про дрова, а в одні (*Пр.*) про маму и воду.

«Синашу, піди стовчи пшона на кашу!» — «Ох, мамо, ноги дуже болять!» — «Синашу, иди істи кашу.» — «А де ж моя, мамо, ложка велика?» *Сторож.*

Як би хотів Хо́ма, так би робив и дома. *Бр., [Проск., Ил.].* — ... Хома́ добра, не ходив би нігде, робив би він дома. *Зв.*

Коли почав орать, так у сопілку не грать. *Не.*

Жеби вовк не сидів за горою, був би за другою. *Ил.* — Жеби вовк лик не драв, то б за горою став. *Ст. Зб.*

Як прийшли жнива, то й жінка крива. *Рад.* — Як прийшла косовиця, то и жінка кородиццця ([1]); прійшли жнива, ходить жінка як нежива; а як прийшла Покрова, то й жінка здорова. *Пир., [Бр.].*

([1]) В рукопису д. Марковича стоіть *коробиццця;* я поставив *кородиццця,* як мені доводилось чувати.— ... то жінка ходить, як телиця. *Рад.*

10860. Жать удень душно, а вночі кусающця комарі. *Ст. Зб.*

Подивись, онучко, чи не кличе хто жати? *Євх.*

Не сама пряла, а кума помагала. *Н.*

Рано встали, та мало напряли. *Гр.*

«Иди, коте!» — «Иди, хвосте!» *Прав. Ниж., Пол., Лів.* — «Біжи, вовче!» — «Біжи, хвосте!» *Сл., Л.* — «Піди, вовчику!» — «Піди, хвостику!» *Гр.* (кепкують з того, що́ посилають, а воно на других зкидаєцця).

Усе на ёго стика́є. *Пир.*

Три святі в хаті (як троє в хаті и за холодну воду не візьмуцця). *З.*

Гуляю та силку збіраю. *Б., О., Кр., Ст. Зб.*

Гуляй тато — завтра свято. *Нос.* — Гуляй гиря — три дні свята. *Коз.*

Замуж хоч зараз, а робить не прибить. *Гл.*

10870. Без попа й не почнеш ([1]). *Б.* — Що ж, треба попа, щоб почав. *Л.*

Як не починають роботи, іжі.— ([1]) не обидесся. *Кр.*

Тобі од скуки тілько ловити мухи. *К., З.*

Аж, ёму тільки байдики бити. *Осоковець Коз. п.*

Робить, так в чомусь локче. *Ном.*

Ів би кіт рибу, а в воду не хоче. *Ил.*
Жак — полежак («а за сіткою вже не ляже спать»). *О.*
Лежить, як пес на стереві. *Проск.*
Лежить, як галушка. *Бр.*
Лежить, наче камінь на душі. *Бр.*
Одкидав єуре́лі (*або:* гуркала). *Пир.*
10880. Сидиш, як засватаний. *Проск., Л., Білг.*
И кішці ([1]) хвоста не завъяже. *Л., Гр., Ст. Зб.*

([1]) И коту. *Прав. Ниж., Лів.*

Собаці хвоста не завъяжеш. *К.*— Та ти сёгодні собаці хвоста не завъязав. *Бр.*

И за холодну воду не візьмецця ([1]). *Ск.*— А ні за холодну воду!

([1]) не приймецця. *Рад.*

Сидить сиднем — щоб ти каменем сів! *Проск., Лох.*— Сів бись там камінем. *Проск.*

Сидить даремне день при дневі.
Як до діла, так и сіла. *Лів.*
Сиди, небоже, а Бог бачить. *С., Бр.*
Посидь, сусідко,— ще трошки видко. *Бр., С.*
Стій Векло ([1]), бо ще не смеркло. *Л.*

([1]) Сиди, Текло. *К.;* Підожди, Векло. *Кос.*

10890. Як прялось, так спалось, а як перестала прясти, то не хочецця й спати. *Кр.*

О! ... стягтись та поволоктись: казав чоловік, маку дам. *Л.*

Кажуть, як оце сидить, а треба куди йти. И то з того взято: «аби змогла на ноги стати, то волочецця знову». *Бр.*— Див. вище № 4841.

Ей, нуте! беріцця, як пъяний за тин. *Р.*
Трімає, як мертвий рукою! *Ил.*
Берецця, наче не своїми руками. *Зал.*
Чи кеді, чи не кеді! *Ном.*
У неі у всёму робота мъяка́ (неспірна, лінива). *Б.*
Що за робота — шахи та махи. *Ш.*
Так робить, як чорт летить и ноги повісив (*або:* спустить). *З., Л., Хор.*— ... летить и крила теліпаюцця. *Л.*
Робить — як собі ([1]) на лихо. *Л., О.*

([1]) батьку. *Пр., Кр.*

10900. Робить, як собі на безголовъя. *Л.*, *Пр.*— Зробив собі на безголовъя. *Бр.*

Робицця, наче у воловім вусі. *Черн. г.*

Як за напасть. *Бр.*, *Проск.*, *Л.*

Косить би косив, та коли б чорт косу носив. *Нос.*

Єдно минути, друге звинути. *Ил.*

Він би робив, та в ёго рукава болять. *Л.*

Воскові руки міє. *Ст. Зб.*

Де з маслом каша, там милость ваша, а де треба з узлом, туди нас з *чимсь ином*. *Нос.*

Тобі так хочецця робити, як старому псови в заверюху брехати. *Проск.*

Як мокре горить. *Ск.*— ... так нехутко робить, гадить. *Ст. Зб*

10910. Така робота, шо удень спить, а вночі кукурікае. *Лит.*, *Бр.*

Ні гульня, ні робота. *Л.*

То робить! так як два з третёго кпицця. *Бр.*

Ні куєш, ні мелеш

Заліз, як собака в солому. *З.*, *Л.*

Цень-цень, аби день, аби вечір близько. *Ж.*— Тень-тень, аби збути день. *Бр.*— Хіба вже, таки, що стень телепень, та и йдете на ввесь день. *Кон.*

Аби день переднювати, а ніч переночувати. *Бр.*

Аби день до вечора! *Ск.*— ... а діло в порозі. *К.*

Тень-телень, добрий день. *Пр.*

День и ніч — сутки пріч. *Прав.*— Ніч не мати, а день не батько. *Б.*

10920. День не стоїть (роби скоріше). *Коз.*, *Л.*

Час не стоїть. *Бр.*, *Л.*— ... а роботи світ. *Ёвх.*

Ніч не стоїть, а світло коштує. *Яц.*

А грудьми б тобі робило (лає за нікчемну роботу)! *Бр.*

Витришки ловить. *Л.*, *Пр.*, *Кр.*— ... купувать. *Зв.*, *Пир.*, *О.*, *Кон.*— Іде на ярмарок витришки купувати. *Проск.*

«Що роблять?» — «Ґави ловлять». *Л.*, *Лох.*— Він гракі́в ловить. *Кулж.*

Гав ловив та витришки продавав. *Зал.*

Шукае учорашнёго дня. *Об.*— ... що добрий був. *Л.*, *З.*— Жалкує за вчорашнім днем. *Ёвх.*

Шука (*або:* Пішов шукати) пустого вітра в полю. *Проск.*— Ловить вітрі. *Бер.*— Гонить вітрі. *Пир.*

Пішов по канун, та там и втонув. *Ном.*

10930. Зайшов, чорт ёго и з собаками не найде! *Прав. Ниж.*, *Пол.*, *Лів.*— ... не знайде! *Л.*, *Павлг.*— И з собаками не найдеш. *Л.*, *Кон.*

А що, в кума був? *Дуб.*

Якого чорта він там сліпи́ть (гаєцця десь)? *Л., Ш.*— Що він там — чортів сліпить, чи що? *Л.*

Де ти поза Уманню ходиш (іздиш, ходив и д.)?! *Ном.*

Пішов по масло, та й в печі погасло. *П., Пол., Лів.*— Пошли дурня по масло, то и в печі погасне. *Л.*

Сів и прилипів, як ик смоляній лавці. *Пол.*

Ходив три дні, та виходив злидні. *Ном.*

Пошов посол, та й упав у росол. *Нос.*

Байдики бъє. *Лів.*— Байди збивати. *Ж.*

Баглай напав! *Рад.*— Баглаі напали. *Ном.*— Баглаі в панїстару налізли.

10940. От, баглаі бъє (виганя? див. *Лист.* 1862 р. *245*). *З.*

Собак бъє. *Лів.*

Тиняєцця, як злодій по ярмарку. *Ёвх.*

Ходить, як кручена курка. *К.*

Ходить, як приблудна [1] вівця. *Проск., Л.*

[1] блудна. *Ил.;* наче кручена. *Бр.*

Ходить, як припутень (сновиgає). *Кон.*

Ходить, як дурень по ярмарку. *Кан., К.*

Так як сёгодня [1] привезений. *Ёвх.*

[1] Ходить, як. *Ном.*

Виляє, як собака. *Рад., Пир., Кр.*

По за́тінках ховаєцця. *Л., Пир., Кон.*

10950. Поза ха́хольками тиняєцця. *Л., Пир., Гр.*

Ховаєцця, як собака від мух. *Об.*— Боіцця, як собака мух. *Рад., Л.*

Трецця та мнецця. *Л., Ст. Зб.*— Тремни-мники (Тре мнимники?)! *Коз.*— Трихи та мнихи. *Л., Сос.*— ... нема оддихи. *З.*

Яка ти не́мна (непроворна)! *Кан., Л.*

Ханьки мнеш. *Х.*— ... бо діла нема. *Л., Х. Зб.*— Комі мнеш, а роботи нема з тебе, жануєсся. *Не.*— Ходиш, а жодноі з тебе роботи нема. *Бр.*

А сховав-бись ся під штири дошки! *Проск.*

Ялозний чоловік. *Гат.*— Бач, яка ялоза!

Сидить, як морква в грядці. *Пир.*— ... морков у гряді. *Ст. Зб.*— ... як гриб. *Id., Б.*— ... як кулик на болоті. *Проск.*— ... як чорт на купині. *Бр.*— .. під ку́пою. *Л.*— ... як качан в городі. *Гат.*— ... як квочка. *Id.*— ... на яйцях. *Бер., Рад., Б.*— Сів камінем. *Ил.*

Мудруєцця, як сучка перед перевозом. *Нос.*

Зобрався, як швець на торг. *Проск.*

10960. Мнеть, як сліпий торбу. *Ст. Зб.*

Заким це та те, то й «Святий Боже» заспівають. *К.*

Поки приберессся ([1]), то бояре й мед попъють. *Л.*

([1]) Закім прихахулисся. *Кон.*

Вибіраєцця, як за море стріляти. *Бр.*

Вибіраєцця, як чайка за море. *Бер., Пир.*

Збіраєцця, як ([1]) на обід. *Павлг.*

([1]) як убогий. *Ном.*

Збіраєцця, як убогий на кісіль. *Об.*

Збіраєцця, як свекор пелюшок прать. *З.*— Убрався як свекор пелюшки прать. *Л.*— ... як свекор в пелюшки. *Б.*

Невістка каже, що нікому пелюшок прать, а він: «Та постої», каже, «дочко, ось я піду!», та все на печі соваєцця. *З.*

Идуть, неначе в мед (помалу). *К., Рад.*

Лізеш, я (замісць *як*) кишка. *Проск., Кр.*

10970. Ходив рак сім год по воду, та прийшов додому та став через поріг перелазить,— розлив, та й каже: «отак чорт скору роботу бере!» *Л.*— ... та й каже: «така скора робота!» *Бр.*

Совайся, Ничипоре! *Кор., Гр.*— ... по гарячій сковороді. *Пир.*— ... Соваєцця, як Ничипір по горячій сковороді. *Не.*

Є цілий ніби акахвист (певно робота колишніх *спудеїв*), де почитує: «Совайся, Ничипоре, совайся!» Він частенько було трапляєцця по збірниках наших старих панотців. *Ном.*

Поки найде, то и сонце зайде. *Пр.*

Казав Хома: Душа моя, де ти забарилась? У собачинім (sic) хвості та в ковтуни збилась. *Пир.*

А підніми лишень клиши! *Пир., Н.*— ... клешні! *Л.*

Не волочися, як Борисів бик. *Ст. Зб.*

Не волочися, як Хведькова корова.

Не волочися, як солоний заєць.

Ёго ([1]) по смерть добре ([2]) посилать. *Прав. Ниж.*— ... то нажицьця можна. *К., [Коз., Ст. Зб., Ёвх.].*

([1]) Такого. *Руд., Кан., К.;* От годицця. *Л.;* Тебе тілько. *Зв.* ([2]) по смерть. *Рад.. Л., О.;* Тебе б тільки. *Полт.*

Пішов, як багачеві (*або*: бідному) по смерть. *Ил.*

10980. За море по зілля пішов. *Ил.*

Улита йде — коли то буде. *Зал.*

Ходить, як бендюжна (хлёрка). *Збр. Шей.*

Як хвіст волочецця. *Пир.*

Буде ходив, поки світа та сонця. *Проск.*

Поки дайде, так и сонце зайде. *Черн.*

Пішов, як рак по дріжджі. *Ил.*

Волочецця, як волоцюга у плуга.

Волочесся, як голодне літо.

Ой ти то ходиш! як валёк. *Проск.*

10990. Ходиш, неначе як гріх без душі. *Бр.*

Ходить, як (¹) неначе три дні хліба не ів.— Ходить, неначе не івши. *Пр., Лох.*

(¹) Оце ро́бить. *Зв., Дуб.*

Ходе неначе ступа. *Павлг.*— Справжняя ступа. *Пир.*

Звиваєцця, як муха в мазі. *Ил.*

Такий жвавий, як Жид молотити. *С.*

Жвавий, як рак на греблі. *Гат.*

Жвавий, як опецёк.

Проворний, як ведмідь за горобцями. *Л.*— Швидкий, як ведмідь за перепелицями. *Павлв.*— ... до перепелиць. *Проск.*

Проворний, як лопата. *Не.*

Швидкий, як віл у плузі. *Пр.*

11000. Швидкий, як черепаха. *Зв., Проск.*

Зачепивсь за пень, та й стоіть цілий день. *Об.*

Насилу Бог дав силу! *Л., Пир., Кон., Яц., Руд.*— ... и кобилу сиву. *Ном.*

Нам як женитися, то й ніч мала. *Ст. Зб.*

Нехай (¹) на манастир. *Ск.*

Каже, як не молицця, або, молячись, минає: те ж само и у всякому ділі, як мина що.— (¹) Подробиця не хай. *Кор.*

Одкладає, як Лях свято. *Кан., К., Рад.*

По римському законові свята можна переносити на другі дні.

Одклад не иде у лад. *Кон.*— З одкладу не буде ладу. *Черн., [Пир.].*

Тільки сир одкладаний гарний. *А.*— Одкладний сир добрий. *Зв., Рад.*

Що маєш робить, то зроби сёгодня, а що маєш ззісти, то ззіси взавтра. *Проск.*— ... бо тільки іден сир відкладаний добрий. *Бр.*

На страсній неділі весілля не справляють (одкладає). *Пир.*

11010. *Нехай* недобрий (¹) чоловік. *Лів.*— *Нехай* та тривай то недобрі люде. *Не.*

([1]) поганий. *Бр., Рад.*

Нехай, нехай, та й зовсім занехаєш. *Л.*— ... зусім занехай. *Бр.*

Губою говори, а руками роби. *Ил.*

День неначе ([1]) год. *Н., Л.*

Можна багато вробити.— ([1]) як. *Коз.*

Не журись, та ділом поспішай. *Х.*

Коли взявсь за гуж (*або:* за уж), не кажи, що недуж. *Об., [Ст. Зб.].*— Недуж — не берись за гуж. *Зв., [Бал.].*

Де руки и охота, там спора (*або:* скора) робота. *Ил.*

Не візьмесся за роботу, робота сама не зробицця. *Бр.*

Всяке діло хоче, щоб коло ёго панькали. *Ном.*

Иди (*або:* Біжи ж) ногами. *К., Л.*

11020. Та біжи мені бігóм, щоб одна нога тут, а друга там! *Збр. Лаз* — Біжи ж мені та на одній нозі. *Б.*

Вчи лінивого не молотом, а вчи голодом. *Ос. 10 (XIII, 20), [Зал.].*

З рук падеть все: так часом не хочецця ні за що принятися. *Ст. Зб.*

Кому діло докучить — тот ся розуму научить.

Акт книги Ст. Магистрату 1692 р.; пісьмо кінця XVII с.

В нас поциганськи: не хоче робити — не силуй, істи не хоче — бий. *Гайс.*

Бог з празником, а чорт з роботою. *Кр.*

Лучче на печі лежати, ніж від ранку до вечору страждати. *Збр. Лаз.*

Піч мати. *Нов.*

Ох піч моя, піч! коли б я на тобі, а ти на коні — славний би козак був з мене! *Кон., [Шим.].*— Пєцко, матко! гдибись ти на коню била, а я на тóбє, цоб то за слічна вóйна бíла (казав жовнір, добившись в заверюху до якоісь хати и забравшись на піч). *Казки.*

Хто любить піч, тому ворог Січ. *Кременч. п.* (Калєбарда).

Чув од ліднзного козака; розказував, з великою повагою, про лежебоків. *Коніс.*

11030. МАНДРІВОЧКА — рідна тіточка. *Ос. 14 (IV, 65), Зал.*

Де хатка, там и ([1]) паніматка. *Прав. Ниж., Пол., Лів.*

Що хатка, то й. *Лист. (II, 13).*

Де хліб-сіль-каша, там домівка наша. *Пир., [Коз.].*

Тільки домів ([1]), як у зайця ([2]) лонів ([3]). *Бр.*— В нёго домов, як у зайця ломов. *Ст. Зб.*— В мене домув, як у собаки ломув.

([1]) У нёго (у вбогого бурлаки) стільки дворів. *Кор.* ([2]) у собаки. *Пир., Кон.,* ([3]) ланів. *Кор.*

Присягаю зеленому гаю: як гай розівъєцця, то й служба минецця (не хоче служить, у ліс ёго тягне, на волю). *Бр.*

Як розвернецця на весну лист, то підемо всі в свист (втічемо). *Кан., К.*

Оставайся, мамо, в лузі: вже тепера ми сами друзі. *Ш.*

Чи не поволочиш ти вовчого хвоста (чи не думаєш ти йти)? *Кан.*

Уродивсь ([1]) на вовчі слёзи. *Кр., Х.*

Пішов, утік.— ([1]) Создав Бог. *Кр.*

Замочить лапті (пійти в мандрівку). *Н.*

11040. Из доброго миру пішла. *К.*— Ніхто и не бив, и не лаяв: так пішла, з доброго миру. *Рад., Л.*— Не знать чого пішов — из доброго дива! *Ч.*

Пішов з блеску світа (не знать, чого й куди). *Кон.*

Пішов у світи́ (докучило бути, и пішов у світи). *Бр., Лип.*

Пішов з пустим міхом на порожні клуні. *Сл.*

Побіг, як собака за возом. *Б., Пр.*— Як собака за возом, біга. *Ёвх.*

Пъятами накивав. *Ск.*— ... закивав. *Х. Зб.*

Потяг, як Тарас лозами. *Зал.*— Мандрує на довгі лози. *Конис.*

Ломаку під руку, та й лиги́! *Кон.*

Ёго й з собаками не збігаєш *(або:* не набігаєш, не знайдеш). *Зал.*

Пъятами киває, бо діла немає. *Рад.*

11050. Доти ходив, доки не наложив головою. *Проск.*

Лучше було (sic) сидіть дома! *Пр. в Ст. Зб.*

Не грай, не блукай — будеш чоловіком. *Пир.*

Прошки роблять без сорочки. *Нос.*

ЗЛОДІЙ на злодію іде и злодієм поганяє. *Нов.*

Инший такий є, що «в мене», каже, «світліше око попросить», а другий — «а в мене світліше вкрасти». *Зап. (I, 147), Кан.*

Хазяін бережецця, а злодій давно ёго береже. *Кр.*

Красти вільно, та бъють більно. *Нос.*
Не руш нічого и не бійсь нікого. *Лист.* *(II, 214).*
Хто краде, то не живе той в довгиі літа. *Кл.*
11060. Як прийде злодій — так заніз доганя, а притика осажує. *Збр. Лаз.*
Чути далеко злодія. *Бр.*
Непроторенний злодій. *Ил.*
Майстер читати, писати й з горшків хватати. *Не.*
Изпід стоячого підошву випоре. *Кон.*
Цуп-луп, та й в кишеню. *Пир.*— Цуп та луп, сховав у кишеню. *Бр.*
Цяця, цяця! та й в кешеню. *Руд.*
Шути-шути, то й угадай. *Зал.*
Паньку, Паньку! чи не вмочив ти в мій спуст свою баньку? *П., Прав. Ниж.*
Взяв він за своє — буде тямив. *Проск.*
11070. Добулася наша мати — буцім то на ярмалку. *Ёвх.*
Була не була, а як вош изняла. *Хар. Зб.*
Купив, та насилу втік. *Полт.*
Руками дивицця, а очима ла́па. *Сл.*
Того шукає, що не положив. *Ил.*
Ворожила не ворожила, а од тебе не одходила. *Нос.*
Ворожила, доки не вложила. *Проск.*
Баба ворожила, та й головою наложила. *Проск., Бус.*
Найшов, як дома взяв. *З.*
Найшов сокирку за лавкою. *Об., [Ст. Зб.].*— Знайшла сокирку за лавкою: я положила, а ти знайшла. *Бер.*
11080. Вже воно ёго ([1]) не втікло. *Ск.*

([1]) ёго рук. *Л.*

Ухопив, та не втюк. *Ст. Зб.*
Пошов, набравши подошов.
Умочив руку́ в гречаную му́ку.
Як увійде в комору, то хоч би гадюка лежала, то зогнав би та вкрав. *Кон., Зап. (I, 148).*— Хоч би гадина там сичала, то візьме. *Нов.*— Хіба б гадюка там сичала. *Ос. 1 (281).*
Майстер до чужих кайстер (кайстра — торба). *Ёвх.*
Що побачила, то й ii. *Прав. Ниж., Пол.*
Ні з чим не розминецця. *Лів., Сл.*
Знає від огню (краде). *Кан., К.*
Візьме хоч з огню. *Л., Нов., [Ёвх.].*— Из огню вворве. *Кр.*
11090. Підголив так, як без мила. *Зв.*
Обідрав (*або:* Обголив) на ([1]) білку. *Рад.*

(¹) як. *Кр.*

Обідрали, як молоденьку липку. *Кв.*

Обідрали до голоі кості. *Л.*

Обібрали до нитки. *Кр., Гр.*

Брав не пишався, верни не встидайся. *Збр. Шей.*

Хатнёго (¹) злодія (²) не встережессяя (³). *Зв., Л., Б., [Бр.].*

(¹) Домового. *Ил.;* Домашнёго. *Проск., Ст. Зб.;* В хаті. *Бер.;* Свого. *Зв., Дуб.* (²) ворога. *Зал.;* не вбережесся. *Б.;* не встережеш. *Рад., Б.;* не встерегтися. *Ст. Зб.*

На злодію (¹) шапка горить. *Прав. Ниж., Пол., Лів., Сл.*— ... а він собі хвать за голову! *Л.*

(¹) Злодієві и. *У.;* злодієві. *Лів.*

Хто порося вкрав, у того в у́шях пищить. *Пол.*

Злодію отпустить сили, то прибуде ума. *Гл.*

11100. Злодієві одна дорога, а тобі десять. *Руд., Л.*— Ім одна дорога, а нам скільки? *Н.*

Миш не одну має діру до ями. *Ил.*

Хто вміє красти, то вміє и сховати. *Проск.*

Замок (¹) для доброго чоловіка. *Ст. Зб.*

(¹) Замок не для злодія, а. *Нос.*

Вовк и лічене (¹) бере (²). *Зв., Дуб., Рад., Б., О., Ст. Зб., Войц.*

(¹) и личені вівці. *Ил.;* и щитане. *Сос.* (²) хапає. *Бер.;* вхопить. *Б.;* візьме. *Сос.*

Не поможи тобі, о святий Боже! *Проск.*

Е, се він дугою косить (краде). *Б.*

Крадене не йде в користь. *Коніс.*

Ноги померзли (забере злодій на оберемок — «прощай, ноги померзли!») *Кон.*

«Тату, не лізь з постолами на престіл!»
— «Нічого, сину, аби душа була чиста!»

«То мов би злодіі церкву драли, та щось не про наших так кажуть».

11110. Роди, Боже, на всякого долю! а піймаєм (на крадізці), то здіймем и лёлю. *Кор., Л.*

Як сіють у полі, то приказують: «Роди, Боже, и на трудящого, и на продящого, и на крадящого!» От, як піймають кого, по-

дорожного, в горосі або сніп овса візьме коневі, то той и одказує: «ти ж, як сіяв», каже, «приказував — роди, Боже, на всякого долю». *Камн.*

Не дать душі пропасти — треба вкрасти. *Ос. 2 (244).*

Хоч украв, аби добре сховав. *К.*

Грошам лиця немає (укравши, легко перевести).

11114. А покозацькій: хоч вкрав, то мовлять, що добув. *Кл.*

11116. Поки коні водив, то й Бог годив; а як став воли, то воли в лихо ввели (злодій так управдавсь). *Кр.*

Тяжко там украсти, де газда (хазяін) сам злодій. *Ил.*

Не піймавши ([1]), не кажи, що злодій. *Л., Пр., Р., Гат.*— Не кажи сь, що злодій, бо ще сь не пійняв. *Бр.*— Не кажи «злодій», поки за руку не схватив. *Ил.*

([1]) Не побачивши. *Зв., Рад., Пир;* не попавши. *Гл.*

Як не зловив, то й до пана не позивай. *Бер.*

11120. Нехай над ним ворони кракають! *Л., Б.*— Щоб на тебе ворони кракали! *Коз.*

Бодай тебе за серце взяло! *Бр.*

Ніч мати. *Ск.*— ... все покриє. *Проск.*— ... мати, не дасть погибати. *Кан., К.*— Ніч — як мати. *Коз.*

Чи вже мені будуть вікном двері? *Бр.*

— Не первоє окном з хати утікати. *Ст. Зб.*— Окном двері.

Iдноі смерті не минеш, а другоі не буде (гайдамацька). *Евх.*

КИСИМ ГОЛОВА ([1]) (*Л.:* Кисим башка)! *Хор.*

Ніби комлицька, арменьска и д. похвалка, пострашка,— як и *сікир башка, сіким голова.* Кажуть теж — що, мов, убив.— ([1]) башка. *Л.*

Уклав ([1]), як сіно в годину. *Пер.*— Уклав у копи. *Ном.*

([1]) Улолокав. *Л., Пер.;* Убрав. *Коз.*

Душі залізтися. *Ном.*

Одежа 11128—11248.— Охайность 11249—11285.— Сон 11286—11356.— Дорога 11357—11440.

Шануй ОДЕЖУ в дворі, вона тебе в людях. *Пр. в Ст. Зб.*

Пошануй одежину раз, вона тебе десять раз. *Об.*

11130. Чоловіка по одежі стрічають, а по уму випроваджають. *Ос. 19 (XIV, 29).*

Шовкова плахта не к будню, а к святу. *Коз.*

В будень постарецьки, а в неділю по-панськи. *Ил.*

Талувать, нехтувать одежину. *Ном.*

Ні плечей, ні очей (сорочка, що прокупився на її). *К., Л.*

Там рукава, як під корою (такі густі шитки в дівочих сороччаних рукавах). *Кон.*

Вітром підбито. *О.*— ... а морозом підшито. *Пир.*

Зробив — на собаку мале, на кішку (¹) велике. *Л.*

(¹) кота. *Пр.*

Теперь треба не в овсину, а в просину шить (не рідко). *Кон.*

Сім раз відрізали — довга; сім раз лицёвали — нова. *Прав.*

11140. Це наче хоч лопаткою ёго витни. *Бр.*— Хоч лопаткою віріж. *К.*

«Бува, як и тепер от повелось, куцо ходять: одежину якусь нахопить, що аж глянути чудно». *К.*

Куди оберни, то все діра наверха́. *Ил.*

Чоботи каші (¹) просять. *Н.*

(¹) істи. *Л.*

Латка на латці. *Бр., Пир.*— ... та й Лати́ш. *Б.*

На свиті стільки лат, як на селі хат. *Ёвх., Макс.*— На чугаі в убогого стільки лат, як у місті хат. *Бр.*

Постолики-соколики. *Новг.*

Хоч трапичка, та тахвти́чка. *Б.*

Лучшая кошуля, ніж какабат. *Пр. в Ст. Зб.*

Покіль кожух не вивернеш, він все здаєцця чорним. *Сос.*

Дерецця — на нове берецця. *Об., Ст. Зб.*

11150. Пан дере — та багатий. *Зал.*

Нарядив когось, як хвуркальце. *Пр. в Ст. Зб.*

Де щипочка, там дірочка. *Зв., Лох.*— Що щипочки, то й дірочки. *Кулж.*— Де вщипнецця, там подерецця. *Лів.*— Щипочки, щипочки, на завтре дірочки, а з сёго та в краще. *Рад.*— Щипочки рибочки, там и моіх дві ниточки. *Л.*

Приговорюють, щипаючи, як хто надіне нову одежу.

Дай, Боже, здорово сходити, а на друге заробити. *Ил.*— Дай, Боже, из сёго та ще в краще! *Пир., Л.*— Здорови носіть, а скачучи деріть. *Рад.*

Добрий стрій — піднесися та стій (ик одежі). *Проск.*
Ну, повернись — підніми руки — лети к чорту. *Ном.*

Жартують, як приміряють кому нову одежу.

Широке буде и узьке. *Ст. Зб.*
Великий чобіт на нозі, а малий під лавкою. *Збр. Лаз.*
Голодний день просидиш, а голий ні з міста. *Не.*
Иде зіма, а кожуха нема. *Ил.*
11160. Без кожуха береть сукруха. *Ст. Зб.*
Вітер каже: «гу-гу-гу! сім свит продму!»; а кожушана латка лежить тихесенько в кутку та й каже: «а мене не продмеш!» Тоді вітер, розсердившись, каже: «Мовчала б уже там, коли тебе ніхто не чепає — тут не за тебе річ!» *К.*
Кожушана латка за рідного батька. *К., З., Л.* — ... як рідна матка. *Бр., Рад.*
Кожух та свита, то й душа сита. *К.*
Шори та вбори. *Сос.* — В шори, та в вбори, та в нaритники. *Л.*
А як мені збіратись! встав, оперезався та й зувсім зібрався. *Бр.*
Я казав «спиш», аж ти обуваєсся. *Ст. Зб.*
Одягаєсся, як попів челядник. *Ёвх.*
Десь тут було моє безголовъя (шапка). *Збр. Шей.*
До лиця околиця. *Б.*
11170. Сам одягний — таки зовсім, як міщанин. *Збр. Лаз.*
Убери (¹) пень, буде подобень. *Г., П., Кан., К.* — ... хорошень. *Ил.*

(¹) Прибери. *Ж.*

Вбери й пенька, то стане за Панька. *Бер.* — ... за панка. *Бр.* — ... за синка. *Проск.*
Прибери пня, то й пень гарний. *Бер., Рад., Черн., Ст. Зб.* — ... то (¹) покращае. *Лох., О.* — ... почепурніе. *Кр.* — Прибери пня, дай ёму имня — и з нёго буде чоловік. *Ил.*

(¹) Причепури пень, так и той. *Коніс.*

Як вберецця й дід, то буде побід. *Бр.*
Преберецця, аж світ увесь стрепенецця. *Гл.*
Не пізно хороше ходити. *Руд.*
Ковнір по уші, жилетку надув (джиджулицця). *Мг.*
Хоч поганий, та в жупані. *Коз.*
Убрався в жупан, и дума, що пан. *Ном., Ил.*
11180. Убраний, як пан. *Кон.*

Цур тобі, пек тобі, як запишався, що в новую свиту прибрався! *Пр. в Ст. Зб.*

«Козак, не дражни моїх собак!» — «Нехай сюди не спинаюцця, а сюди не кусаюцця (у неї перстні на руці, а в його червона стёжка гарна в застіжках и нові чоботи витяжні — одно 'дному показують, а собаки — аби, бач, чим замутицьця)». *Пр.*— Козак: «проведи, дівко, од собак, щоб отут не кусались (показує на полосату шаравару), а сюди не спинались (на груди, а на грудях стёжка)». *Кр.*— Козак: «Чом се хата не метена (показує ногою по хаті, а шаравара пістрова мотаєцця на нозі)?»; а дівчина: «Чи все ж мені та мені (показує рукою по хаті, а на всіх палцях перстні)». *Кр.*

Як душі не вложив — так нарядив хо́роше. *Ст. Зб.*

Вистроілась, як лялечка. *Пир., [Бр.].*

Ич — мов теєся під лопушком! *Ном.*

Найпаче жартують над маленькими панночками, як вони приджиджуляцця в свої брилики.

Убрали, як на смерть. *Пав., Л.*

Як ся убрав, так го урочили. *Ил.*

Не пади, по́роше, на мое хороше. *Пир.*

Щоголь — поросячі ноги. *Нос.*

11190. Хоч голий, та в поясі. *Ёвх.*

На возі сапъян рипить, а в борщі трясця кипить. *Л., О., Кр., Х., Ёвх.*— Чоботи скриплять, а горшки без сала киплять. *К., Збр. Лаз.*

Голе и босе, а голова в вінку. *Бр.*

Оце захималась (од *Химка:* погано голову завъязала). *Черн. г.*

Хто хоче мати дзиґарки, повинен мати хвільварки. *К., Лаз.*— На дзиґарки треба мати свої хвільварки. *Проск.*

Прийти можна до наго́ти, як тілько держатись моди. *Кон.*

Хоч голий, та пишний. *О., Ст. Зб.*

Гучно, бучно, а в пъяти зімно. *Ил.*

На задніх колесах невідь-шо, аби на передніх. *К.*

Хоч їдала, не їдала, аби хороше виходила. *Кон.*

11200. Знайте нас, що ми голі, та в жупані ходим. *Не.*

Краснеє пірья на відвуді (на удодові), але сам смердить. *Ил.*

Як корова зализала (про зализаного). *Пир.*

Хороший, як свиня в болоті. *У.*

Не показуй пугачові дзеркала, бо він знає сам, же красний. *Войц., Ил.*

Гляди, сорока вхватить. *Гр.*— Сорока скаже ([1]), що

сир ([2]), та й ухопить. *Пир.*— Ворона скаже *сир-сир,* та й ззість. *Пир., Н.*

([1]) подумає. *Л., Черн.* ([2]) скаже *сер, сер. Кр.;* Е, ти ґахуєсся! скаже сорока, що яйце. *Бр.*— Кажуть, як хто дуже вибілюєцця, и д.

«Такий білий, що аж лебеді вхватять».— «На чорнім хліб ся родить, а на біле гайтусь ходять». *Збр. Шей.*

Пристало, як свині наритники. *Ёвх.*— Як свиня в наритниках. *Лів.*— Така подоба, як свині в хамуті. *С.*— Як свиня в оброті. *Кулж.*

Не припадає, як свині сідло. *Коз., Кан.*— На свиню хоч сідло надінь, все конем не буде. *Зал.*

Як корові сідло. *Лів.*— Як на корову сідло. *Прав. Ниж., Лів.*

11210. Оце нарядились, як теля в мішку. *Бр., Б.*

Чепурицця, наче на весілля. *Коніс.*

Хто ходить у картузі, так у того чорти в пузі. *Б.*

Не хвастай, що в тебе сто рублів є. *Ч.*

Як у кого одна колоша в халяві, а друга поверх. В Лубенщині про такого кажуть, що то курв...ь. *Ном.*

Перевісить ёму соломъяне перевесло через плече: буде, як золоте. *Бр.*

Прибрався, як піп на службу. *Не.*— Нарядився, як піп в рясу. *Бр.*

Убравсь, як чорт на утреню. *Об.*

Прибравсь, як чорт на Водохрище. *Об.*

Вбіраюцця вмазаним наверх. *Кан., К.*— Вкаканим наверх. *Л.*

Оце надулась: наперед пъятами обулась. *Не.*

11220. Не туди й штани ёму стоять. *Бр.*

Чорт не чорт, а люде не такі. *К., Л., Пир., Нов.*

Всі люде, як люде — один чорт в яломку (як хто, не як инші, вберецця). *К., Кан., Л.*

Зробив з дядька чорта: високо підстриг, а він к чорту и дивицця. *С.*

Без шапки, як злодій. *Бр., Л., Кон., Збр. Лаз.*

Сховай на свято руки! *Збр. Лаз.*

По чому продаєш грудину (*або:* Виставив грудину напродаж)? *Л., Кулж., Кат.*

Шляхтич ти Кобиляцькій, що одна нога в чоботі, а друга в лапці, (Кобиляки *Орш. п.*). *Нос.*

Питай гуски, чи забуть нужки. *Ст. Зб.*

Чоботи пасови, як на псови (босий, як пес.) *Ёвх.*

11230. Ноги собі скалить, а чоботи на кію носить. *Ил.*

Боско через увесь вік босий бігає. *Кр., Н.*
И пси босі (на невбутого). *Шей.*
Цуцу, босий! *Ном.*— ... не толоч проса.
Босини справляти (про босого). *Збр. Шей.*
Голий, як мати (1) народила. *Дуб., Пр., О.*

(1) на світ. *Л., Ил.*

Так як огарь обідрався. *Кон.*

Огарь — пенёк осмалений.

Тікай голий, бо обдеруть! *Пир., Пр., Нос., Нов.*— ... бо обідруть тя. *Ил.*

Замісць *тікай;* кажуть теж и про бідного.

Козак муха — без кожуха. *Я.*
Из дранки — в перепіранку. *Л.*
11240. Одна рубашка — та переперашка. *Кон.*
Що вечора, що ранку, то й надінеш новодранку. *Пир.*
Плечі голі. *Бр.*
Прибрався к святу в новую лату. *Ст. Зб.*
На ....., ... на твій подобень.— Чи подобень на долобе́нь. *Бр., Проск.*

Як дурне та вистроіцця гарно, або вийде на люде.

Пізнають хлопці и в драні (1) сороцці. *Л.*

(1) калній. *Ил.*

Сёго ніхто не зніме, а кращого не дасть. *Л., О.*
Не писаніі рукава скачуть, 'но сите черево. *Ил.*
На пану шовчок, а в животі щолчок; а у мене хоч свита, та душа сита. *Т., Кон.*

Людям чини шайность, а коло себе май ОХАЙНОСТЬ. *Ст. Зб.*
11250. Хоч в семрязі, аби в добрі звязі.
Хоч не ошатно, та здатно. *Гад.*
И цар города латає («ато нам свого доброго не латать»). *Рад., [К.].*
Хоч убогий, та хендогий. *К.*— Хоч будеш убогий, аби сь був хендогий. *Ст. Зб., [Яц.].*
У наших хазяёк та по сто сорочок, а в мене одна, та й та біла щодня. *Бер.*

Трясця тім багачам, що багато сорочув; а в мене одна, та біленька щодня. *Ёвх.*

В нас коло посуди чисто ходють. *Пер.*

— Чистенько коло посуди ходить. *Пир.*

Хоч на воді (¹), аби на сковороді. *Кан., К., Д.*

(¹) без масла. *Кан., К.*

Пороху не дасть пасти. *Ст. Зб.*

Попрочищано, попромітано — хоч каши покинь. *Б.*

11260. Хуста поперем, як три дні панщини відбудем (тяжко). *Бер.*

Марусю, дусю, мийся, чешися! *Бр.*

Промий чоло, чи не дасть Бог чого. *Ил.*

Невмивака — попова собака. *Пир.*— ... гепáка. *Л.*

Незя волосом світить — надівай очіпка (покриткýй, або начосів не напускай). *Рад.*

Шевця не маш — сам чобіт заший, коли розірвався. *Ст. Зб.*

Треба з хусткою ходити (*або:* Ходи з хусткою).

Витовчи ніс, бо вже було би убогому Жидові помастити віз. *Проск.*

Чепурненька — як мазничка. *Гр.*

На голову стрій, а коло заду, пробачте, з лопатою стій. *Ил.*

11270. Одна на мені, друга в помелі. *Пир.*— У мене одежі-одежі! одна в помелі, друга на мені — от и всі. *Кор.*

Ходить, як деркач (нема на ёму путящої одежини). *О., Коз.*

Такий чистий, як жидівський пантохвель. *Проск.*

Так зателепався, як Жид. *Ил.*

Чотирох свічок спалила, закім Гриця умила, а пъятий каганець — такий Грицько поганець. *Ил.*

Живуть як свині в калу. *Кл.*

Наче гуси ночували (нечепурно). *Л., Ёвх.*

Убрався, як марюка. *Зал.*

Курить, як чорт дорогою. *Об.*

Рук не полощи. *Пр. в Ст. Зб.*

11280. Коли свиня в болоті, то мовить, що красна. *Ил.*

Нам не чепурицьця: аби старий не покинув. *Ёвх.*

Стара не покине, молодих сам не хочу. *Ном.*

Нам не чепурицьця — аби по світові волочицьця. *Ёвх., Кох.*

Ведмідь ніколи не вмиваєцця, то він здоров про те. *Бр., Зв.*— ... та товстий. *Рад., Л., Пр. в Ст. Зб.*

Лазня въ калу стоіть, та людей миє. *Ст. Зб.*

СОН миліш у сёго. *Зал.*— Що єсть наймилійше и найкрасійше од сну! *Пир.*

Як хто прийде будити, тому голову набити. *Зал.*

Одне око, та й те спать хоче. *Рад.*— И єдно око спати хоче. *Ст. Зб.*

Спати не воєвати.

11290. Хто спить — істи не просить. *Руд.*

11291. Хто спить, той не грішить. *Кулж.*

11293. Хто по обіді не оддише, того Бог хазяіном не пише. *Нов.*

Хто пізно лягає, той щастя не має. *К.*

Ніч своє право має. *Проск.*

Коли сплять, не мішай. *К., Б.*

Сон переломи́ть. *Кон.*

З сном як з волом борися, а рано вставать не лінися. *Ст. Зб.*

З спання не купить коня, а з ле́жи не справить одежи. *Кон.*

11300. Сном не доробисся. *Проск.*

За спа́ннём та лежаннём и сорочки не будеш мати.

Як хочеш багацько мати, то треба мало спати.

Хто спить до дня, то й виросте бредня. *Збр. Лаз.*

Хто спить до слонца сходячого, той еи увойде пекла горячого. *Вечиста книга Стародуб. Магистрату 1679 р.* (напис збоку).— ... до сонця сходящого, той не втіче огня горящого. *Б.*

Хто пізно встає, у того хліба не стає. *П., Сл.*

Не кайся рано вставши, а молодо оженитись. *Кан., К.*

Хто рано встає, тому Бог дає. *Ск., Ст. Зб., Павлв.*— ... Бог щастя дає. *Ном.*

Як би поспав до обід, так приснився б ведмідь. *Б.*

Рання (1) пташка (2) зубці (3) теребить (4), а пізня (5) очиці (6) жмурить (7). *Л.*— ... пшеничку клює, а пізня очки дере. *Нов.*— ... пісні співає, а пізня очи протирає. *Кон.*— Ранні пташки росу пъють, а пізні слізки ллють. *Бр.*

(1) Ранна. *Проск.* (2) птичка. *К., О., Кр., Гл.;* Ранні пташки. *Ил.* (3) зуби. *Ил., Бр., Зв., Бер.;* зубки. *Рад.;* носик. *К.;* носок. *Кр., Гл., Нос.;* ніс. *Проск.;* роток. *Х. Зб.* (4) набиває. *Гл.;* пробірає. *Рад.;* прочища. *Кр., Х. Зб.;* чистить. *Проск.;* утирає. *К.* (5) а пізна. *Проск.;* а пізні. *Ил.* (6) вочиці. *Нос.;* очи. *Ил., Бр., Проск., О., Ст. Зб.;* гочі. *Бер.;* очки. *Зв., Рад.* (7) продирає. *Бр., Зв., Рад., О., Кр.. Ст. Зб.;* промиває. *К., Бер., Гл.;* протирає. *Проск., Нос., Х. Зб.».* *Ил.*

11310. Чобіт мулить ногу, подушка мулить в голову. *Збр. Лаз.*

Цигане будуть сницьця (як хто не вечерявши спать лягає). *Кр., Л.*

Душа спати не ходить. *Бер.*

А спатки така, що мати іі родила до сна. *Бр.*

Извикли коти очи жмурить, голови ховать. *Кл.*

Ховаюцця очки в мішочки (видно, що спать хоче). *Кр.*

Дерецця горло — чи би спало, чи би жерло. *Ил.*

Як би Бога не боявся, то й на двоє б перервався (позіхає). *Не.*

Оце зіхає!.. нехай сам здихає. *У.*

Не треба ні на кого позіхать — закривать треба рот. Не треба теж ні на кого потягацьця — умре той: треба потягацьця на піч або на грубу. *Ном.*

А в солому! *Л., О.* — А надвір! *Дуб.* — Чіпа, чіпа! в солому спати. *Гр.*

Жартують, як хто дуже позіхне.

11320. Так окунів ловлють (дріма). *Лів.*

Знай, Никони ловить. *О.* — Піймав Никона. *Ст. Зб.*

Ні послать, ні в голови. *Нос.*

Долі дві волі — и рука и нога спить. *Ос. 5 (XII, 72).*

Як мъягко спицця! наче теща послала. *Кон.*

Виспать коваля и бондаря (довго спати). *Б.*

Спить, як би шовком шив. *Ил.*

11327. Спить, як після маківки. *Прав. Ниж., Лів.* — ... як маківку випив. *Бр.* — Маку наівся. *Бр.*

11329. Заснув, як баран. *Бер.*

11330. Мов пан, оддиха (більш на собак кажуть). *Кон.*

Хропе на всі заставки. *Лів.*

Лежить, як камінь (оспалий). *К.*

Одвернув, як Циган ренджиґло (одвернув паністару). *Кон.*

Виспався, та не вилежався. *Ст. Зб.*

За сон не ручися (можна и угрішицьця). *Л., Пир.*

«А що се ти, так не звичайно, гріх (діло було за вечерею)!» — «За сон, хазяін, не ручись!» — «Так ти ж не спиш».— «Так буду». *Камн.*

Ні на волос не спав и ні на маково зерно: хоч зшивай очі. *Ст. Зб.*

Так вже й спить, як полоханий заєць. *З.*

Спить, а Химини кури бачить! *Пер., Ном.*

Ніч Божа («Ой ґвалт! ніч така Божа — не виспалась!»). *Бер.*

11340. Ніч матка — висписсся гладко. *Ск.*

Пужка джиgушка, вставай дівка Марушка. *Ш.*

Иноді жартують так, натякаючи, що, мов, з жонотою треба иноді и примусом.

Пора вставать та хліба доідать. *Сос.*

Ти мене торкнеш, я тебе збудю (як хто просить рано збудити). *Бр.*

Валяєцця, як свиня в барлозі. *Зв., Л., Пир., О.*

Сон — мара. *Б.*— ... а Бог — віра («то приказка давня»). *Бр.*

Нехай св. Ёсип на все добре переносить (як що недобре присницця). *С., Кан., К.*

Що думаєш, те й сницця. *Бр.*

Що на яву бредецця, то и во сні верзецця. *Л.*

Як снецця, то и верзецця. *Гат.*

11350. Не думай, то и не снитимицця. *Лох., Л., Пир.*

Куди ніч, туди й сон (те, що насницця). *Бр., Ст. Зб.*

Спицця, то й сницця. *Бер.*— ... а як пріснецця ([1]), то й все минецця. *Бр.*— Спицця — сницця, свінецця — все минецця. *Ст. Зб.*

([1]) а прочнецця. *Рад.*

Як є горе на душі, то и зо сну жахаєсся. *Ш.*

Каждий свій сон росказує. *Ст. Зб.*

Инший сон — як у руку дасть. *Лів.*— Як у лоб дасть. *Рад.*— Сон змутить: як у руку дасть. *Ст. Зб.*

Як у око вліпив (угадав, про сон и д.).. *Кр. Л., Павлв., [Ст. Зб.]*.— Сон, як у руку. *О.*

ДОРОГА чхаєцця. *Коз.*— «Чхаєцця!» — «Дорогу чуєш». *Л.*— ... почуєш. *Рад.*

Се мені дорога кладецця. *З., Л., Пир.*

Заіхав собі, та ні кує, ні меле. *Зал.*

11360. За морем, як за горем. *Кан., К.*

Живи з сороками, з воронами, що в ирей не ходять. *Пр. в Ст. Зб.*

Ярёма, Ярёма — посидь лучче дома. *Х. Вид.*

Ай гай! куме, куме! сиди з лихом дома, та й не рипайсь! *Пир.*

«Не ідте у понеділок — важкий день!» — «Земля важча, ніж день». *Коз.*

Іхать-іхать, та в зубах ([1]) віхоть. *Ст. Зб.*

Кажуть, як хто раз-в-раз *іхать,* а ніщо не налаштовано у ёго, біга як дурне. *Ном.*— ... ([1]) та десь инде. *Л.*

Иди сідай на віз. *Ном.*

Жартують, як діти, або жінка, просять куди іхать, а не можна, або не хоче.

Покóсом та в паністару носом. *Ном.*

Жартують, як хто скаже, найпаче з дітвори — «поідемо, поідемо!»: не поідете, не сподівайтесь.

Господи, благослови! дай, Боже, час добрий (як рушають у дорогу). *Л., Сос.*,— Господи, пострічай. *Пир., Кон.*— Господи Боже, щасти и постречай. *Рад.*— Щасти, Боже! *Лох., Пир., Пр.*— Хай Бог щастить — даруй, Господи! *Кон.*

З Богом на биструю воду. *Ил.*

11370. Не!.. з долини в долину та на свою Украіну (поганяйлівське)! *Кон.*

Пішки нема замішки. *Кан., К., Лів.*

Умні люди пішком ходють, а дурни іздють. *У*

Пішечком з мішечком. *Зал.*

Подорожнёму и Бог вибачае. *К., Кан.*— ... простить. *Лів., Руд.*

«А що це ти, бабо, робиш? тепер піст».— «Подорожнёму, шиночку, чоловікові не гріх!» — а вона вийшла на дорогу, та й плямка собі салце. *Ном.*

Чоловік знае, коли виізджае, а не знае, коли вернецця. *Проск.*

Додому широкі ворота, а з дому узькі. *К.*

Коли зібрався, за нами не бався. *Прав.*

Хліб в дорозі не затяжить. *Ил.*

Хто хліб носить, той не просить. *Ст. Зб., [Ил., Ёвх.].*

11380. Подорожнёму хліба не давай, бо люде дякують за дощ, а він лаецця. *К., Кан.*

Що за сон, як в головах шапка! *Ёвх.*

Не тоді спати, як товариш шапки шукае. *О., Новг., Ш.*

Товариш мовний в дорозі стоіть за віз смаровний. *Ил.*

Тогді дорога спішна, коли розмова потішна.

У доброго коня не довгі верстви. *Кос.*

В дорозі всёго трапицця. *Л., Н.*

Хто часто в дорозі, був під возом и на возі. *Ил.*

Піч тучить, а дорога учить. *Прав.*

Дорога біжить. *Бат.*

Час би то. *Ис.*

11390. Шлях не спить. *Прав., Л.*,— Шлях не гуляє. *Бр., Рад.*

Народу богацько — не бійсь и д.

Ночлігів з собою не носють (як хто просицця на ночліги). *Пол.*

Де будуть шанувать, там будемо ночувать. *Пир.*— Як будуть частувать, так и ночувать. *Коз.*

Толкувать — ночувать! підмазать — треба іхать. *Пир.*— Толкувати — ночувати! підмажем, та й поідем. *Пер.*

Свято поле, мазницю взявши. *Полт.*— Посвящай поле мазницею. *Гр.*

Хто коня годує, той дома ночує. *Коз.*

Хто путає, той ногами не плутає. *Б.*— ... ногами плутає, а хто въяже, той певно спать ляже. *Рад., Кон.*— Хто въяже, то й спать ляже. *Б.*

Яловий міст (не іздять). *Пир.*

А за лёду де був? тепер кажеш «перевези!» *Крем., Л.*

Шануй гори, мости: будуть цілі кості. *Бр., Зв., Проск.*

11400. Вставать треба, ідучи через мости, жеб були ціли кости. *Ст. Зб.*

Ідь не брідь. *Пр. в Ст. Зб.*

Стала роса (піт на коневі). *Кон.*

На коня впасти (скочить). *Гат.*

Хто колує ([1]), той дома не ночує. *У., Проск.*— Хто просто іде, той дома ночує, а хто объіжджає, той в лісі блукає. *Кр.*

([1]) объіжджає. *К.*

Навпростець ([1]) тільки ворони літають. *Пир.*— ... а люде по дорозі ходять. *Пер.*— Ворона ([2]) прямо ([3]) літає, та ніколи дома не ночує. *Ёвх.*

([1]) Напрямець. *Ш., Хар. Зб.* ([2]) Ворони. *К.;* Ворон. *Б.* ([3]) напростець. *Б.;* навпростець. *К.* ([4]) не буває. *Пир.;* не ночують. *К.*

Хто простує ([1]), той дома не ночує. *Бр., Зв., Ёвх.*— Хто колує ([2]), той дома ночує. *Л.*— ... а хто дуже простує, той в дорозі ночує. *Ил.*— Хто кругу не боіцця, той далі становицця; а хто навпрошки, той чортам роги править (*або* той швидче дома становицця). *Коз.*

([1]) опрошкує. *Збр. Лаз.;* вопрошкує. *Ёвх.;* іздить, ходить — навпростець. *(Пол., Пир., Б., О.),* навпрошки. *(К.)* просто *(Рад.);* Хто кружає, той дома спать лягає, а хто простує. *К., Коз.* ([2]) кругом іздить. *Ос. 5 (XII, 71).*

«Куди твій батько поіхав?» — «На ярмарок!» — «А коли вернецця?» — «Як поіде на объізд, то сёгодні буде, а як поіде навпростець, и завтра не буде!» *Сл.*— Як поіхав кру-

гом, так сёгодня буде, а як навпрошки, то хіба завтра. *Ос. 5 (XII, 71).*— Як поідеш в объізд, то будеш и на обід, а як навпростець, то увечері. *Х. Зб., [Зв., Б.].*

Пішов батько напростець: не скоро вернецця. *Павлг.*

Волю коловати, як просто іхати, а бідовати. *Ил.*

11410. Далеко, та легко, а близько, та слизько. *Зв., Л., Коз., Сл., Ёвх.*

Там тебе и Матвій посніда («Чи можно сюди іхать?» — «Ось поідь! там и д.»). *З., Кон.*

Ідьте, сердечко, навпрямець, а там живеть Андрій Швець, а там — круто соб — живеть Кулина Вакуленкова: іі чоловіка торік взяли в москалі... а там проваллячко, а за проваллячком — гульк — по городу ходить сива кобила, а на призьбі лежить руда собака: ото, сердечко, й отаман живеть. *Зап. (I, 148).*

Не доходя минаючи, де рябі ворота, а новий собака. *Зв., Чигр.*

Язик и до Кракова доведе. *Рад.*

Язик Киева доведе. *К., Бер., Ст. Зб.*— ... и кия. *Кор.*— Язик до Киева доводить. *Коз., Кр.*— ... и до кия. *Зв., К., Ил.*

Язик на конець світа заведе. *К., Кан.*

Сюди виль, туди виль — аж за пъять миль. *Ст. Зб.*

Гей, верни, Касян, круто!

Вертай, Грицько, бо у церков заіхали. *Коз.*

11420. Не вхопив тропи. *Кон., Л.*

Хто питає (¹), той не блудить. *Об.*

(¹) дороги. *Рад.;* Хто питаєцця. *Ст. Зб.*

Блуд мене допитався. *Ил.*

Видно й хати, та далеко чухрати (¹). *Л.*— Близько видати, далеко цибати (²). *Нем.*

(¹) махати. *Л.* (²) дибати. *Бр., [О., Новг.]* шкандибать. *Ис.;* стрибать. *Рад., Л., Мг.*

Близенький (¹) світ! *Об.*— Не близько! *С.*

(¹) Блигомий. *Р., Л., Кон.;* Близомий. *Л.;* Не близький. *Лох., Сос., Новг.*

Далеко, та треба іхать. *Пр. в Ст. Зб.*

Очам видно, та ногам обридло. *Ёвх.*— ... обидно. *Коз.*

Навзаводи побіг. *Лів.*— На всі заводи побіг.

Жене, як дідько вітри́. *Гат.*

Поспіша, як Жид на шабаш (¹). *Об.*

(¹) шабас. *Зв., Рад., Л.;* сабаш. *Бр., Бер., К., Л.*

11430. Поки сонце зайде, то и чорт не знайде. *Бр., Лів.*

Скільки ідеш, та все в однім місці. *Л., О., Ст. Зб.*

Скільки вбъєш, стільки въідеш. *Об.*

Санна їзда — ангельська їзда, але дідчий виворот. *Г.*

Як буде полоз вогкий, то буде и кінь мокрий. *Кр.*

Тепер їхать (*або:* ити) — ворога карати (грузько, темно и д.). *Пир., Л.*

Хоч боком котися (рівно, сухо и д.). *Л., Кон., Ст. Зб.*

«Що везеш?» — «Олово!» — «Бідна ж твоя голово!» *Ст. Зб.*

Сопи гора, аби не я. *Б.*— Сопи гора, сопи, та й не вилізеш. *Лип.*— А що гора сопе? *К.*

Їхала Хима з Ірусалима: тарахкотілка теркоче, а коник бігти на хоче. *Бр.*— ... білою кобилою: тарадайка торкоче, кобилка бігти не хоче. *Гайс.*— ... возок скрегоче, Хима ся регоче. *Ил.*

11440. Обидралися в дорозі, и так, пане, з дому виїхали. *Ст. Зб.*

Горілка 11441—11790.— Гість 11791—11951.— Хліб-сіль 11952—12406.— Тхорить 12407—12415.— Пить 12416—12430.— Гостинець 12431—12433.

Зпершу ГОРІЛКА людей розважала, а тепер сама засумувала. *Гат.*

Пий, та ума не пропий. *Ск.*

Пий (¹) винце, та знай дільце. *Б.*

(¹) Пий, дівка. *Кон.*

Пъяний свічки не поставить (¹). *Б.*— ... а звалить (²) — звалить. *Бр., [Зв., Рад., Бер., Б., Кон., Новг.].*

(¹) не погасить. *Б.;* не приліпить. *Проск.* (²) и готовую. *Ст. Зб.*

Пъяному и кози в золоті. *О., [Ст. Зб.].*

Коли голова не по тому, най ся мають ноги на бачності. *Ил.*

Дай, Боже, пить, та не впивацьця; говорить, та не проговорицьця; на печі спать, а на покуті дверей шукать. *Кон.*

Хто по повні випиває, той під тином (*або:* під плотом) спочиває. *Ёвх.*

Не допивай, не доливай — не будеш пъяний. *Бр., Вас.*

11450. Хто багато пъє, сам себе побъє. *Ил.*

Пий та не впивайся, між чужими людьми вистерігайся. *Кл.*

Пий та не вий, то знай; а пудпивши, бунтів жадних не починай.
Коли пъяний, то лізь в болото, а не зачіпай. *Ил.*
Хміль не вода — чоловіку біда. *Ст. Зб.*
З хмелём треба з розумом жити. *У.*
Хміль до лихого людей зводить. *Кл.*
Добре тому пить, чий хміль спить. *Не.*
Добре тому пить, хто хмелю не боіцця.
Голодному на умі хліб, а пъяному хміль. *Слуц.*
11460. На готовий хміль хоч води злий, то опъяніеш. *Евх.*
Сім год баба похмілялась, та з похмілля й умерла. *К., Л., Ёвх.*
Не доведе Семена горілка до добра. *Кон.*
Горілка не дівка, а Семен не дурень. *Ил.*
Горілка не дівка. *Бр.*— ... не треба ій цілувати — з ума зведе й сама пропаде. *Бр., Бер.*— Горілка не дівка, здоровъю злодійка. *Проск.*— Горілка, як та дівка — хоч кого підведе. *Черн.*
Од пива болить спина, а од меду голова. *Не.*
Як є на мед, тоді пий пиво; а як є на пиво, тоді пий воду. *Кон.*
Добра вода, бо не мутить ума (*або:* Блаженна вода, немутяща ума). *Ил.*
Прощай, розуме, як з горілкою (1) зустрівся. *Ш.*

(1) з чаркою. *Коз.*

Сёрбне чоловік чарку — як исказицця. *Не.*
11470. Як упъєцця, так як изказицця. *Л., Коз.*
За чарку, то й за сварку. *Бр.*— За цюю чарочку збивають сварочку. *Черн.*
На підпитку нема спинку. *Гат.*
Як не бить, то й не пить. *Рад.*
Пъяний гірше скаженоі собаки. *Л.*— ... скаженого пса. *Проск.*
Сказано: пъяний, щó дурний. *Бр.*
Там такий дурний у горілці, що лихо (задиршливе, як упъєцця). *Ном.*
Від пъяного поли вріж, а втікай. *Проск.*
Пъяного моленіє — хварисейське хваленіє. *Кл.*
Пъяного молитва — як хорого піст. *Ст. Зб.*
11480. Пъяного молитва, як умерлого битва. *Кл.*
Пъяний на все зізволяє. *Ил.*
Пъяному гори немає — усе рівно. *К.*
Пъяному море по коліна. *Об.*

Як пъян, то копитан (1); а як проспався, то й свині (2) збоявся. *Бр., У., Проск., Рад., Кан., Коз., Збр. Лаз.*

(1) пан. *Прав.* (2) вівці. *Бр.*

11485. Вибачай, дурний, пъяному. *Я.*

11487. Що у тверезого на умі, то в пъяного на язиці. *Об.*

Не бий, не печи — тільки язик намочи. *Б.*— Не бий, не волочи — у горілці язик намочи, усю правду скаже.

Ходи, кума, до мене, випъєм у мене *К.*

11490. Буде пъяна рука и нога. *Л., Пер.*

Хоч коні путай («так много єсть там напитків». *Пр. в Ст. Зб.*). *Ст. Зб.*

Хто має, той наливає. *Пир.*

Хто пъє, той кривицця: кому не дають, той дивицця. *Рад.*

З пісні, дальше вона так: «а ми будем пить, и Бога хвалить, и за нас, и за вас, и за нашу неньку, стареньку, що навчила нас горілочки пити — гаразд, гаразд».

Пило б и ледащо, як би було зá що. *Бр., Рад.*

Добре дуть, як дадуть. *Лів.*

Чоловік постіл, тягни ёго за стіл (одному дає горілку, чи що, а другого не сажає, то друге и каже...). *Рад.*

Солодкий медок, та ба! *Ст. Зб.*

Солодок медок, та по шажку в роток.

Медок солодок, а язичок дере. *Ил.*

11500. Що пропито, в тім не ходити. *Бр.*

Прийшов нестаток, випив остаток. *Яц.*

Тут горілка кап, а там хап (з кишені). *Ст. Зб.*

Людям дарма життя, аби було пиття. *Збр. Лаз.*

Нема й шаноби, як нема горілки. *Коз.*

Ти до ёго, а він до тебе. *К.*

Покіль суд та право, ми діло поправимо, та по дві похилимо. *Коз.*— Поки суд та діло, давайте по чарці. *Гл.*— ... так випъєм. *Пер.*

Будем пить з каганця та й чарочки до денця. *Ил.*

Випъєм по половинці, щоб було легко наші дитинці! *Пир., Збр. Лаз.*

Випъємо лиш, щоб дома (*або:* жінка, діти) не журились. *Полт., Л., Зал.*

11510. А нуте, Самарці, потягнем по чарці (в Новомосковську). *Ос. 20 (IX, 14).*

Пий та хвали, що б не дали. *Р.*

Пий до братовоі, бо я голови слабоі. *С.*

Пий до кума, а до куми завтра випъєш. *Кан.*

Чоловік не скотина — більш відра не випъє. *Ліз., Чор. Рад. (291).*

Як ті пъяниці щодня пъють! добре, що ми попривикали. *Об.*

Чи не пора нам березу везти? *Б.*

Чи не *вести?* бо в колядках передній вожака *березою* звецця на Поліссі. *О. Мар.*— Кажуть гості, як випить хотять.

Кумки та кумки, та випъємо по румки: а як підем на той світ, там румок ніт. *Черн. г.*

А нуте из *білих ручок! Чор. Рад. (48).*

Тра горло промочить. *Пир.*

11520. Ке нам чого-небудь такого, для чого чарки роблять. *Ос. 20 (IV, 20).*

Чарочка моя кругленька, як я тебе люблю, що ти повненька! *Зал.*

Чарочка чепурушечка, пъє Сидоровна душечка.

Ну, пий, стара: гості будуть та й поідуть, а ми з тобою вік зжили. *Ос. 5 (XII, 73).*— Гості будуть, та й поідуть, а ми все дома. *Рад., Пир.*— ... а ми з тобою зостанемся. *Пир.*

Перший килішок, як по лёду, другий, як по меду, а третій не питай, лише давай. *Ил.*

За сіі речі дайте нам горілки гречі. *Збр. Лаз.*

По сі мові та буваймо здорові! *Чор. Рад. (52).* ... та будьмо здорові. *Ск.*— ... будьте здорові. *Кулж.*

Кажуть за чаркою, а теж — кінчаючи про що розмову и прощаючись, встаючи од столу и д.

По óдній (1) не закушують. *Л., Кон.*

(1) По перші. *Л., Пир.*

Випийте по другій, щоб на одній не скакали. *Коз.*

А ну лиш: чоловік на одні нозі не ходить, а на двох. *Ос. 5 (XII, 73).*

11530. Дайте другую — прогнать тую. *Ст. Зб.*

Випий три, та й уси (1) протри. *Ос. 5 (XII, 73), Кон.*

(1) ус. *К.. Л.*

На трёх же не іздять.

По чарці, по парці, та вп'ять по пъять. *Рад.*— ... та всім по сім, та по стакану́, та й станем на стану. *Пир., Л.*

«Чи наливать ще пулш (більш)?» — «По три дай, та тоді питай!» *Кон.*

По старинному обряду — пъють дві изряду.

Перед обідом не вадить, а по обіді загладить. *Ил.*
Що потравка, то поправка. *Рад.*
По отченáші напиймося по чаші. *Ил.*
Поставивши тарілки ([1]), по чарці ([2]) горілки. *Ил., [Нос.].* — ... поставивши ложки, напіймося трошки. *Проск.*

([1]) ложки. *Кон.;* До тарілки. *Не.* ([2]) Поклавши тарілки, став на стіл. *Ст. Зб.*

11540. По нашому українському ([1]) звичаю ([2]) треба пить горілку ([3]) до чаю. *Пир.*

([1]) бурлацькому. *Пир.;* По наському. *Кон.;* По старому. *Євх., Кулж.;* По руському. *К., Ш.* ([2]) обичаю. *Кон., Кулж.,* ([3]) по чарочці. *Євх., Кон., Кулж.;* треба пить горілку и істи сало. *Пир.*

Скільки води не пий, а пъяним не будеш. *Проск.*
Випийте на потуху! *Лів.*
На потуху випийте чвертуху. *Кон.*
Пиво не диво, а дайте горілочки. *Проск.*
Пивши пиво, та воду пити! *Ст. Зб.*
Кому не стане, того за лоб.
Та нічого поститись, коли єсть игде міститись (як не пъє у частованні). *Прав.*
По Марусин поясок (в чарці поясочок). *Л., З., Хор., Ш.*
Випиймо ([1]) до дна, щоб не було ворогам добра. *Кон.*

([1]) Не випив. *Бер.*

11550. Пий до дна, щоб очі не запали. *Л., Коз.*
Випивай до дна, щоб велика росла. *Лох.*
Випивай до дна: на дні молодиі дні. *Рад.*
Випъєм по повній, бо наш вік не довгий! *Зв., Пир.* — ... щоб наш вік був довгий. *Л., Пр.*
Випийте: казала Жидівка, що добра. *Пир.*
Випивай, щоб на ворку не оставалось. *Коз.*
Издави хоч пляшку (то пити просить так, не одступає). *Кон.*
Та випий!.. нубо, хоч подерж, хоч у руках! *Л., Кон.* — Та візьміть хоч в руки. *Л., Пир.*
Хто не випъє до дна, той не мислить добра. *Кан., К., Б.*
Хоч у губу візьміть: може з отрутою даєте (гість хазяінові, як той частує)! *Л., Кон.*
11560. Торкни в губу (частуючи, каже, як хто не бере чарки). *О.*
Випивай, щоб дід не ворчав. *Рад.*
Випивай, щоб на слёзу не оставалось. *О.*
Од порожнёі стидно, та 'д повноі жаль (пускать гостей). *Коз.*

Гостю налив чару, а сам випив пару. *Кон.*

Кому чарка, кому дві, кому нема й одниі. *Рад., Пир.*

Душа міру знає (найбільш, як пьють горілку не з чарки, а прямо нахилки). *Об.*

Прийма душа и з ковша. *Рад., Б.*

Хто кого мине, най ногу вивіне (в частованнёві, або так в приязному якому ділові). *Ил.*

Зоставля на кучері (не допиває). *Дуб.*

11570. Дирявий рот (як пье и потече). *Кулж.*

Хто пьє, тому наливайте, а хто не пьє, тому не давайте. *Бр.*

До кого пьєш, тому й здоровья кажи. *Б.*

Помершим душам царство небесне! батькам, матерям, братам, сестрам, діткам маленьким... нехай легко згадаєцця нашому сватові (*або*: кумові), а нам пошли, Боже, вік и здоровья, щоб цей празник одпровадить, Нового году (*або:* Водохріщ и д.) діждать легенько и веселенько в мирі-покої из вами здоровими. Будьте здорові, будьте здорові!.. а будь здорова стара, діти (примовля за першою чаркою)! *Ос. 15 (XIV, 88).*

Щоб Господь родив пшеницю и всяку пашницю, щоб діждали жать, и споживать, и людям честь воздавать (хазяйка). *Ос. 15 (XIV, 89).*

Будьте здорові, будьте здорові! будь здорова, стара! даруй, Боже, благо й весело! даруй, Боже, щастя, долю, хліба вволю, а хліба найбільш! а до хліба посилай, Боже, капусту, буряки, огірки — щоб діждали садить и поливать, а після в добрім здоровъі поживать (за другою чаркою).

Роди, Боже, хліб, а до хліба опеньки (се б то — мъясо), щоб до стожка ходили (до мъяса пьють).

Приспоряй, Господи, Божу росу, щоб коровки доілись (до молока).

Будьмо! *Лист. (II, 20).*

Щоб нашим ворогам було тяжко! *Чор. Рад. (52).*

11580. Будьмо живи, щоб з наших ворогів повитягало жили! *Б.*

Щоб вороги мовчали й сусіде не знали. *Ос. 20 (IV, 24).*

На здоровья тому, а хто ворог кому «(бо инший, як випьє чарку від кого, то слабий буде або-що)»! *Бер.*

За здоровья наше ([1]), та в горличко ваше ([2]). *Кулж.* зверху! *Ёвх.*

За ваше здоровья! *Пир.*— За панське здоровля! *Бр.*

Будте здорови! *Кон.*— ... на здоровья!

Будте здорови — скачіть на здоровья. *Кр.*

За здоровья всіх, забравши в міх; хто слабенький, той

(¹) ваше. *Ном.* (²) наше.

Будте здорови, в кого чорні брови! *Зв., Рад., Збр. Лаз*

Будте здорови, як бурі корови, а я буду пить, як черкаський бик. *Кон.*

11590. Будьмо здорови, як сіри корови, а наш бик и так звик. *Рад., Б.*— ... уповні звик. *Б.*

Будьмо здорови, як наші корови! *Лів.*— ... тобі, сволоче, не розвивацьця, а нам молодим не упивацьця! чарочка у роток, а здоровъячко в животок! *Пир.*

Від краю до краю усім добра желаю! *Ёвх.*

На безголовъя тому, хто говорить про куму! *Бр.*— ... тому, а хто любить куму! вам на зависть, а ій на користь

Здоровенькі будьмо, та себе не гудьмо. *Б.*

Из ваших рук, щоб діждали онук (свати, пъючи). *Прав. Ниж., Лів.*

Дай же, Боже, діждати — яйцями товкати! *Бер.*— ... ковбасою запихати, христос-воскрес казати. *Бр.*

Пошли, Боже, з неба, чого нам треба. *К.*— ... хліба й сала, молока й меду. *Ёвх.*— Подай з неба, чого треба. *Б.*

Дай, Боже, чого хочецця! *Зв., Рад.*

Боже, дай гоже (*або:* А ну лиш! гоже дай Боже)! *Кор.*— Дай, Боже, щоб усе було гоже! *Пир., Черн.*

11600. Роди, Боже, овес, ячмінь и гречку, хоч всёго потрошечку; роди, Боже, лён и коноплі на ввесь християнський мир. *Кр.*

Роди, Боже, на всякого долю! *Рад.*

Дай, Боже, того часу діждать: хай Бог хліб родить та скотину плодить. *Кон.*

В кого в руках, в того й в устах. *Коніс.*

Доброму за добрость, а злому за злость! *Ст. Зб.*— Нехай піде лихому на шкоду, а нам на добро! *Не.*

Дай, Боже, щоб молоді любилися, а старих щоб и колом не розважити. *Бр.*

Нехай вам все добре! *Об.*

Царство небесне ім! *Лів.*— Нехай царствують.— Царство небесне помершим душам. *Бр., Бер., К., Л., Кон.*— ... а нам пошли, Господи, вік и здоровъя (¹). *К., Л.*— Померішим царство, а нам на здоровъя. *Прав.*— Померішим царство небесне, вічний покой. *Л., Пир., Кон.*— Дідам, бабам, батькам, діткам!.. а померішим дай, Боже, царство.

(¹) а нам ще прожити. *Бр., Бер.*

Пошли вам, Боже, здоровъя, та з неба дощ, та хліб, та цвіт, та всячину! *Пир.*

Нехай ёму легенько згадаецця! *Лів., Сл.*— ... де він у

світі повертаєцця ([1]).— Коли жив, нехай єму легенько згадаєцця; а як умер, царство єму небесне. *Лів.*

([1]) обертаєцця. *Зв., Н., Кон., Кр.*

11610. Хай єму так ([1]) икнецця ([2]), як собака з тину ([3]) ввірвецця ([4]). *Лів.*

([1]) легенько. *Бр., Зв., Рад., Гад., Ал., Павлв.* ([2]) гікнецця. *Бр.;* кнецця. *Р.* ([3]) з плота. *Бр.* ([4]) як камінь об камінь трецця. *Р.*

Нехай єму легенько икнецця ([1])! *Л., Кон.*— ... икаєцця, де там він повертаєцця. *Пр., Павлг.*

([1]) гікнецця. *Бр.;* кнецця. *Кр.*

Нехай єму так легенько икнецця, як павине пірьа об воду торкнецця (*або:* черкнецця). *Пир.*— ... икнецця, як пірина об пірину черкнецця. *Б.*

Живи здоров та багат! *Ст. Зб.*

Жила б, багатіла, та з переду горбатіла. *Б.*

Здоров, трам,— випъю я и сам. *Ил.*

Здоров, сволоче, коли ніхто не хоче!

Прощай, розуме, завтра побачимось! *Бр., Проск., Пир.*

Чарочка коток, котися в роток! *Рад.*

Я такий чоловік: як візьму, то й випъю. *Пир.*

11620. Щоб наші діти так вибрикували (бризкаючи з чарки недопите в стелю). *Л., Кул.*

Роди, Боже, жито, пшеницю, а в запічку дітей копицю. *Збр. Лаз.*

Скільки на кожусі стручків, стільки дитині рочків (*або:* баранців).

Напився як у лісі, а народу як у церкві (коли не скаже за чаркою якого теплого слова). *Кр.*

Польське пиво (добре). *Пер.*

Гарна горілка, коли не з шинка. *Гат.*

О, це Бруçилівська! *Рад., Бер.*

Новомлинка — води половинка, а коропська — суща (про горілку. Короп вславився нею праве скрізь по Лівім Боці). *Кон.*

Святий понеділку, не сварись на мене, що я пъю горілку. *Черн.*

Гірько випить, а жаль покинуть. *Кан., К.*

11630. Погано пъєцця — тільки у чарці не зостаєцця. *Б.*

Ні пъєцця, ні остаєцця. *Ст. Зб.*

Коли б сёго добра та хоч ще піввідра. *К. г., Б.*

Пошукаймо указу, щоб напитись по другому разу; та як не перервемось, так и по третёму напъємось. *Рад.*

Оце тая запеканка?.. як би ще! *Кр.*

Як випили варенухи, то й загули, як мухи. *Кон.*

И гуляли вони собі день як золото, другий як срібло, третій як мідь, хоч и додому ідь. *Зап. (II, 53).*

Ноги кажуть «ходімо додому», головонька каже «ходім до покою», калитка плеще «напіймося ище, я все поплачу». *Сл.*

Що на дворі дієцця, у світлиці забудеш. *Не.*

Як не бъєсся, а к вечору напъєсся. *Коз.*

11640. Де пъють, там и ллють ([1]). *Ск.*— ... без шкоди не бува — аби здорова наша голова. *Не.*— ... и ллють, там же и бъють. *Ст. Зб.*— Де пъють, там и бъють. *Л.*

([1]) розливають. *Кан., К.*

Чуєш, кумасю, щипочко, кришечко, кров бурякова, прищепа тютюнова (то як жіночки горілку пъють). *Сл.*— Кров бурякова, а душа часникова. *Бр., Рад.*

Як пили, то гумоніли (гомоніли), а до рощоту, то й поніміли. *Ст. Зб.*

Коли б вихорів, виболів, що у мене вихилив! *Нос.*

Безодноі бочки не наллєш. *К., Рад.*

Хай іі зола пъє (з іі горілкою)! *Кон.*

Напивбисься шевськоі золи! *Проск.*

Бодай ёго пъявки пили. *Кон., Кр., Ш.*

Гладить дорогу. *Лів.*

Дав Бог упитись, та не дасть проспатись. *Кл.*— ... упитись, а пъяний не хоче спати положитись.

11650. Випило залишнє, нехай оддише. *К.*

Коли ж горілка проіде з милю,— не буде вже в неі першого хмілю. *Гат.*

И хміль пропав! *Лів.*— Де той хміль дівався!

Злякався добре.

Він пъє, та ума не пропъє. *Ёвх.*

Пъяний-пъяний, а об угол не вдарицця! *О., Коз.*

В болоті не без чорта, в сімъі не без пъяниці. *Кон.*

У пъяниці коли не очі сині, то спина в глині. *Л., Ёвх., Ш.*

Дивицьця на пъяницю — все одно, що причащацьця в Велику пъятницю. *Пир.*

Гапусю, усип мені осьмусю. *Кон.*

Бодай тіі пани жили, що гуральні становили: як би не ся чімируха, то я б згинув, так як муха. *Бр.*— Як би не та сивуха, згинув би козак, як муха.

Давнє козацтво само мало винниці, и ёму б ні за що панам за іх дякувать: прислівъя недавніх часів.

11660. Жид а винниця мати не дасть загибати. *Ил.*
Принеси хоч за губою. *Кон.*
Добре ёму й понюхать (пъяниці горілки). *К.*
Добре пъяниці и капля (¹). *Рад., Л., Коз., Кр., Ст. Зб.*— Як пъяниця, то й каплі рад. *Коз.*— Пъяниці и капля дорога. *Кр.*

(¹) крапля. *Зв., Проск., Дуб., Бер.*

Добро́ Мацьку (¹) й плітка. *Бр.*— Добра́ Мацьку и плотка — до́бра пъяни́ці капля. *Ст. Зб.*

(¹) Марку. *Ёвх.*

Пъяниці брязь-брязь! буде бігти через грязь. *Збр., Шей., Коз.*
Додержуй корчми. *Ст. Зб.*
Где пиво чуй, там ночуй.
Питтє — пожиттє. *Ил.*
Се зілля кожде вживає. *Л., Кон.*
11670. Хто коршму (¹) минає (²), той щастя не має (³). *Яц., Бер.*

(¹) шинок. *Рад., Б., Х.* (²) зазнає. *Зв.* (³) не знає.

Корчма розуму учить. *Бр.*
Хто пъє, тому Бог на пиво дає. *Ст. Зб.*
Блажен муж — до церкви недуж, а до корчми — чім дуж. *Зв.*
Що корчма, то стій; що корчь, то блій,— кріпись, а далі ступай. *Ил.*
Як би не діти, то би добре було в корчмі сидіти. *Проск.*— Же би не діти, лише би в корчмі сидіти. *Ил.*
Не пить — вмерти, а пить — вмерти; так лучче пить и вмерти. *Пир.*

«Хоч не з добра, а з наруги людської пішла ся вигадка, але ж навіки дурна, біс ёго батькові»! *Пир.*

Тільки и нашого, що ззів та випив. *Бер.*
Люде пъють, так честь та хвала; а ми пъєм, так стид та біда. *Не.*
Пъяне, хоч дурне, забува го́ра (горе), а тверезе — як замкнуто. *О.*
11680. Пий, дядьку, горілку — смутку забудеш! *Хар.*
То недужого питають, а здоровому наливають. *Слуц.*
Не з добра чоловік лишню чарку випъє. *Б.*
Не то пъяний, що наперед пада, а то пъяний, що назад пада. *Рад., Пир.*

Не то пьяниця, що пъє, а то, що впиваєцця. *Новг.*
Не вино, лиш пьянство проклято. *Кл.*
Хоч пьян, аби упрям. *Ст. Зб.*
Пьяниця — проспицця, а дурень — ніколи. *Об.*
Тверезому можна з пьяним жити. *Кл.*
Годі вже дома пити — ходім в шинок. *Полт.*
11690. Коли не напиваєцця пьяним, то лучче пить воду. *Євх.*

«Иш, як він здобрів до неі!».

Не лий! того кури не визбірають.
Пьяний собі розум відбірає, а Бог ёму изнов дає. *Кл.*
Пив не на́живо, на́ смерть. *Пир., Кон.*
Не-минай-корчма, не-пролий-капля. *Зв., Чигр.*
Та він би маму свою пропив. *Проск.*
«Коли б я не на печі, та не в руках дитина, я б тобі дала осьмухи!» уже четверту тягне, стара собака!» — «Не слухай стара!» *Пир.*
Зажирлив очі (упився дуже, або захарлав що). *Пр.*
Як пъє, то не проливає; як бъє, то добре влучає. *Ил.*
Спився, як Беля.

Король Угорський кінця XII с., що син ёго панував років зо два в Червоні Русі, доки не пропудили ёго геть.

11700. И зстарівся, воюючи, по корчмах ночуючи. *Ст. Зб.*
Ходить до чопа (до шинку). *Б.*
О, вони не пьяниці! мабуть и хліб умочають вже в горілку. *Гр.*
Пъє и пъє, нема ёму просипу. *Л., Кон.*— ... и вга́ву. *Ном.*
Що в Бога день, а в ёго очі, як баньки. *Проск.*
Тут така, що в горілці усе б и мокла. *Коз.*
Пъє, як в лазні на піч ллє. *Кл.*
Чорно пъє. *Ил.*
Не пролива! *Х.*
У свою голову пъє. *Кв.*
11710. Безодня (¹) бочка. *Ном.*

(¹) Бездінна. *Ров.*

Гуля́ бабуля, поки на хребті кошуля. *Не.*
Се не панського (¹) роду — пъє горілку, як воду. *Зв.*— ... а горілочка, як дівочка: зведе хлопця, як дідочка. *Полт.*

(¹) Доброго. *Бр.*

И чарка нова, та горілки нема: хилю, хилю — не тече, коло серця пече. *Лаз.*

И ти тут, и я тут — а хто у нас дома? а хто у нас порубає солому на дрóва? *К., Кан.*

Пъяна баба співала.

Утопив свій маєток в животі. *Ил.*

Пропив світ за три гроші. *Проск.*

Де копачі копали, там и гроші пропали (де заробив, там пропив). *Рад.*

Лучче пропить, ніж дігтю купить. *Б.*

Лата на лату сади, а копійку на горілку держи. *Нов.*— Латку на латці сажу, шаг за горілку держу. *Пир.*

11720. Заробив на хребет та и в губу. *Ст. Зб.*

Аби в трунок, а на плечах дарма! *Бр.*

Горілку пий та жінку бий — нічого не бійся. *Збр. Лаз.*

Церкву обдирає и кóрчму латає. *К., Кан.*

Де в Бога коршма, а в того церков (пъяниця, як кликано до церкви, а дорікали коршмою). *Ил.*

«Михайло, ходім до церкви!» — «Нехай-но!» — «Михайло, ходім до коршми!» — «Махаймо!» *Руд., Гайс.*— «Тит, ходім молотить!», так він каже — голова болить; «ходім до корчми горілки», то він и біжить (див. № 10853). *Рад.*

11726. Як до церкви, то й ноги болять ([1]), а як до корчми, то й в боки взявся ([2]). *Дуб.*

([1]) не здужає. *Бр.* ([2]) помаленьку йде.

11728. Піп каже: «идімо до божниці», а пъяниця каже: «идімо до коршмиці». *Проск.*

Господи вишній, чи я в тебе лишній?.. чи я коли в церкві бував, чи я коли шинки минав? *Кр.*— Господи, за що мене караєш? чи я коли в церкву хожу, чи я коли корчму мину, чи я те не вкраду, що лежить недоладу? *С.*— Боже ти мій, за що ти мене караєш? чи я жінки не вбиваю, чи я церкви не минаю, чи я в корчмі не буваю?.. Так ні ж! де пъють, то там мене минають, а де нагай, та ще й з узлом, там я перший. *Прав. Ниж.*

11730. Куняє й наливає, наливає — випиває, випиває й куняє,— свого віку козацького доживає. *Збр. Лаз.*

Лихо горлом влізло. *Прав.*

Убив чмеля. *Гр.*

Убив муху. *Лів.*

Бачив вже шклянного бога. *Л., О.*— Він геть таки склянного бóга держицця. *Коз.*— Стекляного бога поцілувати. *Ёвх.*

Мені не раз доводилось бачити у міщанства нашого (по разних городах), що під пъяну руч, найпаче по весіллях, вживають замісць пляшки — склянне Прияпове добро. Як тепер памъятаю, років коло тридцятка назад, в Переяслові, я зустрів на улиці весілля, що ходили з добридними; все те було дуже вже на підпитку; хто в скоки, хто в боки — нестеменна бакханалія! а один з добридників частує (и музик, и жінок, а часом хто й з непохожан трапицця): смокчуть з Прияпа... Розказую про се — може воно кому на що знадобицця. хто захоче добрацьця рахуби про того *склянного бога,* хоч певно не од сёго він узявся у нас. Додам ще, що по селах мені нігде не доводилось не тільки бачити, а навет и чути про склянного Прияпа. *Ном.*

Такий, як ясочка.

Саме в красу. *Пир., Кон.*

У пъяти вступило. *Л., О., Ст. Зб.*

Оре носом. *Л., О.*

Залити очі. *Л., Кон., Ёвх.*

11740. Пъяний, як чіп. *Л., О.*— ... чопок. *К.*

Пъяний, як земля. *Бер., Рад., Л.*

Ложки до рота не донесе. *Л., Пир.*

Пішов меж милі та меж любі, та й вкинув у голову. *Пир.*

Напився так, що аж очі побаклучились. *Кон.*

Пъяний, як ніч. *Ск.*

И вночі, и вдень завше ёму ніч. *Проск.*

Набражився, як пъяниця. *Коз.*

Пъяний, аж валяєцця. *Лів.*

Пъяний, як швець. *Проск.*

11750. Хоч возьми та й викрути. *Бр., Л., Пир.*

Підгуляв, що й з копитів збився. *К., Кан.*

Добре цівкою смикнув. *Л.*

Напала брага на врага. *Гр.*

Він такий, що й стежки не бачить (пъяний чи так дурний). *О.*

Ходить такий, як квач. *Кон.*— Пъяний, як квач. *Л.*

Язика не поверне, неначе він ёму повстяний. *Х.*— Язик, мов повстяний. *Лів.*

Хоч ёму зуби вибери. *Бр., Л.*

Підтоптавсь. *Чор. Рад. (380).*— Підтомилась (*або:* Підтупалась). *Ном.*

То сторч, то боком (дійшов). *Кон.*

11760. Чмілі гудуть. *Бр., Прав., Ниж., Лів.*

Гуде, як у повітчика в голові (що все пъяний). *З.*

Напились до положенія риз. *Пир., Черн.*

Голова в піръі, борода в коччі (в клоччі), а душа в гайні. *Кан., К.*

Аж чуприна курить (так випив). *Бр.*

Заліг, як собака в грубі (як лежить з горілки). *Рад.*

Взявся пъяний за тин, як за попа трясця. *Пр. в Ст. Зб., У.*

Бач, як качки заганяє. *Бр., С.*

Мисліте пише (виписує). *Полт., З., Л., Пир.*

Отак чорт пъяних бере! *Л., З., Хор., Ёвх.*

11780. Світ як банька, а люде, як мухи. *Кам.*— ... перед ним літають. *Бр.*— Світ, як світ, а люде, як баньки. *Проск.*

Не добача — пъяний, або слабий.

Як випъєш дві-три, то неначе замакітрицця світ. *Пир.*

Як києм набито в корчмі людей. *Ст. Зб.*

Там (в шинку) іх розмаітих. *Бр., Кон.*

Хто в коршмі служить, тому в броварі платять. *Ил.*

Де Біг церкву ставить, там дідько коршму.

В коршмі нема пана.

В шинку такий закон: за панібрата. *Кон.*

Тут пити, та не тут спати: треба ёму києм дати и кожух зняти. *Ст. Зб.*

Взяти на вишинк. *Гат.*

11790. Де добре пиво, не треба й віхи. *Ил.*

Собака бреше, а ГІСТЬ іде. *Не.*

Дощ идеть, а гость ідеть. *Ст. Зб.*

Сорока скрекоче, гості каже. *Дуб.*— ... скрекотала, гості (¹) казала. *Рад.*— ... скрікоче (²), гості будуть. *Ёвх.*

(¹) гостей. *Нос.* (²) скрегоче. *Бр., Л.*— Такою примовкою стрічають несподіваних гостей. *Нос.*

З поля вітер — будуть гості. *Л.*

Не в чім котка лапу лизала — аж гостя казала. *Ст. Зб.*

Кішка вмиваєцця — проти гостя. *Пир., Л.*

Искра до покуття спахнула (гості будуть). *Пир., Кон.*— Искра з печі скакнула. *Ном.*

Хтось поспіша.

Як похлепнецця за іжею.

Пришли, Боже, гостя — аби добрий. *Бр.*

11800. Принеси, Боже, здалека родину, то ми и в будень (¹) зробимо неділю. *Ос. 2 (194).*

(¹) в будні. *Коніс.*

Доброму гостю и (*або:* Як гарний гість, то й) так ради. *К.*

Любого гостя весною частують медком, а въосени молочком. *Дуб.*

Милий гість не часто буває. *Бр.*

Як би він прийшов, то и борщу не треба. *Коз.*

Коли б дав Бог гостя, то б и ми поживились коло гостей. *Б.*— Принеси, Бог, гостя, то и ми напъємося. *Проск.*— Дай, Боже, гостя в дім, то и я напъюсь при нім. *Ил.*— Нанеси Бог гостя, то и хазяіну добре. *Збр. Лоз. [Сос., Ст. Зб.]*.— За гостями та й нам добре. *Ном.*

Неси, Боже, в чоботях дамо личаки (хто пізненько в двері добуваєцця). *Прав.*

«У нас хата на помості, просим брата в гості!» — «И тут тії сидять, що добре ідять». *Чигр.*

В рукопису д. Марковича так стоіть: «У нас хата на помості; просим брата в гості, и тут тії сидять, що добре ідять». Своіми зупинками я надав таке розумій, з яким мені лучалось чувати. *Ном.*

Хоч заглянь у хату. *Чор. Рад. (291).*

Хоч наплюй у хату! *Л., Кон.*

11810. В чім зван, в тім прибувай. *Пр. в Ст. Зб.*

Закрився очима й плечима. *Прав. Ниж., Лів.*— Заверняся плечима в світ за очима. *Ст. Зб.*

Забувсь, відкіля и двері відчиняюцця. *Лів.*

Не цурайсь хліб-солі. *Кулж.*

Меже людьми треба бути людьми. *Ил.*

Нехай буде хоч при людях, коли не на люде. *Бр.*

З головою не жить, а з добрими людьми. *Кон.*

Риба рибою живе, а люде людьми. *Ил.*

На куций бенкет — хоч на неділю. *Лів.*

Будемо гоститися: то у вас, то в тебе. *Бр.*

11820. Чи ся врачимо, чи не врачимо — нехай ся хоть побачимо. *Ил.*

Святилося — через долинку та в гостинку. *Збр. Лаз.*

Шуми до куми! *Ил.*

Запряжу бугая: куди люде, туди й я. *Рад.*— ... запряжу я другого, сідай, жінко небого. *Кон.*

Стукотить, грукотить... «А що там?» — «Кобиляча голова лізе!» *Євх.*— Стукотить, грукотить кобиляча голова. *Л.*

Ти знай, кому сказать *магай-бог,* або *добридень,* а кому *день добрий* (луччому — *день добрий*). *Рад.*

Здорові були и Богу милі (як кого довго не бачили). *Шей.*

Дай, Боже, час добрий. *Ск.*— ... пору добру. *Рад.*— Час добрий. *Кон.*

Добридень. *Об.*— День добрий. *Г., П., Пол., Л.*

«Помагайбі!» — «Бодай здоров!» *Ст. Зб.*

11830. Слава (*або:* Богу) Исусу Христу (замісць здоровкання). *Бр.*

З святим днем будте здорови. *Нов.*— Будте здорови з сим днем. *Л., Б.*

Будте здорови з тим, що сёгодня. *Пол., Лів.*

Здоров, куме-Науме! *Я.*

Здрастуйте! Чи кріпкі, чи міцні? *Кон.*

На пса уроки, на кота помисл ([1]). *Ил.*

Стрівши несподівано приятеля.— ([1]) ... вроки, на бігуна помисл. *Ст. Зб.*

Добривечір вам! чи ради ви нам (кажуть веселі гості, увіходячи)? *Прав.*— ... як ради будете, то й горілочки купите, то й спасибі вам. *Кон.*

А я слідом за дідом. *Пир., Нос.*

Як уwіде, а там рід, або товариство.

«Слихом слихати, видом видати!» (кажуть милому, та нечастому гостю).— «Давайте приску ноги посипати!» (каже гость). *Ёвх.*

Слихом слихати, видом видати! *Дуб., Пр., О.*— А, слихом слихати! *Л., Пер.*— ... в вічі видати! *Л., Пир., Пр., Б.*— ... видати — чи по волі ([1]), чи по неволі? *Зв., Пир., Кр.*

([1]) а чи по добрій волі. *Бер.*

11840. «Питайте нас, чого ми прийшли до вас!» — «Скажете!» *Кон., Л.*

Вам наші голови. *Гат.*

Як бачились в горосі та й досі. *Об.*

Що там чувати коло вашоі хати? Бик чи привик, телиця чи веселицця? *Ил.*

А як ся кінь хамутний має? *Войц.*

Ніби на Підляссі, в якійсь Мостовій, приятелі так витаюцця.

«Як ся маєте?» — «Посередині: як вчора, так нині». *Ил.*

Чи ще ви живи, чи душею не наложили? *Б.*

Не питай «як ся маєш»,— подивись, то пізнаєш. *Ил.*

Перебиваємся, то сім, по тім боком. *Л.*

Перебиваємся то сяк, то так. *Пир.*

«Як поживаєш?» — «А так собі — то боком, то скоком». *Пир.*

11850. «Я думав, що тебе нема».— «Е, ледачого Бог не візьме!» *Бр., К.*

«Ну, як же поживаєш?» — «А що мені дієцця! живу помаленьку, з ноги на ногу». *Ном.*

Жив, та горбат. *Ст. Зб.*

Жив-жив, та побачився.

Вода з водою зійдецця, а чоловік з чоловіком. *Ил.*

Гора з горою не зійдецця ([1]), а чоловік з чоловіком зійдецця ([2]). *Ск.*

([1]) не сходицця. *Бер., Кр., Кулж.* ([2]) чоловіком як раз.

Розцілувавсь, як Жид на шабаші. *Євх.*

Смокче ([1]), як уж жабу. *О.*

([1]) Жує. *Рад.*

Сядьмо на колоді, поговорім о пригоді. *Ст. Зб.*

Сідайте, щоб усе добре сідало! *Лів.*

11860. Сідайте ([1]), щоб старости сідали. *Об.*

([1]) в нас дівка є. *Бр.*

Сядь, нехай поли не вісять. *Бер.*

Сідайте, щоб рої сідали. *Бр., Кон.*— Щоб рої роілись и старости садились. *Б.*

Сади, Боже, все добре! *Кр.*

Сідайте ([1]) в ряд, щоб Бог був рад. *Бр., Збр. Лаз.*

([1]) Сядьмо. *Пир., Сос.*

Сядь коло порога, то будеш на покуті; а сядь на покуті, то будеш коло порога. *Бер.*

На покуті — не піп, так кутя, або дурень без пуття. *Об., Євх.*

Дорогі гості, а нічим приймати. *Бер.*— ... потчувать. *Павлг.*

Прийшов гість, та на голу кість. *Бр.*

Пора до двора. *Об.*— ... сходить місяць и зора. *К.*— ... двора, а додому час. *Ст. Зб.*

11870. Пора з двора.

Скільки ни сидіть, то все треба йти. *Ном.*

Як ми сидітимемо, то наш и коровай не зійде (як кажуть — посидіть би). *Рад.*

Треба йти до господи, щоб не було б шкоди. *Б.*

Шукайтесь за гостей. *Л., Пир., О., Ст. Зб.*— ... бо ми ще не переставали красти. *Рад.*

Люде добрі, хата тепла. *Лів.*— ... кабаки доволі ([1]). *Ном.*

Чого їхать, чом не зостацьця? — ([1]) їсти та спати. *Гр.;* ну и зімуй. *Зал.*

«Гуляйте!» — «Гуляли б, та хліба не брали». *Лів.* — ... а ви б дали, так у вас діти мали. *Кр.* — ... не брали, а ви свого не дасте. *Б.*

«Стій, Уляно, бо ще рано!» — «Стояла б, так хліба не брала, а ви свого не дасте». *Пир., Кон.*

Бувайте здорови (прощаєцця)! *Пир., Кон.*

Здорові будте и нас не забудте, бо и вас нема чого хвалити. *Проск.*

11880. Забачимося на жидівського Юря. *Проск.*

Дай, Боже, на тім світі побачицьця. *Н.*

Бувайте здорові, мої чорноброві! кліпайте очима (плачте), коли ласка ваша. *Збр. Шей.*

На добраніч, усі блохи на ніч! спать до півночі, витрищивши очі. *Ном.*

Идіть здорові, колисьте змололи,—а ми пустим нáраз, та й за вами зараз. *Шей.*

Най вас Бог щасливе провадить и в найбільше болото посадить. *Шей.*

Пішого до воріт, кінного до коня. *Б.*

А що це кум кума провожав? *Павлг.*

Як довго прощаюцця. То, кажуть, провожаючи кум кума у метелицю, обидва померзли.

Було що їсти й пити донехочý. *Рад.*

Було що їсти й пити, тільки принуки не було. *Войц., [Ил.]*. — Усе було гаразд, тілько примусу не було. *Кор.*

11890. Так то від своїх и вирвацьця. *Павлг.*

Гарні гості, та не в пору. *Кон.*

Лучче в боцці, неже в чужій головці. *Пр. в Ст. Зб.*

Хороши ([1]) гості, та в середу ([2]) трапились. *К., З., Кр.*

([1]) Дорогі. *Дуб., Коз.;* Добриі. *Рад.* ([2]) пъятницю. *Зв.*

Гість непрошений не дуже буває тучений. *Ил.*

Де не просять, там києм виносять. *Бр., [Прав. Ниж., Ил.]*.

Непроханий гість гірше Татарина. *З., Л., [Зв.]*.

Незваному гостю місце за двермú. *Я.*

Прийшли непрохані, то й підем некохані. *Л.* — ... неметені, підем нескребені. *Л., Пр.* — Прийшов непроханий ([1]), піде недякуваний ([2]). *Рад.* — Пришов незван, пошов неслан. *Ст. Зб.* — Як пришов незваний, так и иди неотсиланий. *Гл.*

([1]) непросені. *Бр.* ([2]) недякувані.

Принесе біс кума — та не буде ложки. *Ст. Зб.*— Прийде кумець на обідець, а лижки не буде. *Ил.*

11900. Який гість, така ёму й чість. *Об.*

Сяде курка й без пóклада. *Бер., Коз.*

Сідайте — на чім стоіте. *Л.*

Просимо істи, та нігде сісти. *Кр.*

Є що й істи й пити, є по чому й походити, тілько ні на чому гаразд гостей посадити. *Кон.*— Єсть що істи, та ні на чім сісти. *Лів.*

Знають гості и самі, що вони нудні,— ато чого б вони калантáрили (проти клекоту збитнёго). *К.*

Посидять-посидять, та й далі підуть. *Л., Кр.*

Бери, чорте, гостя, а музúку после. *Не.*

З ложкою — до стола, на дурницю — до села. *С.*

Гарні (*або:* О, любі та милі) гості, та в двері не потовпляцця. *Зв.*

11910.. Шануйся, як вон ведуть. *Ст. Зб.*

Прошу на виступці. *У., Л.*

Ото Бог, а то ([1]) порог. *Пр., Пир.*

([1]) Оттут Бог, а тут. *Кулж.*

Пороги оббивати. *Л., Гр., Ст. Зб.*— ... одбивати. *Нос.*— ... перебивати. *Бр.*

Дармá верба, що груш нема — нехай и не родять; не бувають гості — нехай и не ходять. *Кр.*

Нехай до ёго піп з кадилом прийде, а не я. *Кр.*

«Так просили, так не пускали!..» — «Куди?» — «В хату!» *Кулж.*— Прохали, та в хату не пускали. *Ёвх.*— Так нас не пускали — до хати... а так приймали, так приймали — все з стола ... та ми посиділи на покуті — знадвору — та й додому пішли. *Казки.*

Як тато псів накупив, то чорт до ёго не приступить (кажуть, як не раді ім в гостях.) *Бр.*

Положили Савку на голую лавку. *Нос.*

Як хто жалкуецця, що погано витали, то так жартують.

Хоч не нагодували, аби запрохали. *Кан., К.*

11920. Іх гудьмо и в них будьмо. *Бр.*

Коломию ([1]) гудьмо, а в Коломиі будьмо. *Ил.*

Стародавнє місто при Пруті, нині обводове.

На проханого ([1]) гостя багато треба. *Ск., Кулж.*

([1]) жданого. *Л.*

Гості першого дня — золото ([1]), другого — срібло, а третёго — мідь, хоч додому ([2]) ідь. *Пир., Кр., Нос.*

([1]) злото. *Проск.* ([2]) хоч и к чорту. *Рад.*

Гость до трёх дней. *Л., Ст. Зб.*

Сиділи до сії неділі! *Нос.*

Різдвянні гості. *Ном.*

Кажуть про гостей, що довго гостюють. Приїхав до чоловіка на Різдво зять з дочкою, та й сидять и сидять: вже й Водохрища пройшло, масниця наближаєцця, а вони додому и не думають. От чоловік той и прибрав ярміс... Одного ранку снідають, а отаман під вікно: «а чи нема», каже, «в вас різдвянних гостей?» — «Та ні, нема!.. а хіба що?» — «Та таке й таке діло — указ прийшов!» — «Ні, Бог милував, нема... Ну», каже, «діти», як отаман пішов собі, «треба вам втікать!». и нараяв, що він їх в мішки позавъязує и вивезе з села, ніби просо сіять іде. Так и зробив; тільки на тім ще не окошилось: перестрів отаман и, все таки допитуючись різдвянних гостей, добре разів кільки потяг ціпурою по мішках, найпаче, де був зять... Брехенька ся довга, и тесті чмутовиті иноді дуже добре росказують її своїм зятям, як ті загостююцця...

Аби з чим-небудь за стіл завести, а зза стола й сами вийдуть. *К.*

Ситого гостя добре годувать. *Рад.*

Щоб було на горілку и на тарілку. *Рад.*

11930. У багацтво не вдаряє, а чим має, тім витає. *К., Кан.*

Чужий лоб скубши, треба й свого наставити. *Бр., С., Зв., Кан., К., Мир.*

Хоч застався, а постався. *Ск., Ст. Зб.*

Для гостя, для податків.

Як дома пироги, то й в гостях пироги. *Євх.*

Коли сусід, як мідь, тоді проси ёго на обід. *Ил.*

Хто на чужий обід ся спускає, той з голоду вмерає.

На чужий обід иди, а свою ложку з дому бери. *Бр.*— ... иди, та з своєю ложкою. *Пр., Кон.*

Своёго в гостях не забувай, а чужого не займай. *Ст. Зб.*

Гостя подорожного прійми, бо так обреше всюди, що и очей нігде показати. *Проск.*

Гість лави не засидить, ліжка не залежить. *Ил.*

11940. Клади перед людей хліб на столі, будеш в людей на чолі. *Ст. Зб.*

Де люблять ([1]), там не учащай. *Проск.*— ... де не люблять ([2]) — не бувай. *Лів., [Бр., Рад., Ил.].*

([1]) просять. *Бр.* ([2]) не просять — зовсім.

У гостині остатній починай їсти, а первий переставай. *Ил.*

Гість — невільник. *Ос. 2 (190), [Ст. Зб., Кон.]*.— ... ляже, хоч у перину положять. *Бер.*— ... як невілник: де посадять, там и сидить. *Проск.*

Гость хазяінові не указчик. *Зал.*

Гості обідом привъязані. *Слуц.*

Гостям а ні вон (не можна вийти, негода).— *Рад.*— Живому чоловікові не за поріг. *Кр.*

Де чують, там и ночують. *Нос.*

Гостям сміх, а хазяям слёзи. *Бр.*

Гірка гостина, коли лиха година. *Ил.*

— Не мила и гостина, коли з дому з сваркою вибираєцця. *Проск.*

11950. Кого болять кості, той не думає в гості.— Гості объідять кості. *Кр.*

Де все гостина, там голод не далекий. *Ил.*

«ХЛІБ та СІЛЬ!» — «Імо та свій!» *О.*— «...а ти в порога (1) постій». *Лів.*

(1) а ти не маєш, то. *Бр.*

Теща жива! *К., Пер.*— Ну, ще твоя теща не вмерла! *З.*

Поспів на обід.

Хто пізно (1) ходить, той сам собі шкодить. *Об., Ст. Зб., Яц.*

(1) нерано. *Лів.*

Два третёго не чикають. *Руд.*

Опізнився козак, так будеш и так. *Збр. Лаз.*

Пришов рано — аж не дано. *Ст. Зб.*

Просимо імо, а як прийдете до стола, в чоло ложкою дамо. *Шей.*— ... як прийдеш, то в лоб (1) дамо. *Бр., Зв., Л., Кр.*

(1) дулі. *Рад.*

«Час обідать!» — «Просимо!» — «Нехай Бог благословить!» *Бр.*— «Наповняючи!» — «Просим обідать (*або:* Просимо милости)»! — «Спасибі!» *Рад.*— «Просимо обідать!» — «Нехай Бог наповняє!» *Зв., Кон.*— «...Бог дає повне все». *Бр.*

11960. У доброї господині нема ніколи по обіді. *Ил.*

Лихий передобідок и найліпший ([1]) обід попсує.

([1]) Мале снідання великий. *Ст. Зб.*

Поснідай трошки — на обіді менше зъєси. *Коз.*
Один хоч иззіж вола, то все одна хвала. *Рад.*
Первий кус усёму голова. *Х. Зб.*
Первий шматок ззіси у смак, а другий уже не так. *Ёвх.*
Стіл кривий (коли не поставлено). *Пир.*
Уміла, кумо ([1]), варити, та не вміла давати. *Л., Кон.*

([1]) Вмілисте, кумцю. *Руд.*— А та подала порося, як Циган вже наівся. Кажуть, як подадуть ласу потраву, як уже добре підхарчились. *Ном.*— В десять кіп казок се з довгоі брехеньки. Циган пішов косить до чоловіка та й почав увилювать, так той ёму и одскородив: раз те, що цілий день голодний мусив косить, а за вечерею подали ковбасу, як уже Циган наівся. Циган и сказав ото.

Добра кванька, та нема лоньки, хіба буду пальком. *Л.*
Хоч не багато ([1]), та на тарілоцці. *Коз.*— В мене так: хоч рак, та на тарілці. *Кон., Лев.*

([1]) трошки. *Бр.;* за копійку. *Р.*

11970. Не іж в шапці, бо твоя жінка буде мать дурного чоловіка. *Не.*
Хтось буде шанувати: коли не зруч, то навкидя. *Л., Пир.*

Каже, похленувшись.

За іднім присідом вечéра з обідом. *Бр.*
«Гаряче!» — «Студи, дураче — під носом вітер». *Зал.*
Не бійсь, (ложки) до вуха не понесеш, а до губи. *Бер.*

Як скажуть — темно істи.

Начинайте, тату,— мати ість. *Гр.*
Перекуси, та батькові даси. *Ст. Зб.*
То слабого питають, а здоровий, що пійме, то змеле. *Бр., [Проск.].*
Гостик за стіл, а лишній — хоч и під стіл. *Нос.*
Савка в кут, коли гості суть. *Ил.*
11980. Іжте гості, а ви, діти, джа ([1])! *З.*

([1]) ша. *Нос.;* нуте! *Зв..* а ти, жінко, джя! *Л.*

Іжте гості, а мати наісцця и коло хати. *Збр. Лаз.*
Будем істи, та не всі. *Ск.*— ... «Хіба вас дома не буде?» *Ном.*

Чоловік заколов кабана, пораєцця вже коло ёго в хаті, коли входить Циган: «Сала, пане господарю... чи то пак, добридень!» — «Добридень, сідайте у нас».— «Ах, тó-то істимемо, пане господарю!» — «Не знаю, чи всі».— «Хіба вас вдома не буде?» *Казки.*

Кожному старцю́ по ставцю́ (деревъяна тарілка). *Збр. Лаз.*

Кажуть з серцем, як сімъя не вкупі ідять.

Сядьмо, старий, в парі, щоб гречка родила. *Зал.*

Пословиця говорицця (1), а хліб ісцця. *С., Кан., К.*

(1) Мова мовицця. *Кан., К., Пир.;* Мова ся мовить. *Проск.*

Говори, та годуйсь. *Зв., Л., Пир., Н.*

«Нá вареника та помъяни чоловіка Каленика!» — «Чорт би твого батька з Калеником, попік руки вареником!» *Л.*— «На, дідусю, панпушку, та помъяни дочку Марушку!» — «Бодай чорти твого батька з Марушкою, попік руки панпушкою!» *Кон.*

Мене ззіж, сковородку ззіж! *Ном.*

Жартують иноді над хазяйкою, як коло миски добрі мельники, не надасть страви... То якийсь Москаль, в Таганрозі чи-що, задумав сластёни пекти и продавать. Коли и натрапив на якогось заробітчанина: «ти», каже, «заплати мені — коповика чи що, а я тебе сластёнами нагодую».— Сількись!» И почали — той пече, а той ість: як напече оце ваганки, то той згребе обома руками, видавить олію, та и в рот... Звісно, скільки можна чоловікові так ззісти, та ще як вимутюрхався добре! так що Москаль, пік-пік, та ото й каже...

От, іж, дурню, а не бреши. *Проск.*

11990. Іжте, та в очі не лізьте. *Л., [Нос.].*

Іж, свине, мъясо. *Кон.*

Іж, дурню, бо се з маком. *Зв., Проск., Гат.*

Іжте, добродію, суху рибу, а на сиру вибачайте. *Ост.*

Лигай потапці, впустивши в юшку. *Пир.*

Іж язик, та не ходи до музик. *Кан., К.*

Кажуть дівчатам, як у страві буде язик — се б то, не вдавайсь а гулню, щоб не оббрехали язиками.

Сёрбай, не дбай: хоч рідке, аби багацько. *Ил.*

Сёрбайте, хлопці, юшку, а риба насподі. *Евх.*

Се скидає на ту брехеньку, як один чоловік обід ставив: вирубав ополонку, поклав хліб, ложки, старців посадовив... іжте, мов, люде добрі, щербу, а там и рибка насподі. *Ном.*

Іжте, діти, ситу — на дні патока буде! *Сос.*

Сёрбай ([1]), Мартине, мати ще підкине. *Зв., Пр., [Бер.].*

([1]) Лигай. *Бр.;* Тріпай. *С.;* Потягай. *Лаз.*

12000. Сёрбай ([1]), Андрюшка ([2]), юшку. *Кр.*— ... мала мати свиням дати, та ти нагодився. *Л.*— ...юшку: мнясо дороге, на три копійки мало дають. *С.*— ...юшку, а я буду мнясце, бо мене дитина сце. *Бр.*— ...юшку, на дні рибка єсть. *Коз., Черн.*

([1]) Хлёбай. *Бр., Л.;* Хлищи. *Коз.. Сл.;* Тріпай. *С.;* Хлебчи. *Черн.* ([2]) Андрюшко. *С.;* Андрушка. *Коз.;* Андрюшку. *Бр., Черн.*

Іж, бо равнó собакам ([1]) викину. *Л., Б.*

([1]) свиням. *О.*

Іж, Левку ([1]), хоч и глевко. *Л., Кон.*

([1]) Бери, Левко. *Ст. Зб.*

Поживай ([1]), Хведьку, то хрін, то ([2]) редьку (більш нічого). *Ном., [Бр.].*

([1]) Приймай. *Уш.* ([2]) мід и.

Поминаючи мак, іжте й так. *Рад.*— Споминайте мак, та наістеся й так. *Бр.*

Іж та вдавись та на кольку зопрись, а з кольки на грушу — розчепірив чорт твою душу. *К., Кан.*

«Іж, кумасю, хліб хоч позичений!» — «Та дарма, кумочку, мені ёго не віддавать!» *Ёвх., Рад., [Ст. Зб.].*— Іж, куме, хоч позичений. *Л.*

Оце їсть! так як горобець. *Пир.*

Не косарі ви (гостям, що небірчі до іжі)! *Пир.*

Не зийде твій коровай (тому, хто одстає з іжею). *К., Кан.*

12010. Ззіж гарбуза, а подивися на вербу, знову буде кортіти. *В.*— Гарбуза наіжся, а на вербу подивися, то й станеш голоден. *Г.*

На ласий ([1]) кусок найдецця ([2]) куток. *Ск.*

([1]) На ласний. *Бр.;* Сласний. *Нос.* ([2]) найде.

З насилу люде розживаюцця. *Рад.*

Черево не дерево — подасцця. *К.*— ...розійдецця. *Ёвх.*

Хоч живіт розсядецця, та дар Божий не зостанецця. *Зв., Л., Пир.*

Добрі жорна все перемелють. *Пир., [Кл.].*

На добрий камінь, що ни скинь, то змеле. *Ск.*

Що Литвину шкодить, то Русину помагає. *Проск.*

Всяк пан своєму животу. *Гл.*

Торкни в губу. *Ном.*— Торкай, тату, в чортову губу. *Кр.*

12020. Не вірь губі, положи на зуби. *Ил.*— Губі ніґди віри не май (*або:* Не треба віри доймати губі, бо як в неі торкнеш — аж захочеш). *Ст. Зб.*— Не вірь губі: покоштуй, то захочецця. *О.*

Нум істи гостинець, щоб наш гість не старівся. *Пер.*

Іжте, умочайте, на друге вибачайте. *Пир.*— Іжте, гостоньку, пийте, мачайте, а рештою вибачайте. *Проск., Нов., Евх.*

«Та кушайте, панове гості!» — «Та вже, дядьку, тут тиі сидять, що добре ідять. Уже за ухо не понесемо, а просто в рот». *Б.*— Тут тиі сидять, що добре ідять. *Ст. Зб.*

Я тобі хотів би неба прихилити! *Проск.*

— Рад би неба прихилити, та не хилицця. *Зв., Бер., Рад., Л.*

Як неспромога почаствувать гостей. *Рад.*

Ну, прошу вибачить, пробачте, гості мої: не скупость, така (1) спроможність. *Ос. 15 (XIV, 89).*— Поживіцця, люде добрі! не скупость, тільки така сила!.. на що мали, на то приймали. *Бр.*— Не скупость, але лихая сила. *Ил.*— ... така зможность. *Кр.*

(1) Вибачайте, добрі люде! наша щирость, та не. *Рад.*

Не змоглись на евангелію, цілуйте псалтирію. *Криски (Кр. п.).*

Перво сказано попом села Покошич до мирян після грабіжки лядськоі села й церкви. (Од *Гаврила Оболонського).*

Вся причина перед очима (як подадуть страву, припрошує). *Рад.*

Кий на кий вадить, а хліб на хліб не вадить. *Об.*— Хліб на хліб не вадить.

Хрест на хрест не вадить, а кий на кий вадить (як хто перехристицця уже, а ёго просять ще істи). *О.*

12030. Не вставай изза обіду — ще в печі долото жарене. *Коз.*

Годі, куме, істи, бо не буде на пироги місця. *Ил.*

Іжте борщ, капусту, бо пироги несуть (*несуть* и *не суть*).

Нехай Господь наповняє до віку! вже вдовольнились. *Ос. 15 (XIV, 89).*

Очі зглянуцця, та живіт не пристане. *Ст. Зб.*

Рад би очима їсти, та в пельку не лізе. *Ёвх.*— Очі б їли, а губа не хоче. *Г., П.*— Їв би очима, та душа не приймає. *Проск.*

Не йде на душу. *Пир.*

Через душу їм. *А.*

Як завъязано *Ст. Зб.*

Чи все те спожить, що в чужій хаті лежить. *Нос.*

12040. Усёго хліба не переїси. *Збр. Лаз.*

Хоч вочам стидно, та животу зачісно (звичайний гость жартує). *Нос.*

Упивсь від тука циеї господи. *Гат.*

Є в нашого пана свата, ще й буде. *Кан., К.*

Скільки ни сидіть ([1]), то не заспіваєш. *Л.*— Їж, покиль заспіваєш. *Гр.*

([1]) Скільки їж.

Доки їж, то не забагáтієш, тільки зачереватієш. *С.*

Доти гость и мав, доки не полиґав. *Нос.*

Поти гості сидять,— не наїдяцця. *Гр.*

Сиди, бабко, як сиділа. *К.*— ... а баба й сидить до послідньёго. *Бр.*

Як хто пересидить за столом усіх.

Ніхто тебе в куми (*або:* танцювать) не візьме. *Зал.*

Як за їжею *захристять.*

12050. Нуте бо вже: за Бога, та в шинок (жартують, як пора зза столу уставать). *Кр.*

Так хапались, що й вечерять не нялись. *Коз.*

Не здякуюсь. *Пир.*

Покорно дякувать. *Зв., Бер.*— ... спасибі благодарствую. *Пир.*

Спасибі! *Об.*— Спаси біг! *Прав.*

Велик спасибог. *Ст. Зб.*

Дай, Боже, наперед більше (хліба чи чого хазяїну и д.)! *Бр.*

Поздоров, Боже, того, ми в кого. *Нос.*

Роди, Боже, и на камені. *Рад.*

Спасибі Богу ([1]), усім святим, и вам — за хліб за сіль ([2]). *Кон.*

([1]) Матері Божі. *Ном.* ([2]) и тобі, хазяїне, и тобі хазяйко, и вам діти.

12060. Хай вам Христос приспоря, чого ви у Бога просите! *Кон.*— Нехай Бог приспоря. *Дуб., Б., Кон.*— Приспори вам, Господи! *Пир.*

Син небесний нехай вас пострічає! *О.*

Спори ([1]), Боже, хліба-соли и всёго доволі. *Кон.*

([1]) Дай. *Бр.*

Нехай вам Спаситель помагає. *К.*

Хай вам Бог поповняє! *Кон., Білг.*— Хай вас Бог не оставить, чого ви в Бога просите! *Кон.*— Нехай вам Бог нагородить и наповняє, чого ви в Бога желаєте! *Бр.*— Нехай вас, добродію, Бог шанує и вашу честь. *Не.*

Господи, пострічай, Духу Святий! *Не.*

Пошли вам, Боже, на сім світі панство, на тім світі вічнеє царство! *Кул.*

Богу хвала, що ся душа напхала. *Ил.*

Спасибі ні за що, дай, Боже, ніччим оддячить (жартують, дякуючи за хліб-сіль,— звісно, у своіх або-що). *К.*

Спасибі за рибу, а за раки нема дяки. *Л., Коз., Б., Ос. З (VI, 18).*

12070. Спасибі козиному рогу, козиній головці, и вам пани-молодці. *Бр., Р., Кон.*

Спасибі Миколі, наівся доволі: хлестав-хлестав, та й голодний став. *Бр.*

Спасибі Богу и мені, а господареві ні: він не нагодує, так другий нагодує, а з голоду не вмру (запорозька). *Кул.*

Спасибі за закуску — що ззів курку й гуску. *Кр.*

Спасибі за обід ([1]), що наівся дармоід. *Кр.*

([1]) Біг заплать. *Бр.*

Спасибі за пóлудень, що наівся, та й голоден. *Кон.*

Спасибі за росіл, а хліб свій, та й сіль. *Ст. Зб.*

Спасибі за хліб, за сіль, за кашу, за милость вашу! не тут би був, де инде; не се б ів, що інше — голодни б не сидів: наівся, як бик; перепавсь, як смик; голодни, як собака; на пузі хоч вош убий. *Кр.*

Благодареники за вареники. *О.*— ... а галушок и в вічі не бачив. *К.*— ... вареники: каші не ів, борщу не ([1]) бачив. *Пр.*

([1]) борщу чорт ёго й. *Ном.*

Спасеть Бог твою душку на колючу грушку, на пень боком, на спичку ([1]) оком. *Об.*

Чекарь так дякує після іжі, як нема старших, и найпаче, як у кожного був свій хліб: пустота! — ([1]) на шпичку боком, на кілочок. *Кан., К.*

12080. Нехай вас Бог благословить и стара Комнацька, що в небі. *Бер.*

Ні за що! *Об.*— Богу дякуйте! — ... Господеві! *Б.*— Вибачайте! Богу дякуйте! *Бр.*— Дякуйте Господеві! *О.*— Спасибі й вам! дай, Боже, здоровья за ваше приятельство! *Кон.*

Що Богу, то Богу, а що людям, то людям. *У.*

Кажуть, як хазяін одкаже «Богу дякуйте». Є брехенька, що у хазяіна одного з гостем и до бійки дійшло за се «Богу дякуйте». Хазяін «та ні за віщо ж кажу — Богу дякуй!», а той: «то що Богу, то Богу, а то таки й тобі», а далі: «а то й тобі, скурвий сине!» и д.

Нема звідкіль, нема зá що (жарт на подяку). *К.*

На се прохали! *Кр.*— ... вибачайте. *Ил.*

На те просили, що в рот носили,— звиняйте! *Новг.*

Своя сила в рот пошла (на подяку за хліб-сіль). *Нос.*

На що нас Бог споміг, тим и приймаєм. *Бр.*

Чим багати, тим и ради *Проск., К., Гр., Ст. Зб.*

Яка заможність, така й скупость. *Ёвх.*

12090. Чим хата має, тим и приймає. *Бр.*

Чим хата багата, тім и рада. *Нос.*

Вашим даром, та вам же (1) чолом. *Кулж.*

(1) та до вас. *Б.*

Ще й завтра подякуєте (як ні за що горазд). *Кр.*

Дай, Боже, здоровъя он поки (як дякують, а він дума, що ні за що)! *Кр.*

Паси, та й наше займи. *Бр., Л., Кон.*— Паси, та зараньше пригонь. *Кр.*— Займи и нашу на пашу, нехай попасецця. *Лів.*

Жартують, як скаже «спасибі».

Голоде, дай істи! *Бр.*

Голодному завсіди полудня. *Ил.*

Голодному и вівсяник добрий.

Голодному не попадайсь під руки. *Кулж.*

12100. Голод и бреше, и краде. *Нос.*

Голод мутить. *К., Пер.*

Сіль мутить, а голод краде. *Б.*

Довг мутить, а голод краде. *Кан., К., Рад.*

Голод усёго науче. *Полт.*

Голодний и кия не боіцця. *Ров., Рад.*

Голодних и муха поводить. *Ил.*

Голодному лиш прибірати, а не перебірати. *Бр.*

Голодному здаєцця кожен хліб за булку. *Пир.*

Голоднóму — кожда страва добра ёму. *Ил.*

12110. Як не підъєси, то й святих (¹) продаси. *Коз.*

Се б то: при великі нужді и голоді, чоловік иноді мусить и таку святощ, як образи́, продати.— (¹) святого. *Ш.*

Голод не тітка. *Дуб.*
Голодному хліб на думці. *Пир.*— ... на гадці. *Ил.*
Спанням голоду не перебудеш.
За іду нема встиду. *Яц.*
Не в россадную істи, як нічого. *Ст. Зб.*
Не ходицця о наідок (¹), але о покушання (²). *Ш.*

(¹) в наідок. *Бр.* (²) о скоштунок. *Ж.*

Чим не наісися, тим не налижесся. *Ил.*
Не тілько іди, кілько біди.
Раз душі догодить. *Л.*— ... не десять раз.
12120. Не івши — легше, поівши — лучче. *Ёвх.*
Хоч посолонцювати оселедцем (по горілці)! *Бр.*
Тілько нашого, що в душу вложено. *Пр. в Ст. Зб.*
Іж гірко, кисело, солоно: умреш, а не згнієш. *Ил.*
Роби до по́ту, а іж ув охвоту. *Ст. Зб.*— ... у по́ту та іж в охоту. *Б.*— Іж до поту, а роби аби не змерз. *Полт. Час. (1861 р. № 32).*
Як хто ість, так и робить. *Бер., Збр. Лаз., [Бр., Ил., Ст. Зб.].*

Поволі, добре и д. ість, поволі и д. робить.

Скатертина душа ненажерлива: хоч скільки годуй, то не нагодуєш. *Збр. Лаз.*
Миска пори не знає: скільки лий, то все буде істи. *Не.*
Варили не варили — давай істи. *Ст. Зб.*
Як будеш угоден Богу, то не будеш и голоден. *Проск.*
12130. Голодний, як собака. *Лів.*— ... пес. *Г., П.*
Істи — аж живіт до спини тягне. *Ст. Зб.*
По животу мов коти лазять. *Пир.*
Трусицця, як мокре щеня. *Пр., Лох.*— Охляв, як в дощ щеня. *К.*
Аж шкура трусицця. *Рад., Л.*
Аж шкура болить. *Об.*
Істи, аж плач! *О., [Ст. Зб.].*
Пси му за ухом виють. *Ил.*
И ріски в роті не було. *Л., Пир., Пр., О.*
Нащесерце. *Л., Пир.*— Нащосерце. *Лів.*
12140. Уночі не ів, так ёму чемері затягло. *Коз.*
Прийде голодний, то и ззість холодний. *Бр.*

Наш піддячий любить борщ гарячий, а голодний їсть и холодний. *Тар.*

12143. Дома (¹) за дітьми, а в місті за старцями (²). *С.*

(¹) не ззіси. *Бер.* (²) за дідами.

12145. Ти собі хоч мишку піймай. *Євх.*— Велика й мишку собі пійма. *Ном.*

Як роздають що, найпаче гостинці дітям.

Дано тобі кісточку: жоч лижи, хоч надальше бережи (жінка чоловікові). *К., Ж.*

«Що варили?» — «Капусту та цибулю, а тобі дамо дулю!» *Пир., Лаз.*

Горошку потрошку. *Зв.*— ... потрошки. *Бр.*

«Що варили на вечерю?» — «Шару юшку: пошарите, та й спать ляжете!» *Л.*

12150. «Що ти обідав?» — «Сома: посумував, посумував, та й пішов». *Бр., Л.*

«Дай, мамо, вечерать!» — «Підожди, долото вкипить, то будеш вечерать!» *Зв.*— Підожди, долото ще не вкипіло. *Пир.*

«Що ти вечерав?» — «Скрутні! покрутився-покрутився, та й спати ліг». *Бр.*

Варили ягли, та й так спать лягли. *Лів.*

Яклить — канючить, докучать просячи; *ягли* — полядському пшоно.

Були драглі, та спать лягли. *Збр. Лаз.*

Ухопив (¹), як собака обметиці. *Л., Пир., Пр., Б., О., Ал.*

Не наівсь (та й язика прищикнув. *Бер.*).— (¹) Ухопився. *Бер.*

Не ів — зомлів (¹), наівся — звалився (²). *Бер., Рад., Ст. Зб., Ис.*

(¹) обимлів. *Бр.* (²) россівся. *Бр.;* розболівся. *Ил.*

Лях співає, як їсти хоче, а мужик жінку бъє, а Жид борухи відмовляє. *Бр.*

Іж и пий хоч трісни — ніхто тобі ложкою очей не поротиме. *Чор. Рад. (161).*

У нас позапорозький. *Л., Кон.*

12160. Позапорозький не перебірають. *Кл.*

Я не органистий — не перебіраю. *Нос.*

Капуста не тлуста, а Матвій не гордий. *Ил.*

Наша невістка — що не дай, то тріска. *Гр.*

Хто переберає, той перебере. *Ил.*

Хто перебірає, той голодом перемірає. *Рад., Коз., Кон.*

Козак не гордун. *Бр.*— ... що оборве, то й в кавдун. *Лаз.*— Козак не гордує: що попав, те й мордує. *Не.*— Не гордун: що дістав, то ковкнув. *Ил.*

Пшенишне, гречишне — верни вмісто. *Б.*

Муха не портить брюха (як іі ззіси). *Ёвх., Зал.*— ... тільки надме. *Не.*

Моя душа кривая — усе приймає. *К.*

12170. Хоч не смачно, але багацько. *Нов.*

Попоів, що попало, аби кишка не бурчала. *Коз.*— Аби чим кишку напхать, щоб не кавкала. *Кр.*— ... щоб не бурчало у животі. *А.*

И отесу можна в кишку затягнуть, аби не дурчала. *Ис.*

Ховна вона ([1]), аби кишка повна. *Лів.*

([1]) полова. *Пир.;* Хоч клоччя, хоч вовна. *Бр., Кан., Пир., Кр., Сос., Павлг.*

Собачина! гадючина!.. Або очі не бачили! *Ёвх.*

Мені не багацько треба: соли друбок, хліба шматок, та горілки чарка. *Кон.*

В нас просто: борщ, каша, третя кваша. *К.*

Хоч не рибно, аби юшно. *Ст. Зб., Нов.*

Аби душа пріч не пошла. *Р.*— Аби душа не в пні. *Б.*

Укинув у пельку (нашвидку хамнув трошки, або випив). *Пир.*

12180. Наша душа наісцця и з ковша. *Л.*

Наші діти не пустодомки, приберуть всі обромки. *Гл.*

В рукописові було *обромки,* та хтось поправив на *обломки.*

Мельникú до готовоі муки. *Проск.*

Дарма, що в черепку,— аби куриця жарена, куриця варена. *Кон.*

Робити — хоч києм бити, а істи — хоч рачки лізти. *Бат., Кон.*

Іло б ся сласно, а робити страшно. *Ёвх.*

Хотя й голий, аби ззісти добре. *Бр.*

Коли б не пили, не іли, то б в золоті ([1]) ходили. *З.*

([1]) хороше. *Рад.*

Сёгодня хоч цілого вола ззіж, а завтра захочецця. *Ёвх., Ст. Зб.*

Що прожив, то добре — що ззів, то пропало. *Кор.*

12190. Ів би й більше, та гроші треба. *З., Коз.*

Гарне, та трохи. *Л., Кон.*

Бідна головка, що не ів більше!.. а я утрусь, та й мну.

Лигай, як Мартин мило! *Бр., Пир., Павлв.*— Налигався, як Мартин мила. *Зв., Бер., К., Л., Кр.*

(¹) Налопався. *Ёвх.;* Налупивсь. *Кр.;* Схватив. *Гайс.*

Везе батькова куца! *Рад., Л., О., Кр.*

Нічого, пайдить, бреде — про разне кажуть. А той батько, щоб менш зъіжі, попритинав ложки: собі держална, а дітям черпачків... Так ото діти и кажуть.

Заходились, мов коло батьковоі чуприни. *Пир., Кон.*
Кислий — та въ рот тисне. *Зал.*
Допавсь, як дурень до мила. *К.*

Певно з брехеньки про дурня, що хотів поласувать *мидами,* та накупив *мила* — не тямив добре росказать крамареві. Далося ж те ёму *мик-мик* (так він у крамаря питав *мидів*) добре у тямки!.. Иноді в брехенці, замісць *дурня* — Мартин (див. № 12193). *Ном.*

Допався [1], як кіт до сала. *Проск.*

(¹) Добрався. *Гат.*

Допався (¹), як віл (²) до браги. *Дуб., Пр., Б., Кр.*— ... корита. *Зал.*— ... до калюжі. *К., Бер., З., Л.*

(¹) Доваливсь. *Сос.;* Набрався. *Рад.* (²) миня. *Бер., Новг.*

12200. Допався, якъ свиня до браги. *Ёвх., Яц.*
Допався, як ужака до молока. *Дуб., Зв., Лох.*— Суслить, як уж молоко. *О.*
Глитає, мов попів мурло. *Кв.*
Сей кусок як умережиш, так и піч перележиш. *Б.*
Як сарана! *Лів.*— От сарана! *Бр.*— Гірше саранчі. *Проск., Л.*
Оце їсть! аж поза ухами (¹) лящить. *Зв., Лів.*

(¹) у вушах. *Проск., Пир.*

Лупить, аж ніс гайдука скаче. *Ёвх.*— ... гайдука танцює. *Ш.*— Ніс гайдука скаче. *Гат.*
Їсть так, аж ніс гнецця. *Рад.*— ... угинаєцця. *Б., Кр.*— ... хо́дором ходить. *О.*
Їсть не в себе. *Лів.*
В розорву їсть. *Проск.*
12210. Він одно — трубить (їсть багато). *Л., Пир., Кон.*
Як кат измив (повиідали все, що поставили). *Бр.*
Иззів, як за себе кинув (миттю). *Лох., Пр.*

Ото ж мені вилизав. *Бр.*
Злизав — та й не лисий!.. *Ёвх.*
Сир ззів, а на масло давить. *Кан., К.*
Мацьку, зъіхав хліба багацько. *Бр.*
«А я вже перехватив!» — «Як?» — «Та ззів окраєць хліба, та дві паляниці, та два решета ([1]) гнилиць». *Сл.*

([1]) та решето. *Гр.*

Сёго-того по макітерці, та й годі з мене! *Руд.*— Того-сёго півмакітри. *Кулж.*
Кусочок з воловий носочок та мъякушки з шапку. *Л., Черн.*
12220. «Що це ти, бабо, ополоником іси?» — «Десь, сподару, діти корець занесли». *Кр.*
До рота добрав (ложку), та в миску не ввійде. *Л.*
Нена́жир напав. *Пир.*
Напав нежидь, нігде и хліба кусок не влежить. *Збр. Лаз.*
Се в ёго істовець (хвороба така, до великоі іжі; часом и жартують). *Пир.*
Ідам тебеість.
Чи тй ж согрішив, що троха вкришив. *Ст. Зб.*
Хіба ріжна ще захотів? *Х.*— ... рожна ще дати? *Кр.*
Тепер ти вередуєш: будеш ти істи печену редьку. *З.*— Того не ісиш, того не ісиш: ще ти на своім віку то ззісиш печеную редьку. *Бер.*
Не про то говорять, що багато ідять, а про то, де воно ділось. *К.*— ... що багацько ідять! а де воно діваєцця, не зліз зъ неба святий істи. *Бр.*
12230. Очима пива не випъєш. *Проск.*
Стіл хліба не поість. *Коз.*
Все іси та іси — щоб не спав з туху. *Кон.*
Рибу іж, та рибалку не ззіж (не багато бери, бо рибалка з риби живе). *Пир., Кон.*
Хто ласо ість, той твердо спить. *Не.*
Не дуже вмочай, бо осліпнеш (про вареники). *Ос. 4 (III, 33).*
Поволі, хлопчику, раз хліба, два рази борщику. *Бр.*
Сласная іда — животу біда. *Нос.*
Який ти пшенишний (як хто пшенишне любить або-що). *Ном.*
Не пшикай (*або:* Не булькай).

Як хто просить, або-що — пшенишного, булки.

12240. Пшенишники доведуть, що й хліба не дадуть.

Хто багато їсть и пъє, той в розум не тне. *Ил.*
Не кивай, не моргай, а кишок зоставляй. *Збр. Лаз.*
Більше днів, як ковбас. *Яц., Руд.*
Налопався, як Циган сиворотки (сироватки). *Ёвх.*
Усолодивсь, як червак у хріні. *Ил.*
Наївся по саму завъязку. *Рад., Л., О.*
Як колода з живота! *Л., Ст. Зб.*
Як наївся за ёго здоровъя! *Ст. Зб.*
Нарепкався [1], як свиня браги. *Л.*

[1] Накепкався. *Коз.*

12250. Напузався, як менёк. *К.*
Пуп-пуп, наївся круп. *Лист. (II, 288).*

Жартують з дитиною, як воно напуценькаєцця.— То чоловік вола вкрав и нагодував сімъю мъясом. От приходить хазяін того вола, а нікого нема дома, тільки дитина на припечку: сидить не оддишецця — обрепкалось. Чоловік ото й каже так: а воно — «ні», каже, «не круп, а бичинки».— «А де ж та бичинка?» — «Он», каже, «у сірка», а сірко на погребі, и в погребі віл... В Десять Кіп Казок трошки инаково росказано. Украдений був кабанець и геть то вже, и прийшли трусить, а дитина сказала: «Єге, крупець! може и мъясця!» — «А де ж ви взяли мъясця?» — «Батько такого великого півня принесли на плечах, що аж угинались! а такого сала з нёго нарізали в куски и сіллю пересипали!» — «А де ж теє сало?» и д.»

Наївсь, хоч під лавку підкоти. *Пр.*
Жіночко, діточки, кутя мене з світу зжене! *Пр.*
Наївся, наче дурний на обіді. *Б.*
Иззіла до капельки, до крішечки; щоб не боліли кишечки.
И мало наїлись, и багато поіли. *Ёвх.*— мало іли — худо ззіли. *Ст. Зб.*
Добро, наївшися, та мерти голодом. *Пр. в Ст. Зб.*
Не то що наївся, и в пазуху набрав. *Пир., Гр.*
Коли наївсь, проси Бога, щоб не розсівсь. *Кон.*
12260. Треба трошки полежать, щоб сало завъязалось. *Ш.*
З душі ніхто не вийме. *Ст. Зб.*
Тобі так хочецця їсти, як голодному *теє. Ном.*
«Іж!» — «Я не іж — я так надувся!» *О., Коз.*
Сита кішка, коли сала не їсть. *Ёвх.*
Щипа, як кумова сучка по цибулі. *Збр. Лаз.*
Не ів, тільки побабрав-побабрав. *Збр. Шей.*
Барложицця, як свиня в солоді. *Лох.*
Іли, як пани, а накидали, як свині. *Чигр.*
Помотав, похватав, як собака стерво. *Проск., Х. Зб.*

12270. Собака ([1]), не покачавши ([2]), не ззість. *Об., Ст. Зб., Ёвх.*— Не ззість пес, поки не поваля, а кіт, поки не заворкоче. *Бер.*

([1]) Свиня. *Коз.* ([2]) не повалявши. *Бр., Бер.. Пир.*

Курка не ззість, доки не разграбає. *Проск.*— Курка хоч у пашні ходить, а все розгрібає. *Кон.*

Хліб серце укріпить. *Кл.*

Як окраєць на столі, так и душка веселій. *Коз.*

Через сей хліб и брат не брат, и сестра не сестра,— тільки по закону щитаєцця. *Б.*

Хліб ([1]) та вода, то нема голода. *Бр., Пир.*

([1]) сіль. *Дуб., Проск., Бер., Рад.*

Хліб та вода то козацька іда. *Лів.*

Оце тобі хліб и ніж: бери, ріж и іж. *Не.*

До оружжá! до хліба та до ножа. *Ил.*

У нас Укрáіна: треба собі самому хліба украіти. *Ил.*

12280. Бог ([1]) ламав ([2]), та й нам давав. *Об., Ёвх., Ст. Зб.*

([1]) Исус. *Н.;* Христос. *О.* ([2]) Сам Бог хліб лупав. *Проск.*— Кажуть, як припадає без ножа хлібом ділицьця.

Сяке-таке гречане, мъяке,— як зачерствіє, так и не вкусиш. *Пер.*

Отаке то гречане! ти ([1]) ёго в піч, а воно й репаєцця. *Сл.*

([1]) Оттаке воно гречане з яшним. *Ч.*

Такий хліб удався, що кіт би за шкуру сховався: закалець на палець. *Бр.*

Пекла — бодай катових рук не втекла! місила — бодай трясця трусила! *Кр.*

Спекла Луця: не схоче ([1]) істи й цюця. *Прав. Ниж., Нов.*— Зробила Луцька, що не іла цюцька. *Кон.*

([1]) Наварила Муця, що не буде. *Проск.*

Закалець на палець. *Б., Л.*

Чи діжа здіжилась, чи хазяйка сказилась. *Евх.*

Хліб глевкий на зуби легкий. *Кр.*

Іж прісняки, закім будуть кісляки. *Ил.*

12290. Добрий хліб, коли нема калача.

Коли не стане хліба, так грінки грій. *Ст. Зб.*

Отак покозацькій: нема хліба, істи пляцки. *Ил.*— Лихо не козацка: нема хліба, а ні пляцка.

А де той хліб, що вчора ззіли ([1])? *Лів., [Ст. Зб., Ёвх.]*.— «А де, тату, той хліб, що вчора ззіли?» — «Під стіл упав, шукай під столом (*або:* Коти занесли, найдеш другий)». *К.*

«Так то сміялись, що хліба було вволю!.. по сім копіёк продавалось за пуд, за цариці. Та стоіть було тижнів два, та повезе у хуторі на винниці (були од Старих Рогаток до самоі Пре́варки; впослі на лугах були, та й ті повништожалися)». *К.*— ([1]) що вчора лежав, а я сёгодня ззів? *Бер.*

Хліба ні скірочки! *Кон.*

Хліба немного, а я и до того. *Бр.*

Скачу, як хліба зобачу. *Бр.*— Дай хліба — поскачу діда. *Зв.*— Скачи діда за кавалок хліба. *Бер.*— «Дай хліба!» — «Поскачи діда». *Бр., Лів.*— ... — «Скачу, скачу діда, за скоринку ([1]) хліба». *Л., Пр., Ёвх.*

Остатні слова співають, скачучи на одні нозі — ото й є *скакать діда.*— ([1]) до шкуринки. *Бер.;* діда, дай, бабо. *Зв., Кр.*

Сміх мене обгортає, що до борщу хліба немає. *Бр., Лип.*

Що до чого, а хліб до борщу. *Лів., Ч.*

Борщ всёму голова. *Новг.*

12300. Де страва, там и Бог. *Б.*

Лакома ложка для всякого (страва). *Кон.*

Коли б чім борщ оженить (каші нема). *Рад.*

Не карай мене, Боже, нічим, як у мене борщ ні з чим. *Бр., Рад., Р., Ст. Зб., Збр. Лаз.*

Пустяки вареники з маслом! світ то мій ([1]) борщ: хоч поганий, та добіса. *Кр.*

([1]) Нема в світі, як той. *Б.*

Сип борщ, клади кашу,— люблю діти, матір вашу (хазяй каже). *Бр.*

Хрущі в борщі, а жаба в юсці. *Б.*

Двоє рідких (потрав), третій борщ. *Бр.*

Без штуки и борщ не смачен. *Ст. Зб.*

Як насипчасто, то и накипчасто. *Бр., Зв., Л., Кр., Ст. Зб.*

12310. Хоч ненасипчасто, то накипчасто. *Рад., З., Нов.*

Не додаси (потраві) — не доіси. *К.*

Наварила борщу, та й не вихлещу. *С.*

Нісчимний борщ, неначе пійло. *Коз.*

Хоч на собаку вилий. *Бр., Прав. Ниж., Лів.*— ... то й собака скрутицця. *Прав.*

Страва погана, найпаче борщ.

Хоч голову мий! *Бр., Зв., Дуб., Л., О.*

Страва — неначе митель чи луг.

Каша — мати наша, а борщ — полежака, лежить дома, як собака (од москалика чута). *Зал.*

Каша розгониха наша (по каші кінець обіду). *Нос.*

Каша — наша, батьків — борщ. *П., Прав. Ниж., Проск., Ил.*

Борщ без каші удовець, а каша без борщу удова. *Не.*

12320. Борщ та каша добрая паша. *Ст. Зб.*

Добра каша: крупина за крупиною гониццє з дрючиною (*або:* з дубиною). *Кр.*— Крупа крупу гонить, а крупу и чорт не догонить. *Бр., Проск. Ст. Зб.*

Крупник кулішові брат. *Проск.*

Од кулішу ніг не поколишу. *Коз., [Кон.].*

Куліш, куліш! изнеси нас біс! вам побицьця, нам подивицьця. *Коз.*

Юхи даром не лають. *Ст. Зб.*

Іхав Грек з винами, з пива́ми, та й перевернувсь у нашій кваші (кажуть, як хто хвалить квашу). *Черн.*

Прирівняла Божий дар до галушок! *Кон.*

Чотирі горшки, та все галушки. *Коз.*

-Галушки та лемішка, а хлібу перемішка.

12330. Кісіль зубів не портить. *Рад., Л., Б.*

Киселева іда до порога хода. *Рад.*

Паляни́ця — як пух, як дух, як милеє щастя. *Б.*

Беззубому паляниця, поки не застине. *Коз., Кон.*

Ів би паляниці, та зубів чортма. *Лаз.*

Паляниця хлібові сестриця. *Не.*

А вас, книщі, поважаємо: як є в віщо, то вмочаємо, а ні в віщо — вибачаємо. *Зал.*

Все одно, що книш, що пиріг. *Л., Ил.*— ... дай же пиріг. *Л.*

Пироги не вороги, усе хліб святий.— И пироги той же хліб: все то дар Божий. *Ст. Зб.*

Пироги обідові ([1]) вороги. *Л., Пр.*

([1]) борщеві. *Л., Кон.;* вареникам. *Л.*

12340. Пиріг животові не шкодить. *Проск.*

Вже й дрова, и вода — коли б сир та мука, то б и вареників наварила. *Рад., З.*

Раховавши сир, масло, то й пирогів не істи. *Бр.*

Сметаною вареників не спортиш. *Л., Пир.*

Як вареники, то й дух вон.— ... дух випав. *К*

Рятуй мене хоч вареником! *Л.*

Ріж мою душу вареником до подушки. *С., [Бр.]*.— Пори мою душу вареником (божня така)! *Ёвх.*

Постійте, вареники (¹) — прійде на вас масниця! *Зв., Рад., [Бр.]*.

(¹) Чекайте пироги. *Проск.*

Аби рот не гуляв. *Л.*— ... так вареником заткнути. *С.*— Маківкою рот заткни, аби не гуляв. *Дуб.*

Вареники доведуть, що и хліба не дадуть. *Зв., Пир., Б., Кр.*

12350. Були на масниці вареники, та в піст на вербу повтікали. *Зв., Збр. Лаз.*

Ви же вареники, ви же великомученики: ви ж у великих вокропах кипіли, ви же велику муку терпіли!.. а як ми вас побідéм, то всіх поідем. *Бр.*— Вареники, мученики (¹), в окропі кипіли, велику муку терпіли. *Б.*

(¹) побіденики. *Зал.*

Вареники побіденики! сиром боки позапахувани, маслом очі позаливани,— вареники побіденики. *Кул.*

Жеримóвчки. *Ном.*

Поставили москаля на постой. От хазяйка и наварила вареників — звісно, хамінок перепалось швендяючи, треба підгодувать. Покоштував москаль — смашне: «Ай-да!» каже, «а як», каже, «іх звуть?» — а він іх зроду и в вічі не бачив, й які вони... А хазяін — може чим захлопотаний був, а може й сердитий, що, мов, манія — «Жери», каже, «мовчки!» — «Гм!» дума москаль... На другий день вареників нема, на третій теж — не щодня ж брідня. «А що ж», пита москаль, «нема жеримовчков?» *Ном.*— В *Сім Кіп Казок* трошки инаково се росказано. Москаль пізно вернувся, голодний, просить істи. «Отам», каже господиня, «в печі у ринці, то достань собі сам».— «Та я. може, перекину!» — «Бери-бери, воно не розіллєцця».— «Як же ёго істи?» — «Бери в руки та й іж!» — «А що воно се таке?» — «Ат, жери там мовчки!» — «Гарні твоі жеримовчки! жаль тільки, що трохи».

Вареники, пироги (¹),— помъяни нас, Господи! *Кр.*

(¹) шуляки. *Пр.*

Наш брат курбет хліба не втреть, а бублики лупить, як хто купить. *Ёвх.*

Ззівши калач, берися знов до хліба. *Бр.*

И калач той же хліб. *Пр. в Ст. Зб.*

Из води та з муки пече баба шулики. *Б.*

Жінка голубочка пече млинці з полубочка, а мужик, щоб здоров, більш муки намолов. *Кр.*

12360. Не при хаті раки згадують. *Пир.*

Риба, свинина — не потребує вина. *Ил.*

Рибка без хліба бридка. *Збр. Лаз.*

Таке мнясо пси ідять. *Проск., Ил., Яц.*

И друк у голову кладуть, як печуть (про печене курчя). *К.*

Сало здір покусало. *Лаз.*

Из сала не велика слава, тільки ласощі. *Об.*— ... слава, та й без ёго погано. *Новг.*

Як би я був царем, то сало б ів, сало пив. *Ст.*— ... то все б ів мед та сало. *Б.*— ... то вкрав би пуд сала (1) та и втік би. *Кул.*

Ніби Циган так казав.— (1) сто карбованців. *Ном.*

Як би паном мені бути, то я б сало з салом ів. *Лів.*

Що, як би ковбасі та крила!.. луччоі птиці не було. *Л., Нов.*

12370. И сало потáло и ковбáсам лихо стало. *Ст. Зб.*

Божа роса (молоко, масло, сир.) *Кон.*

За Божую росу (молоко) не беруть грошей. *Б.*

Молочка?.. не подоіли бичка! *Кон., Л.*

Сира не можна красти, бо за зубами знати. *Не.*

Для масла ще ся (1) корова не напасла. *Руд.*— «Дай масла!» — «Ще корова не напасла». *Ном.*

(1) Масло. *Бр.*

12376. «Дай, мамо, масло!» — «У печі погасло!» *Не.*— Маслó в печі погасло. *Кр.*

12378. Сіль — омаста, масло — окраса. *Ил.*

Не досолить — не доість. *К.*

12380. Нема долі без солі. *Дуб.*

Недосіл (1) на столі, пересіл (2) на голові (3). *Л., Гад., Коз.*

(1) Недосіль. *Ил.* (2) пересіль. (3) на чолі. *Бр., Евх.;* на хребті. *Ил.*

Солоне, як ропа. *Лів., Збр., Лаз.*

Не солоне, як трава. *Ск.*

Не дасть того добра рóдина, що зла городина. *Ил.*

Ой, недобрий хтось тер хрін! *Кулж.*

Хрін каже «я добрий з мнясом», а мнясо каже «я и без хріну добре». *Проск.*

Ота хрінова мати (редька). *Гр.*

Редьку істи з панами, а спати з свинями. *Проск., Кр., Хар. Зб.*

Хрін та редька живіт упушили — мед та горілка все те потушили. *Полт.*

12390. Не іж, робаче, цибулі, бо буде й тобі, як на тім світі осаулі. *Кан., К.*

Горох людська примана. *У.*

Горох (¹), капуста — хата не пуста. *Ил.* — Луста та капуста — в животі не пусто. *Рад.*

(¹) Борщ та. *Бр.*

Ріпа — утіха жінці. *Збр. Лаз.*

Медок у роток, а вощу у церкву. *Ш.*

Сахарю кус, а соломи віз. *Ёвх., [Кр., Ст. Зб.].*

Грушка — минушка. *П., Прав. Ниж.* — ... буде, та й минецця. *Нов.*

Сливка — слинка (не тривне). *Бр.*

Калинова вітка, як рідная тітка. *К.*

Душу проквасить (чим кислим). *Ном.*

12400. Смаку, як в печеному раку. *Г., Прав. Ниж.*

Аж Києв видно. *Зв., К., О.*

Кислицю вкусив.

Аж Москва видно. *Дуб., Б.*

Аж зорі побачив. *Бр., Дуб., Рад.*

Гірке, як полинь. *Ск.*

Коли б не дірка в роті, ходив би у злоті. *К., З. [Ёвх., Кон.].*

Коли б не (¹) губка, була б и золота шубка (²). *Кан., З., К., Л.*

(¹) Як би не чортова. *Проск.* (²) була б шубка. *Проск., [Рад.].*

НАПРУДИЛАСЯ гадова свинота — бодай тобі репнуло! *Ш.*

Як тхір. *Ном.*

Слабкий на втори. *Збр. Лаз.* — Бабка на утори слабка. *Кул.*

12410. Тур-тур! матері в каптур, баткові в бороду, щоб не вмер з голоду. *К.*

Матері в очіпок, а батькові в шапку! *Гр.*

А ну до хверта (як хто вгрішицця). *Ном.*

Сидить — зажуривсь!

Нема гіршої біди на світі, як зімою про себе!

Не сідай за вітром — бо буде вонять; не становись проти вітру — бо обмочиш шеріньку.

ПЪЄ, як по оселедці. *Бр., Л.*

Ет, дудлить. *Пир., Л.*

От біда, пъєцця вода! а пъяниця божицця — не буду пить нікогда. *Кр.*

Не пийте з відра, бо буде жінка вірачкувата. *Кулж.*

12420. Каламутна вода, як кісіль, як джур. *Ил.*

Де вода, там верба. *Бр., Зв.* — Де верба, там и вода. *Об.* — Там криниця, де вербиця. *Бр.*

На Божу воду земельки здобути (на колодязь). *Пир.*

Як з шкури не вискочив, такъ хотів пити. *Ст. Зб.*

Зодорови пили! *Кон.*

Здоров пив, Татарину! *З.*

Татарин пив, а Литвин на дереві сидів, та ото й каже — ёго и взяли... А другий сидів під мостом, и як почав Татарюга накидать тому аркан на шию: «Круці головою, Цимох», кричить, «не давайсь»,— и ёго взяли. А третій десь далі сидів: «глянь», каже, «чи є голова, чи ні?.. здаєцця я видав — як ідав, та бородою кивав... одначе не знаю, чи була, чи ні...»

Здоров пивши, ніс утопивши. *З., [Зв., Бер., Рад., Б.].* — Здоров пив, ніс утопив, хорошу дівчину полюбив. *Кан., Л.* — ... утопив, раком став, води не достав. *Кр.*

Будьте здорови, пивши! *Хат. (168).* — Доброго (¹) здоровъя, пивши. *Пир., Н.*

(¹) Добре. *Л., Кон.*

Здорови були та Богу мили! *К., Коз.*

Дай, Боже, здрастувать! *Кон.* — Дай, Боже, здоровъя! *Пир., Кон., Л.*

12430. Обпився, як паук. *Зв., Рад., Л.*

«Якого ти мені, тату, ГОСТИНЦЯ купив?» — «Московську бурульку». *Л., Кон.*

Фиgи-миgи. *Зв.* — ... мило. *Пир.*

Притулюючи до *фиgи-миgи* ще *мило,* натякають на ту притичину, що росказана вище під № 12197. *Ном.*

«Де ти взяв?» — «На дорозі од зайця одняв» (кажуть дітям, даючи гостинці). *Лів.*

Спиви 12434—12464.— Музики 12465—12475.— Танці 12476—12558.— Гулі 12559—12577.— Влови 12578—12588.— Карти 12589—12592.— Курить и нюхать 12593—12618.— Сміхи 12619—12842.— Річ на двоє 12843—12855.— Річ 12856—13100.— Прислівъя 13101—13164.

Було так СПІВАТИ (охочо, зáмолоду), як кашу з маслом їсти. *Бр.*

Геть ([1]), грибе, нехай кобзарь сяде! *Прав. Ниж.*

([1]) Оступися. *Г, П.*

Ніхто не загадує по сій стезці (співать кобзарю думку). *Сос.*

Він стільки пісень знає, що й на воловій шкурі не списав би. *К.*

Може він таку пісню знає, що як би заспівав, то й волос би завъяв. *Зап. (І, 146).*

Як заспівають, мов тебе на крила підіймають. *Ос. 20 (XIV, 115).*— Як заспіваю було, так ёго (батькова) душа в небо росте. *Б.*

12440. Уже дівчата закували (пісень на провесні). *Кон.*

Задрав на Рики. *Ёвх.*

Кажуть так *(Новг.)* тому, хто співа не в лад. Риков — село біля Новгородка.

Затягнув на шестий глас. *Лаз.*

Гуде, як бугай в болоті. *Лів.*— Ревнув, як бугай. *Бр., Лох., Л., Пр.*

Як заспіває, то наче у Печерському самий більший дзвін. *Не.*

Ревнув, мов у маточину. *Л., Кон.*

Співають співáки — щоб вас побрали собаки! *Ш.*

З таким голосом під Білоусом вовк корову драв (кажуть на ледачого співаку. Білоус річка й село під Черніговим, по правий бік Десни). *Черн.*

Виє, як собака. *Рад., Пир. [Бер., Х.].*

Співає, як під лавкою (не голосно, не гарно.) *Кулж.*

12450. Співа, як порося в тину. *З., Кр.*

Кургиче, як свиня в дощ. *Збр. Лаз.*— Пищить (квічить, кувіка и д.), як порося в дощ. *Ном.*

Вона співає, як муха в глечику. *Гр.*

Не співай, бо будеш плакать. *Коз.*

Був голосок, та позички ([1]) ззіли! *Кобз., 44, Зв., Пир.*

([1]) та коти. *Рад.*

Яка ([1]) така пісенька, лучча, ніж сварка. *Бр.*

([1]) Сяка. *Полт. Час. (1852 р., 262).*

Коли вмієш пісні, так и пісні пригоже; коли вмієш плакать, так и плач пригоже. *Ст.*

Пісня складами славна. *Кон.*

Пісня до правди доходе. *Черн.*— ... приходить. *Бр.*

То не пісня, та то правда. *Рад.*

12460. Казка — брехня, а пісня — правда. *Руд.*— В пісні правда, а в казці брехня. *Бер., К., Б.*

Це не казка, а билиця. *Збр. Шей.*

Нема приповідки (1) без правди. *Бр.*

(1) приповістки. *Ил.*

Болить горло співати дармо. *Проск., Ст. Зб.*— ... дурно.— *Ил.*— Даром співать — горло болить. *Пир.*

Се ж тільки піп та півень такі дурні, що до світа співають. *Коз.*— То піп дурний — нащéсерце зіпає. *Пир.*

МУЗИКА, що затирлиgав, то и пролиgав. *Бр.*

Коли б не скрипка та не бас, то б музи́ка (1) свині пас.

(1) Коли б не бас, то б и (так кажуть и про співаків, найпаче в семинаріях). *Кор.*

Весело ремесло музи́цтво... легким хлібом забавляють. *Кл.*

У музи́ки ушицьця. *Б.*

Залізти між людей у музиках.

Утяв (1) до гапликів. *Лів., Ёвх.*— ... аж ґудці сміюцця (2). *К.*— Утну, синку, до гапликів. *Коз.*

Не про музики тільки кажуть.— (1) Удрав. *Пир., О., Р.*; Узяв. *Рад.* (2) аж ґалці знать. *Зв., Пир.*

12470. Був у нас добрий грач, та загнали дівки в (такий добрий був). *Кан., К.*

Пізнає й грача, не партача. *Ил.*

Скрипка без струн, а музика. *Руд.*

Бутум-бутум-бас! а хто буде свині пас? *Збр. Шей.*

Басистий не має де сісти. *Збр. Шей.*

Скрипка плаче и сліз не має. *Збр. Лаз.*

ТАНЕЦЬ не робота: хто не вміє, то стромота. *Ил.*

В танці два кінці: або сам упадеш, або тебе втрутять — а все набъєсся. *Бр.*

Аби танцёвати умів, а работи и лихо навчить. *Ст. Зб.*

За скоки обибъю и щоки. *Збр. Лаз.*

12480. Сорочка цвінтаром смердить, а ще б танцювалось. *Кан., К.*

За танці — и батька б оддала! *Ном.*

— Оттакої чеберячки! *Лів.*

Корбу крутить, лира грає, бабка кричить, дід гуляє. *Я.*

Пек ([1]) ёго матері, як завелося: и старе, и мале у боки взялося. *Лів.*

([1]) Цур. *Ёвх.*

Обідранці пішли в танці, голобоки пішли в скоки. *Ном., Нос.*

А ні ївши, а ні пивши, скачи, дурню ([1]), ошалівши. *Дуб., Рад., Збр. Лаз., [Бер.].* — ... скачи здурівши. *Гл.*

([1]) дурний. *Зв.*

Скачи, чорте, пшона дам. *Пр. в Ст. Зб.*

Скачи, дурню, батько вмер. *Пир.*

Розибрало, мов вовка опеньки.

12490. Носицця, як Катря в постолях. *Рад.*

Гуля, як собака ([1]) на привъязі ([2]). *Зв., Чигр., Р.* — Погуляв, як собака на вервецці ([3]). *Б.*

([1]) Розгулявсь, як сірко. *Мг.* ([2]) и ([3]) на вірёвці. *Пр., Б., Кр., Мг.*

Скаче ([1]), як ([2]) теля на упоні ([3]). *Г., П.*

([1]) Розгулявся. *Черн., Ш.* Гарцює. *Проск.* ([2]) буцім. *Ш.* ([3]) на мотузі. *Проск.;* на посторонку. *Ил.*

Гарцює (*або:* радуєцця), як москаль на вірёвці. *Рад.*

Стриба, як цап на городі. *Гат.*

Ганя ([1]), як куций бик ([2]) по череді. *Бер., Рад., Б.*

([1]) Біга. *Л., Лох., Пр., Б.* ([2]) як куций. *Б.*

Гуля, як сірко у ярмалку. *Ёвх.*

Так обертнем хата и ходить. *Не.*

Я забула, що я хора: як танцюй, так танцюй. *Бр.*

Що буде, то буде, а ти, бабо, грай! *К.*

12500. Грай, риби дам! *Л., Гр.* — Грай, риба буде! *Гр.* — ... три вози йде, а хто ёго зна й де.

Грай, Петре, а все шумка. *Ил.*

Гуляй, душа, без кунтуша, лиха прикупивши! *Проск., Пир., Кон.* — ... без кунтуша, шукай ([1]) пана без жупана. *Бр., Войц.*

(¹) люби. *Евх.*

Гуляй, душа, у роскоші — відвічаю! *Павлг.*

Гуляй, душа, в тілі, коли сорочку воші ззіли! *К.*

Гуляй, душа, в тілі, поки кості цілі. *Ил.*

Нехай наше лихо скаче. *Р.*

Розступіцця Подоляне, нехай гиря (¹) погуляє. *Л., Гр., Хар.*

(¹) гіра. *Кон.*

Нуте, хлопці, нуте всі! нуте погуляйте! ідні скачте, другі плачте, а треті співайте. *Бр.*

Як був собі Сава, та не ів сала, та все паляниці, не любив дівок замішлівок, та все молодиці замишляниці. *Кан., Кон.*

12510. Чи ви пани, чи ви Ляхи, а ми Запорозці: памъятайте, вражі сини, що ми вам не хлопці. *Прав. Ниж.*

Пристань, пристань до вербунки, будеш істи з маслом булки; будеш істи, будеш пити, довбешкою воші бити. *Збр. Лаз.*

Бодай наше Побережжя! хоць нагайка плечі зріже, козак нігди не заплаче, завше скаче. *Гайс.*

Тут Побережжя подністрянське.

И по хаті ти-ни-ни, и по сінях ти-ни-ни; вари, жінко, лини, ти-ни-ни, ти-ни-ни! *Кобз.* (162).

Гуку-пуку за таляр, а чоботи за шостак. *Ил.*

Оттак двом рак, третёму юшка. *Кон.*

Сіяв гречку, а уродив мак. *Бал.*— ... нехай буде так.

Гала-драла, гоца-драла. *Ил.*

Ой заграйте цимбали, щоб ніжечки дрижали. *Х.*

Заграй дудничку — танцюй дурничку. *Збр. Лаз.*

12520. Грай, Юръю, танцюй, дурню! грай на му́ку, поки пшоно натовку: мені мука, тобі пух — щоб виперло з тебе дух. *Л.*

Штани мої шаравари, а ще й дома двоє. *Л.*— «Штани ж мої сині, дома двоє в скрині (каже хвастун, танцюючи)!» — «Так скинь же мої, вражи сину, коли в тебе є свої (каже ёго товариш)!» *К., Кан.*— «Ой гоп, штани-шаравари, а ще двоє й дома!» — «Та подай же, сучий син, мої!» — «Постой, дядьку!» *Не.*

Ишла баба гомонуха, гаман загубила; а я йшов та знайшов — мене мати била́. «На що тобі, мій синочку, сей гаман издався?» — «На табаку, на тютюн, щоб не розсипа́вся». *Кр.*

Як гуляв, так гуляв — ні чобіт, ні халяв. *Ил.* — ... поки додому дійшов, то й підошов не найшов. *У*

За Тетяну сто кіп дав ([1]), бо Тетяну сподобав; за Марусю пъятака, бо вона вже ([2]) не така. *Бр.*

([1]) копу дам. *Л.* ([2]) бо Марусю.

Оттак чини, як я чиню, люби дочку аби-чию, хоч попову, хоч дякову, хоч хорошу мужикову. *Кобз. (191).*

Опанас воли пас, а дівчина ([1]) бички; постривай ([2]), не втікай, куплю черевички. *Пир.*

([1]) Опанас свині пас, Катерина бички; почекай. *Я.*

Ой чук, поберемся, та будем панувати, ти будеш свиней пасти, а я заганяти. *Лист. (II, 246), [Збр. Шей.].*

Гарбуз товче, латку латає и на Ивана поглядає. *Кр.*

Ой там на долині жуки бабу повалили, и сорочку зняли, прочуханки (*або:* висіканку) дали. *Збр. Лаз.*

12530. Танцюй, ковалихо, буде тобі лихо; танцюй не журись, матері твоі біс. *Ос. 3 (VI, 18).*

Ой жур, мати, жур! ліпший Русин, як Мазур. *Ил.*

Очерет, осока, чорні брови в козака. *Лів.*

Танцювала Романиха з Романом, загубила чтирі гроші з гаманом. *С.*

Танцювала Пендюриха з Пендюром, загубила калиточку з тютюном: буде тобі, Пендюрихо, лихо, загубила калиточку тихо (найпаче дітям приспівують до танців, або гуцаючи). *Ном.*

Ишла баба дубнячком, зачепилась гапличком: сюди смик, туди смик — одчепися мій гаплик. *Кр.*

Як би таки або так, або сяк, як би таки запорозький козак! як би таки молодий, молодий, хоч по хаті б поводив, поводив. Страх мені не хочецця, з старим дідом морочицьця. *Кобз. (163).*

Ой жаль шевця, та не вернецця: набрав підошов, та и к чорту пішов. *С., Рад., Кон.*

Я робити добре вмію: піч топлю, руки грію; руки грію, плечі пару, не йди, Грицю, або вдару. *Вас.*

А терниця тарах-тарах, коло мене в синіх штанах; як я таки захотіла, так терниця полетіла (в Піченюгах). *Не.*

12540. Ой ти ткач ниткоплут, а я бондарівна; піди геть, відчепись, я тобі не рівня. *Збр. Лаз.*

Катерина та Демъян посварились за бурьян: Катерина Демъяну́ не попустить бурьяну́. *Лів.*

Нащо мені музики — в мене своі язики: я заграю, поскачу, и нікому не плачу. *Ос. 3. (VI, 19).*

Ой так, та не як — де урода, там и смак. *Ил.*

Як я була дівочкою, до мене ходили з горілочкою; а як стала молодицею, перестали ходить и з водицею. *Нос.*

Як була я молодиця, цілували хлопці в лиця; а тепера стара баба, не цілують, хоч би й рада. *К., Кан.*

Як була я молодою преподобницею, повісила хвартушину над віконницею. *Збр. Лаз., Кобз. (196).*

Як була я молода, була в мене врода; а тепер на виду и в зеркалі не найду. *К., Кан.*

Била Хима Ёвдокима по череву днищем. *Лів.*

Била Хима Ёвдокима, пішла позивати; присудили Ёвдокиму ще Хими прохати. *Б.*

12550. Ой чук-брик! з рогом бик, а Хома из двома. *Лів.*— ... бик — хвалить Бога, що привик. *Бр.*

Ой я свого чоловіка нарядила паном: сорочечка по коліна, підвъязана валом. *Збр. Лаз.*

Ти пъєш, мене бъєш, и не знаєш зáщо; ходімо ми до попа, котре з нас ледащо. *Бр.*

Пропила верюгу (дерюгу? *Ном.*) на Мусіёву наругу, а Мусій кучеряв ту дерюгу викупляв. *Лів.*

Ой бичка, бичка,— яка мати, така й дочка. *Коз.*

Ти зза Дніпра, а я зза Десни (жіноча приспівка під пъяну руч). *Кан., К.*

Ой дід бабці та купив капці, та короткі були, та втяв пальці. *Проск.*

Як пошила, та й наділа — кажуть люде, що доділа. *Ёвх.*

«Е, та й гидко ти танцюєш, бабо!» — «Е, так довго!» *Л., [Бр.].*

ГУЛІ не одного въ лапті обули. *Рад.*

12560. Ей стережися тих вечерниць, як мати тебе від вогню стерегла! *Проск.*

Юлиця охітниця, та до сліз доводить. *О.*

Улиця безумниця — хто по тобі ходить. *Лів.*

Любощі а вечорниці заведуть до шибиниці. *Проск.*

Кричи не тужи, за три милі гулять біжи. *Гол.*

Нехай гуляє молодь! більш копи лиха не буде. *Ил.*

Коли миші кота не чують, то собі безпечно герцують.

Три дні не живився, а красно дивився.

Очі — яма: як наівся, тогді досить. *Ст. Зб.*

Чи кіт, чи лишка. *Ск.*

12570. Нá тобі циганство и панство, коня вороного, ще й хвайду до того (примовляють в грі *сорока*). *Збр. Шей.*

Цур дучки. *Л.*— ... на чотирі пучки, на пъятий мизинець! *Кор.*

Зацурують дучку, як гуляють хлопці у gлёga, чи в масла, чи в свинки: одіходить чого од дучки и зацурує; а не зацурає. той, що пасе, займе дучку, а ёму вже пасти. *Камн.*

Цур палічча! *Л., Пир., Х.*

У *плаза* и д.

Хто баби не веде, того трясця ([1]) нападе. *Лів.*

Ціці-баба, чи *кіці-баба.*— ([1]) короста. *Бер.*

Панас, Панас, кинься до нас! *Гайс., Р.*

Як граюцця діти в півжмурки, то оттаке гасло, щоб шукав; а той одказує: «Кобле, Кобле! ховай же ся добре, бо я хорти маю, по полі пускаю: як піймуть, роздеруть — я винен не буду». *Гайс.*

Кому Хома, кому нема. *Рад., З.*

Теж в *півжмурки.*

Мотуль, мотуль, нá тобі сім дуль! *Ном.*

Дитяче.

Ключка, ключка, хто бдить?

Теж. Бавляцця, крутячи ключку між долонями: до кого повернецця носком — «а», кажуть, «се ти!»

Дурна, пане, твоя ОХОТА. *Р.*
Риба та зайці приведуть у старці. *Ш.*
12580. Будуть изъ Армени ті часть иміти (на тім світі — хто псів злих держить). *Кл.*
Хто в псах кохаєцця, сам ёму рівняєцця. *Ил.*
Прощай, ряба кобило! через тебе з світа иду. *С., Проск.*
Що за чорт стреля! *Кон.*
Один чорт був, та й того вбито ([1]). *Л., Кор.*— ... одтягни, щоб не воняв. *Сос.*

Як почують, що десь стрельнуло.— ([1]) та и той загув. *Ш.*

Пук — гривня з рук; дим густий, борщ пустий. *Коз.*
Дим густий, борщ пустий, мъясо вгору, піръя вниз. *Коз.*
Чортове піръя и мъясо занесло. *О., Кор.*
Посип соли на хвіст (то й піймаєш: кажуть найбільш про зайця). *Ном.*

КАРТА хміль любить. *Нос.*

12590. Лучче з розумним свині пасти, як з дурним в карти грати. *Кан., К.*

Люби игру, люби й прогру. *Ш.*

Не буду дивицьця, нехай козирицця. *Збр. Лаз.*

Не заходи з дідьком у ЗАКЛАД. *Ил.*

Боже борони йти в заклад. *Пир., Черн.*

Спор, як хоч, а в заклад не бийсь. *Кр.*— До сліз хоч спорся, а у заклад не йди. *Л., Пир.*

Заклад не йде в лад. *Б.*

Один усе закладався, та и без штанів остався. *Пир., Л.*

Син з батьком закладавсь, та въ ямці оставсь. *Кон.*

Собаки закладались, та хвостів позбувались. *Ном.*

12600. Хто не КУРИТЬ люльки и не НЮХАЄ табаки, той не варт ([1]) и собаки. *С., Рад.*

([1]) не стоіцця. *Л.*— В Каменнім Броді *(Зв. п.)* и круг єго, не курить ніхто в світі.

Коли ти курець, май свою ([1]) люльку й тютюнець. *Полт.*

([1]) Добрий курець має.

Без люльки, як без жінки. *Л., Ст. Зб.*

За люльку й батька б проміняв (про запалёного люлешника). *Ном.*

Покуримо люльки, щоб дома не журились. *Бр., Лів.*

Люлька не курицця, мабуть дівчина ([1]) журицця. *Збр. Лаз.*

([1]) жінка. *Павлг.*

Кури, кури, люлечку, мій сизий голубочку! хоч буду запрядать, та буду тютюн купувать. *Пер.*

«Дай люльки!» — «А робить не гульки?» *З.*

А нуте, синки, за люльки, нехай паска постоіть ([1]). *Лів., Ёвх.*

Жартують з люлешників, як беруцця вони за люльки.— ([1]) а поросяти чорт не вхватить. *Рад.*— ... не візьме. *Б.*

Підкурив, як Гайдай сову. *Пер.*

Сидів колись під копицею в дощ, а сова на копиці. От Гайдай все курить люлечку та курить, а сова все пъє димок та пъє, а далі биркиць — и упала!

12610. А ну, чи вмивалась? *Ном.*

Се б то дівчина: загадує так парубок, беручись кресать. Як що од разу викреше — вмивалась.

Кресь — та й єсть. *Л., Пир.*

Кресь-кресь! бодай ти, дядьку, одного не діждав, другого не випровадив. *Збр. Лаз.*

Кресав Денис, та й на гіллі повис. *Бр., Рад., Збр. Лаз.*

Хто нюхає табачок, то гетманів мужичок. *Ном., Не.*

Табака гарна, терла жінка Ганна; стара мати вчила її мъяти; дочки ростирали, у ріжки насипали. *Кв. (I, 132).*

Як литовська дітвора, табаку вживає. *Ст. Зб.*

Як швець дубом шкури пересипа (так нюхарі сушять собі мізок табакою). *Кл.*

Кубе, давай дюхи потабачимо! *Сл.*

Добре нанюхався!

СМІЙСЯ, сёгодня твій день настав. *Л., Ёвх.*

12620. От уже сёго душа не скаже, що в пню жила (на веселого)! *Зв.*

Говоріть гоже та боже, щоб наша кваша вдалася. *Лів., [Зв., Кан., К., Ст. Зб.].*

Спиня в якому ділі балакливого сміхуна.

Идіть, квашу варіть, ато ви пониділи. *Кон.*

Щоб ти з носом був (веселому вигадькові). *Пир.*

Щоби ся збув! за тобою кишки пірвати. *Бр.*

А, щоб твій батько стямивсь! щоб тебе та бодай тебе! *Пир.*

А щоб ти скис. *К.*

Хоч як, то викпиццця. *Бр.*

Мертвий би, здаєцця, зареготав. *Ном.*

Аж за боки брався (реготав так). *Дуб., Пир.*

12630. Аж кишки порвали. *Ск.*

О, вже зараз рот до ушей! *Ном.*

Оце хлюпощеццця!

Заливаеццця, як пан сироваткою.

И тся смієццця: щось веселе ззіла. *Бр.*

Россмівся так красно, як би пекла не хотів. *Ил.*

Вищирив зуби, як циганські діти до місяця.

Вищирив зуби, як париста свиня. *Бер.*— ...як печене порося. *С.*— ... як печену редьку. *К.*— ... як зінське ([1]) щеня. *Бер.*

([2]) земське (земське, бо в землі живе. *Рад.*). *Рад.*

Скалицця, як собака на висівки (се б то, як попоївши їх, ясни собі зубами обтира). *Кор.*

Скалить (*або:* Вискалив) зуби, як собака. *Лох., Пр., О.*

12640. На кутні смієцця. *Пир.*

Вам усе йграшки! *Л., Пир.*

Ет, скалить зуби!.. зубоскал! *Пир.*

Чи смієсся ([1]), чи дороги питаєсся. *Зв. Лів.*

([1]) кпиш. *Бр.. Ст. Зб.;* кписся. *Рад.*

И хихички той же сміх. *Пр. в Ст. Зб.*

Ти кажеш на глум, а люде беруть на юм. *Лів.*

Ідять тебе блохи та кусають (на скалозуба). *Пир.*

Між людьми чесними зубів не продавай. *Не.*

Зачмутувала кумася коло свого Йвася. *Гат.*

Жарт місце має. *Пр. в Ст. Зб.*

12650. Шути та оглядувайся. *Ёвх.*

Не сміхом, сваття, не сміхом. *Не.*

Колись засмієсся на кутні. *Зв., Рад., [Павлв.].*— А, смієсся!.. бодай ти сміялася на кутніі зуби! *Бр.*— На кутні бодай засміявся! *Ёвх.*

На кутні сміяцьця — плакать, або сміяцьця з примусом, так що й рот перекривицця, кутні зуби видно.

Грай-грай ([1]), глечику ([2]), а підеш без ушка ([3]). *Б.*— Шути, збанок, доки вухо не вирвецця. *Проск.*

([1]) Шуткуй. *Лох.;* Кипи-кипи. *Ёвх.;* Жартуй. *Гат.* ([2]) глечичок. *Лох., Гат., Павлв.* ([3]) поки ушко видірвецця. *Лох., Ёвх., Павлв.;* поки не луснув. *Гат.*

Не шутки бураки. *Ст. Зб.*

У вас шутки бураки, а в нас ядять. *Ст. Зб.*

Смійся, смійся, а зуби держи на полиці (ато повибиваю, мов). *К.*

Жарти на сторону, а ([1]) хвіст набік. *Л.*

([1]) Жарт на сторону и. *Ст. Зб.;* Діло не діло, а. *Гр.*

Жарти, жарти ([1]), а хвіст набік. *Проск.*

([1]) Шутки, шутки. *Ёвх.*

Не з Микити кпити. *Прав.*— Не кпити з Микити, бо Микита сам кеп. *Бр.*

12660. Коли кпиш, то не смійся. *Бр.*— Жартуй-жартуй, та не смійся. *Пр. в Ст. Зб.*

Смійся, поки будеш плакати. *Бр.*

Смійся-смійся, а за смішки плачем одвітиш. *С.*
По сміху плач наступає. *Ил.*
З жарту и біда часом буває. *Ст. Зб.*
Жартувала баба з колесом, та спиця застряла. *Пр. в Ст. Зб.*
Шалость до добра не доводить. *Кулж.*
Сміялися твого батька діти, та з ними и ти. *Ш.*
Засмійсь, Матвійку, дам копійку. *Рад., З., Л., Н., Б., Кон.*
Засмійсь, Терешку, дам денежку. *Б.*
12670. Смійся, смішку (сміюне), дам тобі кишку. *Бр.*
Засмійсь, аби чудно. *Л.*
Смійся, дурню, доля буде. *Коз.*
Сміецця, що дурний. *Пр., Н.*
Раденький, що дурненький. *Ск.*
Сміецця наймит, а нічого не тямить. *Зв.*
Тішицця, як би го бузько носом иськав. *Ил.*
Рад дурень, що пиріг великий. *Нос.*
Сміх не реготи, пійшли баба в переверти. *Ёвх.*
Сміх мене брав, як батько вмірав, та ногами дриgав! *С.*
12680. Радуйся, Хвесе, кіт сало несе! радуйся вельми, бо вже перед дверми! *Коз.*
Радуйся, лисий Остапе! цебер Савку родить (радуйся по пустому, коли дурень). *Кан., К.*
Втіха, як з порожнёго міха. *Бр.*
Сміх! нам регочецця, а ім не хочецця. *О.*
Сміецця, своёго не приложивши. *Ст. Зб.*
Сміецця, кому не ймецця (віри, або й біди). *Нос.*
З другого ся насміває, а за себе забуває. *Ил.*
Смішки з попової (¹) кішки, а як своя здохне, то й плакатимеш. *Не.*— ... то й жалко. *Ном.*

(¹) з чужоі. *Коз.*

Не смійсь рабі (¹) — буде й тобі. *Коз., Гл., Мг.*

(¹) раба рабі. *Кр.*

Хто сміецця, тому не минецця. *Лів., Ёвх.*
12690. Вам смішки, а мені ні кришки. *Л., Пир., Сос.*
Тобі сміх, а мені плач. *У.*— ... на вмі. *Бер.*— Вам сміх, а мені ледве (¹) в час («ледве жиє»). *Бр.*

(¹) а мені саме. *Ст.-Зб.*

Не треба з тим жартувати, що болить. *Ил.*
Не смійся, Иванку, з моёго припадку. *Збр. Лаз.*

Дай, Боже, жартувати, аби не плакати. *Бер., Рад., Л., Пр.*— ... не хоровати. *Бр., Ст. Зб.*— Та нехай люде сміюцця — аби не плакали. *Вас.*

Хоч смішно, аби затишно. *Кулж.*

З посміху ([1]) люде бувають. *Об.*— З посміха буває потіха. *Проск.*— З кого ся насміхають, з того люде бувають. *Ил.*

([1]) з посмішок. *Кон.;* з поганих. *Л., Пер.*

На глузи ([1]) підняли. *Л., Кон.*

([1]) На сміх. *Пир., О.*

Чим кривіше, тим смішніше. *Лип.*

Просвітку не дають (*або:* не має). *Бр., Лів.*

12700. Хоч нічого їсти, та весело жити. *Коз.*

Антін козу веде, Антонова коза не йде. *Пир., Гр.*— ... веде, бісова коза не йде: він ії віжками, вона ёго ніжкою; він ії дугою, вона ёго другою; він ії уздою, вона ёго... *Ном.*— ... веде; він ії бъє, а вона не йде. *Я.*

Андрій задерій, задрав ніжку... кішку. *Л.*

Андрій за всіх мудрій: продав халупу, а сам уліз. *Пр. в Ст. Зб.*

Гарасим, по ([1]) кобилі голосив. *Л.*

([1]) той що по. *К.*

Кирило ([1]), набий мені барило. *Л., Коз.*

Дражнять так Кирила, жартують з ёго мення.— ([1]) Гаврило. *Ном.*

Кіндрат свині брат, кобилі дядько, а собаці сват. *Гайс.*— ... брат, а кабана вуйко. *Кам.*

Клим-Клим-Клим! *Ном.*

Як музика підкручує кілочки и бренька струни, то ніби вони так промовляють: жарт. Так же жартують и з мення *Клим.*

Мино, Мино! не вчепи галушок (не виверни галушок: сторожкіше будь). *Час. (1859 р., № 8).*

Миколо, Миколо! сидів би ти дома, та точив веретена! *Не.*

12710. Марку ([1]), пильнуй замку. *Ст. Зб.*

([1]) Коли ти Марко, то ти, Марку.

Микито, чи ти то? *Ном.*— ... я, жінко-небого.

Науме, Науме! дурний ([1]) твій уме! *Гр.*

(¹) добрий. *Лох.*

Опанас свині пас. *Ном.*
Пилип до стіни (¹) прилип. *Дуб., Пр.*

(¹) до гайна. *Л.*

Ой Семене, Семене! ходи, серце, до мене (¹). *Л.*

(¹) иди сядь коло мене. *Пр.*

Савка-булавка покотив булку та вбив курку. *Ном.*
Тимошу, убий вошу.
Юрку, Юрку, наплюй в дюрку. *Уш.*
Юрку, спечи курку. *Ст. Зб.*

12720. Якове — свиня тобі дякує! *Гайс.*— ... а кабан лає, що помий немає. *Ном.*

Піду на гори — роздам своє горе. *Кох.*
Пастух свинопас, держи хліб про запас. *Ст. Зб.*
Одкликнувся Олесь, та й сам гдесь. *Гайс.*
Верніцця та найміцця — до вечера шаг заробите. *Л., Пир.*

Жартують, молодь найпаче, як хто піде.

«Світи́ вже!» — «Світи очима поза плечима». *Бр., Лип.*

Нічим світить.

«Он дивицця!» — «Нехай дивицця — не поживицця!» *Лів.*
«Чи вона жеребна?» — «Жеребна! тільки хвіст та ребра». *Ном., [Ёвх.].*
Що на серці, то на серці... а що у животі, то чого там нема! *Х. Зб.*
«Синку!» — «Синку, чи впасеш свинку?» *Гр.*

12730. Ох, не побий плоскони, а побий лён! *Л.*— ... та побий матки на чотирі шматки. *Кон., [Б.].*

Як хто скаже *о-хо-хох!*

Оце штучка: загни пальці, та й карлючка. *О.*— Не великая штука: загнув палець, аж кручка. *Ст. Зб.*

Як хто скаже — *оце штучка,* або просто, жартуючи, як що штучне побачить, або зовсім нештучне.— (¹) палець. *Рад.;* пучку. *Н., Кон.* (²) ключка. *Н., Зв.*

Жаба — то твоя баба. *К., Л.*

Як хто скаже *жаба;* а то ще є й забавка дитяча, де так кажуть.

Не до пари-пари, ззідять Татари. *Зв.*
«Гарбуз!» — «Твій (1) батько загруз!» *Рад., Л.*

(1) що й. *К.*

Слава Богу, як бик дома! *Пер.*

Як хто подурному скаже *слава Богу.*

«Що ти робиш?» — «Гусям ярмо, а тобі гайно». *Кон.*
«Що ти робиш?» — «Віку доживаю!» *Кр.*
«Рано!» — «Рано — кому не дано». *З., Пир.— ...* а кому дано, тому не рано. *Ёвх.*
«Мужик!» — «Нака́кав тобі на язик!» *Ном.*
12740. «Здрастуйте!» — «Не застуйте!» *Пир., Кон.*
«День добрий!» — «День добрий з ким добрим, а з вами не парадна година!» *Шей.*
«Здоров!» — «Не таких як ти боров, а тебе й нічого!» *Кан., К., Лист. (1, 254).*
«Не хоче!» — «Хай ззість сороче». *Зал.— ...* або вороняче солодче. *Ном.*
«Ох!» — «Не люби двох!» *Ос. З. (VI, 21).*
12745. «Дай пирога!» — «Візьми вола за рога!» *Ном.*
12747. «Де ти був?» — «Баньки дув, та надув та й тобі приніс». *Зал.*
«А за чим?» — «Прислав вітчим.» *Зал.*
«Де воно лежить (шука чого)?» — «На трапку!» (а як хто не зна сёго жарту и пита: «На якому трапку?» — «На тому, що як натрапиш, то там и лежить!») *Ном.*
12750. «Дорога.» — «Дорога до самого Бога». *Ном.*
«Подай кухля!» — «В кухля голова опухла». *Об.*
«Дай мені води!» — «Иди лишень до верби!» *Л., Кон.*— «Де вода?» — «А там, де верба». *Л., Гр.*
«Подай води!» — «Не води — хвіст відирвеш!» *Збр. Лаз.*
Сороки колодязь перевернули. *Бр., Л.*

Нема води, горілки. «Чи то против жінок, що вони изійдуцця то так, як ті сороки, скрегочуть». *Бр.*

«Дай огню!» — «Дай ногу загну». *Ном.*
«Хліб погорів!» — «Не журися — не будеш поів» (поіти). *Ил.*
«Постой!» — «За постой гроші платять!» *Л., Н.*
«Звідкуля ви?» — «Не з куля, а просто з соломи!» *Кан., К.*— «Звітки ти?» — «Я не з відки, а я з доброі горілки». *Бр.*

«Бабусю!» — «Хиба я пуп гризла, що ви зовете!» *Кон.*

12760. «Не спицця — хліб сницця».— «Устань, прибери зпід голови». *Б.*

«Де ви родились такі?!» — «Проти неба на рожку». *Кр.*

И ми люде добрі, и наша мати не синиця. *Ил.*

Все що хрін, то ложкою (надісь, жарт на *що мед* и д.). *К., Кан.*

Нехай на тебе индики брешуть! *Ёвх.*

Як би в мене була золота солома, я б вас, каже, визолотив! *Гр.*

Розмишля хвостом. *Ном.*

Се б то, маха — скотина.

Спасибі за хату, и на хаті тепло. *Б.*— ... за хату и надворі тепло.

Чудак покійник, що рибу крав! *Кан., К.*

Як рибалка уgабне у свого товариства риби — вона ёму не буде ловицьця. *Новг.*

Хазяін старший, та не бреше. *С., Зв., Х.*— ... а ти обзиваєсся худший. *Гр.*

Кажуть на собаку, як сунецця.

12770. На того бреши, чий хліб іси. *Об.*— ... а мого хліба не іси, то на мене не бреши. *Бер.*

Кажуть на чужу собаку (або й на людину), як бреше.

Єсть там в полі коній много: як злапаєш, то поідеш. *Войц.*

Коли йдеш до вовка на обід, бери й нас з собою. *Ил.*

На що й голова, коли розум! *О.*

Глянь! бридкий, та й не журицця. *Не.*

Оце у мене серце бъєцця — як телячий хвіст. *С.*

Що тобі Бог дав — чи дівчину, чи дитину? *Пир.*

Три дні, як не краду (як питають, чи не бачили чого). *Л.*

Слухайте, бояре, що князь бреше (весільна). *Бр., Лів.*

Сокол з місця, сова на місце. *Ст. Зб.*

12780. Одна сорока з плота, а десять на пліт. *Бр.*— Сорока з кола, а десять соколів на іі місце. *Проск.*

Чорт колодочку положив, а Бог чоловіка посадив (один хлопець лежить, а другий, жартуючи, сідає, та й приказує... «Та ні бо», той одвітує, «Бог колодочку положив, а чорт чоловіка посадив»). *Кан., К., Л.*

Не псуй лёду, та пускайся на дно. *Руд.*

Не знаєш, чим удавицьця! поклади два палці в рот. *Бр., К., Л., Пир.*

Трудно дівку силувати, коли парубок не хоче. *Ж.* — Трудно парубка силувати, коли дівка не хоче. *Бер.*

Не рад пес, що вбитий, ще й ногами дриґає! *Проск.*

Такий мені пан: у соломі спить, а зубами ськаєцця. *Гайс.*

Гетте з богами — станем з тютюном. *Ёвх.*

Замісць *гетте.*

Назад з короговами: нема мерця дома, пішов косить ([1]). *Б.*

Замісць — *назад,* як за чим пришли, та немає.— ([1]) бо чортмає мерця. *Кан., К.*

Назад, Дорош, з копійкою, нехай мати шаг дасть. *Кр.*

12790. Назад, сучко, санки (а не віз)! *Ёвх.*

Втікайте з хати, бо буду веретеном махати. *Проск.*

Збірайтеся, старці, обід буде. *Ёвх.*

Тягни рядно на двох одно! *Ном.*

Хапай бики, бо процесія йде! *Прав.*

Данило, хапай точило! *Вас.*

Ручка в точилі звецця *кордою.*

Хватайся на рижого. *Ст. Зб.*

Співай, дядьку,— вона до́вга. *Коз.*

Бий бриндзю в діраву діжу. *Бал.*

Махай нехай косять! *Зв., Рад., Л., Пир., Кон., Х., Гр.*

12800. Міняй, свату, сліпу кобилу на носату. *Ил., Бр., Лип.*

Міняй бики на воли, аби дома не були. *Нов., К.*

Рубайся дерево, кривеє и правеє. *Ст. Зб.*

Сюди, люде, вовки бити. *Бал.* — Панове громада, біжіть вовка бить! *Пр.*

З брехеньки про вовка и лисицю. Кажуть в жарт замісць — ось-де він! ось идіть подивіцця, що я найшов!

Мерзни, мерзни, хвостику! *Ном.* — Мерзни, вовчий хвосте. *Ст. Зб.*

Мороз давить бабу, мороз давить бабу! *К.*

12806. Два мішки й торба! *Кр.* — Е, я такий, що мішки шию! *Кр.*

То був такий кравець, що прийшов до добрих людей у село та й назвавсь кравцем, а ті ёму й раді. Напоіли, нагодували, а там

и сукно унесли. Подививсь кравець на сукно, на вікно; перегорнув сюди-туди. та й каже: «Два мішки й торба!» — «Е, ні, будте ласкові — нам з сёго юпку та свиту!» — «Е. я такий, що мішки шию!» — та й бувайте здорові!

12808. «Коли батька бъють?» — «Як снопи подають!» *Зв., Кон.*

«Ай дуб!» — «Та й зелений!» — «А щоб ти на ёму повісивсь!» *Зв.*

Узялись до гарячого борщу батько з двома синами. Покуштував один син — гарячий. «Ай дуб», каже; покуштував батько: «Та й зелений!», каже,; а третій тим часом заслухався про що це вони балакають, та не покуштувавши, цілу ложку въ рот: «А щоб ти», каже, «тату и д.». Ато ще кажуть, що ніби се так сини батька підневідили,— и в такім разі, замісць «а щоб ти тату и д.» кажуть: «А щоб ви на ёму, синки, повисли!» Є про се брехенька и в Десять Кіп Казок.

12810. «Який, тату, борщ холодний!» — «Ай холодний!.. Сину, одного тебе маю, бодай и того не мав». *Л., Павлг.*

«Чого ти плачеш?» — «Батько вмер!» — «Одчого?» — «З голоду».— «Хіба хліба не було?» — «Та був, та ножа не було врізати». *Л.*

«Ох, моя матінко! снився мені батенько!» — «Цур ёму, доненько! поминацьця хоче». *Ёвх.*

«Діду, Сидоре, собак боюся!» — «А з костуром, бабко!» *Прав. Ниж.*

Певно з тиєі брехеньки про бабу, що не знала, чим діда поминать. «Ой діду, діду», голосить над ним хворим, «чим я тебе буду поминать!» — «Сухарями, бабко! сухарями, любко! сухарями, Пархомихо, сивая голубко!» — «Та де ж я, де візьму тих сухарів!» — «Попід віконню, бабко и д.» — «Ой діду-діду, так я ж собак боюся!» — «Из костуром, бабко и д.» *Ном.*

«Ой лишечко! пана *щось* ззість».— «Ах ти ж прокляте! нехай лучче пан тебе ззість!»

Через ваші вівці та й в кошару не йти (*або:* не можна и в кошару заглядати). *Бр.*— Через бабини телята не можна и в двір заглядати. *Ил.*— Хіба для твого теляти (¹) та й в город не заглядати (вовк каже чоловікові на питання: «Чого ти, вовче, заглядаєш?»). *Рад.*

(¹) Овва! через твоі телята. *Казки.*

«Ей, синку, будем бицьця!» — «Тпру!» — «А що?» — «Що ж, бицьця, так и бицьця». *Кр.*

Так мама казали. *Ил.*— Так казали старі люде, дівчата. *Ах.*

Дурні люде! кажуть, батько вмер, а хто ж мене тоді битиме? *Пир.*

У всіх матері дурні, тільки моя розумна — що гріх и сказати. *Ёвх.*

12820. Мому татові вже стало лекше: перше плював на землю, а теперь вже на бороду. *Проск.*

«А скільки ти, бабо, піймала горобців?» — «Оце, синку, тільки оцёго піймаю, то ще девъять зостанецця, щоб було десять!» *К., Кан.*

«А встань, синку, та покури люльки!» — «А вже ж матку за череп хватило: чи покуриш, чи не покуриш, а молотить потуриш!» *Черн.*

Що на тому ярмарку — видимо-невидимо! чуть не двадцять пъять. *Гр.*

«Тату, на ярмалці усі лошат погубили!» — «А ти?» — «Я свого попереду!» *Кр., Кор.*— «...цілий день ходили коло воза, та вже ввечері!» (та насилу вже вкрали). *Черн.*

«Ой, чи не підвихнули чого з воза москалі, що ти й приїхав, все мовчиш?» — «Цілий день ходили коло воза — та вже ввечері!..»

Уберися, жінко, в кожух, бо я бити буду. *П., Г.*

«Тпру, воли! давай, жінко, гроші лічить! давай,— сюди-туди руб, сяк-так два; за копу теля, за три копі сіна — и гроші усі... Е! ...» поїхав. *Сл.*— «Тпру, воли! давай, жінко, гроші лічить!» — «Та що тобі, чоловіче, так здалось, щоб все гроші лічити!.. копу за сіль, копу на сіль, и за копу солі купували; копу з кумом пропили — и гроші всі!»

«Сідайте, бабко, підвезу вас!» — «Не маю, шинку, часу!» *Бр.*— «Сідай, бабо, підвезу тя!» — «Нема часу, треба йти!» *Проск.*

Уліз червяк у хрін, та й сидів; а як виліз из хріну у моркву, та й каже: «коли б я був знав, що морква солодка, був би давно я виліз». *Бр.*

12830. Жінко, я бачив ведмедя,— та так стрінувся з ними нос к носу, та так мене совість взяла! *Гр.*

Правда, що ми ходили де́що и гуторили про́що; тільки коли я хоч що або або́що, то нехай мені чорзнаєщо — от що, а не то що! а ви ще кажете, щоб я там щѝ-що, або або-що... *Збр. Лаз.*

— То правда, пане, що ми йшли прощо и говорили дещо, але коли ми що на що по що, щоб нас Бог — чортзнаєщо! *Казки.*

В однім селі шкода зробилась, коней покрали, а ночліжники бачили, що такі то коло тих коней ворожили и щось нишком балакали. Пан їх на допрос — так вони ото й кажуть. *Казки.*

Господи прости, був я на страсті, купив свічечку за копієчку, понюхав — медом пахне, так я й ззів. *Не.*— Одмінила свічечку за копієчку; сіла під тином, понюхала — пахне медком... и ззіла. *Л.*

Не дай, Боже, з кози кожуха, а з свині чобіт; избави, Боже, від Барської ([1]) греблі; избави, Боже, від Кулаківського ([2]) справи. *Ос. 10 (XVI, 50).*

З бурлацького оченашу.— ([1]) Бара-місто ([2]) пан з поповичів; вславився тим, що не по правді справи розвъязував.

Опанас свині пас, курі крав, у міх клав, курі сокочуть, у міх не хочуть ([1]). *К.*

([1]) не хочуть; мішок рвецця — щось кудись прецця. *Ном.*— Теж з бурлацького оченашу.

Я в Бога ми́на (нікого не займаю). *Б.*

Муйсій, живо при! *Я.*

«Monsieur, je vous prie!» просив поранений Хранцуз свого підвідника, щоб віз поволі; а той, на мення Мусій, ото так зрозумів ёго прозьбу...

Соловей у лісі реве, а ведмідь щебече. *Не.*

Нім дитина запіла, когут духа спустив. *Ил.*

Оступіцця, сторчаки!.. оттак, як бачите, стовбичять. *Гр.*

12840. Помагай-Біг! повна піч людей! позичте дрябілястого Павла, поіхати пельками́ по бика. *Кон.*

«Добривечір, кума! ти не телила моіх бачок?» — Телила, телила! під моім ночом стогували, моі брехи засобачили, я в гледочку пощелила (в щілочку погледіла), аж там ядунята гарчать (вовки ідять уже телят); я за гук (гукать), та й туди, аж воно вертом перечеревенилось, дриґами — нож, нож (дриґає ногами)! *Кр.*— «Сестривечір, добричкиl чи не телячили моєі виді?» — «А яка ж твоя видя?» — «Під сіреньким черевеньке, на лисинці лобок, на шиі китичка, на мотузоцці хвостик».— «Телячили, сестричко, телячили! захвостила задерю, поочеретила 'геть до бігу — и д.» *Лист. (II, 200), [Збр. Шей.].*— «...чи не телячали моіх видень ([1])?» — «А якиі твоі видні?» — «На лисинці лобок, на мотузоцці шийка ([2]).» — «Під нашим стогом стогували ([3]), тюччя затючали, я за сокіраги, вони задрали лози та побігли у хвости ([4]).» *Сос.*

([1]) чи не видали моіх телят? ([2]) на лобку лисинка, на шийці мотузочка. ([3]) стояли. ([4]) я за сокиру; вони задрали хвости та побігли у лози.

Дати чернечого хліба. *Ном.*

ЦЯ РІЧ НА ДВІЧІ. *Гат.*— На двічі річ. *Зв.*

12844. Канальська робота (тяжка, бридка, и роботи на каналах). *Кул.*

12846. На твоі, пане, шиі воля (воля и зоб.). *Нос.*

За водою підеш, то й не вернесся (треба казать *по воду*). *Л., Пир.*

Коли б дощ не шов, то б и поіхав (жартує, що каже на дощ *ишов*, а не *падав*). *Ст. Зб.*

Медвідь пиво варить (Гуцули в Карпатах на якусь Чорну гору кажуть, як диміє). *Войц.*

12850. Кришка на світі чоловіка тримає (*кришки* не впав, *кришки* не впився и д.— *кришка* чоловіка тримає). *Руд.*

Замішаю не вам, а свиням. *З., Б.*

Що пес збреше, то ми все думаємо, що вашець добродзи. *Проск.*

Помолов — тому руку, тому ногу. *Коз.*

За ціп, та на тік. *Лів.*

Се б то, *заціп* — мовчи.

Бігла собака у Петрівку через лід (Петрівка — и піст, и село є таке). *О.*

РІЧ изнять (почать мову). *Сос.*

Мать з ким гуторку (*або:* Буть з ким на ре́чах). *Б.*

Вміти, не вміти,— треба говорити. *Бр.*

Красная мова находить добриі слова. *Ил.*

12860. Який розум, така й бесіда.

Мудра голова не дбае лихиі слова.

З доброі губи добре и слово. *Ск.*

Добро доброе и говорити. *Ст. Зб.*

Слова до ради, руки до звади. *Ил.*

Нащо та й шаноба, як добреє слово. *Ос. 6 (III, 42).*

Рана загоіцця, але зле слово ніколи. *Ил.*— ...а слово ні. *Войц.*— ... слово иноє вовік не загоіцця. *Ст. Зб.*

Вода все сполоще, лиш злого слова ніколи. *Ил.*

Слюни не підіймеш, а слово назад не вернеш. *Нос.*

Слово не горобець, назад не вернецця. *Проск.*— Слово не горобей: вилетить — не піймаєш. *Пр.*— Вже слово не вернеся. *Проск.*

12870. Сказаного и сокирою не вирубаєш. *Зал.*

Будь добрим вислухачом, будеш добрим повідачом. *Ил., Проск.*

Говори́ть — не горох молотить. *Лів.*

Що маєш казати, то попереду рожжуй. *Пер.*— Перше рожжуй ([1]), а тоді и кажи. *Л., Кр.*— Нім що скажеш, то перше рожжуй. *Кан., К.*— Рожжуй слово, та тоді и говори. *Рад., [Ст. Зб.]*.— Як маєш що казати, то перше рожжвакай. *Бр.*

([1]) рожжвакай. *Проск.*

Жуй — та вон плюй. *Ст. Зб.*

Прошлоі річи не жалуй, а не згодним річам не імай віри. *Ст. Зб.*

Більше роби та менше говори. *К., Коз., [Бр., Рад., Пер., Пр.]*.

Слухай багато, а менше говори. *Ил.*

Побільше іж, а поменше говори. *Л., [Бр., Зв., Рад., Ст. Зб.]*.— Більше іж та думай, тільки менше говори. *Черн.*

Не діло багато говорити. *Бр.*

12880. Хто багато говорить, той мало творить. *Ил.*

Котра корова багато реве, то та молока мало дає. *Ил., [Кан., К.]*.

Не мели, як пустий млин. *Ст. Зб.*

Така вже у ёго говірка. *Збр. Лаз* — ... гуторка. *Кор.*

Кинув слово, як в маточину. *Ил.*

За вашим шептом нашого крику не чутно. *Пр. в Ст. Зб.*

За вашим торгом нашого ярмарку не чуть. *Лів.*

Лемінт такий (*або:* Глухе таке), що хоч тури гони, то не почує.

Тебе й за кадубами чутно. *Б.*

Говорить, як з бочки. *Об.*

12890. Пищить, як дідько в градовій хмарі. *Ил.*

Кокотить, як Бойко жовточеревий. *Ил.*

Забубонів, як старий дяк. *Збр. Лаз.*

Наче пороснув як горохом у стіну (з оприском, шпарко забалакав). *Бр.*

Засипав, як горохом в бочку (дрібно балака, або — бреше). *Гр.*

Засипала, як маком дрібненько. *Гр.*— Розсипаецця дрібній маку. *Нос.*

Торохтить, як вітряк. *Кон.*

Як горох розсипає (гарно балака, співає; виразно чита).

Хоч хрести малюй. («Усе-все росказує, що не почує; оце таке, хоч хрести малюй»). *К.*

Стіпний на докладки. *Гат.*— ... вигадки.

12900. Там як скаже, та прикаже!.. *Кон.*

Як у рот не кладе (гарно чита).

Мов по зорях читає. *Ном.*

Як в уста не кладе (вітає хороше и д.). *Б.*— Говорить,

як у рот кладе. *К., Пир., Лох.*— Як за руку веде и як в рот кладе. *Ст. Зб.*

Говорить, так як з пісьма бере. *А.*

Росказує, мов из книжки бере. *Ос. 10 (XIV, 28).*

Скаже слово, так як витвердить. *А.*

Як ріпу гризе. *О.*— ...так гладко говорить. *Ст. Зб.*

Ото сказав, як ножичками відрізав. *Проск.*

Сказав, як гвіздком прибив. *Лох., Пр., К., [Кон., Ст. Зб.].*

12910. Що не скаже, неначе звъяже. *Кулж.*— Сказав, як звъязав. *Нос.*

Сей чоловік, що не скаже, наче топором. *Кон.*

По составцях розбірає. *Ст. Зб.*

Як у око вліпив. *Ск.*

Так слова, ёго чисті, як день білі. *Сл.*

Щебече, як ластівка. *Кан., К.*

Тихо, як мак сіє. *Л., З.*

Списала вона мені як на долоні своє життя. *Ос. 10 (V, 63).*

Масноі бесіди чоловік. *Ил.*

В кого калитка товста, у того мова проста. *Черн.*

12920. Хоч и яшна луста, та пшеничне слово. Гл.— Не клади яшноі лусти, а клади пшенишне слово. *Нов.*

Морочив-морочив, поки сказав. *Рад.*

Як кожухом в плечі повюв. *Пр. в Ст. Зб.*

Балака — як колядує. *Р.*

Як мертвий говорить. *Ст. Зб.*

Говорить, як не живий. *П., В., Лів.*

Говорить, як спить. *Ил.*

Говорить, як на му́ках.

Говорить, так як трі дні хліба не ів. *Бр., Пир.*

О, він нелепетливий Савочка! *Зв.*

12930. Язик, мов в постолях. *Ос. 3 (X, 88).*

Язик, мов повстяний. *Кв. (I, 56).*

Галушкою вдавивсь (як хто перепнецця в мові). *Пир.*

Говори до стовпа, а стовп стоіть. *Ил., Л.*

Розмова моя люба та мила! ти мовчиш, а я слухаю! *Евх.*— Він мовчить, а ми слухаєм. *Ст. Зб.*

Мовчить, наче води набрав у рот. *Чор. Рад. (117).*— Як води в рот набрав. *Пир.*

Ні пари з уст ([1]). *Ж., Пир., Коз.*— И пари з рота не пустить. *У., Пр.*— Навет и пари не пустиш з себе. *Бр.*

([1]) з рота. *Зал.*

Заціпило ёму язик. *Ст. Зб.*

Мовчить, як сорока в гостях. *Кан., К.*

Мовчить, як стіна. *Л., Пир., Кон., Зап. (I, 147).*

12940. Як овечка, не скаже ні словечка. *Гр.*— ... не мовить ні словечка. *Ст. Зб.*

Німа, як риба. *Г., П.*

Ні чичирк, и дух притаів. *Ос. 2 (24).*

Индик хоч не співа, та багацько дума. *Пир.*

Милая моя розмова! *Пр. в Ст. Зб.*

Гудуть, як бджілки. *Мар. В.*

Розговоривсь, як свиня з каченям. *С.*— ... з гускою. *Рад., Пир., Кр.*

Бали та бали, а день далі. *Коз.*

Галу-балу, а свіні в ріпі. *Ил.*

Балу́-балу (1), а пси в крупах. *Бер., Збр. Шей.*

Шляхтичі забалакались в коршмі, а один віз крупи.— (1) Гаду-гаду. *Вин.*

12950. Кума з кумою тирири — свині мо́рков порили. *Ил.*

Розмова (1), як з кобилою в болоті (2). *Бр., К., Кан.*

(1) Розговоривсь. *Сос.* (2) в грязі.

Говори, як об стіну горохом. *Лів., В.*

— Тобі товчи, як горохом у стіну. *Гр.*— Хоч горохом об стіну, а він все своє. *Євх.*— Як горохом о стіну (1). *Ст. Зб.*— Горох на стіну кидає. *Ил.*— Горохом об стіну. *Кулж.*

(1) до стіни. *Проск.*

З тобою говорить (1), тільки (2) гороху наівшися (3). *Х. Зб., Павлв., [Ст. Зб.]*.

(1) розговоритися. *Бр.;* балакать. *Гр.* (2) так лучче. *Кулж.;* треба. *Бр., Гр.;* то треба. *Проск.; «Ил.* (3) наістися. *Бр., Проск.;* наістись. *Гр., Кулж.;* наівшись. *Ил.*

З тобою (1) розмова, як з вітром полова! *Гат.*

(1) З дурним. *Полт. Час.* (1862 р. 158).

Розмова, як пня з пицятком. *Ил.*

До тебе говори, так як до того пня. *Бр., Проск.*

Говорить, мов блекоти объівся. *О., Гр., [Дуб.].*

Не віл реве: твоє здоровъячко каже (кепкування з того, хто спорить недоділа). *Нос.*

Говори до неі, а в неі Маковеі. *Ил.*

12960. Толкуйся (*або:* Толкуй), як Головко в погребі! *З., Л.*

Чий ти, Грицю, пан? *Не.*

Говори, Грицю, *богородицю.* Ск.— ... а я буду *оченаш. К., Ёвх.*— ... так буде скоріше (¹). *Руд.*— ... *богородицю,* а я буду (²) *вірую. Б.*— Співай, Грицю, *богородицю*, а ти ж, Петре, харгакуй. *Гат.*

(¹) так буде легше для нас. *Збр. Шей.* (²) а він читав. *Пир.;* а ти Андрію. *Проск.*

Говори, Петре, з хвостом. *Ил.*

12964. Товкуй, Савка, з паном. *Н.*

12966. Толкуй, Захар, з бабою! *Ёвх.*

Дурному персвазія, а умерлому кадило, то все єдно. *Проск.*

Теревені точить. *Пир.*— ...запустив. *Кон.*— От и поніс теревені! *Сл.*

Баляси точить. *Лів.*— Баляндраси точить. *Пир.*

12970. Здався на витрибеньки. *Бер., Пир., Х. Зб.*— Стіпний на витребеньки. *Гат.*

Десь у ёго язик поза (¹) ушима мотаєцця (²). *О., Кр., [К., Х.]*.— Аж язик поза ухами літа. *Л.*

(¹) Довгий язик, аж за. *Кулж.* (²) поза ухом въєцця. *Кр.*

Язик як на ковороті гуляє. *Б.*— Губа, як на коловороті гуляє. *Г.*

Він ёму зуби заговорить (перебалака ёго). *Пир.*

Єдна голова, та десять язиків. *Рад.*

Из рота перехоплює (річ). *Ном.*

З губи мені вийняв. *Ил.*

Торох! роди, Боже, горох! (кажуть, кепкуючи, як хто недоладу перебаранча балакать). *Прав. Ниж., Лів.*

Ти бо вже, коли говориш, то говори одно; ато разом хочеш буть и за попа, и за дяка. *Чор. Рад. (140).*

Говорить у пере́сипку.

Плутать розмову, розмовлять про разні речі, не доводячи нічому кінця. *М. Білз.*

12980. Не до тебе річ! *К., Рад., З., Л.*— ... мовчи. *Пр.*— Не про тебе річ ся говорицця. *Бр., Л.*

Не твоє мелецця — засипане Велиґонове (як хто вбовтнецця в річ без ладу). *Л.*— ... мелецця — чекай. *Бр.*

О, в ёго рот до ушей. *Кр.*— Має губу від уха до уха. *Ил.*

Ота ротата (зікрата, пащекувата и д.) — на все село. *Л., Кор.*

Лепече, як той пустий млин. *Проск.*— Меле, як пустий млин. *Ст. Зб.*

Меле, меле, та муки не веле. *Ст. Зб.*

Язик без костей: що збриде (1), то й лепече. *Ш.*— Нема кості в язиці — можь брехати владиці. *Ил.*

(1) набриде. *Коз.*

Не тямить голова, що язик лепече. *Ст. Зб.*

Язик в роті — мели, що хо́ті. *Нос.*

Ти уже чого не наплетеш своім безкостим язиком. *Кон.*

12990. Язик не помело. *Кон.*

Слова не полова. *Г., П.*

Мели (1), коли не завізно. *Рад., Пир.*

(1) Набалакайсь. *Пир.*

Мели, коли мелецця. *Бр.*

Він говорить багато, то все чорзнащо. *Ч.*

Наговорись, Петре, з сином: сёгодні новий день настав. *Б.*— ... Петре з гузом: сёгодні твій день настав.

Набесідовала, наговорила,— взяла мазницю, за медом пішла. *Не.*

Аби губи не гуляли! *К.*— Лепечи, що хоч, аби губи не гуляли.— Аби язик не гуляв. *Л., Пр.*

Говорила сама в хаті, бо ні з ким було. *Б.*

Говорить, що слиня до губи принесе. *Г., П.*

13000. Говорить три дні, а все про злидні. *Бус.*

Там такого наговорив, що и класти нікуди. *Кон.*

Наговорив стільки, що и в шапку не забареш. *Ил.*

Оце наказав! три мішки гречаноі полови, та усі три не повні. *Не.*— ... та усі и славні.

Що то плести, коли не знаю що! *Кон.*

Що й казати, як нічого слухати! *Ёвх.*— Ти кажеш, та нічого слухать. *Кон.*

Казать, та нічого. *К., Л., З.*

Хтів бим щось ска̊зати, та не знаю що. *Проск.*

Шкода того и говорити, що не варити. *Ст. Зб.*— Що й говорить, чого не варить! *Пир.*

Будеш те говорить, що будемо завтра варить. *Кон.*

13010. Говори! *Бр.*— ... здоров! *К.*

Говори, говори — нісенітницю. *Проск.*

Гай, гай! забалакав! *Гр.*

Верзи, верзиця, покіль верзицця. *Гат.*

Курзю-верзю — горохова каша. *Кр.*

Корзу-верзу — кошелі плету! *Ном.*

Курзю-верзю — дайте (1) на кутю гречки! *Ёвх.*

(1) Курзу-верзу, Борисе,— дай. *Кан., К.*

Курзу-верзу, Борисихо, дай куті на гречку! *Ос. 3 (VI. 19)* — ... на кутю гречки, а я тобі за те попасу овечки. *Лев.*

«Курзю-верзю!» — «Горох молочу!» *Пир., Кр.*

Говори Харкú Макогóненки. *Прав. Ниж.*

— Поніс Харків Макогоненків! *Сл.*

Харько Макогоненко, що був сім літ вовкулакою; Харько Макогоненко-Калюбаренко-Демко, що матері око виколов. *Макс. (Рус. Бес. 1857 р.).*

13020. Тири-ри, бабонько, дам пъятак. *Ёвх.*

Тири, тири, бабонько, я твій жених! *Кан., К.*

Тир-тир (1) зузуляста! *Кулж.*— Тир, зузуляста: з піръям здохла! *Сос.*

Як жіноцтво позходилось и даром лементує.— (1) *Кір. К.*

Тир (1)! батько впир, мати відьма (*або:* матері трясця). *Кр.*

(1) Тир-тир. *Гл.*

Ой гур, Марку, по ярмарку (на дурне слово, або дурне діло). *Рад., З., Л.*

Наказала й наговорила: вибий об пліт, щоб було, як дріт. *Рад.*

Блеяй, блеяй, пане Свириде,— зобачим, що з того вийде! *К.*

Кидаєш словами, як пес хвостом. *Бр.*— Так кидаєш словами, як пес хвостом махає.

Бесіди багато, а розуму мало. *Бр.*

Плете банелюки. *Ил.*

13030. На галай балай. *К., Рад., З.*— ... на балай. *П., Прав. Ниж.*— На гала, на бала («без резонту»). *Пир.*

Що скаже, то (1) півтора людського. *Бр., Л., Пир., [Кр.].*

(1) Наговорив. *С., Пр.;* У ёго все з. *Ст. Зб.*

Кат має и підошев (споре, а не доведе). *Проск.*

Таке говорить, що собака з маслом не ззість. *Пир.*

Чорзнащо верзе. *Лів., Сл.*— ... каляка. *О.*

Навмани Лазара співати. *К.*— Навманяки Лазара співаєш. *Бр.*

Бовть, як козел у воду. *Рад., К., О., Кр., [Л., Б., Кон.].*— ... як віл у калюжу. *Х.*

Бовть (1), як дурень у воду. *С., К., Л.*

(¹) Бултих. *З.*

Бовтнув, як жаба въ болото. *Ж.*

Не рожжував! *Пир., О.*

13040. И се слово не мъякинка. *Нос.*

Не віл, шановаввши слухи ваші, предить — то чоловік говорить. *Ил.*

Одлив кулю! *Кулж.*

Наказав три мішки гречаноі вовни. *Ёвх.*

Набалакав и в торбу (¹) не забереш. *Л., Пр., [Бр].*

(¹) Лантух. *Л.;* міх. *Рад.*

Наросказував міх, торбу и три оберемки. *Кон.*— ... міх ще и в торбу не заберецця. *З.*

Наказав аж з коробку буде. *К., Х.*

Що на рот налізе — блевузнить (*або:* патякає, *або:* вернячить). *Ст. Зб.*

Говори з ним понімецькій. *Бр., [Кан., К.].*

Так пристає, як горох до стіни. *Бр., Рад.*

13050. Уже б та молодичка насікла-нарубала.

Багато говорить.

Хіба Бог видить, що дурень бридить. *Рад.*

Ёго як послухать, так и Бога нема. *Кулж.*

Цить, Ивасю, панів не переслухаєш. *Ил.*

Толкуємось про ялові гуси, що на псарню (¹) літають, та потроху молока носють (пропало ще, не вернеш). *Х. Зб., Час. (1857 р. № 14).*

(¹) на пекарню. *Ш.*

Така ваша загадка, що нема й розгадки. *Пир.*

Шуточка та рогулечку й привела (овечка баранця). *Б.*— ... та й рогулечку привела.

Кумедне щось сказано. *М. Білз.*

З пустого в порожнє (¹) переливає. *Кр., Проск., Пир., Черн.*

(¹) З порожнёго в пусте. *Кан., К.*

Після тієі та знов тієі! *Пир.*

Не війтова дочка, та до речи говорить («Ото не до речи, коли так уже хвалить». *Рад.*). *Нос.*

13060. Як би іі вчили брехать, то вона б и побріхувала. *Р.*

Говорив покійничок до самоі (1) смерти. *К.*— Говорила небіжечка до самоі смерти, а все доладу (2) чорзнащо. *Руд., [Ёвх.].*— Говорила небіжченько (3) до смерті, а як вмерла, то ноги задерла (4). *Ил.*

(1) Говорила покойна до. *Л.* (2) Говорила покійниця тітка до смерті, та. *Зв., Пир.* (3) покійна. *Ч.* (4) то слова не допитаєсся.

Сиділа-возилася небіжечка бабка, говорила-бесідовала до самоі смерті; а перед смертю взяла мазницю та пішла по мід. *Збр. Шей.*

Язик у тебе як Литовський ціп: раз по снопу, а раз по току́. *Б.*

Що не складно, то не ладно. *Ил.*

Не доладу-ладу, поцилуй кобилу. *Ном.*— Не доладу́-лада́чку, поцілуй Бардака й Бардачку, и мене, грішненького, в гепа́чку. *Кор.*

А ні ладу, а складу. *Ил.*— Не дола́ду, не допри́кладу. *Л., Лох., Пир., Б.*— ... иззіж собачого викладу. *Збр. Лаз.*— ... иззіж те, що я викладу. *Кор.*

Тю! з дупла того дуба сич вилетів (на дурне слово). *Кох.*

Приплів каляда́, щоб дали капусти. *Ёвх.*— Прикліп коляда. *Б.*

Стринь, бринь — кічка з воза (як хто скаже нісенітницю яку — так аби сказать)! *Кор.*

13070. Дід о хлібі, а баба о хвіялках. *Ил.*

Ти ёму образи (1), а він тобі лубъя (2). *Кан., К., З., Пир., Кох., Павлв., [Проск., Бер., Б.].*

(1) образки. *Руд.* (2) лубки.

Я ёго кладу на полицю, а він паде на лавицю. *Г.*

Ёму про коня, а він про вола. *Кул.*

Я о цибулі, а він о часнику. *Ил.*

Ёму кажи *тату*, а він каже *кату*. *Ос. 8 (III, 22).*

Начне про воли, кінчає про голуби. *Кв. (II, 56).*

«Козле, що ти бри́диш?» — «Я що вижу, то й брижу!» *К.*

Як балака, и само не тямить и д.

Притулив, як сліпого до тина. *Бр.*

13079. Притулив (1) горбатого до стіни (2). *Проск., Рад., Л., Коз., [Зал.].*— Так уже воно притуляєцця (3), як горбатий до стіни. *Л.*— Як горбатий до стіни. *Коз.*

(1) Приліпив. *Г., Прав. Ниж., Ст. Зб.* (2) к стіні. *Ст. Зб.* (3) Не притулицця. *Л.;* Приміраєцця. *Бер.*

13081. У горо́ді бузина, а в Києві дядько. *Об.*— ... тим (1) я тебе полюбила, що на пъяті (2) перстень (3). *Л., [Бал., Полт., Пир.]*.

(1) за тим. *К.* (2) на руці. *Бер.;* на небі. *Кулж., Не.* (3) місяць.

Я иду, а мені бабуня сняцця. *Бр.*

Наклали діда дригу. *Р.*

Собака б ёго слухав. *Пир.*

Поспоминали тії (*або:* Споминай) предки, що померли од редьки. *Б.*

Згадала (1) баба дівич-вечір (2). *Пир.*

(1) Здумала. *Ст. Зб., Кон.* (2) вечор був. *Кон.*

Нагадала собі бабка, як дівкою була. *Ил.*

Згадала баба дівера. *Пир.*— Згадала (1) баба дівера (2), що добрий (3) був (4). *Кон., Ёвх.*— ... дівера, що замолода (5) діяла. *Черн.*

(1) Здумала. *Сос.. Б.;* Спомянула. *Черн.* (2) свекора. *З.* (3) собака *Б.;* хороший. *Сос.;* баба діда, що хороший. *Кр.* (4) що тричі на день бив *Час. (1859, № 33).* (5) ззамолоду. *Б.;* змолода. *Кр*

Добрий був покійничок! *Л.*— Кождий небіжчик добрий. *Ил.*

13090. Згадала баба порося, що хорошеньке було, та й плакати стала. *Лох.*

Не тепер споминки. *Бр., Проск.*— Не нині з споминками. *Г.*

Договорились до синёго пороху. *Лів.*

Чи сміти говорити, чи хватати помовчати. *Ст. Зб.*

Мовчи хирний! *Л.*— ... хірний! *Пир.*

Мовчи, коли пісьма не знаєш. *Ил., Нос.*

Хто мовчить, той більше знає. *Кон.*

Не петрівський (1) день. *Лів.*— Тепер не петрівський день (2), щоб (3) по двічі (4) казати. *Пр., [Кор.]*.— В Петрівку, як день більший. *К.*— Нехай на Петрівку (5). *Ёвх.*— Петрівчаний день. *Бр.*

(1) не петрівній. *Л.* (2) Сёгодня не Петрів день. *Ёвх.* Тепер не Петрівка. *Полт.* (3) Не петрівський день. *Зв., Бер., Рад.* (4) по десять раз. *Рад.* (5) як дні побільшають. *Кор.*

«Як?» — «Я не дяк — десять раз говорити: я скажу раз, але гаразд». *Ил.*

«Що ти кажеш?» — «Те, що чуєш!» *Ном.*

13100. Полетіло, та на вербу сіло (як не вчує и пита́ — що?). *Лів.*

К слову иде и ПРИСЛІВЪЯ. *Гр.*

Милий брате! *Пр. в Ст. Зб.*

Сестро; сестрице; сестричко; сеструню (чужа на чужу). *Прав. Ниж., Лів.*

Масю; Машко (ласка до жінки и до чоловіка). *Пир.*

Добре то люде повідають. *Ил.*

Як кажуть, то й правда. *К.*

Як сам здоров знаєш. *Об.*

Багато (¹) казать (²), та нічого (³) слухать. *Лів., Ст. Зб.*

(¹) Багацько. *Пир.* (²) говорить. *Лів., Сл.* (³) гаразд. *Пир.*

Мовляв: кийсь, або якийсь. *Ил.*

13110. Мовляв той, гей той казав.

Як той казав. *Нос.*

Коли миш голови не одкусить. *Чор. Рад.* (66).

Хто живий діжде (¹). *Л., Пир., Х.*— ... того году, Біг знає! *Рад.*

(¹) жив дожде. *Пир.*

Як дочекоємо! *Бр.*

Из пісні слова не викидають. *Проск., Т.*— ... худа, добра,— все одно, люде все одні. *Р.*

(¹) викидать. *Лів.;* викинути. *Ст. Зб.;* викидай. *Зв.;* викидаєцця. *Х.*

Без сорома казка. *Об., Ст. Зб.*

Не вам кажучи. *Лів., Сл.*

Не прудком кажучи. *Ил.*

Простіть, не к вашей честі. *Кон.*— Не к вашей честі.— Шануючи хліб святий и честь вашу. *Бр.*— Шануючи вашу честь. *Зв., К.*

13120. Прошу, простіть за правду! *Кулж.*

Прошу, будьте ласкови, не во гнів вам. *Кон.*— Проше пана. *П., В., Пол.*

В розмові з паном.

Не у гнів сеє слово. *Х.*— Вибачайте у сім слові. *Пир.*— Простіть за слово, що сказав. *Бр.*

Нехай здорова буде! *Ос. 1 (110).*

Бідна моя головонько! *Збр. Шей.*

Чатки-зачатки, де мої початки? *Бр.*

Часом забуде, з чого казку починають.

Був собі дід та баба. *Ст. Зб.*

Як був собі, та не мав собі, та пішов собі, та витесав нетесаного тесана́. *Лист. (II, 246).*

Був собі бай, зніс копу яй: всім по яйцеві, а тобі зносок (як не хоче казки казать). *Збр. Шей.*

Кажу-кажу казки, через перелазки. *Ном.*

13130. Був собі дід та баба, та полізли на граба.

Як був собі чоловік Сажка, на ёму сіра семеряжка, на голові шапочка, на паністарі латочка,— чи хороша моя казочка? *Збр. Шей. Лист. (II, 246).*

Буль, буль ([1]), и я там був, мед горілку пив, по бороді ([2]) текло и в роті не бувало ([3]). *О.*

([1]) Барильце буль, буль, а Ивану сім дуль. *Кр.* ([2]) Из барильця буль, буль, а Иванцю сім дуль, по бороді. *Б.* ([3]) а в рот не попало. *Новг.*

Мъягкий, як пампух. *Бр.*

Пахуще ([1]), як мъята. *Пир.*

([1]) Пахнюще. *Бер.*

Такий міцний, як ([1]) з клоччя батіг. *Об.*

([1]) Таке кріпке, мов. *Лох., Пр.*

Кріпкий, як мацак. *О.*

Крутий, як криве дерево. *Ил.*

Сухий, як перець. *Бр.*

Гладкий, як слимак. *Дуб.*

13140. Густе, як патока. *Пир.*

Густе, як паслін. *Бр.*

Круглий, як місяць.

Як сонце грає. *Ган. Б.*

Ясний, як сонечко. *Бр.*

Свіжий, хороший, як сироіжка. *Пир.*

Такий красний, як 'го з воску ульяв. *Ил.*— Як з воску виліпив. *Ст. Зб.*

Білий, як в Марці сніг. *Бер.*— ... як сніг. *Ж., Л., Б., Кр.*— як липина. *Леб.*

Як сироіжка білий. *Кон.*

Як кришталь біла.

13150. Чистий, як крига. *Л.*— ... лід. *Бр.*

Чиста, як слёза (*або:* вода). *Прав. Ниж., Лів.*

Чорний, як галка. *Бр.*

Синій, як буз. *Пир.*

Як калія ([1]), синій. *Л., Кон.*

([1]) сопуха. *Пир.;* сажа. *Л.*

Жовтий, як жовток. *Бр.*
Зелене, як рута. *К, Лів.*
Зелений, як муріг. *Б.*
Червоний, як жар. *Ск.*
Красний, як кармазин. *Сл., Л.*
13160. Шуре-буре-попиляте (ні сякого, ні такого коліру). *Збр. Шей.*
Тричі рябеньке. *Ном.*
Мокрий, як хлющ. *Пир., Л.*
Гарячий, як вогонь. *Бр.*
Холодний, як присок (таке холодне, що мов аж гаряче). *Бр.*— ... як крига. *Бр., Л., Н.*

Приказки и д. несвідомі видавцеві 13165—13372.

А ні на нитку, а ні на вирітку. *Ил.*
А правда добре присівісь хвалди. *Проск.*
А щоб кумове не пропало! *Сл.*
Бджола з дупла, а свиня з хліва. *Ёвх.*
Бити нікого, а взяти нічого. *Ст. Зб.*
13170. Біжить Уляна з троплями, страха батька Куприяна. *Не.*
Бодай дідько очі вибрав! *Вас.*
Болячки напереді, а там чиркй, а там бородавки, а там и пошла (не розибрав слова. *Ном.) Сл.*
Бувши день, будеть и ноч, а бувши ноч, будеть и день. *Ст. Зб.*
Бъє бриндзу.
Вже горло засхло — куди що йшло. *Г., П.*
Вибачайте, серце, що не писанка, але біле яйце. *Бр.*
Викрутився сіном. *Кон.*
Вилитіло як мак, а учинили як шпак. *Ил.*
Виспися в човні (*або*: в дубі). *Ст. Зб.*
13180. Вистріхнув ёго на блазня. *Ил.*
Від козика до ножика, а від ножика до коника.
Відпала му від рота цицька.
Від рогу до рогу, хто кого ошукає.
Він на вечерні був и в кадило дув. *Кос.*
Воза докласти. *Гат.*
Вони піръя пригоріле нюхали. *Кон.*
Вторлива Ганна — то въяне, то гарна. *Гат.*
В четвер прийшла, та й гриби найшла. *Рад.*
Говорить — як би в нёго купити. *Ил.*

13190. Де піде лис, то всюди увиє.
Дідькові очі промив.
Діло хороше, а чорт луччий. *Пр. в Ст. Зб.*
Добрий чоловік — добра карта, лихий — не поможе карта. *Кон.*
Довгому угадати! *Ст. Зб.*
Догадалась!.. взяла хліба в торбу, та пішла в чуже село. *Бр.*
Догори очима, до землі плечима. *Шим.*
До кума тра розума. *Ил.*
Ей, то-то добре мені цуциня писки облизало! *Проск.*
Єдин трімає печеню, а другий рожен. *Ил.*
13200. Є розум над розум. *Г., П.*
Журавель, та в очі гледицця. *Пр. в Ст. Зб.*
Журавов крик. *Ст. Зб.*
Забудте лиха, а послухайте баби — моєі сувори. *Бр.*
Заплатив по обух! *Кр.*
За пташкою у сині вітати. *Гат.*
Заспівай собі о липовім клинню та о білій березі. *Ил.*
Застивбись, як зозуля.
З другоі бочки зачинає.
З корінням й чорт гречку рветь на перевесло. *Пр. в Ст. Зб.*
13210. З пустоі пригоди вовк задрав вівцю. *Кос.*
З старецького сина и бублик добрий газда. *Ил.*
И бороду вкапав сметаною. *Ст. Зб.*
И гроші побрали, и отгрому немає. *Ш.*
Иде мужик дорогою, а віз дубровою. *У.*
Изліз дід на пень: чорт діда розпер. *Черн.*
Из млина вискочив з ковшем. *Пр. в Ст. Зб.*
И кістку зняв. *Ст. Зб.*

Пр. в Ст. Зб.: «слово въ слово».

И мні мати не дасть. *Ст. Зб.*
И немитуй (немитій?) помагайбіг скажеш. *Гл.*
13220. Ирви тісто (було ще тут слово *з корінням,* але затерто), та в молоко кидай. *Ст. Зб.*
И роги покотив.
И Солоха не запороха.
Й курка не ходить. *Ган. Б.*
Іла сімья, а тепер и товчуть, та не дають. *К.*
Камся (камня?) б задів, коли б примів. *Ст. Зб.*
Клин му в глову забив. *Ил.*
Коівшися, та й замерзне. *Ст. Зб.*
Коли з очес, то з удов. *Пр. в Ст. Зб.*
Коли коні ідять січку, держи и насічку.

13230. Коли не корова, не надівай сідла. *Б.*

Кропива заклюнулась у вишняку, так треба вибавить. *Коз.*

Куди кухті до патини! *Ил.*

Куди не кинсь, то по уші в смолі. *Гр.*— Куди ся не кинуть, так по уші в смолу. *Сл.*

Лізь, кажуть, тобі, на віз! *Не.*

Ліс изрубай, а все та ж борода (старого не навчиш?). *Час. (1857 р. № 12).*

Ляда біс чоловіка удре. *Ил.*

Максимового повку. *Пр. в Ст. Зб.*

Мамекинський старець. *Новг.*

Ми сядемо на місті, та купимо істи. *Ст. Зб.*

13240. Мишка згіраєть и кушкою. *Пр. в Ст. Зб.*

Між двома сокірка (1) згинула. *Ст. Зб.*— ... пропала. *Пр. в Ст. Зб.*

(1) Меже двома своіми сокира. *Ил.*

Мужик мужика заміняв за бика. *Проск.*

На зломану шию. *Ил.*

На кінський великдень.

Напер на мня, як дуч на теля.

Наряжав на рядку. *Ст. Зб.*

Нахватився до моці, та обі оці.

Наша и везла.

Не бачили, не чули — бо плели мачули. *К.*

13250. Не будь, бичку, на обривочку. *Ш.*

Не до носу. *Ёвх.*

Не дри ж мене, приступаючи. *Ил.*

Не гряне, то кане. *Ст. Зб.*

Не єдно в берді.

Не кусай, не стежи и не лежи. *Ил.*

Нема мочі — сама сила. *Вал.*

Неначе Ганна без соли. *Ёвх.*

Не обертай кота хвостом. *Ил.*

Не проси — тілько поноси. *Ст. Зб.*

13260. Не той ище носок, щоб глядів у пісок.

Нехай дурня играв! *Сл.*

Нехай и теє здобріє. *Ил.*

Нехай на сухім хоть. *Пр. в Ст. Зб.*

Не хапанка на Иванка. *Ил.*

Ні до-лугу, ні до-сугу. *Час. (1857 р. № 13).*

Ні, рябко, бабко. *Кон.*

Ніхто не вийме, як уліпить. *Ст. Зб.*

Ніхто собі не винні 'смо, йно добре слово. *Ил.*

Ніхто сороці зпід хвоста не випав.

13270. Нога ногу підпірае.
Обмила незаплата. *Ст. Зб.*
Огнем та мечем.
Од неділі до неділі, щоб всі люде погляділи. *Гл.*
Однаково зелено жати. *Ст. Зб.*
Ото ж на мене вагою сіло! *Гат.*
От, стикаєся ([1]), як той пес. *Проск.*

([1]) стікаєсся? *Ном.*

Парася, Парася! медку напилася. *Бр.*
Перезувся в січку. *Ил.*
Перехристись, та влізь в болото.
13280. Підийшов Бог в нем — постерегла нечистая сила. *Ст. Зб.*
Пілтя ніхто не мастить. *Г.*
Пішла кішка по ряду. *Коз.*
Поглядім по возах. *Ст. Зб.*
Познаєш пішого (*або*: голого) з сагайдаком.
Покинь сокиру, озьми довбню.
Попритинали скрізь, не треба — віжками. *Пир.*
Послідня кочерга! *Ст. Зб.*
Потапці-потапці, вліз чорт у лапці. *Слуц.*
Пpоти добро, поки мокро. *Ил.*
13290. Почув гуску. *Ст. Зб.*
Прийшла до коморі — ні хліба, ні солі. *Кр.*
Прийшов, як сліпий до хвіри. *Ил.*
Приложи руку, бо рука не кума.
Присвоіла ніякась справа дубець. *Ст. Зб.*
Пристав нові дверці до староі лазеньки.
Приходицця іхати въ Кричев. *Нос.*
Продай, Кулинка, красочку за шапочку. *Збр. Лаз.*
Прорізав зуби. *Ст. Зб.*
Просив у пъятницю з олією млинця. *Пир.*
13300. Пустися серце. *Гат.*
Пустю синицю хоч на пшеницю! *П.*
Рів та вмер. *Ст. Зб.*
Рогатину подай сюди — рогатина у-коморі лежить. *Пр. в Ст. Зб.*
Своя шляхта! *К.*
Седи в хаті, не рипайся! *Ил.*
(Се та) хорома, що кулі иллють и ворін бъють. *Ст. Зб.*
Сито на ёго тілько.
Сів та й запів.— Сіла та й запіла. *Пр в Ст. Зб.*
Сіла твоя казка в попа в пералазка, и в кутку на прутку. *Ст. Зб.*
13310. Скорій відминого пива. *Пр. в Ст. Зб.*

Сокира, мотика, топорець — сорока, ворона, горобець. *Ил.*

Сонце за гору, а він в дюру. *Яц.*

Стрибаєцця, покіль бісом штрикаєцця. *Гат.*

Стук-стук! до порога тук! (чута од панів). *Полт. г.*

Сук на сук. *Ил.*

Схилився по поліно, та стовк собі коліно.

Така вже в мене сторія. *Бер., З., Кр.*

Таки Пархом не ворогом. *Я.*

Твоя голова не позолоти! *Проск.*

13320. Твоя кобила вгрузла. *Ст. Зб.*

Ти ж зозуляста, чи не сіменяста. *Гл.*

Тільки єсть поки поймаєш, стілько вловили. *Сос.*

«Тут, туре, грузько!» — «Сів би, та калко». *Ст. Зб.*

Увірь мене тварь, що той пузирь лихтарь. *Кос.*

Уздриш вовчу звізду. *Ил.*

Укрутив хворостину. *Ст. Зб.*

Умий кожух, а не помоги. *Ил.*

У него натура, як у тура. *Ил., Войц.*

У орла дві голови, а ти мене не хвали — нехай люде збоку похвалять. *Чигр.*

13330. У пічурці родивсь. *Пир., Павлв.*

Усім паністарим упиряка. *Б.*

Усходився — еще и діти не сплять. *Ст. Зб.*

Ухопив місяця зубами. *Кос.*

Хай у постолях гречка родить. *Кох.*

Хапало в хапиці, хапиця ж по пиці. *Гат.*

Хватай муку в міх. *Ст. Зб.*

Хінцю, Хинцю! прошу у дружки! *К.*

Хорош и той під тура. *Ст. Зб.*

Хоч далеко, та треба ходить по тим! *Лр. в Ст. Зб.*

13340. Хоч до неі вмийся. *Бр.* — Не вмився до неі. *Ил.*

Хоч ми не піймаєм, то дідько. *Не.*

Хоч трава й шовковая, коли моєго коша не маш! *Ст. Зб.*

Хоч уріж (*або*: хоць утни). *Бр.*

Хрустнуло, як оріх, шустнуло, як у міх. *Ст. Зб.*

Хто напорошив, той розголосив. *Руд.*

Хто склянний дух має, най на чужого каменем не кидає. *Ил.*

Циба — риба, зусь — гусь. *Зал.*

Цитте, жаби, я ваш пан. *С.*

Цілий вік з торбою не сварися. *Проск.*

13350. Цупить та тягне — волики йдуть. *Б.*

Чаро готове. *Лів.*

Червячками и той живицця. *Ст. Зб.*

Чернецький хліб, показацький иззіж. *Ёвх.*

Чиє времення, того й погода. *Ил.*
Чи з портом на тобі сорочка? *Ст. Зб.*
Чи ([1]) опиханий, паноньку, ячмінь? *Ил.*

([1]) Ци. *Закр.*

Чи ти ів у Джюньковi солоні жуки? *С., Бер.*
Чоловік не Гапка. *Бер.*
Чому, жінко, хатй немéтени? *Ст. Зб.*
13360. Чорт ёго бери з кісткою, аби мені испік був! *А. Вил.*
Чужому не радуйся! знай лад надогад. *Ст. Зб.*
Щоб ви разом роги покотили. *Бр.*
Юхи подсип, коли єсть. *Ст. Зб.*
Я зараз вискочу: я така не утолиха. *Сл.*
Як журавлі у небі. *Гр.*
Як кого схоче — на рогах поставить. *Б.*
Як козак в Лузі. *Гат.*
Як мак у полі.
Як не буде Ивана, то не буде пана. *Ил.*
13370. Як по міді пішов. *Ст. Зб.*
Як рак з кошеля випав: так багачеві таляр з калити, або з капшука.
Як тяп та ляп, та й іззіла ввесь караб. *Не.*

Додаток 13373—14340.

Не все до Бога: треба й до розума свого. *Вал.*
Бог не гуляє, та добро міняє: од того одбере, а тому 'ддасть. *Бр., Рад.*— ... добро розділяє: у одного візьме, а другому оддасть. *Не.*— Бог, сказано, зроду не гуляє, все вилами перекидає: один наісцця, другому подасть. *Ил.*— Господь милосердий ніколи не спить: у того щастя одбірає, тому дає. *Зап. (I, 148).*
Пришов піст — підогнув собака хвіст. *Кул.*
Вишептавсь, як рак в торбі. *Шим.*
«Скажи мені, дядьку, який сёгодня празник?» — «Та кажуть, що баба діда дражнить». *Сторож.*
Люде плачуть, а чорт скаче. *Коніс.*
Попову корову и вовк пізна та не візьме. *К.* и *Полт. гг.*
13380. Як немає закопаних грошей, то він — вбогий піп. *Кос.*
Піп з нёго так и верне. *С.*
Бійся попа, як той ладану. *Вал.*

Як перейде дорогу — щастя не буде, хіба одплюєсся. *Об.*

Золись-золись! на більш не надійсь (як золять плаття). *Б.*

Як золять плаття, то виходять надвір и кличуть: «цупу, білий!» — щоб біле було. *Юр. (Час. 1855 р. № 21).*

Шуги, на попові курі! а на наші не лети, тобі очі засліпи (на шуліку діти кричять, мати посила). *Кр.*

Журавлі, журавлі! колесом, колесом; ваші діти за лісом, за лісом (щоб журавлі закрутилися на однім місці и зпустились додолу). *Кор.*

Журавлі прилетіли й полудень принесли (пізно з вирію прилітають, як уже такі дні стають, що опріч снідання, обіда и вечері, треба робочому чоловікові ще й полуднувать. Перестають полуднувать од Покрови). *Кох.*

Ой дощечку, накрапайчику, накрапай! чорну хмару на Нехаєвку (за Коропом, ик Сейму) наганяй, наганяй. *Кор.*

13390. Икавко-икавко, де була? у Києві; що іла? кобилину; де діла? покинула — покинь и мене (од икавки так проказують, не перехоплюючи духу). *Кор.*— Ишло через 12 ланів; один каже «лан, лан», другой каже «лан, лан», третій каже... дванадцятий каже «лан, лан» (те ж). *Л., Кор.*

Пливи-пливи, колода́, що білиі города, та перекажи батькі, маткі, що моя чушку (свині) пасеть, чорну сорочку несеть (кидаючи деревьячку у воду, приспівують, ламаючи язик на татарський штиб). *Час. (1859 р. № 6).*

Цур — моє! *Зв., Лох.*— Цур не ділицьця! *Л., Євх.*

Мати водиця!.. ух-ух, мати водиця (як купають дитину, або й само як купаєцця, а вода холоднувата — примовляють). *Ном.*

Ка́лі, ка́лі! *Л.*

Як купаєцця дітвора и котре хоче надівать сорочку, кричять так, хапаючи на березі грязь и кидаючи нею в того.

Побреду я по кісточки, щоб любили невісточки; побреду я по коліна, щоб головка не боліла. *Прав. Ниж.*

Примовляють, як, зкупавшись и надівши сорочку, знову уступа в воду, щоб ноги пополоскать.

Не сідай верхом (на собаку): підку́рить — не виростеш. *Л.*

Як дитина, бавлячись з собакою, сяде на неї верхом. Кажуть теж «певно собака *підкурила»,* як хто не великого зросту.

Чи буде лад, чи не буде: в якому у мене усі дзвинить? *Кр.*

Стережися того, кого сам Бог назначив. *Ил.*— **Не даром** ёго Бог назначив.

Обчеркнуть, курячим зубом (чарами обмарить, заподіять). *Час. (1857 р. № 13).*

13400. Як дівка зле вимішає лемішку, або мамалию, и в ніі є мука,— набрати тоі муки и насипати під бігун — дівка не віддасцця. *Збр. Шей.*

Качки оскубуюцця — дощ буде. *Шим.*

Як уперше гримить грім, треба спиною що-небудь (найпаче стіну) підперти — щоб спина не боліла, як настане літня робота. *Л., Кор.*— ... треба піднять що важке. *Юр. (Час. 1855 р. № 21).*

Як иде гряд, викидають надвір сковороду и кочергу, щоб перестав.

Як дзвони гудуть сумно — скоро хтось вмре.

Коли над хатою пу́гає пугач, або сич — біду віщує, и найпаче пожежу.

Курка як заспіва — віщує смерть кому з господарства.— Таку курку (в Черніговщині, та, здаєцця, и скрізь) хапають, де вона заспівала, и міряють нею, ніби локтем або аршином, до порога: що припаде до порога — чи голова, чи хвіст, чи ніжка — одрубують. *Час. (1859 р. № 8).*

Коли родяцця більш хлопчики, ніж дівчатка — война буде. *Юр. (Час.* 1855 р. № 21).

Хто перве з молодих вступить до церкви, або у кого первого свічка в руках потухне — те попереду и вмре.

Дарую тебе додільною (без підточки) сорочкою (як скаже так у понеділок молоді яка баба, що ворогує на ню та й знає до того, то для молодоі се погано — то баба насила на неі коросту). *Кох.*

13410. Хто на Великдень пъє за обідом воду — ніколи не пообідає без води. *Юр. (Час. 1855 р. № 21).*

У кого вийде яка звада на Новий рік — цілий рік звидитимецця.

Коли въосені́ літа багато паутини — на той рік урожайне літо буде.

Коли на Водохрища риба табунами ходить — на рої добре буде.

Коли у якого господаря буде пакіл, що пробивають ним лід на тім місці, де на Водохрища святитимуть воду, то такому господареві пайдитеме у господарстві и найпаче у пасіці.

Коли на Багату кутю буде зоряно, то буде урожай.

Як хто продає жалкуючи, не піде куплене в руку.

Коли свербить долоня — гроші хтось дасть, а очі — плакатиме.

В остатню квадру жінота ні за віщо ні садитиме нічого, ні сіятиме, ні солитиме угірків.

Хати закладають там, відкіль віє теплий вітер (?).

13420. Щоб не трапилось лихо, як хтось перейде дорогу, або стріне: перевъязують пояс на сороцці узлом назад; а коли чоловік іде — кидає під колесо цурупалок, переіжджа ёго, и потім, розламавши, шпуряють назад.

Куплену шкапу вводять в двір задом и назавжди становлять там, де вперше стане вона сама.

На Юрія стрижуть стригунів, а на Хлора и Лавра (18-го Серпня) — ні за що кіньми не роблять, навет оброті не наділе: почитують сей день кінським святом.

Збірають з страви скалки жиру и загодовують тим свиней, що годуватимуть на сало: товсте сало буде.

Як поідять кутю, сімъя сідає на покуті (на сіні, де стояла кутя) и квокчуть — щоб квочки сідали и лупили курчат; потім сіно те кладуть в кучку, де сидітеме квочка.— В Лубенщині квокчуть, як несуть кутю на покуття. Див. *Ос. 5 (IX, 62)*.

На Водохрища починають учить коней и молодих биків. *Юр. (Час. 1855 р. № 21)*.

В Черніговщині, як буває весілля, дарують батюшці заквічану калиною курку. *Час. (1859 р. № 8)*.

Иноді труну заквічують калиною (певно, у дівоти тільки). *Час. (1857 р. № 12)*.

Домовики ніччю іздять на конях. *Юр. (Час. 1855 р. № 21)*.— ... и що в гривах у коней робляцця иноді якісь завъязки — то домовики стреме́на собі роблять. Иноді, кажуть, прийди вранці до коня — мокрий, як з води витягнутий: ото домовик іздив. Щоб не іздили домовики, цапів в станях держять, або чіпляють стрелену сороку: іздитиме домовик на іх. *Ном.*

Бог людій не бракує. *Ил.*

13430. Бабини животи (болота, грузка́ руда́). *Пир.*

Марево мріицця, неначе діицця. *Гат.*

Перва Пречиста любить паляничку, мъякеньку, а Друга — сорочку біленьку. *Б.*

Весна — навісна. *Ах.*

Подай дощу — сорочку спущу. *Б.*

Дощів батько (гряд).

Лід кріпкий, хоч гармати коти. *Кор.*

Та там, бачте, и кутить, и му́тить, и з верху йде, и зпід землі рве, а тут таки побожому тягне. *Сторож.*

Циган забравсь до хліва коней красти, коли біжять хлопці, горобців ловить; Циган у въятір, та як побачили ёго, ото й каже (див. № 642).

Віщував календарь, та в помийницю впав. *Ном.*

Жартують, як хто скаже, що календарь віщує, непогодь там, чи-що.

О чадо! не звірами ти єси ззідено, а руками чоловічеськими тебе збавлено. *Сос.*

Казав Яков своім синам, як вони донесли ёму, що Есипа ніби звір иззів.

13440. За Хмелницького Юрася пуста стала Україна звелася, а за Павла Тетеренка — не поправицця й теперенька. *Макс.*

То свята старовина. *Кох.*

Великий Иван, що з дуба впав. *Коз.*

У мене був брат Великий Иван, що з дуба впав. От чоловік був!.. оттака голля була, а він узявсь, так и зломалась — упав. З того часу ёго прозвали *Великий Иван, що з дуба упав* — так и до смерти зостався. *Олиш., м. Коз. п.*

В Олику — по лика, в Клевань — по діда, в Деражню — по горшки (перші двоє — містечка, а то — село на Волині). *Лев.*

Тростенець (Волинь) Полісся кінець.

Як в Киеві на дзвіниці ченці в дзвони дзвонять, так в Полтаві перекупки на місті гуторять. *Сторож.*

Ex cujus (Kioviae) promontorio multa alia videri loca — *vulgatum est Roxolanorum proverbium.* Архив. Калач., *Michalonis* (XVI ст.) *Fragmina*, 60.

Ромен город на горі, по дві дурниці на дворі. *Шим.*

Добре подякували Ромнові заіжджі ярмаркові гості!..

З Вересочі повилазили очі. *Б*

Село *Н. п.;* див. № 736.

Понірці — дурні вівці. *Кон.*

Красняне (Красноколядинці), народ хитруватий и рощотний, глузують так з Понірців (с. Понори Кон. п.), що вони люде прості, хлібосолні. Понірці ж глузують з Краснян,— що вони мошки кличуть істи до себе на храм (се б то, храму не справляють, а храм іх на весняного Миколи, як мошки багато). *С. Д. Ніс.*

13450. Покошичи (с. Кр. п.) розкошичи: хто прийде в жупані, то пійде без свитки. *Кр.*

Городня — голодня. *Черн.*

В Суражі все люде вражі. *Шим.*

13453. Де голова не лізе, туди москаль и влізе. *Б.*

13455. Ні вже, як хто скаже, що «як у нас у Расеі!» (гарно б то так), так слини в рот набери та й ковтни.

13457. Жиди, Жиди-кателики, не нашоі віри: у середу, у пъятницю сироватку іли. *Б.*

Жид, пан и Німець усе поверне в нівець. *Черн.*

Жид-Жид, бодай ти зник! *Вал.*

13460. Ні, жидівського духу не відхристиш.

А ну, пане, й мене так! *Кор.*

Пан хотів пошкунтувать з голодного Цигана: «що», каже, «найсамперв зробиш поросяті (а воно жарене на столі), и я тобі зроблю,— а тоді вже й істимемо». Циган, не довго думаючи, за хвостик... поцілував та ото й каже. *Камн.*

«Німцю, поцілуй мене онкуди!» — «Was, was?» — «Еге, мене!» *Полт., Камн.*

Знай свиня своє лігво. *Вал.*

Староі корови пузир. *Кор.*

Як мале та просторікує. *Камн.*

Великоі кошари свиня. *Кор.*

Рад не рад, а будь готов.

Могущого чоловіка з десятку не викинеш. *О.*

Царське діло и ніч не спать. *Час. (1857 р. № 15).*

13469. «На Русі будеш!» — «Уже на Русі». *Б.*

Вийти на слобо́ду, зпід а́решту; оправдицьця. Се, певно, давнина, *невільницьке. М. Білз.*— У голодний год колись був у Берестовці козак Моро́з, багатир. Люде пухнуть з голоду: спухне, як скло; вийде на сонечко, сяде, шкура на тварі репне, то вода так и тече. От він наварить казан кулешу відер у 30 та хліба напече та й зазиває: идіть старе й мале, іжте,— та так годував усе село з весни аж до жнив». «Іжте», каже, «добрі люде, годуватиму вас, поки й *на Русь вийдете* (поки хліба нового дождете)». *Вийти на Русь* — од часів Запорожжя, де хліба не сіяли. «Та вже пристарівшись на Русь ити мушу, ачей попи відпоминають мою грішну душу» — стоіть в написові під парсуною Запорожця. *Кул.*

13471. «Бач, які для вас хороми строюцця (казав пан простому чоловікові)».— «Ит, добродію, такі будинки та для нас! це б для вашоі милости». *Вал.*

Як будеш з правдою кохацьця, то не будеш и паном звацьця.

«Хто дурніший — чи пани, чи прості люде?» — «Пани сами по собі дурні, а ми сами по собі». *Кох.*

13474. Добрий був пан: Бог ёго узяв та чорту подарував. *Кор.*

13476. Як би влітку на панщину не ходила, так сказали б, що на себе недуг натягала.

Як беруть за нас гроші (дурно), так випадком и випадуть.

Чоловік без волі, що кінь на припоні. *Кат., З. п. (Глимъязов)*.

Хоч рачки, та на волі. *Кох.*

13480. Як мир (миряне) похилився — горбатим зробився. *Кос.*

13481. Не бачила, як и кропи́ви росли. *Б.*

Сиділа у заперті.

13483. Багатий, та біснуватий. *Кул.*

13484. Гроші добрий робітник, але поганий господарь. *Кос.*

13486. Гине, як риба з водою. *Ил.*

И кому на добро иде, то так иде, як рікою гуде; а як на нещастя иде, то як гуде. *Кр.*

Що в нашого Левка́ вже торбинка легка (з казки). *Д. С. Ніс.*

Я вік прожив на злах лободах, або — як сорока на тину. *Б.*

13490. Убогий такий, що як гнида вмре, то нічим поховати. *Кул.*

Такий убогий, що й кошеняти нічим із запічка виманити.

Ні хліба куска, ні соли дробка, ні страви ложки, ні води корця́. *Б.*

У ёго грошей, як у жаби піръя. *Кос.*

Лиха година, як убогий втрате корову, а багатий дитину (див. № 1620).

Бідне сороцці раде, а багатий й кожуха цураєцця. *Полт. Час. (1861 р. № 32)*.

Не сяка́, не така бридня, та й стій до півдня. *Б.*

То Божа воля, чи щаслива, чи нещасна доля. *Полт. Час. (1862 р.)*.

Не дай, Боже, біди, то и в кваші палець зломиш. *Лев.*

Від роскоші кудрі (кучері) въюцця, від журби січуцця.

13500. Одже тугук та й годі. *Ил.*

Бог на́пусть напустив. *Б.*

Пішло у шию! *Новг.*

Сказано там, де кажуть: «де коротко, там и рвецця».

Извив корого́в та й пішов. *Б.*

Не по правді жив, а далі — умер, звівся, зъіхав з села. *С. Д. Ніс.* — Извів корогов и д. — зібрав юрму та й повіявся. *Ном.*

Піймав карася з порося. *Не.*

Жартують, як багато сподівався, а мало оббірає. *Коніс.*

Піймав зайця за *крашанки. Ном.*

Заробила Гапка бісового батька. *Кан.*

З усёго мира та на мою гирю. *Лев.*

Держав дві корові, а тепера дві вороні (усе пропало). *Б.*

Згинув, як марцёвий сніг. *Дуб.*

13510. Був та нема, та поіхав до млина. *Ном.*

Був з маком, та став з таком (ні з чим, порожній). *Кор.*

Як лизень злизав.

Кружало, де лежало (було та збрело). *Щ.*— ... де *гайно* лежало. *Не.*

Взяв, як чорт Жида. *К.*

Повезли, як козу на ярмарок. *Бр.*

Не знаю, що в криття, що в рукава. *Гл.*

Хоч лопни, а риба не ловицця.

Не держались на горі, а під горою не вдержисся. *Кох.*

Бажала муха злого духа — так и я (наймита, чоловіка и д.). такого.

13520. Просив — не дає, випросив — не бере. *Вал.*

«Дяче, дяче, чого твоя сімъя плаче?» — «Не всім же співати».

Бідой біді не поможеш. *Черн.*

Біда за бідою: купив коня, та й той (*або:* аж він) з мадою. *Щ.*

Життя, як собаці на перелазі. *Ах.*

Мов рожень ёму в очі. *Кулж.*

Нетеча дала занять! *Кон.*

Кисне, як кваша (рюмсає). *Час. (1859 р. № 8).*

Наплакав, як кіт на сало. *Пр., Лох.*— ... кіт сала. *Бр.*

Кисла Оришка (тонкослізка)! *Кор.*

13530. Терпи до загину. *Кобз.*

Кожний добродій має свою милицю (Chaque homme de bien a sa jambe de bois). *Кос.*

Гонор такий, що куди тобі! *Ном.*

Гола — як кістка, гостра — як бритва, а дмецця — як шкураток на огні. *Ах.*

Чоботи нові, а підошви голі. *Не.*

Глузують з такого, що не має нічого, а ніс дере. *Коніс.*

Дайте санчят хвасті підомчать (як хто хвастає). *Б.*

Не хватай муки в міх без вітру.

Нема ліпшого чоловіка над мене, нема гіршого то над мене. *Ил.*

Який почесний! а як натеє, то прошу понюхать! *К., Кан.*

Як летів, то й ропотів; як упав, то й пропав. *Зал.*

13540. Я тобі казав не тпрутяй в казан, а ти не послухав та й повен набухав. *Кор.*

Не клопочись и не роби туроси. *Б.*

Не́три ёго несуть.

Чекає, як каня дощу. *Бр.*— Чигає, як каня на дощ. *Ил.*

У Лядських пісьмаків, *каня* — у кого хмара, у кого хижа птиця.

Цур тобі, сатано, відчепись! пристав, як на сповіді. *Вал.*

Наволокти́ пеню.

Обвинуватить по дурному кого. *Б.*

Як лихий на шкоду. *Ст. Зб.*

Росклався на покуті, мов святий турецький. *Сторож.*

Гребе, як кінь копитом. *О.*

Якось там звеличав. *Б.*

Син батькові — не «тату», чи як и́нако сказав, а менням заменив.

13550. Хто худи́й — на три милі обійди.

До всякоі масти козир. *З. п.*

Гудить.

Протпрутяв віру (не вірять більше). *Кор.*

Укрий, Покрово, од духа зло́го и (чоловіка) такого («Добрий, сестрице, у тебе чоловік!» — «И, укрий и д.»). *Кох.*

За святим ділом та чортовими ногами. *Кор.*

Лиха твар все переможе. *Коніс.*

За чужую крівавицю купив у церкву плащеницю. *Кр.*

Зложилось се прислівъя про одного секретаря Пу...ка, що дуже драв, кажуть, з людей, але був собі набожний и купив таки справді плащеницю.

Душа чорна мов у ченця ряса. *Вал.*

Вродилось ледащо не на що. *Коніс.*

Ні, хлопці! ёго пора в Московію послати — там з ёго буде пан (про ледащо). *Вал.*

13560. У вічі — як лис, а за́ очі — як біс. *Б.*

Дивицця лисицею, а думає вовком. *Полт. и Черн. гг.*

Вивертає пику, неначе Німець (ради користи уміє буть и сяким, и таким). *Кон.*

Маною вродицця, а доброго ні в копійку. *Сл.*

Потайна собака (на чоловіка). *Ном.*

До вовчого мъясива собача підлива. *Кос.*

Монахи, що не дают промахи. *Шим.*

Він вміє піймати вовка за вуха (покористувацьця чим). *Кос.*

Лисице, лисице! та й довгий же твій хвіст.

Так він до вас берéцця,— як не знае чого! *Сос.*

13570. Панська підлизуха. *Ном.*

Чумак чумака таранею допіка, а сам у його з воза потягує чабака. *Сторож.*

Як бачить, так и рáчить (тоді годить, як у кого що є). *Б.*

Сюди хрестом, туди хвостом (таке-то яхидне).

Робити золотий місток до ворога. *Кос.*

Тхори тому, що носа не має. *Ил.*

Моє діло теляче: наілася та и в хлів. *Гл.*

Москаля підвіз. *Лів.*

Я не до вас — я до Дунаю: водиці напъюсь та й додому піду. *Б.*

Вовк добірався до гусей, коли пастух... так той ото й каже. Жартують, як хто вдає, що того в його и в думці нема, а тим чáсом воно певно є.

У голові мов у пеклі — нічого не видно. *Вал.*

13580. Утяв шваgу (зробив кому пакость, але не на вбиток, а на посміх)! *Кор.*

Казали — минецця, а воно тільки настає. *Шим.*— Казали — минаєцця, а воно сáме приступає. *Ном.*

13582. Вертицця, як шило в паністарі. *Зал.*

13584. А як би там око було? *Ном.*

Глузують з дурноі жалоби, що, мов, шпурнув чим, або так дуже ударив. В «Десять Кіп Казок» є про се и брехенька.

Вóдить очима наче злóдій по ярмарку. *Б.*

Шик-пик — не в сіх, не в тих, в сапъянóвих. *Б.*

Скраснів, як искра. *Лев.*

Не до стида, як сорочка лиха.

Якого уродила ненька, такого прийме й земелька. *Сторож.*— Якого привела мама, такого привитає й яма.— Який вийшов зпід пелени, таким останусь и до труни.

13590. Дай тобі, Боже, щоб ти тихенько гомонів, а громада б тебе слухала. *Кох.*

Менши кокот, менше клопот. *Гл.*

Наплюй ти їй в вічі, та скажи: «одкаснись од мене й од лиця мого». *Б.*

Так и лізе, як чворá. *Б.*— Бігають чворою (*або:* слётою).

Слідом бігать.

На ёго такий — Божий кий (сердитий). *Н.*

Война посеред гайна. *Б.*

Три музики грало и всі три виграло (спорились и не згодились — кожний по-своєму прав). *Кон.*

Так лаєцця, що чистій на землі буде, (ніж) як він вилає. *Б.*

Без огню варить кого (докорять чим).

Оце вже й почали пе́ндюра води́ть (лаяцьця).

13600. Світчив ёго, світчив. *Ном.*

Лаяцьця при́кладно. *Б.*

Задам я тобі бурду. *Збр. Шей.*

Гляди лиш! так полетиш, як *хтось* на лопаті. *Л.*

Не бачить би ёму Красного Колядина! *Ч.*

Ну, знав би він до нових віників.

Е — дурні наші! *Полт. п.*

Звичайна лайка.

Нікчемний ваш рід! Нікчемного ви роду! Изроду нікчемні! Та що вже з нікчемних! Нікчемні собі у затишку. *Кох.*

Як дам тобі, так світ за 'вчинку здасця. *Не.*

Старосвіцька. *М. Білз.*

Тут тобі й пуп розвъяжецця. *Ч.*

Пропадеш, як гнила колода. *К.*

13610. Що, жив! горобець каже *жив-жив-жив;* а як поймають, то й не живе. *Бр.*

В три-шия тебе прогнать. *Л., Кон.*

Кота ще треба пошанувать (палицею), щоб він сюда не вникав. *Н.*

Кнут не ангел — душі не виме, а правду скаже. *Час (1857 р. № 12).*

Жалко, що не помічено, де записано! *Ном.*

Ювелірник — латирник. *Черн.*

Лайка.

Клепачівський злодій (як хто нишком візьме, або просто вкраде). *Л.* — Оце Чевильчане (уідливе, або — усе рознесли, розхватали, на обіді або-що).

Клепачі и Чевильча (сс. Л. п.) з давних-давен вславились по Лубенщині злодійством. За моеі памъяти ще ділялось, що чума-

ки було ганяють іх батіжжям в Луб. по ярмарку: піймають на крадізці, дёгтем обіллють, обсиплють піском, та й почнуть скрізь по ярмарку — тільки й кари ім було.

Красилівська ма́сниця. *Б.*

Дражнять Красилівців (с. Борз. п.), що років 50 вони перший тиждень посту замість масниці гуляли и іли скором. *М. Білз.*

Струць задесе́нський. *Б.*

Дурень, як Задесенєць чи Литвин. *М. Білз.*

Маня́. *Б.*— Пірка.— Байда́.

Дражнять жінок або дівок — «манею» и «піркою» вертливих, а «байдою» здорових неповоротних. *М. Білз.*

Листопадная ма́ня. *Черн.*

Лаялись жінки.

13620. Стара гарга́ра (*або:* gаркгара, gерgгера). *Б.*

Сердита, лаюча баба.

Щоб таких густо сіяно, а рідко схо́дило.
А щоб тобі піп приснився! *Вал.*
Щоб тобі віку, як у кози хвіст! *Лев.*
А щоб ти попав на Серпяжин шлях (біля Канівa).
А щоб ти пішов під девъяту палю! (?) *Час. (1859 р. № 33).*
Щоб тебе нори́ці сточили. *Б.*
Щоб тебе понесло на папороть-могили та на Щокотин слід.

Років 50 тому в Оленовських гаях (Б. п.) вовки ззіли багатого козака Щокоту́; жінки найшли ноги. *М. Білз.*

Нехай тобі болячка з грішми́, окрім хреста. *Б.*

Що на старих грошях були хрести. *М. Білз.*

Хай ти піди навпаки́ сонця. *Б.*— ... піди вовками та тічками.— ... піди очеретами та болотами.
13630. Нехай тому луком душу випре (як дорікають, що лукавнуєш). *Кор.*
Щоб тебе кров гаряча пила (за пъяництво)!
Щоб тобі ні втішицьця, ні врадовацьця!
Не буде тобі ні добра, ні житла! *Б.*
Щоб тебе правцем поставило! *Кор.*

Треба простить, або прохворостить.

Потіль бить (чоловікові жінку), покіль материну шкуру зніме, а чоловікова наросте. *Б.*

Треба б ёму ижицю прописать. *Кор.*

Напали, як чорт на попа. *Гл.*— Ухопився, як чорт за попа. *Рад., Л.*

Верболіз бъє до сліз (школярів). *Вал.*

13640. Скігліть скільки хочте, тільки нас не морочте. *Сторож.*

На мені тількі піч не була (такий битий). *Б.*

Забив забузани. *Лів.*— Забузан забив. *Пр. в Ст. Зб.*— Забузан нікого не забий. *Ст. Зб.*— Забіти за бузан (заткнуть за пояс кого). *Ёвх. (Час. 1859 р. № 8).*

Пійшов ёго плуг орати (по ёго сталось). *Б.*

На відважне батька в лоб. *Проск.*

Берись, синку, за свою свитинку. *Хор., Пр.*

Хвалено тих, що твердо стоять за свою батьківщину. *Коніс.*

Не бери голою рукою. *Бр.*— Голою рукою не займай (*або:* не чіпай). *Ёвх.*

Бог на нас дивицця (лихо спіткало: гряд, сухоліття и т. инше). *Кох.*— Бог на тебе дивицця (як каже або робить не по правді).

Круту́ молоть (бояцьця кого). *К. г.*

Бігає, як упісяна миша (перелякалась. *Б.*— ... упісяний таркан). *Кор.*

13650. Ковалики в паністорі кують (страшно).

Сміливий, як Святий Петро. *Кос.*

Завзятий як перець, покіль не вийде на герець. *Хар., Зін. п.* (Опошна).

Ховаєцця, як зозулька по кропиві. *Н.*

«Вона й ховаєцця — бабусина тиличка — як зозуля по кропиві, а то скот іі бив!» *Коз.*

З тебе дух, а з мене переполох (каже переляканий тому, хто перелякав). *Полт. Час. (1861 р. № 32).*

Тікають не од бича, а од калача (вздогон кажуть, як хто тіка: жарт.). *Кох.*

Сотворіте милостину, господа милости́виі. *Черн.*

Кажуть старці.

Дасть Якову — дасть и всякому. *Кон.*

Грошовитий подай-Бог — щоб сам чорт не знав. *Ёвх.*

Спасибі! нехай вам Біг силу верне. *Б.*

Кажуть тому, хто поміг зробить що.

13660. Обувшись в мої чоботи та мене й лає.

Готовеньке и кішка іззість. *Час. (1859 р. № 33).*

Напірай на стриб та й на добрий! *Кор.*

— Плаз та ще й добрий. *Ном.*

Бач, ковбасу почув, а верби й не почув. *Кор.*— Бач, млинці й почув и д. *Ном.*

Є довга брехенька про старця и ёго поводатиря. В разних місцях вона разно розказуецця. В Коропщині, як росказуе д. Камінецький, так, що поводатирь був ледацюга, а старець — ничого собі; поводатирь раз нишком ковбасу став істи, а той почув, та й дав почубеньків — так той и одскородив ёму: прийшли раз до бурчачка, за бурчачком ве́рба: «плигайте», каже, «паноче, бурчак»; той плигнув, та об вербу головою. «Бач», каже, «ковбасу и д.». А вдруге, поводатирь зовсім забажав сліпого збуцьця та підвівши до річки, й каже: «напірайте на стриб и д.»; той розбігся, обперся на костуряку та й булькону́в серед річки. Але мені більше подобаецця, як росказують сю брехеньку в Лубенщині. Там старець злющий и раз-в-раз бъє костуром хлопця; мав нюх такий, що йдуть оце степом, нанесе повітря: «стій», каже, «чую млинці, або ковбасу там», и почне носом водить и нющить; и як почуе — костуром того, «оттуди», каже, «веди», як траплявся рівець або-що — звичме питав: «чи півплаза, чи цілий плаз?»; як перескакував вже — «гургуц!» — каже. Терпів-терпів бідний поводатирь, та й набрався розуму — на ве́рбу ото навів; бо ні втекти було не можна, нічого. Захоче було оце втекти, або носом таки почуе, або так, та й дожене; та ще й бігти дуже не буде: винюха чи вислуха, як и де біжить, та як шкабуртне костур, то гаспидів свид так и заплутаєцця поміж ногами; прибіжить та й насяде, як шуляк куропъя. *Ном.*

А сорочка — чи не міх, чи не міх, а підвъязка — чи не завъязка. *Кор.*

Бувають такі старці, що один у хаті бавить господарство кобзою, а другі пораюцця по хижах та по коморах. От раз, ті напелешкали всякого збіжжя — нема мішка, нікуди ховать; поводирь приходить у хату та й каже нишком тому, що грав,— а він отто и почав приспівувать до танців: «А сорочка и д.». *Камн.*

В ёго и зза нігтя кров не піде (скупе). *Час. (1859 р. № 33).*

Пожалував вовк кобилу: оставив тільки хвіст та гриву («так от и нас пожалували»). *Кох.*

Кожух лежить, а дурень дріжить. *Б.*

Хиба можна у нежи́вого бога хліба випросить.

Од мертвих бджіл меду не істи.

13670. Не прикладав муки, не простягай руки.

Хоч кваша, та не ваша. *Кор.*

Гу́бки! *Б.*

Кажуть з серця, як хто до чого просить. Перепалену губку дають крученим собакам. *М. Білз.*

Дано псу мъясо, — хоч іж, хоч надальше остав. *Н. (Час., 1853 р. 383 карт.).*

Як хоч, мала; хоч біжи, хоч тюпай. *Лев.*

Нехай завидують гірше, щоб прибуло більше. *Б.* — Завидуй гірше, так уродить більше.

Коли багато свині *гайна,* так вона ще рие.

Нехай кріваве забирае (крівавицею добуте).

Так рябцем и вхопить. *Кон.*

Уже! купив за шаг — ледві пре! *Б.*

13680. Взяв, як ([1]) своє. *Ил.*

([1]) Пре, мов. *Проск.*

Ет взяв!.. як вовк вівцю! *Бр.*

Нехай же воно велике росте, а великим здохне. *К., Хар.*

Кажуть з заздрості, як гарна худобина у чужого чоловіка, або ворога. *Щ.*

На наш крам найдецця пан. *Б.*

Хоч у пекло, аби тепло. *Коніс.*

Чого тужить, що батько лежить! як Бог поможе, то й матку положе (як бідкаеცця незнатьзачим). *Новг.*

Не те в Кузьми на умі. *Не.*

Так як нáзолоті. *Б.*

Як кому що кортить, то не признаецця. *М. Білз.*

Як би так хотілось, як не хочецця (ото так дуже не хочецця робить, чи-що). *Кор.*

З вашоі руки куль муки. *Сл.*

13690. Хоч би уже лупилось курчям, а вилупилось чечітка. *Кан., К.*

Прецця, як віл на рогатину. *Пр. в Ст. Зб.*

Як торішнёго снігу (жаль, забажалось, боюсь)! *Ск.* — Як літошнёго снігу. *Коз.*

Се вже (*або:* молодим, старим, мені и д.) и Бог звелів. *Л., Рев.*

Будь воно турецьке! *Б.*

Азась, мудрий нехрещений! цеглу іж, а не хліб печений. *Сторож.*

Оце б ще надав чорт діла! *Кор., Л.*

Поступись, небоже. *Гат.*

З печи кошеня учаділо. *К.* — Послі чого се? кошеня вчаділо! *Гл.*

Не пив води Дунайськоі, не ів каші козацькоі. *Не:*
13700. Ім міх, а нам рядно. *Ст. Зб.*

Як завидує кому, або похваляє, то друге так одріка: жарт — дурниця, мов! *С. Д. Ніс.*

Не горіло, не боліло,— давай хоч бабо поліно. *Б.*
Співатиме півень, чи ні, а день буде. *Кос.*
Чи буде решето бобу, чи не буде (не на певне не хоче йти). *Ст.*
13704. Сказав Забіла: не буде діла (колись первий пан на Коропщині — що з ким хотів, те й робив). *Кр.*
13706. Сиріч кобза! на Лисій горі ярмарка. *Кр.*
Се рябоі бичок. *Ч.*
Не до нашоі шиі ті комірі шили. *Кр., Гл.*

Не по нашому пірью.

Знають усі чудотворці, яки ви богомольці. *Гл.*
13710. Ів би Москаль сало, та ба! *Б.*
Не всі ті пиво пьють, що варять. *Лев.*
Се вже не шпачки! *Кор.*

Чоловік навідав гніздо шпаченят, и збіраючись до торгу, вечорком пішов, щоб то видрать и назавтра в торгу продать. Саме коло осокорини, де було гніздо, стрів ёго старець и пита, куди йде. «Піду шпачків видеру, завтра у торгу продам».— «А де вони?» — «А ось на сёму осокорі».— «Е, ні (Грицьку там, чи Потапе) не роби сёго — гріх, усяка тварь дітей своіх любить и дуже вбиватимецця по дітях». Уговорив чоловіка, пішов той додому, але ніччю передумав: «хоч гріх, хоч два — видеру: яку гривню вторгую, соли куплю». Уранці пішов чоловік, сів під осокором и роззуваєцця, щоб то лізти на дерево. Коли пастушята и питають: «Що се ти, дядьку, будеш робить?» — «А що? полізу на дерево — шпачків видеру».— «Е, шкода́! старець чуть зоря приходив и видрав». Почухав чоловік голову, з тим и пішов. Через якийсь час прийшлось ёму єднать старця — сина женив. «Добре діло», каже той, «нехай Бог помага!.. А кого ж», пита, «думаєте брать?» — «Е, ні». одріка, «се вже не шпачки!» *Камн.*

Аби до нового (хліба) стало. *Кох.*
Як би усі ковалі, то й на ковалів би плювати. *Лев.*
Тільки в торгу и мьяса, що козина паністара.
Була б шия, а хамут буде. *Гл.*
Аби груба, то пес буде. *Казки.*

Сказав один чоловік, як економ страхав громаду, що, мов, покине, коли не будуть слухняні.

Поки є люде, поти се буде («Хіба ще воно не вивелось?» — «Поки є и д.»). *Вал.*

Пішла раз — не гаразд, не одважусь в другий раз. *Коніс.*

13720. Е, як би та як би, та виросли на голові гриби, то був би огород. *Х.*

Добре сулиш, та не гарно міриш. *Кременч.*

Сказав чумак Жидові, як той, даючи хороші гроші за воли, ставив — поборгувать іх (од Водохрищ) до Великодня. *Коніс.*

Хіба я тобі загадав море випити! *Кос.*

Гаразд дзвонити попереду як миряне зійшлися.

Хто бабі не внук. *Гл.*

Кого ми хочем, так нас не хочуть. *Б.*

Як язиком, то й ложкою. *У.*

Що буває, те й минає. *Полт.*

Любить, як пес дідька. *Коніс.*

Йде опір (опинаєцця). *Пир.*

13730. Натягаєцця, як пес до роботи. *Ил.*

Жене — аж коліном пре. *Б.*

Не всі бо заразом. *З.*

Хтось сідав на коня, та ніяк не сяде. От він и молицця: «ах, Господи, поможи! Мати Божа, поможи! всі святі поможіть!», та як натужжицця — та й опинився на другім боці. Тоді повернувся — «не всі бо», каже, «заразом!» *Камн.* В *Десять Кіп Казок* маєцця теж ся брехенька, тільки там притулена вона до Мазура: «не всисци з бо разом сє бєжцє», каже. *Ном.*

Чорт скорих бере. *Л., Кор.* — Поспішних чорт хапає. *Кор.*

«Я тобі поможу». — «Поможеш, як заєць кобилі». *Не.*

А ні в студеній воді не умиєсся. *Ил.*

А він мовчить, та тільки плечима ниже. *Не.*

Прийшов збоку, та взяв строку. *Кон., Ст. Зб.*

Бачив и горох, и чечевицю. *Коз.*

Сказано про чоловіка, що кілька рази був під судом. *Коніс.*

По два доюни 'дбувать (поспівать и в одно, и в друге місце). *Б.*

13740. Продасть и викупить и гроші пощитає (битий жак). *Кор.*

Як пó уху вдарило. *Ст. Зб.*

Наївся забудьків (усе забува). *Ном.*

Чинь мондре, а патри конца (давнеє примовъє). *Вел.* (I, 170).

Як є, так жму, а нема, так жду. *Гл.*

Розживисся, як знайдесся. *Вал.*

Прийшов Циган до чоловіка — три дні нічого въ роті не було, сімъя сидить голодна — а там жінка хліб з печі виймає, борщ на припечку булькотить... «Кипи-кипи», каже, «борщику, будем тебе істи» — «Будем істи», одказує хазяін, «та не всі».— «Хіба ти не хочеш?» Коли Циганчя прибіга; бачить, на лаві хліб парує... а попросить сором. «Идіть», каже, «тату, обідать».— «Иди — обідайте, я з добрими людьми побалакаю». Циганчя не йде, кличе вдруге, втретє... И! як ухопить Циган хліб, як шпурне ним в Циганчя... «Нічим мені тебе, гаспидова дитино!» — а Циганчя за хліб, та додому (Див. № 11982).

Тоді треба старе руйнувати, як є з чого нове будувати. *Кременч., Коз.*

Одповідь на раду перемінити старих сторожів. *Коніс.*

Нікому не вірь, то нихто й не зраде. *Ах.*

Один день розорився, та навіки хазяіном зробився. *Гл.*

Не в дорогих куна́х (по карману). *Б.*

13750. Що піймав у руки, те и держи.

Треба ставити дзвіницю посеред села. *Кос.*

Треба одійти од ями, щоб гаразд іі перескочити.

Двічі молодим не бути. *Рев.*

Ховаєцця, як кіт из салом. *Б., Бер.*

Довго у ступці (иготі) цибуля воня. *Кос.*

Зробити що, як самому знать. *Лів.*

Дать на́від (навчить, що робить). *Б.*

Нашого пономара ніхто не перепономорує. *Кр.*

Летів ворон через безверхе дерево.

13760. Не клюй курка крупку, не кури Турка люльку.

Не купити ума, як нема. *Кох.*

И була б дурна́ — так вже тричі дурна (не доладу щось зробила — за те ото й сказано).

И спереду чоловік, и ззаду чоловік, а увесь — як на сміх (про дурня). *Вал.*

Верба товста, та пуста. *Пир.*

Під носом косовиця (ус виріс), а на розум не орано. *Кон.*— Під носом косить пора, а в лобі й орать ні на що. *Кор.*

Як дурень ([1]) з печі. *К., Л., Пир., Б.*

Схопився, вискочив, бовтнув и д.— ([1]) дурний. *Зв., Пр., Кр.*

Шубовсть — як чорт у воду! *Гр.*

Тенде ренде з маком. *Гат.*

Вилетів, як горобець из стріхи. *Бр.*

13770. Неначе миш вискочила з борошна. *Кулж.*

Проспавши день та ввечері (коли згадав або взявсь до чого)! *Кр.*

Из порожнёго та в нісчимне.

Ой іхав я серед мора дробинастим возом; оглянувся перед себе, повна люлька раків.

З одного чорта утяв два (поправляючи помилку, знову помилився). *Кос.*

Він дуже розумний: решетом у воді зірки ловить. *Полт. Час (1862 р.).*

Знає він кошечу загребу. *Вор. г.*

Женицьця пробі, а хліба врізать не вміє. *Не.*

Про тих, що вдають з себе старіших, ніж справді вони є. *Коніс.*

Недавно осліп, а нічого не бачить. *Полт. Час. (1862 р.).*

Убравсь ([1]), як муха в патоку. *К.*

([1]) Заліз. *Пр.*

13780. Завъяз, як собака в тину. *Зв., З., Кр.*

Увъяз, як пес на ланцуху. *Ил.*

Забравсь, як чорт у вершу. *Бр.*

Кублицця, наче курка на яйцях.

Зарився, як свиня в багні. *Вал.*

Примостивсь, як сорока на колу. *Ёвх.*

Висиш, як пес коло ятки. *Проск.*— ... як пес на голяці.

Хоп муки лопаткою: він задивився, а я й дві («ото опікся, або-що»). *С.*

Двоє ку́кало, а одно полетіло (як що впаде, або-що). *Б.*

Граєцця (*або:* Водицця), неначе з х̂лопцем. *Кулж.*

13790. Моргнула, як кругловида (свиня) в двері. *Бр., К.*

Як хто загляне, та й назад.

Вигляда, мов криса з крупнів. *Ёвх.*

Заглядає, як сорока на голу кістку. *Пр.*— ... в кістку. *Проск.*

Прийшов, як огню вхопив. *Ск.*

Прийшов скоро,— и ні сюди, ні туди, та й пішов.

Умниця, хвалить вся улиця. *Кр.*

Благовісний, мов в Петрівку теля. *Вал.*

Чи не приступило тобі, хворобний (чи не сказився ти)! *Новг.*

Пішла по селу добувать киселю. *Коніс.*

Він угадує свя́та, як вони вже минули. *Кос.*

Почав «за здравіє», а звів «за упокой». *Коніс.*

13800. Слава тобі, Боже наш! вінчаєцця чупендас! *Кор.*

Та вона вівця! *Гр.*

Баньки виставив, мов жаба (витришкуватий). *Вал.*— Очі, як у жаби. *Ном.*

У тебе уса (sic) великі, пухлі тіі аж до уха, а ти того не знаєш, що я. *Б.*

У іх два верхи у хаті. *Кох.*

Волають подорожнёго чоловіка в хату спочити. «Чи один верх», питає, «у вас у хаті, чи два верхи?» — «Один».— «Ну, коли один, так прошу приймати». Але увійшовши у хату, незабаром помітив, що жінка чоловікові не корицця — за шапку: «Я», каже, «вас питав, чи не два верхи у вас в хаті? Там, де два верхи, я ніколи не останусь, хоч би як притомивсь».

Невісток багато, а хата неметена. *Полт. Час.*
Всі кинулись туди — и міх, и трава. *Ном.*
Така правда, як Бог казав буселю. *Кос.*
Межи Ляхи и Чехи. *Сн., Бус., Сенковський.*

Бозна-куди и як; з Нестора.

Од ёго як од Жида правди. *Кох.*

13810. Хай я душі пущусь (коли пустила бичка). *Б.*

Щоб у мого ворога духу стільки; щоб у мого ворога зірку стільки, як у мене худоби.

Нехай мене в обліжні полóжить.

Щоб я трейчи Німцем став. *Греб.*

Коли дзвонють, то видно празник (не думай, що брехня — щось є и правди). *Кр.*

Уже слово не прийдецця як-небудь. *Кон.*

Знаю, як свою руку. *Бр.*— ... як своіх пъять палців. *Пир.*

Не забуду я тобі смерті, хіба би мені на груди насипали землі. *Проск.*

Гріють зуби на сонці (сказано про жіноту, що весною, в свято, посідали під тином и скрекочуть собі). *Казки.*

Я тобі кажу, а ти таки колядуєш коляду бісову (брешеш). *Б.*

13820. У ёго язик у роті, а не у кишені. *Кос.*

Гусей підпускати (збрехать, плітку пустить). *Час. (1859 р. № 7).*

Сю ніч баба Ліщиха, на піч лізучи, оцце говорила. *Лев.*

Такого наговорив, що и в головах низько. *Лев.*

Двоє білих, трейтє сніг. *Ис.*— ... а третій, як сніг. *Полт. Час. (1861 р. № 32).*

Хоч ти хрести іж, не повірю. *Кор.*

Ой там на базарі собаку привъязали! *Кул.*

«Хіба ти бачила?» — «Люде казали!» — «Ой там и д.» — «дурне мелеш!»

Чуємо, що бовка дзвін, та не знаємо, де він. *Сторож.*

Адже дзеркало показує пику, якої саме не баче. *Кос.*

Такий вірний, як лічба жидівська: писне́ мов би то й раз, а перелічиш, так все два або й три. *Сторож.*

13830. Чули, як говорили, що бачили, як іли. *Кул.*

«Смашна каша!» — «Хіба ти ів?» — «Ні, не ів.» — «А почім же ти знаєш?» — «Чули, як говорили и д.»

Цвіркун на видоці не цвірчить. *Зін. п.* (Опошна).

В вічі боіщця правду казать, а за очі то й брехні вигадує. *Коніс.*

Окром базарю ніхто не знає. *К.*

От уже й пустила туросу́ (поговір, бре́хні, плітку). *Б.*

Нехай про мене люде шепчуть: пристріт не нападе.

Добрі вісті не лежать на місці. *Не.*

Чув у Києві у лаврі од прочан. *Коніс.*

Виновата хата, що привела Гната. *Б.*

З тих-то річей так и сталось (од того-то...).

З лихоі години. *Г. Бар.*

За своєю лихою годиною (позабувала пісні). *Кон.*

13840. Гарна дівчина, та женихів нема. *Коніс.*

То не майстер робить, то посудина робить. *Бр., Пир.*

Не велика курява, та багато людей губить. *Час. (1857 р. № 13).*

Хоч и риба потерушка, та хороша юшка. *Лев.*

Чоловічество повеліває, а пан тисяцький ні.

Така вже справа. *Кулж.*

На те гнути. *Гат.*

Рідко, та ідко. *Дуб.*

То то й диво, що гірке пиво. *Полт. Час. (1861 р. № 32).*

Красна ложечка не метаєцця, та й під лавою не валяєцця. *Гл.*

13850. Затим ходим у портухи, що розносили вовну мухи.

В Москву з грішми, з Москви з вішми. *Коз.*

Чув у Кобижчі од 80-літнёго діда: одповів на раду — вдацьця з справою проти пана. *Коніс.*

Святе діло — короле́вське! *Б.*

Чи карася, чи порося, аби б наістись («та давай, жінко, чи карася и д.»). *Кох.*

Хороша, коли б трохи довша (пісня). *Кр.*

Дарма верба, що груш нема! аби зеленіла. *Новг.*

Те ж гайно, та й порідшало. *Лів.*
Стріло ([1]) бріло, аби ([2]) було. *Б.*

([1]) Цвіло. *Пир.* ([2]) Боже дай. *Кр.*

Хоч на личану справу. *Зв., Чигр.*— Хоч ликами шитий. *Ст. Зб.*

Роздобудьтесь — приідьте, чи-що.

Вибрала дя́дя, на себе гля́дя. *Б.*
13860. Припадає, як Жиду короста. *Гл.*
Не годицця й до Редька́ на обід. *Б.*
Заплющ очі та і покинь. *Л., Кам.*
Золоте залізце (нікчемне, чортвіщо). *Кат.*
Ні сте́йки, ні гейки (ні стоїть, ні йде). *Б.*
Схапав на живу нитку (поспіхом зробив). *Кор.*
Якось на́кось, а все бач не так. *Час. (1857 р. № 15).*
Ні попу, ні наймиту. *Б.*
Сяка́-така межи́сітка (ні се, ні те).
По всёму світу сёго добра багато є. *Полт. г.*
13870. «Багато там роботи?» — «На одного хахла буде на день (багато)». *Кох.*
Такого дітей, що й гілля не зде́ржала б (як би завісив). *Б.*
Набравсь, як лин мулу. *У., Пир.*
Тут хіба тільки батька та матері нема (а то все є). *Щ.*
И стус, и брус, и качалка й рубель, три повісмі конопель, три копиці кошениці, московъячі рукавиці, ще попова шапка,— то все буде слабка. *Збр. Лаз., Ном.*
Гоняцця, як хмари. *Бр.*
Узявся за кремпіль добре. *Кон.*
Аж кріз палці тече. *Щ.*
Тільки за малим богом не зробила (за малим ділом). *Б.*
Ёму (украсти и д.)., як раз плюнуть. *Об.*
13880. Наче руками (вітер, доля и д.— що забірає од нас, не маючи рук). *Ск.*
Закрине, як решето. *Пир., Л.*— От вже сказать! як решетом накрить. *З.*
Так-то й одбуть, лиха не набравшись. *Б.*
Швиргома́ докинуть. *Н.*

Возів (сіна) 12-ть таких увезе, що тільки достанеш швиргома докинуть.

Не спиниш, мов воду з лотоків. *Гат.*
Не вспіє гирява дівка й коси собі заплести (як ми вернемось додому). *Сторож.*

Бере, як багатого за живіт (кажуть, як добре плуг бере и д.). *Рад., К., Хор., Б.*

Бере, як віл на роги. *Бр.*

Ухопив, як вола за роги. *Гат.*

Попер, як сірий корову. *Р., Л.*

13890. Гепнуло ([1]), мов довбнею. *Пр.*

([1]) Геп. *Х.*

Трясецця, як молоде теля. *Ил.*

Иде, як вода на лотоках.— ... як вода з каменя.

Аж луна пішла. *Пир.*— ... йде. *Новг.*— Аж залунало. *Бер.*

Мнуть, як шевці шкуру. *Бр.*— Крутить, як швець шкурою. *Ил.*— Тягне, як швець шкіру, аби більша була. *Проск.*

Вовки свиню, поросята лёжу ссуть и д.

Гудеть, як гудок (*або:* гук). *Ст. Зб.*

Гуде, як вода з лотоків. *Бр.*— ... в лотоках. *Гр.*— Як вода з лотоків. *Бр.*

Любимосьмо приймати, як се — теперь приймаймо, як Бог дає. *Проск.*

Поти попадя княгиня, поки піп не згине. *Гл.*

Хіба десь будеш брати на страшній неділі шлюб? *Нем.*

13900. Так рано встала, що аж на порозі розсвінуло. *Кр.*— ... встала, що й півень на смітнику заспівав.— Рано встав — на порозі освів. *Ст. Зб.*

Так рано з досвіток идеш, що сорока починки полічить (сорока рано скрекоче — починки лічить досвічанок). *Кр.*

Збігающця, як на солонище. *Ил.*

Не ходив, не ходив мій батенько, та як пішов, то й двері ([1]) на плечях приніс. *Л.*

([1]) ворота. *Пир.*

Дивного хвелю чоловік. *Ил.*

Став, як укопаний. *Г., Лів.*

Аж потилицю почухав (невдача и д.). *Кр.*

Похожий ведмідь на копи́шника (злотого — од *копа;* кажуть, як прирівнює що, зовсім непохоже). *Х.*

Які сами, такі й сани. *Коз.*

От свині не будуть ведмежата, а ті ж поросята. *Кор.*

13910. Чорт біса витягне из ліса. *Полт. Час. (1861 р. № 32)*

Як словом, так и ділом. *Рад., Пир.*— Тут словом, а тут ділом. *Ст. Зб.*

Що кому чля! *Дуб.*

Іхав Лях (пан) верхи, а геть зпереду чоловік, а назустріч піп. Здибавшись з попом, чоловік взяв благословення и поцілував у руку; пан, здибавшись, одвернувся и догнавши чоловіка «во́лял бим», каже, «коgо друġеgо поцало́ваць, а неже ли те́gо по́па в ренке!» — «Що, пане, кому чля!» *Казки.*

Як Жид убогий, свиня худа, жінка пъяна — нема гірше. *Кох.*

Рости перш угору, вгору, а послі вниз: так уже Бог дає. *Б.*

Зазна́єши крупно́го й мъягкого.

Поживеш дальше, так побачиш більше.

Там то тиєш, аж в шкіру не влазисся. *Проск.*

Дай, Боже, в добрім здоровъі поболіти (кажуть тому, хто удає з себе хворого). *Кор.*

«Голова болить!» — «То паністарі легше». *Л., Кат.*

13920. Бог віку прибавив, а од смерти оддалив. *Б.*

Заздалегідь обрикотицьця (зробицьця хорим) хочеш. *Коз., Час. (1853 р. № 41).*

Хіба треба у недужого питати, чи бажає він здоровля мати. *Кос.*

От я зіму вилежала — хай огонь у печі лежить. *Б.*

Такий сильний чоловік, що можна вбити. *Щ.*

Вона цвістиме-цвістиме, та й умре. *Б.*

Хирітиме-хирітиме, та й умре. *Б.*

Дивись, яка ситінка в очах. *С.*

Од пристріту, знахарка бере шклянку чи кухлик води, кида туди жарину, витира хорого сіллю, шпує тією водою и дає й хлиснуть її. *Юр. (Час. 1855 р. № 21).*

Як болить живіт и приступає до серця, розбовтують мезиним палцем з правші (конечне сим, а не другим палцем), сіль у воді (у чарці чи-що) и пъють.

Як напише Бог смерть на роду́, то не обійдеш и на лёду. *Б.*

13930. Истка кістка — викопаний батько. *Г., П.*

Попи ёго поховали, а ми тільки оплакали. *Б.*

Плачте очи хоч довіку по доброму чоловіку.

Горбастий цвинтарь у молодого лікаря (багато могилок). *Кос.*

Там народ (парубки и д.) один в одного — як перемиті. *Ном.*

На те мати уродила, щоб дівчина любила: чорні очі вліпила. *Кр.*

Шия, як на мотузоцці (худа, тонка). *Ном.*

Руки, як кописточки (худі, окостуваті).

Сліпий, кривий, рудий та красний самий опасний. *Н.*

З рудих нема святих, та и з чорних чортма добрих (руда сказала чорнявому). *Кох.*

13940. Мару́ся, безу́ся.

Дражнять усіх, що́ зголюють уси, або не мають іх. *М. Білз.*

Лоб Сиволозький. *Б.*

Дражнять Сиволожан (село Борзен. пов.), що високо підголюющця, та й усякого, хто так робить. *М. Білз.*

Розумна голова багато волосу не держить. *Кох.*— ... а даєцця ёму лисина у шість вершків.

Чмихає, як овечка. *Л.*— Пиршить, як овечка. *Пир., Н.*

У мене син — такий варя́г (здоровий, високий). *Ст.*

Там велетень такий (височенний, здоровенний)! *Ном.*

Здоровий, як луг (?). *Кон.*— Луг з ёго такий.

Оце лохвицька ряхта (високе. Що воно за ряхта така?). *Р.*

У ёго у штанях уже діти пищять. *Час. (1857 р. № 15).*

Пицура (пика) решетом не накриєш, за три дні не обгепаєш. *Кор.*

13950. Гамела (оцупок такий, нестелепа)! *Кон.*

Балда (нестелепа, непроворняка; в Чернігові є Балдинські гори)!

Старе виставляє себе, що не скоро їсть; а воно ком-ком, що б було двом, то воно само прибере. *Б.*

Великі роблять без грошей те, що малі не втнуть за гроші. *Кос.*

Старость не приде з добром: коли не з кашлем, то з горбом. *Гл.*

Сама старість хороба. *Рев.*

Горобець молодець, а ластївка краще. *Коніс.*

Аби б тільки обложити, а було б коло чого ходити. *Ст. Зб.*

Ого, напрутив! так бунчуко́м (*або:* бунчука́) и стоїть. *Б.*

До вінця як идеш, то про смерть не думай. *Коз.*

13960. Рипи́ть (*або:* хрипить) у грудях — не буть мені в людях. Б.— Як рипи́ть у грудях, то не буть и в людях.

Боже мій, Боже мій! стороною дощик иде-поливає, а на мою роженьку и немає (казала дівка). *Сос.*

У кого горшки та неповниі, а в нас из верхом; в кого женихи шолудивиі, а в нас из плішом. *Кр.*

Хоч и багата, аби пішла за нашого брата. *К. п.*

Як задумав батько женицьця, та й привъязав до пані-староі коритчя. *Б.*

Свадьба на воротях не живе. *Ш.*— Велике весілля на воротёх не ви́сить. *Проск.*

На жлукто спотknулась, на корито впала; вийшла за пъяницю, на віки пропала. *Кр.*

Свою жінку зпід полú можна забрать. *Б.*

Дід бабу дрюком: ёму меду гýком (багато).

Що козак, то пъятак, а из баби — гривня; затим баба дорога, що іі коротка нога.

13970. Жінка хіба те утає, чого не знає. *Коз.*

Коли жінка каже — лихо, не зачіпай іі стиха.

Ишла не любля и живу терпля. *Кр.*

Чоловік буде возить добро додому возом, а жінка з дому кірчиком (так чоловік не нас̆тачицця). *Кох.*

«А що, важка то робота (до біл́оголових?)» Подумав — «Ні», каже, «коли б була важка, то пани б нас примушували, ато сами».

Як розповъєцця, так ге́тьте! я йду. *Б.*

Баба — Шкрёбиха, Хівря — Рейєдзуля (лякають так дітей). *Збр. Шей.*

Он піп иде: будеш плакать — язик одріже, а щось залатає. *Кор.*

Матірки лякають дітей; за те ж, як прийдецця до сповіді, не збудуцця хлопоту.

Он рева яблука розсипала (кажуть дітям, як плачуть). *Щ.*

Не йди в горох, бо там залізна баба сидить. *Кр.*

На дітей, щоб не ходили в горох. В Лубенщині найбільш залізною бабою страхають, щоб в яку пущу не ходили — в ліс, в стінки и д. *Ном.*

13980. Господи помилуй, дід бабу покинув; дід пішов по гриби, баба по опеньки, дід своі посушив, бабини сиренькі (дітей тішять). *Кр.*

Ой ді́ти моі, діти моі! любо б на вас глядіти, ой коли б ви були всі в совіті.

Сини моі карасіри, коло серця посіли.

Як у батька три сина, так буде в ёго спина синя; а як у матері три дочки, так буде без сорочки. *Кох.*

Коли мати гайтує, то й дівка. *Кон.*

Так що ж, що родила! так нехай иззість. *Вал.*

Тільки й родні, що в Києві Химка. *Гл.*

Ковалів Гарасько та Химині Парасці у первих Юхим. *Лев.*

Куминоі свахи наймичка.

Вона ёму Василевому тітка, а він ій через вулицю бон-

дарь, по Тупишиці гончарь, а попросту — як там хочете! (брат у других и д.). *Кох.* — Вона ёму через вулицю бондарь, в пер́вих Юхим, по Тупишиці гончарь; вона ёму Василевому тітка, кумовому молотникові зять.

13990. Як батька покинеш, так и сам загинеш. *Коніс.*

Одна мати вірна порада. *Коз.*

Нашого тіста книш. *Полт. Час.*

Из ногтя зріс у мене (на очах). *Коз., О.*

Своя сімъя не важка. *Коз.*

Мазь пополам (нерозмита вони вода). *Час. (1859 р. № 8).*

Привик, як чорт до купини. *Бр.*

Сидів якийсь чорт у такім смердячім болоті, що як заворушицця, то аж бульби зпід купини виринають. Жалко одному чоловікові стало хамінка, нараяв ёму перекучувать у друге місце — хороше, веселе. Послухався чорт; коли йде чоловік, так через тиждень чи-що, біля того болота — знову дме той бульки. «Та там же веселіш!» — «Та воно веселіш, та я, бач, змалечку тут привик». *Казки.*

На чужому полі не матимеш волі. *Полт. п.*

«Чому ти, дядьку, не посіяв отут просо, а ячмінь?» — «Е, чому! не мій обліг, а панський,— а на чужому полі и д.» *Коніс.*

У чужі хаті худоби не збереш! *Кох.*

Навіщо бадёритись чужою свитиною. *Кос.*

14000. У нужді и піп прощає. *Час. (1857 р. № 15).*

На копійку ноги не зобъєш.

Ніхто шага не підкине, щоб на нозі ніготь збйв.

За користю біжу ристю. *Кр.*

Задихався, як воза віз. *Рад., Лох.*

Навсто́ячки, навлежачки — заробила сережечки. *Збр. Лаз.*

Оттепер, Микито, ні сюди, ні туди! *Кор.*

Якась пані, не дуже то багата, хотіла зовсім поводицьця по панському. От раз наіхали гості, вона и кликнула якогось Микиту, що рубав там дрова, чи коло волів порався, и звеліла розносить чаі; а щоб Микита не помилявся, кому попереду и кому позаду, раз-в-раз смикала за поли — не сюди, мов, не туди. Носить Микита чаі... а далі пані якось за очкур смикнула, а він гаспидів був зашморгом... Оставсь Микита з чаями посеред хати, мов кінь зпутаний... та повернувшись до пані: «Оттепер», каже, «Микито и д.». *Камн.*

Попався, як (1) сучка в дучку. *Х.*

(1) Так попавсь сердега, мов. *Сторож.*

Ой, не втерплю — заспіваю. *Кор.*

Се бач, у казці про собаку и вовка, як собака поштував вовка за те, що той став ёму у пригоді и ввів у шанобу у господаря. Завів він вовка під піч і туди носив ёму усякого питення и ідення и горілок усяких; а як підпив трохи вовк, та й каже: «Ой не втерплю — заспіваю». И як уже не вдержував ёго собака — заспівав таки, и бідолашного вбили. (див. додаток до № 5019).

Хазяйство мовчить, та шийку тончить. *Н.*

На батькивський курінь. *Гр.* — На отцевський курінь. *Кон.*

14010. У ёго в дворі — як у віночку: ув олійниці — що в иншоі баби у хаті не так чисто, а у хаті — тільки перехристицьця. (Див. № 10103). *Кох.*

Пішов на вкраїну, на степи́, на вольні землі. *Б.*

Хто хліб пахає, того Бог кохає. *Коніс.*

Пшени́ця — дурни́ця: у трох молотить, а одному істи. *Б.*

Хто робить замочки, той ходить без сорочки; а хто робить лемеші, той ість книші.

Дощу — земля, а нам — хліб.

Крешуть, мов блискавиця (серпи у добрих жній). *Г. Бар.*

Винничка — всёму половинничка, млиночок — всёму віночок. *Лев.*

Славно ко́сить, славно й жне, того в ёго й гроши є. *Б.*

Пішов на косовицю з собачкою, а вернувся з клисачкою. *Вал.*

Ишов чоловік на косовицю и ніс за спиною здоровенний міх хліба й сала, а собачка за ним. «Куди ти, чоловіче идеш?» — пита ёго стрічний.— «На косовицю.» — «А собаку нащо ведеш?» — «Чого не доім, собаці віддам.» Вертаецця вже без собачки. «А де був?» — «На косовиці».— «А собаку де збув?» — «Хліба не стало, так иззів».

14020. Усю околію зібрать та й косить. *Кон.*

Треба вставать та накинуть свитину на спину, та попорать скотину. *Б.*

Що ступа́, то копа́.

Кінь пішов на банта (издох). *Збр. Шей.* — ... на бантику. *Л.*

У кота шерсть хорошая, та рот проклятий; а в собаки хороший та шерсть поганая. *Б.*

Овад роси боіцця: уранці на росі я каптан замочу.

Комар боіцця сонця; він каже: на сонці я розтоплюсь (ситий такий).

Какаріку! пішла баба по горілку! козаки йдуть, гурки рвуть, а на дині поглядають. *Кр.*

Ворона улітку, хоч и що добре запопаде на спожиток, то все кричить: «гайно! гайно!» а узімку, як живицьця уже нічим, то вже хоч и нікчемне попаде, хоч кизяк мерзлий, усе кричить: «Ха-арч! ха-арч!», або: «ка-алач! ка-алач!» А сорока цехлить коло неі та все питає: «чи кисле? чи кисле?» *Камн.*

Ракша клюшниця од вирію (ранше всіх летить у вирій и після всіх вертаєцця). *Кох.*— Другі кажуть, що соя клюшниця. *Зап. (II, 36).*

14030. Черінем сіли. *Ном.*

Оце єйце! неначе писанка. *Кр.*

Зозуля наковала (зозулини черевички). *Новг., Макс.*

Лісок, як щітка. *Пир.*

Гливи такі, як кулак. *Кон.*

Дерéчі поконотіпській, а понашому довжикóві ягоди. *Кон.* (с. Понори).

Деречі и довжикові — ягода буйніша, у сушку не годицця, бо витікає. *С. Д. Ніс.*

Така хата тепла, що зпотієш дрижачи́. *Б.*

Хату руки держять. *Л.*

Гаряче, як у лазні. *Бр.*

Тепло, як в бані. *Ил.*

14040. Як у кузні. *Пир.*

Як у пеклі.

З покутя узятись. *Гат.*

О котрой печі правлють, и сами не знають: піч бо именуєцця печаль. *Кл.*

Ого, жарку! можна й Жида зпекти. *Б.*

Палає (1), як у гуті. *О., Кр.*— ... як горен. *Лів.*

(1) Горить так. *Бр.*

Горить, як за умерлого душу. *Проск.*

Попікся, як дід пампушкою. *Пир.*

Там води — горобцеві по коліна. *Павлг., [Лох., Пир.].*— Старому горобцю по коліно. *Пир., [Черн.].*— Такого води, що нігде горобцю и лап помочити. *Пир., Сос.*

Так глибоко, що жабі по око. *Бр.*

14050. Якби в службі добре, то за панами не похватився б. *Б.*

В тебе служити, мов у Жида. *Вал.*

Жид наймав наймичку: «Ти з мене», каже, «галоцко, не багацько бери — в мене не багацько діла».— «Як так?» — «От бацї встань ранком, підмети хати — та й сядь, винеси сміття — та й сядь; подій коров — та й сядь» — та й сядь, та й сядь, и ліку

нема. «А як уже зробиш, що я казав — обідати... Страва для тебе буде хороша: чи звариш контопки — юшка твоя, раки — юшка твоя, яйця — юшка твоя... А що ж мало, сцо три переміни на обід? дез більш готовлять для батраків?»

Наймит першого року каже: «десь господарські воли зайшли»; на другий: «чи не бачили де наших волів?»; на третій, то вже: «от десь мої воли пропали! шукаю сам й хлопців розислав — й найти не можна». *Казки.*

Хто чужого не жаліє, так и свого не иміє. *Б.*

Роби на чужому, так и матимеш на своёму.

А що, чи вмієш уже свиню в коноплі загнать? *Кор.*

Так питають учня, що учицця шевству,— се б то, чи вміє дратву сукать и в дратву щетинку заправлять.

У ярморок поганого нічого нема: усе хороше. Зовсім стару шапку продає: купи, каже, шапка добра! *Не.*

Товар не ведмідь — грошей не поість. *Б.*

Де б те золото дівалось, як би не вгорало?

Як отдать за єі гроші, то скажуть — крадена. *Пир.*

14060. За півдарма продав. *Казки.*

За ко́пу, як би доброму хлопу. *Б.*

Перебивать руки (як у за́клад идуть, або стокмляцця у продажі, то *перебивають* або *розбивають* таким *руки:* вони одно одного держять за руку, а третє розніма іх, ніби розбива — умова ото повинна бути твердою, свідок є. *Ном.*). *Казки.*

Могорич — любовна річ. *Коніс.*

Продав грунт вічними ча́сами (навіки). *Б.*

Як бере — очі дере, як оддає — батька дере. *Час. (1857 р. № 15).*

Сирота — ні паністарої, ні живота. *Б.*

Сироту лають и бъють и плакать не дають. *Кр.*

Громада, громада! гайня́на іх рада. *Б.*

Один гори не наскачеш. *Коніс.*

14070. Добре дуріти, поки припадає. *Лев.*

Пішов день на бугаі (извівся подурному). *Б.*

Очи пороть (оволокливих ченцях: «аби де по городах людям очі пороть»). *Кл.*

Сюди ник, туди ник — та й день невелик. *Лев.*

А я знаю, що він діє: коло печі гепу гріє. *Щ.*

Гарно наша Гапка жито жне, що и серпа в руки не бере. *Кр.*

Поле краде, а ліс бачить. *Б., Ст. Зб.*

— Ліс краде, а поле бачить. *Пир., Коз.*— Поле бачить, а ліс чує. *Пр. в Ст. Зб.*

Пішло поле в ліс ([1]). *Бр.*— Пішов ліс в поле. *Проск.*

([1]) в гай. *Гат.*

Поле плаче, а ліс скаче. *Коз., Черн.*

Не мій поля за бовдура, а ліса за дурня. *Пр. в Ст. Зб.*

14080. Як мать женицьця, так лучче по чужих живицьця. *Б.*

Там ёму саксага́н (капут). *Не.*

Не жне, не косить, а жупан носить. *Б.*

Обідраний, як Швед.

Під час Шведчини (в 1708 и 1709 рр.) маніхвест обіцяв Українцям нагороду, хто ловитиме Шведів. Народ ловив и в сей способ перевів праве дві третини іх віська, и Шведи до такоі нужди прийшли, що отто виросло и прислівъя. *Молодик (1844 р. 192 карт.).*

«Оце хо́ха (одяглась кумедно, найпаче голову чудно захимала)!» — «Натеє тобі хоха! не твоєість и не в твоє одягаєцця». *Ном.*

Жарт. Кажуть и просто: про те, мов, я знаю, зась тобі.

В дорозі и батько брат. *Лев.*

Дав чорту на кручок (поіхав не по прості дорозі, а покривули́в). *Кор.*

Лежить, відкидавши ноги, як кулик після яйця. *Кох.*

Залежався куций в соломі. *Кох.*

Горілка така вода, що з убогого зробить багатим, з сліпого видющим, а з сла́бого сильним. *Б.*

14090. Порожню пляшку хоч закинь. *Кох.*

Взяли б квартугу, та сіли б кошем, та й пили б. *Не.*

Кутком десь сісті. *Гат.*

Коли хоч, так нум ора́цію ки́рить (пить горілку). *Б.*

Покажіть путь, як горілку пъють. *Об.*

«А згуляєм, брате, в переваги!» — «Згуляєм!» (и почали частувацьця горілкою). *Не.*

И вже, не сто́іть и на світі жить, коли й горілка вже замерзає. *Р.*

Росказують, що въ Смілому, що в Роменщині, старий козак забажав перед смертю горілки. «Ох, трудно мені, дітки! дайте мені чарочку горілки, чи не одлигне, хоч трохи». Діті внесли. «Підождіть трохи, тату, нехай одтане».— «Хіба замерзла?» — «Замерзла».— «И вже, не стоіть же и на світі жить, коли й горілка вже замерзає!», повернувсь на другий бік та и вмер. *Камн.*

Сидять вони, и дзвіничка на столі, и теє — од мене та до вас. *Ном.*

Нехай отрута сидить тута. *Б.*

Одъіздне. *Пр.*

14100. Овдію, Овдію! пъєш цілу неділю, а я тобі, Овдію, та й нічого не вдію. *Кр.*

Він живе з десятоі чарки (з шинку не виходить). *Кох.*

«Наш брат коли удвох-утрёх, то й пъють собі, а коли один — ніяково пить самому, поштує, хто трапицця на той час». Як хто своє добро прогайнує, то й ходить в шинок, чи не прийде випить хто один.

Перебрать халімéрусу (упицьця). *Б.*

Добре набравсь (напивсь через міру). *Кор.*— Набрав добру хуру (теж).

Оце в роті (на похмілля), наче гуси переночували. *Ном.*— ... наче валка чумаків переночувала.

Хоч и кажуть, що горілка серце веселить,— чого ж від неі ледачоі голова дуже болить? *Сторож.*

У гості — до довгохвості (до чортяки). *Щ.*

У Ляхів (*або:* У панів), що поріг, то й переправа (що пани переступають поріг, просячи одно 'дного наперед ити). *Кох.*

Знаєте нас саміх,— знайте и меж людьми. *Ил.*

Юрка одного впустили, а вся хата загорілася. *Нос.*

Як трапицця нежданий або непроханий гість, що усю бесєду начудує, або покаламутить.

14110. Так привітають, як в уста не кладуть. *Б.*

Спасибі вам, що ми прийшли ик вам. *Кох.*

На однім столі хліб (те ж, що московське «столуются вмѣстѣ»). *Час. (1857 р. № 13).*

«Вставай, тату, вечерять!» — «А хліб же є?» — «Ні нема».— «Вечеряйте ж, дітки, я розіспавсь». *Кор.*

Умивайся, молися та за хліб берися. *Збр. Шей.*

Малáю, малáю (*малай* хліб з горохового борошна. *Кор.* Див. № 7570), я тебе за хліб не маю (казав Циган як добре жилося!). *Кор.*

Без хліба не до обіда. *Час. (1859 р. № 6).*

Як діжа не місицця, то сімъя бісицця. *Кр.*

Як скажи: дзус! так и сяде, як брус (хліб, кісто). *Л., Б.*

Дзёбом сіло (тісто, галушки). *Л.*

14120. Сип борщ, станов кашу — чи поімо бо ми? *Кр.*

Дала борщу такого (поганого), що аж туман з моря котицця. *Н.*— ... що аж дим зхоплюєцця. *Ном.*

14122. Кримська каша (се б то, добра каша. *Д.* Ніс чув од чумаків з Лютеньки, Остер. п.).

14124. Солодке, як патока. *Кон.*

Наівся — як бик, перепався — як смик, голодни — як собака (див. № 12077). *Час. (1857 р. № 13).*

Богу приёму. *Ном.*

Оце дудлить! аж у горлі клекотить. *Ном.*

Аж з кінця капа (хочецця чогось). *Л., Щ.*

Усе висікує іх (пісень) — січе сіх дрібни́чок. *Б.*

14130. Як поведуть тіі тру́бачі, так аж шапки з голів підіймаюцця.

Розгулявсь, наче голий по маку́.

Росходивсь як... в гостях. *Полт.*

Кресать в жижку. *Б.*

Танцюючи пъятою чіркать об жижку.

Се ж так молоді роблять: за кобзу та й по покуті (скакають по лаві).

Товчу-товчу мак, за ступою дяк. Чого мати плачеш? чи мати побила, чи миш укусила? Як повернецця по хаті, буде лихо лопаті; вісить пуга на круку, буде жінці и дяку. *Кр.*— Нехай так, за ступою дяк; ти, дяченьку, постережи маченьку, а я піду в хатоньку, поцілую бабоньку, тричі-двічі-раз.

Козу водить. *Кулж.*

У неділю по шевлію, в понеділо́к по барвінок, а в вівторок снопів сорок, а в середу по череду, а в четвер по щавель, а в пъятницю по дяглицю, у суботу на роботу. *Кр.*

Це так літом радосно, так вишукують причини піти.

Раз-два булава, три-чотирі почепили, пъять-шість хліб їсть, сім-восєм сіно косе, девъять-десять гроши вісять.

Котилася торба з великого горба; у тій торбі хліб-паляниця, кому доведецця — тому жмурицця. *Кр.*

Загадують, кому жмурицьця (в піжмурки). Роблять се так: становляцця в коло и хто-небудь почина проказувать сі слова, показуючи за кожним, по ряду, на других; на кого випаде слово *жмурицьця* той и жмурицця. В Лубенщині ще й так проказують: «Одіян, дру́гіян, тройцан, перецан, настан, набран, сім коней попутав; котилася торба и д.— ховацьця — жмурицьця». Здаєцця, я нічого не минув в оттих «одіянах». *Ном.*

14140. Ходить квочка коло колочка, водить діток коло квіток, вона каже: клоп! *Кр.*

«Діти втішаюцця курми́, то сами собі передражнюють іі: дітям не заволняє дітей своіх ловить, так вже ій на жаль».

Курочка, златопірочка! по двору ходить, пісклят водить, хохол надимаєть, пана (мужа б то іі) утішаєть.

Діти: вловить, та й гладить, примовляє

А де ти (Меласю, чи там хто) гу! сховайсь у ліс, а я в траву (дівчата в лісі перегукуюцця).

«Кумо, кумо, де твій кум?» — «На Дону! а твій?» — «Утонув».— «Нум плакать!» — «Нум!» — «Нум!» — «Нум!» и д. *Л., Кр.*

Дітвора бавицця — передражнюють жаб, як вони весною кумають.

«Як тебе зовуть?» — «Як крупи деруть».— «А крупи як деруть?» — «Ломакою, а тебе зовуть собакою». *Ном.*

Діти пустують. Остатні слова, після *ломакою,* обоє поспішаюцця щоб їх сказать — щоб собакою не воно було, а друге.

Сидить баба на ізу, розвернула ковизу: лізте раки четвертáки на базарь повезу. *Л.*

Московка ребá поіхала по дрова и сокирка тупа, та и зустріла попа; напекла блинців, назвала кравців, а кравець за блинець та и побіг у танéць (*або:* та и побіг у хлівець, а баран за дуду та и женицьця буду). *Кр.*

Цур цурачка — гостра болячка (зацурують, щоб чого не взято). *Кор.*

Ой поідем на влови, на влови, товаришу мій! *Ном.*

З пісні; мисливі люди примовляють, виряжаючись до поля.

Собака жайворінка ловив та и господаря загубив. *Кос.*

14150. Присядь, бабо: пани ідуть. *Б.*

14152. «Ой діду, діду, я к тобі іду!» — «Ой як же!» — «Я твою шию к плахті пришию!» — «Оттак же!» *Кр.*

«Кось, кось, кось!» — «Неси *свого моя* ось!» *Кат.*

Незвичайний парубок примовляв, як дівка кликала коня. *Щ.*

«Двісті».— «Двісті та не в óднім місті». *Л., Час. (1859 р. № 7).*

«Хліб гніє!» — «Слава Богу, що гніє! гніє, бо є; от тоді погано було б, як би гнисти нічого було (Цимбал Иван; див. № 14192).»

Мели, Денисе, погода тягне. *Лев.*

Говори, Климе, нехай твоє не гине. *Прав. Ниж., Проск., Б., Ил., Ст. Зб.*— ... нехай твоє лихо згине. *Рад.*

(¹)твоя. *Павлв.;* и твоє. *Час (1858 р. № 12).*

Лазарь, що по печі лазив. *Щ.*

Максим — кобилячий син. *Ном.*

14160. Мартин — головою об тин. *Час. (1859 р. № 8).*

Олексій, муку сій, печи паляниці, клади на полиці! *Кр.*

«Що таке?» — «Коли ж таке — печене мъяке, що аж порепалось». *Лев.*

«Справді?» — «Спряв би, та в нитку не йде».

«Хто?» — «Хтокало!»

«До мене и муха не пристає, а вас так и обсипають».— «Од злого духа (од лихого чоловіка) летить и муха».— «Ні, *на* злого духа летить и муха». *Кох.*

Так вже Бог дав, що в аршині чотирі четверті (пъяді). *Ах.*

Се було ще тоді, як я сякав у рукав. *Кос.*

14168. Будем на весіллі, так вивернем горщик з борщем («Я вам сама подякую: будем...»). *З.*— Як будеш ти заміж ити, то юшку оберну. *Б.*

14170. Чи оце той, що обротьку вкрав? *Крига (м. Сум. п.).*

У когось оброть украли, и як ні докопувались, не дійшли злодія. Всіх задёр взяв, піп вмішався и звелів зібрацьця всім парахвіянам. Зійшлись. «А що ж», пита піп, «усі зібрались?» — «Усі!» — «А той тут, що обротьку вкрав?» — «Тут!», каже злодій... Як зберуцця оце чого люде и кажуть, що всі, то питають жартуючи: «А той тут и д.»

Один чоловік прийшов до сліпоі баби, а іі не було в хаті. Увійшла, шука полу — на ёго натрапила. «Хто ти такий?» — «Костюк, бабо!» Вона переступила, він пересяде — «Хто се такий?» — «Костюк, бабко!» — и так аж десять раз. Вона як закричить: «Ой пробоньку! повна хата Костюків!» Забралась у боб, та розбила лоб, та из бобу та и кричить — пробу! (в Десять Кіп Казок теж є про Костюків сих). *Кр.*

Я ёму, знаєш, так и так, так и так, а він мені теє й теє, теє й теє — и, ет, пху! *Казки.*

«Лицьвинку! Божий!» — «Ці сам Божій!» — «То, Лицьвинку ж, ти чортів!» — «Еге, нехай и чортув, аби не твуй!»

Брень-брень шапувал, напсётив-навоняв, у кишеню наховав (дітвора передражнює шапувала). *Л.*

14175. «Саво, Саво! прислав тобі чорт сало!» — «Геть из ним! я з чортами не братаюсь то й сала іх не хочу». *Кох.*

Еден, крадучи у ночі на бантині у Сави сало, уввірвався и гепнувся серед сіней. Сава почув та й пита — хто, мов, тамі; а злодій ото и звинув так. «Ну», каже, «коли не хочеш, так двері одчини та підсоби винести сало». Той сердега ще й підсобив...

14179. «Де ти була?» — «В церкві».— «Хіба служба була?» — «Була: стояла в куточку — вуси напрутила, мов таркан».— «Та ні, обідня чи була?» — «Була и Обідня, стоя-

ла попереду всіх: старезна вже, стоіть та головою хита (пані була Обідня)». *Вал.*

14180. «Як тебе зовуть?» — «Хуторська Одарка».— «Розявляй же рот».— «Набірай лиш». *Кор.*

Розмовляла так перед вóздушком.

14182. Не кажи бо, батюшко, медку, а кажи люлечки — воно й роззявить роток. *Кор.*

То батько про свого хлопця сказав, як ёму перед воздушком — звісно, як дітям лáскавенько: «а роззяв», мов, «роток, медку дам».

Такі як и наські, тільки уші довгі. *Кор.*

В однім селі, де зроду не бачили таких, знаєте, знáчних, пішла чутка, що іхатиме якийсь. От один з орачів, що були на полі, бачять, курить дорогою берлин: «а побіжу», каже. И побіг — и аж плюнув, що, мов, дурно пробігався. «А що?», питають, як вернувся, «бачив?» — «Та бачив же!» — «Ну, який же він?» — «Та такі», каже и д. А то пан якийсь іхав, и певно медолянин з ним був, у віконце виглядав. *Камн.*

Коли хто в розмові, чванячись, все *я* та *я,* або *ми* та *ми,* то ёму кажуть: «ви сви...».— «Ні!», каже, догадавшись,— и виходить *свині*. *Хар.*

Глеком ім дихать! *Коз.*

О, хтось ззаду є (замісць згадує, як икота). *Ном.*

Сказав, що знав (недоладу сказав, або не догадався). *Кор.*

Годі просторікувать! *Л., Кор.*

Та не замовляйте зуби — не болять (кажуть, як хто хоче звести річ на що инше). *Кох.*

14190. Загубила сорока хвіст (сказаному не довів кінця).

Шумить, як Батурин. *Б.*

Там бач вода шумить. *М. Білз.*

Чуй, світе мій премилосердий!

Є в рукописах оповідання Ивана Цимбала, кашовара запорозького (умер на 121 годі); в оповіданнёві сёму, в разних місцях, є отті слова — ніби як от в казках почин.

Іж хліб з сіллю и з водою, живи правдою святою. *А. Тонкошкуренок.*

Приказки, починаючи з оциеі, достались мені до рук, як уже Покажчик даний був до друку — тим він іх и не захоплює. *Ном.*

Не розумний тим Денис, що великий має ніс.
Не велика Стеха пані, тим що сіла в панські сани.
Де лихая жінка в хаті, там добра не сподіватись.
Не тільки собака бреше, буває й чоловіку з брехні легше.
Лучче їсти хліб з золою, та не жити чужиною.
Хто вже звик чужим жить, той нездужає робить.
14200. На дурного не гукай, а скоріше утікай.
Не всякого пана пізнаєш без жупана.
Брехня лупатий чоловік, та не довгий її вік.
Не тоді до млина, як вітру нема.
Розумна дитина в батьківській свитині.
Коли хочеш що казать — перш помізкуй, як почать.
Коли праве діло, то говори сміло.
В порожній хаті сумно й спати.
Не смійся, кума, що дурень Хома, бо всі люде кажуть, що й ти без ума.
На що тобі й жінку брати, як нема своєї хати.
14210. Цитьте, нехай *тая* попасецця. *Честоховський.*
Як сів на коня та вдарив в потибеньку та й поїхав поманенько.
З чобітьми и ускоче, и вискоче (такий пронозуватий та хитрий).
Люльку дме та дме (?).
Удрав Панько Оришку *тимсь* під мишку, аж засміялись.
14215. Не свисти, и муха не бъє вечір (?)
14217. Розвелась голота коло болота.
Хоч трісь, а пнись.
Хоч лу́сни, а му́сни (мусиш, повинен).
14220. Ходиш, наче усі шляхи погубила.
Нема чого дивувати — така була й її мати!
Затявсь у волову шкуру (упрямий?).
Оце змурував спаса!
Менджує словом, як Циган кіньми.
Слизький, як циганська дитина.
Таке́ діло (добре) Бо́гові замісць ладану.
Не будеш мій син, ні я з тобою боліла!
14228. Гапка-лапка, козина головка: не боїцця ні собак, ні сірого вовка (дражнять Галку).— Гапка-лапка, пішла на долинку, принесла дитинку. «Оце тобі, татку, за твою науку: сядь собі у за́пічку, колиши унуку».
14230. Оце тонкий та гінкий! як би зад усох та голова опухла, то й зайця догнав би.
Не дола́ду-ладу, поцілуй собаку ззаду.
Лучче дітки хоч голенькі, аби живенькі.
Таке слизьке, таке слизьке, що й обома не вдержиш.

Та це (*або:* Еге) нароком, коли ґудзь (*або:* морґуля; *або:* синяк) під оком.

Куди тебе бене́ря несе (*або:* понесло)?

За сю пісню — книшів шість, пере́пуст грошей и капшук горілки (примовка).

Жидівочка Рохля під припечком здохла; а Жид з переляку ухопивсь за гепаку (*або:* а в Жида з переляку порепалась гепака), та й носицця и не знає, що робити: чи на тину почепити, чи в помиях утопити, чи обід зготувати — Жидівочку поминати.

На́ тобі на кутю гречки.

Куца — за всіх лучча.

14240. Гей, куца! бодай тобі хвіст одпав!

Куди сон, туди й ніч.

Козак козаком — навіки віко́м.

Ой далеко-далеко до города Київа, а від Київа аж до Полтави, а з Полтави аж до Варшави.

Як безталання, то й безділля.

Оглядівсь Циган, та в ягоди.

Поклони горбів не роблять.

Михайло-бурхайло вівці пасе, Оришка-безкишка їсти (*або:* обід) несе.

Куди не кинь, то упилась (?).

Будем з горем боротися, поки ми ёго поґулаєм, або воно нас побере.

14250. Уродаю (вродливому?) то й у свитині пригоже.

Видно сучку в ретязі.

Осміхаєцця, мов цуцик на ретязі.

Баче лиска, відкіль блиска: хвостом має — хмари не розмає.

Покот-покотило, горох молотило.

Од ворога сховаєсся, як у землю вкопаєсся.

Надув губи, мов *тая* на вітер.

Нічого собаці робити, то хвіст лиже.

Окрутнувся и не счувся.

Росташувавсь, мов Жид у ярмарку.

14260. Оце той кисет, що чорт яйця несеть.

14262. Сердицця, аж міницця.

Там тебе ждуть — з двома дрючками, за дверима, на порозі.

Ходе по волі, як пес на прикові.

Пішла голота на вигадки.

«Душно!» — «Скинь кожушно».— *Не.*— ... та полізь. *Ном.*

Цитьте, діти, та мовчіть та нікому не кажіть: кішка здохла, хвіст обліз; хто заговоре, тому рот загороде; хто

писне, тому груди стисне, а хто засміецця, тому не минецця — той иззість (як діти пустують, то щоб утихомирились). *К., Хар.*

Не баче сліпець, де шляхові кінець; а як захоче, зайде, море перескоче, край світа знайде.— ... сліпець, де світові кінець; на розум зайде, край світа знайде.

Знай, свине, пьятницю.

14270. Як сів на коня, то й доля (*або:* мати) моя. *Кан.*

Ото заробив на часи! *Ч.*

Я крайній на дірці, на черзі.

Ні здужа, ні подужа. *Щ.*

Хйрява баба — як гирява макітра.

Будь здоров из милим Богом из усім родом.

Чорт лика дере (як тріскаецця и задираецця шкурка на палцях, коло нігтів). *Л., Кат.*

Я з тебе (*або:* тобі) дух випустю. *Кат.*

Cui-cui, а куцом erit (школярська).

Omnis culex suum болотум lavdat (id).

14280. Наклав-наклав, напаскудив, ледві сопе.

«Сказав!» — «Щоб тебе сказило (*або:* Щоб ти сказивсь)». *Хар., Кат.*

Слово сказав переверта.

Чорт дёготь гонить (про жіночу менструацію). *Хар.*

14283. Спився из круга-світа.

14285. Хоч не влад — широко не замітай. *В. Білз.*

Поманеньку, брате, на корито впадеш. *Не.*

Не той пан, що надів жупан, а той, що в его щире серце. *Не.*

Хто міняе, той *чимсь иним* воняе (од *Камн.*). *Кор.*

Бісови шелегейдики!

14290. «Не радуйся, синку, чарці!», навчае було мене покійна мати — так я й досі ii слухаю: як дійде до рук чарка, я скоренько ii випью и віддам зараз — ні трохи ii не радуюсь... хай ій цур (приказував один старенький, що и геть-то полюбляв ту ледащицю).

14292. Пішов уже жебрувать (просить у того, у другого, у третёго).

Не к тобі річ (як хто, розмовляючи з ким, угрішицця, то ото приказуе так, ляпнувши себе ззаду).

Стрільноі баби онук (така то рідня!).

«Де воно (шука чого)?» — «Десь лежить».

14296. Се ще мамій (мамин мазун)!

14298. Сцикля-маля! пішла до коваля, наілася сірки — *помочила* всі дівки; сіла на колодці — *помочила* всі хлопці (дражнять, як хто убýрюецця).

Швець, мнець, копилець — набрав підошов та й к чорту пішов (дражнють шевців. Див. № 11082).

14300. А щоб вас — тьма (багато; налаять хотів, та роздумався).

Дай, Боже, щоб пилось та ілось, а робота й на ум не йшла!

Душно, як один парить, а два на голові й на ногах сидять (як хлосту дають).

Буває, що и на полі рожа виростає. *Мордовцев.*

На слові скоре, а в ділі горе.

З нудьги та поідемо в Деньги (село).

Коли з топленоі хати йде, то й дверей не зачиняє.

Готова дуга й удила, не достає тільки возочка та кобили.

Роби добро — не кайся, роби зло — сподівайся.

Проти дня брехня, проти ночі правда.

14310. Ище то не біда, як у просі лобода; а оттоді біда, як ні прісця́, ні лободи.

14311. Од біди не одмолисся, а од лиха не вмреш.

14313. Хто вище злізе — дужче пада.

Гарно́, гарно співаєш!.. а як перестанеш, то ще лучче буде.

Збіраєцця (на що там), як старець на свічку.

Загубив ключі од заду (як ригає).

14317. Проти лиха на пригорку, де пень бреше на колодку («я живу проти лиха и д.»).

14320. Сидить Циган и сніда: в одні руці сало, в другі хліб; хліба багато, а сала трохи. От він, щоб сало не виво́дилось, хліба вку́сить, а сала — понюха.

14321. Як оженився я, дав мені тесть в придане торбу з сёма́ перегородками: на хліб й на ви́хліб, на пшоно и на ви́пшоно, на сіль й на ви́сіль... Та дав ище кобилу — таку, як положить на віз сім мішків порожніх, то ще з гори й біжить.

14324. «Ти бісового сина дочко, по десять разів на день іси! и хліба тобі не настачиш».— «Де ж таки по десять разів!.. всёго по тричі».— «А пощитай сяка-така!» — «Снідала-обідала — раз іла, полуднувала-підвечіркувала — два іла, вечеряла-повечіркувала — три іла».

«Що, Цигане, з мъяса добріше?» — «Шкюрочка, пане!»

«Чи добрі, Цигане, бджоли?» — «Хто іх зна, чи вони добрі, чи ні! а що мед, то тяжко солодкий». (Див. № 6514).

Була в мене половина, та не в моій хаті: він бо іі убирає, він же по ій ходить; а як треба поладити, тоді мене зове.

Шкода перемішувати тісто, виннявши з печі.

Понюхав пирога, та не вдалось покуштувати.
14330. Чорт миром хоч мутить, а в болоті любить жить.
В мене нема на роздачу: я й сам собі не настачу.
14332. За шага хтось уші нашмага (?).
14334. Хоч и котолуп, та гроші має.
Тари та бари, завтра Варвари.
На конюшні извиняють (се б то, як пірчять и утеє? *Ном.)*.
Не займай біса, то лихо; займеш, то й двоє.
Дівчата ростуть, як собача лобода, а хлопці — як камінь.
14339. «Кажи казки!» — «Не смію».— «Кажи приказки!» — «Не вмію». *Морд.*— ... «Кажи небилиці!» — «Небилиці? добре!» (як дальше — гаразд не памъятаю: здаєцця отте кажуть иноді, що під № 13127). *Ном.*

ОДМІНИ.

7.— ...а з Богом — хоч за море. *Час. (1859 р. № 6).*
11. Як Бог поможе, то все буде гоже. *Б.*
47. Бог довго жде, та й кріпко карає. *Вал.*
78. Бог измóчить, Бог и висушить. *Б.*
82. Чоловік думає, а Бог ýмає. *Алек.*
116.— ... у міх, та під лавку, а сам за сметанку. *Лев.*
176. Святий та Божий чоловік кожаний. *Вал.* — Ох ти святий та немазаний! — Святий та Божий: свічку ззів, а очима світить. *Кор.*
193. ... а біс риженький. *Вал.*
239. Відьмак и непевний — усім відьмам родич кревний. *Б.*
240. Упир и непевна — усім відьмáм родичка кревна. *Б.*
270. Сліп родився, сліп — не бачив. *Кор.*— Сліп родився, на Бога не дивився: сліп не баче — мене не займе. *Новг.*
289. Знахарі и знахарки, замісць «во истину воскресе», кажуть: «по болоту хожу, чаёк деру», або що инше, що думають заподіять чарами. *Кор.*
299. Шкарярущу таку (а теж и кісточки з свяченого баранця, поросяти и д.), коли нема близько бігучої води — вкидають у піч, щоб згоріло. *Кор.*
301. Дурень уродився. *Камн.*— Чорт уродився. *Кан.*
340. Помагайбі, гаєчку! дай гриба й бабочку, сироіжку з діжку, хрящика з ящика, красноголовця з хлопця. *Кор.*

В Коропі, замісць «ходім по гриби», кажуть «ходім по губи». *Камн.*

341. Мороза кличуть куті істи, вибігши з хати, з качалкою, або з мьялом, бóсо. Добігши до воріт, треба тричі шиб-

нём ударить у їх, приказуючи: «Морозе, морозе и д.» Робицця се ніби для того, щоб не поморозило чого в полі, весною або осінню. Кличуть мороза — дітвора, шутём. *Кор.*

347. Ходить Илля на Василля, носить пугу житяную — куди махне, жито росте. Роди ([1]), Боже, жито, пшеницю. всяку пашницю. *Кор.*

([1]) Василова мати пішла щедрувати — роди. *Л.*

349. Христос воскрес та в лисинку, дайте єйце и писанку. *Кр.*

Молодь пустує. А то ще чоловікові трапилось цілу ніч и цілий день на Великдень шукать волів — кудись забігли. Набадуравши вже надвечори, так їх привитав на радощах ... мої волики! за вами, чортами, та я ще й досі паски не ів». *Камн.*

394. Нема тоєі дробинки, щоб до неба долізти. *Не.*

411. На сарану кажуть. Див. *Вел.* (III, 87).

412. Лютень казав: як би в батькових літах,— бику-тритяку роги вирвав би. *Вал.*

413. В Марець ще замерзне старець. *Кор.*

421. Хазяйки дуже стережуцця, щоб благовісним яйцем не підсипать квочки, чи що там, и для того помічають ёго, щоб не помилицьця; бо, кажуть, з таких яєць вилуплуюцця уроди: з двома головами, з чотирьма ногами и д. Як хто вкоіть що недоумкувате — грімають: «И, ти вже! благовісне коко!» *Кор.*

427. До східсонця охаючують хату и сами вимиваюцця, або и до річки йдуть. *Юр. (Час. 1855 р. № 21).*

456. В Переплавну середу перепливають (хто мистець плавать) річку, щоб судорга не змикала ноги, як плаватиме. *Кор.*

457. *Божі онучі* розводяцця на молоці — нестеменно, як *налисники* московські. *Кор.*

461. В Юринівці *(Новг. п.)* на Клечаннім тижні дівчата не роблять, а *проганяють русалок:* ходять у ліс, варять там разну потраву, и найпаче яєшню, и пьють горілку. *Час. (1855 р. № 21).*

471. Соловейко вдавився ячмінним колоском, а зузуля мандрикою (соловей перестає співать, як ячмінь почина колосицьця). *Час. (1859 р. № 12).*

493. Свята Покрівонько! покрий мені ти голівоньку — хоч кленовеньким листочком, хоч біленьким платочком. *Б.*

497. До Дмитра дівка хитра, а після Михайла, хоч за попихайла. *Лев.*— ... хитра, а після Дмитра баба хитра. *Б.*

521. Стрічаюцця на Срітення зіма з літом, щоб поборoцьця, кому йти наперед, кому вертацьця назад. *Кор.*

524. На запуски, як завъязано. *Коніс.*

566. В *Сім Кіп Казок* се Циган так казав, крадучи уночі угірки. А господарь почув, за кий та й чекає блискавиці, и тільки що блиснуло — як лусоне ёго! «От», каже Циган, «и блискавиця вже вірвалась!» Але чоловік лоп ёго за чуприну! «Ой батечку, голубчику! бий мене и що хоч собі роби, тільки мене через пліт не перекидай, бо мене й до шатра не приймуть!» Див. № 3920.

570. Коли йде дощ крізь сонце, кажуть — то чорт жінку бъє и дочку заміж віддає. *Кос.*

576. Як уперше йде пóвесні дощ з громом, виносять и кладуть на дощ пікну лопату, а иноді и пікну діжку. *Кор.*

Д. Камінецький, що про сей звичай записав, каже, що він не знає проти чого се. В Лубенщині, де на дощ викидають помело и кочéрги, и викидають не тільки весною, а и абиколи — роблять се, щоб дощі йшли. *Ном.*

581. Кажуть, що дощ завсіди ходить до Бога й питає, куди ёму йти. Госпідь каже: «Иди, де просять», а дощ каже: «Туди, де косять? знаю, Господи, знаю». *Казки.*

590. Темно, хоч в око встрель. *Гулак.* — ... стрель. *Л.*

635. Оце мороз! аж руки у шпару позаходили! *Кор.*

642. Грівся Циган у нереті, та й зубами стука. *Ш. (1853 р. № 41).* Нагрівся, як Циган в неретку (показуючи кріз очко, казав: «се ж то тут холодно, а як же там!»). *Кор.*

694. Колись бувало, що зривало; а тепер — здёргує. *Б.*

740. Як ідеш у Сураж, то й бери свій хураж. *Черн.*

743. Падзіgун, дзєкало. *Кор.*

А Литвини наших дразнять *сєкалами, сєкало,* що кажуть *се,* а не *єта,* як мовляють Литвини. *Камн.*

797. Ти козак, тільки паністара не так. *Б.*

801. Виросло під час потерюхи з турками, за цариці Ганни Ивановни: вісько на зімівлю приходило на Украіну и брало, що ёму треба. *Час. (1859 р. № 8).*

850. Не приходицця Цигана дядьком звать. *Коніс.*

867. Хто Ляшкá рубатиме, той козацьку жизь (?) знатиме. *Не.*

875. «Ляше, ти блудиш!» — «Чорт ёго матір бери! єднаково мені цілий день іздити, бо то за повинность». *Казки.*

880. Що кому годицця: шляхтичові шабля, мужикові свиня. *К.*

Стрів шляхтич, везучи до торгу свиню продавать, хлібороба, щó найшов шаблю. Подобалась шляхтичові шабля, — и сяк іі приміряє, и так... «Продай», каже, «шаблю!», а грошей катма.—

«А що ж з тебе взять?», каже мужик, «хіба свиню даси?»; а далі, певно помітивши, що той замъявся: «та», каже, «и на гаспида тобі шабля!», може й ще що додав — уразив шляхецький гонор. «Co komu należy», одтяв шляхтич, «szlachcicowi szabla, chłopowi świnia — bierz sobie świnię». *Камн.*

883 и 8108. У мужика чорт сидить в грудях, у Ляха в ухах, а у Жида, то в пъятах (що не мерзнуть — той в груди и д.). *Казки.*

890. Щоб, пане, ваші оці очі Бог на світі подержав, а родимі — щоб повилазили! *Час. (1859 р. № 33).*

«Нате, пане, оці гроші, а за той рік віддав».— «Ні, не віддав».— «Ні віддав».— «Подай окуляри!»; подививсь у запис — «Правда, віддав!» — «Щоб, пане и д.»

906. Сказав Гонта.

925. Дурний ґóю! продав кабак (гарбуз) замісць лою! *Щ.*

Так казав Жид тому чоловікові, що обдурив ёго, продавши застиглий лій, а в середині, замісць лою, гарбуз.

930. Дайте мені з комареву ніжечку, з Антонову слізочку. *Кор.*

Циган так просить салця (милостини), як дадуть одного хліба. *Камн.*

933. Не жалкуй, куме, на Бога — од квасу діти померли. *Кул.*

У шевця повимірали діти, а Циган-кум прийшов: «чи нема, куме, чого напитись?» Той з свого жалю: «он», каже, «квас, напийся». Той сёрбонув шевського квасу та й каже.

939 Циганка від Цигана втекла до кума, а кум саме обідав; посадили и іі, а ій сёго й треба. Коли и Циган біжить бити Циганку. От ёго вгамували и посадили обідать; та покраявши поросятину, поклали що краще з свого боку. От Циган и каже до Циганки: «Ну, суко, добре ж, що ти сюди втікла, ато б я взяв та и звернув би тобі въязи оттак!» *Кул.*

950. ... «Нещиріcть!» — «Спекуляція?» — «Циганство!». *Ил.*

967. Турма велика и кріпко збудована, та чорт ій рад. *Кор.*— Кріпка турма, та чорт ій рад. *Вал.*

974. В Лубнях на базарі два козаки радились, чи оддавать своіх синів в науку у школу, що далеко од Украіни, та отто й пристали на тому, що, мовляв, як надів оттаку сумку, то візьме оттаку й думку. *Коніс.*

983. Мъяковбасало. *Щ.*

Так відгадував Циган, як подорожній чоловік сказав ёму, що він дасть істи, але перш нехай вгадає, що у ёго в мішку.

1020. Ситник коробейнику не товариш. *Кор.*

1029. Чухайся кінь з конем, віл з волом, а ти з прóстим козаком (так казав один поважний панотець, піймавши у коморці дочку з козаком). *Щ.*

1043. Така честь, як собаці в ярмарок. *Кор.*

Або всюди ганяють, або хазяін до воза привъяже. *Камн.*

1046. Нехáй тебе задні візьмуть. *Щ.*

З казки про Йвася и відьму.

1074. Не хоче курка на вечорниці, та несуть. *Вал.*

1089. Через силу и кінь не повезе, через міру и свиня не ззість. *Кор.*

1117. Мовчанка не пуше, та живота не руше. *Гл.*

1125 и **11415.** Цимбал Иван (див. № 14192) росказує, що як вигнав Бог людей з раю и одні почали добре працювать, а другі байдики бить и однімать од працёвитих добро, то Бог оддав леg працёвитим у вічну неволю, и щоб було іх чим страхать, дав киі, вирубані у Ёго саду. Отті киі стали у людей, як вони по світу розійшлись, ніби бéрла, и од такого то кия и мення Києву пішло, «а у людей», додає оповідання, «пословиця ведецця: язик до Києва и до Кия доводить».

1141. — ... що панам вбрання не настаче. *Х.*

1168. Паноти що свиноти, и нашого таки брата що-Богдав. *Кор.*

То ніби хтось, нерозумний певно, росказував, що так багато було на ярмарку.

1174. З Десять Кіп Казок.

1177. Який таки з тебе пан, коли одягся не в жупан! *Сторож.*

1254. Чоловік, ловлячи рибу, витяг пляшку; одіткнув — вискочив чорт... Разні капості робив той чорт чоловікові, та ще й кпить: «не мужик ти», каже, «а ворона». Стій же, дума чоловік,— и пита чорта, як, мов, ти туда умістився у пляшку. «Ось як!», каже, и вже в пляшці... Чоловік скоренько заткнув пляшку, перехрестив затичку та знова в воду... Див. про се: *Час. (1857 р. № 12).*

1304. Що старші робять, то молодші одбувають. *Дуб.* (Widok przemocy и д. Бродовича).

1362. Статок робить достаток. *Ил.*

1509. Адін той хвостічок у дворє, да й той у бездні той (на панщині) стирчить. *Мг.*

Се заїжджому росказувала бабуся про убогі вжитки сина: «Яна (синова жінка) гибєєць, ён (син) у вавкавєньку встряв (приставлено панську лёдовню копать); адін той и д. (ні на чім, бач, и хворосту привезсти, щоб зварить що)». *Камн.*

1526. Гольпак масті и д. *Лев.*

1545. Пан служив десь, и ёму прислали з дому всячини. «А як же справляєцця там новий економ?», пита чоловіка, що привіз.— «О, то-то, пане, несецця!» — «Ну що ж? як?» — «Все, пане, знизу поли підрізує та й плечі латає». *Казки.*

1548. ... живе, а чортом дише. *Кор.*

1561. Бог узяв та чорту оддав. *Кор.*

1563. Був шаг та в кишені ростерся. *Кор.*

1619. То чорт *бідний,* а чоловік *убогий. Кор.*

1663. Як на щастя иде, так и пъяниця справицця, а як на нещастя, то й піп скрутицця. *Кр.*

1677. Й князі бувають у грязі. *Мордовцев.*

1847. Шукай вітра на облозі. *Коніс.*

1852. Оббивсь, як кремъях. *Кор.*

1858. ...

То був коваль такий мудрий, що взявся лемеші чоловікові ковать, та багато заліза у віпсу повернув, перепалив. «Ні», каже, «чоловіче, скую, тобі сокиру!» — «Та чи сокиру, то й сокиру!», каже той. Кує-кує коваль: «Ні», каже, «не сокиру, а серп!» А далі вже — швайку, а далі й пшик: розпік залізця шматочок, що зосталось, та в воду — «от тобі», каже, «и пшик!» *Камн.*

1880. Перевівся на руді миші. *Кор.*

1894. Як віл злизав. *Кор.*

1933. Коло носа въєцця, а в руки не даєцця. *Кор.*

1983. Ти хочеш угору, а чорт за ногу — підожди! *Кор.*

2019. Пішло вже на лихо та на погибель. *Кор.*

2023. ...та ще з лишком. *Мар. В.*

2037. ... халявки продавши. *Кор.*

2041. Хіба ж уже й співать не можна? *Кор.*

Мачуха дала на снідання дітям чогось ласенького, а пасинкові нічого. От, той боіцця попросити, та тільки мугиче собі, співає «я б и хліб ів, я б и хліб ів».— «А пранців не хочеш?» гримнула мачуха.— «Хіба ж уже й співать не можна?». *Кор.;* Є про се и в *Казках.*

2069. Хоч ти, пане, лопни-кричи, а кобила не везе. *Кор.*

2082. Як такого ходу, то лучче з мосту та в воду. *Мордовец.*

2184. ... ззідять ii злидні. *Полт. Час. (1861 р. № 32).*

2212. Од Києва до Кракова всюди біда однакова. *К.*

2258. Буде жалю по кісілю, ми и кваші наімося. *Кос.*

2267. «Буде тут плачу́ и голосу!», казав Циган.— «Чого се так?» — «Як мій батько вмре». *Кор.*

2346. Син то такий був розумний, росказував, як економ піймав іх коней в просі. «Економ крикнув на осаулів, ті и вхопили батька, як чорт грішну душу, и розтягли, як лиса. А економ ёго батогом цьвох, цьвох! а батько як зачав корчити лице, та ногами пацати, та кричати покозячи, то мене аж сміх брав; а як потім узялись до мене, то так, браццня, бъє дошкулно, що коли б були не держали, то сам був би не вилежав». *Казки.*

2385. Наївсь бобу та й кричить пробу. *Кор.*

2462. — ... що й закаканою паличкою не дістанеш. *Хар.*— Без кочерги й не приступу. *Кор.*

2491. Пишаєцця, як попівна в гостях. *Щ.*

2522. Як би не ви, та не ми, то б ми тута не були, горілочки б не пили; а то ви тут, и ми тут, и всі наші діти тут, горілочку з нами пъють. *Кр.*

2578. Нема ні в кім правди, тільки в ремінній поясі та в залізні прязці. *Ч.*

2580. Про тебе, Хома, и в світі нема. *Кр.*

2586. Не одна вдова го́род збудувала. *Кр.*

«Ото помочі як не бува, та само не вробить, не сила ёго».

2617. Лошя в гузі, а вже й обротьки плетуть. *Кр.*

2637. Упертий — треба черепком уха різать. *Кор.*

2647. Ти ёму — в вічі, а він каже «свята роса». *Кор.*

2656. Про «стрижене, а не кошене» див. Отеч. Зап. 1856 р. № 4, арт. А. Пипина «О русскихъ народнихъ сказкахъ».

2721. Або вішай, або додому пускай — мені треба на ярмарок іхать. *Камн.*

2820. «Хто винен?» — «Кума!» — «Також іі в хаті нема?» — «Так плахта іі висить,— будем іі бить!» *Кр.*

2837. Два ку́ми вертались з ярмарку через одно село и вже те́є... «Тпррр!», зупиня один шкапу.— «А чого?» — «От мені ще треба до людей вступити».— «Е, куме, Андрію, та не будте ж бо ви свинею!» — «Овва! як же мені не бути, коли мене люде знають». Казки.

2965. ... ні мнець, ні направка. *Кор.*

3114. Циган и мірошник залицялись до однеі дівчини. Циган каже, «як підеш за мене, то будеш як пані: я буду кувати, то й істимемо хліб»; а мірошник каже: «иди лучче за мене: моє діло мірошницьке — підкрути та й сядь, а ко-

ряки бери!» — «Бач», каже Циган, «він и сліпий: ось понеси молоть, то підкруте, полапа борошно та й сяде». Дівка пішла на той спиток; справді, підкрутне оце, полапа, та й знову тиі ж (кохав дуже дівчину и бажалось дуже догодить). Нерозумна подумала, що справді він сліпий и пішла за Цигана. *Полт. Час. (1861 р. № 32).*

3126. Пумпу́є, як чорт. и д. *Кат.*

3140. Сновидає, як Марко по пеклу. *Коніс.*

3146. Бий дрібніше — більше буде! *Кор.*

3151. Д. Ёвхименко дума *(Час. 1859 р. № 7)*, що вітрів батько.— *Стрибог.*— В лубенські околиці про вітра таке росказують. Там у Мгарському манастирі (здаєцця на хорах — гаразд не памъятаю) було, а може й тепер є, якесь обличчя страхо́винне, ніби з кільцем в губах (на стелі, ліповщицька робота). Кажуть, що ото *старий вітер* з закованими губами. Що тепер вітрі є, то, кажуть, молодь шастаєцця; старий же тільки иноді в щілинки поміж губів дмуха — и отто бурі бувають. Як би ёму губи роскувать и він дмухонув на ввесь рот — все б поздував на світі, гори з долинами порівняв, кінець світові був би... Одже, кажуть, колись таки ёму розкуюцця губи. *Ном.*

3153. Вирвався, як з конопель. *Проск.*

3275. Милий мій покою, и я з тобою. *Кор.*

3237. И водою не замутить. *Кор.*

3347. Січе и руба (розсердившись, скоро говорить). *Кор.*

3349.— ... гайнів брат. *Кор.*

3541.— ... під хвіст, а не на святу землю. *Л., Кат., Хар.*— Плюй на свій слід, та на своі руки, та на своі ноги. *Кор.*

3552. Ракша вонюча. *Кат.*

3557. Чорт буроі (*або:* дикоі) баби. *Кор.*

3579. Про *Каянську дочку* див.: *Час. (1857 р. № 12).*

3603. В Десять Кіп Казок є довга про се брехенька. Вовк хотів ззісти попового наймита, а той ёму хвоста відірвав и втік на дуба; вовк закликав других вовків и почали риштування робить, щоб то до наймита добрацьця: куций ліг на землю, на куцого другий вовк и д.; наймит ото сказав так,— а куций тоді як шмигоне зісподу, так усе риштування й гепнуло об землю.

3625. ... вкрутить. *Павлв.*

3627. Доєтанецця хребту й животу и треті паністарі. *Кор.*

3667. Щоб тебе вихрами та бурами винесло. *Кор.*

3674. Щоб ти не минув Вересоцькоі греблі та Хоменкових рук! *Н.*— ... и ніженського суда.

Хоменко, кажуть, був злючий становий.

3690. Щоб тебе кат не минув. *Кор.*— Щоб ти ката (*або:* катівських рук) не минув.

3705. Щоб на тобі сорочка тряслась! *Кор.*

3734. Грець тебе побивай! *Ч.*— Щоб вас греці мордували.

3736. ... не стішивсь. *Кон.*

3738. Щоб ти лопнув, щоб ти тріснув, щоб ти луні нагнав. *Кор.*

3756. Душив твого батька! *Новг.*

3779. Щоб ти лопанки нагнав. *Кор.*

3801. Щоб твоя кість непрощена була. *Кор.*

3804. Вибештував, буде з ёго! Кор.

3838. Було те ж: *Час. 1854 р. карт. 77, и 1857 р. № 15.*

3857. Буханцями нагодувать. *Кор.*

3905. Барана стережуть, а козлу намината дають (sic). *Лев.*

4011. Сповідаєцця Маруха од пъят до уха. *Кор.*

Се черніговці глузують з степовиків (Полтавців), що в іх колись було церков мало, и чоловік год у сорок не бачив, и які вони. Багато про се є прикладок — от хоч би й ся (Полтавці такі прикладки прикладають Харсонцям, Катеринославцам — степовикам. *Ном.*). Послали молодицю, що взята з степів, говіть, а вона й церкви зроду не бачила. Прийшла вона до пустого вітряка: «Чи се», каже, «церков?» — пастух сидів під вітряком.— «А на що тобі?» — «Та таке й таке діло», висповідати, мов.— «От я», каже, висповідаю!» — и почав іі батогом вздовж: «сповідаєцця», каже, «Маруха...» (спитав, що звуть Марухою), так що бідна молодиця, прийшовши додому, «и сама», каже, «не піду, и дітям закажу». *Камн.*

4044. Між ними чорт межу переорав. *Кор.*

4097. Повадицця глечик по воду ходить — там ёму й головку положить. *Кор.*

4100. Скажеш — не моя мати, як приведуть перед зелені вікна. *Вал.*

4103. Підожди, воно тобі випадком випаде. *Кор.*

4229. А чому в рака там очі, так про се росказують. Як сотворив Бог усяке живе творення, то зразу всім наділив и очі, а раку якось и забув. От рак и повзає собі без очей, а Бог згадав про ёго та й несе ему очі: «Раче, на́ тобі очі!» А той, одно те що розсердивсь трохи, а друге те, що, дума, може, й без них можна обійтись, и каже: «Уткни іх *оттуди!*» — Бог и вткнув. *Камн.*

4250. «Окунець-молодець, повернись передом — поговоримо з тобою!» — «Коли ти щука бистра, поговоримо з хвоста». *Кор.*

4294. Пустив на отчай душі. *Кор.*

4346. Се розказують про зайця, що як осточортіло ёму погане життя — що чоловік обіжає, орел хапає и сова навет дере — «Піду», каже, «утоплюсь, усі мене обіжають — я послідущий на світі!», и побіг до річки. А жаба плич од ёго в воду. «Е, годі ж топицьця», думає собі, «є той чорт, що й мене боіцця — и не послідній, на світі». *Камн.*

4357. Ей, чоловіче, а ні важся! бо що два, то два, а не єден, а собака третій... гуджа — гавх! *Казки.*

На лушню шапку надів... а щоб дуже боялись ті пеньки, ще й третёго пригадав — гавкав.

4466. — ...доступ має. *Кор.*

4461. ... хоч в ухо ёго багай. *Кор.*

4511. ... Спас, а шосту про запас. *Кор.*

4516. Панська обіщанка дурню радість. *Н. (Час. 1853 р. № 23).*

4562. Будь здорова як вода, багата як земля, щаслива як зоря, плодлива (плодюча) як свиня. *Р.*

4567. Так у Києві роблять: недогарки поідять, а сами поночі сидять (див. № 4996). *Б.*

4570. Се старий чоловік так привитав молоду господиню після весілля, перед чаркою: «разом двоє», каже, та й зупинивсь; молода господиня засоромилась — тоді він додав: «щастя и здоровъя». *Бер.*

4584. Іден шляхтич, як не було нікого в костёлі, молився св. Антонєму: «Свєнти Антоні, чи даш, о цоць проше?»; а закристіян, що нарочито заховався за вівтарь,— «Чеgо?» каже.— «Пєнендзи, свєнти Антоні!» — «Нє дам!» — «Чему ж то, свєнти Антоні?» — «Бось кеп!» — «Свєнти Антоні! даць не далесь, о цо просілем, а кпаць не кпай, бо єстем шляхциц, мам шаблє и своєй сє крживди помще!» *Казки.*

4677. Немає більше глухого од такого, що не хоче слухати. *Кос.*

4693. Бісова зни-біда (лайка на худорлявих — дитину тó-що). *Кор.*

4761. В три вірви. *Л.*— ... вирви. *Гат.*— Заробив три вірви в шию, а четверту наздогінці. *Не.*

4768. ... и в Жида запобігти. *Кор.*

4866. Воно вилюдніє — и добре буде. *Кор.*

4938. Нá вже, полатай душу (поласуй). *Кор.*

5019. Собаці (звали ёго Куртою) вовк в пригоді став: умовились, що вовк вхопить у хазяіна дитину на жнивах, а Курта одніме, то хазяін знову Курту шануватиме (ато зовсім старого Курту женуть з світа); умовились,— и зробили так, и знову Курті шаноба. Щоб оддячить за се, Курта разно задоволняв вовка, а далі и під піл нишком за-

ховав ёго, під весільний час у хазяіна (вовкові, бач, забажалось побачить людське весілля), нагодував ёго там добре, горілки ёму вкрав (и того вовкові забажалось). Як напився той горілки, и ёго охота забрала до співів; Курта чогось овихнувся — він и заспівав... (Див. № 14007). *Казки.*

5027. Сим, Боже, й карай! *Л., Кор.*

5069. — ...гола, аби своя воля. *Кор.*

5093. Накасавсь, як голий на улицю. *Лев.*

5145. — ... и мені того не велів. *Кор.*

5228. ... віддати москалеві за спасибі. *Збр. Лаз.*

5236. Не все добре, що смакують; не все погане, що бракують. *Кор.*

5302. Як візьму у руки — набересся муки. *Лев.*

5344. Оттака новина, бруньки три копійки решето. *Час. (1859 р. № 33).*

5401. ... два язики: єдним Бо́га хвалить, а другим людей дурить. *Проск.*

5406. Подай мені, Господи, той розум, що в Москаля навпослі. *Кох.*

5451 и **5465.** ... Бога. *Ст. Зб.*

5560. Обридло, як (1) бабі жнива. *Ном.*

(1) Остило, так як. *Б.*

5702. Чай примічай и д. *Кор.*

5713. Пошитий из самих чортових (*або:* жабъячих) спинок. *Щ.*

5751. Не хоріла, не боліла, та проскурку ззіла. *Кор.*

5821. — ... памъятко́вого. *Кор.* — Треба б чубкової на памъять.

5823. Як би чоловік знав, чого не знає, то й мав би, чого не має. *Полт. Час. (1862 р.).*

5845. — ... сій жито — хліб буде. *Пир., Коз.*

5872. Один чоловік ставив свічечки в церкві и, дійшовши до св. Михайла, приліпив ёму одну, а куцанові другу. «Не ліпи», кажуть, «там!» — «Мені наказував батько — и того, мов, не гніви, и того не дражни». *Казки.*

5909. Не кайся рано вставши и замолоду оженившись: рано встанеш — багато діла вробиш, молодим оженившись — дітей до розуму доведеш. *Кул.* (опов. *Маёр.*).

6023. Наука в ліс не йде, а з лісу виводить. *Кор.*

6033. Нема муки без науки, нема науки без муки. *Полт. Час. (1862 р.).*

6069. — ... жінко постоли й онучі. *Кор.*

Ніби то чоловік навчився так од школярів (майстрував в школі, чи-що) и, прийшовши додому, орудував жінкою. *Ка́мн.*

6109. В 1789 р. приказку сю сказав Сидір гуменний (с, Ситница Луцького п.) після слів: «добре б вирізать Жидів, хоч и Ляхи не добрі». *Widok przemocy и д. Бродовича.* Теж говорив и Богдан Хмельницький 1648 р.

6156. Дурна голова ні и д. *Кор.*

Каже лисий, як шкунтують, що, мов, голомозько,— и тоді ёму одказують: «На ледачі ниві трава не росте, а тільки собаки какають».

6352. Здорова, як нагайська кобила. *Кор.*

6354. Борода до пояса, а розуму ні волоса. *Хор., Пр.*

Говорено було про недотепних парубків. *Коніс.*

6364. ... на тебе, навісноголовий! *Кор.*

6365. ... батька дурного и матір навіжену! *Кор.*

6368. ... слід та на свої руки, та на свої ноги. *Кор.*

6372. ... грудку на прикуску. *Мордовцев.*

6382. Шик-пик — и нема ничого. *Кор.*

6384. Сцик на гвоздик, нехай зеленіє. *Кор.*

6394. Добридень на Великдень, будьте здорови з Новим годом! *Кул., Кор.*

Як хто недоладу що скаже.

6418. «Здоров, Терешку, в новій сороцці, що мати з рядна пошила!» — «Еге з рядна, та з достатків: то мати наумисльне такі товсті нитки виводили, бо у нас сёго року дуже коноплі були народили.» — «А чого ж вона така куца?».— «Бо така витекла». *Казки.*

6490. — ... замішає. *Л., Кор.*

6548. Годяще — на віник та на смітник. *Кор.*

6558. Ожугом звецця теж, або ще й частіш напр. в Коропщині, як каже д. Камінецький), держало те и без кочерги або хватів, або и просто палиця, коли ними перемішують огонь и вони обпалились на кінці.

6574. Як мать собаці млинці пекти, так він и тістом поість. *Б.*— Загадав собаці млинці пекти! він и тістечком проглине. *Кор.*

6589. Ото роззяпив пастку! з колесами ідь — не зачеписся. *Кор.*

6563. Способен волам хвости крутить. *Мордовцев.*

6602. Витришків ло́вить. *Кор.*

6646. Падай скорійше — заразом одбудеш. *Кор.*

6647. Так гарно, як Насті в постолях. *Мордовцев.*

6689. — ... моря виратовує, а неправда в калюжі топить. *Кор.*

6764. Щоб над тобою ворони кракали. *Кор.*

Як на кого кажуть: «украв, украв!», він одмовляєцця: «щоб над тобою ворони кракали». Ворони збіраюцця и кракають цілим стадом над падлом,— и ся примовка значицця: щоб ти нагле згиб и зтлів непохований, як падло. *Камн.*

6804. Крутячи-вертячи світ перейдеш и д. *Час. (1857 р. № 12).*

6857. За царя Панька, як була земля тонка. *Мордовцев.*— За царя Хмеля, як була людей жменя.

6923. Хвиgлі пускає. *К.*

6966. Ёго и в ступі товкачем не влучиш. *Кор.*

7057. Що змолотив, те и ззів. *Кор.*

7219. Я тобі кресала давала, а ти мені ковбаси не даси. *Кор.*

7500. Ой, вей! там самий цимес. *К.*

7523. Нема над рибу линину, над мъясо свинину. *Зв., Б., [Проск., Кан., К., Пир., Р.].*— ... над мъясо солонину, над ягоду сливку, над попову дівку. *А. Вил.*

7542. Як батьку на лихо. *Кор.*

7543. Як жидівська кобила и д. *Кор.*

7674. До гаспида (*або:* До гаспидового батька). *Л., Кор.*

7687. Купа й гура и три оберемки. *Кор.*

7709. Оце удóнили, як лёду (трохи уділили). *Кор.*

7716. Дайте з комареву ніжку, з Антонову слізку (*або:* ... ніжечку... слізочку). *Кор.*

Так Циганки сала просять.

7754. Ми прийшли и стали собі так при строці (у церкві). *Казки.*

7757. Побіг по синёму шляшку, по синій стежецці. *Зв.*— Понесли гарбуз свинячою стежкою (свині ззіли). *Х.*

7809. «Це таке солодке, як цукор.» — «Або ти їв цукор?» — «Мені росказував цимбалистий, а ёму говорив басистий, що як вони у Жидів грали весілля, то Жиди іли,— и такий, каже, солодкий, що аж страх!» *Казки.*

7896. Мабуть щось велике в лісі здохло!... чи не заєць, або миш? *Щ.*

7910. Сталось щось надзвичайне, дикóвинне — таке, чого ніколи не буває, як не буває, щоб свистав піп.

7915. Обійшовся, як Сахно в Карáтулі. *И. Мачуха.*

Каратуль село *Пер. п.* То чумак був Сахно, був в Каратулі на ярмарку. Спродавшись, загуляв так, що и в голові замакітрилось, и якось одбився од своіх. А далі й пішов іх шукать, та й

ушелепався у церков — а там саме одправа йшла; не розчовпав гаразд, де и що,— «гей», каже, «а де наші!» Его и випхали з церкви.

7931. Рівня́ ягня проти коня. *Мордовцев.*

8103. Дві гуски и дві бабі; два Жиди і дві жабі,— то кажуть, що гірше ярмарку. *Казки.*

8134. У колінях (Під колінами. *Ном.*) нудно, волосся попухло. *Кор.*

8588. Такий бурдодим! *Кор.*

8624. З Паліёвського злодія. *Кор.*

8625. Випросталась, як семисотна верства. *Кор.*— Ото випросталась, як аршин проковтнула.

Семисотні верстви були за цариці Катерини. По старих шляхах вони ще й тепер иноді є: дубові, високі. *Пирятинська* верства теж семисотна,— се б то верства, що вони стоять по старому шляху з Переяслова у Лубні.

8682. — ... радість: що кашлянеш, той ропнеш. *Щ.*

8796. Як сняцця кислиці — плакатиме. *(Час. 1859 р. № 12).*

8835. — ... струк, а ти, як болячка (одказує той, що ёго подражнили байстрюком). *Кор.*

9185. Первих кошенят не хвалять. *Полт. Час. (1861 р. № 32).*

9265. — ... луплена, за копу куплена, сежу на печі, держу муштук на плечі: хто ввіде — ріжками заколю, ніжками затопчу, бородою вон вимету. *Кор.*

9267. — ... «Що ти видав?» — «Міх мукй, міх мукй!» — «Чом ти не вкрав?» — «Там були кравчики, перебили пальчики, насилу я втік, та на бабин тік; баба вловила, в міх усадила, деркачем била — скуги, скуги!» *Кор.*

9268. «По го́ршки, по горшки (як гончарі кричать)!.. купіть горщок (до кого підходячи — нестеменно, як «сало продавать»).— «Не треба, свистун (з діркою б то)!» *Кор.*

9299. Син твій, а розум у мене свій (одказує дорослий син, як батько доріка, що, мов, не слухаеш, своім трибом идеш). *Кор.*

9483. Хоч би ти мене побив, я б тебе не пізнав. *Кор.*

9297. Бий та й дрібно, щоб знали чий син. *Кор.*

9528. Давна приповість: «Под час пригоди дознати приятеля». (Лист Єсипа Бобриковича 1635 р. Див. Могилев. Губ. Часоп. 1860 р. № 78).

9753. Що кому требить, той те и теребить. *Мордовцев.*

9763. То єден старенький панотець толкував одному панові, од чого то є такі инші зажирливі. «То, бачте, єден йде для Йсуса, то має Бога в серці, а владика вложить

руки на голову, то й чортові нігде нема приступу; а другий не для Йсуса, але для хліба куса» и д.» *Казки.*

9956 и **9963**. Из пучок та з ручок живе. *Кор.*

10057. В *Казках* (Див. № 11967), як ото чоловік притюжив уже косить Цигана, а тут ще їсти не несуть, голодний: «Ах», каже, «коли б вже несли! бо диви-но, вже сонце як сядає» — та й рукою на ёго, щоб сідало... а чоловік и собі рукою, буцім одверта сонце. И так, що пройдуть ручку, то знову на те сонце... «От», каже Циган, «и сонце вже засмикали, а господиня їсти не несе и д».

10320. На бурку жить (як набіжить) погано. *Час. (1857 р. № 13).*

10346. Ище не всіх чортів висліпили — підемо сліпить. *Кор.*

10384. Чий хліб їси, тому й гній (кал) носи. *Кор.*

10495. Купив би, та купило притупило. *Кор.*

10793. Познавайте мою матку на місті, що в неі хвартух у тісті. *Час. (1857 р. № 14).*

10820. Пъє козак, пъє,— бач худобонька є. *Час. (1857 р. № 14).*

11046. Потягсь, як Тарас у лози. *Полт. Час.*

12000. Була у чоловіка жінка — лиха, дурна, лежибока та ще й чепурицьця любила: не рад бідний був и дитинці, що у їх найшлася. Коли пронеслась чутка, що орда підступає; зібрався чоловік, щоб зъіхать в друге місце, и ввішов у хату перехамнуть. А жінка ото ёму й каже: «для поспіху, мов, ти їж борщ, а я мъясце, бо мене дитина ссе». Прийшлось їхать вже; завів чоловік кобилу в голоблі и, для того прислівъя тільки, позакладав їх кінцями в ужі. «Сідай», каже, «бо вже орда під селом, а я для поспіху верхи сяду» — скочив на кобилу, махнув батогом, и був такий, та й нема! *Казки.* (Див. №№ 9093, 9166).

12080. ... табаку продає. *Бер.*

12577. Як напсётить.

13622. Нечистий так сницця, народ дума. *Л.*

14183. не бачили владики.

ЗАГАДКИ

1. Кого Бог ніколи не побачить? (такого як сам). *К.*

Чотирі орли одно яйце знесли (апостоли и євангелиє). *Ном.*

Прохали два вірних одного невірного: дай нам те, що

лучче царства небесного (Ёсип и Никодим у Пилата тіла Христового). *Павлг.*

Стоїть хлівець повний овець, меже ними товстий баранець (церква). *Збр. Лаз.*— ... ними один буркутонець. *Полт.*— Повен хлівець овець та між ними один баранець. *Б., Черн.*— Стоїть хлівець, а в тім хлівці повно овець, а між ними один баранець. *Коз.*

Межи трома дорогами єдно високе стоїть *(id.)*. *Бер.*

Повна піч паляниць, по середині книш (id). *Полт.;* (місяць та зорі). *Закр.*

Вийшов дід у сімдесят літ, виніс унучку постарше себе (піп чашу). *Х.*

Ревнув віл на семеро сіл (дзвін). *Ном.*

— Рикнув віл на сім сіл. *Збр. Лаз.*— Крикнув вол на сем гор, собралися дітки и не одноі матки. *Мг.*— Чорний віл та до Бога рів. *З.*— Сиві воли до Бога ревуть. *Збр. Лаз.*— Сірі воли до Бога ревли. *Час. (1859 р. 167 карт.)*. *К., З., Пир.*

Қахнула (1) утка, на морі (2) чутка (3) — збіглися дітки, не одниі матки (4) (id). *Ном.*— Крикнула вутка — на все село чутка. *Мг.*

(1) Крикнула. *К., Б., Черн., Кох.;* Крякнула. *Полт.* (2) за морем. *id;* Закахкала утка аж за морем. *З.* (3) чутко. *К., Полт., З., Пир.* (4) дітки до одной клітки. *К.*

10. Зійду на міст, потягну за хвіст — воно зареве (id). *Х.*

У Києві дрова рубають, а у Протасівку (1) тріски літають (id).— *У.*— По тім боці дрова (2) рубають, а сюди (3) тріски літають. *Л., [Дуб., О., Ил., Ст. Зб., Полт., Гайс.]*.

(1) а на весь мир. *Полт.* (2) Въ другім селі. *Яц.;* В городі дуба. *Кр.;* Ой, у селі дрова. *Коз.;* В дворі дрова. (3) за городом. *Кр.;* за селом. *Коз.;* за двором.

Прийшов чернець, положив яйця в углець: нехай киплять, поки прийду опъять (id). *К.*

Меже двома горами бъюцця барани золотими рогами (id). *Г.*

Сім миль мосту, на восьмій стоїть явор — на весь світ славен (Великий піст и Великдень). *Коз.*— Сім верст мосту, на край мосту червона калина. *Час. (1859 р. 168 карт.)*.— Сім миль мосту, а на кінці ёго квіточка зацвіла. *Бр.*— ... на концi мосту дивина, на тіі дивині цвіт (1) на весь світ. *Полт.*— Лежить місток сім верст, а в кінці стоїть хрест. *Черн.*

(¹) та край мосту красний цвіт, а за тим мостом цвіт, радуємуся. *Г.*

А без чого світ не буде? (без землі). *К.*

Куди воно? додому; відкіль? з дому; чого? само не зна, от так! (сонце). *Кат.*

Стоїть дуб-стародуб, на тім дубі птиця-вертиниця — ніхто її не дістане, ні царь, ні цариця (id). *Кат.*

Стоїть дерево серед села, а в каждій хатці по гіляццi (id). *Г.*

По соломі ходе, та не шелестить (id). *Збр. Лаз.*

20. Серед моря-моря стоїть червона коморя (id). *Кох.*

За лісом, за пролісом червоне плаття (id). *Полт.*

За лісом, за перелісом золотá діжа горить (id). *Яц.*— Ой за лісом, за пролісом золота (¹) діжа (²) сходить. *З., [Бр., Кат.].*— За лісами, за горами золота діжа кисне. *Г.*

(¹) червона. *Ласт.* (²) гора (місяць). *К.*

Серед двора-двора, лежить червона сковорода (місяць). *Кох.*

Іде лісом — не шелестить, іде водою — не плюскотить (id). *Яц.*— Лісом иде — не трісне, водою иде — не плюсне. *Г.*— ... не хлюсне. *Бр.*— ... не хлюпне. *К.*— Водою иде — не хлюпне; очеретом — не шелесне. *К.*

Лисий віл (¹) через (²) ворота (³) дивиццяя (id). *Б., Сос.*— Лисий кінь у ворота загляда. *К., Не.*

(¹) бугай. *З.* (²) скрізь. *Б., Сос.* (³) через тин. *К., Не.;* крізь забор. *Полт., Хар.*

Пришов бик та в ворота — мик (id). *Б.*

Лисий віл через болото рів (id). *Полт.*

Поле не зміряне, бидло не злічене, пастух рогатий (небо, зорі, місяць). *Збр. Лаз.*

Розстелю (¹) рогожку, посиплю горошку и положу лустку (²) хліба (id). *Б.*— Постелю рогожку, посію горошку й положу окраєць хліба. *Мг.*— Горох-горох! по печі горох и окраєць хліба. *Полт. Час. (1861 р. № 32).*

(¹) Постелю. *К.* (²) окрайчик.

30. Цап, цап по полю басує, з цапенятами гарцює, поти буде гарцювати, поки вовк не стане спати (місяць и зорі — поки ніч). *Не., Х.*

Іхав Яшка Семеряшка, за ним бджоли гу-лю-лю! (місяць та зорі). *Х.*

Приїхав гість та й став на поміст, роспустив коні по

всій оболоні (id). *Х.*— Приїхали гості, роспустили коні по всёму світу. *Не.*

Іхав по горі Волох, розсипав по горі горох; стало світати, нема що збірати (id). *Збр. Лаз., Бр., К.*— Торох-торох, на печі горох й кулидочка хліба. *Коз. (Час. 1853 р № 41).*— ... торох! посипався горох. *Вор.*

Старий брох, розсипав горох, не вмів позбірати, та став дня чекати; як дня дочекав, горох позбірав (зорі). *Збр. Лаз.*

Вийшли Німці на наші сінці: вузлики знать та не можна розвъязать (id). *Не., К.*— Наіхали Німці під наші сінці, роспустили коні по всёму полю (місяць та зорі). *Полт.*

У білому полі попутані коні, узлики знати: нельзя розвъязати (зорі). *Х.*— По чистому полі и д., та не розвъязати (ятір). *Б.*

Приїхали комисари увесь світ обписали (зорі). *Мг.*

За лісом, за прилісом (sic) золотиі клубки висять (id) *Алек.*

Іхав чумак та й став, бо волів потеряв (хмари закрили зорі). *Не;* (закрили місяць). *К.*

40. Чорненькеє маленьке ввесь світ поваляє (ніч). *Черн.*

Чорне (1) сукно лізе в вікно (ніч). *Коз.*

(1) Сіре (ранок). *Полт.*

Сірий бик у вокно — ник (світ світає). *Б., Черн.*

Лисий віл усіх людей звів (день). *Не., Х.*

Чорна корова усіх людей поборола, а біла корова усіх людей позводила (ніч та день). *Кр., Полт.*— ... корова людей коле, а біла воскрешає. *Б.*— ... корова поколола, а біла позводила.— Чорная корова усіх людей поколола *(ніч) Не., Полт.*— ... зборола, а білий віл усіх людей звів (ніч та день). *К.*

Що без рук стучить? (грім). *Бр.*

Стуку-груку бабу... наівшися постернаку (id.). *Черн.*

Стукотить-грукотить... чорним волом-бовкуном (id). *Б.*— ... гуркотить, як сто коней біжить. *К.*

Видано-невидано, якого накидано! то Святий кидав, що було хороше ёму проіхати (id). *Х.*

Ревнув (1) віл на сто гір, на тисячу городів (грім). *К., З., Кр.*— ... за сто гір, за сто річок, за сто пічок, за сто миль (id, а теж и дзвін). *Коз.*

(1) Крикнув. *Полт.*

50. Шило-мотовило попід небесами ходило, из панами говорило, из князями розмовляло (блискавка). *Б.*

Як був маленьким — у кутку сидів, а виріс — пішов косити. (id). *Полт. Час. (1861 р. № 32).*

Сидить півень на вербі, спустив китиці ([1]) до землі (дощ и сонце?). *Б.*

([1]) крилля (дощ.) *Кр.;* коси (сонце). *К., Коз.;* (звід біля колодязя). *Б.*

Зоря-зоряниця по церкві ходила, ключі загубила; місяць зійшов, ключі найшов (роса). *Кр., Б.*— ... зоряниця, красная дівиця, ключі потеряла, сонце вкрало, місяць світе. *Х.*

Сиві кабани усе поле-поле залягли (туман). *Вор.*

Летить птиця без крил, без ніг; зварив кухар без огню, иззіла пані без рота (сніг). *Б.*— Летіло без крил, упало без ніг, варив повар без огню, іли пани без рота. *Хар.*

Сивий віл випив води повен двір (мороз). *Полт.*— ... діл. *Г.*

Прийшов хтось, та взяв щось: бігти за ним, та не знаєш за ким (вітер). *Ос. 21 (XIII, 38).*— ... щось, пійшов би я за ним, та не знаю за ким (огонь). *Кан., [Ласт.];* (пожежа). *К., Полт.*— ... хтось, приніс щось; пішов туди, не знаю куди (ранок). *Хар.*— Бігти за ним, та не знаєш за ким (вітер). *Полт.*

Летів птах на дванадцяти ногах, та одно яйце зніс (рік з 12 місяцями). *Коз.*

Дуб-дуб довговік, на ёму 12 гиллів, на кожній гіллі по 4 гнізді, а у кожному гнізді по 7 яєць и кожному имъя є (рік). *Полт. Час. (1861 р. № 32).*— Стоіть дуб, а в дубі 12 гілляк, а в каждій гіллі по штирі гнізді, в каждім гнізді по сім птах. *Г.*

60. Триста галóк, та пъятдесят чаёк, та пъятнадцять орлів одно яйце знесли (id). *Час. (1859 р. 168 карт.).*

Двічі родицця, а раз поміра (птах.). *Полт.*

Живу, а не роджуся, и трояково годжуся (*птах* — яйце, мъясо, піръя). *Бр.*

Летів птах, на воду бах; води не змутив, сам не полетів (піръіна). *Збр. Лаз.*

Білая куриця зпід печі дивицця (яйце). *Б.*— Біленькиі курочки з підпіччя глядять (зуби). *Мг.*

В одні барилі (В однім барилі? *Ном.*) та дві пиві, а барило без дна и без чопа (яйце). *З.*— В барилочки два напиточки: нема чіпочка, нема дірочки. *К.*— В однім барилці двоє пивець. *Полт.*

Котилось барильце — без чопця, без рильця (id). *Черн.*— Лежить барильця — ні дна, ні рильця. *Мг.*— Коти-

лася бочка — без дна, без колочка. *Коз.*— Котиццэ бариль-це — без чопка без воронки. *Полт.*

Без воронки, без дна, повна бочка вина (id). *Яц.*— Ні дірочки, ні конця — повна бочечка винця. *Черн.*— Без дірочки, без денця, повна чарочка винця. *Мг.*— Повна бочка вина, та воронки нема. *К., Б., Сос.*— Без обручів, без дна, повна бочка вина; щоб її поправить, на те майстра нема. *Бр.*— Стоїть бочка вина, без дірки, без дна. *К.*

Діжечка-макотірочка — нема ні денця, ні задірочки (id). *Б.*

Пуд води, пуд іди, пуд солі: їстиметь и присолювати будеть (id). *Х.*

70. Впала боденька з гори — нема такого майстра, щоб її направив (id). *Яц.*

Поле лубъяне, само костяне, вийде живе, (короб, яйця, курчата). *Черн.*

Родився — не крестився, у лазні не парився, на весь світ прославився (півень). *Мг.*

Сидить дід над водою з червоною бородою (id). *Яц.*— ... хто йде, то й вщипне (калина). *З.*— Стоїть (¹) півень над водою з червоною бородою (²) (id). *З., Бр.*— ... хто йде — не мине, за борідку (³) ущипне (id). *Час. (1859 р. 168 к.).*— ... над водою та й киває бородою (id). Б., *Коз., Кр.;* (очерет). *З.*

(¹) Сидить. *Алек.* (²) головою. (³) Сидить дід над водою та й киває бородою; хто йде (горох). *Б.*

Пішла панна до міста, на ній суконь триста (курка). *Полт. Час. (1861 р. № 32).*

У вдовиної дочки сімсот сорочок; як повіне вітер, так и тіло знать (id). *К.*— А в наших паночок по сімдесят сорочок: вітер повіне, тіло видно. *Полт.*

Сидить пана (панна чи пані?) на ордані, личком підперезана (курка на яйцях). *Х.*

Сидить баба на ганах (?), на дванадцяти ногах (id). *Полт.*

Ой за лісом, за пролісом талалай кричить (гусак). *Час. (1859 р. 167 карт.).*

Біле, як сніг; надуте, як міх; лопатами ходить, а рогом їсть (гуска). *Коз.*— Що то за звір, білий як сніг, лопатами и д.? *К.*

80. Сидить баба на кию, дожидає сина-сивирина из Білай-города (гуска на яйцях). *Збр. Шей., К.*— Сидів тур на турах, на дванадцяти горах, кличе сина лебедина зза Китай-города. *Час. (1859 р. 167 карт.).*

Сидить півень серед моря, кричить какаріку! (селех). *Час. (1859 р. 167 карт.).*

А що плава сіреньке по морю? (утка). *Час. (1859 р. 168 карт.).*

Сива латка, чорна латка, на березі скаче (ворона). *Збр. Лаз.*

Чорне — як крук, біле — як сніг, просте — як стріла, криве — як коса (сорока). *Г.*

Чинжирочка невеличечка, а пиндик оттакий (id). *К.*

Дорога розлога, на дубі ярмарок (граки на дереві). *Вор.*

Чорне мотовило попід небо ся вило (ластівка). *Яц.*— Шило-мотовило попід небом ходило. *Коз.*— ... попід небесами (¹) ходило, понімецьки говорило, потурецькі закидало (²). *Полт., З.*— ... ходило, потурецькій говорило, понімецькій закидало (³). *Б.*— Шило-вило мотовило, попід небеса ся вило: в літі співає, на зіму нас покидає. *Г.*

(¹) Шило-вило мотовило попід небо (каня). *Г.* (²) и (³) заводило. *Г., Б.*

Сто літ наче живе — що таке? (горобець). *Гр.*

Тарасова дочка Тарасом трясла (¹), 700 сорочок на собі несла (риба). *Яц.;* (курка). *Бр.*— ... до води несла (качка). *К.*

(¹) Тарасова дочка. *Полт. Час. (1861 р. № 32);* Шуварова сестра, шуваром ишла (риба). *Г.*

90. Іхала пані в срібному жупані; як уіхала в сад, не вернулась назад (риба, волок). *Збр. Лаз.*

Приіхали гості, закинули гармати: дім крізь ворота втече, а гість хазяіна за лоб виволоче (ловить рибу). *Гл.*

Кинув не палицю, убив не галицю, скублю не пера (¹), ім не мъясо (id). *Яц., [Кр.].*— Кину я не палець, убъю не галець, оскубу не пірья, иззім не мъясо. *Новг.*— Иду не берегом, кину не деревом, иму не куръє, скубу не піръє. *Г.*

(¹) не палку, убъю не галку, щиплю не пірря (щука). *Вор.*

Ні голий, ні в сороцці (ятір). *Полт.*

Хата — не хата, вікон багато: єсть куди влізти, та нікуди вилізти (id). *Мг.*

Живе чорне, умре красне (рак). *Сос.*

— Хто по смерті красний? *Черн.*— Хто в баню иде чорний, а з бані красний? *Полт.*— Що найкрасніше по смерті? *К.*

Без крові, без серця, по столу несецця. (id). *К.*

Чорну гадюку візьму я в руку — вона не вкусить (оюн). *К.*

Безкосте, безребре ([1]), хоч яке море (*або:* річку) перепливе (пъявка). *Лист. (II, 246).*— Бескосте, безмозке, усе море виплавае. *Б.*

([1]) Безмозке. *Б., Коз.*

Бугай безкостий перепливе Дунай безмостий (id). *Збр. Шей.*

100. Безкостий Марко, перепливе море шпарко (id). *К.*

Чорна куриця під тином кублицця (гадюка). *Б.*

Серед лісу-лісу ([1]), лежить прут ([2]) заліза (id). *Кох.*— Посеред ліса лежить круг заліза — хто найде, обмине. *Бр.*

([1]) ліса-ліса. *Хар., Вор.* ([2]) шмат. id; скрутень. *Х.*

За лісом, за пролісом рябенька крайка лежить (id). *К.*

Ні взяти, ні втяти, ні на віз положити (уж). *Алек.*

Без рук, без ніг, черевате, пузате, на кишки багате, одним хвостиком вправляє (ополоник водяний). *Полт. Час. (1861 р. № 32).*

Ситий кусок під тином скаче (жаба). *Полт.*

Маленьке-чорненьке по полю скаче (ящірка). *Х.*

Штири тики, два патики, семе за махайло (рогата худоба — ноги, роги, хвіст). *Бр.*— ... замахайло. *Г. (Сем.).*— Чотирі чотирки, дві ростопирки, семий вертун. *Вор.*

Як був мал — у чотирі дудки грав, а як підріс — гори й долини підніс (віл) *Збр. Лаз.*— ... а як вмер — перед музиками грав. *Яц.*— Як уродицця — у штире труби грає; виросте — гори перевартає, а по смерті у коршмі гуляє. *Бр.*

110. Два костюки, два лопухи́, чотири ходо́ри, девъятий Матвій (корова з двома рогами, двома ушима, чотирьма ногами, й хвостом). *Б.*

Чотирі чотирнички, пъята шинкарочка, шоста підставочка (корова, ричка и дійниця). *З.*

Чотирі панночки в одну дучку плюють (id). *Черн.*

Чотирі браття стріляють до одного пня, а не могуть вистрелити (id). *Г.*

У рикулі штире ќулі, а у гиги — дві (у корови 4 дійки, а в кобили 2). *Яц.*— У рогульки чотирі дульки, а в гиги дві. *Б.*

Хто плаче без голосу? (кінь). *Черн.*

Сімсот свище, чотирі плеще, два чує, два бачить (хвіст, копити, уші, очі). *Збр. Лаз.*— ... плеще, а два на сторожі. *Б.* (осел). *Мг.*— ... богоносець.

Родився не кстився, а був христоносець (осел). *К.*— ...

не христився, а до смерти не молився, и був богоносець. *Бр*.

За горою, за крутою вовки шкуру мнуть (свиню поросята ссуть). *Б*.— За лісом, за пролісом Жиди ([1]) шкуру мнуть. *Коз., Черн.*

([1]) шевці. *Полт.;* вовки. *У*.

Лежить під хворостом та й крутить хвостом (кабан). *Л., Х*.

120. Ви́са висить, хо́да ходить, виса впала, хода ззіла (свиня та яблуко). *Збр. Лаз., Коз., Полт.* (свиня та жолудь). *Х*.— ... ззість. *Черн., Кр., Гл*.— ... взяла (свиня та яблуко). *Г*.— Хода ходе, виса висить: хоче хода вису ззісти. *Вор*. Виса висить, хода ходить, Бога просить, щоби виса впала (кіт та сало). *Г*.

Иде попита коло плота, питаєцця шелепеті, чи є понура вдома (вовк, собака, свиня). *Яц*.— Прийшла тотота ([1]) під наші ([2]) ворота, пита лепеті ([3]), чи дома понура ([4]). *Ном*.

([1]) темнота *Не, К., Х., Полт. Час (1861 р. № 32)*; подота-*Б.;* тота. *Черн.* ([2]) Прийшов тота під. *Не*. ([3]) халеба. *Гл*. ([4]) пита лепетиці, чи дома довгомордиця. *Полт. (1861 р. № 32).*

Прибігли штрики́-брики́, ухватили далду́-балду́; почули мъяки́ники, казали гречаникам: «сідайте на вівсяники, доганяйте штрики-брики, віднімайте далду-балду» (вовки, свиня, собаки, люде, коні). *Збр. Шей*.— Пришла сурда́-бурда́ та украла щики́-брики́, та й почули микитники, дали знать житникам; житники садяцця на о́слики та ганяють сурду-бурду и одбивають щики-брики (вовк, вівця, собаки, люде, коні). *Черн*.— Пришов халда́-балда́, узяв стрики́-брики; почули по́йники: «вставайте житники, беріть овсяників, заганяйте халду-балду, одиміте стрики-брики» (вовк, коза, собаки и д.). *Гл*.— Ячмінники дали знати житникам: «гей ви житники! сідайте на вівсяники, доганяйте шурду-бурду, видирайте стригу-бигу» (вівця и д.). *Бр*.— Підбігла лепетя: «вставайте житники, сідайте на вівсяники, доганяйте шурду-бурду, однімайте штрики-брики». *Вор*.

Скунда скаче, ринда риє (свиня и сорока). *Не*.

Прийшли бари та забрали дари (вовки овець). *Збр. Шей*.

Прийшов цар земський до цара будимира та й питає: «де чирік-кучумпір ([1])?» А той ёму відгічає: «на високім мурі спочиває, а як звітте буде скакати, мусиш добре утікати» (миша, півень, кішка). *Збр. Шей*.

(¹) а де кучумпір? *Бр.*

Бігла Уршулька через Гриньків двір, питалась Гринька, чи є Илько дома (id). *Яц.*

Бігла чечітка поуз наші ворітка, питаєцця співака́: чи дома ваш ченчик? (id). *Кан.*

Іхав пан пупід землею та питав у пана гаргарна: «Чи дома твій понурий?» — «Був на білогородку, та поіхав на чиногородок» (id: був у хаті, та побіг на піч). *Кр.*

Питалась швидка свірка: чи є хапко дома? (миша та кіт). *Г.*

130. Іхала пані вкрай горо́да, питалася в дзунзара: чи дома порубай? (миша, жук, кіт). *Мг.*

Біг пес через панський овес, доганяйте пса, щоб не поколотив овса (собака и миш). *К.*

Летів птах через Божий дах: «тут моє діло на огні згоріло» (бджола, церква, віск). *Збр. Лаз., Яц., Бр.*— ... птах на чотирёх (¹) ногах (²), сів на могилі: «Боже мій милий! тут моя сила огнем сіла (³). *Б.*— Летів Адам через Божий храм: «Боже, Боже! тут моя сила горить». *Мг.*

(¹) на восьми. *Коз.;* о шести. *К.* (²) птах через Божий дах. *Полт.* (³) тут моє діло огнем сіло. *Коз.*

Летіла тетера, не вчора тепера; упала в лободу, шукаю не знайду (бджола). *Полт.*

Лізу-лізу по білім залізу — були мене царськиі собаки ззіли (id). *Черн.*— ... по новім залізу — царськиі собаки заідять. *Новг.*— ... по чорному залізу — од царських собак не одибъюся. *Сос.*— ... по білому залізу — там мене райські собаки заіли. *Коз.*— ... залізу; ще б ліз, так боюсь царевих собак, бо дуже кусаюцця. *Полт.*

Сімсот соловъят на одній подушці сидить (id). *Полт. Час. (1861 р. № 32).*— Сім соколят на одні постелі сплять (гніздо). *Кр.*

Сіреньке літа, сіреньке гуде, а жовтеньке носить (бджола и о́бнажь). *Час. (1859 р. 168 карт.).*

З примудроі птиці печені не зпечеш, а з примудрого цвіту вінка не зплетеш (бджола, житній цвіт). *К.*

Піду я до гетьмана; нападуть на мене гетьманови собаки — а ні одбицьця, ні одмолицьця, піти в річку та и втопицьця (рій). *Б.*

Коло вуха заверуха, а в вусі (¹) ярмарокъ (²) (улень). *Полт.*— По спині (³) дорога, коло пупа тревога, між ногами ярморок. *Х.*— На голові ярмарок, на животі шарварок, меж ногами гвалт (макогін та макітра). *К.*— Округ ярмарок, в середині шарварок, та в дірку шморг (улень)! *К.*

(1) а в середині. *З.* (2) заверуха, коло носа завилося (огудина на вгірках). *Полт., Х.* (3) Через живіт (скрипка). *Черн.*

140. Повен пень черешень, та нікуди вибрать (улень). *К.*

В піч положу — мокне, на воду положу — сохне *(віск). Черн.*— Що на огні перецця, а на воді сушицця. *К.*

На огні умре, на воді оживе (id).

Летить — виє, сяде — риє (жук). *К.*

Тисяча тисяч бондарів роблять хату без углів (мурашки). *Збр. Лаз.*

Сидить дівка в темниці, шиє чіпець без ниці (паук). *Збр. Лаз.*

Був собі Ян забіян, за іднимо махом 700 душ забіяхом (жменя и мухи). *Яц.*

Летів птах на (1) восьми ногах, сів на могилі: «Боже мій милий (2)! ти дав мені волю над царами й князями, та не дав волі, що (3) в морі» (комарь). *Коз.*— ... на семи ногах, сів на могилі та й каже: «Боже мій милий! яку ти мені волю дав над панами, над царями; тільки не дав волі, щоб плавав я у морі». *Полт.*— ... не дав волі над щукою у морі.— Боже мій вишній, чи я в тебе лишній? дав мені царя в городі, та не дав риби в воді. *Черн.*

(1) об. *З.* (2) сів на морі, сам собі говоре: «Боже мій, Боже! Боже мій, Боже!» (3) що риба.

Хто мене вбъє, свою кров проллє (id). *К.*— Летів птах на восьми ногах: «Боже мій милий! хто мене и д». *Коз.*

Чорненьке маленьке хоч яку колоду переверне (блоха). *Л., Яц., Б., Коз.*— ... маленьке, що найбільшу колоду рушить. *Г.*— Менше від бджоли, а найбільшу колоду переверне. *Г.*

150. Летів птах з шістьма ногами, сів собі на вербі и просив Бога: «да́вись мені, Боже, власть на панів и на Жидів, на королів и на царів,— дай же мені и над тим, що в воді!» (id). *Яц.*

Повна хата тетерят, та нікуди й не летять (сучки в дереві, лавах, столах). *Б.;* (кілочки). *Алек.*— Повна хата воробъїв нагната. *Черн.*— ... горобців, та нікуди вилетіть (гарбуз). *Черн.*

У лісі росте, з лісом рівняєцця, світа не бачить (осердок в дереві). *Полт. Час. (1861 р. № 32).*

Біла-білява перед Богом стояла: «Боже мій милий! моє тіло рубають, мою кров пъють» (береза). *Коз.*

А що вище в лісі? (колок — в тину, в лісі). *Час. (1859 р. 167 карт.).*

Виросло въ лісі деревце ні на пъядь, ні на щиколоток:

з нёго два столики, два човники и чашечка воду пити (жолудь). *Яц.*— Поіду в ліс, вирублю теліш; из того теліша́ изроблю два човни́, два столи, шило и покришку. *Черн.*— Пойду в ліс, вирубаю дубинку — не в корх и не в пъядь; и зроблю два столи, два човни и на діжку віко. *Новоз.*— Два столи, два човни, пъята мисочка. *Час. (1859 р. 168 карт.).*

В однім гнізді та чотирі звізді (горіх). *Б.*

В маленькім горщичку кашка смачна (id). *Черн.*— ... смачненька. *Мг.*

Дід бабу нагнув, вовночку продув, солоденьке викусив (id). *Х.*

Из дерева виросло, а з кишені вилізло (id). *Полт.*

160. Серед ліса-ліса, висить красна шеміка (калина). *Х.*

Не три ж ти мене, не мни ж ти мене; налізь на мене та й накепкайся (вишня). *Коз.*— Не три мене, не мни мене; нагни мене та й наізся. *Сос.*— ... злізь та й напёпайся (натёпайся). *Полт., Вор.*

Каміння серце, а винний смак — чому то так? (вишнева ягода). *Яц.*— Червоний корінь, винний смак, земля го зродила — чому так? (ягода). *Г.*

Стоіть панна на пагурку в червонім каптурку — хто йде, то поклониццяя (полуниця, суниця). *Збр. Лаз.*

Чорна росколина, беруть хлопці з комина (гречка). *К.*

Пири-пири — не роспирецця, пусти на воду — то й росопливецця (полова). *Бр.*

Заріжем вола: голову одріжем и ззімо, кожу обдерем — продамо, а мъясо валяєцця — и собаки не ідять (коноплі). *Новоз.*

Іхав пан копитан, став, дівчини попитав: «що́ за кости лежять, що собаки не ідять?» (кострицяя). *Сос.*

Без вікон, без [1] дверей, повна хата людей (гарбуз). *Яц., Збр. Лаз., Б.;* (вгірок, кавун). *Полт.*— Стоіть хатка без вікон, без дверей, а в тій хатці повно людей. *Б.*— Повна церква людей, та ні вікон, ні дверей.— ... людей, та немає дверей.

[1] Не вікон, ні. *К.*

Мій брат Кіндрат через землю прійшов, мішок грошей найшов (гарбуз). *Не., Збр. Лаз.*

170. Жила птичка пустодом, звила гніздо за двором (id). *Х.*

Під піччю галгази, а хто зна — не кажи (id). *З.*

Старець старця тягне через лісу за (id). *Б.*

Ліз Мартин через тин, на тім боці паністарої забувся (id). *Кр.*

Без рук, без ніг, та на тин лізе (id). *X.*

У нашого Данила сім саженей жила (гарбузовий огуд). *Полт.*

Красно, ясно в землю вросло (буряк). *Мг.*

Баран у хліві, а роги на дворі (id). *X.*

Ходить панич по долині в червоній жупанині, та все каже — гопки! (id). *Полт.*

На городі з бураками, накрившися лопушками, просить хліба, солі (редька). *Бр.*

180. Біла куриця під тином кублиццця (id). *Ном.*

Жовтенька куриця ([1]) під тином ([2]) кублиццця (морква), *Кох.;* (гарбуз). *Гл.*

([1]) Жовта куриця (морква). *Л., Б., Коз.;* курочка. *Полт.* ([2]) під плотом. *Коз.*

Дівка в коморі, коси надворі (id). *Полт.*

Біле, як мука — не мука; хвіст має, як миш — не миш (ріпа). *Г.*

Вишла ([1]) Марушка в чотирёх ([2]) кожушках, та ще плаче, що ([3]) змерла (цибуля). *Полт.*— Маленька Марушка у семи кожушках, та ще каже — холодно. *Б.*— Сидить Марушка семикожушка. *Коз.*— На одній Катюшкі семеро кожушків. *Черн.*— ... Марушка в семи кожушках: хто на неі гляне, той и заплаче. *Час. (1859 р. 168 карт.).*

([1]) Сидить. *К.* ([2]) шести. ([3]) та й ще.

Вийшов віл за сто гін, виніс на собі 30 шкур (часник). *Яц.*

Лапик на лапику, а й ([1]) голки не було (капуста). *Черн., Мг.*— Лата на латі ([2]), та зроду голка не була. *Коз.*

([1]) Багато латок. *Час. (1859 р. 168 карт.).* ([2]) Латка на латці. *Полт., X.*

Латка на латці, в середині — гризь (id). *Черн.*

Крутóсто, вертóсто, на ём кошуль зо сто (id). *Збр. Лаз.*

Росте під хворостом догори хвостом (вгірок). *Збр. Лаз., Б., К.*— Під хворостом яйце з хвостом. *Бр.;* (ріпа). *Хар.*

190. У старця на мотузочку *тіі* (вгірок). *Кох.*

Солений макляк у штанях закляк (солоний вгірок). *Кох.*

Покладу тверде, вийму мъяке ([1]), из кінця — кап, кап (id) *Кон.*

([1]) зовъяло. *Хар.*

Стоіть при дорозі на одній нозі, голова мала, а в ній тьма (мак). *Г.*

На городі тичка, на тицці капличка, а у ні більше ніж сто (id). *Бр.*

Стоіть стріла серед двора ([1]), а в ті стрілі сімсот и дві (id). *Коз., Б., Кр.; Полт.*

([1]) села. *Ном.*

Церковця маленька людей повненька (id). *Яц.*— Стоіть церква без верха, у ій людей без числа. *Х.*

Під ідним ([1]) ковпаком 700 ([2]) козаков (id). *Яц.*

([1]) одним. *Полт., Б., Мг., Кох.* ([2]). 70. *Кох.*

Сімсот воєвод, на стрільці горо́д (id). *Коз.*

Повна діжка ([1]) круп, а наверсі струп (id). *Коз.*

([1]) бочка. *Полт. Час. (1861 р. № 32).*

200. Стоіть палка, на ій галка (ğалка?), могу присягти, що в ій до тисячі (id). *К.*

Малий малишка зкинув бочку на вишку (id). *Полт.*

Стоіть пані в сарахвані: вітер повіне, то й лист опаде (id). *Час. (1859 р. 168 карт.).*

Стоіть півень на току, в червоному колпаку (id). *Х.*

Молодий кричить, що не стричить, а старий стогне, що не зогне (id). *Х.*

Одно каже — побіжім, друге каже — полежім, а третє каже — похитаймось (вода, земля або мох, очерет). *Коз., Б.*— Одно біжить, друге дріжить, третеє Богу молицця (вітер, земля, дерево). *Сос.*

Бочка на бочці, а виход изверху (очерет). *З.*— Бочка на бочку, бочка на бочку, а зверху лисичий хвіст. *У.*— Бочка на бочці, а зверху вовчий хвіст. *К.*

Стоіть дід (*або:* цац) над водою, коливає (*або:* кива) бородою (id). *Полт.*

Хто вище Бога? (очерет, а *Бог,* чи *Буг,* чи *Біг* — річка). *Яц.*— Що над водою найвище? *К.*

Стоіть лісочка, на тіі лісоцці ні сучечка, ні болячечки, тільки на вершку квіточка (сітняг). *К.*

210. З води росте, в воду й дивицця (лепеха́). *Час. (1859 р. 168 карт.).*

Прийшла зелена, я ій дана — и свербить, и болить, и ще хочецця (кропива пожалила). *Бр.*

Що цвіте без цвіту? (папороть). *Г., Полт.*

Без рук, без ніг на дерево дерецця (хміль). *З.*

Ноги на морозі, кишки на дорозі, а голова на весіллі (id). *Збр. Лаз.*

Що росте вище лісу? (id). *Черн.*

У лозі, у трапезі, стоїть Німець на одній нозі (гриб). *Збр. Лаз.*— У лозі на одній нозі. *Мг.*— Стоїть при дорозі на одній нозі. *Кр.*

Поміж двома дубами лежить теля (id). *Б.*

Біла головка, красна шапочка (сироїжка). *Сос.*

Що без коріння росте? (камінь). *Г., Бр., Полт.*

220. Стоять росохи, на росохах мішок, на мішку млинок, сопун, клипун, лісок, а в тім ліску куропатви бігають (чоловік). *Яц.*— Суть то росохи, на росохах кадабець, на кадавбці драбинка, на драбинці гирка, а на гирці жерддя, по тім жерддю дикі пташки літають, але крилець не мають. *Г.*— Стоять вили, на вилах короб, на коробі махали, на махалах зівали, на зівалах шмаркали, на шмаркалах зеркала, а на зеркалах єль. *Черн.*

Що то за звір, що рано ходить на чотирох ногах, удень на двох, а увечері на трох? (id). *К.*

Ой на горі гай, під гаєм мигай, під мигаєм [1] сапай, під сапаєм хапай (волосся, вії, ніс, рот). *Полт., Коз.*— Густий ліс, чисте поле, два соболі, два стекла, труба, бомба и в тій бомбі лепетайло (волосся, лоб, брови, очі, ніс, рот, язик). *К.*

[1] під мигаєм лупай (очі), під лупаєм. *Кр.*

Між єльничку, між березничку, свиня гніздо звила (голова з волоссям [1]). *Мг.*

[1] Певно — нужа в голові. *Ном.*

Маленьке, костяненьке, хоч з якого лісу густого скот вижене (гребінець). *Х.*— Царь Костянтин гонить коні через тин. *К.*— Костян-деревъян [1] через гору свині гнав. *Кан., Б., Полт.*— Проміж лісом гуляє, свиней виганяє, а сам того не чує й не знає. *Час. (1859 р. 167 карт.).*— Кістяний Марко через гору свині гонить. *Бр.*— Игнатко безпъятко з гори свині турить. *Полт.*

[1] Зубатий костян. *Х.*

Пъять братів, лазять по хаті горобців драти (палці, голова, нужа). *Х.*

Чотирі чотирнички, пъятий батурничок, тягнуть шинкарочку з березничка (id.) *К.*

Що саме найпроворніше и найшвидчіше? (очі). *(Час. 1859 р. 167 карт.).*

Кругленьким, маленьким до неба докинеш (id). *Збр. Лаз.*

229. Двома узликами все поле засію (id). *Хар., Полт.*— Два вузлики маю, все поле засіваю. *К.*— Два вузлики все поле освітять. *Не.*

231. Що мужик на землю кидає, то пан в кишеню ховає (шмарки). *Яц., [Х.].*— Що в пана в кармані, то в мужика на мосту. *Мг.*

Лежить колода серед болота, не згние и не заржавіє (язик). *Коз.*— ... ні зогніє, ні потоне. *Полт.*— ... болота, усе гниє — не зогниє. *З.*— ... посередині болота й досі ще не зогнила. *Черн., [Коз., Ласт.]* — ... серед горо́да, та ніколи не висихає. *Б.*— Посеред села лежить колода ціла; ні гніє, ні висихає, и все таки потрібна. *Бр.*— Гніє-гніє, та й не перегніє. *Л.*

Ой за білим частокілом талалайко скаче (язик за зубами). *Кан.*— За білими березами талалайко (1) свище (2). *К., Полт., Х.*— ... плеще. *Хар.*

(1) Соловейко. *К.;* талалай. *Кр.* (2) скаче.

У нашого дядька білих курей грядка (зуби). *Полт. Час. (1861 р. № 32). К.*— ... дядька квасолі грядка, та вся біла. *Бр.*

Коло прорубні сидять білі білі голубні (id). *Х.*

Лука заглянув (1) в погребець — два ряди яєць (id). *З.*— Маленький погребець повен яєць. *К., Полт., Х., Вор., [К., Л.].*

(1) Загляну я. *Б.*

За лісом, за пролісом біле (1) плаття висить (2) (id). *К., Б.*— ... біла береза стоїть. *З.*

(1) шнур. *Лист.* (2) білії хуста висять. *Г.*

Біленькі щенята зпід печі брешуть (id). *Черн.*

239. У хлівці два ряди баранців и всі біленькі (id). *Час. (1859 р. 167 карт.).*

241. Руденьке-маленьке хоч якого пана з коня зсадить *(що иное). Л., [Б., Черн., Кр.].*— Чорненьке-маленьке хоч и д. (блоха). *К.*

Бери мене, бо я подорожня; а з притиском, бо сирота; а скоро, бо додому йду (душа). *Зв.*

Що старше від розуму? (увага). *Г., П.*

Без рук, без ніг, без тіла, без душі — однако рву серце и рвати мушу (досада). *К.*

Ні риба, ні баран, на блюді не бував, много у ёго ідав (дитина). *Сос.*

Серед хати сало висить (дитина в колисці). *Черн.*

Прийшов густь из гостей, ззів барана без костей, густь ситий и баран цілий (дитина и цицька. *Коб.*). *Збр. Лаз.*— ... гість без вістей, я ёму гуску без костей: гість наівся та й пішов, гуска ціла осталася. *Полт.*

Живая-живушечка на живій колодоцці живе мъясо ість (id). *Черн.*

Маленьке, кругленьке, на столі не бувало, а весь мир згодувало (*цицька*). *Г.*

250. Двадцять красних, 30 сильних, 50 мудрих, а сто дурних (літа чоловіка). *Г.*

Що люблю — не куплю; чого не люблю — не продам (молодість и старість). *Не.*

Шило-мотовило попід небесами ходило; до нас прийшло, по нас пішло (смерть). *Б.*

В чім полови немає? (id). *К.*

Бігунці біжять, ревунці ревуть, сухе дерево везуть (мертвяк). *Полт.*

А що в світі наймиліше и найкращіше? (сон). *Час.* (*1859 р. 168 к.*).

Ишло два ченці, жало два женці; питають два ченці: «Чи брат из сестрою, чи муж из жоною ([1])?» — «Ні брат из сестрою, ні муж из жоною, а ёго мати та моій матері свекруха була» (батько та дочка). *Час.* (*1859 р. 167 карт.*).

([1]) Иде чоловік, а вони жнуть. «Боже поможи! як муж из жоною, то дай, Боже, спішно: як брат из сестрою, дай, Боже, смішно». *З.*

Ишов брат из сестрою и муж из жоною, та нашли трое яблук и всім по цілому впало (чоловік з жінкою и з шуряком). *З.*

Прийшло притупало: позичте нам шелихвоста, будемо різати полковника, бо приіхав князь (позичати ножа, різати півня, бо старости прийшли). *Полт. Час.* (*1861 р. № 32*), *Бр.*

Бі нікоє создание между трома горами; клеветници ёго окружиша, оно благословъяше їх сімо и овамо (старець, торби, собаки). *Бр.*

260. Хто вмер, а не родився? (Адам). *Яц.*

262. Ні се, ні те, та всякому треба (мення). *Коз.*

Що горить без полумъя? (гроші). *Не., К.*

Що ходить по миру без ніг и без торби? (id).

Приіхали гості, сіли на помості, завъязали узел, та не розвъяжуть (id). *Коз.*

Що росте без дощу? (процент). *Яц.*

Баба лежить, а в іі слёзить (стріха, каплі). *Полт.*

Два стоіть, два лежить, пъятий ходить и шостого водить (одвірки, главень и поріг, двері, чоловік). *Б.*— Два стоять, два лежать, пъятий ходить, шостий водить. *Кр.;* (двері, шпуги, сами двері, чоловік). *Черн.*

Щó у хаті на пóхваті? (двері). *Б., Х.*— ... найпохіпніше. *Бр.*

270. Иде — дід бабу за руку веде (id). *Г.*

Меж двома дубами висить шкура з зубами (id). *Б.*

Дід бабу туркоче, бабі ся не хоче; дід бабу за тіло, бабі ся схотіло (засув). *Яц.*

Круть-верть, під черепочком ([1]) смерть (завертка в дверях). *Л., Б.;* (рушниця). *Кобр.;* (оюн). *Черн.*— ... у черепочку смерть (риба). *Мг.;* (закрутка у хлібі). *Полт.*

([1]) у черепочку (завертка). *Б., Коз.;* а в черепочку (id). *Кр.;* (свердел). *Не.*— Про закрутку у хлібі див. у д. Сементовського.

Чорненький собака весь дом стереже (замок). *Черн.*

275. Вийшла пані на Ордані, путає коні на долоні, узлик — та не розвъяжеш (id). *Новг.*

280. Хто більш сорома терпи́ть? (поріг). *Час. (1859 р. 67 карт.).*

Що на дірці стоіть? (вікно). *К.*

Що без очей плаче? (id). *Бр.*

Поміж двома дубами бъюцця коти лобами (id). *Черн.*

284. Чотирі четверинки, пъята пъятеринка, шосте гостре, семе просте (id). *Полт.*

287. Чотирі сестрички прийшли з вечерничок — як полягали, так и досі сплять (лави). *Час. (1859 р. 167 карт.).*

Під одною кришою чотирі паничі (угли в хаті). *Б.*

Стоять коні на пригоні (на припоні?): ні пъють, ні ядять, всі ситі стоять (стіни). *Алек., З.;* (ясла). *Кат.;* (груба). *Л.*— ... а все гладкі стоять (стіни). *К.*

290. Сімдесят поросят, усі рядом лежять ([1]) (сволоки). *Кох.*— Сімсот соколят на єдні долоні лежять (id). *Бер.*— ... на одній подушці сплять. *Х.*

([1]) одну матку ссуть. *Хар.*

Одно каже «світай Боже», друге каже «не дай Боже», а третє каже «мені все ідно, як вдень, так и вночі» (постіль, двері, вікна). *Яц.*— ... все одно, що вдень, що вночі» (вікно, двері, сволок). *К., З., Б., Коз., Сос.*— ... трейтє каже, «мені все равно — як день, так ніч» (вікно, двері, лава). *Черн.*— Одно просить: світай, и д. ... друге просить:

смеркай, Боже; трете мовить и д. (вікно, двері, піч). *Г.*; (... двері, стіни). *К.*

Півень співа поки ззара́ння, а далі спить, аж потіє (груба). *Х.*

Біжить вовчок — смоляний бочок (заслонка у печі). *Мг.* — ... присмалений бочок. *Час. (1859 р. 167 карт.).* — Лежить бик, смалений бік. *Х.*

На стіні лучок, на печі старичок, держить бабу за чорний клочок (верх.).

Сидить півень над кручею, заткнув паністару онучею (верх, заткало). *Збр. Лаз.* — ... дупу онучею (труба над бовдуром). *Черн.* — ... горло онучею (кагла). *К., Полт.*

Жию, не жую, а ім та пожираю: вся жисть моя у тім, а з голоду умираю (огонь). *Бр.*

Красненький пітушок на жердоцці скаче (id). *Мг.*

Красненький кочеток на нашестці біжить (id). *Нв.*

299. Червона корова чорне теля лиже (полумня и челюсти). *Бр.*

301. Мати товстуха ([1]), дочка красуха ([2]), а син кучерявий (піч, огонь, дим). *Збр. Лаз., Кох., Коз.* — Матка товстуля, дочка красуля, а син кучерявий. *Коз.* — Чоти́рі чотирочки, пъятий Захарочко, мати гладуха, дочка красуха и д. (труба, бовдур, піч, огонь, дим). *Б., Кр.* — Мати товстуха, дочка красуха, син беребір та й пішов надвір. *Коз.* — Мать товста, доч красна, а син хоробор по піднебессю пішов. *Мг.*

([1]) гладуха. *Полт., Б., Кр.;* грубуля. *Бр.* ([2]) товстуля.

Нім ся батько народив, то син по світі ся находив (огонь и дим). *Яц., [Г., К.].* — Отець лежить в повиттю, а син пішов по світу. *Г.*

Летів горобець через хлівець та все вгору хур-хур (дим). *З.*

Без рук, без ніг, на гору лізе (id). *Збр. Лаз., Яц., Бер.* — ... дерецця. *К.* — ... на хату дерецця. *Х.* — ... та без ніг, та полізе вгору. *З.* — ... без ніг на піл виліз. *Г.*

Сидить півень на осиці, підняв угору косиці (id). *Б.*

Чорнеє маленьке ні в землі не гние, ні в воді не тоне (уголь). *Коз.* — Що в воді не тоне, а в землі не гние? *Черн.*

На полі ночував; як упав, ніхто костей не збірав (id). *Г.* — ... не лизав.

Під стогом вовки дохнуть (углі тухнуть під горшком). *Черн.*

Мету-мету — не вимету; несу-несу — не винесу (сажа). *Кат.* — ... пора прийде, само вийде (на долівці сонце). *Х.*

310. Хвітю, Хвітю! повна скриня аксаміту (сажа в комині). *Збр. Шей.*— Хитю, хитю и д. *К.*

А що у хаті без води росте? (id). *Полт. Час. (1861 р. № 32).*

Що росте до гори? (id). *Черн.*

Чого за гріш повна хата? (світла). *Бр.*

Само голе, а в середині сорочка (свічка). *Коз., [Черн.].*— Сама панна нага, а в середині и д. *Черн.*— Голий стоіть, за пазухою сорочку держить. *Час. (1859 р. 167 карт.).*— Сама гола, а сорочка у пазусі; перед Богом стоіть и всі ій кланяюцця (свічка в церкві). *Б.*

Прийшов безмозкий ([1]), виів без ложки (каганець). *Збр. Шей.*— Безкосте, безмозке, та й ість без ложки. *Б.*

([1]) Прийшло безмозке. *Полт;* Безмозкий. *Хар.*

Чорний волóк випив води ставок (id). *К.*

Сидить півень над водою з чірвоною бородою (id). *Б.*

Сидить Кирило, замазав рило (id). *Б.*

Стоіть Гаврило замазанеє рило (підсвіташ ([1]). *Черн.*— Сидить Гаврило и д. (каганець). *Х.*

([1]) що роскладують огонь — замісць лучини. *М. Білз.*

320. Чотирі чотирнички, пъятий ростопирничок (колиска). *Мг.*

В лісі росло, листок иміло ([1]); тепер носить душу и тіло (id). *Г.*

([1]) и листя було (закаблук). *К.*

Тіло дома ([1]) лежить, а шкура ([2]) до води біжить (подушка и напірник). *Яц.*

([1]) Стерво. *Бр.;* Корова. *К.* ([2]) а сорочка. *Пер.;* теля. *І К.*

Безруке и безмозке, а щонеділі сорочку надіває (id). *Коз.*

Без рук, без ніг — сорочки просить (id). *Гл.*— ... проха. *К.*

Хоч дмись, хоч не дмись, а на тебе злізу (id). *Кох.*

В лісі росло, в стані кохалося, дівкам и молодицям на руках колихалося (обичайка и сито). *Яц., [Бр.].*— Між кіньми родицця, між людьми робицця, між руками колихаєцця. *Коз.*— У стані плодилось, а в лісі родилось, а на руках скаче. *К.* В лісі рубаєцця, в стані кохаєцця, на руках хитаєцця. *К.*— В лісі росло, на полю ся пасло, на грід-

ці схло, на столі ся трасло. *Г.*— В стані ся кохало, на руках сивало: хто буде знати, буде добре казати.

Сива кобила по полю ходила; з поля прийшла, по руках пійшла (сито). *Х.*

Попід коні лягає, до сусіди бігає (id). *Г.*

Що у хаті нетесане? (павутина). *У., З., Б., Кат.*— ... у руках недержане? *З.*

330. Коли б не дідів чучук, то б бабина чучела по коліна заросла (віник, хата, сміття). *Черн.*

Шаталося, моталося, під припечком зховалося (віник). *К., Полт.*

Шає, шає, під порогом спать лягає (id). *Х.*— По землі бігає, під лавою лягає (у д. Сементовського, розгадка — *мітла:* певно помилка). *Г.*

Ходить по хаті, ходить по лавці, часом и по столі, а спить на смітті (id; у д. Сементовського теж *мітла). К.*

Стоіть панич у порога, личком підвъязався (id); *К.;* (сніп).— *З.*— Ходить панна в зеленому шарахвані, мотузочком підперезана (віник). *Полт.*

Куций Степанко скрутився, звертівся, та й по хаті скаче — чик, чик! (віник). *Черн.*— Скручений, звъязаний ([1]), по хаті скаче. *Зб. Лаз.*— Підсмикане, підтикане, та й гайда по хаті. *Полт. Час. (1861 р. № 32).*

([1]) Безкостий Макар. *Кох.;* Скручене, зверчене. *К.;* Підперезаний Степанко. *Полт.*

Глежу не наглежусь, а все смерти боюсь (дзеркало). *Черн.*

Ходить и говорить, та не ість (дзиґарі). *Пер.*

Крутицця, вертицця, нікого не боіцця, ходить весь вік, а не чоловік (id). *Гл.*— А що то за штука, що цілий день стука? ні дума, ні гадає, хвостиком виляє, все собі мугиче, та чужий вік ліче. *Не.*

Лізе баба з горища — повна паністара палічча (драбина). *Кан.*

340. Животом пре, ногами тре, а руками що хоче, те й робить (ткач). *Ном.*

Боло́бан біжить, болото дріжить, попереду мерзне (човник, начиння, полотно тчецця). *Б.*

342. На припечку рубежі, під припечком рубежі; а хто знає — не кажи (кросна). *Черн.*— На печі чичижи́, а під піччю поножи́; а хто знає — не кажи (?) *Черн.*

345. На березі сижу, скрізь клен глежу и діда за бороду скубу (прясти на гребіні). *Мг.*

Пъять овець стожок підъідає (пучками прядуть). *Сос.*

Ходить квочка коло колочка та все — квок, квок (витушка)! *Полт.*

У нашого парубка з обох боків зарубка (id). *К.*

Де найбільше хрестів? (в клубку). *Яц.*

350. Синеньке, маленьке, кріз тин кишечки тягне (голка з ниткою). *Х., Кох.*

Біжить свинка — золотая ([1]) спинка, портяний ([2]) хвостик (id). *Мг.*

([1]) оливъяна. *Хар.* ([2]) залізний.

Залізний вовк, конопляний ([1]) хвіст (id). *Черн.* — Залізна кобила, мотузяний хвіст. *Бр.* — Залізне поросятко, портяний хвостик — хоч яке море перепливе ([2]). *К.*

([1]) звъузд (?), а сірий. *Коз.* ([2]) конопляний хвостик. *К., Полт.*

Синеньке, маленьке усе поле жагнуло (голка). *Б.*

354. Біленьке, синеньке, увесь світ одіває (id). *Х.* — Синенька-маленька ввесь світ одіє. *Черн.* — Ясненьке-маленьке, катзнає-яке, а вісько так зодягне. *Коз.*

356. Куценьке безхвостеньке всю церкву сходить (id). *Бер.*

358. Куций собака на воду гавка (праник) *К.*

За лісом, за перелісом бабина ([1]) сучка бреше (терчиця). *Збр. Шей.*

([1]) за пролісом сухоребра. *Лист. (II, 245);* за пролісом безчерева. *К., З.;* за пролісом без живота. *Коз.*

360. Миже двома дубами кламцає баба зубами (id). *Яц.* — ... клаца вовк зубами. *Полт., Хар.*

361. И в вас, и в нас порося завъязло ступа. *Кр.*

363. Тара тута-тута, а зад у Смоленскі (ступа). *Черн.*

Ходить Циган по долині та все каже: гоцки, гоцки! (id). *Полт. Час. (1861 р. № 32).*

366. Є у нас такий бан, ращо у нёго сорок ран (ковбиця). *Г.*

367. Ходе пані по майдані личком підперезана (мітла). *Сос.*

369. Мій брат комендант попід землю ходить, червінці находить (плуг). *Яц.*

370. Два голуба попід землею ходять (сошник). *Черн.*

Дюрава верста все поле закрила (борона). *Яц.* — Діраве радно все поле закрило, Бога просило, щоб ся зазеленило. *Г.*

Трахта-барахта (id). *К.* — Трахта-плахта по полю скаче. *Кат., Полт.* — Плахта-тарахта все поле збігає. *Г.*

Попова тилиця по полі вертицця; ні ість, ні пъє, и додому не йде (а везуть — борона). *Бр.*

Кривеньке, маленьке, збігало поле всеньке (серп). *Збр. Лаз.* — ... маленьке (¹), все поле збігає (²). *Яц., К.*

(¹) чорненьке. *Бр.* (²) все поле вискакає (*або:* хоч яке поле вискочить). *Б., Коз.;* усе поле вибігає (серп и коса). *Черн.;* збігає и з жінцями обідає *(серп). Бр.;* спурляє. *Г.;* хоч яке поле перескочить. *Полт.*

Сутула горбатий, на зуби багатий (id). *Полт. Час. (1861 р. № 32).*

Загада́ю зага́дку, закину за гра́дку: нехай моя загадка до літа лежить (хліб посіяний в полі). *Черн.* — ... та не летце лежить (посіять жито). *Мг.* — ... та рік и жди. *Час. (1859 р. 168 карт.).*

Скільки на небі зірок, стільки на землі дірок (стерня). *К.*

Меж двома дубками бъюцця Жиди ярмулками (ціп). *К.*

Меж дубинки та ліщинки шматок шкуратинки (капиця у ціпові). *Черн.*

380. Прийшли чернички на вечернички: як полегли спать, так и тепер сплять (жертки на овині). *Новг.*

Не живу и не гуляю, а сім бід знаю и від ножа уміраю (хліб — сіють, молотять, мелють, розчиняють, місять, печуть, ідять). *Бр.*

Без жил, без сустав, а на ноги встав (квашня). *Збр. Лаз.*

Везуть на чотирёх колесницех, яко о́трока, и вивозять ёго на торжище; и біяще ёго в ребра, испитують ёго доброділі (горщик). *Коз.* — Біяша єго в ребра и спиташа его правди; умроша и не погребоша. *Гор.*

Из землі создан, яко Адам; ввержен в пещ огненную, яко три о́троці; на колесницу возведен, яко Іосихв; от черева єго всі ми питаемся; а умроша (¹) — не погребоша (id). *Гор.*

(¹) отроці; взяша мя на колесницю, везоша на торжище и продаша мя, создавшіі мя, яко прекрасного Ёсипа; з чрева мого всі наситишася, а по смерти костей моіх. *Бр.*

Сидить дід під лавою, замазався сметаною (id). *Полт. Час. (1869 р. № 32).*

Чернець-молодець по коліна в злоті (горщик на жару). *Б.* — ... в золоті стоіть. *К., Вор., Кр.* — ... у златі; як упав, та й пропав, и пси стерва не йізідять. *Бр.*

Си́вки-приси́вки! приіхали гості з Носівки (горщик то в піч, то з печі). *Б.*

Умер Адам, ні Богові, ні нам; ні душа до неба, ні кості до землі (розбитий горщик). *Збр. Лаз.*

Ходив-ходив ходоман, усіх дітей годував; як упав, так пропав — ніхто ёго не сховав (id). *Б.*— Ходить-ходить ходар, усіх людей годував; як упав, так пропав — ніхто кістків не збірав. *К.*— Ходун ходунай, весь мир годував: впав, пропав, ніхто й костей не поховав. *Полт.*— Був собі пан лакодан, весь світ годував: прийшлось ёму помірать, та й нікому поховать. *Черн.*— Годун годунець, сто душ годував: як упав, то й пропав, ніхто костей не сховав. *К.*

390. Ти́хоно, я́хоно! полізьмо в піч, похопаймось; у кого краще — поміняймось (сковорода и чаплія). *Черн.*

У тебе чорне, як жук, у мене товсте, як друк (id). *Черн.*

Отака куконочка (показує долоню — оттака куконочка вбільшки), оттакий кукунець (показує руку по лікоть) (id). *Черн.*

Сорока летить, а собака на хвості сидить (id). *Черн.*

Що то за зага́дка, що під яйцями гладка? (сковорода). *Черн.*

Отака танана, отакий тпру-тпрутинь (макітра и макогін). *У.*

396. У єдні чоботині скаче по долині (макогін). *Бр.*— Ходить холоп (хлоп?) по долині, в одній чоботині, а все поле — гуц, гуц!

398. Що треба для обіду? (ложка). *Полт.*

Сюди бган, туди бган, та ще зверху й помаза́н (книш). *Лист. (II, 246).*

400. Повен пѐнь головень (галушки). *Х.*

У чім три кінці? (у вилах та у варенику). *Полт. Час. (1861 р. № 32), Бр.*

Залізний ток, свиний перескок, а (1) грецький посад (сковорода, сало, млинці). *Новг.*— ... тік, свинячий перескік, а гречаний по́сад (сковорода, смалець, млинці). *Час. (1859 р. 67 карт.)*

(1) тук, свинячий перескук. *Кр.*

За лісом, за пролісом бочка крові мокне — в найбіднішій хаті мусять ю мати (квашені буряки). *Г.*

Маленьке, чорненьке, все поле оббігало, у пана обідало (перець). *Полт.*— ... весь світ оббіга, у пана обіда, а часом у нас. *К.*

В воді росте, в воді кохаєцця, а кинь у воду — злякаєцця (сіль). *Час. (1859 р. 168 карт.), Б., К.*— ... росте, та води боіцця. *Хар.*

Півень каже — кудкудак, курка каже — так!.. (чоловік істи просить, а жінка каже — чортового батька). *К.*

Під одним брилем чотирі попи (стіл). *Б.*— ... ковпаком чотирі пани. *Мг.*— Чотирі панночки та під одним брилем. *Коз.*— ... поли під одним брильком. *Черн.*

Штире Жиди під ідним капелюшком (стілець). *Яц.*

Стоіть дуб, на дубі липина, на липі конопля, на коноплі глина, на глині капуста, а в капусті свиня (стіл, миска, борщ и д.). *Г.*— Є у нас бучок, а на бучку яворець, на явірці конопка, на конопці глинка, а на глинці млячка, а в ній хвостачка. *Г.*

410. Коло ями-ями бъюцця хлопці киями (коло миски люде з ложками). *Б.*— ... сидять діди з киями. *Полт.*— Коло одноі ями всі з киями. Черн.— Коло ями з куцабами. *Мг.*— ... кузубами. *Черн.*

Сиканки мчуть, деревъянки везуть, Мартин обертає, ніхто не угадає (ідять). *Полт. Час. (1861 р. № 32).*

412. Криву-кривулечку через тин та в уличку та в багатий двір (id). *К.*

414. Що без диму горить? (горілка). *Бр.*

Літом не кисне, зімою не мерзне, перед обідом не сушить, посля обіда потушить (id). *Не.*

Стоіть божок на трох ніжках; король каже — «потіха моя!», краля каже — «погибель моя!» (пляшка, тіло, душа). *Чор. Рад. (83).*

417. Був я у матки-полуматки, ночував на страхах-полях, клав я огонь из чернери землі, ів я тінь-молоко (був у мачухи, ночував на кладовищі, клав огонь из хрестів, що на могилах, пив сироватку). *Коз.*

419. Між двома дубами бъюцця барани лобами (олійниця). *Б.*

420. Игнат дупленат ([1]) (*або:* Сидить Игнат), при землі незнать (погреб). *Кр.*— Игнатко при землі незнатко *(лёх). Полт., Х.;* (темник). *К.;* (плуг). *Вор.*

([1]) мохнат (темник). *К.*

Стукотить, гримотить, як сто коней біжить; треба стати, погадати, що тим коням істи дати (млин). *Бр., Збр. Лаз.*— Стукотить, грукотить, сто ([1]) коней біжить (id). *Пер., К.*

([1]) наче як (грім); *З.;* як сто (id). *Не;* пара (id). *Б.*

За лісом, за перелісом два кабани гуде (млини). *Яц.*

Трах-тарарах, город на горах (id). *Хар.*

Кру́тицця, вертицця — не знає, де діцьця (вітряк).

Кан.— ... вертицця, тільки берега держицця (водяний млин). *К., З., Алек.*

Мій брат Кундрат, на горах, на водах, на желізі, на телізі, як рачачій нозі (id). *Г.*

Брат брата січе, біла кров тече (жорна, млинове каміння). *Збр. Лаз.*

Є у нас такий кінь, що під себе мече гній (жорна). *Г.*

Ко мні, растущу у землі, прииде сівня Адамова; обрубаста мі руці и нозі, возложиша на главу мою вінець и омрачихомся ми світ (млинове каміння). *Бр.*

Бігла чечітка поперед ворітка; вийшов чечик ([1]), дав їй мечик, а вона й стала (вода на лотоках). *Полт. Час. (1861 р. № 32).*— Біжить чечітка в нові ворітка и д. *К., Полт., Х., Хар.*— Бігла чечіточка крізь нові воріточка: хто знає, той припинить. *Полт.*

([1]) черчик. *Бр.*

430. Що біжить без повода? (вода). Г., *Полт.*

Без дишля, без дуги: куда захочем, туда й поідем я и ти (човен). *Черн.*

Біжить свинка, вирізана спинка — оглянецця назад, и сліду не знать (id). *Час. (1859 р. 167 карт.).*

Біла кобила попід небесами ходила; оглянулась назад, та й сліду не знать (id). *Б.*

Іде віз без коліс и за ними дороги не знати (id). *Яц.*— ... без коліс, а дорога без піску, а батіг без ляску (човен, вода, шіст). *Кон.*— ... без траску. *Г.*— ... без коліс, за ним сліда нема и батіг без хлёста. *Бр.*— ... без коліс, и батіг без хлисту. *К.*

Іду-іду, ні дороги, ні сліду; бичем поганяю, на смерть поглядаю, а Біг надо мною (id). *Збр. Лаз.*— Іду-іду, сліду ніту; назад озирнуся, смерті ([1]) боюся. *Черн.*— Іду-іду, ні коліс, ні сліду: обернуся и д.

([1]) смертоньки. *Коз.*

Сутула горбатий, на силу багатий: сто коней не повезе, скільки він на собі понесе (байдак). *Збр. Шей., К.*

Од чого гуска пливе? (од берега). *Не.*

Одно каже — стіймо, друге каже — идімо, третє каже — Богу помолімось (гребля, річка, очерет). *Сем.*— ... третє каже — похилімось. *К.*— Одно каже — біжім-біжім, друге каже — лежім-лежім, третє каже — похитаймось. *Л.*

«Швидка-прудка, куди йдеш?» — «А тобі, стрижене-мижене, нащо?» (вода и очерет). *К.*

440. Серед села вбито вола: до кожноі хати кишку ви-

дати (колодязь). *Яц.*— Насеред села зарізано вола, в кождій хатці по бакатці (кірниця). *Г.*— Кінець села забито вола, до каждоі хижки тягнуцця кишки (річка).

Глибоке проваля, а в проваллі чорне́ньке (колодязь). *Час. (1859 р. 167 карт.).*

442. Чотирі стоіть, пъятий коле, шостий неспособний виганяє в поле (id). *Черн.*

444. «Стуко́тни, грукотни, куди ви йдете?» — «Смалене, палене, на що вам те?» (відра и сволок). *Полт.;* (відра и горшки). *К.*

Два пси задрали носи (відра). *Полт.*

446. Через море куций хвіст (дужка). *Черн.*

448. Ліз карасик через пералазик та в воду плюсь (кухоль). *Л.*

449. Що в хаті цілують? (id). *Полт.*

451. Вдень колесом, вніч як уж: хто угадає, буде мій муж (W dzień kołem, w nocy jak wąż: kto zgadnie, będzie moy mąż) (пояс). *К.*

453. Топчуцця разом — один на порозі, другий на дорозі (чоботи). *Збр. Лаз.*

455. Двоє просят, а чотире хвостика (лапті). *Черн.*

Плету хлівець на четверо овець, а на пъяту окроме (рукавиця). *Б.*— ... на пъятеро овець. *X.*

Мацу-мацу по лавицю, обмацаю мохнатицю — шусть голиша (id). *Черн., [Гр.].*— Лапу-лапу по ласлиці, налапала мохнатиці. *Бр.*— ... мохнатицю, вложив голиш. *Полт.*— Війшов у хату, ухопив мохнату, та вложив голо́, щоб тепло було. *X.*

Така я велика, що й кінця не маю; лежу собі тихо, нікого не займаю; тільки мені добрі люде и день, и ніч (1) топчуть груди (дорога). *Не.*— Лежить Га́ся, простяглася; як устане, неба достане. *Л., Б., Яц.*— Довга гася, простяглася; коби встала, то би неба достала. *Г.*

(1) *Яся. Б.;* Вася. *Черн., Мг.;* Лася. *Коз., Кр.;* Ляся. *Коз.;* Лася-Лася. *Бр.*

Чого до стіни не приставиш? (id). *Полт.*

460. Чотирі идуть, дванадцять несуть; як платити треба, єдин ся каже (віз). *Г.*

Брат брата вік доганяють, та ніколи не догонють (колеса у возі). *Черн., [X.].*— Чотирі брата все біжуть, а нігди-нігди здогоницця. *Г.*

Біжять Жидки на випередки: один другого не дожене (id). *К.*

Четверо яблучок котяцця: одно другого не дожене (id). *X.*

Два старших барани двох менших доганяють: ті не утечуть, ті не доженуть. *Полт. Час. (1861 р. № 32), [Бр.].*

Чотирі чотирниці бігли на вечорниці; одна одну здогоняе, та нездожене (id). *Коз.*

Бігли два пси, позадерали носи (санки). *Полт.*— Біжать два пси, позадерали носи, а из іх крів капа. *Хар.*

Два брати бігуть, один одного не перегонять (полоззя в санях). *Мг.*

Одкину стегнище, одкину й другее, а найму живее (голоблі, кінь). *Збр. Лаз.*

Як лежить — вишій кота, а як встане — вишій коня (дуга). *Збр. Лаз.*— ... менше коня, встане — вище коня. *Кр.*

470. Більше від коня, менше від свині (кульбака). *Г.*

Лізу-лізу по залізу на мъясную гору (осідланий кінь). *Черн.*— Лізу по зелізу, на мъясну гору злізу. *К.*

Біла рілля, а чорне насіння — треба розумного, щоб ю розсіяв (письмо). *Яц.*— ... насіння: хто вміє — посіє, хто зна — й одгада. *Ос. 19 (XIV, 30).*— Білеє поле, чорне насіння: хто ёго знає, той розуміє. *Пер. Б.*— ... насіння, хто знає, то й сіє. *Коз.*— ... мудрий буде, хто ёго посіє. *Рад.*— Поле не оране, сімня не міряне; хто сіє, той розуміє. *Бр.*— Білоє поле, гусь на нем оре, чорне насіння, мудрий го сіє. *Г.*— По білому полю чорним маком сіяно. *К.*— Мудрий мудрець гуссю орeть. *Черн.*

Голову стяли, голову винняли; дають пити, велять говорити(перо). *К., Збр. Лаз.*— Зріжу голову, вийму серце; дам води пить — и буде говорить. *Час. (1859 р. 167 карт.).*— Мертве росте в тілі, а помочи — що хоч говори. *Х.*

Без душі, без тіла, за сто миль залетіла (лист). *К.*

Мовчить, а сто дурнів навчить (книжка). *К.*

Три душі грали и всі три виграли (музики). *Час. (1859 р. 167 карт.).*

Веселе дерево весело співає, кінь над бараном хвостом махає (скрипка). *Збр. Лаз.*— ... кінь на барана хвостом кива. *К.*

Що плаче, сліз не має? (id). *К.*

Лежить, мовчить; а в руки візьмеш — закричить (id). *Мг.*

480. У лісі зтято, на дриветні взято, на руках плаче (id). *Г.*— У лісі рубаєцця, на колóдці робицця и д. *Б.*— У лісі родицця, а на холоді робицця, у руках плаче (скриня) (?). *Кон.*

Коло носа повилося, по череву — гайда (id). *Черн.*

Летить орел, дише огнем, під кінець хвоста чоловіча смерть (рушниця). *Полт. Час. (1861 р. № 32).*

Лізу-лізу по білому залізу — на кінчику хлоп! (id). *Час. (1859 р. 167 карт.).*

484. Одно дмецця, друге трецця, трете по смерть іде (id).

487. У лозі на одній нозі Свирид крупи дере (свердел). *Новг.*— ... нозі крупи деруть. *Б.*— Що в берлозі та в дермозі скаче Свирид на одній нозі. *Кр.*

Чорний віл хоч яку стіну прохвище (id). *Б.*

489. Не їсть, не пъє, та крупами теє (id). *Б.*

492. Иде чоловік у ліс — дивицця в село; иде чоловік до села — дивицця в ліс (сокира). *Г.*

Між двома дубами завъязло теля зубами (id). *Кан.*— ... порося зубами. *К.;* (пилка). *Полт.*

Бери — квічить, клади — квічить, миши (лиши?) — мовчить (ланцюг). *Г.*

Драншина хоч яку купу звалить (коса). *Коз.*

Корова сива гори позбивала; прийшла домів та й заричала (id). *Г.*

Ходить пані по майдані; куди гляне — трава въяне (id). *Б.*

Чотирі чотирнички, пъята бандурочка, шостий простий, сёмий острий (коса з грабками). *К.*

Пливе ([1]) щука з Кременчука — куди гляне, трава въяне (коса косить). *З., Л., Б., Коз.*— Щука бряне, ліс въяне, на тім місті город стане (коса, трава, стіг сіна). *Не.*

([1]) Летить. *Б.*

500. Діти батька родили (стіг сіна). *Черн.*

Нащо борошно в млині падає? (на купу). *Яц.*

Що ті козі буде, як ії сім літ мине? (на восьмий поверне). *Яц.*

Хрипить-шипить, ніколи не замерзає (?). *Б.*

Шкуратяний лучок, димовая стріла; у пъяти стріляє, а в ніс попадає (?). *Не., [Б., Гл.].*

505. Ріжуть мене ножакою и бъють мене ломакою; за те мене оттак гублять, що всі мене дуже люблять (хліб). *Не.*

ПОКАЖЧИК

ДО ПРИКАЗОК*

(*) Щоб не загараздрювать книжки, цихвіря в сёму Покажчикові не скрізь повною виставлена, напр.: в *Бог* (після 3,132) поставлено: 40, 2, 3 и д.; сі 40, 2, 3 и д. треба вважать за 140, 142, 143 и д.

Треба ще додать, що де цихвіря похила, то там приказки треба шукать в *Додаткові одмін.*

ПОКАЖЧИК

(ДО ЗАГАДОК)

ДОДАТКИ

ДО ІСТОРІЇ ВИДАННЯ НОМИСОВОЇ ЗБІРКИ «УКРАЇНСЬКІ ПРИКАЗКИ, ПРИСЛІВЪЯ И ТАКЕ ИНШЕ», СПб., 1864

Усіх приказок у збірці Номиса, коли взяти нумер, поставлений при останній приказці, повинно бути 14339, не вчисляючи сюди відмін, а всіх загадок 505. Та якби порахувати всі приказки і загадки, вийде їх в дійсности трохи менше. Коли придивимо ся близше нумерації, побачимо, що тут і там видніють числа без нулі на кінці. Се зазначує збирач, яка приказка чи загадка пропущена. Розуміє ть ся, не пропустив їх впорядчик добровільно, але vis maior вичеркнула йому їх. Сею силою була тодішня російська цензура.

Припадково зберіг ся список тих приказок і загадок, які викинула цензура зі збірника Номиса, а ще й тих, які, хоч увійшли до збірника, надруковані зі змінами і скороченнями. Се зшиток 8 листків 4°, ненумерованих, записаних по обох боках. При кождій приказці і загадці подане число, яке належить ся її у збірнику. Зшиток — се автограф самого впорядчика М. Т. Симонова, як вказує і записка на верху зшитка: «Пословицы и загадки Номисова собранія, которыя цензура въ его изданіи (1864) вымарала. Собственноручная рукопись». Ся записка походить від Якова Головацького, що мабуть і прислав сей автограф Номиса зі своїми паперами у бібліотеку «Народного Дому» у Львові, де й тепер находить ся у числі рукописий, зібраних Петрушевичем і має сигнатуру LXV. А може Номис прислав сі приказки для опублікування у Галичині, але не позволила на се громадська цензура...

Автограф Номиса подаю без найменших змін, поправляючи тілько похибки в нумерації. Де подане тілько доповненнє якоїсь приказки або відміна, там подаю у замітці цілу приказку, евентуально її анекдоту так, як вона надрукована в Номисовім збірнику, поправляючи, розуміє ть ся, «огріхи» в тексті, які подає впорядчик. Для лекшого користання матеріалом наводжу поясненнє тих скорочень, яких ужив впорядчик. Сі скорочення представляють імена місць або осіб, де або що записали приказку. Де місце запису незвісне, там стоїть при приказці Не. Ось сі скорочення:

А.— Азов.
А. Вил.— Атеней Виленський.
Бал.— Балта.
Бат.— Батурин.
М. Білз.— Микола Білозерський.
Бр.— Брацлавщина.
Вал.— Валки.
Вас.— Васильківщина (в Київщ.).
Вел.— Величко.
В.— Волинь.
Г.— Галичина.

Гат.— Гатцук.
Гл.— Глухівщина.
Гр.— Грайворінщина.
Дуб.— Дубно.
Євх.— Євхименко.
Зал.— Залюбовський.
Зап.— Записки о Южной Руси.
Збр. Шей.— Опытъ Южно-русскаго словаря 1861 р.
Збр. Лаз.— Слівник Лазаревського.
Зв.— Звенигородщина (Київщ.).
Ил.— Ількевич.
Казки — Казки Вілковського.
Камн.— Камінецький.
Кан.— Канівщина.
Кат.— Катеринославщина.
К.— Київ.
Кл.— Рукопись Климентія 17—18 в.
Кобр.— Кобрин.
Коз.— Козелещина.
Коніс.— Кониський.
Кон.— Конотіпщина.
Кор.— Короп (в Кролевщині).
Кох.— Коховський.
Кр.— Кролевщина.
Кулж.— Кулжинський.
Лаз.— Лазаревський Ол. Мих.
Лев.— Левченко.
Лів.— Лівобічна Украіна.
Лист.— Чернигівський Листок.
Лох.— Лохвищина.
Л.— Лубенщина.
Макс.— Максимович Мих. Олек.
Мар. В.— Марко Вовчок
Мг.— Мглин.
Н.— Ніжинщина.
Новг.— Новгород-Сіверщина.
Нов.— Новосільський (1857 р.).
Ном.— Номис.
Нос.— Носович.
Об.— Обобічна Украіна.
Ос.— Основа.
О.— Остерщина.
Павлг.— Павлгородщина.
Пер.— Переяслівщина.
Пир.— Пирятинщина.
Пов.— Повість о тім, що ділялось з Украіною.
П.— Поділлє.
Полт.— Полтавщина.
Прав. Ниж.— Правобічна Нижня.
Пр.— Прилука.
Пр. в Ст. Зб.— Приписка в Старому Збірнику.
Проск.— Проскурів.
Рад.— Радомисль.
Р.— Роменщина.
Руд.— Руданський.
Сич.— Сичівка.
С.— Сквіра.

Ск.— Скрізь.
Сн.— Снєгірйов.
Сос.— Сосниця.
Ст. Зб.— Старий Збірник, рукопись початку XIX в., що захоплює приказки Уманщини.
Ст.— Стародуб.
Сторож.— Стороженко Дмитро Данилович.
Т.— Таганрог.
Х.— Харків.
Хор.— Хоролщина.
Черн.— Чернигівщина.
Чорн. Рад.— Чорна Рада.
Ч.— Чорноморія.
Ш.— Шишацький.
Щ.— Щербак.
Я.— Ямполь.
г.— губернія.
п.— повіт.

Окрім того подибуємо Б. (чи не Білгородщина?), З. (чи не Зіньківщина) та Пав. (Павловський, 1818 р.). Римське XVI побіч Ос. означає книжку за цвітень 1862 р., а арабське число сторону. II. побіч Зап. означає 2 том Записок Куліша. Число після Лист показує се, що в скобках, картку, а перед скобками рік (1 — 1862, 2 — 1862).

Де при приказці або при відміні нема ніякого напису, або поставлено id, там треба розуміти напис, що й при попередній приказці або відміні; де напис стоїть в ломаних скобках, там були й відміни приказки, але як нічим непримітні, не подані; де перед назвою повіту стоять римські цифри, се для відрізнення кількох відмін з одного місця. Коли перед відміною стоїть кілька цяток, то подані відміни треба вважати кінцем попередньої відміни чи приказки. Отсе се що найважнійше й найпотрібнійше для пояснення. Ширші пояснення дає М. Номис у передмові до збірника: Од видавця.

(1) З. Казав Циган — в Бога вірь, а Богові не вірь, бо Богь порадить, Бог и зрадить. *Кан., К.*
Поніс Циган, в березіллю, решета продавать, и як було тепло, рушив, в одні жупанні. Коли як стругне дорогою дощ, а далі мороз и вітер... такъ усе на цигановї лубом и стало — тільки живий та теплий доповз до села! Після сёго, на дворі зпека аж паше, а Циган и кожух, рядно зверху: «в Бога», каже вірь и 13. . . . . .

Про остатне прислївъя (1) я чув, що ніби Циган так сказав, залицяючись здалека, крізь тин... *Ном.*— (1) схоче Бог дать. *К.* (2) вкине. *Л.* (3) то аби-де дасть. *К., Л.*

---

1) Як Бог дасть (1), то и в окно подасть (2). *Рад., Лох., [Пир.], Пр., Н., Кр.*— Кому Господь має що дати, то дасть и в хаті. *[Бр.], Ном.*— Як Бог дасть, то й тут завдасть (3). *К., Л.* стор. 1.

67. Надія в Бозі, як є що в возі. *Кох.*— Товар в возі, надія в Бозі. *З., Пир., Проск., Ёвх.*— Є товар у возі — буде надія ([1]) у Бозі. *Бр.* ([1]) у возі надія. *Ст. Зб.* (Над «возі» дописано олівцем «стозі»).

116. Гріх у міх. *Черн.*— ... а паляницю ([1]) в торбу. *Зв., Бер., Л., О., Кр.*— ... а тебе ([2]) в морду. *Зв., Н., Кр.*— Гріх у міх, та під лаву, та ще й ногами підоптати ([3]). *З., Ёвх.*— Коли гріх, то сховай у міх. *Проск.* ([1]) а спасеннє. *Пир.;* а спасіння. *О.;* а спаса. *Б.;* спаса. *Лох.* ([2]) а дурня. *Рад.;* тебе. *Лох.;* а тобі. *Ёвх.* ([3]) та під лаву та й насів. *Вас.;* завъязавши та о землю. *Ст. Зб.;* та й під стіл. *Бат.*

126. В піст скором ідять пани та собаки. *Ном.*

127. Піст задрав хвіст. *Об.*

([2]) **128.** . . . . . ([I])

Рахмани — народъ за чорними морями, на схід сонця, щасливі у Бога. Дуже твердо постять: лиш раз в год, на Великдень ідять. А Великдень их припадає на Преполовеня — 25-го дня по наших великодних святах, як шкаляруща свяченого яйця від нас аж до них через море припливе.

130. Мало посту бабиному хвосту. *Проск.*

151. . . . . . ([II])

Ніби один чоловік Богу так молився — більше не вмів. Молився він скачучи через колоду: перескочить — «оце», каже, «тобі, Господи»; перескочить назад — «оце мені». Одначе, кажуть святий у Бога був він.

156. Куца Богородиця (коротка молитов). *Збр. Шей.*

161. Чи ти жуєш, чи ти римизуєш? *Ном.*

Жартують з дітей, як Богу моляцця неприязно. Мати проказувала дитині Богу, а воно щось жувало; вона пита, а воно, думаючи, що то Богу, и собі за нею.

169. Де громада ([1]) церкву ставить, там пан ([2]) коршму. *Ил.* ([1]) Бог. *Ил.* ([2]) дідько.

186. Празникъ безъ мученика не буває. *Ст. Зб.*

189. Митути: ([1]) ні дома, ([2]) ні тути. *Пир.*

Одказують, як хто питає, а яке, мов, свято: жарт.— ([1]) Святого митити. *Л.;* Святого Митута. *Пер.* Митута. *Зв.* ([2]) що ні там. *Л.*

([3]) **202.** . . . . . ([III])

«До гроба, до гроба! от се вже, то й я знаю. Дарма, що чернець, таки злоба маєцця. Треба б, як діти малі,— ні!» *З.*

I) 128. Постимо, як Рахмани. *Ил.* стор. 3.
II) Оце тобі Господи, оце мені! *Ном.* стор. 3.
III) Чернеча злоба до гроба. *Бал.* стор. 4.

213. Спустися ([1]) на престіл, то не буде що й ([2]) гоставити на стіл. *Збр. Лаз.*

([1]) пóпоньку. *Проск.* ([2]) то не будеш мати, що,

215. Як вродицця, без бариша не обходицця; и як вмре, то все піп дре. *Збр. Шей.*

219. Як попова жінка вмре, то він не варить и печеноі цибулі. *Проск.*

220. У попа вовчиє очі, а медвежеє черево. *Ст. Зб.*

221. Бездна бездну призиває (з ополистих попів, ніби витали один одного на обід). *Кулж.* (Над словом «обід» дописано олівцем «христини»).

226. Ось тобі, попе, лихо буде! наіхали од владики люде, візьмуть твою білу кобилу, нічим, по хавтури іздить буде. *Ном.*

Співаєцця на якийсь глас — на який, не знаю. Ніби так дяк в церкві співав, щоб в вівтарі догадались, що мов, од владики хтось приіхав.

227. Всіх святих батько побив Божу дудку (маляр дяка). *Ч.*

228. Рузни, ризни, синку! сва церква, сва книга, сва дитина,— а він що? громадський наймит. *З., Пир.*

Ото б то на дяка, що скуб на крилосі сина. Не зовсім таке, але дуже до сёго подобне трапилось недавно на Лив. ([4]) Украіні: жінка одна потріпувала п р и ш л е ц е м, а церква, каже, громадська. *Ном.* (Над «рузни» дописано олівцем «бзди»).

267. Місяцю Адаме, имъя тобі Аврамe! дай тіла на сі кості; а як не даси, то прийми мощі. *Макс.*

Як місяць у повні, то так до ёго примовляють, купаючи дитину у кýпелі з свяченоі верби.

269. . . . . . . ([1])

У молодого місяця Богу моляцця од зубів,— то коли хто уміє, так до ёго примовляють.

274. Дух Святий з нами — чорти з греблі! *Б.*

292. Як умре хто и винесуть мерця,— ставлять воду на вікні: душа прилетить мухою и буде істи й пити. *Ос. 10 (XVI, 48).*

293. Душа покійника до шести неділь на сімъ світі побиваєцця и приліта води пити, що ставлять на вікні, бо іі дуже трудно по митарствах... Ворота зачиняють, як винесуть труну з двора, щобъ смерть не верталась... У хаті лавки житом посипають, щоб усі живі та здорові були...

---

[1]) Молодик-гвоздик! тобі роги красні, мені очі ясні. *Рад., Пир., Мар. В.*— ... тобі на уповня, мені на здоровъя; тобі круті роги, мені чорні брови. *Б.*— Місяцеві золотіі роги, а намъ щастя и здоровъя; місяцеві на підповня, намъ на щастя и на здоровъя. *Бер.* стор. 5.

Постіль з під покійника у хлів викидають до трех день, щоб усе лихо відстало. *Зап. (II, 288).*

294. Не підперезаноі малоі дитини не треба ховати; бо на тім світі хтось-то дасть ёму яблучко чирвоне грацця, а воно має сховати в пазуху, так, що положить за пазуху, яблучко и до долу — так бідненьке й буде мучиться з яблучком. *Зап. (II, 288).*

295. Мати за першою дитиною, як умре, на кладовище не ходить, бо гріх від Бога, за первим та й жалкувати. *Зап. (II, 289).*

296. Латку вкидають в труну на ріжку, щоб душі полегкість була виходити на Страшний суд. *Зап. (II, 373).*

302. Як соборують и свічка не ясно горить, хворий скоро вмре. *Зап. (II, 284).*

317. Тютюн з тіла Скаріётового, як уже він гнить почав (лежачи в яру). *Ос. 10 (XVI, 53).*

318. Коні тим багато, а воли трохи ідять, що як ховав ся Христос в яслах од Жидівъ, то воли сіна не іли, що він ним вкрився, а коні ззіли: Жиди знайшли Христа, а він за те прокляв коней (щоб іли цілий вік и все голодні стояли). *Ос. 10 (XVI, 52).*

349. [?350]. Ой ишли-брели добрі молодці волочебники — Христос воскрес Син Божий! (так усі пісні волочебні Великодню починающця; так примовляють и тим (,) хто без діла волочецця). *Ст.*

363. На Подолі парубок, похристовавшись з дівкою, не дає іі писанки, а повинен наняти іі, за іі писанку, танець на Колодія — бабське свято. *Ос. 10 (XVI, 63).*

364. Кидать Спасу бороду (жнучи, стебла — так годицця; иноді сю бороду стёжками убірають). *Збр. Шей.*

40 (О) . . . . . (I)

«И бъють, де вона присяде; гонять, де вона испаде на збоже — вона шкодить. Бачив я написано (на крилцях), тілько не знаю, що». *Бр.*— «Певніє пісменіє з Малороссіянов люде повітствовали, же на многих крильцях сі виділи русскими літерами изображеніе такіє дві слови «гнів Божий». *Вел. (III, 87).*

442. . . . . . (II)

Як скотину пустить в траву або в хліб.

457. Божі онучі (мленці такі печуть на Вшестє). *Сос.; Макс.*

I) Чи шпак, чи хомъяк, чи перепелиця: що вона за птиця (про чоловіка)? *Пир., Ч.* стор. 9.

II) До Юръя бъють дурня, а по Юръі бъють и розумного. *Не.* стор. 10.

474. Святий Илля на огненній колесниці іде (грім з блискавкою). *Пир., [О.].*

498. Супоню (тут треба б инше слово — московське, сороміцьке) тя, голоде, до Дмитра, а послі Дмитра знову ти мене будеш. *Кан., К.*

То один чоловік удрав собі гарненько хліб з поля, змолотив, змолов, та після обіда в неділю ліг собі в клуні и потягаючись, каже... В ёго, бач, хліба стане тілько до Дмитра.

504. . . . . . . [I]) — ... дня приточила, а скілько би ввірвала? так як коза з лігва скочить. *Л.* — ... дня вкрала, ночі приточила. *Зв., Пр.*

515. Сегодня Головосіка — ганя нечистий дівчат з засіка. *Не.*

522. Від Святого Власа (11-го лютого) заміж не лассяі *Не.*

([6]) **564.** . . . . . . [II]).

На чорта. «А я заховаюсь у хату, в дерево, у землю, в церков», — та нігде од Бога не сховаєцця! а далі в церков... так Бог и замовчав. *О.*

565. Бозя калачі везе. *Об., Збр. Шей.*

671. . . . . . . [III]).

Кривотолк памъятника побіди Петра I над Карлом XII, що у Полтаві. А я ще чув: «ворона» каже, «бублик їсть». Звісно простота! *Ном.*

677. За Цариці іли паляниці, а за Царя не їстимемо ([1]) й сухаря. *З., Л., [О.],* ([1]) нема. *Кан., К., Кр.*

747. Прийшов під хату до Литвина старець прохати: «ради суботи святоі!» каже. — «Е», той ёму, «все у Бога дзєнь!» *Новг.*

802. Що Бог в нас народе, а люд наробе — москаль же теє у нівеч зводе. *Гат.*

827. . . . . . . [IV]) й голки не було б де встромити... Ото, мамо, як би їх вихрестив!.. Що б то було з них людей!» *Волковський.*

834. Козак з Дону, козак з роду. гі... о прізвище. *Б.* ([V])

843. Москаль з багном, як жук з ...м. *Гат.*

854. Московська віра (graeca fides). *Сн.*

[I]) Варвара ночі ввірвала. *Полт., [Б., Чер.].* — ... а дня приточила. *Лів. [Бер., Євх.].* стор. 11.

[II]) Бозя сварицця. *Лів.* — Бог гримаєцця. *Збр. Лаз.* стор. 12.

[III]) Мазепа в Пілтаві подавивсь галушкою. *Кулж.* стор. 15.

[IV]) «А багато було людей в церкві?» — «Людей, мамо, не було нікогісінько, тілько самі за себе москалі — так що й голки не було б де встромити...» *Волковський,* стор. 18.

[V]) Козак з Дону, козак з роду. *Б.* стор. 18.

855. Москаль и Лях — оден шеляг. *Гат.*

890. Наш Бог, наше й г...но. *Ном.*

Кепкують з жидів. Ніби жиди якогось чоловіка на свою віру хотіли навернуть, и щоб лучче до неі брався, нагодували добре, замкнули на ніч в кагалі. Ну, замкнули,— звісно, чоловік наівся добре... Приходять на другий день жиди: — «А що се ти, Иванче?» — «Та тут», каже, таке було, що и крий мати Божа! — Як прийшов наш Бог и як почне мене свіччить, що я од віри одвертаюсь... Коли де не візьмись и ваш, и як зтялись за мене! а далі и в руки... И як стусоне ваш Бог нашого...» — «Бац, бац, який наш Бог!» — «А вже ж! ще! пак! а далі як стусоне и наш вашого!» — «Ну, и що зе нас Бог?» — «А хиба ж не бачите, що?» — «Та ти мозе, бресес, Иванце» — «А що мені брехать! хиба вони мені що!» От тоді жиди собі на голови «наш», мов, «Бог...» Як же випустили Ивана з кагали и росказав він усім: жиди волося собі стригти... тільки на висках позоставляли; ([7]) а щоб не ходить голомозими, яломків понашивали. З того часу, кажуть, вони почали собі голови вистригать и яломки носить; а то, кажуть, ходили вони в чубах, як и всі.

950. «Що то політика?» — «Не щирість!» — «Спекуляція?» — «Циганство!» *Ил.* [1])

962. Як би оце та внести комисарові в уста. *Ном.*

Чоловік один сидячи в громаді и про щось балакаючи, а тим часом дивлячись на кизик, що якось трапився, и корписаючи ціпком, ніби так сказав.

969. Капитан — справник зо стричком и з булавою (пицель. *Кам.). Збр. Шейк.*

1042. Який почесний! и як наб...ить, то прошу понюхати. *К., Кан.*

1129. Пан — як Богъ. *Ст. Зб.*— ... альбо як чорт. *Пр. в Ст. Зб.*

1170. В Монастирищі сімдесят сім панів и вісьмий пекельний Марко. *Б.*

1224. Хоч який великий пан, и як с...ь схоче, то наперед штани скине. *Б.*

1235. Пан лупить хлопа, як скопа (валаха), а дідько пана, як барана. *Ил.*

1279. Бог за бунтовашка (мужика) не повісить. *Кл.*

1359. Не гоніте Бога в ліс, коли в хату вліз. *Нос.*

1382. Святі отці карбованці. *Коз., О., Евх.*— ... моліть Бога за нас. *Кан., К.*— ... грішних. *Ном.*— Святі гроші, моліть Бога! *С.*

---

[1]) «Що то політика?» — «Нещирість!» — *Ил.* стор. 21.

1685. Равен Бог, та нема щастя кажному. *Ёвх.*
1876. Бултих, яко прославився. *Пир.*
2236. Каяттєм не вернеш. *Нос.*
2241. Покайся, то будеш попом. *Бр., Л.*
2242. Покайся, то будеш в Наріжжі попом. *Ном.* Наріжжя *(С. Хор. п.)* вславилось за Сулою в Лубенщині, що ніби в ёму очеретяна церков и соломъяні дзвони.
2249. Не кайся — старий будешъ. *Збр. Лаз.*
(8) **2264.** Чого нам журицця: то нехай журицця попова кобила, що велика голова. *Р., Пир.* I)
2283. То радувалась, а то як хрещик у воду. *Кон.*
2316. *Н., Гл.* II) ... просить; люби мене, як гречку жну, а не тоді, як до церкви иду. *Л.*
2330. Не стою, попоньку, о твою ласку, як ісь мені освятив паску. *Проск.*
2346. Сміх (1) як батька бъть, а як мене, так и плач бере. (2) *Зв.*— Сміх брав, якъ батька били; а як мене, то саме лихо. *Кл., О.* (1) Добре. *Ёвх.* (2) то погано. (Над «а як мене, такъ и плачъ бере» дописано олівцем «то скорчится, то витягнется»).
2399. Плакав-плакав, а все Бог однаков; як перестав ридати, зачав Бог ліпш давати. *Збр. Лаз. (З Кобр.)*.
2556. III) Як летів, то й пер...; як упав и д.
2578. IV) Казав Циган... в мені, та в Богові трошки.
2647. . . . . . . V).
(2) К...а с...в в очі, а вона каже, що дощ иде. *Проск.*
2948. «Бога побійся!» — «Та хиба Бог розбійник? чого ёго боящця»! VI) *Кон.*
2997. Б... и тому, що носа не має. *Ил.*

I) Нема чого журитися: нехай той журицця, що велику голову має. *Бр.* стор. 45.

II) Полюби мене в черні, а вже в білі! *Х.*— ... полюбить и аби-хто. *Полт.* Люби (1) мене в чорному, а в білому чорт тебе й просить. (2) *Н., Гл.*— ... Нехай мене — полюбить у чорнім, а в біле приберуся, тоді я й сама не подивлюся. *Бр. [Коз.]*.— Нехай люблять у чорному. *К.* (1) Полюби. *Коз.* (2) и хто-небудь полюбить. *Б., [Коз., О.];* я тебе не прошу. *Рад.* стор. 46.

III) Як упав, то й пропав. *Зал.* стор. 51.

IV) Казав Циган: «Нема ні в кому правди тільки въ мені». *Л., [Бр., Прав. Ниж., Проск., Кор.]*.— Нема ні в кому правди — тільки в мені трошки. *Рад.* стор. 51.

V) Ти ёму плюй въ вічі, а він каже — дощ (1) иде! *Лів.*— Хоч води лий у очі, то скаже — дощ иде! (2) *Ст. Зб.*— Плюнь ёму въ вічі, а він каже — «ще ж двічі». *Гат.* (1) тепленький дощик. *Р.* (2) стор. 53.

VI) Бійся Бога! *Бр., Кон.*— Бога бійсь, що ти робиш! *Кон.* — «Бога побійся!» — *Кон.*— Як таки Бога не бояцьця! *Кон.*— треба ж таки и Бога побояцьця! III. стор. 59.

3105. Убрали, як попа в шори. *Бр.* I)

3106. Убрав в шори (1), як Виговський (2) Москву (3). *Чор. Рад. (354)*.

(1) Обманув. *Макс., Лаз.;* Обманив. *Ёвх.;* Надув. *М. Білоз.* (2) *Луговський, Макс., Ёвх.* (3) Москаля. *М. Білз.*— Виговський гетьманував 1657—1659 р.; виросла ся приказка за ёго штучним звитязтвом над Москвою 1659 р., під Конотопом.

3127. Вертиця, як шило в с...ці. *Зал.*

3250. II) А щоб ... любив! *Об.*— а мене дівчина. *К., Лів.*

3252. Нехай тебе чорт возьме — та Богові віддасть. *Пав.* III)

3337. Хоч усе..сь, ба не покорюсь. *Ном.*

3532. Збунтуй, Боже, народ, щоб був попові доход. *Гл.*

3606. Гляди лиш, так полетиш, як цариця на лопаті. *Л.*

3773. IV) . . . . . З хрестянина. *Бр.*— ... глина, що з г...а пада. *Ном.* ... глина, що мокра з штанів пада. *Сторож.*

(9) 3819. . . . . . V)

(1) ... лижи. *Кон.;* хоч с...у лижи, або и д.

3953. Бий чорта, нехай буде попом (як хто бъє подурному). *Кан., К.*— Бий пса щоб був (1) попом. (2) *Бер.* (1) най буде. *Збр. Шей.;* нехай буде. *Пл., Новг.* (2) бобром. *Ил.*

4007. VI) ... сурганити. *К.*— ...д Иван Христитель, од усіх святих проститель. *Кан., К.* ... убрався, мов піп у рясу,

---

I) Убрав (1) в шори. *Бер.*— У шори взяти. *Гат.*— (1) Убравсь. *Зв.* стор. 62.

II) А щоб же (1) вас Бог любив! *Об.* (1) Хай. *Бал.;* Бодай. *Зв.; Пр., О.* стор. 65.

III) Нехай тебе чорт возьме. *Павлг.*— «Нехай тебе чорт возьме!» — «Як мене возьме чорт, то Богові віддасть, а як тебе — то не ’ддасть нікому!» *Бр.* стор. 65.

IV) А щоб ёго побила руда глина. *Лів.*— ...та що з кучи пада. *Рад.*— ... глина, що пада з хрестянина. *Бр.*— ... А щоб ти на осині (1) повісився! *Л., Пр.*— Щоб ти повісивсь на осиновій голлі. *Рад.*

«Та зъпъяна так уже погано ллє: Юда христопродавець на осині повісився». *Рад.*— (1) на гіллі. *Пр.* стор. 73.

V) Язиком що хоч роби (1), а рукам волі (2) не давай (3). *Зв., Кр.* Язиком що хоч кажи (4), а руки при собі держи (5). *Кан., К.*— Спор. до слёз, а рукам простору не давай. *Нос.*

(1) хоч спину лижи. *Кон.; або* — мели скільки хоч. *Л.;* що хоч балакай. *Пр.;* скільки хоч говори. *Рад.;* можна говорити. *Бр.;* (2) потолі. *Рад.;* (3) а руками не руш. *Бр.;* а рукам дай покій. *Ст. Зб.* (4) Клепай. *I. Ил.;* Губою що хоч плети. *II. Ил.* (5) трімай. *I. Ил.* стор. 74.

VI) Було не савити, не варварити, та на сорочку сурганити. *К.*— ... не савити, не варварити, ні амбросити, але куделю було купдосити. *Проск.*— ... ино куделю термосити. *Збр. Шей.*

узяв у одну руку кадило, а у другу нагая, та й приходитъ... «Ні, чадо, каже, я Иван Христитель, прийшов и д.»

4130. [I]) ... вас сзята чапля... звидить свята чапля!

4367. [II]) . . . . .

[2]) по тім пердм. дзвонять. *Ном.*

4378. З переляку душа аж у г...і опинилась... [III]) (Далі дописано олівцем «що пальцемъ затикавъ»).

4795. [IV]) ... де ж ёго в гу...і взять.

4842. [V]) . . . . . . *[Зв.]*.— ... Коли г...о, то й ополоником. *Л.*

4897. [VI]) . . . . . . *Ск.*— ... зерно буде. *Кан., К.*

4973. Хто за кого, а чорт за попа. *Ч.*

4999. Найшов чернець клобуку — не скаче, загубив — не плаче. *З.*— Загубив клубок ([1]) чернець — не смутився, ([2]) найшов не радувався ([3]). ([1]) Клобук. *Рад.;* ([2]) не засмутивсь. ([3]) не зрадувався.

5000. Не плаче монах, що загубив коблук, та не обрадуєцця, хто ёго й найде. *Кан., К.*

5002. Не дав піп дари — чорт ёго бери! *Кан., К., Пир., [Р., Кр., Новг.]*.

5003. [VII]) ... красти — Боже ёго щасти!

Оженив ся собі якийсь сирота, мав хатину и вдвох живуть. Дивиться він, а ёго жінка усе гуляє! «Чому ти, жінко, не прядеш?» — «Та сёгодня, чоловіче, Сави» — або Варвари; або якого иншого видума празника, сидячи гола на печі, а все таки не пряде. От и хвалицця чоловік сусідові, а той и одказує. «Постій», каже, «я іі перекрещу!» та так, як уже стемніло, убрався, у одну руку нагая, та й приходить туди в хату. «Добривечір», каже, «люде добрі!» — «Здорові були!» каже чоловік; «проходьте», каже, «дядьку, та сідайте!» — «Ні, чадо», каже, «я прийшов спитацьця, чом ви сёгодня нічого не робите?» А жінка як була голенька, так з печі и зскочила. «А як же», січе, «робить, коли моя баба казала, щоб у свято нічого не робила?.. а сёгодня якогось св. мученика!» — «То оце ти, небого», каже той, «домучилась так, що у тебе на хребті й сорочки нема?.. Е, треба ж тебе перехрестить!» — и як почне іі хвоіть, примовляючи: «Було не савити и д.», поки та,— що, мов, до суду и до гробу не буду празникувать. «Добре», каже той, пускаючи, «гляди! я», каже, «ще прийду, дохрестить, як що не поможе!» Де не поможе: помогло мов рукою зняло! *К., Кан. стор. 78.*

[I]) Нехай вас чапля розсудить! *Кр.* стор. 80.

[II]) Хто в ляку вмірає, по тім ([1]) свині дзвонять. ([2]) *Лів.* ([1]) Хто від страху умер, тому. *Г.* ([2]) по тім дзвонять. *Ном.* стор. 85.

[III]) З переляку душа аж у паністарі опинилась. *Ном.* стор. 85.

[IV]) Хочеш ти в старця копійку однять. *О.* стор. 93.

[V]) Коли мед, то й ложкою. *Бр., Бер., Лів., [Зв.]*.— Коли мед, так и ковшем. *Нос.* стор. 94.

[VI]) Перемелецця — мука буде. *Ск.* стор. 95.

[VII]) Иде Иван красти — Боже ёго щасти! утік — ёго сила! а піймавсь — одбувай шия! *Євх.*— Иди красти: як украв — то сила, а як не вкрав — то шия. *Сич.* стор. 97.

([10]) **5178.** Робить та у г...і локче. *Ном.*

5197. [I]) ... собаці и на Бога брехати. *Лів.*

5378. Як би вовк не с..., тоб за горою став. *Черн. г.*— ... а то вис...сь, та й забаривсь. *Зал.*

5463. Поможи, Боже, мерзлому теляті хвіст уворвати. *Ш.*

5507. «Дайте їсти!» — «Нігде сісти! велике поле, та в с...у коле — с...а горіла, маку не їла, а як наїлась, то й розсілась.» (Кажуть як хто хоче чого, та ще й швидко). [II]) *К.*

5825. Пророка — вер...а волока. *Ном.*

5872. Богу молись, та й чорта не забувай. *Ном.*

6115. З порадою и батька добре (*або*: лучше) бити.[III]) *Кон.*

6362. [IV]) ... пресвятеє! *Зв., Пир., Пр.* ... хоч трошечки та мъякеє: *Кор.*

6386. Прийшов, бздикнув, та й далі пішов.[V])

6427. [VI]) . . . . . . *Проск.*— ... а здохла кобила — нехай з Богом спочиває. *Руд.*

6447. Свищи, попоньку, бо вже попадя помандрувала. *Бр.*— ... попоньку, дочка за жовніром пошла. *А. Вил.*

6448. Свисти, попе, церква горить. *Не.*

6449. Свищи, попонько, як що пропаде без повороту. *Кон.*

6484. [VII]) ... на голові нас...— *О. Л.*

6572. Бз...м г...о. [VIII])

6585. [IX]) . . . . . . *Ном.* ... и вис...ця.

6599. [X]) . . . . . . якъ баранъ яй...

6622. Оце за проклятимъ попівством и отченашу забувъ. *Коз.*, [Над «проклятимъ попівствомъ» дописано олівцем «великою латиною»].

[I]) Вільно собаці ([1]) и на владику брехати. *Проск.* ([1]) псові. *Прав. Ниж., Проск.*

[II]) «Дайте їсти!» — «Нігде сісти!» *К.*, стор. 106.

[III]) З порадою добре (*або:* лучче) бити. *Кон.* стор. 119.

[IV]) Оттакоі пресвятоі ([1])! *Л.*— ... соли за копійку. *Кон.*— ... пресвятоі ще й не було! *Чер.*— Оттакеє пресвятеє! *Зв., Пир., Пр.* ст. 123.

[V]) Прийшов, бдикнув,— та й далі пішов. *Збр. Шей,* стор. 124.

[VI]) Впав батько з гори — чорт його бери! *Проск.* стор. 124.

[VII]) Сирено, масляно — корова ожеребилась! *Ст. Зб.*— Сиряно, масляно — на голові наклано. *Л.* стор. 125.

[VIII]) Бдом гайно збуває. *Кан., К.* стор. 127.

[IX]) Не роззівляй рота, бо сорока влетить. *Ном.*— ... и вис...ця, то так погано-погано буде-пху! стор. 127.

[X]) Вилупив ([1]) очі ([2]), як ([3]) баран. *Лів.*— ... як баран дещицю. *Л., Гр., Зал.* ([1]) Витрищив. *Ил., Зал.;* Вивалив. *Гр.* ([2]) баньки. *Л., Гр.* ([3]) Як зарізаний. *Ил.* стор. 128.

6759. А щобъ я москалемъ тричі зробивсь. *Гат.*
6789. Ёму забожиця, такъ якъ мені плюнуть. [I]) *Л.*, *Пир.*, *Нов.*
6845. Послухай батька, що ... [II]).
([II]) **6920.** Московська правда. *Зв.*
7091. Богъ нетеля побачить крутеня. *Рад.*, *Нос.* Якъ хто за хитрощі біди доскочить.
7300. [III]) ... то лучче зъ святою водою. *К.*, *Л.*
7421. [IV]) ... треба хрестикъ лизнути. *Ил.*
7584. Г...м городъ городить. [V]) *Л.*
7600. Шкода и лою на святу лемішку. [VI]) *Гр.*
7805. Люде, Божі собаки. *Бр.* и д. [VII])
7890. Святий Цару! ані грошей, ні товару. *Нов.*
7904. Слава тобі, Господи, Петро упавъ. *Кр.*
7910. (в тексті замісць ракъ — треба піп). [VIII]).
8077. Пану роби въ день, а цару въ ночі. *Бр.*
8307. Пішов до Аврама кіз пасти. *Дуб.*
8512. [IX]) ... та й плюнув. *Л.*
8828. Якъ сука не схоче, то й пес не вскоче. *Зал.* ... то пес не займе. *Ном.*
9302. [X]) ... по болотам, прямо в чарствіє небесне.
9415. Хто тещі не побъє, той в царство небесне не ввійде. *К.*
9541. [XI]) ... зостанемось из святими.
9597. [XII]) ... попа судить, нехай ёго Бог ([1]) судить ([2]).— Не нам пана судить и д. ([1]) чорт ёго. *З.*, *Л.*, *Пр.*, *Р.* ([2]) судить — чорт и д.

[I]) Ёму забожицьця, так як собаці муху ззісти. *К.*, *Пр.* стор. 131.
[II]) Послухай що по селу ходить та бреше. *Л.* стор. 132.
[III]) Як мать з кислим ([1]) молоком, то лучче з водою ([2]). *К.*, *Л.* ([1]) поганим. *Рад.;* підлим. *Гор.* ([2]) з водою. *Бр.*, *Зв.* стор. 141.
[IV]) Хто хоче свідком бути ,треба хрестик цілувати. *Ил.* стор. 143.
[V]) Добром город городить. *Кулж.* стор. 146.
[VI]) Шкода и лою на лемішку. *Гр.* стор. 146.
[VII]) Люде — собаки. *Бр.*, *Проск.*, *Кан.*, *К.*, *Пир.*, *Кр.*— ...вони скажуть, що й на вербі груші ростуть. *Ос. 20 (XIV, 113)*.— ... собаки — чого не набрешуть! *Рад.*, *Л.* стор. 150.
[VIII]) И світ настав, та ще рак не свистав. *Г.*, *П.*, *З.*— Тепер такий світ настав, що й піп засвистав. *Черн.* стор. 152.
[IX]) Создав Бог, та й ([1]) раскаявся. *Кр.* ([1]) ніс висякав. *Л.;* каєцця. *О.* стор. 163.
[X]) Захотілось моєму діточку перед смертю тричі люлечки пихнути, — я ёму роскурила и подала. Він тричі люлечки пихнув, тяжко-важко здихнув, душу Боженьку віддав. Як прилетіли три янголи — такі білі, такі білі, як уголь. Як схватили ёго душечку, як помчали по очеретам, по болотам. Од маёра Мандрики, у Киеві. Стор. 179.
[XI]) Идіть ([1]) з Богом, а ми зостанемось ([2]). *Л.*, *Лох.*, *О.* ([1]) собі. *Б.*, *Кон.* ([2]) підем. стор. 184.
[XII]) Не наше діло попа судить. *Евх.*— Не нам попа судить, нехай

10728. Гурт и в Бога кradeть. *Ст. Зб.*— ... краде. *З. п.* (Прохорівка).

10730. Гуртом ([1]) и батька добре бити. *Зв., Проск., Пир., Зал.* ([1]) В гурті. *К., Павлг.*

10743. Люде и Бога переможуть. *Проск.*

11115. Запоможе Бог у чужій коморі (на злодійкуватого, як той Богів тулить).

11292. Того Богородиця кохає, хто по обіді спать лягає. *Нов.*

([12]) **11328.** Удрав спаса (заснув добре). *Коз., Ш.*

11335. [I]) ... «А що се ти, Москалю! так и д.

11486. Пъяному и Бог зворочає. *О.*

11728. (?) **11727.** Вірую — до корчми бігаю; во єдиного Бога — синку, тут до корчми дорога. *Павлг.*

11729. [II]) ... там я перший з своїм гузном. *Прав. Ниж.*

12070. Спасибі Богу, козиному и д. [III])

12094. Дай, Боже, здоровъє чор знає поки. [IV])

12251. «Он», каже, «у сірка під хвостом» и д. [V])

12377. Алілуя з маслом. *Кр.*

12470. ... дівки в срач. [VI])

12493. [VII]) . . . . .

єго Бог ([1]) судить.— Не нам судить пана — чорт єго судить. *Лаз.* ([1]) судить — чорт єго осудить. *Збр. Лаз.* стор. 186.

[I]) За сон не ручися (можна и угрішицьця). *Л., Пир.* «А що се ти, так незвичайно, гріх (діло було за вечерею)!» — «За сон, хазяін, не ручись!» — «Так ти ж не спиш».— «Так буду». *Камн.* стор. 221.

[II]) Господи вишній, чи я в тебе лишній?... чи я коли в церкві бував, чи я коли шинки минав. *Кр.*— Господи, за що мене караєш? чи я коли в церкву хожу, чи я коли корчму мину, чи я те не вкраду, що лежить недоладу? *С.*— Боже ти мій, за що ти мене караєш? чи я жінки не вбиваю, чи я церкви не минаю, чи я в корчмі не буваю?..— Так ні ж! де пъють, то там мене минають, а де нагаї, та ще її з узлом, там я перший. *Прав. Ниж.* стор. 229.

[III]) Спасибі козиному рогу, козиній головці, и вам панн-молодці. *Бр., Р., Кон.* стор. 236.

[IV]) Дай, Боже, здоровъя он поки (як дякують, а він дума, що ні за що!) *Кр.* стор. 237.

[V]) Пуп-пуп, наівся круп? *Лист. (II, 288).* Жартують з дитиною, як воно напуценькаєцця.— То чоловік вола вкрав и нагодував сімию мъясом. От приходить хазяін того вола, а нікого нема дома, тілько дитина на припечку: сидить не оддишецця — обрепкалось. Чоловік єго й каже так; а воно — «ні», каже, «не круп, а бичинки».— «А де ж та бичинка?» — «Он», каже, «у сірка», а сірко на погребі, и в погребі віл... В Десять Кіп Казок трошки инаково росказано. Украдений був кабанець и геть то вже, и прийшли трусить, а дитина сказала: «Еге, крупець! може и мъясця!» — «А де ж ви взяли мъясця?» — «Батько такого великого півня принесли на плечях, що аж угинались! а такого сала з нього нарізали в куски и сіллю пересипали!» — А де ж теє сало? и д.» стор. 240.

[VI]) Був у нас добрий грач, та загнали дівки в (такий добрий був). *Кан., К.* стор. 244.

[VII]) Гарцює (*або:* радуєцця), як москаль на вірёвці. *Рад.* стор. 245.

Так ёму смашно — де вже! Так и нам було казано: «Москаля бійтесь, бо він заріже» — «так не проти салдата, ні! а проти тих».

12703. ... а сам уліз у дупу. I)

12730. Господи, не побий плоскони и д. II)

«Як хто скаже Господи, або кажуть в жарт замісць ох».

12746. «О, крий Боже!» — «Не вкриє, як соломи не стане». *Кон.*

12807. «А що ти? поганий Чернець!.. тебе й чорт не візьме!» — «Мене не візьме? мене не візьме?» — «Дурний ченче! хіба ти хоч, щоб тебе чорт взяв?» *К.*

12809. А щоб ти тату на ёму повісивсь. III)

12833. IV ... справи, від служби Китайгородського попа.

12834. Отче наш, батько наш (1), курі крав и д. не хочуть (2). *Бр., Л., Пир., Я., Гр.*

(1) Опанас свині пас. *К.* (2) не хочуть; мішок и д. V)

12845. Опустив світ и штани. *Проск.*

12962. VI) ... а я буду вірую. *Б.* — ... богородицю, а піп з кобилою в болоті. *Нов.* — Співай и д.

12965. Говори чорте, за попом (1). *Зв., Бер., Л., Пир., Пр.* — ... а піп за тобою. *Рад.* — ... за попом, твій (2) день настав. *К.* — Толкуйся, чорте, з попом, а я з тобою. *Не.* — Ну, суньсь, и ти, чорте, за попом! *К.*

I) Андрій за всіх мудрій: продав халупу, а сам уліз. *Пр. в Ст. Зб.*

II) Ох, не побий плоскони, а побий лён! *Л.* — ... та побий матки на чотирі шматки. *Кан., [Б.].* стор. 250.

III) «Ай дуб!» — «Та й зелений!» — «А щоб ти на ёму повісивсь!» *Зв.*

Узялись до гарячого борщу батько з двома синами. Покуштував один син — гарячий. «Ай дуб», каже; а третій тим часом заслухався про що це вони балакають, та не покуштувавши, цілу ложку вь рот: «А щоб ти», каже, «тату и д.» Ато ще кажуть, що ніби се так сини батька підневідили, — и в такім разі, замісць «а щоб ти тату и д.» кажуть: «А щоб ви на ёму, синки, повисли!» Є про се брехенька и в Десять Кіп Казок. стор. 251—252.

IV) Не дай, Боже, з кози кожуха, а з свині чобіт; избави, Боже, від Барськоі (1) греблі; избави, Боже, від Кулаківського (2) справи. *Ос. 10 (XVI, 50).* З бурлацького оченашу. (1) Бара — місто. (2) Пан з поповичів вславився тим, що не по правді справи розвъязував. стор. 252—253.

V) Опанас свині пас, курі крав, у міх клав, курі сокочуть, у міх не хочуть (1) *К.* (1) не хочуть; мішок рвецця — щось кудись прецця. *Ном.* — Теж з бурлацького оченашу, стор. 253.

VI) Говори, Грицю, логородицю. *Ск.* — ... а я буду оченаш. *К., Євх.* — ... так буде скоріше (1). — ... богородицю, а я буду (2) вірую. *Б.* — Співай, Грицю, богородицю. а ти ж, Петре, харгакуй. *Гат.* (1) так буде глеше для нас. *Збр. Шей.* (2) а він читав. *Пир.*; а ти Андрію. *Проск.* стор. 255.

(¹) за паном. *Ил.* (²). Наговорись, пане чорте: сёгодні твій. *Б.*

13065. [I]) ... кобилу в манду. *Ном.*

13080. Ні, не до шмизи!» — «и я вас!» *Ном.*— Не до шмизи — «муки на проскури!» *З., Пир.*— «А тож — и я вас»? — «А то — муки на проскури!» *Бр.*

На сповіді панотець щось и якісь жінці сказав: чоловік того не чув, а чув як та одрекла «и я вас» — и пішла куцінньба, як вернулась до дому! Жінка каже, що то панотець казав, щоб, мов, ти пшениці на проскури. «Гм!» розважа сам собі чоловік, «пшениці — и я в а с... Ні», каже, «не приходицця, не до шмизи!» и почне знову хвоїть...» Та то панотець казав — те и те!» — той знову розважа... И так аж поки та призналась, що, мов, теє ся, підневідило про кохання. *Ном.*

(¹³) **13130.** [II]) ... граба; дід перднув, баба бзднула — хата потонула. *Ном.*

13183. [III]) ...ошукає, то слава Богу. *Ил.*

13454. Москва люта. *Б.*

13456. Лях славний!.. та й Москаль хороший. *Вал.*

13470. Царський — Романовський будинок. *Кор.*— Романів хлів — попадись туди, то будеш розумнійший. *Вал.*

Так мені простий коропський (неграмотний) чоловік наменив борзенський острог. «Чому ж він царський?» питаю.— «А бач — кращий всеі будови».— А чому Романовський? — «Адже ж царі Романовські, против того и тюрма Романовська». *Камн.*

13475. (теж, що и № 1224).

13482. Своя воля в срачу. *Кр.*

13485. Бога піймав за ноги (у всёму у ёго вдача, сила й оборона). *Ш.*

13579. У попові (у попа) мов и д. [IV])

13583. Свят, свят, свят! горшки з печі летять! бережи, Боже, того, що табаку мъять. *Кр.*

13705. Хіба царь не чоловік, а цариця не жінка? *Кох.*

13712. (Тут усюди, де стоіть с т а р е ц ь, треба п і п). [V])

[I]) Не доладу — ладу, поцилуй кобилу. *Ном.*— Не доладу́ — ладáчку, поцілуй Бардака й Бардачку, и мене, грішненького, в гепачку. *Кор.* стор. 257.

[II]) Був собі дід та баба, та полізли на граба. *Ном.* стор. 258.

[III]) Від рогу до рогу, хто кого ошукає. *Ил.* стор. 259.

[IV]) У голові мов у пеклі — нічого не видно. *Вал.* стор. 266.

[V]) Се вже не шпачки! *Кор.*

Чоловік навідав гніздо шпаченят и, збіраючись до торгу, вечорком пішов, щоб то видрать и назавтра в торгу продать. Саме коло осокорини, де було гніздо, стрів его старець и пита, куди йде. «Піду

13851. [I]) . . . . . .
. . . . проти пана до Сенату.
13912. [II]) . . . .
. . . «волял бим», каже, «пса поцаловаць и д.»
13924. Такий сильний чоловік, що пердіжем можна вбити.[III]) *Щ.*
13967. Свою жінку у царя зпід полй и д. [IV])
14101. [V]) . . . . . .
«Москаль, каже, як у шинку, то до ёго и не приступай — не дасть, а наш брат и д.
14123. Камилавку під лавку, а гуску при на стіл. *Сторож.*
14146. [VI]) ... у танéць, а піп здуру и собі (*або:* и д.).
14151. Не свисти, бо буде жінка без манди. *Кат.*
14169. Згодицця Богу молицьця и горшки накривать. *Лев.*
14175. (Де Еден и злодій — треба москаль). [VII])

шпачків видеру, завтра у торгу продам».— «А де вони?» — «А ось на сёму осокорі».— «Е, ні (Грицьку там, чи Потапе) не роби сёго — гріх, усяка тварь дітей своіх любить и дуже вбиватимецця по дітях». Уговорив чоловіка, пішов той до дому; але ніччю передумав: «хоч гріх, хоч два — видеру: яку гривню вторгую, соли куплю». Уранці пішов чоловік, сів під óсокором и роззуваєцця, щоб то лізти на дерево. Коли пастушата и питають: «Що се ти, дядьку, будеш робить?» — «А що? полізу на дерево — шпачків видеру».— «Е, шкодá! старець чуть зоря приходив и видрав». Почухав чоловік голову, з тим и пішов. Через якийсь час прийшлось ёму єднать старця — сина женив. «Добре діло», каже той, «нехай Бог помага!.. А кого ж», пита, «думаєте брать?» — «Е, ні», одріка, «се вже не шпачки!» *Камн.* стор. 269.

[I]) В Москву з грішми, з Москви з вішми. *Коз.*

Чув у Кобижчі од 80-літнёго діда: одповів на раду — вдацьця з справою проти пана. *Коніс.* стор. 271.

[II]) Що кому чля! *Дуб.*

Іхав Лях (пан) верхи, а геть зпереду чоловік, а назустріч піп. Здибавшись з попом, чоловік взяв благословення и поцілував у руку; пан, здибавшись, одвернувся и догнавши чоловіка: «волял бим», каже, «kogo другego поцаловаць, а нежели tegо пóпа в ренке!» — «Що, пане, кому чля!» *Казки,* стор. 272.

[III]) Такий сильний чоловік, що можна вбити. *Щ* стор 273.

[IV]) Свою жінку зпід поли можна забрать *Б* стор. 273

[V]) Він живе з десятоі чарки (з шинку не виходить). *Кох*

«Наш брат коли удвох — утрéх, то пъють собі, а коли один — ніяково пить самому, поштує, хто трапицця на той час». Як хто своє добро прогайнує, то й ходить в шинок, чи не прийде випить хто один. стор. 276—277.

[VI]) Московка реба поіхала по дрова и сокирка тупа, та и зустріла попа; напекла блинців, назвала кравців, а кравець за блинець та и побіг у танець (*або:* та и побіг у хлівець, а баран за дуду та и женицьця буду). *Кр.* стор. 278.

[VII]) «Саво, Саво! прислав тобі чорт сало!» — «Геть из ним! я з чортами не братаюсь то й сала іх не хочу». *Кон.*

14176. Так, будте ласкаві, господа сержанія, зеліть вашій пташці та оддать мій серпанок. *Кох.*

У селі Кохановці *(Кат. г.)* та украв гусарин, на постої, у молодички намітку, та її сховав у свою ташку, а кінці й знать, висунулись. От молодиця помітила та й питає: «А що, господа гусарини, чи ви ундирь, чи ви сама сержанія?» — «Сержанія!» — «А що се в вас тіліпаєцця збоку, господа сержанія?» — «Ташка».— «Еге, пташка. Так будьте ласкаві и д.» Гусарин оддав, а молодицю, поки и вмерла, дражнили «господа сержанія».

14177. Москаль дуже вередував: «Та що ви, Москалі! на вас и царь гніваєцця».— «Какъ такъ?» — «От показали єсте потилишники під Овастополем, так він и дав вам оці шапки, щоб сонце нагріло вам потилиці, поки старих не відслужите». *Кох.*

([14]) **14178.** Чоловік з хутора та приїхав у село, якраз у Страсну пьятницю, а там саме дзвонять. «Чого се дзвонять?» пита.— «Бог умер.» — «Овва! та й справді?» — «Та й справді ж». Поїхав до дому, оповістив сімью —радицьця почали, кому тепер черга богувати. От стара мати й каже: «Кому ж», каже, «богувати, як не Матері Божій».— «Е ні, мамо!» старший син, «не так: не жіноче діло богувати».— «Ну, а кому ж, синку, кажи?» — «А прийшла черга, мамо, богувати Миколі — от що він там старіший». И, як схопицця менший: «Як?» каже, «Миколі? а щоб ви не діждали!.. Він Москаль, самих Москалів буде милувати, а нам не буде добра».— «Ну, а кому ж, по твоєму, кажи»? — «А Юрка забули хіба? Нехай Юрко богує: він чоловік моторний; в ёго й своя шкапа є — на стійку не братиме!» — «Правда, правда», загомоніли всі, «нехай же Юрко богує — з наших таки». *Кох.*

14181. Не давай же хоч Кудлі, ато не видержить. *Кор.* Чабан, що зроду не бачив попа, задумав одговіцьця и пішов з Кудлою в Слободи. Коли и стрів якогось бородатого харцизяку. «Чи ти», каже, «піп?» — «Піп — а на що тобі?» — «Та», каже, «коли ти піп, то з а ц у к р у й нас». Чому харцизяці, мовляв, не зацукрувать! намішав чогось — кисле, гірке, з душі верне — и цілий ёму ополоник. «Ну», каже, проковтнувши, «не давай же», каже, «хоч Кудлі и д.»

14217. (?) [**14216**]. Торкай, сину, батька в Пані стару. *Честоховський.*

Єден, крадучи у ночі на бантині у Сави сало, увірвався и гепнувся серед сіней. Сава почув та й пита — хто, мов, тамі; а злодій ото и звинув так. «Ну», каже, «коли не хочеш, так двері одчини та підсоби винести сало». Той сердега ще й підсобив... стор. 278.

14229. У ёму тільки віри, як у Москалеві правди. id.

14261. Дух святий при кошику. id.

14266. [I]) ... та полізь у г...о. *Ном.*

14284. Старість не радість, а Москаль не брат — мать ёго (як постояльця поставлять). *Супруненко.*

14290. [II]) ... один старенький панотець, що и д. *Кор.*

14291. Хочеш з пічки впасти, та й гепачки не забить. *Кор.*

14297. Во Ёрдані потонули сани, голубині — потонули свині — піднімайте хвости, бо вам далеко плисти и будете мою воду пити (школярське; перелицювали ту пісню, що тоді співають). *Кор.*

14312. Дурний піп, дурна ёго й молитва. *Мордовцев.*

14318. «Як тебе звуть?» — «Сапула (забула)».— «Причащаєцця раба божа Сапула». id

14319. «Здрастуй піп Сава! прислав тобі чорт сала!» — «Оче наш, иже єси... де взяв, туди й однеси».— «Иди ж, попе, піддаси». *id.*

14322. «Одчини, дяче, вікно та подивись, чи не йде хто, чи не несе чого?» — «Иде баба й несе миску книшів.» — «Подай, Господи!.. Одчини, дяче и д.» — «Иде чоловік и несе запарюваний бич».— «Тобі, Господи!» id.

14323. На Великдень несе Циган паску до дому, та од радощів, що паска прийшла, й приговорює: «паска, паска, паска», поки й впустив в грязь... «Оттуди», каже, «чортовому батькові». id.

14333. И царя за очі лають. id.

Одміни

349. ([III]) . . . . . *Кр.*— «Христос воскрес!» — «Во истину під стегно, щоб синє було (*або:* Во истину в смъятку)». *А., Кор.*

... на радощах: «Христос воскрес, мої волики и д.»

([15]) **1168.** [IV]) ...свиноти, попів та псів, и нашого и д.

[I]) «Душно!» — «Скинь кожушно». Не.— ... та полізь. *Ном.* стор. 278.

[II]) «Не радуйся, синку, чарці!» навчає мене покійна мати — так я й досі ії слухаю: як дійде до рук чарка, я скоренько ії випъю и віддам зараз — ні трохи ії не радуюсь... хай ій цур (приказував один старенький, що и геть-то полюбляв ту ледащицю)! *Кор.* стор. 280.

[III]) Христос воскрес та в лисинку, дайте єйце и писанку. *Кр.*

Молодь пустує. А то ще чоловікові трапилось цілу ніч и цілий день на Великдень шукать волів — кудись забігли. Набадуравши вже надвечори, так їх привитав на радощах... мої волики! за вами, чортами, та я ще й досі паски не їв. *Камн.* стор. 282.

[IV]) Паноти що свиноти, и нашого таки брата що — Бог — дав. *Кор.*

То ніби хтось, нерозумний, певно, росказував, що так багато було на ярмарку, стор. 284.

2941. (?) [2491] [I]) ... попівна (*або:* манда) в гостях.
3947. [II]) ... пердіння. *Ном.*

Загадки

139. . . . . . .

[I]) ... коло носа завилося, в штанах простяглося (огудина и д.

230. Мохнате до мохнатого зтуляєцця, а голе у середину ховаєцця (очі). *Бр.*— Голе ховає під мохнате. *Полт.*— Шерсть з шерстю стуляєцця, грішне тіло ховаєцця. *Х.*— Нумо лягати спати, мохнате з мохнатим стуляти. *Полт.*

240. Що таке є, куди й . . . . . пішки ходить? (про себе). *Л.*

261. Ликом въязане, у ликах ходить, під ликом спить (Москаль). *Х.*

276. Стоіть корова, дірка готова; прийшов бик, у дірку пстрик (замок). *Кох.*— ... у дірку так. *Мг.*

277. Стоіть пані Петрова, у іі все готово! пришов пан Петро, удів свій днот та й пішов (коморя и ключ). *Черн.*

278. Нагнав ведмідь дівку та й штурх у дірку (ключ и замок). *Б.*

279. Біжить кіт, задрав хвіст; де дірку бачить, туди й салдачить (ключ). *Коз.*

285. Прийшов чернець до черниці — ляп черницю по мордиці (кватирка у вікні). *К.*

286. Суну — посуну — Трохимко смієцця (одчинене вікно). *Б., Новг.*

300. Красний віл чорному в пані стару лізе (полумъя и челюсти). *Б.*

330. [I]) . . . . . . *Черн.*— ... кругом заросла. *Коз.*

343. Ніжками упрусь, животом притулюсь, мохнатиця роззявицця, голиши шусть (ткань коросна). *Черн.*

344. Бабина чучіла вкруги обросла, в середині дірочка (кужівка з кужіллю). *Черн.*— Жоноче ([1]) ремесло кругом обросло, а в середині дірка. *Коз., Кр.*— ... кругом шерстю обросло, по середині дірка. *К.;* (круг конопель). *Х.*

[I]) Пишаєцця, як попівна в гостях. *Щ*, стор. 285.

[II]) Приказки, означеноі числом 3947, нема в одмінах.

[III]) Коло вуха заверуха, а в вусі ([1]) ярмарок ([2]) (улень). *Полт.* По спині ([3]) дорога, коло пупа тревога, між ногами ярмарок. *Х.*— На голові ярмарок, на животі шарварок, меж ногами гвалт (макогін та макітра). *К.*— Округ ярмарок, в середині шарварок, та в дірку шморг (улснь)! *К.* ([1]) а в середині. *З.* ([2]) заверуха, коло носа завилося (огудина на вгірках). *Полт., Х.* ([3]) Через живіт (скрипка). *Черн.* стор. 294.

[IV]) Коли б не дідів чучук, то б бабина чучела по коліна заросла (віник, хата, сміття). *Черн.* стор. 299.

(1) Бабськеє (кужівка). *Мг.*

355. Панна тоненька, дірка маленька (голка). *К.*

357. Сидить баба на починках, з середини капа (жлукто). [1]) *Полт.*

362. Прийшла кума до куми, «дай, кума, похити».— «Оце тобі, кума, й похити» (ступа). *Б.*— ... дай, кумо, хити похити»; кума дала, вона взяла и ногу підняла. *Х.*— Прийшов кум до куми: «дай, кумо, жили похитати!» *Полт.*

365. Лізь на мене, не бійсь мене: зжени охоту до крівавого поту. (id). *К.*

368. Прийшов хлоп, межи ноги лоп: Боже помагай (челядник и плуг). *Збр. Лаз.*— Стоіть при дорозі, розложив обі (16) нозі; прийшов хлоп, межи ноги лёп — щастья дай Боже! *Г.*

397. Як би не дідова товкачка, то заробила б бабина мохначка (ковганка). [2]) *Х.*

413. Тріщить — порощить — між ногами ярмарок (сімъя між зубами). *Б.*

418. У тебе є рундук, а в мене чунчук: ходімо під тин погаралакаємось (люлька). *Б.*

443. Дідове висить, бабине сяє (1); хто прийде, той и сажає (звід и вода). *Б.*

(1) ззяє. *Черн.*

447. Кривий — горбатий изліз на мою матюр (коромісло). *Б.*

450. Лежить баба, иде бик, та бабу — тик! (бочка). *Х.*

452. Понизче пояса, повище колін: як те кличуть, що хлопці руку тичуть? (кишеня). *К.;* (кушка). *Полт., Хар.*

454. Повстун, постун, присядь та всунь (чоботи). *Полт.*

485. Загадаю тобі загадку: вийми в пані староі ягодку, оближи — оближи, та й знову положи (куля у москаля). *Л., Гл.,* (ложка). *Сос.*

486. Біжить гінець, задрав (1) кінець; нагнав дівку, штрих (2) у дірку (свердло). *Кох.*— ... штирх у дірку (коло). *Сос.*

(1) Донець, загнув. *Б.* (2) штрих (ключ); шусть (прогонич). *Гр.*

490. Баранчик вертить ягничка терпить (свердел). *Полт.*

491. Як те звуть, що хлопці довбуть? (долото). *Кох.*

На 7 стор. в низу дописано олівцем приказку без ну-

---

[1]) ж л у к т о — рід діжки, видовбаноі з цільного дерева; пор. Б. Г р і н ч е н к о: Словарь украінської мови. Київ, 1908, т. I, стор. 487.

[2]) к о в г а н к а — деревляна ступа, і ibidem, т. II, стор. 261.

мерації: Пане! — я до пана — як до Бога, а панъ до мене як чорт скаче.

На останній 16 стор. дописано чорнилом в низу приказку без нумерації: Не всилуєш дівку, коли парубок не схоче.

Подав *М. Возняк.*

ПРИМІТКИ

У збірці М. Номиса «Українські приказки, прислів'я і таке інше» разом з текстами даються пояснення, де розкривається походження паремій, їхні переносні значення тощо. Це полегшує роботу упорядника при перевиданні книги, оскільки потрібно пояснювати тільки поодинокі вислови, у яких немає коментування М. Номиса, а також застарілі чи малозрозумілі для сучасного читача слова тощо.

У вступному слові *«Од видавця»* пояснення даються посторінково (за допомогою цифрових позначень), а в основному тексті за номерами паремій.

До стор. 26.

[1] Тут М. Номис виправляє помилку: він пояснює, що «Старий Збірник» — це прислів'я та приказки, зібрані першим українським пареміографом Климентієм Зіновієвим з другої половини XVII ст.

[2] *Зіновіїв Климентій* (сер. XVII ст.— після 1712 року) — український поет та етнограф, збирач першої на Україні збірки паремій «Приповісті посполиті» (близько двох тисяч зразків). Збірник було віднайдено О. Шишацьким-Іллічем у 40-х роках XIX ст. і передано О. В. Марковичу, а після нього М. Т. Симонову. Повністю був опублікований у книзі Климентія Зіновієва «Вірші. Приповісті посполиті» у 1971 році в серії «Пам'ятки української мови».

[3] *Марко́вич Опанас Васильович* (27.I (8.II) 1822 — 20. VIII (1.IX) 1867) — український фольклорист та етнограф. У 1842—1846 роках навчався у Київському університеті. За діяльність у Кирило-Мефодіївському братстві в 1847 році був заарештований і засланий до м. Орла під нагляд поліції. У 1851 році з дружиною Марією Олександрівною Вілінською (українською письменницею Марком Вовчком) повертається в Україну. Працює в Чернігові, Києві, Немирові. Збирає народну творчість. О. В. Маркович був близько знайомий з багатьма тогочасними культурними діячами — Т. Г. Шевченком, П. О. Кулішем, М. І. Костомаровим, М. Т. Симоновим, якому передав для друкування велику збірку паремій (близько 50 000 одиниць). Детальніше див. післямову до книги.

[4] *Номис М.* (Симонов Матвій Терентійович) (17 (29) IX.1823—26 (XII. 1900) 8.I.1901) — український пареміограф, письменник, педагог. У 1844—1848 роках навчався в Київському університеті. Учителював у Ніжинській та Немирівській гімназіях. Був співробітником журналу «Основа», одним з керівників друкарні П. Куліша в Петербурзі. М. Т. Симонов приятелював з багатьма учасниками Кирило-Мефодіївського братства — Т. Г. Шевченком, П. О. Кулішем, з яким його єднали і родинні зв'язки (сестри Олександра і Надія Білозерські були дружинами Пантелеймона Олександровича і Матвія Терентійовича), М. І. Костомаровим, О. В. Марковичем. З останнім його

в'язала міцна дружба. Не маючи змоги опублікувати свою збірку прислів'їв, О. В. Маркович передав її М. Т. Симонову і вона й була надрукована (разом з матеріалами інших збирачів) в 1864 році у книзі «Українські приказки, прислів'я і таке інше». Детальніше див. передмову до збірки.

Од видавця

[1] *...по разних світах і Українах* — О. В. Маркович був засланий до м. Орла, після дозволу оселитись на Україні працював у Чернігові, потім у Києві, Немирові, часто бував на Полтавщині; об'їздив Київщину та Вінниччину, скрізь збирав народну творчість.

[2] *Горобинський Наум Пилипович* (рр. н. і см. невід.) — збирач народної творчості. Свої записи прислів'їв та приказок передав О. В. Марковичу.

[3] *Дорошенко Ілля Петрович* (рр. н. і см. невід.) — учитель математики в Немирівській гімназії, де працював О. В. Маркович. Збирав народну творчість. Записи прислів'їв та приказок передав О. В. Марковичу.

[4] *Загорська* (Ходот) Меланія Овдіївна (1837—1891 або 1892) — українська акторка-співачка, виступала з концертами українських народних пісень на Чернігівщині. З її голосу М. В. Лисенко записав багато пісень, частина з яких була ним опублікована. Близька знайома О. В. Марковича, допомагала йому у збиранні народної творчості.

[5] *Каменецький Данило Семенович* (1830—1881) — український культурний діяч, видавець, етнограф. Завідував друкарнею П. О. Куліша. Активно сприяв виданню збірки прислів'їв 1864 року, передав до неї чимало зібраного ним паремійного матеріалу.

[6] *Крушельницький* (ім'я, рр. н. і см. невід.) — збирач народної творчості. Підготовлену збірку приказок передав О. В. Марковичу.

[7] *Лавріненко Данило Іванович* (рр. н. і см. невід.) — збирач народної творчості. Записи прислів'їв передав О. В. Марковичу.

[8] *Мокринський Василь Якович* (рр. н. і см. невід.) — збирач народної творчості. Свої записи паремій передав О. В. Марковичу.

[9] *Мокрицький Петро Миколайович* (Таволга-Мокрицький) (1819 — р. см. невід.) — український письменник. Брав участь в організації похорону Т. Г. Шевченка. На смерть поета написав вірш «Плачте, очі, виливайте до сльозини», який був опублікований у журналі «Основа» (1861, № 3). Збирав народну творчість, зокрема прислів'я та приказки, на Пирятинщині. Записи паремій передав О. В. Марковичу.

[10] *Ніс Степан Данилович* (1829—1900) — український фольклорист, етнограф, белетрист, громадський діяч. Закінчив медичний факультет Київського університету, лікар. Друкувався в журналі «Основа». Автор розвідок з етнографії і народної медицини. Його фольклорні записи публікувались у збірках А. Метлинського, П. Чубинського та ін. Зібрані зразки прислів'їв передав О. В. Марковичу.

[11] *Орловський Михайло Якимович* (рр. н. і см. невід.) — збирач народної творчості. Зібрані паремійні матеріали передав О. В. Марковичу.

[12] *Панченко Федір Тимофійович* (рр. н. і см. невід.) — український культурний діяч, учасник громадського руху «хлопоманів», за професією лікар. Збирач народної творчості. Записи прислів'їв передав О. В. Марковичу.

[13] *Паламаревський Павло Якович* (рр. н. і см. невід.) — збирач народної творчості. Записи прислів'їв передав О. В. Марковичу.

[14] *Підгаєвська Галина Іванівна* (рр. н і см. невід.) — збирачка

української народної творчості. Записи прислів'їв передала О. В. Марковичу.

[15] *Примо Ілля Павлович* (рр. н і см. невід) — збирач української народної творчості. Записи паремій передав О. В. Марковичу.

[16] *Свидницький Анатолій Патрикійович* (псевдонім Патриченко) (1834—1871) — український письменник, фольклорист, етнограф. Автор ряду фольклорно-етнографічних праць, серед яких найвизначніша — «Великдень у подолян» («Основа», 1861). Збирав народну творчість на Вінниччині. Свої записи прислів'їв передав О. В. Марковичу.

[17] *Білозерський Василь Михайлович* (1825—1899) — український громадський і літературний діяч, один із організаторів Кирило-Мефодіївського братства, згодом редактор журналу «Основа». Збирач народної творчості. Записи прислів'їв та приказок передав М. Т. Симонову.

[18] ... *несвідомий рукопис-приказок Носовича* — особа збирача не встановлена; можливо, це був збірничок білоруського пареміографа І. І. Носовича, автора збірки «Белорусские пословицы и поговорки» (1852) і загальновідомого потім «Сборника белорусских пословиц» (1874). До В. Білозерського збірничок Носовича міг потрапити через журнал «Основу».

[19] *Шейковський Каленик Васильович* (1856—1903) — український фольклорист, етнограф, мовознавець, бібліограф. У 60-х роках був учасником руху «хлопоманів»; один із організаторів та викладач недільних шкіл. Автор етнографічної праці «Побут подолян» (1859—1860), розвідки «Про привітання та поздоровляння у подолян» (1862), упорядник великого українського збірослова — «Опыт южно-русского словаря» (1861, 1864, 1886). Збирав народну творчість на Поділлі. Свої записи паремій передав М. Т. Симонову до збірки «Українські приказки...»

[20] *Білозерський Микола Михайлович* (1833—1896) — український фольклорист і етнограф, автор спогадів про Т. Г. Шевченка. Брат В. М. Білозерського і Олександри Михайлівни Білозерської (Ганни Барвінок) — дружини П. О. Куліша. На початку 50-х років працював помічником редактора, а згодом редактором «Чернігівських губернських відомостей», де в той час був коректором О. В. Маркович. Активний збирач народної творчості і історичних пам'яток. Свою збірку прислів'їв М. М. Білозерський передав М. Т. Симонову для публікації в книзі «Українські приказки...»

[21] *Богуславський Федір Трохимович* (рр. н. і см. невід.) — український фольклорист та етнограф. Автор праці «Село Юриновка (Новгород-Северского уезда Черниговской губ.) в историческом и этнографическом отношении» («Чернігівські губернські відомості», 1855, № 19—21). Збирач народної творчості. Свої записи паремій передав М. Т. Симонову.

[22] *Куліш Пантелеймон Олександрович* (1819—1897) — український письменник, історик, фольклорист, етнограф, перекладач, видавець. Член Кирило-Мефодіївського братства, був засланий до Вологди, потім до Тули. У 1856—1858 роках видав у двох книгах збірку «Записки про Південну Русь», в 1857 році — роман «Чорна Рада», у 1860 році — альманах «Хата» та ін. З 1861 по листопад 1962 року був одним із редакторів і видавців журналу «Основа». Його зусиллями було видано ряд творів української письменності: І. П Котляревського, Г. Ф. Квітки-Основ'яненка, Марка Вовчка, «Кобзар» Т. Г. Шевченка. Зібрані прислів'я та приказки він передав М. Т. Симонову до збірки «Українські приказки ..»

[23] *Лазаревський Олександр Матвійович* (1834—1902) — український історик, фольклорист та етнограф. Опублікував кілька розвідок про

Т. Г. Шевченка. Активний збирач народної творчості. Його записи прислів'їв у 50-ті роки часто друкувалися в «Чернігівських губернських відомостях». Усі зібрані зразки паремій передав М. Т. Симонову до збірки «Українські приказки...»

[24] *Шишацький-Ілліч Олександр Васильович* (1828—1859) — український поет, етнограф, фольклорист. У 1854—1859 роках був редактором «Чернігівських губернських відомостей». На сторінках часопису друкував фольклорно-етнографічні статті, прислів'я та приказки. У 1857 році видав «Збірник малоросійських прислів'їв та приказок». Паремійні матеріали О. Шишацького-Ілліча після його смерті перейшли до О. В. Марковича, а від нього — до М. Номиса і були використані в збірці «Українські приказки...»

[25] *Огієвський Петро* (рр. н. і см. невід.) — збирач української народної творчості. Публікував добірки прислів'їв у «Чернігівських губернських відомостях» (1853, № 39—41). Свої записи прислів'їв та приказок передав М. М. Білозерському, і від нього — до збірки «Українські приказки.. »

[26] *Залюбовський Григорій Антонович* (рр. н. і см. невід.) — український фольклорист, етнограф, лексикограф. Зібрані ним лексикографічні матеріали ввійшли до «Словника української мови» Б. Грінченка. Свої записи прислів'їв передав до «Українських приказок...»

[27] *Кониський Олександр Якович (1836—1900)* — український письменник, педагог, громадський та культурний діяч, один з організаторів недільних шкіл. Член Полтавської і Київської громад. Зазнав репресій. Уклав «Російсько-український словник». Збирав народну творчість. Свої записи прислів'їв передав до збірки «Українські приказки.. »

[28] *Косовцов Віталій Андрійович* (рр. н. і см. невід.) — український культурний діяч, співробітник журналу «Основа». Брав участь у розповсюдженні народних книг. Збирач народної творчості. Записи прислів'їв та приказок передав до збірки «Українські приказки...»

[29] *Левченко Михайло Михайлович* (псевдонім *Лучинський Богуслав)* (рр. н. і см. невід.) — український фольклорист, етнограф, діалектолог. Лексикографічні записи із Житомирщини надсилав до збірослова (пізніше «Словника української мови» Б. Грінченка). Надрукував працю «Опыт русско-украинского словаря» (1874). Зібрані прислів'я передав до збірки «Українські приказки...»

[30] *Стороженко Дмитро Данилович* (рр. н. і см. невід.) — збирач народної творчості. Записи прислів'їв передав до збірки «Українські приказки...»

[31] *Шиманов Андрій Левкович* (рр. н. і см. невід.) — громадсько-культурний діяч, збирач усної народної творчості. Організатор недільних шкіл, за що зазнав репресій. Записи прислів'їв з різних місцевостей України передав до збірки «Українські приказки...»

[32] *Щербак Михайло Григорович* (рр. н. і см. невід.) — збирач народної творчості. Свої записи прислів'їв з різних місцевостей України передав до збірки «Українські приказки...»

[33] *Коховський Всеволод Порфирович* (1835—1891) — український письменник, фольклорист, етнограф. Активний дописувач до журналу «Основа». Свої записи прислів'їв з Харківщини передав до збірки «Українські приказки...»

[34] *Лазаревський Василь Матвійович* (1817—1890) — письменник, перекладач, збирач народної творчості. Знайомий Т. Г. Шевченка, допомагав йому на засланні. Підготував багатий прислів'ями та приказками збірослов, з якого М. Т. Номис вводив паремійні зразки до збірки «Українські приказки »

[35] *Миловиденко* (ім'я, рр н. і см. невід) — збирач народної твор-

часті. Записи прислів'їв та приказок передав до збірки «Українські приказки...»

[36] *Руданський Степан Васильович* (1834—1873) — український поет, фольклорист, етнограф, громадський діяч. Автор ліричних поезій, байок, співомовок, балад, історичних поем. Активний збирач народної творчості. Записи прислів'їв передав до збірки «Українські приказки...»

[37] *Яцімірський Федір Володимирович* (рр. н. і см. невід.) — український етнограф, фольклорист. Записував прислів'я і загадки в Ново-Ушицькому повіті на Поділлі. Свої записи передав до збірки «Українські приказки...»

[38] *«Граматка»* — праця П. О. Куліша, складена в 1857 році для дитячого читання та навчання в недільних школах.

[39] *«Записки о Южной Руси»* — фольклорний збірник у двох книгах, підготовлений П. Кулішем і виданий ним у 1856—1857 роках. Відіграв важливу роль у розвитку української культури в другій половині XIX ст.

[40] *«Чорна Рада»* — роман П. О. Куліша на історичну тему про події на Україні в 1663 році, надрукований у 1857 році. З цього твору М. Номис відбирав прислів'я та приказки до книги «Українські приказки...»

[41] *«Кобзар»* — йдеться про видання творів Т. Г. Шевченка 1860 року під назвою «Кобзар».

[42] *«Основа»* — український громадсько-політичний і літературно-мистецький журнал, що виходив у Петербурзі у 1861—1862 роках. Засновниками журналу були В. М. Білозерський (він же — головний редактор часопису), П. О. Куліш, М. І. Костомаров. Активну участь у виданні «Основи» брали Д. С. Каменецький та М. Т. Симонов. Журнал публікував наукові статті, художні твори, записи народної творчості, етнографічні матеріали. З «Основи» М. Номис відбирав прислів'я до збірки «Українські приказки...»

[43] *«Чернігівський листок»* — українська щотижнева газета, що виходила в Чернігові в 1861—1863 роках. Її видавцем-редактором був український поет-байкар Л. І. Глібов. У газеті друкували свої статті та фольклорні добірки П. Єфименко, О. Кониський, П. Кузьменко, П. Куліш, О. Лазаревський, О. Маркович, С. Ніс, М. Симонов та ін. Газета активно пропагувала народну творчість. З «Чернігівського листка» М. Т. Номис брав пареміі для збірки «Українські приказки ..»

[44] *Збірослов Шейковського* — йдеться про працю К. Шейковського «Опыт южнорусского словаря» (1861), з якої М. Номис відбирав прислів'я до збірки «Українські приказки...»

[45] *Ревякін П.* (рр. н. і см. невід.) — український письменник і фольклорист. Друкував у журналі «Основа» побутово-історичні оповіді. Збирач народної творчості. З праці Рев'якіна «Зілля» («Київський губернський часопис», 1863, № 43—44) М. Т. Номис брав пареміі для збірки «Українські приказки...»

[46] *«Київський губернський часопис»* — офіційна урядова газета «Київські губернські відомості», що виходила в Києві. У ній поряд з офіційними матеріалами друкувалися статті з етнографії, історії, археології, зрідка записи народної творчості. На сторінках газети в 50—60-х роках публікувались статті О. М. Лазаревського, П С. Єфименка та ін. З цієї газети відбирав прислів'я для книги «Українські приказки...» М. Т. Номис.

[47] *«Чернігівський губернський часопис»* — йдеться про «Чернігівські губернські відомості» — офіційну урядову газету, що виходила в Чернігові. У 50—60-ті роки на її сторінках часто друкувалися етнографічні, фольклорні та історичні матеріали. У «Чернігівських гу-

бернських відомостях» публікували прислів'я та приказки Ф. Богу» славський, П. Єфименко, Г. Кулжинський, О. Лазаревський, Г. Милорадович, П. Огієвський-Охоцький та ін. З цієї газети М. Т. Симонов відбирав паремії до збірки «Українські приказки...»

[48] *Волковський Йосип* (рр. н. і см. невід.) — збирач і видавець фольклорних матеріалів. З його праці «Десять кіп казок» М. Номис відбирав прислів'я та приказки до збірки «Українські приказки...»

[49] *Квітка-Основ'яненко Григорій Федорович* (1778—1843) — український письменник, етнограф, фольклорист. Брав активну участь у культурному житті Лівобережної України, зокрема м. Харкова. Твори Квітки пересипані прислів'ями, приказками, народними порівняннями, описами обрядів. М. Номис відбирав паремії з творів письменника до збірки «Українські приказки...»

[50] *Конге Едуард Іванович* (рр. н. і см. невід.) — збирач народної творчості. Допомагав М. Номису у підготовці книги «Українські приказки...»

[51] *«Полтавський губернський часопис»* — йдеться про «Полтавські губернські відомості» — урядову газету, на сторінках якої друкувалися прислів'я та приказки (1860—1863). З цієї газети теж бралися прислів'я та приказки до збірки «Українські приказки...»

[52] *Виправщицькі листи* — коректура, верстка збірки.

[53] *Одміни* — варіанти.

[54] *Зацурування* — вид замовлянь (щоб перестати когось кохати).

[55] *Огул* — загал, народ.

[56] *Наські* — наші.

[57] *Рисінський Соломон* — польський пареміограф XVII ст., автор збірки «Приповісті польські» (Краків, 1634). На неї посилається М. Номис у вступному слові до збірки «Українські приказки...»

[58] *Книгозбірня батька Тараса* — бібліотека, яка залишилася після смерті Т. Г. Шевченка.

[58] *д. Щербак* — очевидно, йдеться про М. Г. Щербака (рр. н. і см. невід.), близького знайомого М. Т. Симонова. М. Г. Щербак заопікувався книгозбірнею Т. Г. Шевченка, радив українській Петербурзькій громаді на основі цієї бібліотеки створити громадський музей Т. Г. Шевченка (*Щербак М. Г.* До історії Тарасової книгарні // Україна. 1907. Листопад — грудень. С. 221).

[60] *Єфименко Петро Савич* (1835—1908) — український фольклорист, етнограф. За участь у таємному товаристві перебував на засланні (1860—1870) в Пермській, а потім Архангельській губерніях. Автор праць з історії промислів, звичаєвого права, про побут населення Півночі, Чернігівщини та Харківщини. Активний збирач народної творчості. Добірки прислів'їв та приказок друкував у «Чернігівських губернських відомостях» (1859—1861, 1869 та ін.). Сприяв публікації збірки М. Номиса, передав до неї свої записи паремій.

[61] *Азов* — йдеться про територію Півдня України та Воронезьку і Тамбовську області Росії, де проживає українське населення.

[62] *Александрійщина* — південно-західна частина теперішньої Херсонської області з центром м. Олександрівка. Тут і далі при посиланні на місцевості маються на увазі не тільки міста, а й населені пункти, розташовані навколо них, або навіть прилеглі райони.

[63] *Александровщина* — один з регіонів колишньої Катеринославщини (тепер Дніпропетровська область).

[64] *Арендаренко Микола Іванович* (1795—1867) — український історик, етнограф. Автор «Записок про Полтавську губернію» (1848—1852), де друкувались фольклорні та етнографічні матеріали, народні пісні, приказки, прислів'я. Очевидно, з цієї праці М. Номис брав паремії для книги «Українські приказки...»

[65] *Артикул Шейковського* — йдеться про статтю К. Шейковського «Здоровкання у подолян». Детальніше див. прим.: *Шейковський К.*

[66] *Атеней Виленський* — літературно-науковий журнал, що видавався у Вільні.

[67] *Ахтирка* — м. Охтирка теперішньої Сумської області.

[68] *Балта* — м. теперішньої Одеської області.

[69] *Батурин* — с м. т. теперішньої Чернігівської області. Колишня резиденція гетьмана Івана Мазепи.

[70] *Бердичів* — м. теперішньої Житомирської області.

[71] *Білгородщина* — очевидно, територія теперішнього Києво-Святошинського району Київської області.

[72] *Бодянський Осип Максимович* (1808—1877) — український учений, філолог-славіст, історик, письменник, фольклорист. Автор ряду праць з української літератури і фольклористики. Прислів'я, зібрані О. Бодянським, ввійшли до збірки «Українські приказки...»

[73] *Боровиковський Левко Іванович* (1806—1889) — український поет, педагог, фольклорист та етнограф. Уклав словник української мови. Записи прислів'їв та приказок Л. Боровиковського надруковані у збірці «Українські приказки...»

[74] *Буслаєв Федір Іванович* (1818—1897) — російський філолог, мистецтвознавець, фольклорист. Цікавився питаннями українського фольклору (стаття «Поетичні вирази української поезії», рецензія на збірник українських пісень М. Максимовича). Видав кілька збірників прислів'їв та приказок.

[75] *Валки* — м. теперішньої Харківської області.

[76] *Васильківщина* — південно-західна частина Київської області, охоплювала значно більшу територію, ніж теперішній Васильківський район (райцентр — м. Васильків).

[77] *Ведмежа* — с. входило до Брацлавського повіту Подільської губернії.

[78] *Величко Самійло* (1670 — після 1728) — козацький літописець. Літопис Величка охоплює історичні події на Україні з другої половини XVII до початку XVIII ст. Написаний багатою мовою, автор вводить до тексту образні вислови, прислів'я, приказки. З цього літопису М. Номис брав зразки до книги «Українські приказки...»

[79] *Винниччина* [1] — територія теперішньої Вінницької області.

[80] *Вуйціцький Казімеж Владислав* (1807—1879) — польський письменник, етнограф, фольклорист. Видав збірки польських прислів'їв (1830, 1834). Пареміографічна діяльність К. Вуйціцького привернула увагу М. Номиса.

[81] *Волинь* — територія колишньої Волинської губернії, що охоплювала крім теперішньої Волинської області також райони Житомирщини та Рівенщини.

[82] *Вороніжчина* — очевидно, територія теперішнього Шосткинського району Сумської області. С. м. т. Вороніж входить до Шосткинського району.

[83] *Гадяччина* — територія теперішнього Гадяцького району Полтавської області.

[84] *Гайсинщина* — територія теперішнього Гайсинського району Вінницької області.

[85] *Галиція* — Галичина.

[86] *Барвінок Ганна (Білозерська-Куліш Олександра Михайлівна)*

---

[1]) Території теперішніх адміністративних та етнографічних регіонів можуть не повністю збігатися з поділом на адміністративні одиниці в XIX ст. (губернії, повіти), які охоплювали значно більші території, ніж сучасні області, райони.

(1828—1911) — українська письменниця. Друкувалася в альманасі «Хата», журналі «Основа». Записувала народні пісні, прислів'я, приказки. Записи паремій Ганни Барвінок ввійшли до збірки «Українські приказки...»

[87] *Гатцук Микола Олексійович* (рр. н. і см. невід.) — український фольклорист, мовознавець, письменник, громадський діяч. Видав збірку «Ужйнок рідного поля» (1857), у якому вміщені українські пісні, думи, прислів'я та приказки. Паремії, опубліковані М. Гатцуком, М. Т. Номис використав у збірці «Українські приказки...»

[88] *Глухівщина* — територія північної частини теперішньої Сумської області з районним центром м. Глухів. У XVIII ст. був резиденцією українських гетьманів та місцем перебування Малоросійської колегії.

[89] *Городнянщина* — територія Городнянського району Чернігівської області.

[90] *Грайворінщина* (очевидно, *Гайворінщина*) — територія Гайворонського району (райцентр м. Гайворон) Кіровоградської області.

[91] *Гребінка Євген Павлович* (1812—1843) — український поет-байкар. Видав альманах «Ластівка» (1840), у якому поряд з іншими фольклорними творами вмістив прислів'я та приказки. Використовував паремії і в художніх творах. Зібрані Є. Гребінкою прислів'я ввійшли до збірки «Українські приказки...»

[92] *Джуньків* — с. Бердичівського району Житомирської області.

[93] *Дубно* — м. обласного підпорядкування, райцентр Рівненської області.

[94] *Евинсдорхв* — очевидно, колишня назва населеного пункту Радомишлянського повіту теперішньої Житомирської області.

[95] *Житомирщина* — територія теперішньої Житомирської області.

[96] *Закревський Микола Васильович* (1805—1871) — український історик, етнограф, фольклорист, мовознавець, письменник. Видав працю у двох книгах «Опис Києва» (1868). Уклав збірник в трьох томах «Старосвітський бандуриста» (1860—1861), другу книгу якого складають українські прислів'я та приказки.

[97] *Заславщина, Ізяславщина* — територія теперішнього Ізяславського району Хмельницької області.

[98] *Звенігородщина* — територія Звенигородського району Черкаської області (райцентр — м. Звенигородка).

[99] *Зіньківщина* — територія Зіньківського району Полтавської області.

[100] *Ількевич Григорій Степанович* (1803—1841) — український фольклорист, етнограф, педагог. Видав збірку «Галицькі приповідки і загадки» (1841). Надрукував кілька етнографічних праць, підготував збірку історичних пісень. З пареміографічної збірки Г. Ількевича М. Номис відбирав прислів'я та приказки.

[101] *Ісаєнко М.* (ім'я, рр. н. і см. невід.) — український фольклорист та краєзнавець, автор праць «Батурин, местечко Черниговской губернии» («Чернігівські губернські відомості», 1860, № 14—19), «Село Голенка Конотопского уезда» (Там же, № 43—46), у яких наводяться прислів'я та приказки, що привернули увагу М. Номиса.

[102] *Канівщина* — територія Канівського району Черкаської області (райцентр м. Канів).

[103] *Катеринославщина* — територія теперішньої Дніпропетровської області.

[104] *Київ* — територія Київщини, на якій збиралися прислів'я та приказки.

[105] *Кишинев* — територія колишньої Бессарабії, з якої бралися українські прислів'я до збірки М. Номиса.

[106] *Кобрин* — м. на Поліссі (тепер належить до Брестської області Білорусії).

[107] *Козельщина* — територія Козелецького району Чернігівської області.

[108] *Конотіпщина* — територія Конотопського району Чернігівської області.

[109] *Короп* — м. Чернігівської області (раніше належав до Кролевецького району Сумської області).

[110] *Костомаров Микола Іванович* (1817—1885) — український письменник, фольклорист, історик. Один із засновників Кирило-Мефодіївського братства. Був засланий до м. Саратова. З 1859 по 1862 рік — професор Петербурзького університету. Один з організаторів і співробітників журналу «Основа» (1861—1862). Опублікував ряд історичних праць, фольклористичних досліджень. Допомагав М. Номису у виданні збірки «Українські приказки...»

[111] *Котляревський Іван Петрович* (1769—1838) — український поет, автор поеми «Енеїда», драми «Наталка Полтавка», водевіля «Москаль-чарівник». Записав понад 100 приказок і прислів'їв, які були опубліковані в «Граматиці» О. Павловського (1818). Твори Котляревського пересипані народними афоризмами. Ряд висловів з його записів ввійшли до збірки М. Номиса.

[112] *Крашевський Ігнатій* (1812—1887) — польський письменник. Понад 20 років прожив на Україні. Відомий як збирач і видавець прислів'їв та приказок. Ця сторона діяльності І. Крашевського привертала до нього увагу українських пареміографів, у тому числі й М. Номиса.

[113] *Кременець* — м. Тернопільської області, з його околиць надсилались прислів'я до збірки М. Номиса.

[114] *Кременчук* — тепер місто обласного підпорядкування Полтавської області.

[115] *Кролевещина* — територія теперішнього Кролевецького району Сумської області.

[116] *Кулжинський Григорій* (рр. н. і см. невід.) — український фольклорист. Публікував прислів'я та приказки в Чернігівських та Київських губернських відомостях (1858—1864). Паремії, зібрані Г. Кулжинським, вкористовував М. Номис при підготовці збірки «Українські приказки...»

[117] «Ластівка» — український альманах, який випустив у 1841 році Євген Гребінка в Петербурзі. У підготовці та редагуванні книги брав безпосередню участь Т. Г. Шевченко. Див. прим. *Гребінка Є. П.*

[118] *Лебединщина* — територія з населеними пунктами навколо Лебедина (райцентр Лебедин Сумської області). Належала до Харківського губернаторства.

[119] *Липовець* — с. м. т. Вінницької області, райцентр.

[120] *Литин (Літин)* — с. м. т. Вінницької області, райцентр.

[121] *Лівобочна Україна* — Лівобережна Україна.

[122] *Лохвищина* — територія Лохвицького району Полтавської області (райцентр — м. Лохвиця).

[123] *Лубенщина* — територія Лубенського району Полтавської області (райцентр — м. Лубни).

[124] *Максимович Михайло Олександрович* (1804—1873) — український учений-історик, фольклорист, етнограф, перший ректор Київського університету (1834—1835). Упорядник фольклорних збірок (1827, 1834, 1849), автор етнографічної праці «Дні і місяці українського селянина». Прислів'я та приказки, взяті з праць Максимовича, М. Номис увів до збірки «Українські приказки...»

[125] *Марко Вовчок* (Марія Олександрівна Вілінська) (1833—1907) —

українська письменниця, дружина Опанаса Васильовича Марковича. Марко Вовчок разом з чоловіком збирала пісні, казки, прислів'я та приказки. Записи паремій Марка Вовчка ввів до збірки «Українські приказки...» М. Номис.

[126] *Ісько Материнка* — псевдонім О. Бодянського.

[127] *Мглин* — с. Черкаської області, прислів'я з якого ввійшли до збірки «Українські приказки...»

[128] *Маркович Микола* (рр. н. і см. невід.) — збирач фольклору, його матеріали опубліковані у збірці «Українські приказки...»

[129] *Миколаїв* — очевидно, матеріали до збірки Номиса надходили і з Миколаївщини.

[130] *Миргородщина* — територія теперішнього Миргородського району Полтавської області (райцентр — м. Миргород).

[131] *Немирів* — районний центр Вінницької області. У 50-х роках у Немирівській гімназії працював учителем *О. В. Маркович.*

[132] *Ніжинщина* — територія Ніжинського району Чернігівської області (райцентр — м. Ніжин).

[133] *Новгород-Сіверщина* — територія Новгород-Сіверського району Чернігівської області (райцентр — м. Новгород-Сіверський).

[134] *Новозибків* — колишній населений пункт (регіон не з'ясовано).

[135] *Новомосковськ* — м., райцентр Дніпропетровської області.

[136] *Новосельський Антон* (1823—1880) — український і польський збирач народної творчості, автор праці «Люд український» (Вільно, 1857), видав прислів'я та приказки, які привернули увагу М. Номиса.

[137] *Носович* (ім'я, рр. н. і см. невід.) — збирач народної творчості. Його збірку прислів'їв використав М. Номис у книзі «Українські приказки...» Можливо, збірка належала білоруському пареміографу І. Носовичу і була ним передана для друкування в журнал «Основа».

[138] *Обобочна Україна* — Правобережна й Лівобережна Україна.

[139] *Ольгополь* — село на Вінниччині, з якого були надіслані М. Номису для публікації прислів'я.

[140] *Остерщина* — територія Остерського району Чернігівської області (райцентр — м. Остер).

[141] *Острогозьщина* — регіон на Слобідській Україні, звідки присилали М. Номису прислів'я та приказки до збірки.

[142] *Павловський Олексій Павлович* (1773 — р. см. невід.) — український мовознавець, лексикограф, автор першої друкованої «Грамматики малорусского наречия» (1818). В кінці книги додано словник та зразки паремій. Прислів'я з книги О. Павловського ввів до «Українських приказок...» М. Номис.

[143] *Павлоградщина* — територія навколо районного центру Павлограду Дніпропетровської області.

[144] *Паулі Жегота Ігнацій* (1814—1895) —польський фольклорист, етнограф. Автор праці «Галицькі старожитності», збірки «Пісні українського народу в Галичині» (1839—1840). Творчість Жеготи Паулі привернула увагу укладачів збірки «Українські приказки...»

[145] *Переяславщина* — територія навколо Переяслава (тепер Переяслава-Хмельницького) Київської області.

[146] *Печера* — с. на Брацлавщині Вінницької області.

[147] *Пирятинщина* — територія навколо районного центру м. Пирятина на Полтавщині.

[148] *Підлісся* — територія, що входить до Польщі, була заселена українським людом, який жив тут ще з часів Київської Русі. З цього регіону теж надходили паремії до збірки «Українські приказки...»

[149] *Погара* — село, з якого були надіслані М. Номису прислів'я (регіон не встановлено).

[150] *Поділля* — етнографічний регіон України.

[151] *Полісся* — етнографічний регіон України.

[152] *Полтавщина* — територія навколо Полтави, звідки Номису надіслано багато прислів'їв.

[153] *Правобочна Україна* — Правобережна Україна.

[154] *Правобочна Нижня* — південні області Правобережної України,

[155] *Правобочна Верхня* — північні і середні області Правобережної України.

[156] *Прилука* (Прилуки) — м., райцентр Чернігівської області.

[157] *Проскурів* (тепер Хмельницьк) — м., обласний центр Хмельницької області. Звідти надходили паремійні матеріали до книги М. Номиса.

[158] *Радомисль (Радомишль)* — м., районний центр Житомирської області.

[159] *Ровно (Рівне)* — м., обласний центр Рівненської області. З цього регіону паремії надходили до збірки М. Номиса.

[160] *Роменщина* — територія навколо м. Ромни, райцентру Сумської області.

[161] *Ростов на Дону* — м., обласний центр Ростовської області Росії. З цього регіону надходили прислів'я до збірки М. Номиса.

[162] *Русанов* — село теперішньої Київської області, звідки надходили матеріали до збірки М. Номиса.

[163] *Сичівка* — населений пункт Житомирської області, звідки надходили прислів'я до збірки М. Номиса (регіон нами не встановлено).

[164] *Сіверия* — північна частина Чернігівщини, звідки надходили прислів'я до збірки М. Номиса.

[165] *Скальковський Аполлон Олександрович* (1808—1898) — російський і український історик, статистик, етнограф, письменник. Автор праці «Історія Нової Січі, або останнього коша Запорозького» (1846). Прислів'я з його праць публікував М. Номис.

[166] *Сквіра (Сквира)* — районний центр Київської області.

[167] *Сковорода Григорій Савич* (1922—1794) — український просвітитель, філософ, поет. Автор філософських творів, збірки поезій «Сад божественних пісень», байок. Твори Сковороди рясніють прислів'ями, приказками, афористичними висловами, тому вони привертали увагу багатьох пареміографів. У тому числі й М. Номиса.

[168] *Слободи* — козацькі та селянські поселення на необжитих землях південно-східної України.

[169] *Слоним* — місцевість, з якої брались прислів'я до збірки М. Номиса (регіон нами не встановлено).

[170] *Слуцьк* — населений пункт, що входить до складу Білорусії. Звідти надходили прислів'я до збірки М. Номиса.

[171] *Снєгирьов Іван Михайлович* (1793—1868) — російський пареміограф, автор праці «Русские в своих пословицах» (1831—1834), збірок «Русские народные пословицы и притчи» (1848), «Новый сборник русских пословицей и притчей» (1857). Цікавився пареміографічним життям на Україні, сприяв виходу в світ збірки прислів'їв В. Смирницького (1834). Пареміографічна діяльність Снєгирьова привернула увагу М. Т. Номиса.

[172] *Сосниця* — с. м. т., районний центр Чернігівської області.

[173] *Стародуб* — місто районного підпорядкування Брянської області Росії, належало до Стародубського полку. З цього регіону надходили прислів'я до книги М. Номиса.

[174] *Стрийковський Мацей* (1547—1582) — польський поет. Автор «Хроніки польської, литовської, жмудської і всієї Русі» (1582). На «Хроніку» як на історичне джерело посилалися козацькі літописці

С. Величко і Г. Грабянка. Є згадка про Стрийковського і у збірці Номиса.

[175] *Суми* — обласний центр Сумської області. З Сумщини публікувались пареміі у збірці М. Номиса.

[176] *Таганрог* — м. обласного підпорядкування Ростовської області Росії. З цього регіону надходили матеріали до книги М. Номиса.

[177] *Тараща* — районний центр Київської області.

[178] *Татищев Василь Микитович* (1686—1750) — російський державний і культурний діяч, історик. Збирав і публікував збірки прислів'їв. Цією стороною діяльності Татищева цікавився М. Номис.

[179] *Тетіїв* — районний центр Київської області.

[180] *Тульчин* — районний центр Вінницької області.

[181] *Умань* — районний центр Черкаської області.

[182] *Ушиця* (зараз Стара Ушиця) — с. м. т. Кам'янець-Подільського району Хмельницької області.

[183] *Харків* — обласний центр Харківської області. Чимало прислів'їв, опублікованих у збірці М. Номиса, зібрано на Харківщині.

[184] *Харківський збірник* — можливо, йдеться про збірку «Малоросійські прислів'я та приказки» В. Н. С.[мирницького] 1834 року.

[185] *Харсон (Херсон)* — обласний центр Херсонщини. У цьому регіоні збиралися прислів'я, що публікувались у книзі М. Номиса.

[186] *«Хата»* — альманах, що його випустив у 1860 році П. О. Куліш. З нього відбирались прислів'я для книги Номиса.

[187] *Хоролщина* — територія навколо районного центру Хорола Полтавської області.

[188] *Черкащина* — регіон навколо обласного центру Черкас. З Черкащини надходило багато прислів'їв до збірки М. Номиса.

[189] *Чернігівщина* — регіон навколо обласного центру м. Чернігова. З Чернігівщини надійшло найбільше прислів'їв до збірки М. Номиса.

[190] *Черняхів* — село Кагарлицького району Київської області. З цієї місцевості надходили прислів'я до збірки М. Т. Номиса.

[191] *Чорноморія* — регіон півдня України, заселений козаками після зруйнування Запорізької Січі. З цього регіону теж надходили прислів'я до збірки М. Т. Номиса.

[192] *Юринівка* — с. Новогород-Сіверського району Чернігівської області.

[193] *Ямпіль* — с. м. т., районний центр Вінницької області.

До стор.

[194] *Лазаревський Михайло Матвійович* (1818—1867) — український культурний діяч. Автор спогадів про Т. Г. Шевченка. М. Лазаревський був знайомий з М. Т. Номисом, допомагав коштами видати збірку «Українські приказки...»

[195] *Лазаревський Яків Матвійович* (1829—1881) — український культурний діяч. Підтримав коштами видання збірки «Українські приказки...»

ПРИСЛІВ'Я ТА ПРИКАЗКИ

(Розділ 1). Віра... Бог... Гріх... Піст... Говіть... Молитва... Церква... Свято... Чорт... Пекло... Чернець, піп и д. ... Ворожка... Відьма... Забубони... Так годиться... Чує душа...

10 і далі. Віра в те, що людське життя, добробут людини залежать від вищої сили, Бога.

19. *Обіцує* — дає обітницю, *ніцує* — *перевіряє.*

63, 65. Порада не надіятись тільки на допомогу Бога, а й самому працювати.

78. Йдеться про змочений покіс, який швидко висихає.

98 і далі. Маються на увазі моральні проступки.

125. Йдеться про наших прародителів Адама і Єву. За Біблією, Адам і Єва жили спочатку в раю, але Єва, спокушена дияволом, зірвала заборонене яблуко з дерева, за що розгніваний Бог вигнав обох на землю.

128. Пояснення до цього порівняння вилучене цензором: «*Рахмани* — народ за чорними морями, на схід сонця, щасливий у Бога. Дуже твердо постять: лиш раз в год, на Великдень їдять. А Великдень їх припадає на Преполовеня — 25 дня по наших великодних святах, як шкаляруща свяченого яйця від нас аж до них через море припливе» (*Возняк М.* До історії видання Номисової збірки: «Українські приказки, прислівъя и таке инше». СПб., 1864 // Зап. Наук. т-ва ім. Шевченка. 1909. Т. 88. С. 162).

145. Людина, яка побуває в світі, набирається досвіду.

151. Вислів виник з народного оповідання про пастуха, що пас вівці, але не вмів молитися, тільки, скачучи через колоду, говорив: «оце тобі, Господи!», а потім назад — «оце мені!» «Одначе, кажуть, святий у Бога був він» (*Возняк М.* До історії... С. 162).

166. Про церковні дзвони. За панщини люди мусили працювати на пана і в неділю, їх гнали економи силою (пор. пісню: «У неділю пораненько усі дзвони дзвонять, Осаули з нагаями на панщину гонять»).

168. Про якогось чоловіка, що один раз на рік ходив до церкви і завжди потрапляв, коли святили паски.

190. Висміюються ліниві, що не хочуть працювати.

194 і далі. Віра людей в те, що всі лихі вчинки йдуть від чорта, який спокушує людей до злого.

200. Прибитому нуждою селянинові не страшне навіть пекло.

245. Ворожіння, щоб привернути милого.

255 і далі. Різні примовляння. Люди вірили, що з допомогою слова можна повернути корові молоко, відвернути бурю, домогтися рясного врожаю огірків, причарувати когось та ін. Кожне примовляння мало конкретну мету і вимовлялось у таємниці.

324 і далі. Дитячі примовки, що виникли з колишніх ворожінь.

340 і далі. Після № 340 помилка в пагінації: 249, 251 слід читати: 349, 351.

351. Різні примовляння над покійником.

(Розділ 2). Світ... Місяць (календарь)... Неділя... Од льоду до льоду (весна, літо і д.)...

392. *Стрий* і *Лімниця* — річки, притоки Дністра, що течуть у різних напрямках, тому зійтися не можуть.

400. Походить із загадки.

401. Давній мотив поклоніння землі, яку називають матір'ю.

410. Вислів походить з пісні.

412 і далі. Вислови, пов'язані з порами року — холодом, теплом і т. д.

414 і далі. Прикмети, пов'язані зі святами протягом року.

461. Навський (тобто мавський — від слова *мавка*) великдень. Відбиває вірування в жіночих духів — мавок, русалок тощо. *Навъ* — мертвець. В той день сходяться, за віруваннями, душі померлих.

492. Після Покрови (1 жовтня за ст. ст.) закінчуються польові роботи, настає пора весіль. *Жарт.:* плаче дівка, що не виходить заміж.

502. В кінці листопада (за ст. ст.) починаються морози і настає зима.

580 і далі. Характеристика явищ природи: часто дощ падає не там і не тоді, коли й де він потрібний.

642. Цигани найбільше подорожували і найбільше терпіли холод, особливо зимою.

(Розділ 3). Ті года (битопис)... Старовина... Тепер... Україна . Гетьман... Січ... Козак... Москаль... Лях... Жид... Циган... Німець...

660. *Радимичі* — східнослов'янське плем'я, яке в XI—X ст. жило в межиріччях Дніпра і Десни. Платило данину хазарам. За князювання Олега радимичі ввійшли до складу Київської Русі. Виступали проти непосильної данини, яку накладали на них київські князі.

661. Один з київських князів, який займався ковальством.

662. Йдеться про галицько-волинського князя Романа Мстиславича (р. н. невід.— 1205). Об'єднав Галицьке і Волинське князівства. Вів успішну боротьбу проти половців та литовських князів. Загинув під час походу на Польщу. Жорстоко поводився з полоненими.

663. Йдеться про гетьманів Богдана Хмельницького (роки гетьманування: 1648—1657) та Івана Мазепу (роки гетьманування: 1687—1909).

667. Про Жовтоводську битву 1648 року селянсько-козацьких військ на чолі з Богданом Хмельницьким з поль-

сько-шляхетськими військами, у якій козацькі війська здобули блискучу перемогу. Польський гетьман Степан Потоцький у цій битві загинув.

669. Йдеться про котрогось із козацьких гетьманів, можливо Івана Брюховецького (роки гетьманування: 1633—1668), який підписав Московські статті 1655 року, що обмежували автономію України, а потім загинув під час повстання, яке було інспіроване проти нього царськими воєводами.

670. Йдеться про польського полководця Єремію Вишневецького — лютого ворога українського народу, який топив у крові селянські повстання під час визвольної війни під керівництвом Богдана Хмельницького.

671. Про поразку шведського війська та козацьких полків Івана Мазепи 1709 року під Полтавою.

672. Про повстання козацьких ватажків Максима Залізняка та Івана Гонти проти шляхетського поневолення у 1768 році. Коліївщина відзначалась жорстокістю з обох сторін. Була придушена з допомогою російського війська. Ця трагічна подія в історії України змальована в поемі Т. Г. Шевченка «Гайдамаки».

683. Вовчок — очевидно, один з керівників повстанських загонів під час Коліївщини.

674. Максим Залізняк до повстання 1768 року був запорозьким козаком.

675. Головатий Антін — кошовий отаман Чорноморського козацького війська, сформованого після розгрому Запорозької Січі в 1775 році за дорученням царського уряду для боротьби з кавказькими народами.

676, 678. Докір цариці Катерині II за те, що занапастила вольні козацькі землі. Вислів походить з пісні про зруйнування Січі.

679. Йдеться про польських королів Августа Саксонського і Станіслава Понятовського.

680 і далі. Протиставлення минулого сучасному: у минулому була козацька воля, у сучасному — важке кріпацтво.

700 і далі. Характеристика різних періодів з життя України.

708. Про втечу селян-кріпаків за Дунай на вільні землі.

709. Відповідь, як хтось каже, що на Поділлі краще жити, ніж у горах.

710. Йдеться про м. Кам'янець-Подільський, яке оточене з трьох боків р. Смотричем як ровом. Кам'янець-Подільська фортеця могла витримувати довгі облоги.

711 і далі. Жартівливі характеристики різних сіл і містечок, які вживали іронічно місцеві жителі.

733. У Решетилівці любили розводити овець. Решетилівські шапки та смушки славились по всій Україні.

745 і далі. Литвинами звали у побуті українців-поліщуків та білорусів, тобто мешканців тих земель, які в давнину належали Литовському князівству.

749. Адес — стара назва Одеси.

750. Йдеться про поїздки на Дон на заробітки.

756. Іронічно говорили про Малоросійську колегію, яку запроваджували на Україні після кожного скасування гетьманства.

757. *Січ мати* — йдеться про Запорозьку Січ — центр козацької вольниці. *Великий Луг* — назва в XVI—XVIII ст. дніпровських плавнів на пониззі Дніпра, де знаходились поселення запорозьких козаків.

758. Про заселення території Запорозької Січі після її зруйнування німецькими колоністами. Уривок з поеми Т. Г. Шевченка «І мертвим, і живим...»

750. *Чубатий* — можливо, йдеться про вельможу Григорія Потьомкіна, якого звали Грицьком Нечосою.

768, 770. Козаки більшість часу проводили в походах, зневажливо ставились до осілого життя.

780. Козаки подорожували вночі, при світлі місяця.

799, 800 і далі. Під словом «москалі» у народі розумілися військові постої на Україні, які місцеве населення змушене було утримувати. «Москалі» кривдили селян, знеславлювали дівчат, звідси й склалося в народі до них негативне ставлення, що відбилося і в прислів'ях.

856 і далі. *Ляхи.* Мається на увазі польська шляхта, яка кілька століть панувала на Україні, кривдила покріпачених селян, тому народ ставився до неї негативно.

869. По р. Случ Б. Хмельницький хотів встановити кордон з Польщею.

871. *Куліговський Матеуш Ігнаци* — польський письменник і фольклорист XVII ст. Зібрані ним паремії опубліковані в праці «Прислів'я народове».

885 і далі. На означення єврейського населення на Україні історично склалися дві назви: еврей — назва переважає на Східній Україні, жид — слово закріпилося в Західній, очевидно, через польський вплив, але без зневажливого відтінку. До простого єврейського населення українське селянство завжди ставилося добре, зі співчуттям, як і єврейське до українського. Проте під час панування польської шляхти на Україні панство часто брало заможних євреїв посередниками між шляхтою і селянством, на-

значало їх управителями, економами, корчмарями, давало їм на відкуп українські церкви, чим викликало ненависть українців до цього експлуататорського прошарку єврейського населення. Прислів'я та приказки здебільшого відбивають стосунки тих часів, тому деякі з них показують євреїв з негативного боку.

902. Натяк на те, що євреї, за Біблією, довго блукали по пустелі і харчувалися манною, яка падала з неба.

930 і далі. Характеристика життя циган. За гумористичним описом відчувається щире співчуття до їх тяжкої долі.

(Розділ 4). Сильний... Більший... Сила... Пан... *Мужик*... Воля...

949. Посол у всі часи вважався недоторканою особою.

971. Про забирання хлопців у рекрути. Хто мав чим відкупитись, той не йшов на військову службу.

980. Про податки, здирства чиновників.

1010. Галич був збудований раніше від Львова. Як столиця Галицького князівства відомий уже з XI ст. Львів був збудований у XIII ст. князем Данилом і названий в честь сина Льва.

1030. Води знайомства з такими, як сам, рівними собі.

1063. Стародавнє галицьке місто над Сяном. Тепер належить до Польщі.

1073. Можливо, тут натяк на енергійну дружину гетьмана Івана Скоропадського, яка усі справи вирішувала сама.

1175. *Кметь* — стара назва селянина, хлібороба.

1176. *Вашець* — (ірон.) ваша милість, звертання з пошаною до панів.

1200 і далі. Характеристика панів, здебільшого негативна.

1251. Різні характеристики мужика (селянина).

1312. Про панських слуг.

1320. І панство може минутися.

1340. Надія кріпаків на покращання свого становища після скасування панщини.

(Розділ 5). Багатир... Убогий... Щасливий... Роскіш... Доля... Нещастя... Пригода... Напасть... Не пайдить... Перевівсь... Пропав... Лихо... Біда... Горе... Каяття... Жаль... Журба... Кривда... В нещастю нема брата... Плач... Терпи...

1344 і далі. Про дуже багатих людей.

1274 і далі. Характеристика грошей.

1420 і далі. Багатому всі допомагають. Віра в те, що багачі знаються з «нечистою силою», яка дає їм гроші.

1464. Різні характеристики бідних людей.

1500 і далі. Про велику бідність.

1541. Тут у значенні подарунка за виконану колядку.

1555. Збіднів, їздить одним волом.

1720. Добре йому живеться.

1796. Про поразку шведського війська під Полтавою.

1797. Про війну з турками і битву під Очаковим 1735—1739 років і 1788 року.

1940. Причаївся, заховався десь.

2095. Про чиюсь незахищеність. Використав І. П. Котляревський у драмі «Наталка Полтавка».

2140. Про наймичку, що заробляє на хліб у чужих людей.

2221. Вислів узятий з Початкового літопису. У ньому розповідається про облогу міста Родні князем Володимиром і про великий голод, викликаний облогою. Літописець посилається на тогочасну приказку «...и есть притча до сего дне: Бѣда, аки в Роднѣ».

2282. Чимось пригнічена.

2340. Чужа біда менше турбує, ніж своя власна.

2430. Після біди буде й добро. Так втішають себе люди в біді.

(Розділ 6). Нема чоловіка без води... Гордий... Хвалиться... Упертий... Норовистий... Вередливий... В'їдливий... Пеня... Свинякувате... Лихий.. Ледащо... Хитрий... Капость... Невмосне... Стид... Природу (природжене) тяжко одмінить...

2446 і далі. Характеристики різних негативних якостей та звичок людини.

2462. Дуже загордився чимось.

2483. За Б. Грінченком: *рахмистриня* — та, що лічить (податки і т. і.). Очевидно, йдеться про дружину якогось урядника, що дуже загордилась своїм становищем.

2534. Про когось, що випнувся в пани (*ірон.*).

2601 і далі. Пересторога не хвалитися тим, чого ще не маєш.

2629 і далі. Різні характеристики впертих людей.

2676 і далі. Різні характеристики вередливих людей.

2680 і далі. Висміювання вередливих.

2737 і далі. Про в'їдливих.

2755. Сновига, той, що скрізь вештається без діла.

2770. Каня перед дощем видає своєрідні жалібні звуки, тому кажуть, що вона просить дощу. За повір'ям, їй заборонено пити воду з рік і озер, а можна тільки ловити дзьобом дощ.

2794. За Б. Грінченком: *пеня* — напасть, біда. *Москов-*

ська пеня, очевидно, штрафи, контрибуції, які накладались царськими воєводами.

2877. Про підступних, які в тяжку для тебе хвилину зроблять тобі шкоду, зрадять тебе.

2970. Різні характеристики хитрих, підступних людей.

3000. Про дуже спритного.

3104. Походить з анекдоту про те, як жінка хитрістю обдурила пана-шляхтича.

3120. Про якусь напасливу людину, що любить іншим чинити зло.

3129. За Б. Грінченком: *оюн* — в'юн.

3153. Походить з народних анекдотів. Є різні пояснення цього порівняння. Серед них і таке: *пилип* у перекладі з білоруської означає *заєць.*

3170. Драгуни часто обдурювали селян, особливо сільських дівчат. Мати драгунську совість означає бути непорядним.

3198. За біблійним оповіданням, Каїн — перший злочинець у світі, який убив свого брата Авеля. Перелякався, що вчинив злочин, тому дрижав.

(Розділ 7). Плохий... Спокій... Завзятий... Сердитий... Звада.. Лають... Бить... Биться... Війна... Нестрашно... Стережися... Страх... Утьок...

3254. Страшний проклін — побажання смерті: волами на санях возили покійників.

3263. Лайка, озн. *«кукиш»* (Б. Грінченко), дулю під ніс.

3329. Про завзяту, люту бабу. Цей вислів О. Стороженко використав у своїх оповіданнях.

3354. *Потоля,* за Б. Грінченком: потурання, поблажка.

3364. *Комолий віл,* за Б. Грінченком: безрогий.

3406. *Зінське щеня* — кріт, вид гризуна *(Б. Грінч.)*

3423 і далі. За повір'ями, місцем пристановища «нечистої сили», чорта є болота, водовороти — глибокі водяні місця під греблями та ін.

3432. Солдати на постоях по селах знущалися з селян.

3480. Відповідь, коли хтось дуже сердиться.

3559. Лайка: *гемонський* — демонський. *Ксеркс* — давньоперський цар.

3562. За Б. Грінченком: *мацапура* — незграбна, неповоротка людина.

3569. Страшна епідемія чуми.

3571. *Махомет (діалект.),* походить від *Магомета* — засновника ісламу.

3572. *Ірод* — цар Іудеї, ставленик римлян. Відзначався великою жорстокістю: за біблійними переказами, винищував іудейських дітей.

3589. За біблійними пророцтвами, колись настане кінець світу, а після нього буде Страшний суд.

3610 і далі. Погрози комусь, що буде побитий.

3619. *Тропар* і *кондак* — види церковних молитов. Тут у протилежному значенні — погроза комусь.

3630. Погроза: натяк, що можеш потрапити в катівню.

3650. *Амінь* — кінець церковної молитви, тут у значенні: прийде тобі смерть.

3660. Різні форми людських прокльонів, пов'язаних з давньою вірою в те, що вони можуть здійснитися.

3689. Перед великими вікнами казенних домів відбувалися страти.

3700. Злочинців переважно ховали без попа.

3711. *Сліпий овод* — кусюча комаха, що присмоктується до тіла.

3727—3728. За Б. Грінченком: *хиндя* — лихоманка, гарячка.

3738. Озн.: щоб ти пропав. *Лунь* — птах, каня.

3742. За давніми віруваннями, світом правили Білий і Чорний Боги. *Чорний Бог* — чорт. Прокляття комусь, щоб той пропав.

3743. *Див* — у слов'янській міфології зловісна сила, що постає у вигляді птаха.

3792. Віра, що земля викидає з могил або всмоктує в себе великих грішників.

3826. Про якогось людиноненависника, що якби мав можливість, то мучив би людей.

3860 і далі. Когось побити.

3897. *Битий* тут у значенні *вчений, досвідчений.* Навчання в старі часи супроводжувалося биттям учнів за невміння або непослух.

3920. Походить з народного анекдоту про цигана, який, піймавшись на злодійстві, просив господаря не кидати його за пліт. Використав Степан Руданський.

3950. Погроза комусь. Костянтинів належав до Подільської губернії, очевидно, там виготовляли і продавали гребінці.

3956. *Гаман* — давньоєврейське свято. Супроводжувалося різними обрядами, зокрема биттям гамана.

3961. За Б. Грінченком: *дипоть* — удар, *дати диптю* — побити.

3993. *Схопити за боже пошиття* — *(жарт.)* за чуприну.

4027. *Хверт* — дитяче покарання *(Б. Грінч.).*

4045. Зовсім не винний. Іудеї засудили Христа на розп'яття не за провину, а з помсти.

4074. Уривок походить з пісні; застереження не проливати кров.

4100 і далі. Пророкування-погрози комусь у нещастю в майбутньому.

4170. Рябець — вид яструба *(Б. Грінч.)*.

4222. *Полуск* — тріск *(Б. Грінч.)* Озн.: не боятися нічого.

4262 і далі. Про відважних, що йдуть на риск.

4296 і далі. Поради бути обережними.

4330 і далі. Про переляканих.

4372. За віруваннями, чорт боїться найбільше свяченої води, народ наділяє її чудодійною силою.

4381. *Пилат* — римський намісник, що засудив на смерть Христа.

4411. *Дати лиги* — втекти *(Б. Грінч.)*.

(Розділ 8). Добрий... Просьба... Дарований... Старець... Скупий... Завидно... Добра надія... Спромігся... Підняв уші... Про мене... Хочу... Не люблю... Дурниця... Який швидкий... Дурна надія...

4423 і далі. Поради всюди бути добрим, не чинити нікому зла.

4471. Переносне значення (далі — *пер.*): добрі люди всім потрібні, їх скрізь поважають.

4490. Народний звичай допомагати громадою бідному.

4515 і далі. Про невиконану обіцянку.

4561 і далі. Доброзичливі побажання доброго врожаю, гарних слухняних діток, здоров'я.

4614 і далі. Поради не надіятись на чужі подарунки, не перебирати, а брати, що дають.

4668 і далі. Характеристика скупих.

4759. Громадська допомога одному.

4803 і далі. Про заздрісників.

4830. *Пер.:* хто багато хоче, може все втратити.

4909. *Пер.:* про якусь випадкову удачу, яка випала такому, що не мав її ніколи.

4932 і далі. Про байдужих, самолюбивих.

4974. Про вередливих.

4991. *Пер.:* про дуже байдужого.

5010 і далі. Дуже жадний до чогось.

5052 і далі. Дуже ласий до чогось.

5121. *Путря* — страва із звареного ячменю і солодкого квасу.

5190 і далі. Про якусь дурну балаканину.

5200. *Шахфран* — рослина з гарним запахом, але без неї можна обійтись.

5201. З гречки не можна спекти паски *(ірон.)*.

5224. Найбільшим соромом для козака було потрапити сплячим у татарську неволю.

5253 і далі. З нічого ніщо не зробиш.

5294. *Рядюшка* — ряднина, бідний одяг.

5344. Про вередливих: забажалось чогось неможливого.

5416. Як є щось більше, то й менше знайдеться.

5420 і далі. Тут *ірон.:* як є щось мале, незначне, то придбаєш і велике, основне.

5456. Авраам та Ісаак, батько й син — біблійні персонажі. Батько хотів принести сина в жертву, та цьому перешкодив ангел за велінням Бога.

5490 і далі. Про щось неможливе, таке, чого не може бути. Формула неможливого.

5525. Про щось маловартісне, без чого можна обійтися.

5576 і далі. Висміювання швидкої, неякісної роботи та поганого майстра.

5620 і далі. Ждати чогось довго і не діждатися.

5650 і далі. Щось таке, що з нього ніякої користі не буде.

(Розділ 9). Розум... Битий жак... Бувалий... Голова... Забувсь... Віщий.. Розмишлять... Двічі літо не бува... Потай... Злі компанії... Наука... Приклад... Рада... Дурень... Не знається... Роззявляка... Лад...

5684 і далі. Про перевагу розуму над багатством.

5710 і далі. Про малого, але дуже розумного, кмітливого.

5769. Про когось тільки згадали, а він і прийшов.

5780 і далі. Бувалий, досвідчений.

5790. Досвідченого важко перехитрити.

5833 і далі. Будь обережним, все роби з розмислом, обдумуй.

5875 і далі. Пристосовуйся до обставин, зважай на них.

5902. Перед тим, як щось важливе зробити, добре обдумай усе.

5920 і далі. Все роби вчасно.

5959. Відбиває давню віру в домовиків, які знаходились у печі і могли підслухати чиюсь розмову. Загальніше: про обережність у всьому.

5987. Один поганий може нашкодити багатьом добрим.

5991. Від поганого наберешся поганих звичок.

6000. Про тривалість людських звичок та уподобань.

6004 і далі. Поради вчити дітей змалку.

6071 і далі. Скоромовки.

6099. В давнину учнів били різками. *Березове перо, каша* озн.: різки, биття.

6160 і далі. Різні характеристики дурних, обмежених людей.

6242. Давньоєврейський цар Соломон вважався великим мудрецем. Тут іронічно про такого, що чваниться великим розумом.

6250 і далі. Про придуркуватого, такого, що чогось не вистачає йому в голові.

6300. За Б. Грінченком: *цимбал* — «олух, балбес».

6401. Про чиюсь дурну роботу.

6470 і далі. Про великі зусилля і мізерний результат.

6506. *Обр.:* і розумні можуть помилятися.

6520 і далі. Про такого, що мало знає, а багато хвалиться.

6551 і далі. Різні негативні характеристики з допомогою сполучника *ні... ні...*

6584 і далі. Про неуважних, роззяв.

6610. Про обмеженого, такого, що багато їздив, бачив, але нічого не запам'ятав.

6660. Про впертих і незгідливих, що живуть без злагоди.

6680. Від розуму залежать і людські вчинки.

(Розділ 10). Правда... Брехня... Плітки... Не правий... Не розбереш... Винен сам... Причина... Сила в чому...

6685 і далі. Про правду як найвищу людську цінність.

6702. Правда в житті завжди перемагає кривду.

6785. Вислів *невірний Хома* походить з євангельського оповідання про апостола Фому, який не хотів повірити в воскресіння Христа, доки особисто не побачив його і таким чином не переконався, що це правда. *Пер.:* про такого, що нічого не приймає на віру.

6891. Наговорив якихось нісенітниць. Формула неможливого.

6901. Сказав небагато правди. *Гривня* — стара монета вартістю в три копійки.

6902. *Шеляг* — стара дрібна монета.

6964. *Крилос у церкві* — підвищення перед вівтарем — місцем, де відбуваються відправи. В кожній церкві є два крилоси — правий і лівий. *Озн.:* не можна з двох різних місць виконувати одночасно дві справи.

6996. Нісенітниця, щось неможливе, побрехенька.

7000. Таємниці не можна зберегти, якщо хоч одному її розкрити.

7074, 7075. Побудовано на анекдоті про нерозбірливого покупця, що замість ласощів накупив хрону і примусив себе потім його з'їсти.

7104 і далі. Нічого не буває без причини, наслідок є похідним від неї.

7126. Які люди, такі і їх звичаї. Ордань, Йордань — зимове свято, під час якого у річці святили воду.

7135 і далі. Діти спадково наслідують риси своїх батьків.

7160 і далі. Який господар, такі й результати його праці.

7254. *Пер.:* найбільше стережися підступного.

7372 і далі. Різні характеристики суду та судових чиновників.

7458, 7459. Право власності.

(Розділ 11). Хвалить... Погано... Багато... Трохи... Легко... З лихою годиною... Худко... Далеко... Дуже... На все є час... Давно діється... Новинка... Дивується... Неоднакове... Однакові...

7474 і далі. Про таких, що люблять хвалити і люблять, як їх хвалять.

7520. Коли б те, що ти сказав або задумав, здійснилося.

7532. *Цуга* — ряд великих возів, валка. *Пер.* Про чиєсь скрутне становище.

7561. *Шаг, шажок* — дрібна монета.

7592. *Дябель* — з польського *диявол, «нечиста сила».*

7615 і далі. Про щось маловартісне або нічого не варте.

7675. Щось велике. На воловій шкурі чорти списували людські гріхи.

7770. Усе має свій кінець.

7772. Добре робити все вчасно. На Великдень святять у церкві яйця.

7807. Майстри як виливали дзвін, то пускали якісь неймовірні чутки, вірили, що таким чином дзвін буде голоснішим.

7852. На осіннього Юрія поміщики розраховувалися зі своїми кріпаками. Після цього дня їм дозволялося переходити до іншого пана, згодом і цей «привілей» було скасовано.

7896. Щось важливе трапилось. Жартівливо говорять, коли хтось до когось прийде в гостину після тривалого часу.

7990 і далі. Про дві різні речі, неоднакові за силою, важливістю, значенням.

7991 і далі. Про двох однакових за здібностями, навичками і т. д.

8049. Про якусь безвихідь.

8070. Кіт зимою спить на печі, пастух пасе стадо, піп на великдень одержує приноси від парафіян.

8074. Суцільне здирство та експлуатація.

8098. Пани, чиновники гнобили селян, тому народ ненавидів їх.

(Розділ 12). Жить... Здоров'я... Хвороба... Смерть... Лікарі... Шептуха... Гарна... Бридкий... Замашний... Виріс... Тілисте... Молоде і старе...

8128 і далі. Народ найвище від усього цінує здоров'я. Без здоров'я людина нічого не варта.

8133. Про таких, що вдають з себе хворих, а насправді є здоровими.

8155. *Пер.:* іноді хворий переживе і здорового.

8200 і далі. Дуже змарнів після хвороби, став безсилим.

8209. Швидко помре. *Обірвати нитку в пряжі* — померти.

8222. Ледве живий, дуже хворий. *Ладаном* обкурювали покійників.

8228. *Рясту не топтати* озн.: не дожити весни, коли з'являється ряст.

8259. Про скороминущість людського життя.

8310. Помер.

8353 і далі. Різні типи ворожінь. Примовляння.

8425 і далі. Характеристика дівочої вроди.

8461 і далі. Характеристика парубочої вроди і постави.

8492. Негативні характеристики невродливих, нечупар і т. д.

8528. *Орап* — араб. Слов'янам араби здавались чорними.

8550. Про худих.

8556. Про глухих.

8600 і далі. Про ріст дітей.

8633. Характеристика вельмож і панства *(Т. Шевч.)*.

8638 і далі. Характеристика людської старості.

8678 і далі. За старістю — досвід;старих, досвідчених треба слухати.

8710. Перевага молодості над старістю.

8716. *Молоді* — буйні, веселі, життєрадісні.

(Розділ 13). Кохання... Розпуста... Женитися... Чоловік і жінка... Діти... Син... Дочка... Рід...

8726. Перші рядки з поеми Т. Шевченка «Катерина».
8734 і далі. *Козак* тут озн.: парубок, який, коли одружується, то бере молодшу від себе дівчину.
8761 і далі. Пісенні цитати, що стали прислів'ями.
8800. Залицяється до чужих молодиць.
8905 і далі. *Жарт.* дівчата прагнуть вийти заміж за молодих і вродливих хлопців.
8979, 8990. Різні характеристики віна, тобто приданого дівчини.
9020 і далі. Різні характеристики подружнього життя.
9061. *Обр.: макогін* — чоловік, *макітра* — жінка. Те ж саме, що *голова* й *хвіст.* Погано там, де в сім'ї верховодить жінка, а не чоловік.
9170 і далі. Характеристика добрих і лихих дітей.
9244. *Скакелюха* — земляна блоха *(Б. Грінч.).* Стрибає багато.
9264 і далі. Дитячі потішки, що перейшли в паремії.
9289 і далі. Про розумних і дурних синів.
9304. Про подібність дітей до батьків.
9311. Різні характеристики дочок.
9321. Одна дочка в мами і та може бути без долі, а в багатодітних сім'ях усі можуть бути щасливими.
9328. Синів забирають до війська, дочки забирають усе в батьків.
9351. *Жарт.:* про якесь невизначене свояцтво.
9353 і далі. Прислів'я вчать шанувати батька.
9358 і далі. Народна мудрість понад усе підносить матір, вона найрідніша від усіх.
9377 і далі. Мачуха — нерідна мати. Про неї прислів'я говорять стримано, а часто й з осудом за те, що не доглядає сиріт.
9395. Різні характеристики брата.
9405 і далі. Різні характеристики зятя.

(Розділ 14). Родина... Наш брат... Свій... Знаються... Сусід... Кум... Братство... Прйятель... Ворог... Привик... Чужі лика...

9418 і далі. Переваги своєї країни над чужиною.
9427, 9428. Про несправжню, удавану любов до всього рідного. Про панство, що гнобило свій народ.
9437 і далі. Різні характеристики своїх. Перевага своїх над чужими, свого над чужим.
9480. Про осідлість, прихильність до свого. *Гніздо* — символ рідної домівки.
9491. *Жарт.:* коли рідня дружини живе близько, то та часто буде втікати до своєї матері, як чимсь її образять.
9492. Характеристики кумівства.

9502 і далі. Характеристика братства, побратимства, брататися треба тільки з рівними собі.

9511 і далі. Народна мудрість високо підносить дружбу.

9519. Вони нерозлучні до смерті.

9539. *Глек розбити* — посваритись.

9545. Різні характеристики ворогів.

9560. Про затятого ворога.

9562. Закон помсти. Все те погане, що робиш іншому, повертається проти тебе.

9563 і далі. Значення звички в житті людини.

9566. Від звички тяжко відвикнути.

9569 і далі. Поради не вмішуватись у чужі справи.

(Розділ 15). Своя хата... Своє... Моє... Потреба... Прибуток... Жить з завтрьом... Дбать... Догляд... Спрят... Праця... Клопіт...

9607 і далі. Хата в пареміях часто вживається в розширеному значенні: як свій добробут, прихисток, батьківщина.

9610. Від кого залежиш, волю того мусиш виконувати.

9636 і далі. Поради берегти своє. Своє має перевагу над чужим.

9648. *Пер.:* не зазіхай на чужих жінок, дбай про свою.

9651. Чуже не корисне людині, треба берегти своє.

9690 і далі. Чуже можуть у будь-яку хвилину у тебе забрати.

9719. Кожний намагається в першу чергу потурбуватися про себе.

9774. Нужда учить досвіду, загартовує людину.

9890. Помірковані вимоги бідного: жити хоча б так, щоб був затишок.

9910 і далі. Поради бути ощадливими, берегти гроші про чорний день.

9935. Якась нерозв'язна дилема, намагання поєднати дві непримиренні речі.

9999. Вислів походить з пісні.

10070. Швець хоче в ярмарок багато продати.

(Розділ 16). Господар... Степ... Хліб... Сіно... Скотина... Птиця... Ліс... Прясти... Хата... Млин... Огонь і вода... Найми... Ремесло... Місто і село... Купля... Міньба... Міра... Борг... Запис... Умова... Сам... Бурлак... Сирота... Вдова... Гурт...

10098. Різні характеристики господаря.

10096. Господар дбає про господарство, худобу; господиня — про хату, родинний затишок.

10116 і далі. Про важливість хліба. Від хліба залежить усе.

10130. Господар тоді почуває себе спокійно, коли збере урожай і захистить його від дощів.

10140. *Кукіль* — бур'ян, який дуже шкодить житові.

10160. Густе жито, добрий урожай.

10178. Дуже рідке жито, мало нажали снопів.

10180. Так зверталися женці до землі, як закінчували жнива. Давня віра у чудодійну силу землі.

10190. Порада добре доглядати худобу, берегти її.

10237. Лошата часто стають жертвами вовка.

10271. *Бук* — тверде дерево, його тяжко різати.

10280. Про стару обдерту хату, холодну зимою.

10302. Вогонь і вода служать людям, але можуть приносити й шкоду.

10310. Від великої повені багато шкоди.

10311 і далі. Про тяжке життя наймитів.

10332. Коня годують вівсом, віл їсть січку з соломи.

10360. *Озн.:* іди від нас туди, де тебе не знають. *Риндя* — зневажливо *свиня.*

10381. Різні взаємовідносини слуг із господарем.

10407. Ремесла в народі цінилися високо.

10420. Про талановитого ремісника.

10433. Ковальське ремесло оплачувалося добре.

10450. До рибалок серед селян було зневажливе ставлення, вони завжди бідні. Апостоли — учні Христа.

10470 і далі. Різні взаємовідносини при торгівлі.

10487. Будь обережним при торзі, бо можуть або ошукати, або обікрасти.

10520. Ранній торг найкращий: ще мало покупців, то й ціни нижчі.

10571. Про щось маловартісне, не варте зусиль, на нього покладених.

10579. *Полушка* — дрібна монета, вартістю в півкопійки.

10601. При обміні чогось спритніший обдурить недосвідченого.

10617 і далі. Поради не позичати нікому, бо можеш розоритися сам.

10630. Не завжди той, хто позичає, з охотою віддає.

10670. Порада бути вірним даному комусь слову.

10683. Не має за що купити свічку в церкву.

10690 і далі. Про тяжке життя сироти.

10717 і далі. Про безталанне життя удови.

10729 і далі. Перевага гурту, колективу над особою.

10762. Гуртом легше робити.

(Розділ 17). Недбалиця... Дуріє... Кури́ть... Лінивий... Мандрівочка... Злодій... Зарізать...

10775 і далі. Недбалих людей народ осуджує.

10790. Про якусь ліниву господиню, що не засадила город.

10801. Не тільки собаки, а й люди від надмірної розкоші поводять себе аморально, стають гультяями.

10820. Про марнотратника, що хоче позбутися худоби.

10833. *Логаза* — каша з ячменю з добавкою гороху (Б. Грінченко).

10838 і далі. Лінивство приводить до зубожіння й занепаду господарства.

10880. Нічого не робиш.

10903. Висміюються недолугі косарі.

10938 і далі. *Байдики (баглаї) б'є* — ледарює.

10970. Про когось неповороткого.

10991. Ходить дуже поволі, як сонний.

11000. Вжито у протилежному значенні: дуже повільний, незграбний.

11030. Використала Марко Вовчок в оповіданні «Інститутка».

11054. Про суцільне злодійство.

11091. Когось обдерли, мабуть, обікрали.

11097. Побудоване на анекдоті про злодія, що видав себе.

(Розділ 16). Одежа... Охайність... Сон... Дорога...

11126 і далі. Різні характеристики зовнішності людини. Поради берегти одяг.

11210. Дуже незграбно одягнулась.

11249 і далі. Поради бути охайним.

11271 і далі. Про якихось нечупар.

11284. Про значення сну в житті людини.

11301 і далі. Спати треба в міру. Непомірний сон межує з ледарством.

11338. Про нетривкий сон.

11357. Повір'я: як чхається, то стелиться дорога.

11370 і далі. Про різні форми подорожування.

11403 і далі. Поради не відступати від дороги, якщо її не знаєш.

11415. Якщо не знаєш дороги, то людей розпитуй.

11424. Хто питає дороги, той не блудить.

(Розділ 19). Горілка... Гість... Хліб-сіль... Тхорить... Пить... Гостинець...

11441. Горілка робить людей спочатку веселими, а потім сумними, нещасними.

11442 і далі. Різні характеристики п'яного. Хміль — людська біда.

11470. Горілка нищить людську психіку, людина від неї навісніє, стає жорстокою.

11520 і далі. Різні припрошування у частуванні. Заохочення випити побільше.

11607. Примовки під час поминок померлого.

11620. Побажання, щоб діти родились.

11630 і далі. Вислови при чарці налогових п'яниць.

11700. П'яниця. Все життя провів по корчмах.

11740 і далі. Про дуже п'яних.

11777, 11778. П'яний. Не може рівно йти по дорозі.

11791 і далі. Прикмети на те, що прибуде гість.

11800. Господарі хочуть, щоб їх провідали гості.

11838. Такими словами традиційно зустрічали гостей.

11847 і далі. Скарга на погане життя.

11860. *Жарт.:* припрошення гостей у хаті, де є дівчата.

11889. Погано відбули гостину. Мало припрошували.

11923. Гості милі на короткий час. Довгі гостини викликають невдоволення господарів.

11942 і далі. Правила поведінки в гостині.

11950. Як хто хворий, то йому не до гостини.

11959. Формула припрошування до обіду.

11970. *Жарт.:* повір'я.

11994. *Потапці* — маленькі сухарики, які їдять з гарячою юшкою, а також з медовою ситою (Б. Грінченко).

11998. Розчин меду у воді — *сита. Патока* — густий мед без воску *(Б. Грінч.)*.

12010. Гарбузова каша не дуже сúта. Після неї швидко знову хочеться їсти.

12035. Про такого, що дуже наївся.

12059, 12060 і далі. Подяки за обід.

12070. Пародії на формули подяк за обід.

12090. Припрошування до гостини.

12100 і далі. Про різну поведінку голодних. Голод протягом багатьох років був гострим бичем для бідного населення.

12110. Голод штовхає людину на різні проступки.

12140. Чемері — нутрощі, *чемері затягло* — заболів живіт.

12170 і далі. Про невибагливих у їжі, таких, що все з'їдять.

12192 і далі. Про таких, що дуже голодні і не можуть насититися.

12212 і далі. Все швидко поїдає. Про голодного

12253. Про селянина, що об'ївся куті. *Кутя* — обрядова їжа.

12275. Хліб, сіль, вода — основна їжа бідняка, подорожнього.

12283 і далі. Про господиню, що спекла не дуже смачний хліб.

12302 і далі. Борщ був і є однією з основних страв у харчуванні: даються різні описи цієї страви: борщ може бути смачний, пісний, рідкий, солоний і т. д.

13316. *Каша* — страва, що вариться на молоці або на воді з крупів, нею завершують обід.

12321. Дуже рідка каша.

12323. *Куліш* — каша на воді, вариться з крупів або кукурудзяної муки.

12330. *Кисіль* — драглиста страва з ягідного або фруктового сиропу, молока тощо з домішкою крохмалю.

12332. *Паляниця* — хліб із пшеничної муки.

12335 і далі. *Книш* — вид хліба із загорнутими всередину краями, помазаного свинячим салом або конопляною олією *(Б. Грінч.)*.

12337. *Пиріг* — печений виріб із тіста з начинкою. В західному регіоні України пирогами називають вареники.

12343. *Вареники* — невеличкі варені вироби, зліплені з прісного тіста і начинені сиром, ягодами, капустою і т. д.

12387. Недосолену страву можна досолити, пересолену хіба що вилити. За пересіл страви карали молодих господинь.

12401. Щось дуже кисле.

12421. Верби ростуть у вологому грунті, найчастіше біля річок і ставків.

(Розділ 20). Співи... Музики... Танці... Гулі... Влови... Карти... Курить і нюхать... Сміхи... Річ на двоє... Річ... Прислів'я...

12434. Дуже любив замолоду співати.

12442 і далі. Про поганий спів.

12459. Вважають, що в пісні одна тільки правда.

12466 і далі. Чомусь гра на музичних інструментах не вважалася серйозним ремеслом і іноді піддавалася осміюванню (можливо, через низький рівень виконання).

12476. Танцювати навчитися потрібно кожному.

12480. Про якогось дуже старого чи стару, що любить ще танцювати.

12483 і далі. Різні примовки про танці, переважно жартівливі.

12501. *Шумка* — після веселого характеру (Б. Грінченко).

12511. Уривок з рекрутської пісні, що став приспівкою до танцю.

12519. *Дудничок — зменшувальне від дудар,* той, що грає на дуді *(Б. Грінч.).*

12520 і далі. Різні приспівки до танцю, що стали пареміями.

12559. Гуляння не одного довели до зубожіння.

12560. Перестерігають дівчат перед вечорницями.

12578 і далі. Про полювання. Здебільшого насмішки.

12589. Про картярів.

12593. Порада не закладатися ні з ким, бо програєш.

12600. Раніше замість куріння нюхали табаку.

12602 і далі. Про налогових курців.

12619 і далі. Про насмішників, веселих.

12661 і далі. Пересторога від насмішок, бо вони можуть закінчитися плачем.

12701 і далі. Дражнилки-перепалки, в основі яких людські імена.

12736 і далі. Діалогічні вислови, що включають перепалку двох осіб.

12791. *Жарт.:* про якусь дуже наполегливу пряху.

12798. *Бриндзя* — овечий або коров'ячий сир.

12840 і далі. Різні каламбурні вислови.

12856 і далі. Про характер мовлення.

12865. Треба бути дуже обережним зі словом.

12882. Пуста балаканина порівнюється з порожнім млином.

12889 і далі. Різні форми людської говірки: балакає, пищить, бубонить, цокотить, співає, торохтить та ін.

12950. Заговорились, а свині порили город.

12987. Про пусту балаканину.

12990. Порада зважати на слова, які говориш.

12992 і далі. Різні вислови про якусь балаканину, нісенітниці.

13070 і далі. Вислови, побудовані на протиставленнях: ти йому... він тобі...

13081. Про якусь нісенітницю.

13130 і далі. Різні жартівливі казкові зачини.

13133 і далі. Різні компаративні звороти прямого або контрастного плану.

(Розділ 21). Приказки і д., несвідомі видавцеві...

13165. Щось таке, що ні на що не годиться.

13178. Було щось маленьке спочатку, а потім роздули його до великого.

13210. Без причини зробив іншому шкоду.

13295. Зробив щось недоречне, людям на сміх.

13325. Погроза комусь.

13348. Насмішка над кимсь, що чимось хвалиться.

13349. Весь вік жебракував.

13369. Як не буде кому на пана робити, то й пана не стане.

(Розділ 22). **Додаток...**

13373. Не все на щось надіятись, треба й самому думати.

13386 і далі. Різні примовки, що походять з давніх ворожінь.

13400 і далі. Залишки давніх вірувань, що оформились у паремії.

13410. Віра в те, що як людина поводитиме себе протягом великих свят (Різдва, Великодня), то так буде їй вестися і весь рік.

13420. Віра в те, що як хтось перейде дорогу, то буде невдача.

13440. Юрій Хмельницький — син Богдана Хмельницького, гетьманував в 1659—1663 роках. За той час багато бід прошуміло над Україною, а під час гетьманування на Правобережжі після розколу України Павла Тетері (1663—1665) вона була сплюндрована ще більше, стала «руїною».

13445 і далі. Жартівливі вислови, у яких висміюються чужі міста (села) і вихваляються свої (з точки зору того, хто говорить).

13499. Від біди і горя січеться навіть волосся.

13560. Про облесливого, підступного.

13589. Про спадковість. Навики, одержані від батьків, зберігаються у дітей протягом усього їх життя.

13692. Про когось дуже вередливого.

13750. Чого домігся вже, те з рук не випускай.

13775. Про якусь нікому не потрібну роботу.

13920. Так говорить про своє життя стара, хвора людина.

13970. Важко жінці утримати таємницю і не поділитися нею з кимсь.

14014. Хліборобській праці надається перевага над іншими видами діяльності.

14070. Хто живе в достатку, той може собі все дозволити.

14078. Поле плаче від дощу, а ліс хитається від вітру.

14199. Про такого, що не хоче працювати, живе за рахунок інших.

14211. Про козака. *Потебеньки* — шкіряні накривки по боках сідла.

14279. Лат., озн.: «Всякий кулик своє болото хвалить».

14298 і далі. Дражнилки.

14310. Біда аж тоді, коли нічого не вродить.

14335. Коли хтось говорить якусь нісенітницю.

14339. Зачин з дитячої казки.

(Розділ 23). Одміни.

47. За провину Бог може покарати людей.

239. Віра в те, що відьми і упирі між собою знаються і збираються разом.

341. Ворожіння на Святий вечір (Кутю): кличуть Мороза кутю їсти, щоб його задобрити.

349. Пародійована молитва «Христос воскрес!»

421 і далі. Різні повір'я і ворожіння, пов'язані з великими святами в році.

581. Походить з народного анекдоту про дощ, якому Бог наказує, кýди йти.

890. Побудоване на розповіді про чиновника, який хотів обдурити селянина, приписавши йому вдвічі більший податок, але потім надів окуляри і підтвердив меншу цифру. Селянин дякував не чиновнику, а окулярам.

1029. Про потребу триматися свого стану, рівних собі.

1677. Доля для всіх може бути мінливою.

3667 і далі. Прокльони.

4044. За щось пересварилися.

4097. Всьому колись прийде кінець.

5302. Чиясь погроза побиття.

5872. Ставить свічку і святому Михайлові і чортові. Те ж, що й баба ставила свічку святій Варварі і чортові; мотив використав С. Руданський.

6764. Тяжкий проклін. Ворони каркають над мертвим.

10820. Про безталанного козака, що пропиває своє господарство.

Загадки

3. *Пилат* — римський намісник, що засудив на смерть Христа. За Євангелієм, Христос був похоронений в гробі, а на третій день воскрес.

8 і далі. Загадки про церковного дзвона, передані метафоричними образами *вола, утки на морі, золотого барана* та ін.

16 і далі. Загадки про сонце, передані образами *птиці-вертиниці, дерева, червоної комори, золотої діжі* та ін.

28 і далі. Загадки про небесні світила, передані через образи *незміряного поля, вівців незлічених, рогатого пастуха (неба, зір, місяця), розсипаного гороху* та ін.

40 і далі. Приказки про ніч і день, передані через алегорії *чорного сукна, чорної корови* (ніч), *лисого вола, сірого бика* (день).

51 і далі. Загадки про дощ і сонце, туман, мороз, передані через образи *півня на вербі, зорі-зоряниці, сивого кабана, сивого вола.*

59. Загадка про рік з дванадцяти місяцями *(дуб з дванадцятьма гіллями).*

65 і далі. Загадки про яйце, передані метафорами: *барило без дна, бочка вина, діжечка* та ін.

87. Загадки про ластівку. *Мотовило* — пристрій, на який намотують пряжу.

107. Загадка про ящірку *(маленьке, чорненьке).*

169 і далі. Загадки про гарбуз *(брат Кіндрат через землю пройшов; ліз Мартин через тин* та ін.).

184 і далі. Загадки про цибулю (*маленька Марушка* та ін.).

212. Загадка про папороть *(що цвіте без цвіту?)*

260. Загадка про Адама *(хто вмер, а не родився?).*

302. Загадка про вогонь і дим *(батько й син).*

330 і далі. Загадки про віник (*шаталося-моталося, шає, шає, під порогом спать лягає*) та ін.

352 і далі. Загадки про голку й нитку, передані через метафоричні образи *залізного вовка, конопляного хвоста, синенького, маленького* та ін.).

360 і далі. Загадки про терницю *(клацає баба зубами).*

369. Загадка про плуг *(мій брат комендант попід землю ходить).*

374. Загадка про серп *(маленьке, кривеньке).*

407. Загадки про стіл *(чотири попи під одним брилем).*

419. Загадка про олійницю *(між двома дубами б'ються барани лобами).*

426. Загадка про млин з алегоричними образами *двох братів, які січуться і з них тече біла кров.*

430. Загадка про воду, яка тече безперервно.

460. Про колеса у возі (образ *чотирьох братів, два задніх доганяють двох передніх).*

478. Загадка про скрипку, яка *плаче, хоч сліз не має.*

492. Загадка про сокиру (передається образом *чоловіка,*

що йде в ліс, а дивиться додому і навпаки, *як іде додому, дивиться в ліс*).

495 і далі. Загадки про косу, які подаються в образах *сивої корови, пані на майдані, щуки з Кременчука* тощо.

502. Загадка-питання: *що станеться козі, як мине сім літ* — настане восьмий.

505. Загадка про хліб, який *ріжуть ножакою і б'ють ломакою, а всі дуже його люблять.*

АЛФАВІТНИЙ ПОСТОРІНКОВИЙ ПОКАЖЧИК ОПОРНИХ СЛІВ *

---

*Покажчик склали М. Пазяк і Н. Пазяк
** загадка.
*** свято.

ЗМІСТ

Літературні пам'ятки України

УКРАЇНСЬКІ ПРИКАЗКИ, ПРИСЛІВ'Я І ТАКЕ ІНШЕ

Збірники *О. В. Марковича* та інших

Уклав *М. Номис*

Художник обкладинки *О. Г. Григір*
Художній редактор *О. Г. Григір*
Технічний редактор *Т. М. Піхота*
Коректори *А. В. Бородавко, Т. А. Лукашина, Л. Ф. Іванова*

Здано до друку 17.09.92. Підп. до друку 24.12.92. Формат 84×108¹/₃₂. Папір друк. № 2. Гарн. літер. Вис. друк. Ум. друк. арк. 40,32. Ум. фарб.-відб. 40,53. Обл.-вид. арк. 46,56. Вид. № 3254. Зам. № 2—2588.

Видавництво «Либідь» при Київському університеті
252001 Київ, Хрещатик, 10

Головне підприємство республіканського виробничого об'єднання «Поліграфкнига», 252057, Київ, вул. Довженка, 3.

У45 **Українські** приказки, прислів'я і таке інше. Уклав М. Номис / Упоряд., приміт. та вступна ст. М. М. Пазяка.— К.: Либідь, 1993.— 768 с. («Літературні пам'ятки України»)

ISBN 5-325-00015-2.

І досі не втратила свого значення збірка етнографічних та фольклорних матеріалів українського етнографа, фольклориста, письменника і педагога М. Номиса (1823—1900), метою якого було «зберегти для нащадків розповіді бувалих, старосвітських людей, цікаві факти з минулого різних українських станів і тим самим сприяти розвитку національної самосвідомості».

Приказки та прислів'я, вміщені в книжці, охоплюють найрізноманітніші сфери життя, звичаїв, вірувань українського народу.

Для студентів вищих навчальних закладів, усіх, хто цікавиться вітчизняною культурою, джерелами духовності українського народу.

У $\frac{4603000000-015}{224-93}$ 122-92

ББК 823Ук—8